

1727/15

A KÖZIGAZSÁG TÖRVÉNYE MAGYARHONBAN

I. RÉSZ

ÍRTA:
FRANK IGNÁCZ

1727/15

A'

KÖZIGAZSÁG TÖRVÉNYE

MAGYARHONBAN.

ÍRTA

PROF. FRANK IGNÁCZ.

I. RÉSZ.

BUDÁN,

A' MAGYAR KIRÁLYI EGYETEM BETŰIVEL.

1845.

AZ OSZTÓ IGAZSÁG

T Ö R V É N Y E

MAGYARHONBAN.

ÍRTA

PROF. FRANK IGNÁCZ.

I. RÉSZ.

BUDÁN,

A' MAGYAR KIRÁLYI EGYETEM BETŰIVEL

1845.

Digitized by the Internet Archive
in 2026

A' mit jóakaróim tőlem vártak, hogy a' magyar törvényről magyar nyelven írjak, azt magam is kötelességemnek tartottam. De mivel kitűzött czélom volt, nem csak deák munkámnak akármiféle hiányait kipótolni; hanem nyelv tekintetében is legalább annyit elérni, mennyit jóakaróim véleménye az elsőben talált; mind erre hosszabb készület kívántatott. És megvallom, hogy ha szabadságomban áll, ezen munkám kiadását addig elhalasztani, míg az magam kívánságának némiképpen eleget tesz, úgy világot most sem látna. De minekutánna a' körülmények oda fejlődtek, hogy a' köztvároszás további halasztásomat hajlandóbb volna balra magyarázni, mintsem eltűrni; engednem kellett, és előbbi szándékomat szűkebbre szorítani.

Mivel pedig régi meggyőződéseim nem változtak, annál fogva kegyes bírálóimnak ujságot nem ígérhetek. Csak hogy némelly helyeken a' sorozat, másutt a' törvény o k á t kimutatva, vagy p é l d á k a t felhozva, igyekeztem a' nehézségeket

elhárítani. Nem ritkán az élő törvényre tellyes világot önt a' régiség; ebből tehát bővebben is merítettem; és reményleni bátorkodom, hogy lesznek olvasóim között, kik erre nézve munkámat pártfogásokra méltatják.

Legnehezebb, tudom, ezt elérni nyelv és írás tekintetében, a' vélemények elágazása miatt. És azért legjobb esetre csak türelmet várok. Az újítók úgy is nagy számmal vannak. Én a' régivel beértem, és annál maradtam. Az írásban pedig három főszabályom van: 1. a' mit a' szokás megállapított, azt megtartom, habár alkalmatlan vagy hibás, tehát *ly, ny, sz, zs*; nem különben *gy*, nem *dy*; 2. hol a' szokás meg nem állapodott, azt választom, a' mit a' kiejtés kíván, tehát *attyá, annya, adgya*; végre 3. kétes esetekben a' szó származására tekintek, tehát *adta, szedte*. Ezekből folynak a' többiek. De magam véleményét senkire sem tolom; és elesmerem, hogy az ide tartozó kérdésekre nemcsak széles és mély tudomány szükséges, hanem azonkívül jó ízlés; millyen eddig a' legdicsebb nemzeteknél is ritkán fejlődött, és rövid ideig tartott mindenütt. Ki az a' ki nálunk ennyivel diszekedhetne? És azért „*veniam petimusque damusque*.”

ALAPISMÉRETEK.

AZ OSZTÓ IGAZSÁG TÖRVÉNYE

MAGYARHONBAN.

B e v e z e t é s.

1. §.

Az országos hatalom eredete.

Az ember úgy vagyon alkotva, hogy élete fentartására, annál inkább boldogságára, sokféle javak kívántatnak, mellyeket vagy a' természet nagyobb kisebb bőséggel elszórt, vagy az emberek készítenek. De egynek egynek sem ereje sem ügyessége elegendő nem lévén, az okosabbak összeállanak társaságba; melly ha megerősödött, sokan már nagy dolgokat is végre vihetnek.

Azon közben a' tapasztalás kimutattya, hogy vannak álnok vagy erőszakos emberek, a' kik minden ártalomra képesek, csak hogy önnön kedvöket tölthessék. Ezeket fékezni kell. De még a' közügyek elintézése vagy a' külön javak felett a' legjobb szándékú emberek között is vetélkedés, ellenkezés, támadhat, mellyet nem vakerővel, hanem helyes okokkal és jó módon illik eligazítani.

Mind a' két czélnek elérésére társasági nyilvános intézetek (*publica socialia instituta*) kívántatnak, főképen: 1) értelmes és jó lelkű bírák; 2) köz hatalom, melly elegendő erővel bírjon mind az ítéletek végrehajtására, mind a' rendbontók elnyomására, de olthatomra is a' külső megtámadások ellen.

A' hol ilyen közhatalom bizonyos állandóságot nyert, hogy annak további fenmaradásához minden embernek tellyes bizodalma lehessen; ott már létre jött a' köztársaság (*respublica*), az ország (*civitas*, *der Staat*), nem egygy, vagy kevés, vagy sok ember önkénye által, de még sem az előkelők megegygyezése nélkül. A' társaság és közhatalom magvát pedig Isten kegyessége már eleinte az emberi szívbe letette, a' honnan a' tapasztalás, az igazság érzése, a' szükség azt lassankint kifejtették.

Illyen a' köz intézetek, az országos hatalom eredete. Fő czéllya ennek: a' köz erőt köz haszonra fordítani, és a' mi főképpen ide tartozik, az igazságot kiszolgáltatni.

2. §.

Mit értünk igaz, igazság és törvény neve alatt?

Az országos hatalomnak egygyik fő czéllya lévén az igazság kiszolgáltatása, kérdés támad, mit értünk igaz, igazság neve alatt, mert ezen szónak több értelme vagyon.

IGAZ először annyit jelent, mint a' deák *verum*, a' német *wahr*, és IGAZSÁG annyit, mint *veritas*, *die Wahrheit*. E' szerint tehát *ig az az*, a' mi a' valósággal megegygyez, p. ok. *igaz* mondás; és *ig a z s á g* annyi, mint megegygyezés a' valósággal.

Másodszor *ig az* annyit tesz, mint *justus*, *i. e. justitiae studiosus*, *rechtlich*, *gerecht*, p. ok. *justus vir*, *justa intentio*: igaz lelki ember, igaz (igazságos) szándék. De nem annyit, mint *justum*, *i. e. juri consentaneum*, *rechtsgemäß*, *rechtsbeständig*, p. ok. *justae nuptiae*, *justum testamentum*; ez magyarul: törvényes (vagy törvényszerű, törvényt álló, az az foganatos,

sikeres) házasság; törvényszerű végintézet. Igaz házasság pedig annyi volna, mint *verum, non simulatum matrimonium*; igaz végintézet, *verum, i. e. non fictum testamentum*. És hasonlóul igazság annyi mint *justitia*, de csak *justitia intentionis, i. e. voluntas suum cuique tribuendi, Gerechtigkeit*; nem pedig *justitia externa, justitia actionis, vulgo legalitas, Rechtsmässigkeit*; ez magyarul törvényszerűség, törvényesség, p. ok. *Justitia est regnorum fundamentum*: országlás talpköve az igazság; *Judex persaepe tantum justitiam facti disquirat, non intentionem*: A' bíró sokszor csak a' tettek törvényességét vizsgálja, nem a' szándékot. E' szerint tehát második értelemben igaz annyi, mint kész mindenkinek megadni a' magáét; és igazság arra való készség, hogy mindenkinek a' magáét megadjuk.

3. §.

Folytatás.

Harmadik értelemben igaz, igazság annyi mint *jus*, de csak azon értelemben *jus quod quis habet, das Recht was man hat*; némellykor szabadság, tehetség, hatalom, jószág, kereset, követelés, de régolta a' magyar jusnak is mondgya, holott a' sok értelmű szót *jus, juris* soha másképpen nem használja; újabb időkben terjedni kezd a' jog szó, mellynek igaz régi értelme: jobb kéz; párja volt balog, melly ma csak bal. A' kinek igazsága vagyon, arrul azt is mondgyuk: hogy szabadságában, hatalmában áll, ha akarja teheti, keresheti, követelheti, mellette van a' törvény, senki sem tiltya, tilthattya; deákul: *facere potest, licet ei, non prohibetur, etc.*; németül: *er ist berechtigt, befugt, es steht ihm frey, er kann, er darf*,

er mag es thun u. s. w. E szerint valakinek igazsága éppen az, a' mi önnön magáé, tulajdona, övé, *quod suum est*, t. i. azon értelemben, hogy más őtet nem tilthattya, a' bíró pedig oltalmazni is tartozik, *praetor eum tuetur*. Világos ebből, hogy szorosan véve igazságrul csak ottan szólhatunk, a' hol ellenkező és bíró vagyon. Tágabban pedig elég, ha lehetőképpen ellenkezőt és bírót gondolunk, p. ok. két szabad nép között csak választott bíró lehet, de az isellegendő, hogy a' vetélkedő két nép igazságáru szólhassunk.

Szóllani lehet még terhelő, kötelező igazságrul is, t. i. a' mi egynek igazsága, másnak éppen terhe, vagy kötelessége, tartozása, *necessitas, officium, vulgo obligatio, Schuldigkeit, Verbindlichkeit*; és a' t. Ilyen esethen mondgyuk, hogy köteles, tartozik, tennie kell, kőnytelen, igazság kívánnya hogy tegye, elene van a' törvény, szorítani lehet őtet, vagy kell is; *necesse habet, necesse est, oportet*, p. ok. *eum dare facere, debet, cogendus est etc.*; *er ist verpfichtet, schuldig* és a' t.

Ellenben igazság nem jelenti azt, a' mi deákul *jus*, azon értelemben, 1) *jus, quo utimur, quod constitutum est*, vagy 2) *jus, quod interpretamur*, vagy 3) *jus, quod discimus, docemus*; németül: 1) *das geltende Recht, die Rechtssätze, die Rechtswahrheiten*, 2) *das Gesetz*, 3) *die Rechtswissenschaft*. Mind a' három magyarul TÖRVÉNY: 1) törvény, melly szerint élünk, melly t. i. mindenkinek kiszabja a' magáét, mindenkinek megadgya, (vagy adattya) a' maga igazságát, melly szerint itél a' bíró; ez a' szokást és egyéb kűtfőket is magában foglallya, mellyekrűl bővebben szóllunk másutt; 2) törvény, irott törvény; *lex; das Gesetz*; melyet ha kétes vagy homályos magyarázni kell; 3) tör-

vény, melyet tudunk vagy tanulunk, az az Törvénytudomány, *Jurisprudentia*. Csak az első értelemben a helyett, hogy törvény parancsolja, tiltya, mondani lehet: igazság parancsolja, tiltya, mint más nyelveken: *justitia suadet, praecipit, vetat; die Gerechtigkeits verlangen es, verbietet es*.

Egyébiránt megjegyzésre méltó, hogy valamint a' német nyelvben, *das Recht, was man hat*, öszvefügésben vagyon más szavakkal, *das rechte, rectum, és richten, regere, dirigere*; hasonlóképpen a' magyarban igaz, igazság öszvefügg avval: igazít, *regit, dirigit*, nem pedig a' jóval, a' honnan származik a jog szó. De a' törvény neve különbféle nyelveken igen elágazik. Nálunk törvény, mert megtöri az önkényt, a' vak ösztönt, az erőszakot. Görögben νόμος, a' mi annyit tesz mint osztály, de annyit is mint legelő, jelelül, hogy az első törvények a' legelő megosztását rendezték. Deákul *lex a legendo*, mert a' törvény, réztáblákra vésve, nyilvános helyen állott, hogy mindenki olvashatta. Németül *Gesetz*, mert a' törvény megállapított szabály. A' francziáknál *le droit*, az olaszoknál *il diritto*, mind a' kettő annyi, mint *rectum, directum*, és nem csak törvényt, hanem igazságot is jelent, *jus quod constituitur, et jus quod quis habet*. Az Angoloknál *the Law*, az az *lex*, de igazság, *jus quod habemus, the right*, mint a' német *Recht*.

4. §.

További fejtegetés.

I. Minden igazságunkkal szoros öszvefügésben áll mások kötelessége, hogy azt elesmerjék, szabadságunkat, vagyonunkat ne bántsák, azok használásában bennünket ne háborgassanak, szóval, hogy minden sértésünktől tartózkodgyanak. De némelly-

koregygy ember másnak különösen lekötve vagyon, úgy, hogy annak valamit adni, kedvére valamit tenni, vagy hagyni, vagy hogy annak engedelmeskedni tartozik, p. ok. bizonyos alkú miatt, vagy alattvaló a' felsőségnek, a' gyermek szülőinek. Erre nézve szokás a' kötelességeket úgy különböztetni, hogy mások csak t á v o z t a t ó k, mások t é t e t ő k, (*vulgo obligationes negativae et positivae distinguuntur*: azt is lehetne mondani, hogy mások tiltó, mások parancsoló kötelességek).

II. Megtörténik, hogy a' mihez igazsága valakinek, ugyan arra kötelessége is légyen, p. ok. így vannak a' szülők gyermekeik nevelésével, úgy a' tisztviselők hivatalok tellyesítésére nézve. De nem nehéz észre venni, hogy midőn a' szülők igazságát említtyük, azt oda értjük: 1) hogy őket rendszerint a' neveléstől senki el nem tilthattya, habár találkozna, a' ki a' gyermeket boldogabb helyzetbe tenni tudná és akarná; 2) hogy a' gyermek, mennyire önnön értelme kifejlődött, szülőinek engedelmeskedni tartozik. Ellenben, ha a' szülők kötelességéről van a' szó, evvel össze függ: 1) hogy a' gyermeknek igazsága volna, ha, szollhatván, neveltetését követelné; 2) hogy köz társaságban a' szülőket ebbéli kötelességök tellyesítésére szorítani lehet, sőt kell is. Mind ezekből világos, hogy szerencsétlenül eltévedtek azon tudósok, a' kik az embernek önnön igazságát önnön kötelességéből származtatták. Ők tudni illik így okoskodtak: Vannak az embernek bizonyos kötelességei; de azokat csak úgy tellyesítheti, ha igazságát elismerjük; tehát vagyon igazsága is. Az ilyen okoskodás csak oda vezetne, hogy a' mire az embernek kötelessége nincsen, ahhoz igazsága sem lehet; a' mi csak nevetség; mert maga igazságárul minden ember lemondhat, de nem kö-

telességéről; és p. ok. hogyan volna, ha valaki azt mondaná: a' tulajdonos nem tartozik házát eladni, tehát el sem adhattya; a' hitelező nem köteles fizetést kérni, tehát azt nem is kérheti. De nem különben tévedés volt, hogy némelyek kútfő gyanánt vévén mások kötelességét, abbul magunk igazságát származtatni akarták; a' mit mások megis fordítottak, első helyre tévén az igazságot, másodikra a' kötelességet. Az efféle vitatkozásnak főindító oka volt azon kérdés, vallyon a' Törvénytudomány az Ethika vagy Politika körébe tartozik-e, vagy független azoktul. Ma ezen kérdést meddőnek mondhatni; mert 1) minden tudományok némi kapcsolatban vannak; 2) attul sem kell tartani, hogy az okok összeütköznek; a' mélyebb fejtegetés minden összeütközést eltávoztathat.

III. Törvények, széles értelemben, munkálnak mind a' testi, mind az erkölcsi világban; ottan természet törvényei, mellyek szerint a' tünemények szükségképpen változnak; itten emberi szabadság törvényei, mellyek szerint az embernek élnie kellene, de a' ki sokszor másképpen is él. De továbbá erkölcsi tekintetben is az igazság törvényei másoktul igen különböznek. Mert 1) az igazság csak a' társaságos életet kormányozza, tehát a' külső szabadságot, a' tetteket, és csak olyakat, mellyek másoknak is árthatnak vagy használhatnak; 2) az igazság szabályait erőhatalom is oltalmazhattya; holott egyéb törvények és kötelességek örje csak minden ember tulajdon szíve, lelkiemérete lehet (*afflictorum sanctio externa etiam, vel interna tantum*).

IV. Szokás a' kötelességeket első és másod rendűekre felosztani, (*in officia perfecta et imperfecta*), azon értelemben, hogy az elsőket benső okok parancsolva, vagy tiltva; az utóbbakat csak javasolva támogatják; p. ok. adosságot fizetni, maga életét, egészségét

oltalmazni első rendű; szegénynek alamizsnát adni, tudományban, mesterségben előre törekedni másod rendű kötelesség. Azonban tévedés volna, ha valaki azt hinné, hogy mellyek mások éránt első rendű (tökélletes) kötelességeink, ugyan azokat szoros törvénnyel és bírói hatalommal erősíteni lehet vagy kell. Például szolgálynál itt a' házi kör; világos, hogy ebből csak a' nagyobb sérelmeket lehet törvény elejébe vinni. De másutt is emberek között sokféle rögzőség találtatik, mellyet ugyan túrni nehéz, de törvény és bíró által távoztatni lehetetlen.

5. §.

Folytatás.

V. Azonban a' törvény (szoros értelemben) nem azt veszi egyenesen czéllyául, hogy kötelességeinket határozza, hanem hogy a' külömbféle javak szerzését, a' szabad intézkedések foganattyát, az ártalmas tettek következéseit, a' nyilvános hatalom gyakorlását szabályozza; mindenben a' köz jóra tekintve; mert a' mint Verböczi mondgya, *Finis juris est bonum publicum a*), törvény czéllya a' közjó; és ezen értelemben áll ama közmondás is: *Utilitas justi mater et aequi*, t. i. *utilitas publica*; a' köz haszon tekintete vezette az embereket igazság, egyenlőség, törvény elfogadására.

VI. Minden országnak vagy népnek tulajdon élő törvénye vagyon, (*jus proprium cujusque civitatis, jus civile, vulgo jus positivum*). De a' törvények okai többnyire az emberi nem, különösen az emberi társaság természetében rejlenek; és azokra nézve természet i igazságrul szólhatunk (*naturalis justitia*). Kívánatos is volna, hogy attul az élő törvény soha el ne távozzon; de lehetetlen, hogy a' vélemények el ne ágazzanak; némellykor az erő hatalom győzött, és a' szokás által meg-

erősödött. Maga a' szükség változó, p. ok. az országok fekvése szerint : hol a' hőséggel, hol a' fagygyal, hol a' vízzel, hol a' sziklával, homokkal küzdeni kell ; koronként is : p. ok. vadabb korban semminek sem lehetett nagyobb becse, mint a' fegyvernek, és hadi erőnek, bátorságnak. Miveltebb és csendesebb időben felyebb emelkednek a' tudományok, a' mesterségek, a' kereskedés. Igen sokszor a' természeti igazság, elég széles körben, csak valamely állandó törvényt kíván, p. ok. az örökösödés, a' törvénykezés rendgyére nézve. Az effélékben tehát élő törvények, bár különbözve egymástul, a' természeti igazsággal szépen megegygyezhetnek ; p. ok. nálunk a' tellyes kor 24 esztendő, a' Francziáknál 21, Ausztriában 25 ; nálunk végintézetre 5, Ausztriában 3 tanú kívántatik ; mellyikét lehet gáncsolni ?

Mindazonáltal igaz marad a' híres KANT jegyzése, hogy vannak a' törvényben állandó és változható részek, (nála *jus peremptorium et provisorium*).

Főczéllya pedig a' törvényszabásnak : hogy az emberi jó lét és érdemek sommáját, a' mennyire az adott helyzetben lehet, emellye. De mindenütt legszükségesebb a' béke és rend, melly nélkül sem lelki tehetségeit az ember ki nem fejtheti, sem egyéb javakat nem gyűjthet, sem a' lévőkkal kedve szerint nem élhet.

a) *Prol. tit. 10. §. 3. Megegygyez tit. 6. §. 10.*

6. §.

A' törvénytudomány és annak részei.

I. A' köz életben számtalan esetek előfordulnak, hol igen szükséges tudni a' törvényt, mivel tévedés nagy kárt vagy bajt okozhatna. De valamint a' mesterségek, úgy a' tudományok is már több külön ágakra szakadtak ;

és mindent senki sem tudhat. Azért minden ember csak azt űzi, a' mit tud, a' mihez ért; és tudományával másoknak is szolgál, a' kik vagy tanácsát vagy közbenjárását kívánnák. Így áll más tudományok között a' Törvénytudomány (*Jurisprudentia*); így más tudósok között a' Törvénytudók (*Jurisconsulti, Jurisperiti*). De ezen szavaknak is kettős értelme vagyon. Tudni illik Tudomány 1) bizonyos nemű igazságok jól rendezett összességét jelenti; 2) azon igazságok esmeretét. Így tehát TÖRVÉNYTUDOMÁNY 1) a' törvényes igazságok jól rendezett összessége; 2) azon igazságok esmerete.

A' TÖRVÉNYTUDÓTUL pedig kettőt kívánni lehet: 1) hogy tudgya, az az esmerje és értse a' törvényt; 2) hogy a' törvényes dolgokban ügyesen eljárni tudgyon. A ki a' törvényeket esmeri, de tellyesen nem érti, az csak törvénytudákos, vagy törvényzavaró (*legulejus*); a' ki pedig tudományát roszra fordította, hogy ravaszkodva másoknak ártson, az veszedelmes törvéneyszavaró, cselszövő (*rabula*), és a' törvénytudó díszes nevét nem érdemli.

A' tellyesebb tudomány pedig meg nem elégszik a' jelenben élő törvény esmeretével; hanem annak eredetét vizsgálván a' múltra is visszatekint, és nem különben a' jövőre, kimutatván a' hiányokat, a' szükséges változásokat. Mivel pedig az igazság kérdése csak egygyik oldala az emberi ügyeknek, de olyan kérdés, mellyet a' dolog értése nélkül csak felfogni sem lehet, annál kevesebbé helyesen megoldani; ebből világos, hogy szükség-e lehet a' törvénytudónak, és annál inkább a' törvényszerzőnek sokféle más esmeretekre is, p. ok. Bányatörvényben, a' mi a' bányákat, és Váltótörvényben, a' mi a' váltó ügyeket illeti. Érzették ezt már a' római törvénytudók, és oda czéloz ezen határozás (*definitio*): „*Jurisprudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia,*

justi atque injusti scientia“; Törvénytudomány isteni és emberi dolgok esmérete, annyiban, hogy mindenütt az igazságot kimutassa.

II. A' törvénytudománynak két fő ága vagy on: egygyik az egész országot, a' közjót; másik a' különjavakat illeti a). És röviden az elsőt KÖZHATALOM vagy közjó; a' másodikat különjavak, vagy fő részére tekintve KERESÉT törvényének nevezni lehet. Azonkívül az elsőre illik: országlási, kormányi, birodalmi, és némiképp nyilvános törvény (*das öffentliche Recht*); KÖZIGAZSÁG vagy OSZTÓ IGAZSÁG törvénye, és rövidebben: OSZTÓ TÖRVÉNY, mivel kiszabja mindenkinek a' magáét, vagy KÖZTÖRVÉNY (*jus commune*), mivel a' közélet ügyeiben, gondgyaiban első helyet foglal b).

De bizonyos tárgyak vagy intézetek annyira kiterjedtek, hogy külön tanítást, és különös törvénytiséket kívántak. Olyanok: az egyházi, a' hadi, a' banya-, és a' váltó törvény; másutt még a' kereskede, a' hajózás törvénye; nem különben *Jus feudale*, a' mellyet hódolás vagy bérjavak törvényének mondhatni c); végre az adózás, a' rendőrzés törvénye (*jus financiarum*, *jus politicae*). Mindezekben a' közjó és a' különjavak tekintete egygyesül; a' mi szinte úgy van a' törvénykezés rendgyében és a' fenytő törvényben is.

De annyi részek elszakasztása után, már csak azt mondhatjuk: hogy az osztó vagyis köztörvény azon szabások és igazságok öszvesége, mellyek szerint a' köztörvénytisékek d) itélnek. Azt pedig hogy minő ügyek idevalók, nem okoskodva (*a priori*), hanem csak az élő törvényekbül tudhatni. — Egyebaránt köztörvény (*jus commune*, *das allgemeine Recht*) ellenében állanak a' külön törvények (*specialia jura*,

die besonderen Rechte), részint a' személyekre, részint az ügyekre nézve. Más tekinteten fordul pedig: *jus universale et particulare*, országos és vidéki törvény.

a) „*Hujus studii duae sunt positiones: publicum et privatum. Publicum jus est quod ad statum rei romanae spectat; privatum quod ad singulorum utilitatem*“ (I. Inst. 1. §. 4.) Hasonló értelemben szól VERBÖCZI (*prol.* 2. §. 3.) — *JUS CIVILE* pedig magában csak annyi mint *jus (proprium) civitatis*, ország törvénye. De középkorban, a' *tanítás körére* tekintve, szűkebb értelme is keletkezett, az egyházi törvény, későbbben még a' fenyítő és hadi törvények ellenében.

b) *Polgári* törvény úgy hangzik, mint nemesi és jobbágyi törvény, és az ország polgárait értve mindennemű törvényre kiterjedne. — *Magános* pedig az, a' kinek vagy a' minék társa nincs; törvényre tehát úgy nem illik, mint nem illene németül: *das einsame Recht*.

c) Nem *hűberi* törvény; mert *hűbér* csak *fidelis mercis*; inkább védszövetség, vagy jutalomjavak törvénye; de legjobb az eredetét megtartva: *féodi*, vagy *feodál* törvény.

d) Ha köztörvényszéket mondunk, (mivel köztörvény szerint íté), hogyan lehet köztörvény zavar nélkül *jus publicum*?

7. §.

Mi a' Magyar Osztó Törvény?

Ezekbül már önkint folyik a' MAGYAR OSZTÓ vagy KÖZTÖRVÉNY köre és értelme; t. i. azon szabások és igazságok öszvesége, mellyek szerint hazánkban a' köztörvényszékek ítélnének a).

A' kormányi és fenyítő törvényen kívül pedig itten külön tanítást vagy különös törvényszékeket nyertek: az egyházi, a' hadi, a' bánya- és a' váltó törvény. — És magyar törvénnyel élnek a' kapcsolt részek is: Tót és Horvát-ország. — A' vidéki sajátságokat pedig maga helyén kimutattuk.

a) Verbőczinél a' Magyar Törvény *Jus municipale* (*p. ok. II, 6. pr.*), hasonlóul a' törvényekben (*p. ok. 1723, 5.*); de

ez tévedés; mert *municipium* csak város neme, és nem ország; mint maga Verbőczy másutt jól kimutatta, (*p.ok. Prol.túl. 2. §. 9. et tül. 8. §. 3.*

8. §.

A' Törvénytánításról.

A' Törvénytudományt legrövidebben tanításbul méríthetni. De ügyességet, előrelátást, okosságot, bölcsességet csak tapasztalás uttyán lehet elérni. Mind a' kettő jeles lelki tehetséget kíván, gyors és tiszta felfogásra, hív emlékezetre, helyes ítéletre; a' mi csak a' kegyes Teremtő ajándéka, mellyet a' gyakorlás kifejteni és erősíteni képes, de nem pótolni.

A' tanítás és tanulás pedig kétféle: 1) a' kútfők-ből; 2) rendszerű tanító könyvből. Az elsőnek helye, a' hol rendszerű törvénykönyvek vannak, mint Austriában, Porosz- és Francia-Országokban. A' hol pedig, mint nálunk és Angliában, olyan törvénykönyvek nincsenek, hasznosabb vezérül jó tanító könyvet választani; de a' kútfőket semmi esetre sem lehet elmellőzni.

A' ki a' tudományt búvárkodva terjesztene kívánnya, annak nem kevés hasznára lehetnek: 1) Hazája és a' Történetek tellyes esmérete (*Statistica et Historia*), oda értvén a' segéd-tudományokat is, főképpen a' Diplomatikát, régi levelek olvasása, fejtése, és megítélése végett. 2) Idegen Törvények, kivált az Egyházi és Római, nem különben a' régi Német és Francia Törvények, mellyek hazánkra nagy hatással voltak. 3) Nyelvtudomány és helyes okoskodás, a' törvények tellyesebb értelmére, és a' hiányok pótolására.

*

•

*

Nagy tekintetben állottak a' mult században:

STEPHANI HUSZTY (*Agriensis Prof.*) *Jurisprudentia practica, seu Commentarius novus in Jus Hung. Budae, 1745. in 4. et saepius deinceps, postremo Agriae, 1794.*

JOANNIS FLÉISCHHACKER (Poson. Prof.) *Institutiones Juris Hungarici, praemissis ejusdem Historiæ, ac Prolegomenis, tres in libros divisæ.* Poson. 1795. in 4.

A' XIX. században.

EMERICI KELEMEN (Cons. R. et Pest. Prof.) *Institutiones Juris privati Hungarici Tomi IV. Pestini* 1814, in 8. A' második kiadásban (Bud. 1818.) hozzá jött : *Historia Juris Hung. priv. documentis ac testimoniis illustrata.*

ALEX. KÖVY (Patak. Prof.) *Elementa Jurisprud. Hung. Cassoviae* 1800. Ed. 5-a Patakini 1823, in 8, novissime 1835.

PAULI SZLEMENICS (Poson. Prof.) *Elementa Juris Civilis Hungarici, Tomi II. Poson.* 1817, in 8. *Elementa Juris Hungarici judiciarii civilis.* Ed. 2da locupletata, 4 tomi. ibid. 1829.

Magyarul : GEORCH ILLÉS Honnyi Törvény 3 köt. 8b. Pos. 1804.

SZLEMENICS PÁL közönséges törvényszéki polgári magyar Törvény. 4 kötet. 8b. Posony, 1823.

FOGARASY JÁNOS : Magyar közpolgári Törvénytudomány elemei, KÖVY SÁNDOR után, 5dik jav. 's legujabb törvényekhez alkalmazott kiadás. 8b. Pesten 1844.

Rövidebb mu.ákák a' következők : ALEX. KÖVY, *Summarium Elementorum Jurisprud. Hung. Patakini*, 1822 ; és ugyan az magyarul : A' magyar polgári Törvény rövid sommája. Patak, 1822, ujra 1837.

JOAN. NEP. MARKOVICS, *Epitome Institutionum Juris Hung. priv. Budae*, 1819, item 1822. *Accessit* (1826) *Adumbratio Historiæ Juris Hung. priv. novissime* 1838.

ACSÁDY SÁNDOR : magános magyar Törvény kérdések és feleletekben. 2dik bőv. kiadás. Pesten, 1842.

Régiebb könyvek esmértetésére szolgálhatnak : FLEISCHHACKER, eml. munkáj. p. 121. sqq. KELEMEN, II. pag. 139 sqq. és a' kik Törvényeink változásairul különösen írtak : JÓNY JÁNOS, DÉCSY ANTAL, GR. CZIRÁKY ANTAL munkái.

II. A' MAGYAR OSZTÓ TÖRVÉNY KÜTFEJEIRÜL.

I. TAG.

A' KÖZÖNSÉGES KÜTFŐKRÜL.

9. §.

Felszámlálás.

A' közigazság szabályait Magyarhonban két kútbül meríttük : 1) törvényekbül szoros értelemben ; 2) a' (törvényes) szokásbül *a*). TÖRVÉNY szoros értelemben az igazságnak olyan szabálya, melyet az országos főhatalom szóval alkatott *b*). Ez pedig nálunk az ország gyűlésén történik, a' királynak és az ország rendeineke *c*) öszsze egygyező akarattával *d*). És az így keletkező törvényczikkelyek (*articuli diaetales*) egygy írásba foglalva a' király nevét viselik *e*).

SZOKÁSNAK a' Törvénytudományban nevezzük az igazságnak olyan szabályait, melyek a' követők meg egygyező, de csak tettekben nyilatkozó véleményébül eredtek *f*).

Jegyzések. 1. A' köz igazságrul, kivált a' külön javakrul, törvények csak akkor keletkeznek, mikor azoknak szüksége tapasztaltatik, p. ok. benső háborúk után; vagy ha visszaélések becsúsztak; ha a' régiebb törvény többhé nem tetszik; vagy ha fontos kérdésekre nézve a' vélemények megszakadtak. Egyébaránt a' nép vagy a' természeti igazságot követi, vagy a' bevett szokást írott törvények nélkül. akképpen, valamint nyelvére nézve, és a' köz élet egyéb ágalban láttuk. Annál fogva nem csuda, hogy hazánk sok írott törvényeiben mégis a' közigazság szabályai nagyobb részint fel nem találhatók.

2. A' szokás deákul *consuetudo*, és ettől különbözik a' gyakorlat (*usus*), a' törvényszéki szertartás, (*Stilus Curiae* és *observantia*), a' megegygyező régiebb ítéletek (*res similiter judicatae*). *Usus*, g y a k o r l a t (vagy gyakoroltatás) valamelly szabálynak nem eredetére vonatkozik (tehát a' mult időre), hanem annak mostani fentartására (tehát a' jelenre). TÖRVÉNYSZÉKI SZERTARTÁS, *Stilus Curiae*, az írományok és bíról eljárás módgyát jelenti g). (Más egygyesületekre nézve *observantia*). A' megegygyező ítéletekrül alább szöllunk.

3. A' törvény szoros értelemben írott törvénynek is mondatik, a' szokás nem írott törvénynek h). Melly ha késöbben valaki által írásba is foglaltatik, törvényes hatalom nélkül; eredeti mivoltát és erejét megtartya (*naturam et vim suae originis retinet*) i).

4. Pótolólag és ideiglen törvény gyanánt szolgálnak a' kegyelmes királyi Rendeletek is (*benignae normales Resolutiones regiae. B. Decreta aulica*) k).

a) *Procl. tit. 2. pr. et §. 1. t. 6. pr.*

b) A' törvénynek többféle határozatát adgya *Verb. procl.*

t. 6.

c) Tellyesebben Karok és Rendek, *Status et Ordines*, a' régiebb törvényekben megfordítva is : *Ordines et Status*, p. ok. 1545, 1553, 1554, 1556, 1557. Egyébaránt a' két szónak egygy az ereje, csak hogy *Status* (*die Stände*) ezen értelmét a' közép korban nyerte.

d) 1635, 18. 1791, 12. etc.

e) A' *decretum* szónak sokféle értelmérül bővebben szöll KOVACHICH JOS. MIKL. ezen könyvében: *Astraea, completens subsidia litteraria ad Historiam legislat. et Jurisprud. hung. Budae, 1823. tom. II. pag. 12.*

f) *Trip. procl. t. 10.*

g) Más *Ordinatio Curiae*, a' Törvényszék rendelése, t. i. írott szabályozás.

h) p ok. *Matth. Corv. decr. VI. praef. §. 13. et concl. §.*

2. *Trip. procl. tit. 2. §. 1.*

i) *Trip. procl. t. 11. §. 1.*

k) 1741, 13. Ide tartozik : *Enchiridion, s. extractus B. Normalium Resolut. R. ordine alphab. digestus industria IGNA-TII KASSICS. Pestini, 1825. tres tomi in 8.*

I. SZAKASZ.

AZ ÍROTT TÖRVÉNYEKRŐL.

I. CZÍM.

A' MAGYAR TÖRVÉNYKÖNYVRŐL.

10. §.

Ennek eredete és kiadásai.

Némelly magyar törvényeket Mátyás király koráig (1481-kig) BONFINIUS munkájával (Magy. orsz. Historiájával) kinyomatott már ZSAMBÓKY János (*Sambucus*) Frankfurtban, 1581-ben. De sokkal tellyesebb gyűjtemény volt az, melyet kiadtak MOSSÓCZY Zakariás Nyitrai, és TELEGDY Miklós Pécsi Püspök, Nagy-Szombathban 1584-ben *a*); melly azután többször is, mind az ujjabb törvényekkel, mind egyéb toldalékokkal bővítve kijött. Nevezetesen Bécsben 1628-ban, melly kiadás 1604-ig terjed; a' következő törvények pedig 1649-ig különösen kiadattak Patakon, 1653-ban, későbbben Pottendorfban. Uj kiadások, *Corpus Juris hungarici* *b*) czímmel következtek Nagy-Szombathban, két Jesuita Pap, SZENTIVÁNYI Márton, és SZEGEDI János által; az elsőjé 1696-ban és részint ismételve 1734-ben; a' másodiké 1751-ben, és ezen utolsó kiadás ismételtetett Budán 1779-ben és 1822-ben *c*).

MOSSÓCZY és TELEGDI előtt csak írott törvénykönyvek voltak, a' millyenek néhol most is fennvannak *d*). Es ezek közt leginkább dicsértetik néhai Egri Prépost ILOSVAY István könyve, melly 1544 körül íratott; avval éltek az említett kiadó Püspökök is; most pedig az a' bécsi császári könyvtárban vagyon *e*).

De sokféle régi törvények csak ujjabb időkben jutottak napfényre, kivált KOVACHICH MÁRTON GYÖRGY

és annak fia JÓSEF MIKLÓS által *f*); és nincsen okunk azok erejét tagadni, kivált ha valaha törvénykönyvünk hiteles kiadásába heiktattatnak *g*).

a) Ezen czimmel : *Decreta, Constitutiones et Articuli Regum Incl. Regni Ungariae ab anno Domini millesimo trigesimo quinto ad annum post sesquimillesimum octogesimum tertium publicis comitiis edita, cum rerum indice copioso. Tyrnaviae, anno Domini MDLXXXIV. fol.* Eletük leírását röviden adgya KELEMEN, I. p. 350. — ZSÁMBÓKY is a' mit kiadott, MOSSÓCZITUL nyerte.

b) *Generale Decretum*-nak is neveztetik (1662, 6.); és törvényezikk eredetileg „*decretale folium*“ra hivatkozik (1715, 33.). *Astraea, I. p. 67.*

c) Mind ezen kiadásokat bővebben leirta KOVACHICH JÓB. MIKL. eme könyvében : *Notitiae praeliminaries ad Syllogem decretorum comitialium etc. Pestini, 1820. 8.* — Amazokra nézve pedig az újabb törvényezikkelyek is, *articuli novellares*, külömbféle értelemben vétetnek.

d) KOVACHICH az említett könyvében harminczhatot említ. *p. 337. sqq.*

e) Néhai Erdélyi Püspök BATTHÁNYI IGN. : *Leges ecclesiasticae. Albue Carol., 1785. fol. p. 10.*

f) Amaz következő munkáiban : *Vestigia comitorum etc. Budae, 1790. és Supplementa, ibid. 1799—1801. 3 köt.;* emez : *Monumenta veteris legislationis hungaricae. Segm. I. Claudiop. 1814. Segm. II. Zagrad. 1815., és egybeszedve követk. czím alatt : Sylloge decretor. comitialium etc. Pestini, 1818. 8. 2 köt.*

g) Figyelemre méltó, de az 1635 évi 18-k czikkkel meg nem egygyez KERCHELICH ADÁM eme jegyzése (*in Dissert. ms. de Verböczin*) : „*Cueterum quis non videt, in praesenti diaeta (1635) satis disputatum fuisse, quae leges sive decreta pro legitimis haberi debeant? et hoc sive quia in veritate nonnulli plura decreta adinvenissent; sive ob usitatum descriptionem, et hanc variantem. Fecit tamen Pazmani auctoritas, ut et jam edita pro legitimis agnosci oportuerit, et fors alii adinventu sepeliri, atque haec universa accipi secundum Werböczii praescripta*“ (*Astraea, I. p. 148.*).

11. §.

A Törvénykönyv szavai (Textus decretorum).

I. A' Törvénykönyv kiadói nem meríthettek mindig hiteles kútfőből, sőt többnyire csak öszveszedett puszta másolatokat használtak; a' minél fogva nem is csuda a), hogy a' törvény szavaiba többféle és né-mellykor tetemes b) hibák is becsúsztak. Ezeket ugyan legbiztosabban az eredeti példányok vagy hiteles másolatok után lehet kiigazítani; ha pedig ezekben is vagy különböző, vagy hibás helyek találtnak, akkor csak okoskodva ítélhetni. Hasznos munkát tett KOVACHICH JOS. MIKL., a' ki attyával utazva hiteles példányokat nagy fáradsággal felkeresett, és azokból a' különbözőségeket kiszedvén ezen cím alatt: *Lectio-nes variantes etc.* (Pest. 1816. 8.) ki is adta.

II. Hanem ezen felül a' kiadott könyvek másképpen is eltávoznak az eredeti törvényektől, tudniillik:

1) 1554 eszt. előtt a' törvények eredetiben cik-kekre felosztva nem voltak; és a' mostani felosztás csak a' későbbi írók vagy kiadók munkája, kivéven az 1498-ki törvényt.

2) Ugyan az áll a' cikkek felírására nézve 1596-ig, mert ennekelőtte a' törvény szabással csak számok által, sőt 1554 előtt csak ezen szócskával „*item*“ voltak elkülönözve. Szükséges tehát az eredeti felírásokat (*authenticus rubricus*) a' többiek-től megkülömböztetni, mert sikerrel okoskodni csak az elsőkből lehet. Az 1498-ki törvényben is az eredeti felírások másképpen vannak, mint a' kiadóknál.

3) Annál távolabb esik az eredetitől a' törvénycik-kek felosztása kezdetre és (§.) jelekre (*in principium et paragraphos*, — ízekre, szeletekre), mert ezt éppen csak SZEGEDI kezdte (a' Római, és Egyházi Törvénykönyvek szerint); de 1802-től kezdve ugyan az már az eredeti törvénycikkekben is szokássá vált.

4) A' törvények felírása is a' kiadóktól származik, és néha hibás c).

a) Ide tartoznak MOSSÓCZI következő szavai : „*Illud enim constat in Sede Regia super una lege decem et amplius libros ne Judicibus ordinariis assidente (l. 1582, 5.), discrepantium attulisse ad summum ipsorum iudicum taedium. — — — Quedam usque adeo mendosa et corrupta, ut ne a doctis quidem plerisque in locis intelligi poterant. Saepe etiam integras leges in quam plurimis desideratae*“ (in epist. dedicat.).

b) Illő némelly példákat előmutatni :

1) II. Andr. arany bullájából : art. 7. §. 2.

a' Törvénykönyvben : „*Item si extra regnum exercitum ducere voluerimus, et cum exercitu iverimus, omnes qui Comitatus habent, pro pecunia nostra nobiscum ire teneantur*“.

hiteles másban : „*Item si extra regnum cum exercitu iverimus, qui Comitatus habent, vel pecuniam nostram, nobiscum ire teneantur*“ l. 1231, 15.

2) 1351, 9. §. 2. „*Et si concordare nequirent, tunc in manus sui adversarii ad infligendam sibi poenam juxta regni consuetudinem de jure debitam assignet*“.

3. §. a' Törvénykönyvben : „*Et si tali convicto pars adversa sine receptione alicujus pecuniae sive gravaminis possessionis suae complacuerit, erit expeditus*“.

hiteles példányban : „*Et si tali convicto pars adversa mortem, vel aliam poenam consuetudinis de jure debendam infligerit vel fecerit, tunc a iudice et parte adversa sine receptione alicujus pecuniae vel gravaminis possessionis suae, erit expeditus*“.

3) Zsigm. II. Törv. 3. cz. „*Decrevimus insuper, quod nullus publicus Notarius in causis, quae inter duos laicos vertuntur, sive coram iudice ecclesiastico, sive saeculari, procurare audeat vel ullatenus advocare*“.

a' Törv. k. „*Sed tantum in foro spirituali seu vicariorum curiis, locum habeat*“.

Hiteles b. : „*Sed nec extraneum testimonium inter cives locum habeat*“.

„*Nec Nobiles seu viri ecclesiastici inquisitiones possint facere contra eos*“.

c) KOVACHICH, *Notit. praelim* p. 74. sqq.

12. §.

A' Törvénykönyv toldalékai.

I. Első helyen áll VERBŐCZI könyve (OPUS TRIPARTITUM) a' czímek lajstromával a).

II. A' törvények sorába iktatva találtnak né-melly darabok, melyeket a' kiadók törvényeknek hi-hibásan tartottak b). Ide járul a' királyok életének rö-vid leírása is c).

III. A' törvények után következnek :

1) Minden törvények lajstroma, *index omnium decre-torum d*).

2) Az egész Magyar Törvénynek mutatókönyve, CYNOSURA *universi Juris Ungarici*, két részben : 1) min-denféle jószágrul és keresetrül, *de rebus et actionibus*; 2) a' törvényekben említett személyekről és nemzetségek-rül, *de personis et familiis decretalibus*. Ez SZEGEDI mun-kája. És minden résznek mutató táblája is vagyon e).

3) A' fogadott hazafiak névsora, *syllabus indigenarum (scil. receptorum) f*).

4) PRAXIS CRIMINALIS, az az Fenyítő törvény, mely 1656-ban az Austriai német tartományok számára hirdettetett, kettős mutatóval, czímsor és betürend sze-rint g).

5) KITTONICH JÁNOS nagyobb munkája : „*Directio methodica processus judiciarii*“, melyben a' perlekedés ak-kori rendszerét tanítja, mutatóval.

6) Ugyan annak második munkája : „*Centuria con-trarietatum et dubietatum ex Tripartito desumptarum*“, VER-BŐCZI ellenkező, vagy kétes helyeit magyarázza h).

7) ARTICULI JURIS TAVERNICALIS, az az : Tárnoki törvényszék szabályai, lajstrommal i).

8) Jegyzések a' kir. Hadi Curia (Fő-Törvényszék) el-járásáról becsület-sértés felett, *Observationes processus causarum militaris Curiae Regiae in facto honoris k*)-

9) Külömbféle eskük szavai l).

10) Régi, az az Római, Egyházi és Magyar törvény-szabások, *Regulae juris antiqui, Canonici, et Hungarici m*).

11) Magyar királyok, Vármegyék, Esztergami Érsekek, és Nádor-Ispányok névsora *n*).

12) Hadi szabályozás, *Regulamentum militare*, melyet Maria Theresia 1647-ben kiadatott. (Meghatározza, mit követelhetnek a' hadi szolgálatban lévők szállásaikon vagy útközben) *o*).

IV. A' törvények sőt az említett toldalékok mellett vagynak némelly jegyzések is (*notae*), leghasznosabbak pedig azok, mellyek vagy a' rokon törvény-cikkeket kimutatták, vagy homályos helyekre világot a' történetekből nyújtanak *p*).

a) Ez először a' bécsi kiadásban történt 1628ban, tárgyak és szavak mutatójával (*Notit. praelim. p. 21.*), de ezeket az utóbbi kiadók nem ismételték.

b) Ezeket utóbb a' külön törvények sorában kijelöltük.

c) MOSSÓCZI azokat a' Quadripartitumbul (l. alább 37. sz. al.) vehette (I, 41.); a' későbbeket pedig a' kiadók szerzették (*Notit. praelim. p. 15 és 105.*). SZEGEDI kiadásában valamivel bővebbek (*ibid. p. 58. num. 7. et p. 60. c.*); de most is hibásak.

d) Már MOSSÓCZINál. TELEGDI munkájának tartják; és vannak benne hasznos jegyzetek is. (*Notit. praelim. p. 22.*).

e) MOSSÓCZI kiadásában vagyon : „*Index eorum quae Regum decretis continentur*, melly 22 levélre terjed A' bécsiiben : „*Enchiridion articulorum*“, 119 lapot tölt; 's TELEGDI munkája, melyet MOSSÓCZI jegyzetiből bővítve ZSAMBÓKI kiadott először Bécsben 1581. (*Joannis Jony Comment. hist. jurid. de orig. et progressu Juris Hunno-Hungarici. Sect. II. §. 41. in Ignatii Horváth Bibliotheca Ictorum Hungariae, Tom. I.*). Ezek helyébe SZENTIVÁNYI kiadásában találhatik: *Cynosura Jurisperitorum, Tyrn. 1699; editio multum auctior et correctior*; mert már azelőtt kijött Pottendorfban (igazán Genévában) 1668 (*Jony l. cit. §. 40.*). Hasonló munkát írt ASZALAY ISTVÁN, Ország Albírája, melly kijött N.-Szomb. 1650. 4. (*Jony, ibid. §. 39.*). — De hasonló könyveket már jobbakat is bírnak, nevezetesen

BENGSIK JÓSEF-től, a' ki Bazini Plébános volt; „*Repertorium Juris publici, privati, et criminalis hungarici, seu index universalis personarum rerum, et actionum ex Jure consuetudinario Verbőczii, articulis, comitialibus, et tavernicalibus, decisionibus Curiae Reg. urbario, et Praxi criminali fol. Pos. 1821.* Erre a' szerző 30 esztendei fáradságot fordított. Továbbá néhai Fő-Pohárnok-Mester B. FÖTVÖS IGNÁCZtól: *Extractus synoptico-encyclopaedicus legum in Corp. Juris Hung. contentarum in suas materias divisus; és Index synopticus actorum comitialium ab anno 179 $\frac{1}{4}$ usque 182 $\frac{3}{4}$. Budae, 1829. fol.*

f) Először Szegedinél a' Cynosura második mutatója előtt.

g) A' magyar törvénykönyvbe iktatta először Szentiványi 1697-ben.

h) Kostaniczai KITONICH JÁNOS Horvát eredetű nemes II. Mátyás és II. Ferdinánd alatt kir. ügyek Igazgatója volt. A' munkái először kijöttek Nagy-Szombatban, 1619. 4. mely esztendőben a' szerző megis halt. Amazokat a' törvénykönyvbe felvette Szentiványi 1700-ban (*Notit. praelim. p. 32.*).

i) A' törvénykönyvbe bementek 1733-ban. (*Notit. praelim. p. 36.*).

k) Megvannak Mossóczinális, ki azokat a' Quadripartitumbul vette (III, 10.).

l) Ezeket is már Mossóczi adta. (*Notit. praelim. p. 18.*).

m) A' régi törvényszabályok (a' Pandekták végső czímjéből) már a' bécsi kiadásban is állanak, de Verbőczy Tripartituma után; a' többieket összeszedte SZENTIVÁNYI és kiadta (*in Miscellaneis variarum scientiarum. Part. II. Dec. III.*); a' törvénykönyvbe pedig iktatta Szegedi. (*Notitiae praelim. p. 21. 30. 34. 42.*).

n) Már Mossóczinál, a' ki még az Egri, Nagyvárad, Pécsi és Nyitrai Püspökök névsorát is felvette, de Szentiványi ezeket elmellőzte. (*Notit. praelim. p. 19. 56.*).

A' vármegyék névsora pedig hibáson tulajdonittatik Verbőczinek (*Notit. praelim. p. 78.*).

Szegedinél kettő mind az Eszterg. Érsekek, mind a' Nádor-Ispányok névsora.

o) Szentiványinál vagy az 1730 esztendei szabályozás. (*Notit. praelim. p. 36.*).

p) Mossóczi kiadásának hosszabb szélein kevés jegyzetek vannak, melyeket a' következő kiadók is megtar-

tottak. Szegedi pedig némellyeket mellőzve, többeket hozzáadva, némellykor erősen is gáncsolva (p. ok. 1618, 77-kre), minden jegyzéseket a' lapok allyára helyeztetett. Jeles történeti jegyzések találhatnának ugyan azon szerzőnek egygy másik könyvében is: *Rubricae Juris Ungarici, Tyrn.* 1734. 3 köt. 8b.

II. CZÍM.

A' KÜLÖMBFÉLE TÖRVÉNYEKRÜL KÜLÖNÖSEN.

13. §.

A' XI. és XII. század törvényeiről.

A' legrégiebb törvényeket vagy csak említve, vagy töredékekben találjuk. Az első sorba tartoznak azon feltételek, melyeket Árpád választásánál említ Béla király névtelen írója *a*); nem különben I. András király engedelme, melyet Bonfiniusul *b*) hibásan felvettek a' törvénykönyv kiadóji. A' második sorba valók Sz. István, Sz. László, és Kálmán királyok törvényei, melyek a' törvénykönyvben olvashatók *c*).

I. SZ. ISTVÁNNAK két törvénykönyve vagon. Az elsőben a' Szent Király fiát Imrét erkölcsi és kormányi bölcsességre oktattya *d*). A' másodikban leginkább egyházi és büntető törvények vannak; jószágurul, vagyonrul pedig igen kevés czikkek szóllanak *e*). Azonban említve találjuk Sz. István egyéb törvényeit is, nevezetesen : a' nemesek, vendégnépek (*hospitum*), jobbágyok töle nyert szabadságait említik II. András *f*) és IV. Béla *g*); a' menedék-helyekről (*de asylis*) szóló törvényt Sz. László *h*), piaczi adóurul Kálmán *i*), egyházvédői hatalomrul II. Ulászló *k*) törvényeik.

Figyelemre méltó az is, hogy némelly czikkek egyházi törvényekből erednek *l*); de abbul álnok betolás (*interpolatio*) még nem következik; sőt hihető,

hogy maga a' Sz. Király némelly Fő-Papok tanácsával azokat elfogadta.

Hol és mikor adta legyen Sz. István a' maga törvényeit, a' vélemények elágaznak. Azon végszó a' törvénykönyvben : „*Explicit decretum S. Stephani Regis promulgatum Strigoni anno 1035*“ nyilván később korú, mert élében Szentnek ötet nevezni nem lehetett, és annál fogva semmit sem bizonyít. Zsámbóki azt tartja *m*), hogy 1032-ben Tolnán, Kollár és Pray *a*), hogy 1016-ban Esztergamban keletkeztek. Püspök Batthányi pedig úgy vélekedik, hogy törvényeit a' Sz. Király külömbféle időkben és helyeken adta, és hogy azokat későbbben valaki öszveszedte *o*). De az előszó egységre mutat *p*); és az előadás törvényhozóhoz, nem történetíróhoz illik : „*statuimus, decrevimus, consensimus*“ 's a' t. Azonban, úgy látszik, a' czikkek sora megzavarva vagyon *g*), és némellyek elmaradtak *r*). A' vélt ellenkezéseket pedig egygyeztetni lehet *s*).

a) Cap. 6. Oda tartoznak a' névtelen írónak eme szavai is : „*Dux et sui nobiles ordinaverunt omnes consuetudinarias leges regni et omnia jura ejus : qualiter servirent duci et primatibus suis, vel qualiter judicium facerent pro quolibet crimine commisso*“, cap. 40. Szolgálatok és bírói hatalom, e' volt az akkori törvények tartalma.

b) Decad. II. lib. 2. Eme kútfőt Mossóczi megnevezte, de a' későbbi kiadók a' jegyzést kihagyták.

c) Ezeknek sem eredeti példányait, sem hiteles másait nem bírjuk. A' kéziratok sem érnek fellyebb a' XV-ik századnál. (*l. Supplem. ad Vest. Comit. Tom. I. p. 2.*).

d) Tartalomra, de nem szavakra nézve hasonló az on oktatások, melyeket Basilius Macedo császár írt a' fiához, Leóhoz. Eredeti görög nyelven kijöttek Párisban, 1584. 4db., későbbben deák fordítással többször.

e) capp. 5. 6. 19. 24. 28. 35.

f) 1222, praef. et art. 19. 1231, praef. et art. 27.

g) 1267, praef.

k) *lib. III. cap. 37.*

i) *lib. I. cap. 31.*

k) 1504, 26. Ezekhez járulhatnak : az ország elrendezése, a' fő-hivatalok, a' hadi és egyéb szolgálatok.

l) KOLLÁR, *de orig. potest. legisl. circa sacra. cap. 4. Astruca, I. p. 127. sqq.* Nevezetesen az 1. és 2. cz. a' mainzi zsinat, melly 847-ben tartatott, 6-ik és 7-ik czikkéből van véve; a' 3-ik I. Adorján Pápa 68-ik czikkéből.

m) A' törvények lajstromában.

n) KOLLÁR, *lib. laud. c. 3.* — PRAY, *Annal. P. I. p. 26.*

o) *Leges eccles. p. 11.* Támaszul egygy irott könyv czímét is használlya : „*Recapitulationum liber.*“

p) Oda czéloznak HARTVIK (*Chartuitius*) Püspöknek eme szavai is : „*Post acceptum regalis excellentiae signum qualis fuerit, cum Episcopis et Primatibus Hungariae statutum a se decretum manifestum fecit.* — — *Id vero decretum perpetui foederis subscriptione ad posteros suos transmissi.*“

q) A' 13 cz. (történetes emberölésről) nyilván helyesebben állana a' 16 cz. után (szándékos gyilkolásról).

r) Azt nem csak a' fellyebb említett hiányok mutatják, hanem az „*igitur*“ szóznak helytelensége is több helyeken (*cap. 7. 20. 29. 35.*). Azonban efféle helytelenségek újabb törvényeinkben is nem ritkán találtnak p. ok. 1638, 2. 13. 69.

s) A' gyilkosságról 16. 37. 46. ; a' hazaárulásról 35. 51. cz.

14. §.

Folytatás.

II. SZENT LÁSZLÓ törvényeinek első könyve, a' két utolsó czikket kivéve, egyházi rendeletekből áll. És már PÉTERFY, a' magyar Zsinatok írója, megjegyezte, hogy azok nagy része idegen és leginkább keleti zsinatokban találtnak a). De mégis annyi különbségekkel, hogy KOLLÁR ezen példánál fogva is állíthatta, hogy egyházi dolgok körül a' magyar királyok mindenkor elfogadó és törvényadó hatalmat gyakor-

koroltak b), (*jus placiti et potestatem legislatariam circa sacra exercuerunt*). Az előbeszéd ekképpen van: Urunk megtestesülése után 1092-k esztendőben Szabolcs városában szent zsinat tartatott, előülvén a Magyarok legkeresztényebb királya László, országának minden Püspökeivel és Apátaival, nem különben minden Fő-embereivel, egész papsága és népe tanúságával.

A' II. és III. könyv büntető törvényeket adnak, és kivált a' lopások ellen igen keményeket. De a' többszörös ismétlések és különbözőések d) hihetővé teszik, hogy valaki azokat krónikákból szedegette; oda mutat az előadás is e). A' második könyvben említés vagyon a' helyről, hogy az Ország Fő-emerei Pannon-halmán öszvegyülekeztek, de az időről semmi szó. A' harmadik nem szól sem időről sem helyről.

a) *Concilia Ungariae, Tom. I. p. 16.*

b) *De potest. legisl. circa sacra cap. 7.*

c) „*Anno dominicae incarnationis MXCII. in civitate SZABOLCH sancta synodus habita est, praesidente Christianissimo Hungarorum Rege Ladislao, cum universis regni sui Pontificibus et Abbatibus, nec non cunctis Optimatibus, cum testimonio totius cleri et populi.*“

d) *Lib. II. c. 1. 2. 12. 14. lib. III. c. 4. 5. 8. 17. vid. etiam lib. III. c. 2. et 21. item lib. II. c. 5. et lib. III. c. 29.*

e) *Lib. II. c. 1. 9. 10. lib. III. c. 1. „Hoc decreverunt, hunc legem constituerunt“. Ejusd. lib. c. 10. pr. „ultra quem terminum dixi“, et cap. 13: „collector quem dixi“. vid. etiam lib. I. c. 37.*

15. §.

Folytatás.

III. KÁLMÁN törvényeinek első könyvét Alberik nevű barát, Szerafim Esztergami Érsek parancsolattya-ból szedte öszve. Hoszszas előbeszédben pedig óva-

kokdik a' rágalmazók ellen; és arra kéri az érseket, hogy a' mi munkájában haszontalan, azt elnyesni; a' mi tökéletlen, azt pótolni; a' mi hibás, azt javítani kegyeskedgyen; sőt megvallyá, hogy a' kitüzött út ösvényérül tolla szabadabban kicsapongott *a*). Ugyan azon előbeszédnél fogva hihető, hogy Kálmán törvényei magyar nyelven keletkeztek *b*). A' korábbi büntető törvényeket Kálmán enyhítette *c*). A' törvénykezésben is némi változásokat tett *d*). Költ pedig ezen törvénykönyv az írók szerint 1100-ban *e*), Vencsel-lőn *f*) Szabolcs Vármegyében.

A' második könyv aligha Alberiktiül származik; és hihetőbb, hogy részint krónikákbul vétetett, részint azon egyházi zsinat végzéseibül, melyet 1112k esztendőben Lőrintz Esztergami Érsek tartott *h*).

a) *Praef. §. 6. 16.* Ezen kicsapongások mivoltát Erdélyi Püspök Gróf BATTHÁNYI Ignácz igyekezett kimutatni említvén az akkori egyházi zsinat végzéseit, melyek Kálmán kir. Törvénykönyvében szórul szóra beiktatva találtnak. (Hogy t. i. Alberik csak azt követte volna, a' mi régen ő előtte a' Frankok Királyai törvényeivel történt; mert a' kik ezeket öszveszedték, a' Szent-Írásbul, Szent-Atyákbul, 's más hasonló kútfőkbül merített mondásokkal, mint annyi virág-gyöngyökkel, kívánták díszesíteni munkájokat). De megdől ezen vélemény, mihelyest az esztendők számaint öszvevettyük. (*l. alább h*) *alatt*).

b) *Praef. §. 16.* Itt Ezen szavakat olvassuk : „*Tu mi Domine, qui in hujus populi linguae genere minus promptum me consideras*“. És valóban a' fordítás jeleit is lehet észrevenni, p. ok. a' 78. cz. §. 1. „*ut alium furatus sit, sibi impositum fuerit*“, hogy mást meglopott, ő reá fogják; §. 2. „*non ut fur teneatur*“, tolvajnak ne tartasson. Ha ez így volt Kálmán korában, nem lehetett-e úgy előbb is?

c) *Praef. §. 8. sqq.* De nagyon különös, hogy Sz. László törvényeiről itt szó sincs, holott ezek sokkal keményebbek voltak. Kiváltképpen dicsérik az 57-iki czikket : „*De strigis vero quae non sunt, nulla quaestio fiat*“, a' mi

azonban azt is teheti : A' kik nem boszorkányok , azokrui
bűnkérdés (*tortura?* faggató kérdés) ne tétessen.

d) *Cap. 2. seqq.*

e) p. ok. PRAY, *Hist. Reg. Hung. tom. I. p. 102.*

f) A' Törvénykönyv hibásan adgya : *Concilium Vercellinum*. KOLLÁR szerint pedig egygy császári kéziratban így áll : „*Concilium Tarsolinense*“. *De orig. potest. legisl. circa sacra. p. 81.*

g) *Capp. 1. 2. 3.*

h) *Capp. 6. 9. 10. 12. 13. 14. 15.* Ezekre tekintett Püspök BATTHÁNYI, (*l. felebb a) alatt*). De nyilván lehetetlen volt a' későbbi zsinat végzéseit Szerafim Érseknek ajánlani, a' ki már 1107-ben meghalt. Kimaradt pedig mind a' két könyvből Kálmán azon törvénye, melyet II. András említ (1222, 27.) *de marturinis*, az az nyestbőr-adó-rul. VERES BALÁS, a' ki a' XVI. században törvényeinket betűrendre szedni kezdte, Kálmán kir. IV-ik törvénykönyvét, és ennek 8-ik czikkét említi, de a' melly másutt az I. könyv 65-ik czikkje. (BATTYÁNYI, p. 22.). Az is különös, hogy Kálmán törvényeit mind Verbőczy (II, 6.), mind a' Quadripartitum szerzői (III, 1.) a' törvények sorából kihagyták.

16. §.

F o l y t a t á s.

Kérdés : miképpen (kinek hatalmával , befolyásával) keletkeztek ezen régi törvények? a) — Sz. István II. könyve királyi gyülekezetet b), királyi tanácsot c), Fő-emberek gyülekezését d), végre nagy-gyűlés végzéseit e) emlegeti. Előbeszédgye pedig imez : A' régi és mostani fejedelmeket követvén, mély meggondolás után rendellyük 's a' t. f). Másutt : királyi hatalmunknál fogva rendeltük g); reá állottunk az egész tanács kérésére h). — Sz. László sz. zsinatot tartott országának minden Püspökeivel és Apátaival, nem különben minden Fő-embereivel i). Későbbben a' szent hegyen az országnak minden Fő-emberei gyűlést tartottak és tanakodtak , miképpen kellene a' nemzet dol-

galt elintézni k). Végre Kálmánról Alberik mondgya; hogy öszszegyűjtván az ország Fő-embereit, az egész tanács akarattjával adta törvényeit l).

a) Kollár azt állította, hogy a' Fő-emberek tanácsával ugyan adattak, de nem mintha azok megegyezése is kívántatott volna. *De orig. pot. legisl. c. sacra. cap. 3.*

b) *Regale concilium cap. 19. 27.*

c) *Regalis senatus. c. 14. 29.*

d) *Primatum conventus c. 23.*

e) *Definitio communis concilii, c. 33.*

f) „*Antiquos et modernos imitantes Augustos decretali meditatione nostra statuimus*“.

g) „*Decrevimus regali nostra potentia*“, cap. 5.

h) „*Consensimus petitioni totius senatus*“, cap. 35.

i) *Lib. I. praef.*

k) „*In monte sancto omnes regni optimates conventum fecerunt, et quaesiverunt, qualiter gentis expedirentur negotia*“, lib. II. c. 1.

l) „*Regni principibus congregatis, totius senatus consultu*“, praef. §. 11.

17. §.

XIII. század.

A' XIII. századnak fő- emléke országunkban II-ik ANDRÁS kir. arany-bullája, melly 1222-ben hét eredeti példányban kiadatott, de korunkig csak hiteles másolatokban fen maradt a). Azt a' magyar nemesség most is úgy tiszteli, mint az ország alaptörvényét (*tanquam legem fundamentalem regni*), és mint maga szabadságának kút-fejét b).

1. Van II-ik Andrásnak egy más törvénye is 1231-ből, melly törvénykönyvünkben nem találhatik. Annak egygy töredékét már Odoricus Raynaldus (egyházi történetek írója) közlötte c). és ebből Pray d); az egész pedig Rómából megnyerte és kiadta Kollár e), és későbbben, egygy névtelen Fő-Úr jegyzéseivel Kovachich f), Némelly újabb czikkeket kivéve g), az arany

bullával megegygyez. De a' végén az ellentállás szabadsága kimaradt és oda változott, hogy megszegés esetében a' királyt az Esztergami Érsek Egyház közönségéből kizárhassa.

2. Fen van 1267-ből IV. BÉLA király törvénye is, melly az arany bullához igen hasonló. Minekutánna az eszterg. Érsek levéltárából, a' hol Hevenesi kézirattal *h*) nyomán feltaláltatott, 1791-ben az ország levéltárába átvitetett volna, kiadta azt Kovachich *i*).

3. Ide tartoznak még III. ANDRÁS törvényei, melyekről kevés idő előtt az ország nem is tudott. Az egyik 1291-ben költ András koronáztatásakor, és azonkorú hiteles másolatban a' Gyula Fejérvári káptalan levéltárában találtatik; kiadta Kovachich József Miklós *k*). A' második 1298-ból bő és jeles tartalmával is figyelmet gerjeszthet; ez hitelesen lemásoltatott 1440-ben I. Ulászló törvénye mellett, mellynek eredeti példányát egygy szegény nemes ember 1779-ben a' Leleszi Conventnél hagyta; a' honnan később az ország levéltárába jutott; kiadta az öregebb Kovachich *l*).

a) Többet előszámlál Kovachich (*in Notit. praelim. cap. IX.*). Híre volt egykor, hogy eredeti példány is találtatik Esztergamban az Érseki levéltárban; de ez tellyesebb vizsgálatra csak másolatnak tapasztaltatott (Tudom. Gyűjt. 1828. IX. 60. 1.)

b) „*Quamvis autem regnante sanctissimo ipso Proto-rege nostro Stephano, et aliorum quoque succedentium regum temporibus, multi fuerint in hoc regno nobiles; conditionaria tamen quadam servitute, collectarumque ex parte colonorum suorum solutione, regibus ipsis obnoxii erant, atque tenebantur; a qua primum per hunc Andream regem ipsi nobiles, qui eotunc servientes dicebantur, exempti fuerunt atque immunes. Et propterea cuncti Reges usque in praesens tempus ei succedentes, sacro priusquam diademate coronarentur, super observando decreto ac constitutionibus ejusdem Domini Andreae Regis, Praelatis ac Baronibus et Magnatibus Proceribusque et nobilibus regni hujus juramentum praestare consueverunt*“. Verb. II, 14. §. 11. 12.

Híres a' 31-ik czikknek következő záradéka: „*Quod si vero Nos vel aliquis successorum nostrorum, aliquo unquam tempore, huic dispositioni nostrae contraire voluerit, liberam habeant harum auctoritate, sine nota alicujus infi-*

delitatis, tam Episcopi quam alii Jobagiones ac nobiles regni, universi et singuli, praesentes et futuri posterique, resistendi et contradicendi Nobis et nostris successoribus in perpetuum facultatem“. De ezt, mivel balra magyarázva benső háborúkra is ürügyül szolgált, a' törvény megszüntette (1688, 4.). — Ama zavaros időkre bő világot önt Andrásh kir. levele 1218-bul követk. szavakkal : „*Dum quorundam nostrorum principum consilio terrae nostrae statum, ab antiquis illibate conservatum, alterantes, castra, comitatus, terras et ceteros opulentis Hungariae proventus in perpetuas hereditates nostris Baronibus et Militibus distribuimus*“ (ap. FEJÉR, in *Cod. Diplom. III*, 1. p. 255.).

c) *Hist. eccles. ad h. ann.*

d) *Annal. I. p. 233.*

e) *De orig. potest. legist. c. sacra. p. 91.*

f) *Vestig. Comit. p. 98. seqq.* Ama Fő-Úr Lomniczai SKERLECZ Miklós volt, kit említve találunk 1794, 67. cz.

g) *artt. 2. 3. 5. 8. 9. 10. 21. 22. 25. 28. 29. 35.*

h) HEVENESI igen szorgalmatos Jesuita író volt; kéziratai 93 vastag kötetben a' Magy. Fő-Iskola könyvtárában tartatnak.

i) *Vest. comit. p. 134. sqq.*

k) *Monum. vet. legislat. hung. Segm. I.*

l) *Supplem. ad vestigia Comit. I. p. 66. sqq.*

18. §

XIV. század.

A' XV. századból is kevés törvényt bírunk. A törvénykönyvben csak kettő vagyon : egygyikét I. LAJOS, 1351-ben a); másikat I. MÁRIA 1384-ben adta.

1. Van a' törvénykönyvben I. Károlynak is egygy levele 1342-ből; de ez nem törvény, hanem kötés, mellyel a' Király körmötzi kamarájának jövedelmeit kiszabott esztendei bérért Hippolyt Mesternek adta. A' Herceg-Primási levéltárban több ilyen találattatik b).

2. Azonban az 1351-iki 13-dik czikkből bizonyos, hogy I. KÁROLY az ércz-bányákról törvényt alkotott, és ennek nem ugyan szavai, de talán egész tartalma feltaláltatott a' BERZEVICZIEK egygy eredeti levelében, mellyet KOVACHICH JÓSH. MIKL. kiadott c).

3. Ide tartozik még I. MÁRIA levele 1385-ből, mellyel ő a' nemzet szabadságait egyetemben (*in genere*) megerősítette; kiadta ezt az öregebb KOVACHICH d); nem különben azon végzések, mellyeket 1386-ban az ország Rendei tettek; ezeket kiadta az ifb. Kovachich e).

a) Ennek eredetije 12szer is fenvolna Kovachich állítása szerint (*in Astraea, I. p. 23. et Tom. II. p. 25.*); de másutt (*Notit. praelim. cap. IX.*) kevesebbet, a' hiteles másolatokkal pedig többet számlál. — Az eskű, melly a' törvénykönyvben I. Lajos törvénye utánn áll, II. Lajos korához tartozik, (*Astraea, II. p. 3.*).

b) KELEMEN, *Hist. fusior. p. 146. not. d.* Derék magyarázattyát adta SCHÖNVISNER : *Notitia hung. rei nummariæ. 4. Budæ, 1801. p. 288. sqq.*

c) *Notit. praelim. p. 281.* és FEJÉR, *Cod. Dipl. VIII, 3. p. 198.* Kült 1327-ben és az 1351-ki 13-ik czikkal nem egygyez. Régebben az arany és ezüst bányákból a' kir. kamarának két harmada járt, úgy van ez egygy 1239-ki levélben, mellyet FEJÉR Gyűjteményében (*Cod. Dipl. IV, 1. p. 110.*) olvasni lehet. De hihetőbb, hogy ott a' király a' szokott adónak egygy részét a' Földes Úrnak engedte; és hogy az adó mennyisége jelentve nincsen.

d) *Praef. ad Vest. comit. p. LIX.*

e) *Notit. praelim. p. 417. sqq.* Találtatott a' KÁLLAY nemzetség levéltárában, a' honnan átvitetett az Ország levéltárába.

19. §.

Ezen törvények alkotásáról.

Az előszámlált törvények királyi kegyelem-levelek alakját viselik (*formam privilegiorum habent*), és már eleintén olyanoknak tartattak. Úgy a' Gyula-Fejérvári Káptalan III. András Királynak 1291-ki törvényét lemásolván ezt mindég csak a' nemeseknek adott kegyelem-levélnek nevezi (*privilegium nobilibus concessum*) a). Hasonlóan irattya I. Lajos, hogy András Király urnak (arany) bullás kegyelem levelét (*privilegium bullarum Domini Andreæ Regis*); és I.

Mária, hogy attya kegyelem-levelét maga kegyelem levelel, (*litteras privilegiales paternas suo privilegio*) erősíti. II. András és IV. Béla kegyelem leveleiket, magok és fiaik esküjével erősítették *b*), a' mit egyebüitt nem olvasunk. IV-ik Béla maga kegyelem-levelét a' nemeseknek adta, a' Fő-Emberek tanácsával és megegygyezésével (*„habito Baronum consilio et assensu“*) *c*). A' Fő-Emberek tanácsát emlegeti I. Lajos is, hozzáadván még annyának Erzsébetnek tetszését, (*„beneplacitam voluntatem“*) *d*).

De mind ezeknél kitünőbb alakjára nézve is az 1298-ki törvény. Iratták azt magok nevében a' Fő-Papok, Egyháziak, és a' Nemesek, Szászok és Kúnok Egyeteme (*Praelati, Ecclesiastici, et universitas nobilium, Saxonum, et Cumanorum*), világosan kizárván a' Fő-Urakat, még pedig hozzá téve azt is, hogy szokás szerint (*„prout moris est“*), azonban a' Király-Urnak és az egész Ország Fő-Embereinek, egyebeknek is *e*) előre kinyert engedelmeivel és megegygyezésével (*accepta auctoritate et consensu Domini Regis et Baronum totius regni prout et aliorum“*). — A' 44-ik cz. szerint ugyan azon törvényt a' Király és a' Fő emberek és a' Fő-Papok pecséteikkel erősítették, és ezen czikk után még más 36 következik, de a' mellyeket már a' Fő-Emberek és a' Fő-Papok alkottak *f*).

a) *Ingressus* §. 2. 3. 4.

b) 1231, 5. *et concl.*; 1267, *concl.*

c) *Exord.* §. 3.

d) *Concl. confirmat.* §. 12. 13. Világos, hogy az ilyen helyekből következtést húzni nem lehet.

e) *Exord.* §. 4. 5. 6. De kik lehettek azon egyebek?

f) Bizonyította ezt a' 45. cz. Talán más gyűlésben, mellynek határnapját a' 42-ik czikkben olvassuk, Mert hogy ezen másolat írója, (az akkori szokás szerint olyas „apo-

stolica“ vagy „*imperiali auctoritate notarius*“ dolgát nem igen szorgalmasan végezte, abból is kitetszik, hogy ezen törvény alkotását III. András koronáztatására tette, holott az ellenkezőt világosan olvashatta volna (az előszó 6-dik ízében); de ő az első szavaknál „*Tempore coronationis Domini Andreae Regis*“ tovább nem is ment és — csatlakozott.

20. §.

A' XV. század.

Ez hathatósabban haladván az erőszakos önkény megszorításában már több törvényeket szült.

I. ZSIGMOND király törvényeit Mossóczi hatra tette *a*), de nem lehet mind a' hatrul mondani, hogy valóságos ország-gyűlési törvények. Már az első királyi végzés (*Resolutio regia*) melly 1404-ben az Egyházi és Világi Fő-Emberek tanácsával kiadatott azok panaszszára, a' kik hűtelenség vádgya miatt jószágaitkat vesztették.

A' második darab, melly kisebb törvénynek is (*decretum minus*) neveztetik, csak olyan gyűlésben keletkezett, mellyen a' szabad és egyéb királyi városok küldöttjei voltak 1405-ben *b*). De még azon esztendőben ország-gyűlése tartatott, és itt a' városok számára kiadott királyi levél czikkei ujra vitéztetés alá jöttek; és így már valóságos törvény keletkezett a' Fő-Papok, Bárók és Fő-Nemesek gyűlésén, ugyan azok tanácsával, tekintélyével és megegyezésével („*celebrato Praelatorum, Baronum, Procerumque conventu, de ipsorum consilio auctoritate et consensu*“). Ez a' törvénykönyvben harmadik helyet foglallya. *c*).

Negyedik helyen királyi parancsolat áll, mellynek tartalmát ugyan Egyházi és Világi Fő-Emberek erősítették, de csak a' királyi Tized- és adó-szedők-

nek szól (R. *Mandatum ad Exactores Lucri Camerae Regiae ac Decimarum*).

Az ötödik és hatodik törvény egygy ország-gyűléséből eredtek, 1435-ben; de az előbbi, múltó hadi tartalma miatt d), csak királyi Rendelet alakjában. Az utóbbi egyébként Zsigmond király nagyobb törvényének is (*decretum* MAJUS) neveztetik e); és ennek előszavában többek közt a' Király így szól : A' Fő-Papok és Bárok nem különben Nemesek, a' kik a' jelen nem lévőktil is tellyes hatalmat nyervén az ország egész testületének képét viselték, egygyes akarattával, elnökélésével, és megegyezésével az alább megírt örök időre számított törvényeket elrendeltük és megerősítettük, („*de Praelatorum et Baronum, nec non Nobilium, totum corpus regni cum plena facultate absentium* REPRAESENTANTIUM *unanimitate voto, deliberatione et consensu, infra scriptas leges in perpetuum duraturas duximus ordinandas et firmandas*“). f).

A' harmadik és hatodik törvényben a' király szól azon értelemben, hogy maradó törvényeit hirdeti g).

a) A' törvények előtt vagyon 1) Zsigmond adománylevele, melyet Mossóczi Verbőcziből vehetett (II, 14. §§. 29—32.); — 2) a' pártütőknek megkegyelmezését ajánló levele („*Gratia rebellibus facta*“) 1403-bul. Hibásan írja a' törvénykönyv : „*post fugam ex arce Soklyos*“; mert a' Siklósi fogság és abbul való szabadulás 1399 végén és 1400 elején történt.

b) *Præf. et art. 11. §. 1.* Ezt V. László és Rudolf királyok Nagy-Sáros városa kérésére megerősítették „*tantum privilegia civitatum statuta*“, úgy mint királyi levéllel erősített városi rendszabásokat (*Astraea, II. p. 1. et Notit. praelim. p. 113.*).

c) PRAY (*in Hist. R. Hung. II. p. 192.*) Zsigmond egygy 1404-ki törvényét is említi, de a' mellynek sem tartalma sem előbeszédgye az 1405-kiül nem különbözik; és ennél fogva keltében (*in dato*) hiba fekszik

d) „*Super modo exercituandi*“ az az : had-emelés és

táborozás rendgyérül. Ezen királyi rendeles nem Budán költ, a' mint a' törvénykönyvben olvassuk, hanem Pesonyban, a' hol az ország-gyűlése tartatott, négy nappal a' hatodik törvény után. (KOVACHICH, *Supplem. ad Vest. comit. Tom. I. p. 403.*).

e) Már az 1439-ki törv. 29-ik cz.

f) *Praef. §. 3.*

g) A' harmadik törvény hiteles mása még nem találtatott (*Notit. praelim. p. 314.*).

21. §.

Folytatás.

II. ALBERT Király (1439-ki) törvénye két részről nevezetes : 1) mert a' Rendek szabadságait sokkal tellyesebben előadgya, mintsem azelőtt történt ; 2) mert azt nem csak a' Király az ország Rendgyeinek szokás szerint kegyelem-levél alakjában kiadta ; hanem viszont az ország Rendgyei magok részerül is levelet (ötven függő pecséttel) adtak, mellyben a' Királynak és a' Királynénak szeplőtelen hűséget ígérván a' nyert szabadságokkal tellyes megelégedéseket jelentik, hozzá adván, hogy soha egyebet nem kívánnak a).

III. ELSŐ ULÁSZLÓNAK a' törvénykönyvben semmi törvénye nincsen ; de már kettőt ismerünk : az elsőt 1440-ben koronáztatásakor adta ; másikat 1444-ben b).

VI. ÖTÖDIK LÁSZLÓ kissebb korában az Ország Rendgyei nem egyszer egybegyűlvén, ideig tartó rendeleteket tettek ; de a' törvénykönyvben kettőnek csak töredékeit olvashattuk (1445 és 1446-bul). Másutt azonban egészen fenvannak, még egygy harmadikkal egygyütt c). Hogy ezen időben a' királyi szabad városok is követek által az ország-gyűlésében részesültek, az 1445-ki végzés előbeszédgye világosan bizonyítja d).

Magának László királynak két törvényét bírjuk :

az egygyik 1453-ban költ, és arrul nevezetes, hogy az Ország Rendgyei, kik a' gyűlésen jelen voltak, a' királynak örökös hűséget esküdtek e); a' másik 1454-ben keletkezett, és a' vármegyékhez királyi parancsolat-ként küldetett, czéllya volt a' Török ellen erősebb hadat készíteni.

a) Az egész elő- és utó-beszédet adgya KOVACHICH, in *Vest. comit. p. 228. sqq.*

b) Az első in *Supplem. ad Vest. comit. Tom. I. p. 66. sqq.*; a' másik in *Monumentis vet. legial. hung. Segm. I*

c) Az 1445-ki („*Nos universi Praelati, Barones, Milites, Nobiles, ac Civitatenses regnicolaeque Regni Hungariae, in praesenti generali Congregatione Pestiensis, pro reformandu pace et reipublicae utilitate ejusdem regni, insimul congregati, praesentium serie ad universorum notitiam volumus devenire*“). Mi Magyar-országi Fő-Papok, Bárók, Vitézek, Nemesek, Városiak, jelen ország-gyűlésére, a' köz békességnek és az ország boldogságának vissza-állítása végett, ide Pestre, össze-gyülekezvén, ezen levelünkkel tudtára mindenkinek adni kívánnjuk.) in *Supplem. ad Vest. Comit. Tom. II. p. 9. sqq.*

Az 1446-ki (*Nos Joannes de Hunyad, pro Illustrissimo infante Ladislao, nato condam Alberti Regis, electus Regni Hungariae Gubernator Generalis et Vajvoda Transilvanus, notum facimus*“ etc. Mi Hunyadi János, Felséges kisdéd László, Albert Király szülöttje helyében, Magyar-Ország megválasztott Kormányzója és Erdélyi Vajda, tudatjuk mindenkivel.) in *Vest. Comit. p. 253. sqq.*

Az 1447-ki („*Praelati, Barones, Nobiles et Proceres Regni Hungariae universi ad futuram rei memoriam*“ etc. Magyar-Ország Fő-Papjai, Bárói, Nemesei és Fő-Emberei egyetemben örök emlékezetül.) in *cit. Supplem. p. 52. sqq.* Ebben a' mult esztendei czikkek ismételve találtnak.

d) Ugyan azt bizonyították Fridrik Császár által a' Késmárkiakhoz, nem különben az Egyházi és Világi Fő-Urak által a' Bártfaikhoz írott levelek. (in *Supplem. ad Vest. comit. Tom. II. p. 4. et 50.*)

e) Ez a' törvénykönyv régiebb kiadásáiban II. Ulászló törvényei után olvasható. A' kelet napjában is, KELEMEN szerint, hiba vagyon. (*Hist. fus. p. 200.*)

22. §.

Folytatás.

V. ELSŐ MÁTYÁS Királynak a' törvénykönyvben hat törvényét talállyuk a' követk. esztendőkrül : 1462 a), 1464 b), 1471, 1478, 1481, és 1486. Ezekhez járul, a' mellyet Szilágyi Mihály adott 1458-ban az elválasztott király nevében. Azon kívül a' Rendekek végzése 1474-bül, és végre a' Nádor Ispányi hatalomról szóló czikkelyek; de ezeknek nem hiteles voltát megmutatta az ifiabb KOVACHICH c). Van ezeken felül más két törvény, egészen, és egygy nyolczadik töredékben d). Nem külömben feltaláltatott Mátyás király azon levele is, mellyel az 1474-diki czikkeket megerősítette, de beiktatás nélkül e). — Hanem leginkább figyelemre méltó az 1486-ki törvény, melly a' törvénykönyvben hatodik helyen áll, és nagyobbnak is neveztetik f). Ebben minden régiebb törvényeket ismételve vagy igazítva talállyuk és a' mellett nem kevés új szabályokat, úgy, hogy e' volt első példája országunkban, hogy egygy egész törvénykönyv szerzése, vagy legalább a' törvények egybe-gyűjtése czélba vétetett. Maga a' Király az elő és utó-szóban azt az ország írott és örök törvényének nevezi, „*perpetuum Regni decretum g)*, *pro lege et jure scripto tenendum et duraturum*“; és annak megtartására minden király-utódgyalt és az egész országot úgy leköteli, hogy azokban valamit változtatni szabad soha se legyen h).

VI. MÁSODIK ULÁSZLÓNAK a' törvénykönyvben fenvagygon ama levele, mellyel választását és annak feltételeit elfogadta, és hét törvénye következő esztendőkbül : 1492, 1495, 1498, 1500, 1504, 1507 i), 1514. — Az első, másképp nagyobb k),

Mátyás törvénykönyvének mintegygy uj kiadása, mert azt egészen ismételi, de némelly változásokkal és hozzá-adásokkal. A' másodikban pótolások („*additiones*“) vannak; nem különben a' negyedik pótolgattya a' harmadikat, melly kissébbnek is neveztetik *l*). A' hetedik arrul nevezetes, hogy a' jobbágyok szabad költözését eltörlötte, és a' korona jószágait-jövedelmeit megállapította *m*).

Ötödik Lászlótul kezdve a' törvények szerkezete többé nem változott; t. i. az elsőszó elmondgya, hogy ország-gyűlése tartatott, némellykor okát is adva; hogy ezen a' Rendek, illő tanácskozások után, bizonyos czikkeket készíttettek, és azokat felterjesztették, kérvén egyszersmind, hogy a' Király elfogadná és megerősítené; következnek ezután szószerint a' törvény-cikkelyek; és végtére a' király maga részéről azok elfogadását, helyeslését, megerősítését kimondgya, igérvén, hogy maga is azokat megtartani, de mások által is megtartatni fogja, és mind ezek örök erősségül pecsétés levelét adgya *n*).

a) Ez minden ország-gyűlési törvények között legrövidebb, és három czikkből áll, mellyek felírása az értelem kiegészítéséhez tartozik.

b) Ebben foglaltatik I. Lajos törvényének és avval II. András arany-bullájának, nem különben Zsigmond nagyobb törvényének megerősítése. Könyv-módgyára öszszehajtott bőrrön íratott (*Notit. praelim. p. 90.*). Könyvalakban íratott az 1486-ki törvény is (*concl. §. 3.*).

c) *Notit. praelim. p. 125. sqq.* De a' hat elsőre hivatkozik, sőt megis erősíti azokat az 1681-ki 1. t. cz. Azonban Zápolya Imre nem 1485-ben, a' mint a' törvénykönyv mondgya, hanem 1486-ban az Ország-gyűlésén választatott Nádor-Ispánnak.

d) És ugyan az 1458-ki *in Vest. Comitior. p. 298. sqq.*; — az 1459-ki *in Stephani KAPRINAY Hist. diplom. I. p. 221. sqq.*, czikkekre felosztva *in Vest. comit. p. 331. sqq.*; — az 1163-ki *in Monum. vet. legisl. hung. Segm. I. :*

— az 1467-ki töredék *in Supplem. ad Vest. Comit. Tom. II. p. 182. sqq.*; — az 1468-ki *ibid. p. 196. sqq.*; — az 1470-ki *in PRAY Annal. P. IV. p. 61. sqq. et in Vest. comit. p. 383. sqq.*; — az 1472-ki *ap. KATONA, Hist. Crit. Tom. XV. p. 562. sqq. et in Supplem. ad Vest. comit. Tom. II. p. 213. sqq.*; — az 1475-ki *in eod. Suppl. p. 240. sqq.*

e) *In cit. supplem. p. 238.* A felírás azt mondgya, hogy törvénycikkeiket a' Rendek a' király távollétében készítették; de az erősítő levél költe nem különbözö.

f) P. ok. 1498, 1. 17. 26. 29. 36.

g) Ezen kifejezés a' III-ik törvény végén is találtatik, de más értelemben ezen helyeken, mintsem II. Ulászló választásában. §. 18.

h) A' III-ik és IV-ik nem különben Szilágyi törvényének hiteles példányai nincsenek (*Notit. praelim. p. 317.*). A' VI-dik törvény pedig még Mátyás Király élteben Mohorai Vydfly Ambrus (Nógrádi Al-Ispány) kegyeskedésével kinyomatott, Bírja ezen kiadás példányát a' nemzeti könyvtár; leírását olvasni lehet, *in Astraea, II. p. 67. sqq.*, a' czikkek felosztása és a' felírások másképpen vannak, mint sem a' törvénykönyvben. Toldalékul adgya még a' köz-beccsú-árokat, de nem egygyezölleg Verböczivel. Kiadatott még 1488-ban Lipcsén és Ratisbonában

i) Ennek sem elő- sem utó-szava nincsen.

k) P. ok. 1500, 15. 19.

l) P. ok. 1500, 1. 2. 20. 21.

m) Hogy II-ik Ulászló törvényei egybe szedetnének, többször kívánták az Orsz. Rend. (1504, 31. 1507, 20. 1514, 63.)

n) Mátyás V-ik és VI-ik törvénye némiképpen az előadott szokástul eltávozik: „*in infra scriptos articulos perpetuo duraturos convenimus et concordavimus*“, az alábbirt örökre tartandó törvénycikkelyekben megegyeztünk, úgy mond a' király, a' felterjesztésről pedig és ahhoz kapcsolt kérelemről nem szöll.

23. §.

A' XVI. század.

Soha nem volt annyiszor ország-gyűlése, soha annyi törvény nem keletkezett, mint a' XVI. század-

ban, melly hazánkra nézve olly boldogtalan emlékezetet hagyott; de mind ezekből törvénytudományunk nem sokat meríthet.

I. MÁSODIK LAJOS hétféle törvénczikkeit említi törvénykönyvünk; de az első hatnak csak töredékeit adgya, és a' hetediket is elő- és utó-szó nélkül. És bár amazokat régi irott könyvekből Kovachich már kiegészítette *a*), de sem hiteles példányok sehol sem találtnak, sem a' régi könyvekben elő- vagy utóbeszédék; annál fogva tudni sem lehet azon czikkekről, hogy törvényszerű erősítést és kihirdetést nyertek-e vagy sem *b*). 1518-ban elhagyván Budán a' Fő-Rendeket a' Nemesség Tolnára ment; és hogy az itten készült czikkeket a' Király a' Fő Rendekkel megerősítette, annak nyoma vagyon *c*), de azt nem tudgyuk, kivétel nélkül-e, és törvényes gyűlésben, vagy másképp *d*). — Bácsi czikkelyek vannak 1518-bul és 1519-ből, de annyira, és olly változó dolgokban, megegygyezők, hogy kétféle ország-gyűléséből nem eredhettek *e*); sőt inkább azt kell hinnünk, hogy némelyek az esztendő számát hibásan irták *f*), hibásan t. i. 1519-et, melly csak két könyvben áll *g*); mert hogy azon esztendőben Bácsan ország-gyűlése tartott volna, annak semmi történeti nyomát nem találjuk *h*); olvassuk pedig egygy akkori tudós szemtanú levelében, hogy a' nemesség Pestre gyülekezvén ujra erősen sürgette a' tavalyi bácsi czikkelyek elfogadását, és hogy ennek a' Fő-Rendek ellene voltak *i*).

Hasonló kérdés támadhat az 1525-ki Rákosi czikkelyek eránt; mert tudva vagyon, hogy azon esztendőben az ország-gyűlése megszakadt, és hogy a' Nemesség Hatvanra költözött; az itteni végzéseket pedig a' Király kénytelenül ugyan megerősítette; de a' következő Ország-gyűlése azokat megsemmisítet-

te k). Azonban a' Rákosi és Hatvani czikkelyek ugyan azok l).

II. ZÁPOLYA JÁNOSNAK törvényei nincsenek. Mert azon cikkek, a' mellyeket az ő nevével Püspök Batthyányi némelly írott könyvek szerint felhozott m), 1446-ba valók, a' mikor Hunyadi János az ország kormányára választatott; és ezen példa is csökkenti az írott könyvek hitelét.

a) Az 1518-ki Tolnait, *in Vestig. Comit. p. 466 sqq.*

Az 1518-ki Bácsit, *ibid. p. 475 sqq.*

Az 1519-ki Bácsit, *in Supplem. Tom. II. p. 445 sqq.*

Az 1521-ki Budait, melly a' törvénykönyvben hi-lásan 1522-re tétetik, *in Vest. comit. p. 513 sqq.*

Az 1523-ki Budait, *in Suppl. Tom. II. p. 515 sqq.*

Az 1525-ki Rákosit, *in Vest. comit. p. 574 sqq.*

Ezekon felül a' Hatvani czikkelyeket 1525-ből *in Suppl. Tom. III. p. 23 sqq.* és a' Fő-Rendek 1518-ki Budai czikkelyeit, *ibid. 1 Tom. II. p. 398. sqq.*

b) *Notit. praelim. p. 319.*

c) *Supplem. ad Vest. comit. Tom. II. p. 420 sqq.*

d) Ugyan az áll az 1521-ki és 1523-ki czikkelyekről. *ibid. p. 502. et 512.*

e) *ibid. p. 485 sqq.* P. ok. mind a' kettőben a' törvényszék-tartást vizkereszt után 20-ad napra téve; a' királyi Tanácshoz mind a' kettőben ugyan azon 24 embert kinevezve talállyuk; sőt mind a' kettőben azt is, hogy a' Tolnai czikk erejénél megindított perek másnap délután két órakor végeztesenek, „*die crastina post meridiem hora secunda adjudicentur*“.

f) *ibid. p. 485. 492.*

g) *ibid. p. 443.* Nyomos az is, hogy Nádor-Ispány NÁDASDY TAMÁS könyvében, melly 1558-ban íratott, és melly a' Pesti Fő-Iskola könyvtárában tartatik, bácsi 1519-ki czikkelyek nem is említettnek, *ibid. p. 493.*

h) *ibid. p. 442.*

i) *ibid. p. 431.*

k) 1526, 17.

l) Megvannak KOVACHICHNÁL *in Vest. comit. p. 574 sqq. 593 sqq. et in Suppl. Tom. III. p. 23 sqq.* Azonban Nádor-Ispány ESZTERHÁZY Miklós véleményét (1635): „*articulos*

Ludovici ex generalibus decretis pridem esse expunctos“ (*Astr. I. p. 112. 141. et II. p. 7.*) csak oda kell érteni, hogy a' törvénykönyv kiadóji fel nem vették.

m) *Leges Eccles. p. 604.*

24. §.

F o l y t a t á s.

III. ELSŐ FERDINAND Király húsz törvényét adgya a' törvénykönyv, de csak tizenegygyet a) törvényszerű alakban; hatszor csak a' felterjesztett cikkeket b); háromszor ezeket a' Király feleletével egygyütt c). Legelől olvassuk Ferdinánd királyi esküjét; közben Slavonia (az az Tót- és Horvát-ország) külön cikkeit 1538-bul, és egygy királyi parancsolatot 1560-bul az elfoglalt egyházi jószágok visszaadásáról; végre királyi helytartóságra emelő adománylevelet. Ezeken felül bírjuk már a' király feleletét a' Besztercze-bányai cikkekre 1542-bül d), és az ifiabbb Kovachich által egykorú másolatbul az 1539-ki cikkeket a' Király feleletével egygyütt e).

IV. Következnek MIKSA Királynak hét f), RUDOLFNAK tizenöt g) törvényei; és ezek után a' bécsi h) és Sitva-toroki béke-kötések 1606-bul. Az 1595-ki törvénybe iktatva vagyon az erdélyi alku.

a) Követk. esztendőkbül : 1546. 1548. 1550. 1552. 1553. 1554. 1555. 1556. 1557. 1559. 1563.

b) Köv. eszt. 1527., mellyek nem Budán, mint a' törvénykönyvben vagyon, hanem Fejérvárott keltek (KELEMEN *Hist. fus. p. 287.*); — 1528. 1535 (hibásan 1536-ra teszi a' törvénykönyv); — 1537. ezeket a' Király, úgy látszik (a' 29-ik cz. 4-ik ízéb.) csak élő szóval erősítette; 1542. Besztercebányai és más Posonyi cikkek; mind a' két rendbélieket a' Király megerősítette (1543, 34.).

c) 1543. 1545. 1547. — Hiteles példányait Kovachich csak két feleletnek (1542 beszt. és 1545), és három törvénynek (1553. 1554. 1557.) tudta kimutatni (*Notit. prael.*

pag. 320. 321.). — Háromszor csak kis-gyűlés említették (*particularis conventus*) : 1528-ban (*Suppl. ad Vest. comit. Tom. III. p. 129.*), 1535-ben (*ibid. p. 160.*) és 1542 Pos. (28 cz.); azért-e, hogy talán kevés Rendei jelentek meg, vagy hogy akkor a' Vármegyék ujra csak követeket küldöttek, (vagy mivel Zápolya követői elmaradtak?).

d) *Suppl. ad Vest. com. Tom. III. p. 169 sqq.*

e) *Monum. vet. legisl. hung. Segm. I.*

f) Követk. esztendőkből : 1566. 1567. 1569. 1572 ket-
tő, 1574. és 1576. (a' törvénykönyvben hibásan van 1575).

g) Követk. eszt. 1578. 1582. 1583. 1588. 1593. 1595.
1596. 1597. 1598. 1599. 1600. 1601. 1602. 1603. 1604. —
Miksa királynak négy (1566. 1567. 1569. 1574.), Rudolf-
nak egygy törvényt kivéve (1583), a' többiek hiteles pél-
dányait KOVACHICH jelenthette (*Notit. praelim. p. 321. 322.*).

h) Nem az első, melly Febr. 9-kén, hanem a' máso-
dik, melly Jun. 23-kán költ. Ezen bécsi czikkelyek 1608-
ban II. Mátyás k. koronáztatásakor ujra vitatás alá jöttek,
és törvény által megerősítették.

25. §.

A utóbbi századok.

A' XVII. században négy Király négy négy tör-
vényt adott, II. MÁTYÁS 1608. 1609. 1613. 1618-
ban; II. FERDINÁND 1622. 1625. 1630. 1635-ben;
III. FERDINÁND 1638. 1647. 1649. 1655-ben; és
I. LEOPOLD 1659. 1662. 1681. 1688-ban a), az
igazság-kiszolgáltatásának jeles előmenetelével. Van
azonkívül II. Ferdinándnak még egygy törvénye 1619-
ből, mellyet Kovachich kiadott b). A' 1647-iki tör-
vénybe iktatva találjuk a' LINCZI béke-kötést 1645-
ből c).

De főképp díszlenek hasznos törvényekkel a'
XVIII. és XIX. század. Ide t. i. tartoznak II. (III.)
KÁROLYNAK három (1715. 1723. 1729.); MARIA-
THERESIÁNAK három (1741. 1751. 1765.); II. LEO-
POLDNAK egygy (1791); I. FERENCZNEK kilencz

(1792. 1796. 1802. 1805. 1807. 1808. 1812. 1827. és 1830.); és szerencsésen uralkodó V. FERDINÁND Királyunknak immár három törvénye (1836. 1840. 1844.).

a) A' törvénykönyvben hibásan áll 1687.

b) *Supplem. ad. Vest. comit. Tom. III. p. 374.*

c) *art. 5.*

26. §.

A' törvények idézése.

Ez kétféle : vagy az esztendő és czikk számával, p. ok. 1492-ki törv. 38-ik cz., rövidebben 1492, 38.; vagy a' Király nevét, és törvénye meg ennek cikkeye számát kiteve, p. o. II. Ulászló I. Törv. 38. cz. — Az utóbbi módot inkább a' régiebb törvényekben 1514-ig, az előbbit pedig inkább az ujabbakban gyakorolják; de jobb a' rövidebbet mindenütt használni; csak hogy némelly esztendőről kétféle törvény is legyen, t. i. 1405. 1435. 1518. 1542. 1572-ből; ezeket tehát így adgyuk : Zsigmond II-ik III-ik, meg V-ik VI-ik törvénye; 1518-iki Tolnai vagy Bácsi, és 1542-iki Beszterczei vagy Posonyi törvény; 1572-ben ország-gyűlése mind a' kétszer Posonyban volt; annál fogva Miksa kir. IV. és V. törvényét idézzük, vagy az 1572 iki első és második törvényt.

1608-ban a' koronázás előtt és azután alkotott cikkek külön számíttattak; ezt tehát az idézésben is figyelembe venni szükséges, p. ok. 1608, 13. a. c. (*ante cor. kor. el.*) 1608, 1. p. c. (*post. cor. kor. ut.*).

Ha valamikor az ország-gyűlése másod esztendőre vagy tovább is terjedett, idézésben illőbb a' törvény keltét, vagy is az ország-gyűlése végét tekinteni, következőleg 1576. 1635. 1638. 1647. 1688.

1715. 1723. 1729. 1765. 1791. 1812. 1827-kit írni, nem pedig 1575. 1687. 's a' t. a).

a) Hogy a' törvények eredeti idézése néhol hibás, erről l. *Astraea*, Tom. I. p. 61. *sqq.*

III. CZÍM.

A' TÖRVÉNYEK EREJÉRÜL ÉS MAGYARÁZATÁRUL

27. §.

A' törvények erejéről.

1. A' törvény erőtlen hirdetés nélkül; hirdetés után pedig, ha egyéb rendelkezés nincsen, tüstént kötelez.

1. Szükséges a' törvény hirdetése, mert azt egyébként csak kevés ember tudhatná; senkire pedig sem lehet fogni, hogy a' mit nem tud, vagy nem tudhat, arra mégis köteleztessen. Éppen azért szükséges, helyre, időre, módgyára nézve a' hirdetést úgy intézni, hogy a' törvény mindenkinek, a' kit illet, tudományára jöhessen. Nálunk a' törvények hirdetése az ország-gyűlésén, és ujjolag királyi leirat mellett minden Törvényhatóságnál nagy gyűlésben történik a).

2. Hogy törvény létesüllyön, a' hirdetésen túl egyebet sem tenni sem követelni nem lehet; készen lévén pedig a' tellyes ok, ennek tellyes hatása el nem maradhat, (*perfectam causam plenus effectus consequi debet*). De különösen, ha a' törvény benső valóságát tekintjük; mivel ez vagy enged, vagy parancsol, vagy tilt, az az kimondgya, hogy bizonyos esetekben ezt vagy amazt tennünk vagy hagynunk szabad, vagy nem szabad, vagy tennünk hagynunk kell; és mivel ezen engedő, parancsoló, tiltó erő mindég egygyenlő, soha nem növekedik, nem gyűl; ezekből már világos, hogy minekutánna a' törvény hirdetve vagyon, annak tellyes erejéről tovább kételkedni nem lehet. Még azon esetet sem kell valóságos kivételnek tekinteni, ha a' törvény hatása kezdetét bizonyos távolabb időre halasztgya; mert akkor is csak az áll, a' mit a törvény parancsol b).

3. Verbőczi az itt mulató idegeneknek (*forensibus*), hogy a' köztörvényekkel megismerkedhessenek, egygy holnapot, a' büntető törvényekre nézve pedig három holnapot ad c). De ezen vélemény sem törvényen sem szokáson nem alapúl; nem is tűrhető, hogy az idegenek törvényeink oltalmát használva, azok korlátyán túl vághassanak d).

4) Midőn pedig Verbőczi azt állította e), hogy a' törvények magát a' királyt kötelezik, ezt jószágra nézve a' királyi kincsvédriül kell érteni f), és ezt is törvényes szabadságainak g) sérelme nélkül.

a) Verbőczi II, 5. 1471, 31. 1655, 49. Már 1695-től fogva a' kir. udv. Cancellaria nyomtatott példányokban küldi a' törvényeket, azonban nagy pecsét alatt, és a' szokott aláírásokkal. Annak előtte az csak egyszer történt, Miksa kir. IV törvényével (KOVACHICH, *Lect. var. p. 12.*). A' kétszeres hirdetés miatt pedig azon kérdés is támadhat, ha valaki kedvező törvénnyel élni kíván, vallyon teheti-e azt a' második hirdetés előtt. Erre azt lehet felelni, hogy kétes esetekben a' törvény kegyelmét inkább terjeszteni kell (*Favores legum ampliandi, odia restringenda sunt.*). Ellenben vannak esetek, hol a' második hirdetést sem lehet elegendőnek vélni, p. ok. a' rendőrségi törvényt (1840, 9.) külön is minden helységben hirdetni kellett, mert egyébként hogyan lehetett volna kívánni, hogy azok is tudhassák, a' kiknek a' megye gyűlésén helyük sincs?

b) P. ok. 1807, 22.

c) Verbőczi II, 5. §. 3. 4.

d) Vegyük p. ok. a' kereskedési törvényeket, nevezetesen a' vámokrul. — Azután az egygy vagy három holnapot honnan számítsuk? a' törvény hirdetésétül, vagy az idegennek bejövételétül? (Verbőczi szavai jobban illenek az utóbbira: „*forenses in regno DEGENTES*“; TUNG *forensibus dantur induciae*“ etc.). Az első számítással az idegennek semmi haszna; a' másodikkal magunknak végtelen bosszúságunk.

e) Verb. II, 5. pr. „*juxta illud: putere legem quam tuleris ipse*“. Ezen közmondás a' kötésekkel illeti, és igaz értelmére nézve avval megegygyez: „*Pacta paciscentibus legem faciunt*“.

f) Verb. II, 39.

g) De ezek máshová tartoznak.

28. §.

F o l y t a t á s.

II. A' törvény, mennyire valami újat rendel, csak a' jövőendő időt, a' későbbi ügyeket illeti; a' múltira tehát, az az régiebb ügyekre nézve semmi helye, ha csak a' törvény azokra világosan ki nem terjesztetett *a*). Ennek oka, mert a' múlt idő nincs többé senkinek hatalmában, és rendszerint minden peres ügyet maga eredete szerint kell megítélni. Annál fogva újabb törvény ürügye alatt sem törvényes tartozásokat félre tenni nem szabad, sem ott kereskedni, a' hol törvényesen semmit sem nyertünk *b*).

III. A' törvények erőre nézve különböznek. Né-melleyek t. i. úgy parancsolnak vagy tiltanak valamit, hogy azoktól eltávozni nem szabad; ezek tehát KÉNYSZERÍTŐ törvények, *leges cogentes c*). Mások ellenben bizonyos ügyeket úgy szabályozzák, hogy mégis kinek kinek szabadságában áll, másként rendelkezni; ezek tehát ENGEDŐ vagy PÓTOLÓ törvények, *leges permissivae*, azon közmondás szerint: „*hominis provisio legis provisionem tollit*“ az az: hol ember szóllott, a' törvény hallgat *d*). Már a' mi kényszerítő törvénybe ütközik, az vagy magában fogamatlan, hogy éppen semmi sikere sincsen; vagy elváltozik, hogy a' kitűzött célnak meg nem felel; vagy olyas, hogy eldönteni lehet, *invalidari potest*; mind ez a' törvény önnön akaratyától függ *e*), a' különbféle dolgok fontossága szerint. De vannak olyan törvények is, mellyek parancsolnak ugyan vagy tiltanak, de a' megszegést is elnézik; ezek HIÁNYOS, tökéletlen törvények, *leges imperfectae f*).

IV. Továbbá szükséges a' törvény különbféle részeit megkülönböztetni, t. i. a' RENDELÉSEKET a'

pusztá NYILATKOZÁSOKTUL. (*dispositiones legis et nudas enunciationes*); mert az utóbbiak hibásak is lehetnek g), és ha olyanok, okúl sem használhatók, *in consequentiam trahi non debent*. Figyelmet kíván a' törvényczikkek megerősítése is, kivált a' XVI. századbul, mert némellykor kivételt vagy változtatást is találunk h).

a) *Trip. II*, 2. §. 5. 7. 1486, 70. 1715, 27. §. 10. 1723, 47. *etc.* Korábbi, de bíró előtt függő ügyekre kiterjed p. ok. 1729, 28. 1662, 41.

b) P. ok. A' ki 1791, 17 szerint alkudott 1839-ben, most is a' szerint tartozik, és 1840, 15 előszavára nem hivatkozhatik. Hasonlóan városi polgárnak, a' ki 1839-ben elhalt, végső rendelkezését az 1715, 27 §. 7. szerint fogjuk megítélni, bár 1840, 14 változást tett.

c) P. ok. 1802, 21. Innen folyt *Dec. 6. 18. pign. ex comit.*

d) P. ok. 1715, 28. §. 6. 1729, 30. §. 5.

e) P. ok. 1723, 47.; *Trip. II*, 13. §. 4.; 1802, 21. Még erősebben kényszerítők a' büntető törvények.

f) P. ok. 1741, 20.

g) P. ok. némelly Püspökök többször is örökös Főispányoknak neveztetnek, bár nem azok (*Astraea, II. p. 75.* Azonban a' Veszprémiről I. FEJÉR, *Cod. Diplom. VIII, 1. pag. 512. VIII, 2. pag. 155. VIII, 5. p. 87.*); hasonlóan 1638, 41 Marmaros megyét Erdélybe teszi.

h) P. ok. 1588. 1597. De I. Lajos is kivette II. András bullájának 4-ik cz.

29. §.

F o l y t a t á s.

V. A' törvény EREJE MEGSZÚNIK 1) későbbi ellenkező törvény által a); 2) nem örökre adott törvény, ha megszűnt a' feltétel, mellyhez kötve volt b); és 3) ha megszűnt a' törvény tárgya c).

1. Hogy ha valamely törvény örök időre adatott, fogadtatott (*clausula perpetuae sanctionis*), mint p. ok.

I. Mátyás király VI-ik törvénye, mindazonáltal változásokat szenvedhet; mert a' törvényadó hatalom az országban mindenkor egygyenlő és független; és az előkor, szinte bölcsességével és jámbor szándékával dicsekedve, a' jövődőt szabadságátul meg nem foszthattya.

2. Az újabb törvény is csak akkor változtattya a' régít, ha egygyütt mind a' kettő meg nem állhat. Kétes esetben megtartjuk ugyan a' főszabályt (*regulum generalem*), de kivételt is engedünk.

3. Kérdés, nem ronthat-e törvényt ellenkező szokás is; de erre alább következik a' felelet.

a) Verb. II, 2. §. 1. 2. 5. 8. 10.

b) Az 1546-ki törvény végszavában olvassuk: „*Statuta quatenus quaeque eorum pro temporis conditione, alia videlicet saltem ad praesens tempus, alia vero ad longiorem usum edita sunt*“, p. ok. 1622, 20. 21.

c) P. ok. a' töröknek hódoló jobbágyokrul, *de colonis dedititiis*.

30. §.

A' törvény magyarázásáról.

A' magyarázás értelme, nemei, határa.

I. Törvényt MAGYARÁZNI annyi, mint homályos vagy kétes törvénynek igaz értelmét kifejteni; és arra szolgál a' Törvényes Hermeneutika t. i. azon tudomány, melly a' törvények értelmét fejteni tanította.

1. A' törvények homályossága eredhet egygyes szavakból, millyenek a' kettős a), vagy újított b) értelműek, az idegen c), elavúlt d), és mesterszavak e); vagy a' beszéd hibáibul f); vagy végre a' tárgy minőségébül g), ha t. i. az olvasó azt nem ismeri.

2. Szükséges pedig a' törvények magyarázata, mert tudni a' törvényt nem annyi mint szavalt bírni, hanem értelmét és hatását. (*Scire leges non hoc est verba earum tenere, sed vim ac potestatem*).).

II. A' magyarázás törvényszerű vagy tudományos (*interpretatio legalis vel doctrinalis*) a'

szerint, mint törvényes hatalommal tetetik, vagy a nélkül. És amaz tovább törvénybéli, vagy bírói, (*authentica vel usualis*), a' szerint, mint törvény *h*), vagy szokás *i*) által keletkezett. Magátul értetődik, hogy annak eredetét és erejét törvény szerint ítéljük, ezét szokáskint. Megeshetik, hogy a' törvénybéli magyarázat a' valóságtul eltávozik; de mégis mint új törvénynek tellyes ereje lészen. Azonban ez, szorosan véve, nem is volna magyarázat.

III. Közönséges előadás szerint a' törvény magyarázattya háromféle : *h a t á r o z ó*, *k i t e r j e s z t ő*, és *m e g s z o r í t ó* (*interpretatio declarativa, extensiva, restrictiva*). De tulajdonképpen minden magyarázatnak az a' feladása, hogy a' törvény igaz értelmét akarattját, rendelkezését *k*) kimutassa; és ennél fogva minden magyarázat *h a t á r o z ó*; kiterjeszteni pedig vagy megszorítani a' törvény világos értelmét is némellykor lehet is, kell is; de már ez törvény-kiterjesztése, megszorítása, nem pedig magyarázattya.

Midőn a' törvény szavainak tágasabb és szűkebb értelme vagyon, akkor is a' törvény akarattját a' magyarázó fogja elhatározni; és szoros magyarázat lesz, akár tágabb akár szűkebb értelmét válaszsza, csak erős okai legyenek.

a) P. ok. *possessio*, birtok; *tributum*, vám.

b) P. ok. *senior*, *dominus* helyett, *parentes*, *cognati* helyett; *consuetudo*, *vectigal* (vám) helyett.

c) P. ok. *hirsagium*, *jobagio*.

d) P. ok. *Prestaldus*, *Bilochus*.

e) P. ok. *marca*, *pagamentum*.

f) P. ok. 1351, 8. §. 1. 1688, 9. *pr.* Sokféle más hibákat kimutatott KOVACHICH (*Astraea*, Tom. I. p. 55—80.)

g) P. ok. az 1342-ki törv.

h) P. ok. 1649, 15. és 1659, 127.; 1618, 61. és 1622, 67. §. 3.

i) *Verb. Prol. 11. §. 3.*

k) Nem kitűzött czéllyát, mert ez a' törvény rendelésén kívül eshetik.

31. §.

A tudományos magyarázat részei.

A' tudományos magyarázat vagy a' törvény szavaiból vagy annakokaiból merítettetik, és e' szerint vagy szó-fejtegető, vagy ok-fejtegető (*grammatica vel logica*). Mindazonáltal a' szó- és ok-fejtegetés a' magyarázás csak része, nem neme a).

TÖRVÉNY-OKA pedig sokféle lehet : 1) külső (*extrinseca sive historica ratio*) t. i. bizonyos történetek vagy környülállások, mellyek a' törvény adására alkalmat szolgáltatnak; 2) benső okok (*intrinsecae rationes legis*), és ezek fő-okok, vagy segéd-okok (*primariae vel secundariae*); derék vagy üres okok (*solidae vel fluxae rationes*); maradó vagy múló, ingó okok (*perpetuae vel fluxae, temporariae, transitoriae rationes*). Az ingókhoz tartoznak a' régi kornak valaha erős de már elvetett hiedelmei b), a' változó nép-szokás, időszerű haszon, némellykor titkos ok c) (*arcana ratio legis*). A' derék okok is (*rationes legis in specie*) kétfélék : törvényszerűek (*juris rationes*), t. i. természetes igazságra vagy alaptörvényekre építettek (*ex naturali aequitate vel ex positivis fundamentalibus legibus derivatae*, tehát törvény-szülte vagy törvényből-vett okok), és közjóra tekintők d) (*politicae rationes*), csak hogy ezen a' mezőn emberi bölcsesség igen sokszor eltéved.

a) A' CRITICA pedig, melly a' törvény szavait helyreállította, sem része, sem neme a' magyarázásnak; de némellykor segédgye; többször minden homályosságot megszüntet; napfényben pedig gyertya-világ nélkül is látunk.

- b) P. ok. A' bővösségrül, a' boszorkányokrul.
 c) p. ok. Caracalla törvénye : *de jure civitatis*.
 d) P. ok. 1688, 9. 1723, 107.

32. §.

A' magyarázás szabályai.

I. Megállapítván a' törvény szavait, annak értetésére szükséges először az egygyes szavak értelmét és az egész beszéd szerkezetét vizsgálni, különösen pedig arra is figyelmezni, hogy némelly szavak értelme helyenként vagy koronként változik *a)*; némelly szónak más értelme vagyon a' törvényben, más a' közéletben *b)*. Helyre tehát, időre és tárgyra figyelem kívántatik.

II. Továbbá ha a' törvény szavai képtelen vagy kétes értelemre vezetnek, már akkor szükséges a' törvény okait vizsgálni, t. i. okokbul a' szerző akarattját fejteni; tekintetbe tehát venni : mi az, a' mit a' törvényszerző adott törvényével elérni kívánt (mi volt a' czéllya); mellyek voltak indító okai; minő példát követett; honnan merítette tudományát. Csak hogy ezen vizsgálat nagy óvakodást kíván, hogy t. i. mind okaink erősek, az az bizonyosak legyenek, mind pedig hogy a' mit következtetünk, erőltetés és minden hiba nélkül az előző okokbul folyjon. Sokszor a' törvény okát nem is tudgyuk; máskor tudgyuk ugyan, de okának tellyesen a' törvény rendelése meg nem felel, t. i. a' rendelés nem egészen okszerű; vagy a' lehetséges okok öszszeütközők, és nem tudhattyuk, mellyikének hódolt légyen a' szerző.

Valahányszor pedig bizonyos, hogy a' törvény mást mond, mint sem mondani akart, kétségen kívül nem szavát, hanem akarattját követtyük *c)*. De kétes

esetben csak a' szavak mellé szegődünk, mert távozásra elég okunk nincsen.

Midőn pedig a' törvény magában világos, okát hiában feszegettyük. Nem lehet mindennek okát adni. Nem is a' törvény oka az, a' mi kötelez; hanem a' tilalom, a' parancsolat, a' törvény rendelése.

III. Végre akár szavakat, akár okokat vizsgálván azon legyünk, hogy a' törvénynek semmi része semmi szava figyelmünket el ne kerüllye, mert nincs üres szó a' jól írott törvényben. Ha pedig rajtunk áll a' választás, annál maradgyunk: 1) a' mi jobb; 2) a' mi senkit sem terhel; 3) a' mit a' kegyesség, az egygyenlőség támogat. Mert 1) törvény gúnyolása volna, ha elvetve jobb értelmét, a' homályos szavakat balra magyaráznánk; jobb pedig a' mi a' más törvényekkel megegyezőbb, és a' tárgyhoz illőbb; 2) a' törvények czéllya oltalom nem terhelés; 3) a' kegyesség és a' természetes egygyenlőség fentartása, ez fő dicsősége a' törvénynek.

a) P. ok. *legitima aetas, dominium, proprietas, evictor* nem az a' magyar törvényben, a' mi a' rómaiban. *Acquisita bona* Verbőczy korában mást jelentett, mint mostan.

b) P. ok. *actio, fassio, repulsio etc.*

c) P. ok. 1715, 23. §. 2. „*sex per centum*“ a' helyett: *centum per (pro) sex*; 1723, 47. §. 4. „*sine non necessaria ratione*“, a' helyett: *ex non necessaria ratione*.

33. §.

A' törvény megszorításárul

Világos törvényt, ha bár hibásnak látszik, a' bíró követni tartozik; mert hatalmát nem arra nyerte, hogy a' törvényről, hanem hogy a' törvény szerint ítéllyen a). Ama közmondásnak tehát: „*Potior aequitatis quam stricti juris ratio habenda est*“, (inkább az

egyenes igazságot kövessük, mint sem a' szoros törvényt), helye csak a' kétes esetekben lehet.

Hasonló azon közmondás : „*Cessante legis ratione ipsa lex cessat*“ (törvény oka szűnván, szűnik a' törvény is). Ezt el nem fogadhattuk 1) sem külső, sem segéd- vagy üres, vagy ingó b) okokra nézve; és 2) derék okoknál is csak igen óvakodva, hogy sem önkény sem egyéb bizonytalanság a' törvényt fel ne dülhassa. Mikor a' kivétel okát mérni kellene, de csálhatatlan mérték sehol sincsen, már ilyen dologban; ha szabad volna a' kivétel, annak szükséges következése csak bírói önkény volna, és így bizonytalanság, a' mi a' törvény czélljával éppen ellenkezik. Effélékben tehát kivételnek semmi helye, ha bár némellykor úgy látszana, hogy a' törvény oka megszűnt. Lehet p. ok. érett eszű de csak 20 esztendő s ifű, lehet adós a' ki száztul kétszer vagy többször ötöt hatot nyert; de hol a' mérték, mellyel a' bíró szinte csálhatatlanul az ifiak érettségét, vagy az adósok nyereségét megtudhatná?

Másként áll a' kérdés, 1) midőn a' kivétel bizonyos és nyilvános történetre alapszik, p. ok. római törvény lévén, hogy az özvegy férje halála után egygy esztendő előtt férjhez ne mehessen, hogy t. i. a' leendő gyermek atya bizonyos légyen; történetvén pedig, hogy egygy aszszony mindgyárt férje halála után szűlt, erről a' törvénytudók úgy ítéltek, hogy reá nézve megszűnván a' törvény oka, ő esztendő előtt is más férjhez mehet. Ilyen dolgokban önkénytől, bizonytalanságtól nincs mit tartani. — 2) Annál is inkább szükséges a' kivétel és így a' törvény megszorítása, mikor azt maga a' törvény czélja kívánja. Ugy p. ok. tiltva lévén a' kiskorúak kötései, mégis bizonyos, hogy magoknak hasznos kötések tehetnek.

— 3) Az össze-ütköző törvényekben is elkerülhetetlen a' megszorítás; úgy p. ok. van törvényünk, melly negyed ízig a' rokonok összevelését keményen bünteti c), és van más melly a' Protestansoknak már harmad ízben a' házasságot megengedi d); már tehát reájok nézve szükséges az előbbi törvényt is csak első és másod ízre szorítani.

a) *Trip. prot.* 6. §. 13. et II, 2. §. 10.

b) P. ok. 1486, 32.

c) 1723, 12.

d) 1791, 26. §. 11.

34. §.

A' törvény kiterjesztéséről.

Minden előforduló esetekre külön törvény nem lehet, és a' bíró mégis minden hozzá tartozó pereket elítélni köteles. Kérdés tehát : hogyan pótolhattya a' törvény hiányát?

Már ugyan először vannak a' törvényben bizonyos alapigazságok (*generalia principia, regulae pregnantes*), mellyekből fejtegetés által (*per analysim*) több külön szabásokat vonni lehet. És ekképpen ítélvén a' bíró szoros értelemben is csak törvény szerint ítél (*legem applicat.*).

Máskor pedig olyan törvényt találván, mellynek bővebb az oka, mint sem szabása, a' bíró ezt is kiterjesztheti ama közmondás szerint. „*Ubi eadem ratio, eadem est etiam legis dispositio*“, (Meddig ér a' törvény oka, addig a' szabása). De itt is nagyon szükséges az óvakodás. Sem segéd-okok, sem külső vagy titkos okok, sem azok, mellyek hiú és ingó véleményből erednek, a' kiterjesztésre nem elegendők. A' mi pedig a' természetes igazsággal ellenkezik, annak ha-

táskörét szűkítent talán, de tágítani soha sem szabad. Szóval : a' hasonló vagy ellenkező törvényből okoskodni, (*argumentum a simili vel contraria lege ducere*) csak úgy lehet, a' hogy a' természetes igazság és az ország java kívánnya.

Ellenben kiterjesztteni lehetetlen : 1) a' kegyelemleveleket, és a' köztörvény ellenére nyert szabadságokat, *quia exceptio in omnibus casibus non exceptis regulam generalem firmat*, az az : miben nincs bizonyos kivétel, megmarad a' köztörvény; 2) a' büntető törvényeket abban a' kérdésben, bűn-e valamely tett vagy nem (*imputatio facti in delictum*); és továbbá mind azon törvényeket, mellyek az ember természetes szabadságát megszorították, mert a' polgárok törvényes szabadsága, bátorsága (*libertas et securitas civilis*) éppen abból áll, hogy tenni szabad mind azt, a' mi senkinek sem árt és tiltva nincs. És ezen értelemben lehet a' törvényekre fordítani ama közmondást is: „*Favores (scil. legum) ampliandi, odia restringenda sunt a)*”; bővebben a' szabadságot, szűkebben a' terheket.

a) *Dec. 3. ad sublat. benef. curial. Dec. 15. maj. potent. Dec. 5. ad implem.*

II. SZAKASZ.

A' SZOKÁS R U L.

I. CZÍM.

VERBŐCZI HÁRMAS-KÖNYVÉRÜL.

35. §.

A' munkának 1) eredete, 2) halása.

I. Második Ulászló gyenge kormánya alatt romlásnak indult az igazság kiszolgáltatása is; és nőttön
nőtt

nőtt a' zavar olly annyira, hogy a' perlekedők már fegyveres erővel is megtámadták a' törvényszékeket. Mások uj, mások régi törvényekre, meg mások a' szokásra hivatkoztak; de a' bírák önkénye felett közönséges volt a' lármás panasz *a*). Ezen bajok orvoslására tetszett az Ország Rendgyeinek, hogy minden törvényes igazságokat, 's mind azt, a' mi a' bírói eljáráshoz tartozik, írásba foglaltassák, remélvén, hogy majd az írott betűnek a' perlekedők és a' bírák egyarányt hódolni fognak, és hogy ennek következtében minden hamis ítéletek, nemkülömben minden hamis vádak megszűnnek. A' munkát pedig először Ádám ítélő-mesterre bízta *b*), későbbben az egész királyi Táblára (*universis Judiciorum octavalium Assessoribus*) *c*). Végtevére felszólítva lett a' Király által Verbőczy István, és ő a' várakozásnak meg is felelt. Úgy készült az „*Opus tripartitum Juris consuetudinarii Incl. Regni Hungariae partiumque eidem annexarum*“ *d*).

II. Az ország-gyűlése 1514-ben Verbőczy munkáját számos törvénytudók által megvizsgáltatta; jóvá is hagyta *e*); megerősítette azután a' Király is; de annak halála történnén az erősítő levél sem pecsétet, sem hirdetést nem nyert *f*). A' szerző tehát, ne hogy munkája elveszszzen, 1517-ben azt kinyomatta, Bécsben *g*). Hazánkfiak pedig vették, olvasták, használták. Nem sokára a' törvényszékek is vezérül fogadták. A' mi nem is csuda; mert akkori időben sem a' magyar törvényről más könyv írva, sem törvényeink egybe-szedve és kinyomatva *h*) nem voltak. Hasonló szerencsével éltek másutt már azelőtt Gratianus, és a' Glossák írói.

a) *Approb. Tripart. §§. Verum. Neque.*

b) 1498, 6.

c) 1500, 10.

d) *Jus consuetudinarium* akkor az egész törvénytudományt, tehát az ország-gyűlési törvényeket is magában foglalta.

e) *Approb. §. Demum. cf. 1514, 63.*

f) *Alloc. Verb. ad lectores.*

g) „*Nullo penitus sensu ordineque immutato, sub ea qua prius, formula atque contextu editae fuerant*“ *ibid.* — Még is figyelemre méltó, hogy két helyen (II, 44. §. 8. és III, 25. §. 2.) hivatkozást találunk az 1514-iki törvényczikke-lyekre.

h) Sűrgették ezt az Orsz. RR. többször : 1504, 31. 1507, 20. 1514, 63. de hiában. 1527, 3.

36. §.

3) *Törvényes tekintete*; 4) *alkotó részei*; 5) *felosztása*.

III. Úgy látszik, hogy Verbőczyi könyvét írott törvénynek is nézni lehetne, ama bácsi törvény-cikk-nél a) fogva : *Causae de cetero secundum jura regni scripta, ad universos Comitatus jam destinata* b), *semper adjudicentur, resque universae discutiantur*“ c). (Egyébaránt a' peres dolgok írott törvény szerint, melly úgy is minden vármegyében már elküldetett, ítéltesse-nek, végeztessenek). — Azonban, habár megis enged-nénk, hogy ezek a' törvény való szavai, és hogy az Verbőczyi könyvérül szóll; fenmarad azon nehézség, hogy a' bácsi czikkek törvényé sem váltak, mert ki-rályi megerősítést nem nyertek, legalább azt bebizo-nyítani nem lehet d); bizonyos pedig, hogy azon cik-kek csak három esztendőre készültek e). Abbul továb-bá hogy országos törvényeink többször Verbőczyi köny-vére hivatkoznak f), csak annyi következik, hogy azt a' szokás elfogadta. Maga Kitionich a' XVII. század elején Verbőczyinek ellentmondani nem kételkedett g), holott írott törvénynek ellentmondani neveltséges vakmerő-ség lett volna. Ezeknél fogva Verbőczyi tekintetét,

mellyel a' törvényszékek előtt bír, csak szokásra lehet építeni.

IV. Azonban szükséges Verbóczi könyvében az alkotó részeket is tekintetbe venni. Mert némellyeket ország törvényeiből merített, másutt az élő szokást fejtegette; sokszor pedig mások ellenkező véleménye ellen okokkal vitatkozik *h*). Szóll néhol régi történetekről *i*), vagy az akkori iskolák tanításai-
ból *k*). Már mind ezeket egybe vetni nem lehet; mert valamint eredetben, úgy erőre nézve is törvény, szokás, és vélemény között nagy a különbség. Historiában pedig és Filozofiában, törvény sem kötelez.

V. Verbóczi a' munkáját előszóra és három részre osztotta, mint már a' munka címe is jelenti; továbbá pedig az előszó (*prologus*) 16, az első rész 134, a' második 86, a' harmadik 36 szakaszból (*tituli*) áll. A' szakaszokban kezdetet és ízeket (*principium et paragraphos*) Szegedi János jelelt. Ugyan ő jegyzéseket is írt, mellyek nagyobb részét azon munkából vette, mellyet némelly törvénytudók, ország-gyűlésétől 1515-ben a' törvény megvizsgálása végett kiküldve lévén (*art. 24.*) készítettek, ennek a' küldöttségnek akkori rövid neve *Commissio systematica* volt.

a) *Art. 41.* Kovachich kiadásában 42.

b) *i. e. missa.* Hihető hogy ezt maga a' szerző, vagy pedig a' könyvárusok tették.

c) Némiképp különbözik 1519, 29. „*De cetero secundum jura regni scripta semper judicentur, causaeque universae discutiantur*“. E szerint „*jura regni scripta*“ országgyűlési törvények is lehettek.

d) l. §. 23.

e) 1518, 44. 1519, 43.

f) Ennek első példája 1588, 21., ha csak ide vonni nem akarjuk a' követk. 1514, 63., 1518, 41. *Buch.* 1548, 21. *etc.*

g) *Direct. method. cap. IV. quæst. 21. §. 2.* Azomban itt Kitionich tévedett, nem Verbőczy.

h) P. ok. I, 22. 25. 26. 43. etc.

i) P. ok. I, 3. Hibásan vagyon II, 14. §. 46. Buda nevezve Posony helyett.

k) Illyen főképp az előszó.

37. §.

6) Munkába vett javítása és megítéltetése.

VI. Verbőczy könyvével I. Ferdinánd király meg nem elégedvén, annak javítását és bővítését munkába vétette a), hat fő-tekintetű magyar törvénytudó, és egygy bécsi törvénytánító által b). Így keletkezett az „*OPUS QUADRIpartitum Juris consuetudinarii*”; melly azonban vizsgálatkor megakadt c); mégis 1798-ban a' bécsi császári könyvtár kéziratából kiadatott (4db.). — Ezen munka szerzői pedig a' *Tripartitum* felett eképpen ítélték : „*Clarum quidem illud, et prout in prima talis partus foetura fieri potuit, satis diligenter elimatum atque recollectum omnique laude prosequendum; in quo tamen et ipso non pauca sunt vel penitus omissa, quae omitti non debebant, vel autem aliter, quam juris divini naturalisque aequitas, vetusque regni observatio exposcere videbatur posita*“ d); (az az : hogy Verbőczy mint a' maga nemében első író minden dicséretet érdemel, hogy szép szorgalommal sokat összeszedett, előadása is csinos, világos; de hogy nem keveset mégis vagy éppen kihagyott, a' mit elhagyni nem kellett volna, vagy pedig másképpen adott, mint sem Isten törvénye, a' természetes igazság, és az ország régi szokása kívánták volna). De a' mi a' hiányokat illeti, helyes Verbőczy tulajdon mentsége : *minus mirum est, memoriam aliquarum rerum excidere, quam omnium constare*“ e); (Em-

ber ha feledkezik nem csuda, csuda volna, ha nem feledkezne.). Súlyosabb azon vád, hogy Verbőczy az ország szokásátul néhol (akarva vagy nem akarva) eltávozott volna; de erről most ítélni nehéz dolog. Mindazonáltal, ha ki Verbőczy tanúságát czáfolni tudná; szabad; de avval még az élő szokást el nem döntene. A' rendszer hibáit pedig tűrni és elnézni könnyen lehet.

a) 1548, 21. 1550, 10. 11. 1553, 15. 1563, 30. 49.

b) Ezek voltak : Két Püspök, GREGORIÁNCZI Pál, Zágrábi, és UJLAKI Ferencz Győri, egyszersmind királyi Helytartó; két királyi Tanácsos : MÉREY Mihály, királyi Személyes Jelenlét törvényszéki Helytartója, és Zaráskendi SYBRIK Gergely; még KAMARAY Tamás Ország-Birói Helyettes (*Vice-Judex Curiae Regiae*), és Pókateleki ZOMOR János királyi ügyek Igazgatója; végre *Martinus* BODENARIUS *Juris utriusque Doctor*.

c) Okait elmondgya SZEGEDI János, (*in Rubr. ad 1553, 15.*). A' törvények igazításáról (*de reformatione decretorum*) szó vagyon még 1608, 1. et 12. p. cor.

d) *Praef. pag. VI.*

e) *Epil. in fine.*

38. §.

7) *Kiadásai.*

VII. A' Tripartitum többféle kiadásait feljegyzette KELEMEN a).

Ötöt a' XVI. századból, *in fol.* (először kijött Bécsben 1517-ben; azután ugyan ott 1545-ben, és újra, de jobban és csinosabban 1561-ben; Kolosvárott 1571-ben, és megint Bécsben 1581-ben, Zsámbóki János felügyelésével, hozzá adatván még : *Regulae juris antiqui*, és *Euchiridion articulorum comitilium usque 1579.*

Négvet a' XVII. századból, magyar fordítással 4db. (Debreczenben, 1611. mutatóval: Bártfán, 1643,

cum enchir. et reg. jur. ant.; ugyan úgy Lőcsén, 1660; és végre Kolosv. 1698, *cum Enchir.*).

Hármát a' XVIII. századból SZEGEDI jegyzéseivel 8b. (Nagy-Szomb. 1740. 1763. 1775.). Utollyára, Budán, 1822. 8db.

Azonkívül hatszor (1628. és azután) helyet nyert a' törvénykönyvben (*in Corp. Jur.*).

Kivonatban kijött kétszer, Pesten, 1793. és 1800. 8db.

Német fordítását sajtó alá adta Bécsben, 1599. (*in fol.*) Wagner Ágoston, Villsecki-fi, Törvények leendő Doctora, és Posony városa ügyeinek Igazgatója b).

Magyar, de megrövidített fordítása VERES Balás-tul kijött Debr. 1567. (*in fol.*); ezután HELTAI Gásp. c), Kolosv. 1571.; egészen lefordította LASKAI János a' Gyula-Fejérvári Káptalannál *Jurium Inspector* (Felvigyázó ügyvéd). Kolosv. 1581.; és ezen fordítás Püspök BATTYÁNYI bizonyága szerint d), Erdélyben most is használtatik.

A' magyar fordítás külön kijött még Kalocsán 1773., Posonyb. és Kassán 1779., Pesten 1802. Ujra megmagyarosította és némelly jegyzésekkel megvilágosította N.Bányai PERGER János Pest. 1830. fol. Legujabban a' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG új fordítását nyertük 1844-ben. 8db.

Röviden versekbe foglalta deákul OKOLICSÁNYI János, (kijöttek Bátfán, 1636. 8. és Lőcsén, 1648. 12.); magyarul HOMORÓD-SZ.-PÁLYI Ferencz (Kolosv. 1798. 8db.). Mutató verseket írt (*summaria titolorum versibus mnemonicis concinnavit*) B. LÁZÁR János. (N.-Szomb. 1744. 4.).

Bővebb fejtegetést (*commentarium, tanítást*) készített SZEGEDI János ezen czímmel : *Tripartitum Ju-*

ris Ungarici tyrocinium (Kezdők tanítása három részben). N.Szomb. 1733. 12. 1751. 1767. 8. e)

a) Tom. I. pag. 495. sqq.

b) Joan. JONY, *Comment. hist. jurid. Sect. II.* §. 34.

c) *Leges eccl.* p. 21.

d) Jony (*l. cit.*) az ifiabbb Heltai Gáspártul is más fordítást emleget.

e) *Idem, l. cit.* §. 37. 138. 43—47.

39. §.

8) A' szerző élete.

VIII. VERBŐCZI ISTVÁN Ugocsa megyében, Verbőczen született 1460 körül. Attya, János, ügyvéd volt; annya Deák Apollonia, a' későbbben hatalmas Zápolyák rokona. 1505-ben úgy tallállyuk ötet, mint Országbirájának és az Erdélyi Részek Itélő-Mesterét (*Judicis Curiae Regiae et Partium Regni Transilvaniae Protonotarium*). Munkáját is azon hivatalban végezte. 1517-ben királyi Személyes Jelenlét Törvénytörvény-széki Helytartója volt; és azon idő tájban az Ország Rendei sokféle fáradságát költségét minden telektül az egész országban öt pénzzel (*quinque denariis*) jutalmazták. Járt követségben is a' Szent-Székhez, a' Római Császárhoz, a' Német bírodalom Rendeihez. 1525-ben a' pártos Hatvani gyűlés, akarattya ellenére is, Nádor-Ispánnak választotta; de a' következő törvényes Ország-gyűlése ötet magát és fogadott apját Zobi Mihályt hívtelenség bűnében kárhoztatta a). A' mohácsi veszedelem után Zápolyának kancellárja és királyi Helytartója volt, követségeit viselte, és Isabella királyné nevében a' Török Császárt az országba behívta. Elaggott korában, török hatalom alatt, Budán élt mint Magyarok Birája. Elhalt 1542-ben. Fia, Imre, Tolnai

Fő-Ispány Ferdinánd részén állott b), és jó emlékezetben maradt c).

a) 1526, 32.

b) 1542, 10. *Novizol.*

c) KELEMEN, I. p. 497. *sqq.* és az ott megnevezett írók. Hogy Verbőczy nemzetsége, férjfi ágon; a' XVI. század végéig fen volt, bébizonyította HORVÁT István ezen című könyvében: Verbőczy István emlékezete. 2-dik rész. Pesten, 1819. 8db. (első része ki nem jött.).

II. CZÍM.

A' KIRÁLYI CURIA ITÉLETEIRÜL.

40. §.

A' tekintetes KIRÁLYI TÁBLA (*Inclita Tabula Regia*) és az ORSZÁG FŐ-TÖRVÉNYSZÉKE (a' Nagyméltóságú Hétszemélyes Tábla, *Excelsa Tabula Septemviralis*) egygyütt a' Fenséges KIRÁLYI CURIÁT teszik. — Már ezen Törvényszékek nagy tekintete átmegegy azok ítéleteire is; főképpen azon kérdésekben, mellyeket a' törvény nyitva hagyott, és azért a' törvénytudók közt elszakadó véleményeket okoznak. Mí-dön tehát valamelly pörben ilyen kérdés forog, az ítélő törvényszék kénytelen arrul is határozni, (nem külön és tanítólag, *theoretice*, de más kérdésekkel egygyütt és valóságos pörben, hivatalát úzve, *practice*). Ebből következik, hogy az olyan ítéletben **végzés**, (t. i. törvényféle szabás) foglaltatik. És onnan ered azon ítéletek deák neve *decisio* (magyarul: **végzés**). A' fenforgó pörben, a' perlekedő felekre nézve az ítélet csak ítélet; de mások az ítéletben egyebet is találhatnak, *quaestionis controversae decisionem*, vitatás alatt lévő törvényes kérdésnek megfejtését, bevégzését, végzést. Ha pedig az efféle kérdés

többször is előfordulván a' törvényszék mindég egygyaránt végez, a' gyakor ítéletek miatt már szokott végzésről szólhatunk, a' mi deákul *praejudicium*.

Micsoda erővel bír a' királyi Curia végzése, vagy éppen szokott végzése? Ebben a' kérdésben kettő vagyon: 1) minő hatalommal bír a' Fens. Curia? 2) minő erővel az ítélet, mellyben végzés találtatik? Az elsőre nézve bizonyos, hogy a' Fens. Curia bírói hatalommal vagyon felruházva, és csak bírói hatalommal, t. i. a' Fens. Curia csak Törvényszék, nem kormányzó törvényadó testület. A' másodikra: minden ítélet, önön valósága és czéllya szerint, csak a' perlekedő feleket, és csak a' perben lévő ügyet illeti; más ügyekre, más felekre nem terjedhet, mert ezekről a' pörben szó sem volt. Innen folynak eme közmondások: *Judex dicere jus, non constituere potest*; a' bíró törvény szerint ítél, törvényt nem alkot. — *Jus non exempla faciunt, sed leges*; Bíró ne példát, hanem törvényt kövessen. Rövidebben: példa nem törvény. — *Sententia litigantibus dicitur, non aliis*; Ítélet a' perlekedőknek szól, nem másoknak.

Mindazonáltal tagadni a' következőket sem lehet: 1) hogy a' Fens. Curia végzéseit, annál inkább a' szokott végzéseket, nem csak a' perlekedő felek, hanem mások is megtudgyák; 2) hogy megfejtve lévén a' kérdés, lassan az előbbi vitatkozások is megszűnhetnek; 3) elkövetkezhetik idővel a' vélemények összehangzása, a' megegyezés; 4) ügyét üzve minden ember a' közvéleményt követi; 5) ebből szokás támad, mellynek szinte annyi ereje vagyon, mint a' törvénynek. Röviden: a' Curia egygyenlő ítéleteiből lassan szokás támadhat. Nem különben való az is, hogy ha kétséges a' szokás, azt leginkább ítéletekkel lehet behizonyítani.

Felséges Királyné MÁRIA THERÉZIA 1769-ben öszveszedette, és átvizsgáltatta a' királyi Curia minden végzéseit, melyek 1723 tul fogva keletkeztek; meg- is erősítette azokat, de csak úgy mint végzéseket, a' mi azt teszi, hogy annyi erejük legyen, mennyit a' végzések természete kíván. Ez pedig minden esetre annyi, mennyi fekszik az okokban, melyeken a' végzés épült. De az okok súlyát nem kevéssel neveli a' Fens. Curia nagy tekintete. — Az említett gyűjtemény pedig végre 1800-ban PLANUM TABULARE czím alatt sajtó alá is vétetett, Posonyh. fol. *)

*) A' Fens. Curiának sok újabb ítéleteit öszveszedte, rendbe állította, és kiadta Péterfalvai MOLNÁR Istv. Pesten, 1823-ban fol., későbbben toldalék gyanánt újabb gyűjteményeket is. — 1822-től kezdve a' Fens. Curiának minden ítéletei nyomban kijönnek Trattner-Károlyi nyomtató intézetében.

III. CZÍM.

A' TÖRVÉNYES SZOKÁS MIVOLTÁROL ÉS EREJÉRÜL.

41. §.

A' szokás eredete.

Eredetét és erejét a' törvényes szokás a' nemzet akarattyából (*ex autonomia populi*) veszi. Mivel t. i. az írott törvények csak annyiban köteleznek, a' mennyit rendeltek (parancsolnak, tiltanak, határoznak), és egyébaránt mindenkinek szabadsága fenmarad; ebből következik, hogy minden ember a' fenmaradt szabadságával élván (az az : az élő törvény korlátai között) további kötelességet is vállalhat, a' mint ez külömbféle kötések által megis történik; nem külömben az egész nemzetnek szabad, ha tetszik, a' törvények

mellett más hasonló szokásokat elfogadni, és így szokást teremteni.

A' dolog valósága még világosabban feltűnik, következő három kérdés által : 1) mikor vagy hol keletkezik a' szokás; 2) mi okbul; 3) miképpen? Már az elsőre azt mondhattuk, hogy törvény hiányában helye nyílik a' szokásnak, (ha t. i. nem szól a' törvény, szólhat a' szokás,); egyre megy pedig, akár a' törvény valóban hiányzik, akár csak hiányzani látszik, mivel nem ismerjük; de mihelyest a' tévedés (a' vélemény hibája) feltűnik, a' helytelen szokásnak azonnal szűnni kell. A' második kérdésre, mi okon épül valamely bizonyos szokás? így felelünk : kétség kívül a' közvéleményen, hogy a' nemzet ama bizonyos szokás igazságát, szükségét vagy közhasznát hiszi; ezen hiedelem pedig tévedés is lehet, és természetesen megszűnik a' közvélemény, mihelyest meg tudja a' nemzet, hogy tévedett; de már akkor szűnni fog a' szokás is; és ebből világos, hogy valamely szabás igazságát a' közvélemény szorosán szölvén nem is teremti, hanem csak kimutattya; (t. i. nem a' közvéleményből ered a' közigazság, hanem az igazságból eredhet a' közvélemény.). Végző kérdésünk : miképpen keletkezik a' szokás? Erre a' felelet : egygyenlő tettek által; a' melyekben t. i. a' vélemény egygysége nyilatkozik. A' miben tehát semmi tettek a' nemzet részéről; abban sem a' vélemények öszvehangzását kimutatni, sem élő szokásról szölni nem lehet.

42. §.

A' szokás erejéről.

I. VERBÓCZI a) és csak nem minden törvénytudók a' szokásnak háromféle erőt adnak : 1) hogy a'

homályos törvényt magyarázza (*vis imitativa*); 2) hogy a' hiányzó törvényt pótolja (*vis imitativa*); 3) hogy az ellenkező törvényt eldönti (*vis derogativa*). És ugyan a' mi az elsőt és a' másodikat illeti, ezekről kétség sincs. Mert 1-ör bizonyos, hogy vannak homályos törvények, és vannak törvény hiányai; már pedig ha ilyen esetekben a' szokáshoz sem ragaszkodnánk, legottan semmi bizonyos, semmi egyenlő szabásunk nem volna, a' minek mégis lenni kell. 2-or merő igazságtalanság volna ok nélkül és csak mivel most úgy tetszik, vagy a' megszokott köz szabadságot valakitől megtagadni, vagy a' megszokott köz teher alól valakit más káráva' menteni. 3-or a' ki mással megalkudott, ha csak ellenkező szándékát nem jelentette, fel kell tenni, hogy a' szokástul távozni nem akart; már pedig „*pacta paciscentibus legem faciunt*”, a' ki megalkudott, alku annak a' törvénye. 4-er végre írott törvényeink is parancsolják, hogy a' szokás megtartasson b).

II. Ellenben a' mit Verbüczí és mások harmadik helyen mondanak, hogy a' szokás törvényt is dönthet, már ez nehezebb kérdés. Meglehet ugyan, hogy némely büntető törvények, vagy olyanok, melyek a' rendtartást illetik, megváltozván idővel a' körülmények, helyes voltokat elvesztik és azért félre tétetnek. Az ország kormányában is olyas mi néhol megesik. Ezek ide nem tartoznak. De azon törvényekre nézve, melyek a' jószágot illetik, t. i. elhatározzák, hogy mi kié legyen, (*quid cuiusque sit?*), a' dolog másképpen áll. Az ilyen törvényeknek számtalan őrzője vagon, t. i. minden ember, a' kinek javait éri. Nem is történhetik ennek ellenére semmi, máskeinek sérelme, kára, ellenzése, panasza nélkül. Már pedig hogy ismételt sérelmekből, törvénytelen és igazságot gázoló tettek-

ből, törvényszerű szabás támadgyon, ez valóban veszedelmes állítás volna, mely a törvények tekintetét egészen megszüntetné, a közigazságot végtelenül megzavarná, az országot felforgatná.

III. Némellyek úgy okoskodnak : Hogyan jelenti akarattját a törvényszerző, szóval-e vagy tettek által, az különbséget nem tesz; (*Nihil interest, utrum legislator voluntatem suam verbis declaret an factis*); ha szóval, úgy törvény keletkezik; ha tettek által, úgy szokás; mind a kettőnek ereje a szerző akarattjátul függ. És valamint régiebb törvényt újabb törvénnyel rontani lehet, úgy szokást törvénnyel, és törvényt szokással. — Már ezen okoskodás, ha valahol állhatna, állhatna csak magát uraló népnél (*in Democratia*), mely a törvényadás hatalmát egészen bírja; nem állana pedig Fejedelem vagy Fő-Urak kormánya alatt, (*in Monarchia vel Aristocratia*), hol a törvények alkotásához a népnek vagy semmi szöllása, vagy csak másokkal egygyütt. De a senkit sem uraló népnél is a dolog másképpen áll. Mert hatalmával ez is csak törvényes gyűlésekben élhet; gyűlésen kívül pedig itt is minden ember a törvénynek hódolni tartozik; és törvénytelen tettekből igazság nem eredhet. Különösen a jószágrul szöllő törvényeket ott sem lehet félre tolni máschinek sérelme, kára nélkül. Merő képtelenség tehát ott is, hogy ezen törvények ellenére közvélemény, egygyes akarat támadgyon, szokás keletkezzen, hol annak sem helye sem oka nincsen.

IV. Mi következik ezekből? Annyi bizonyosan, hogy ha valamiben a bírák önkénye, vagy tudatlanság és tévedés a törvény elnyomására vezetett, és szinte már ellenkező szokás emelkedett, a mi mégis legalább azon törvényekre nézve, melyek a közigazságrul, t. i. a jószágrul, külön javakrul szöllanak,

épségben lévén az ország kormánya, nem egykönnyen történhetik, hogy olyan esetekben a' törvényt oltalmazni, helyre állítani, és minden önkényt eltávolztatni kell. Ez a' Fens. Curia véleménye c), sőt a' törvény világos parancsolattya d).

Ellenben ha az élő szokásnak eredete homályban fekszik; ellene támadni nem lehet, mert okunk a' változásra nincsen; a' nélkül pedig minden úgy marad a' mint van. Sőt mivel kétes esetekben illőbb azt feltenni a' mi jobb; feltehetjük itt is, hogy az újabb gyakorlat törvényesen keletkezett; feltehetjük annál is inkább, mivel bizonyos, hogy sok régi törvény elveszett e). Továbbá alkúrol is, ha kérdés támad, illőbb feltenni, hogy ez az élőszokás és nem a' feleknek ismeretlen régi törvények szerint készült.

Csak ilyen értelemben mondhattuk, hogy szokás törvényt dönt.

a) *Trip. prol. tit. 11. 12.*

b) P. ok. 1492, 10.

c) P. ok. Dec. 18. *pign. ex comit.*

d) 1723, 15. §. 1. „*non obstante etiam antiquo usu — alioquin contra positivas patriae leges subsistere non valente*“. Ide tartozik még 1647, 78. §. 19. a' nemesi szabadsággal megütköző városi szokásokról, l. KITONICH munkáját: *Direct. method. cap. I. quaest. 9. §. 3.*

e) Némellykor a' változás királyi levelekből (*ex privilegiis*) származik, mint erre szép példa vagyon a' városiak időtelésére nézve (*in praescriptione civium*) l. §. 143. d).

43. §.

A' szokás minősége.

a) *Belsőképpen (foglalattýára nézve).*

Nem minden szokásnak vagyon törvényes ereje. I-ször is tehát azt követeljük, hogy a' szokásban törvényszerű szabás legyen (*ut juris regulam contineat*),

t. i. olyan szabás, melly pörös ügyek elítélésében használható. — 2-szor a' szokás józan legyen, hogy t. i. sem a' természetes igazsággal, sem az írott törvénnyel ne ellenkezzen. Mert ha célunk az igazság, és ennek főeszköze a' törvény, és csak segéd eszközül szolgálhat a' szokás; ha ezek illy rendben állanak, így pedig állanak valóban; szükségképpen következik, hogy a' törvény mellett csak egygyező szokásnak van helye; és hogy az ellenkezőt tűrni nem lehet. Valóban helyes egygy római írónak mondása: „*Quod non ratione introductum, sed erronee primum, deinde consuetudine obtentum est, in aliis similibus non obtinet*“; A' mit ok nélkül a' tévelygés felkapott, és a' szokás folytatott, az hasonló esetekben meg nem áll. És ennek szépen okát adgya egygy másik: „*Consuetudinis usque longaevi non vilis auctoritas est, verum non usque adeo sui valitura momento, ut aut rationem vincat, aut legem*“; A' szokásnak és régi gyakorlatnak van igen nem kevés tekintete, de az maga súllyával (t. i. más ok nélkül) még sem nyom annyit, hogy vagy igaz ok, vagy törvény felett győzzön. Egygyet ért ezekkel Verbőczy a).

a) *Prol. tit. 10. §. 3. 4. „Consuetudo primo sit rationabilis. Est autem rationabilis cum tendit et accedit ad finem juris“ etc.*

44. §.

b) *Külsőképpen (keletkezésére nézve).*

Törvényszerű szokáshoz bizonyító tettek kívánatnak, következésképpen: I. szabad, nyilvános, és igazság okából történt; II. egygyenlő és több tettek, úgy hogy szakadatlan és tartós szokás legyen.

1. Szokás a' közvéleményből ered, melly tettek-

ben nyilatkozik. Azért kívánunk oly tetteket, melyek bizonyító erővel bírjanak.

2. Szokás hosszú időt kíván; de annak bizonyos mértéke nincsen, nem is lehet *a*); elég hogy 'vélemények egysége szembe szökjön *b*). Hogy 'szokást törvényszék is erősítse, nem szükséges; mert közvélemény 'nélkül is állhat, és 'törvényszéknek csak ítélő, nem pedig törvényalkotó hatalma legyen. De midőn 'szokás valósága kérdésben áll, akkor 'történeti ítéletek győző erővel bírnak.

3. Magának 'törvényszerző hatalomnak meg-egygyezése is csak annyiban kívántatik, hogy 'szokás ellen ne nyilatkozott legyen.

4. Szokást, ha 'törvény előtt 'nélkül is bizonyos, bizonyítani nem kell; kell pedig, ha bizonytalan. De akkor is az igenlő eléget tesz, ha illő tetteket mutat. Hiányok nem létét bizonyítani nem tartozik. Hogy p. ok. 'szokás igazsággal, törvénnyel össze nem fér, hogy nem szakadatlan, ezek ellenvetések is lehetnek; de az ellenvetéseket bizonyítsa az ellenvető.

a) Verbőczi annyi időt kíván, mennyi birtok-ülésre (*praescriptio*) szükséges. *Procl. tit. 10. §. 5. 6.*

b) Egyget ért *Verb. ibid. §. 7.*

45. §.

A' magyar törvény keletkezéséről.

A' magyar nemzet Ázsiából Európába szakadván, itten fejlődött, itten csinosodott. Annál fogva tehát nem csuda, hogy hazai törvényünkben 'Római és Egyházi törvényekkel, nem különben 'régieket és Frank szokásokkal rokonságot találunk. De idegen törvénykönyv nálunk soha sem uralkodott.

1. A' keresztény vallás volt azon első és fő erő,
melly

a' Magyarokat Europa többi népeihez közelébb vitte. Mivel pedig Sz. István az ország dolgaiban, önnön vallása szerint *a*), a' szomszéd fejedelmek és népek példáját követni kívánta; mivel akkor és azontul sokáig csak a' papok tanúlgattak; és mivel a' Fő-Papok úgy a' királyi tanácsban, mint az ország-gyűlésein első helyen ültek *b*); mivel ugyan azok tekintete a' törvényszékeknél is elhatalmozott *c*); már ezekből is érthetjük, miképpen az Egyházi és evvel szoros kapcsolatban lévő Római Törvény nálunk is lassan behatott, úgy hogy az onnan merített igazságok itt is elterjedtek *d*).

2. Ezekhez járult az Árpádi királyok alatt sok idegenek beköltözése, kik a' Fejedelem kegyességét tapasztalván, és hivatalokat, jószágot is nyervén, magok véleményeit, magok szokásait annál könnyebb hatással terjeszthették. Későbbben királyok is máshonbul jöttek; a' mi természetesen egyebekben is, de kivált a' törvénykezésben új változásokra vezetett. Sokat tett az is, hogy hazánkfiak, ha tanulni akartak, külső iskolákba menvén, onnan idegen bölcsességet hoztak.

De főképpen tö-szomszédaink, a' Németek, voltak azon helyezethen, hogy hazánkra nagyobb hatást nyerhettek. És valóban ha megtekintjük régiebb időkre visszamenvén, akár az ország alkotmányát, akár a' törvénykezést, szembetűnő a' rokonság. Például szolgálhatnak az ország-gyűlései, a' törvények alkotása, a' hadi szolgálatok; a' nemesség szabadságai, a' jobbágyok sorsa, jószág szerzése, ottan *feudum*, nálunk királyi adomány által, az örökösödés, a' zálog; továbbá a' vérdíj (ott *verigeldum*, itt *homagium*), Isten ítéletel (*ordalia s. judicia Dei*), eskü-segédék (*conjuratores*), csak nem az egész törvénykezési rendszer *e*).

3. A' törvénykezésről ezt írja Verbőczy : „*Processus iste judiciarius et usus processuum, quem in causis inchoandis, prosequendis, discutiendis et terminandis observamus, regnante Carolo Rege per eundem ex Galliarum finibus in hoc regnum inductus fuisse perhibetur f*). (A' birói eljárás és azon rend, mellyel élünk a' perek megindításában, folytatásában, vizsgálásában és bevégezésében, a' mint mondgyák, Károly Király korában ő általa hozatott ide Francia országból). Voltak, a' kik ezen dologban Verbőczy szavának hinni nem akartak g). Azonban bizonyos, hogy Károly K. a' törvénykezésben tetemes ujításokat tett, és hogy abbéli rendelkezéseit minden vármegyébe elküldte h); sőt azok egygy töredéke is fennvagyon, melly bírság behajtásáról szól i). Nem is gyengítheti Verbőczy tanúságát azon ellenvetés k), hogy a' törvénykezés minden részei már régiebb levelekben is említettnek, úgy mint : pörbehívás, ügyviselés, ellenvetések, czáfolások, tanúbizonyságok, levélmutatás, ítélet, fellyebbvitel, végrehajtás, helyre állítás, (*citatio, procuratio, exceptiones, replicationes, probatio per testium responsionem, vel privilegii ostensionem, sententia, appellatio, executio, in integrum restitutio.*); mert ezek nélkül rendszerű pörlekedés nem lehet; hogy pedig Károly Kir. előtt volt valami rendszer, azt senki sem tagadgya; hanem szóban csak a' van, hogy Károly az eljárásban változásokat tett. — Más része a' kérdésnek, vallyon az új rendszer francia példát követett-e, vagy sem. És igaz ugyan, hogy azon hiedelem Károly király francia származásából eredhetett; mindazonáltal a' ki Verbőczy tanúságát czáfolni akarja, attul megkívánhattuk, hogy az akkori francia szokást, és nem különben Károly királynak rendelkezéseit előadván, a' különbözést világosan kimutassa.

Azonban mind a' két országban azóta sok változás történt. Öröm volna mégis, ha Károly rendszere valahol feltaláltna.

4. Hogy pedig idegen törvénykönyvvel hazánk soha sem élt, ezt állítani annál inkább lehet, mivel a' két eset, melyet ellenül felhoznak, a' szorosabb vizsgálatot meg nem állja. Az első eset egygy német író (*Hermannus Contractus*, Görcsös Hermann) híres krónikáján épül, mely III. Henrik Császárrul, midőn Péter magyar Királyt országába visszaállította, többek között azt mondgya : „*Ungarios petentes lege boioarica donavit*“. E' szerint tehát a' Magyarok akkor a' Német Császártul bajor törvényt kértek és nyertek volna. De az ellenkezőt bizonyította hazai Krónikánk ezen szavakkal : „*Concessitque (scil. Henricus) petentibus Hungaris hungarica scila servari et consuetudinibus judicari* ű), (megengedte a' Magyaroknak, a' mit kértek, hogy ítéleteket magyar törvények és magyar szokások szerint vegyenek). Továbbá mivel az említett német Krónikának több kiadása vagyon, a' felhozott szavak pedig csak egygyikében állanak *m*); ebből erős gyanú támad, hogy azok nem az első híres nevű, hanem később esmeretlen író tollából folytak. — Azonban vegyük a' szavakat, a' mint vannak, szorosabb vizsgálatall illőbb értelmet is találunk, hogy t. i. Henrik Császár nem bajor törvényt, hanem bajor törvénykönyvet ajándékozott. Ez sokkal illőbb magyarázat : mert a' Császárnak hatalma sem volt, hogy a' Magyaroknak törvényt adhatott volna; hadra sem a' bajor törvényért kelt, hanem Péter király mellett; végtére szinte hihetetlen, hogy a' Magyarok idegen törvényt kívántak volna, a' melyet nem is esmerhettek; hihetőbb hogy némelly Fő-Papok hallván a' bajor törvény dicséretét olvasni kívánták, könyvet igen kér-

hettek, és az ajándék akkori időben a császári méltóságon alól nem állott volna.

A' második eset, mely ide tartozik, a' római törvénykönyvet illeti. Erről t. i. némellyek azt írják, hogy I. Mátyás Kir. azt ország törvényévé tette volna *n*). De az írók sorát vizsgálván azt találjuk, hogy a' ki köztök legrégiebb volt (*Ludovicus Vives*), annak szándéka csak oda ment, a' törvénytudományról mulatságos gunyolódást költeni *o*); mások pedig a' gúnyt félre értvén történetnek vették. Mátyás király alatt ilyen dolog nagyobb lármát okozott volna, és annak nyoma másutt is, de leginkább a' törvénykönyvben, fenmaradt volna.

a) *Decr. lib. II, praef.* — b) *S. Steph. l. I, cap. 1. 2. 3.*
S. Ladisl. lib. I. praef. — c) *Colom. lib. I. c. 2.*

d) *Quumquam omnia fere jura regni hujus originaliter ex Pontificiis, Caesareisque Juris fontibus progressum habent*; így szól Verbőczy, *II, 6. pr.*

e) Birtokomban vagyon Buda városának régi törvénykönyve „*das Rechtspuech nach Ofner Stat. Rechten etc.*“, melynek újabb szabásai 1421-ben keletkeztek, (egyébarant a' kézirat másolat, és 1560 készült). Annak szerzője előszavában egyenesen megjegyzi, hogy jó része magdeburgi törvényből ered, („*und enthelet in ethlichen dingen und stugken Maidpurgerischen Rechten*“). Ugyan a' Magdeburgi törvényről emlékezik a' Podolini Soltészszágnak 1244-ben adatott szabadság-levél („*D. dimis, contulimus donavimus in re hereditario et irrevocabiliter possidendum tenendum et habendum eo titulo, et p'enitudine, eo juris processu in omnibus causis discutiendis, videlicet Magdelurgensi, quo circa Cracovienses et Sandomirienses utuntur*“ (FEJÉR *Cod. Dipl. IV, 1. p. 354. vid. etiam VIII, 5. p. 222 sqq. an. 1334.*). A' magdeburgi törvény német és lengyel városokban igen elterjedett. J. GUPP (Dr. E. Th.) *das alte magdeburgische und hallesche Recht, Bresl. 1826. 8.*

f) *Trip. II, 6. §. 12.* — g) P. ok. KELEMEN, *Hist. fus. p. 146.* — h) Bizonyosága ennek az „*Ars Notarialis*“, mely I. Lajos k. idejében íratott, és a' császári bécsi könyvtár kéziratából kiadatott KOVACHICH M. G. által, (*in Formulis*

Stili, Pest, 1799. in 4.). Tanúságul szolgálhat itten azon ítélet is, mely FEJÉRNél (*in Cod. Dipl. VIII, 4. p. 619 sqq.*) olvasható.

i) *Form. Stili. p. 2.* Ez igen megegygyezik avval, a' mit máshonnan tudunk, hogy Károly a' szertartásokat kedvelte. — k) KEI EMEN, *l. cit.*

l) THURÓCZINAI, *Part. II, cap. 37.*

m) PRAY, *Annal. I. p. 49.* KELEMENNél is, *I. p. 67.*

n) JÓNY, *Comment. hist. jurid. Sect. II. §. 23.*, és ebből KELEMEN, *I. p. 224.*

o) *De causis corrupt. artium, lib. VII. c. fin.*

II. TAG.

A' KÜLÖN TÖRVÉNY KÚTFEJEIRÜL.

46. §.

A' megyei és helybéli rendszabások.

Vannak megyei és helybéli rendszabások is (*statuta communitalum particularium*), melyek törvényszerűek, ha 1) olyan közönségtől erednek, mely kötelező rendszabásokat tehet; ilyenek a' Vármegyék, kir. szabad Városok, és szabad Kerületek a); 2) ha törvényes gyűlésben illő tanácskozás után, és vagy köz megegygyezéssel, vagy felül-múló szavak súllyával (*unanimibus vel potioribus suffragiis*) keztek b). A' tanácskozásban jelen legyenek vagy a' közönség minden tagjai, vagy a' kik az egész közönség tekintetét bírják. Meghíva legyenek pedig mind azok, a' kiknek törvény vagy szokás szerint szavok vagy c). 3) Szükséges, hogy a' rendszabás sem ország törvényével, vagy szokásával megne ütközzön, sem egygyesek igaz jussait ne sértse d). Végre 4) nagyobb dolgokban megkívántatik a' királyi helybenhagyás is e).

A' törvényszerű rendszabás alá esnek 1) mind

azon lakók, a' kik a' rendelő hatóság alatt állanak; 2) mind azon sekvő jószág, melyre a' rendelő hatóság terjed *f*); (mellyek a' hatóság határához tartoznak, nem pedig ha csak a' hatóság határában találtnak).

Törvényhatóság rendelkezéseitől különböznek: 1) egyéb testületek szabályai (*statuta collegiorum seu corporatum*); 2) társasági szerződések (*pacta socialia*), p. ok. közbirtokosok között *g*). Ezeket a' szerződések természete szerint magyarázzuk. A' testületek hatalmát pedig királyi alapító levelek, vagy ország törvényei határozzák *h*). A' czéhek szabályai, sőt leveles szabadságai, ha ártalmasok lennének, az ország törvényei által megsemmisíttetnek *i*).

a) Trip. III, 2. §. 1. — b) ibid. §. 8. — c) sensu ejusd. tit. — d) ibid. §. 2. 5. 7. Dec. 5. decim. ex jure.

e) A' királyi helybenhagyás sőt megerősítés szükségét maga a' törvény egyenesen kimondgya, p. ok. 1635. 18. és 1715, 120. kivált azokra nézve, melyek a' Király hatalmát, vagy az igazság kiszolgáltatását, és a' peres ügyekben való eljárást illetik („*quae jurisdictionem regiam, aut justitiae administrationem, vel quoscunque causarum processus concernunt*“). Ugyan azt állította Verbőczy, (III, 2. §. 2. 7); példák is bizonyították, a' Tárnoksék, Jászok és Kúnok, nem különben Da'mat-, Horvát- és Tót-Ország külön törvényeiben. — Némellykor maga az ország törvénye a' helybéli szabályozást megyei hatóságra bízta, p. ok. 1608, 13. *p. cor.* a' jobbágyok elbocsátásáról; 1723, 66. a' cseléd szegődéséről; 1723, 109. tűzi veszedelem eltávolztatásáról; 1729, 12. a' nemes borok megrontásáról. És ezen utolsó törvény mutattya, hogy az illyesekben is királyi megegyezés kivántatik. Vannak példák arra is, hogy helybéli szabást ország törvénye semmisítette. l. 1647, 78. §. 19. és 79. 1715, 79. és 120. §. 4.

f) Verb. III, 2. és 1647, 78. §. 5. értelmé szerint.

g) Hasonló egygyezkedés megeshet a' jobbágyok között is (*Trip. III, 33. §. 4.*

h) Verbőczy III, 2. §. 7.

i) 1715, 79 1723, 74. 1729, 10.

47. §.

Királyi kegyelem-levelekről.

I. nemei.

I. Külön törvény (*singulare jus*) származhatik másodszor királyi kegyelem-levelekből a), mellyeknek több nemei vannak. 1) A' szerint, hogy ki-nek javára adatott, vagy t. i. egygy embernek, úgy hogy annak személyéhez vagyon kötve, vagy egy-szersmind maradékainak, hogy azokra is átszáll; (*privilegium personae, vulgo personale, item gentilitium*, személyhez kötött vagy egész nemzetségre terjedő). Kegyelmet (különös szabadságot) nyerhetnek társasá-gok és testületek is. Némellykor a' kegyelem-jószág birtokával jár, és mintha jószágnak adatott volna, p. ok. nemes teleknek bormérés, minden birtokosra, át-megy, (*privilegium rei, vulgo privilegium reale*).

2) A' kegyelem minőségét tekintve vagy külön szabadság adatik, vagy mentesség valamelly köz te-hertül, (*privilegium affirmativum seu juris, et negati-vum s. immanitatis*), hatalmazó, vagy mentesi-tő levél.

3) Továbbá a' kegyelem ideig-tartó lehet, vagy örökös, (*privilegium temporarium vel per-petuum*). — 4) Teherrel-járó, vagy a' nélkül (*onerosum vel gratuitum*); 5) Adathatott vagy tör-vény szerint, vagy azon kívül, vagy annak el-lenére, (*secundum, praeter, vel contra legem*); de az utóbbi fogatlan b).

6) Régi levél erejét veszthette vagy eleinte, mi-vel jókor gyakorlásba nem jött, vagy későbbben, mi-vel gyakorlása megszűnt és a' visszszanyerés ideje el-múlt, (*privil. obsoletum, et vulgo praescriptum, re-ctius: quod praescriptione excluditur*).

a) Királyi levelek. a' mennyire törvényszerű szabályokat magokban foglalnak, a' törvényes kútfők közzé tartoznak, (például : FEJÉRNél, in *Cod. Diplom. V*, 1. p. 79 sqq. 87 sqq.). Ezek régenten „*sanctiones pragmaticae*“ voltak; p. ok. ezen nevet viseli III. (IV.) László k. levele, mellyel a' szepesi Plébánosok végső rendelkezésre szabadságot nyertek („*ut liberam habeant testandi facultatem*“). WAGNER, in *Anal. Scepusii. P. I. p. 262 sqq.* — Mennyire pedig a' királyi levelek által vagy jószágot vagy szabadságot nyerni lehet, máshová tartoznának, oda t. i. a' hol kérdés lesz a' vagyon szerzéséről (*quibus modis jura acquirantur?*). Hanem az ismételés elkerülése végett a' kettős tekintetet egygybe foglalni lehet.

Tudnivaló pedig, hogy a' privilegium szó tágasabb értelemben annyit is tesz, mint *jus singulare* s *jus speciale*, akár ez törvényen, akár kir. levélen épüllyön. De szorosabban szólva az első *juris beneficium*, törvény kedvezése; a' másik királyi engedelem, (*beneficium Principis*). Továbbá különbség vagon *privilegium* és *dispensatio*, felmentés, között. Ez is kivétel a' törvény alól, de a' melly csak bizonyos jelen esetre szorítkozik; és mivel kisebb a' hatása, alakja sem olly kitűnő (*forma minus solenni datur*). De a' deák szavak, *privilegium*, *dispensatio* nem csak a' nyert szabadságot, hanem a' bizonyító levelet is jelenthetik. És innen vagon, hogy régi idők szóllása szerint Országbírái, Püspökök és Káptalanok is privilegiumokat adtak (l. p. ok. Verbóczi II, 15. 16. és II, 14. §§. 49. 54. 55. 57. 60. 64. 66. 77. és *Cod. Diplom. V*, 1. p. 35.).

b) P. ok. 1635, 21. §. 4. és 22. 1723, 15. §. 1.

48. §.

2) minősége, és 3) ereje.

II. A' királyi kegyelem-levélben, hogy ereje legyen, megkivántatik 1) hogy azt koronás Király adta legyen a); 2) hogy törvénnyel b); és 3) hogy mások igaz jussaival c) meg ne ütközzön; 4) hogy külsőképpen is törvényszerű legyen (*ut observatae sint solennitates lege praescriptae*). Oda pedig tartozik :

1. Hogy a' Magyar kir. udvari Cancellariából jöjjön, (*expeditum sit ex Cancellaria R. H. A.*), és

hogy tartalma a' szokástul ne távozzon (*stilo, modoque recepto*) *d*); a' mi szokatlan, annak ereje nincs, (*clausulae insolitae invalidae sunt*) *e*); azon szavakat pedig „*salvo jure alieno*“ (mások sérelme nélkül), ha ki is maradtak volna, betudni szükséges *f*). — 2. Továbbá ide tartozik a' királyi aláírás, és királyi öreg pecsét (*sigillum majus*) t. i. vagy arany-bulla, vagy kettős, vagy titkos (öreg) királyi pecsét (*bulla aurea, sigillum duplex, vel secretum*) *g*). — 3. Ezekhez járúllyon a' levél végre hajtása is (*privilegii executio*) t. i. kihirdetése egygy esztendőnek eltelése előtt *h*), és azután valóságos foganattya, az az csendes birtok vagy gyakorlat (*usu roboratio*) *i*).

III. Erejére nézve a' királyi kegyelem-levél hasonlít a' törvényhez, t. i. 1) a' kinek adatott, az igaz szabadságot nyer, mellyet minden törvényes úton védhet; 2) mások óvakodni tartoznak, hogy a' nyerőt szabadságában ne háborgassák; 3) a' multa nem vonatkozik, és annál fogva mások igaz jussait nem ronthatja; 4) határ tekintetében a' királyi levél addig terjed, meddig a' törvény *k*).

Különösen a' királyi levél magyarázatában következő szabályok állanak: 1) kegyelem-levelek például nem szolgálnak, és kétes esetben a' köztörvény mellett maradunk; 2) a' kegyelem-levelet szoros, de tellyes értelemben vesszük, hogy czéllyának, mellyre adatot, megfelellyen *l*).

a) 1741, 4. 1791, 3. 32. etc. Az úgy nevezett Náador-Ispányi adományokrul másutt. — *b*) *Trip. II*, 9. 10. 11. 1723, 15. §. 1. — *c*) *Trip. II*, 9—12.

d) 1563, 35. 1608, 9. *a. cor.* 1647, 122. etc.

e) *Ibid.* — *f*) *Trip. II*, 9.

g) *Trip. II*, 17. 1471, 8. 1546, 15. Innen érthető az „*aureum privilegium*“, (p. ok. ap. FEJÉR, *Cod. Dipl. IV*, 3. p. 337. 445.) Náador-Ispányi kettős pecsét is említettik

(*ibid.* III. 1. p. 364. *an.* 1222.). — Egyéb királyi pecsétek : a' törvényszéki, és gyűrűféle (*sigillum judiciale, et annulare*). bukik. — *h*) p. ok. *Trip.* I, 32. 1630, 30. Kihirdetés nélkül a' levél megavül, és annál fogva már első keresetünk meg-
i) p. ok. *Trip.* II, 12. §. 2. 3. *Dec.* 4. *decim. ex priv.* — Viszszanyerni csak azt lehet, a' mit annakelőtte már birtunk, vagy elődgyeink bírtak. És azért megbukik azon keresetünk, melyet jószág visszanyerésére intéztünk, ha régi levelünk tellyes foganattyát, t. i. csendes birtoklást (*jus-gyakorlást*) nem bizonyíthatunk. Onnan érthető a' *privilegii usu roboratio*; a' levél tellyes bizonyító erőt birtok nélkül nem nyerhetett; ezen értelemben tehát mondani lehet, hogy a' levelet birtok (*usus s. possessio bonorum*) erősíti.

49. §.

4) Szűnete, enyészete.

IV. Szűnik vagy elenyészik (*cessat vel extinguitur*) a' királyi kegyelem azon okoknál fogva, melyeknél egyéb igazságaink; tehát 1) ellenünknek hoszszas birtoka (*per praescriptionem*) *a*); 2) magunknak lemondása *b*) által (*per renunciationem*). Megtörténhetik pedig, hogy a' ki első levél helyébe mást fogadott, ezen tettével hallgatva is lemondott arról, a' mi csak az elsőben, és nem hasonlóan a' másodikban találtatik *c*).

3) Ellenben a' királyi felség maga vagy elődgye törvényszerű kegyelmét vissza nem vonhattya *d*), ha csak úgy, vagy tetszésig nem adatott *e*). A' közjónak sincs nagyobb ereje itt, mint egyéb jól keresett jussainkban. Melly szabadságok pedig az ország alkotmányához tartoznak, ezekről külön törvények vannak *f*).

4) Királyi kegyelem elveszhet bírói ítélet által, ha t. i. vagy mások sérelme miatt *g*) eldöntetik (*invalidatur*); vagy büntetés nevében elvétetik, visszavétel *h*), vagy felség-sértés vagy hívtelenség *i*) hiúne miatt.

5) Ha későbbi törvény az ellenkező királyi leveleket világosan nem szüntette (*expresse non derogavit*), ezek kivétel gyanánt fennmaradnak *k*).

6) Végre időhöz vagy feltételhez kötött kegyelem elenyészik, mihelyest ideje vagy feltétele megszűnt.

a) Trip. I, 78. — b) id. II, 12. §. 9. De egygy esetbül örökös lemondás nem következik. — c) ibid. §. 10.

d) Trip. II, 12. §. 11. De ignis, ha törvénytelen, (p. ok. Cod. Diplom. V, 3. p. 20.). — e) P. ok. 1723, 74. §. 4. — f) P. ok. 1741, 8. 1791, 2. 1792, 2.

g) Trip. II, 12. §. 7. — h) ibid. §. 1. 1566, 12. 1715, 48. — i) Trip. II, 12. §. 6. — k) id. II, 8.

50. §.

Melly Királyok levelei nem tartatnak?

Némelly Királyok semmi levelei nem tartatnak; másoknak némelly levelei vissza-vétettek vagy a' pecsét, vagy más okok tekintetébül.

I. Az első sorban állanak, a' mint írja Verbőczy *a)*, Péter és Aba Samuel, nem különben IV. István levelei, és ha volnának csöcsömös László nevével.

Továbbá erejüket vesztették, Verbőczy állítása szerint *b)* III. András levelei, ha csak utódgya Károly Robert által meg nem erősítettek.

Meg nem állottak Erzsébet királynénak, Albert király özvegyének, és I. Ulászló levelei, kivéven az elsőnek egygy adományát a' Fejérvári Sz.-Egyház javára *c)*.

Ezekhez járulnak V. László (*Ladislaus Postumus*) adományai Mátyás király erősítése nélkül *d)*; és II. József kegyelem-levelei, ha csak utódgyai nem erősítették *e)*.

Hunyady János adományaihoz királyi megerősítés kívántatott *f*). Továbbá Zápolya Zsigmond, és anyja Isabella királyné adományai erőt nem nyertek *g*). — Végre Bocskay, Bethlen, és Rákóczy Fejedelmek minden adományait, mellyek hadfolytában keltek, a törvény megsemmisítette *h*); békeség után pedig, hogy királyi helybenhagyással jószágot adhasanak, megengedte *i*).

a) *Trip. II, 14. §. 9.* Első Andrást Magyar Ország második királyának nevezi II. András levele (FEJÉRNél, *in Cod. Diplom. III, 2. p. 423.*) És IV. Béla Péterről azt mondgya: „*qui nomen Regis sibi potenter ascripserat*“. (*ibid. IV, 1. p. 393.*) — Verbőczy szerint ide tartoznának még Salamon Király levelei; de hogy ezekre nézve Verbőczy tévedésben volt, kimutatta KELEMEN (*I. p. 77.*) felhíván egygy végre hajtott ítéletet, melly Salamon levele erejével egygy igen hosszas perlekedésnek végét vetette 1402-ben. — IV. István előtt pedig egygy sorban állhatna II. László; ők egymás után feltolakodtak a törvényes király III. István ellen. De IV. István leveleit is oltalomba veszi KERCHELICH (*in Historia Ecclesiae Zagrabienensis p. 76.*) és utánna CORNIDES (*in Vindiciis anonymi Belae R. Notarii p. 149.*).

b) *Trip. II, 14. §. 17.* A megerősítés Verb. szerint gyűrű pecséttel történt volna, mellynek jobb oldalán K betű vagyon. De itt is hihető, hogy Verbőczy csalatkozott; legalább Károly levelei Fejér gyűjteményében nem csak hogy Verbőczy állítását nem igazolják, hanem az ellenkezőt hihetőbbé teszik. *p. ok. VIII, 1. p. 442 sqq. 492 sqq.*

c) *Trip. II, 14. §. 31.* 1453, 5.

d) 1464, 23. Tévedésben volt ismét Verbőczy, *II, 14. §. 46.* — *e*) 1791, 32. — *f*) 1446, 13. 1453, 8. — *g*) 1552, 23.

h) 1609, 3. 1622, 7. 1647, 5. §. 13.

i) 1609, 8. 1622, 29. §. 7. 1647, 20. §. 6.

51. §.

F o l y t a t á s.

II. Némelly királyok adományai erejüket törvény által vesztették. Olyanok voltak Kún (III.) László

kelletlen és törvénytelen, az az érdemes szolgálatok nélkül tett adományai, („*collationes indebitae et injustae*“, i. e. *absque „servitiis meritoriis“ factae*), és ugyan annak minden vám-levelei a).

Nem különben Albert Királynak vám-adományai b).

Továbbá II. Ulászló és II. Lajos levelei, mellyekkel egyház-védő hatalmat adtak (*collationes juris patronatus*) c)

Végre I. Ferdinánd és Zápolya János pártfosztó adományai, (*donationes per adhaesionem datae*) A' kik t. i. az ellenpárton állottak (*qui adversis partibus adhaeserunt*), ugyan azért hívtelenség bűnéül vádoltattak, és így azok jószágai királyi adomány alá estek; de a' vádak és fosztó adományok kölcsönösen történtek mind a' két felekezeten. Ezek tehát helyre állván a' békesség, közakarattal eltöröltettek d); megmaradtak pedig minden egyéb végrehajtott királyi adományok (*usu roboratae donationes*); és a' függőben lévőkre nézve két király között az ország megosztott e). I. Ferdinánd 1560-ban visszavétette még az egyházi javakat, ha világi kézben, bár királyi adomány mellett, találtattak f).

Hasonlóul megszüntettek II. Ferdinánd pártfosztó adományai g).

III. Némelly királyok kénytelenek voltak új pecsétet készíttetni. Ugy Károly Robert két első pecséttyét megsemmisítette; a' harmadiknak pedig esmertető jele, hogy a' paizs mind a' két oldalán sárkány áll h).

I. Lajos Királynak két pecséttye volt, és az elsőnek semmi ereje nem maradt i). Sőt mind Lajos Királynak, mind Erzsébet és Mária Királynéknak, de magának Zsigmondnak is Sz. György napja előtt

1405-ben adatott minden leveleik, új erősítés nélkül erejüket veszítették *k*).

a) 1291, 7. 8. 22. 1298, 25. Ezeket Verbőczy nem tudta, és azért tévedett. (*Trip. II*, 14. §. 16.).

b) 1444, 24.

c) 1518, 16. *Buch*. 1519, 12. *vid. etiam* 1526. 21. 23. — II. Ulászló hatalmát eleinte az Orsz. RR. megszorították (1492, 9. 1495, 2.); hogy *k*. tanácsának megegygyezése nélkül 100 teleknél többet senkinek sem adhasson; de csak hamar (1498, 26) az illetlen és törvénytelen korlátot (*inconvenientem et illicitam restrictionem*) megszüntették. — Hogy hasonlóan II. Lajos 200 telekre szorítottatott volna, nem igaz; mert az 1518-ban készült Budai czikkelyek, a' Rendei megszakadása miatt erőt nem nyertek. (KOVA-CHICH, in *Suppl. ad Vest. comit. Tom. II. p. 397 sqq.*). Melly adományok pedig II. Lajos halála után Mária Királynétul eredtek, azokat a' törvény elfogadta (1527, 4.).

d) 1552, 20. 21. — *e*) *ibid.*

f) Ide tartozó parancsolattya a' törvénykönyvben áll. Miksa Fő-Herczeg levelei, mellyeket atya Ferdinánd nevében törvényesen adott, törvény által megerősítették (1563, 64.). — *g*) 1622, 7. 59. — *h*) *Trip. II*, 14. §. 18.

i) *ibid.* §. 19—25. Hibás Verbőczy állítása, hogy I. Lajos új pecsétje 1364-ben készült; az erősítő beszéd, (*clausula confirmatoria*) mellynek szavait Verbőczy adgya, sem találta mindenkor. Az új pecsét körülírása két soros. Egyéb esmértető jeleit bővebben előadgya PRAY, in *Syn- tagm. de sigillis (Budae in 4. cum tabb. aeri inc.)*, cap. 3. 4. KELEMENNél is, *I. p. 155.*

k) *Trip. II*, 14. §. 26—33. Az új pecséten a' Király képét nem két paizs, hanem négy környezi, és az ellenfe- lén nem öt sárkány, hanem hat paizs áll a' kettős kereszt körül. *vid. PRAY, l. cit. §. 17.*

Egyébaránt más régiebb királyok is változtatták pe- cséttyeiket; úgy II. András, IV. Béla, III. László. PRAY, *l. cit. §. 13. et 18. KELEMENNél, I. p. 125. sub e*).

JAVAK NYERÉSÉRÜL,
VESZTÉSÉRÜL
(*Jus Privatum*).

ELSŐ RÉSZ.

A SZEMÉLYES SZABADSÁGRUL.

52. §.

B e v e z e t é s.

Az embernek perbe vehető javai három fő részre szakadnak : 1-ső helyen áll a szabadsága, vagy is személyes állapotja, részént köz-társasági, részént nemzetségi és házi tekintetben. 2-szor vagyona; ehhez pedig tartozik : a) minden ingó és ingatlan jószága, birtoka; b) mások ellen lévő keresetei, követelései, vagy is mások tartozásai. Innen folyik tudományunk egész rendszere.

Már bizonyos mértékű szabadsága minden embernek vagyon; és hazánkban ember soha jószág nem lehet, (*omnis homo persona est, nec res*); mert a' rabszolgaságot törvényünk nem ismeri; a' mire nézve kétkedni sem kell, hogy idegen rabszolgák ide hozatván megszabadúlnak a).

De nem egygyenlő minden emberek szabadsága, (*non omnium hominum eadem libertas, idem status est*). Sőt nem kis különbség vagyon 1) idegenek és hazafiak; 2) uralkodó- vagy más vallásuak; 3) egyháziak és világi emberek; 4) nemesek és nemtelenek között. Továbbá egyháziak között vannak Fő-Papok (*Praelati*); nemesek között Fő-Urak (*Barones, Magnates, Proceres*). Mások még az ország-nemesei, és egyháznemesei. Vannak azután szabad királyi városok, és

ezek polgárai; még a' jobbágyok és parasztok között is vagyon különbség. Azt is ide vonni lehetne, hogy a' katonáknak, kereskedőknek, mesterembereknek, fuvarosoknak, továbbá mindenféle hivatalviselőknek, orvosoknak, ügyvédeknek, 's egyebeknek különkülön szabadságai és rendtartásai vannak. De itten csak arra szórítkozhatunk, a' mirül törvény vagyon; mert egyéb rendelkezések vagy változók, vagy igen elágazók, és csak kisebb körökben ismertetnek, törvényszék előtt pedig azokat, ha szükség kívánná, úgy mint egyéb állításokat, levelek által kellene bizonyítani. — Ellenben ide tartoznak olyan társaságok és testületek, melyek törvény szerint személyek szabadságai-val (jussaival) élnek. (*Personae quae juris fictione intelliguntur : universitates, collegia, corporationes.*).

a) Mihelyest valaki rabszolgával az Austriai birodalomba lép, azonnal tudtára adatik, hogy az itten szabad ember, és minden kegyetlenkedés akárki ellenében büntetés terhe alatt tiltatik (*Norm. Resol. R. ddo. 22. Aug. 1837. num. 25791.*).

I. KÖNYV.

A' SZABADSÁGRUL KÖZTÁRSASÁGI TEKINTETBEN.

I. SZAKASZ.

A' HAZAFISÁGRUL (*DE JURE CIVITATIS*).

53. §.

Hazafiak és Idegenek.

Országos tekintetben különbség vagyon hazafiak és egyebek között. Az első törvényeinkben *indigenae, membra regni, regni cives, veri Hungari* nevekkkel jelentetnek. És azok ellenében vannak 1) az

ország egyéb lakosai (*accolae*), millyenek a' Zsidók és Czigányok; 2) az idegenek, külföldiek, ha ügyeik miatt hazánkban tartózkodnak, *forenses*, jövevények *a*).

Tős hazafiak, született gyökeres Magyarok, *nativi Hungari b*), *patriae filii c*), azok, a' kik magyar apátul származnak, és ezek sorába számíttyák törvényeink *d*) Tót, Horvát, és Dalmát országi atyáinkfiat is. Fogadott hazafiak pedig, *indigenae recepti*, azok, a' kik ugyan idegen eredetűek, de törvényes úton hazánkba felvétetvén az igaz hazafiak szabadságait megnyerték. A' pusztá *indigena* név hol a' született *e*), hol a' fogadott *f*) magyarokat jelenti *g*).

a) P. ok. 1439, 5. 1647, 26. — *b*) P. ok. 1608, 10. *a. cor.* — *c*) P. ok. 1723, 70., egyébként *nationales*, p. ok. 1655, 11. 1715, 13. §. 2. és *nationalistae*, p. ok. 1729, 10. — *d*) P. ok. 1618, 5. 1625, 65. 1741, 61.

e) P. ok. 1618, 5. 18. — *f*) P. ok. 1729, 24. §. 1.

g) Hazafinak lenni, és nemes-embernek lenni (*indigenam esse et nobilem esse*) nem egygy, és annál fogva más volna hazafiak, más nemesek sorába felvétetni, *indigenam fieri, et „in coetum nobilium Hungarorum“* (e. g. 1550, 73.) *cooptari*. De a' törvényekben sokszor áll az első szöllás a' másik helyett; nem különben *indigena* helyébe *incola* szó is találtatik, (p. ok. 1681, 81. 1688, 27. 28.).

54. §.

Hogyan lehetnek idegenekből hazafiak?

I. Magyar hazánk szabadságait kitűnő embereknek (*illustribus personis*) a' királyi Felség kegyelem-levéllal adgya. De a' törvény megkívánnya : 1) hogy Ország-gyűlése alatt az csak a' Rendeek tudtával és hozzájárulásával (*cum scitu et participatione ordinum Regni*), máskor pedig Ő Felségének magyar tanácsosai t. i. Egyházi és Világi Fő-Urak tanácsával,

(*ex consilio DD. Praelatorum et Baronum, Consiliarium Suae Majestatis ex hoc regno*) történnyen *a*), és hogy a' kik levelet nyertek, az Ország-gyűléséhez, törvénybe iktatásért (*pro inarticulatione*) folyamodni tartozzanak *b*).

2) Hogy a' ki felvétetett, magát esküvel kötelezze: hogy az ország törvényeinek mindenben engedelmeskedni, az ország szabadságait emberül oltalmazni, és azok ellen soha semmit sem véteni, az országnak sem várát sem egyéb részét attul el nem vonni, sőt az elidegenítetett részeket is visszazanyerni szándékozik *c*). Ezen hites fogadás vagy az Ország-gyűlésén történik, vagy az udvari Magyar Cancellaria előtt, és a' fogadás szórul szóra, nem különben helye és napja az esküvő nevével egygyütt, a' Cancellaria mellett lévő királyi könyvbe feljegyeztetik *d*).

Továbbá 3) szükséges a' királyi Magyar Cancellariából királyi kegyelem-levelet váltani, mellybe szokás a' hitfogadást beiktatni *e*); azonfelül a' törvényes díjat, ha csak elengedve nincs, az ország pénztárába (*in aerarium Regni*) lefizetni, melly annak előtte világiaknál 1000 arany volt *f*), most kétszer annyi *g*); egyháziaknál, ha nagyobb jószágot (*majus beneficium*) bírnak, megmaradt ezer, egyébként 200 arany jár *h*).

Ezekből a' kegyelem-levél nagyobb állandóság végett szükséges, (*pro majori robore i*), az az könnyebb bizonyítás végett); a' törvénybe iktatás pedig, meg a' hites fogadás, és a' díjnak, mennyiben elengedve nincsen, lefizetése, úgy megkívántatnak, hogy azok nélkül a' királyi levélnek ereje sincsen *k*). Ujabb törvény díjfizetés előtt a' törvénybe iktatást ellenzi *l*).

II. Felvétetnek nálunk az idegenek hallgatva is, ha t. i. állandóul itten megtelepedtek, és vagy a' vá-

rosi polgárok vagy egyéb adózók sorában helyet nyertek. De az ilyenek csak ország lakosai lesznek, nemesek nem. A' kik pedig a' hazafi nevet királyi levél és törvény által nyerték, nem csak ország nemesei lettek, hanem fő rendű czímöket is megtartván, ahhoz képest helyök vagyon hazánk nagygyjai között, még 1840-ig az ország-gyűlésen is, de azóta csak a' törvény különös engedelmevel *m*).

Külömben az idegenek hazai törvényeink szerint csak olyanok, ha bár (törvény ellenére) itten jószágot bírának *n*), vagy hivatalt viselnének *o*), vagy egyházi javakban lennének *p*), vagy kereskedést vagy mesteriséget űznének *q*). Maga a' lakás, ha bár több esztendőre terjedne, az említett befogadás nélkül nem elegendő *r*).

a) 1550, 77. *pr. et* §. 1. Ez annak előtte nem úgy volt. Sőt még 1542-ben az Orsz. RR. esedeztek, hogy a' királyi Felség Martinus Lascanus nevű Spanyol embert, az esztergami vár Kapitányát, érdemeiért jószági adómánnyal is a' Magyar-országi nemesek sorába helyezettetni méltóztatson (1542, 50. Poson.).

b) 1791, 69. — *c*) *cit.* 77. §. 2. — *d*) *ibid.* §. 3. — *e*) 1604, 19. 1688, 26. — *f*) *cit.* 26. — *g*) 1741, 41. — *h*) 1741, 17. És pedig 1827, 37 szerint mindenkor aranyban. — *i*) 1604, 19.

k) 1688, 26. 1715, 23. 1791, 69. 1827, 37. Az utolsó törvény a' fizetésre még két esztendőtt engedvén, azoknak a' kik tovább is elmaradnának, a' törvényből kitöröltetését parancsolta.

l) 1830, 17. Egyéb törvényekből folyik még, hogy a' ki más mint bevett vallást követ, hazafi nevet nem nyerhet. 1827-ig a' Velenceiek és Lengyelek kizárva voltak, úgy, hogy csak kivételképpen történt egynek másnak befogadtatása (p. ok. 1576, 18. 1802, 34. 1805, 6.); a' mi 1486, 32-ből eredett, a' hol t. i. hívtelenség bűne alatt meg volt tiltva Velencei vagy Lengyel embernek fekvő jószágot akármi néven adni vagy lekötöni („*vendere, impignorare, commendare, donare vel aliter qualitercunque dare*

vel assignare“.). Ezt megújította 1647, 94.; eltörölte pedig 1827, 22. — *m*) 1840, 49 és a' követk. cz.

n) P. ok. 1723, 64. 1715, 72. — *o*) P. ok. 1552, 30. 31. 1741, 63. §. 17. — *p*) P. ok. 1741, 17. 1791, 70. — *q*) P. ok. 1662, 12. 1681, 46. §. 21. — *r*) 1630, 30. §. 3. Nem ellenzi ezt 1741, 29., mert nem idegenekről, hanem valóságos lakókról szól.

55. §.

Hogyan kedvez a' törvény hazafinak idegen felett.

Törvényeink szerint idegen ember 1) nemességet nem nyerhet *a*); 2) sem közhivatalt nem viselhet *b*), sem ország dolgaiban el nem járhat *c*); 3) nem bírhat egyházi jószágot (*beneficium ecclesiasticum*), kivált nagyobbat *d*); 4) nem szerezhethet egyéb fekvő jószágot *e*); 5) állandóul sem kereskedést sem mesteriséget nem űzhet *f*). Ezek tehát ugyan annyi kizáró igazak, előbbiségek, (*praerogativae*), mellyek a' magyar hazafi nevet idegenek felébe emelik, és annak megnyerésére őket ösztönözhetik.

Vannak mégis bizonyos kivételek : t. i. a' bányászati és hadi tisztségeket, alkalmas hazafiak nem létében, idegenek is viselhetik *g*); és a' kereskedésben más nemzetekkel megtartjuk vagy az egygyenlőséget, vagy a' fenlévő kötésekkel *h*); országos vásártul pedig idegen sem tiltatik *i*).

Keményebb a' törvény fekvő jószágra nézve. Mert 1715, 23 szerint, az idegen birtokát minden hazafi magához válthattya, zálogot ugyan az (ellenkező) feltételek elvetése mellett („*sepositis omnibus conditionibus*“) a' levélbe megírott árán („*deposito inscriptio pretio*“); örökbe pedig akár a' királyi Kamarátul, akár más valakitől szerzett jószágot („*hereditaria sive perpetua a Fisco Regio aut quibuscunque privatis*

acquisita) azon áron, melyet a' bírói becsültetés kimutat, úgy hogy a' jobbágyok adózásait hattul százra számítsa, az egyéb jövedelmeket pedig igazság és lelkiismerete szerint (*„ex aequo et bono conscientiose“*) határozza. — Más törvények vannak a' városi birtokra nézve, melyek idegen vevő ellenében a' magyaroknak nem csak előzési, hanem megváltási szabadságot is adnak (*jus praemptionis et jus exsolutionis*) k).

Továbbá, hogy az idegeneket fekvő jószágtul tellyesebben kizárhassa, törvényünk l) azt is rendelte, hogy külföldi ember soha magyar adósság-levelet magához ne válthasson, és hogy ellenkező esetben az adósságot sem az eladó, sem a' vevő ne követelhesse.

Egyebekben törvényeink az idegent nem szorítták, sőt van példa, a' múlt század elejéből, hogy józan és értelmes munkások, külömbféle kedvezések ajánlásával is, telepedés végett hazánkba meghívtak m).

a) 1630, 30. §. 2. 3. — b) 1222, 11. 1439, 5. 12. 15. 25. 26. 1608, 10. a. c. 1681, 27. 1715, 22. 1741, 15. 1792, 8. etc. — c) 1608, 10. a. c. 1741, 11. etc. — d) 1495, 30. 31. 32. 1550, 18. 1723, 55. 1741, 15. etc. — e) 1222, 26. 1439, 16. 1630, 30. §. 3 1715, 23. 1723, 64. §. 2. 1791, 69. etc. — f) 1715, 99. 1741, 29. — g) 1792, 8. 9. — h) 1715, 99. 1741, 29. — i) 1659, 77. 1715, 99. pr. — k) 1655, 34. 1659, 49. — l) 1662, 41. — m) 1723, 116. 117.

II. SZAKASZ.

A' VALLÁSOK SZABADSÁGÁRUL.

56. §.

A' vallások törvényi külömbisége.

Uralkodó vallásnak mondani lehet azt, mely a' törvény legtöbb kedvezéseivel él, és az Magyar-

Országban a' Római Katholika, mellyel tart az egygyesült Görög szertartás is. Beve t t vallás az, mellynek a' törvény tellyes szabadságot adott előbbség nélkül (*absque praerogativis*); ilyenek pedig nálunk a' két Protestáns, vagy is Evangelika, t. i. az Ágostai, és a' Helvetica vallás; nem külömben a' nem egygyesült Görögök szertartása. Tű r ö t t vallás az, mellynek szabadságát törvény nem védi, ilyen nálunk a' Zsidó vallás.

57. §.

A' bevett vállásokról.

A' két evangelika vallás szabadságát ujolag és tellyesebben megerősítette az 1791-ki 26-ik cz. Mellynek következő rendelkezései mindenkit illetnek (*ad singulos spectant*).

1) Mindenkinék, sors külömbsege nélkül, szabad vállását nyilván követni *a*).

2) Vállásával nem egyező szertartásra senki sem köteles, és ebbéli szabadságáért semmi fizetéssel sem tartozik *b*); következőleg esketéskor mentesek azon szavak kimondásátul „Boldogságos Szűz Mária és Istennek minden Szentyei és Választottjai által“ *c*); és noha a' Katholikusok innepeit nyilván helyen megtartani kötelesek, mindazonáltal házaikban akármiféle csendes munkát űzhetnek *d*).

3) Vállás dolgaiban csak magok előljáróitúl függnek *e*).

4) Tanulás végett külső iskolákba szabadon járhatnak, és jutalom-fizetésöket (*stipendia*) huzhattyák *f*).

5) Plébánosnak és katholika egyház egyéb szolgálainak semmivel sem tartoznak *g*).

6) Vegyes házasságbul, ha az apa katholika

valláson vagyon, minden gyermekeit a' maga vallásában nevelni köteles, ha Protestáns, csak gyermekeit nevelheti, maga vallására *k*). De a' legújabb törvény szerint (1844, 3. §. 1.), a' kik evangelika valláson neveltettek, 18 esztendő korokon túl, sőt aszszonyok, mihelyest férjhez mentek, többé sem magok, sem maradékaik vallásos kérdés alá nem vétethetnek.

7) Protestáns vallásra katolikus tetszése szerint át nem mehet, hanem az előforduló abbéli eseteket a' királyi Felséghez fel kell terjesztetni; azon felül keményen tiltatik katolikus embert Protestáns vallásra csábítani *i*). De ebben is az új törvény (1844, 3.) tetemes változást tett. Mert e' szerint Római katolikus az evangelika vallásra már szabadon átmehet (§. 5.); csak ebbéli szándékát két tanú jelenlétében maga lelki pásztora előtt kétszer, négy hét közbevetésével, jelentse (§. 6. 7.), és erről külön-külön bizonyság-levelet kérjen (§. 8.), vagy megtagadás esetében maga tanúitul vegyen (§. 9.); mert ezen bizonyság levelek előmutatása nélkül az evangelikus lelki pásztor őtet fel nem vehetné. A' megtörtént átmenéseket pedig a' püspöki hivatalok Királyi Helytartói Tanács úttyán félesztendőnként Király Ő Felségének feljelentik (§. 10.).

8) Magyar-Országban jószágot is bírhatnak, hivatalokat is viselhetnek; Tót-, Horvát-, és Dalmát-országokban ha bár kizárva vannak, mégis ha örökség reájok szállott, ő Felsége cserébe más egygyenlő hasznú jószágot adván, a' nehézséget elháríttya. Kereskedés vagy gyártás végett is bérbe lakást ottan vehetnek *k*).

II. A' nem egygyesült Görögökrül a' törvény azt határozza, hogy nem csak Magyar, hanem a' Társ-Országokban is mind jószágot bír hassanak, mind hi-

vatalokat viselhessenek; épségben maradván Ő Felségének királyi hatalma a' vallás körében, („*salvis juris Regiae Majestatis circa sacra*“) l).

a) §. 1. — b) §. 3. — c) §. 9. — d) §. 17. — e) §. 4. — f) §. 5. — g) §. 6. — h) §. 15. — i) §. 13. — k) §. 8. et 14.

A' múlt időkrül l. 1523, 54*. 1525, 4*. 1548, 5. 1550, 12. 1552, 7. 1553, 7. 1554, 7. 1556, 25. 1557, 10. 1563, 31. 32. 1604, 22*. *Pacif. Vienn. ad art.* 1. 1608, 1*. *a. c.* 1618, 77. 1622, 2. §. 12. 1625, 22. 1630, 33. 1635, 29. 1638, 1. §. 7. 1647, 5*. §. 5. 6—14. 18. 19. 1649, 10. 11. 12. 1655, 18. 1659, 1. §. 7. 1681, 25*. 26*. 1688, 21. 23*. 1715, 30. 31. 125. 1741, 46.

l) 1791, 27. Az Anabaptistákrul (ismét keresztelők-rül) l. 1548, 11. 1556, 26. 1578, 2. §. 3. 1635, 26.

58. §.

A' Zsidókrul.

A' Zsidókrul 1791-ben a' törvény a) azt rendelte, hogy Magyar-országban és a' kapcsolt részekben mindenütt (a' bánya-városokat kivéven) azon állapotban maradgyanak, a' mellyben voltak 1790 első napján. 1840-ben pedig a' törvény b) kedvezőbbben is oda nyilatkozott, hogy az országban és ahhoz kapcsolt részekben született zsidók, nem különben azok, a' kik arra törvényes úton engedelmet nyertek, ha ellenök erkölcsi tekintetből hébizonyított alapos kifogás nincsen, az országban és a' kapcsolt részekben akárhol szabadon lakhassanak, csak a' bánya-városokat és azon helyeket kivéven, mellyekből a' bányák és bányászati intézetek tekintetéből törvényes régi szokás mellett mindaddig is kizárva voltak.

Továbbá ugyan azon törvény szerint c), a' fennálló feltételek mellett gyárokat a' Zsidók is állíthatnak, kereskedést és mesterségeket, magok vallású

legényekkel is űzhetnek, és ifjaikat ezekben taníthat-
tyák; azon tudományokat pedig és szép mestersége-
ket, mellyeket azelőtt gyakoroltak, tovább is gyako-
rolhatták. Sőt a' melly városokban telkeket már az-
előtt szerezhettek, ez is jövődre megerősítettet *d*).

Egyébaránt köteleztetnek állandó tulajdon és ve-
zeték nevekkal élni, és gyermekeiket anyakönyvbe
béjegyeztetni, mellyet önnön vallású papjaik vezetni
tartoznak *e*).

Régiebb törvények pedig eltűnyák őket vám-sze-
déstül és bérlestül *f*); nem különben nemesebb borok-
kal való kereskedéstül *g*); királyi parancsolatok pe-
dig salétrom- és puska-por-árulástul *h*); és nemes jó-
szág akármiféle birtokátul, kibérlésétül, igazgatásá-
tul *i*). Sőt különös királyi engedelem nélkül idegenek
az országban sem maradhatnak *k*).

a) Art. 38. — *b*) 29. §. 1. — *c*) §. 2. — *d*) §. 5. —
e) §. 3. — *f*) §. 4. Ugyan azt már azelőtt királyi rendelé-
sek parancsolták (p. ok. 31. *Mart.* 1783. *num.* 1828. *et* 25.
Apr. 1788. *num.* 17662. *it.* 6. *Sept.* 1814. *num.* 23328.). —
g) 1647, 91. „*tamquam jurium regni incapaces*“. — *h*) 1741,
29. *Resol. R.* 17. *Julii* 1798. *n.* 17187. — *i*) 19. *Apr.*
1800. *n.* 8410. — *k*) 18. *Aug.* 1806. *n.* 16240. *et* 25. *Sept.*
1810. *n.* 19164. — *Vid. etiam S. Steph. l. II. c. 3. S.*
Ladisl. I., 10. *Colom. I.*, 74. 75. *II.*, 1. 2. 3. *it.* 1729, 19.
Privil. Belae IV. an. 1251. *ap. KAPRINAY, Hung. diplom.*
I. p. 466 *sqq.*

III. SZAKASZ.

REND-KÜLÖMBSÉGRÜL.

59. §.

B e v e z e t é s.

Fő külömbség vagyon Magyar-országban a' ne-
mesek és nemtelenek között. És tágabb értelemben

ugyan a' Nemesség minden díszesebb rendet magában foglal; de szorosabban szólva különböznek a' nemesektől 1) a' Fő-Papok és más egyháziak; 2) a' Fő-Urak; 3) a' közönségek és testületek, mellyek az országgyűlésére követeket küldhetnek.

I. CZÍM.

AZ ORSZÁG NEMESEIRŐL.

60. §.

A' nemesi szabadságról.

A' magyar nemesek, régenten *militēs* a) az az vitézlők, vagy *servientes regis* b), az az király szolgálói, kitűnő szabadságokkal élnek. Verbőczy (I, 9.) mint sarkalatos szabadságaikat, *cardinales praerogativas*, a' következőket említi:

1) Hogy törvényes felszólítás és ítélet nélkül nemes embert elfogatni és letartóztatni nem lehet c).

2) Hogy nemes ember kivéve törvényes koronás Fejedelmét, senkinek hatalma alatt nem áll, és maga a' Király sem bánthattya őtet rendszerint (*ordinaria auctoritate*) sem személyében sem vagyonában, akárkinek panaszára törvény uttyán kívül d).

3) Hogy a' nemes ember királyának csak fegyverrel tartozik az ország védelmére szolgálni, mentve lévén minden egyéb szolgálattul és minden adózástul, (*ab omni conditionaria servitute ac datiarum et collectarum, tributorum, vectigalium, tricesimarumque solutione per omnia immunes et exempti habentur*). Annál fogva nemes telken katonának szállást adni sem köteles f).

Ezekhez járult régenten az ellenszegülés szabadsága, hogyha a' Király nemesi szabadságait sértette

volna g). De mivel ezt némellyek balúl had-emelésre is magyarázták, 1688-ban eltöröltetett h).

De mindenek felett áll a' nemesek azon szabadsága, hogy a' törvényszerzésben részesülnek i), és néha' ugyan fejenként az országgyűlésére megjelenhettek k), most pedig megyei követeket küldenek l).

Egyéb szabadságaik a' birói hatóságot, hivatalok viselését, és perek folytatását illetik vagy illették, és a' nemtelenek megszorításából fejlődtek, mellyről másutt szó lészen. Törvényes levelekben (*in diplomatis*) *egregius* az az jeles dísznevet viselnek, (a' minek igaz értelme, *egregius miles*, jeles vitéz).

a) P. ok. S. Steph. II, 33. S. Ladisl. II, 11. — b) 1222, 1. 2. 3. 4. etc.

c) Trip. I, 9. §. 1. 1222, 2. 1439, 27. 1723, 5. etc. Azért nemes embert senki törvény elejébe nem állíthattya, (*nobilis juri statui non potest*) II, 23.; és (vád-) előző vallatásra felelni nem tartozik, („*benevolo examini non subicitur*“).

d) Trip. I, 9. §. 4. 1492, 11. 12. 1613, 34. §. 1. 1723, 5. etc. vid. 1563, 22.

e) Trip. I, 9. §. 5. 1222, 3. 1723, 6. 1741, 8. 1715, 8. etc. Figyelemre méltó az 1602, 9. Mindazonáltal az ország szüksége úgy kívánván a' Rendek, segedelem (*subsidium*) nevében többször is bőven adakoztak, p. ok. 1595, 3. 1596, 6. etc. item 1792, 6. 1796, 2. 1807, 2. 1812, 1. vide etiam 1808, 7. 1812, 2. 1827, 12. 18. 19. 35. 1836, 37—41. 1840, 41—45. etc.

f) P. ok. 1662, 13. Kiterjedt ezen szabadság az egyházfiakra, és a' véghelyeken tartozkodó nemesekre, 1618, 58. 1635, 46. 1638, 44.

g) Trip. I, 9. §. 6. 1222, 31. — h) 1688, 4.

i) 1635, 18. 1791, 12. etc. Ennél fogva különösen „*membra S. Coronae*“ Ország tagjainak neveztetnek. Trip. I, 3. §. 6. et 4. §. 1.

k) 1458, 13. 1495, 26. — l) P. ok. 1647, 134. 135. 1715, 47.

61. §.

K i v é t e l e k.

Az első és harmadik szabadságnak kivételei vannak. Tudniillik elfogatni és őrizet alatt tartani lehet a' nemes embert is : 1) Felség-sértés vagy pártütés (*perduellio*) vádgya vagy súlyos gyanúja miatt a' törvényben kijelelt esetekben *a*); 2) ha más nagyobb bűnben éretik *b*); 3) ha katona lévén megszökött *c*); 4) ha hivatalos számadással tartozván szökni későül *d*); 5) tudva-lévő gonosztévők és azok czimborái, ha kinek lakásán kívül egyéb jószága nincsen *e*); 6) ha törvényes felszólítás után meg nem jelent és a' bíró ellene nyomozó levelet bocsátott *f*); 7) legujabb törvény szerint váltó-hamisítás miatt *).

Továbbá tartozik a' nemes ember, nem csak régiebb törvények szerint 1) kereskedést üzve harminczadot fizetni *g*); 2) városi telket bírva minden közterheket viselni *h*); 3) jobbágy-telektől papnak tizedet, földes úrnak kilenczedet adni, és minden egyéb törvényes szolgálatot megtenni *i*); hanem újabb törvénynél fogva *k*) jobbágyi telek után, kivéve az épületeket, nem különben köz-legelő, faizás és nádlás után járó házi és hadi adót fizetni, kitudván az utolsónak azon részét, melly hadfogadásra tartozik (*pro militaribus collectaculis*). Sőt a' kik az 1836-ki törvény hirdetése után jobbágy-földeket vásárolnak, a' katonaság élelmezésével is úgy tartoznak, mint más jobbágyok, de nem szállás-adással *l*).

a) 1715, 7. 1723, 5. — *b*) *Trip. I, 9. §. 2. 3.* Verbőczy szavai ezek : „*Violatur tamen haec libertas in factis causisque criminalibus, in quibus honorem titulumque et libertatem nobilitatis quilibet amittit*“. Nincs itt maga helyén sem a' „*violatur*“ sem az „*amittit*“ szó; első helyen

illene : „*cessat*“; az utolsón : „*frustra gerit*“. I. 1791, 41. §. 1. 2. Azon szavakat is „*in loco delicti*“ okszerint oda kell érteni : adhuc *flagrante crimine, in ipso facinore*.

c) 1598, 31. 1601, 14. — d) *Sigism. VI*, 6. 1471, 2. 1486, 33. 1492, 24. 1554, 20. 1622, 65. 1723, 63. §. 9. *etc.* — e) 1688, 14. *cum* 1655, 38. — f) 1625, 13. §. 7. 8. Ezt az igazság kiszolgáltatása is kívánnya. — *) 1844, 6. §. 28. b).

Találtatnak a' régiebb törvényekben egyéb kivételek is : p. ok. ha valaki az országbul kiolvasztott aranyat vagy ezüstöt titkon kivitt (1492, 32. 1498, 31.); ha valaki anyját, feleségét, gyermekét meggyilkolta, vagy többes házasságra lépett (1625, 6.), de vizsgálat után (1630, 40.); továbbá azok ellen, a' kik nyilván ország törvényét szegve a' királyi vagy egyházi jövedelmeket erőszakkal elragadták, a' népet sanyargatták, hogy ellenük nyilvános panaszkok vitettek a' királyi szék elejébe (1546, 25.). De az efféle kivételeket megszüntette az 1723, 5. cz. — Addig is, míg felsőbb helyen az ítélet vizsgáltatik, nemes ember szabadon marad, ha csak tartani nem kell, hogy megszülik, 1791, 41. *pr. et* 1563, 41. §. 1.

g) 1559, 44. 1569, 17. 1638, 49. *etc.* — h) *Sigism. II*, 10. 1563, 62. 1608, 13. a. c. 1647, 78. §. 16. 1649, 17. 1715, 77. *etc.* Azonban az adó kivetésére, és mikor az adószedők számadásai vizsgálatra kerülnek, a' nemes birtokosok nem csak megjelenhetnek, hanem szükséges őket meg is hívni, (1715, 77.). — Régiségek okáért I. 1447, 20. 1492, 105. 1546, 41. — i) 1563, 69. 1613, 4. 1647, 95. §. 9. *etc.* Régis. ok. I. 1547, 36. 1563, 71. 1638, 59.

k) 1836, 11. §. 1—5. — l) ugyanott §. 7. Már régebben a' házi adóhoz járultak az apró nemesek (*armalistae*), p. ok. 1647, 26. 1723, 6.; hanem 1805-ben örökre mentességet nyertek, 1805, 1. §. 17. I. még 1751, 19.

62. §.

Hogyan lehet nemességet nyerni?

Tős (ösi) nemességgel bírnak, a' kik nemes apátul, vagy fiúsított anyátul születtek. Egyébaránt pedig magyar nemesség csak igaz koronás király ke-

gyelméből eredhet *a*); hanem kétféleképpen, vagy 1) nemes jószág adományozása, vagy 2) nemesítő levél által (*per litteras armales*). Külföldi nemesek, midőn királyi levél és törvény által hazánkiai lesznek, magyar nemességet is nyernek *b*).

Nemes jószág (*jus possessionarium*) az, mellyen a' nemesek felkelésén kívül egyéb törvényes szolgálat terhe nem fekszik *c*). Városi telket nemesi szabadsággal Király Ő Felsége nem adhat, ha csak előbb azt a' városi hatóság alól ki nem vonnya *d*). Lehet pedig az adomány-levélben különösen a' nemesség adását is kitenni; sőt ez szokásban vagyon; de szükségesnek nem tartják, mert a' ki örökbe királyi adományból jószágot bír, már annál fogva az ország nemessei vagy is a' királyi szolgák sorában áll, *in coetum servientium regalium cooptatus habetur e*). Szokás továbbá törvényes szertartással az adományost bevezetni a' nyert jószágba, és ennek örök birtokát nékie oda engedni, (*legitime donatarium in bona impetrata introducere, eademque ipsi perpetuo possidenda relinquere, statuere*). Ezen szertartásnak rövid neve deákul *statutio*, magyarul röviden bevezetésnek mondani lehet. A' dolognak bővebb fejtegetése máshová tartozik. Ide pedig annyi, hogy az említett bevezetést Verbőczi a' nemességre is megkívánja *f*). De a' kettő között, birtokra engedelmet, és valóságos birtokot nyerni, nem kis különbség vagyon; és az adomány-levél örökre csak úgy erősödik, ha birtok nélkül nem maradt. Erre nézve tehát, már azon kérdés támad: Szükséges-e a' nemességre, hogy a' királyi adomány birtokkal erősödött légyen? (*Estne necessaria ad nobilitatem acquirendam donationis usuroboratio?*) — Régiebb királyi Rendelések igen is megkívánják *g*); de némely törvénytudók az ellenkezőt vitatták *h*).

Ki-

Királyi adományok sorába tartozik : 1) a' fiúsítás (*praeffectio*), t. i. olyan kegyelem-levél, mellyel Király Ő Felsége nemes ember leányának megengedi, hogy apja jószágá, melly egyébként csak férjfi-ágot illetne, ő reá mint fiú örökösre szállhasson; 2) az örökbe-fogadásra nyert királyi Helybenhagyás (*Consensus Regius adoptioni superinductus*). A' fiúsított aszszony törvényes maradékai nemesek lesznek, ha bár férje nemtelen volna. A' fogadott fiú pedig maga megnemesedik a' királyi Helybenhagyás által i).

a) *Trip. I, 3. §. 7.* Van mégis ellenkező példa FEJÉR-nél, in *Cod. Diplom. IX. 3. p. 666 sqq. an. 1354.* Itt nemességet adott a' Király öcsse István Herczeg. — b) 1630, 30. 1715, 23. és más törv. értelmében.

c) *Trip. I, 24. §. 1.* 1741, 8. — d) 1647, 87. — e) Ez tudniillik Verbőczy tanítása, I, 4., melly ma is áll. De régenten királyi adománybul jószágot bírtak Zsidók is p. ok. FEJÉR, *Cod. Dipl. IV, 3. p. 444.* E' szerint Komárom várát IV. Béla Király, a' tatár-járás után, HENUK Zsidónak (*Comiti Judaeo*) adta volt; holott nem hihető, hogy ezek vitézlő nemesek sorában (*in coetu servientium regalium*) állottak volna. Nem ritkán városi polgárok szállásra való földeket nyertek, p. ok. IV. Béla kir. arany-műve-se 1246-ban (FEJÉR, *ibid. IV, 2. p. 14 sqq.* más példa vagy on *ibid. VIII, 2. p. 499 sqq. VIII, 3. p. 309.*), a' nélkül hogy nemesedtek volna, a' mi abbul is kitetszik, hogy ilyen adományosok soha sem *nobilis*, hanem csak *civis* névvel neveztetnek (p. o. FEJÉR, *ibid. IV, 3. p. 494. V, 2. p. 72.*). Azonban már 1359-ben így szóllott I. Lajos Király : „*nobilitamusque ipsos per hujusmodi possessionariae collationis nostrae medium*“ (*Cod. Dipl. IX, 3. p. 2.*); és 1366 Nádor-Ispány : „*portiones titulo nobilitatis ipsos contingentes*“ (*ibid. n. 388.*)

f) *I, 4.* — g) *Resol. R. 7. Dec. 1733. ii. 1. Febr. 1735.* — h) A' kérdés mélyebb vizsgálatot kíván, és másutt felveszszük.

i) *Trip. I, 7. 8.*

63. §.

F o l y t a t á s.

Jószág nélkül is adhat a' Királyi Felség nemesítő levelet (*privilegium nobilitatis*); és ez különösen czímeres levélnek is neveztetik, (*litterae armales a*); holott szorosán véve czímer és nemesség között nagy a' különbség, és már Verbőczy megjegyzette *b*), hogy lehet nemességet nyerni czímer nélkül, és címert nemesség nélkül. De az is való: 1) hogy czímerrel főképpen nemesek élnek; 2) hogy nemesítő levélben többnyire czímer is adatik, sőt festve találtatik. És innen ered a' különböztetés birtokos és czímeres nemesek között (*nobiles possessionati et armalistae*).

Nemesítő levelet is csak igaz koronás Király adhat *c*). Megkivántatik pedig, jeles érdemeken felül *d*): 1) hogy a' ki levelet nyer, országfia (*indigena*) legyen, úgy hogy idegennek, ha bár hazánkban letelepedne, az annakelőtte nyert levele semmit sem használna *e*).

2) Hogy városi polgárt a' városi Tanács és királyi Tanácsos-Urak *f*), más szabad embert a' vármegye vagy legalább három királyi Tanácsos Király Ő Felségének ajánlya *g*). Jobbágyra nézve pedig a' törvény azt rendeli, hogy Földes-Urának és Megyéjének egyenes megegygyezése és ajánlása nélkül, ha nemesítő levelet nyerne is, hiában legyen *h*).

3) Végre semmisedés alatt (*sub nullitate*) szükséges, hogy nemes-levelét lakó megyéjében *i*) kihirdettesse.

a) A' deák név *litterae armales* onnan eredett, hogy a' régi vitézek fegyveres játékra fűdött arczczal jelenvén, utóbbi megismerés végett bizonyos jelet viseltek, a' paizson

ugyan festve, más fegyveren pedig bevésve; ezek tehát *armorum insignia*, fegyver címerei voltak, és röviden *arma* (*Trip. I, 6.*). Ezen jelek eleinte változtak, de később a' Fő-Emberek egyhez ragaszkodni kezdtek, meg nem engedvén, hogy avval mások is éllyenek; és mindenki a' magát mint tulajdon díszét őrizni akarván, a' Fejedelmektől adományleveleket is nyertek. Így a' fegyver jeleiből nemzetség jelei lettek, nemzetségi címér, *insignia gentilitia*. De a' régi szokott nevek *armorum insignia*, *arma*, *litterae armales* megmaradtak.

b) *Trip. I, 6.* Legrégiebb címeres- (nem nemes-) levélnek tartatott az, melyet 1326-ban Károly Robert különös kedvessége jeléül (*in signum specialis dilectionis*) Miklós Mesternek adott (CORNIDES kézírataiban). De sokkal régiebb volna, ha a' vizsgálatot kiállhatná FEJÉR Gyűjteményében (*Cod. Dipl. II, p. 304.*) 1197-dik esztendőből, és egygy más 1263-bul (*ibid. IV, p. 129.*). Nemességet is jószág nélkül királyaink adtak már a' 12-ik és 13-ik században, úgy hogy vár-jobbágyait vagy másokat előbbi szolgálatok elengedésével a' királyi vitézlő-szolgák sorába felvettek; (példákat ad PRAY, *in Hist. Reg. Hung. Tom. I, p. LXXIX sqq.* és FEJÉR, *in Cod. Diplom. II, p. 308. an. 1199.; IV, 1. p. 333. an. 1224.; IV, 3. p. 262 et 295 an. 1265., p. 432. et 469. an. 1268., p. 525. an. 1269., p. 547. s. an., V, 1. p. 184. an. 1272. V, 2. p. 491. an. 1279. V, 1. p. 57. 104. 210. 214. V, 2. p. 252. 544.*). — Hogy I. Lajos minden fegyveres vár-szolgáknak (*militibus castrensibus*) egyszerre nemességet adott volna, ez hibás vélekedés, melly egygy törvény czikkelyének (11) hibás olvasásából (*viri*, a' helyett : *veri*) és hibás magyarázatából eredett.

c) *Trip. I, 3. §. 7. et tit. 6.* Bochkay leveleiről l. 1609, 9. — d) *Trip. I, 6. 1622, 17. 1741, 19. etc.*

e) 1630, 30. §. 2., 3. De a' helybéli befogadás is (54. §. II.) elegendő (*Resol. R. 12. Junii 1792.*).

f) 1649, 15. §. 1. — g) 1630, 30. §. 1. — h) 1622, 17. 1630, 30. §. 4. Ezek ellenébe némellyek ugyanúgy okoskodnak, hogy mivel újabb törvény (1791, 35.) az örökös jobbágyságot eltörlötte, és mivel jobbágyok hiánya már sehol sincs, azért a' felhozott régiebb törvények is megszűntek. De erre kettőt mondhatunk : 1) hogy azon megegyezés és ajánlás, melly szóban áll, csak ugyan szokásban vagy on ma is; 2) hogy az örökös jobbágyság törvény szerint

a' XVII. században sem létezett, mert 1547—1556 inár eltöröltetett.

i) 1630, 30. §. 5. 1655, 36. Törvények értelmében esztendő alatt (*Trip. II*, 12. §. 2. 3.). De a' nemes-levél későbbi hirdetése is már elfogadtatott. (*Resol. R.* 18. *Maj.* 1792, n. 10822 ap. KASSICS : *Laurea Virtutis*, *Pest.* 1826. §. 96.). Az elfogyó nemzetségek (*deficientium familiarum*) levelei pedig a' megyei levéltárba tétetnek (*Resol. R.* 20. *Maj.* 1765. mely újra hird. 6. *Nov.* 1811. n. 27972. *ibid.*).

• • •

1. Valóságos (nemzetségi) nemességen kívül az Írók mást is említenek, de helytelenül. Egyháziakról és hivatalviselőkről másutt szóllunk, másutt nemes ember feleségéről is. Helybéli nemesség pedig sehol sincs. Mert hogy a' Sz. Gáliak Veszprím megyében ilyen nemességgel bírnának, ebben kettős tévedés vagon, t. i. 1) ők nem is ország-nemesek, hanem királyi vadászok (I. SZÁZADUNK, 1841. 6-ik és 18-ik sz.); 2) Valóságos királyi vadászok is csak azok, a' kik olyanoktól származnak. II. Ulászló levele pedig, melyet a' Pétervárad apátúr 1494-ben nyert, hogy az ahhoz újra épített várba könnyebben lakókat gyűjthessen, nemesi szabadságokat csak az uj szállóknak adott, de ezeknek sem valóságos nemességet (ap. KATONA, *Hist. Crit. tom. XVII. p.* 600.).

2. Az ország nemesseiehez legközelebb állottak régen ten a' Vár-Jobbágyok (*jobagiones castrenses*), kivált a' kik szabadságokat Sz. Istvántul vagy Sz. Lászlótul nyerték, (*filii jobagionum S. Regis*), vagy olyanok sorába emeltettek, és a' kik hivatalban állottak, Kelch-jobbágyok és Kelch-jobbágyok fiai (p. ok. FEJÉR, *Cod. Dipl. IV*, 3. p. 149. Fiaik nem korokra, hanem származásokra nézve); ilyeneket jelent „*coetus honestorum jobagionum castri*” (*C. Dipl. IV*, 3. p. 154 sqq.), *altiores jobagiones castri* (*ibid. p.* 413.); sőt „*veri nobiles filii jobagionum de Thuróc*” (*ibid. p.* 336.).

II. CZÍM.

64. §.

Az Egyházfiakról.

Egyházi törvény szerint mások a' hívek gyűlekezetében a' köztagek, mások a' választottak, a' kik t. i. bizonyos szertartással az egyházi kormányra és a' szentségek kiszolgáltatására felszenteltettek; ezeket egyházi férjfiaknak, Egyházfiaknak, Papoknak, és öszvesen Papságnak nevezzük *a*).

Magas Papság a' Fő-Pap-Urakbul áll. Köz-Papsághoz tartoznak a' többi misés papok, p. ok. Káptalan tagjai, Plébánosok, Káplányok. Papi nevendékek pedig kis-papoknak neveztetnek *b*).

Vannak azonkívül többféle Sz.-Rendek, monostorok, klastromok, mellyekben barátok, szerzetesek, apácák, szorosabb szabályok alatt élván, nagyobb tökéletességre törekednek; és mivel többnyire ők is papokká szenteltetnek, innen uj külömbség támad világi és szerzetes papság között. Lélek-embereinek pedig mindnyájokat mondani lehet *c*).

Hazai törvényünk szerint a' Papok ugyan azon szabadságokkal élnek, mellyekkel a' nemesek *d*); semmiféle szolgálattal (*conditionaria servitute*), semmi adózással nem tartoznak; nem továbbá katonaszállással; hanem nemesi felkeléskor kiki jövedelmeinek mennyisége szerint, maga vagy többen egygyütt, fegyveres embert küldenek *e*). Azonfelül a' törvény különös kedvezése az, hogy adósság miatt egyházi ember minden jövedelmét nem vesztheti, mert a' mi élelmére szükséges, azt töle elvenni nem szabad *f*).

a) Jure Canonico alii in ecclesia laici sunt, i. e. vulgares, alii clerici i. e. electi, nempe ad gubernationem et

ministerium ecclesiae speciali ritu consecrati, qui ecclesiasticorum et universim venerabilis cleri nomine insigntur.

b) *Maiorem Clerum efficiunt Praelati, minorem Canonici, Parochi, Capellani, alique sacris ordinibus initiati. Qui in Seminariis adhuc scientiis operam navant, junioris cleri appellatione designantur.*

c) *Sunt praeterea diversa instituta s. ordines Monachorum, Religiosorum, Sanctimonialium, severiorem vitae regulam profitentium; et quia viri plerique ad sacros ordines admitti solent, inde alia cleri divisio manat in saecularem et regularem. Nomine autem spiritualium personarum omnes et clerici, et monachi monialesve intelliguntur.*

d) P. ok. Trip. I, 2. 1647, 16. §. 10. Innen van, hogy némelyek az egyházi rendhez kötött nemességről (*de nobilitate status*) szóllanak; a' törvény pedig a' nemesi szabadsághoz egygyenlőnek mondgya, (*nobilitari aequipollens praerogativa*) p. ok. 1715, 27. §. 1.

e) Trip. I, 9. etc. 1741, 63. §. 13—16. etc. De mind ez csak a' katholika Sz.-Egyház Pappait illeti. Tudniillik annak tanítása szerint az egyházi hatalom Istentől jó, és semmiképpen a' hívektől nem függ. Másutt pedig csak egyházi szolgákat esmernek gyökeres hatalom nélkül.

f) Trip. II, 45. 47.

III. CZÍM.

KÜLÖNÖSEN A' FŐ-URAKRUL.

65. §.

Az egyházi Fő-Urakrul.

EGYHÁZI FŐ-URAK (*Praelati*) azok, a' kik a' Sz.-Egyházban nagyobb méltóságot viselnek, t. i. Érsekek és Püspökök; továbbá Apáturak és Prépostok, ha királyi adománybul jószágot bírnak a).

Voltak ezek között Egyházi-Zászlós-Urak (*Praelati banderiatí, sive majores Praelati*), a' kik t. i. tulajdon zászlót emelhettek a) és hadba fegyveres em-

hereiket vagy magok vezették, vagy más vezérrel is küldhették. Más egyházi Főnökök emberei pedig a' Megyei Fő-Ispány hadával mentek. Mértékül amazoknál a' jövedelem szolgált, az utóbbiaknál a' jobbágyok száma; „*secundum connumerationem jobagionum exercituabant*“ b).

Mostani időkben az a' különbség, hogy az ország-gyűlésén mások, (*majores Praelati*) a' Fő-Rendek között, mások (*minores Praelati*) a' többi Rendeknél ülnek és szavaznak. Az első helyen ülnek az Érsekek és Püspökök, a' megyések ugyan törvény szerint c), úgy a' nemegygyesült Görögök is d); a' többiek szokásbul; továbbá a' Pannonhegyi Sz.-Mártoni Apátúr; a' Zágrábi Káptalan Prépostya, a' ki egyszersmind Auránai Perjel, *Prior Auranae* e), és végre a' Fejér-Barátok Nagy-Váradi Prépostya f). — A' Fő-Papok díszneve: *Reverendissimus*, Fő-Tiszteendő.

a) 1715, 16. *pr. item* 1608, 1. *p. cor.* Nem ellenkezik Verb. *Trép. II*, 40. és 49. §. 5.

b) P. ok. 1498, 20. 1459, 7. — c) 1608, 1. *p. cor.* — d) 1792, 10. — e) 1625, 61. Az Auránai Perjelségről külön könyvet írt Pray, mellynek rövid kivonatát adgya KELEMEN, *II*, p. 228.

f) 1715, 73. „*Praepositus S. Stephani Protomartyris de Promontorio Varadinensi, tanquam Ordinis Canonicorum Regularium Praemonstratensium per Hungariam Vicarius Generalis*“ — Nem éppen lehetetlen ezt is magyarra fordítani, p. ok.: Sz. István első Martir (Vértanú) oltalmában a' NVáradi hegyen lévő Sz.-Egyház (vagy Monostor) Prépostya, úgy mint a' Prémontréi (v. Premonstráti) Szerzetes Kanonokok Rendgyének M. Országban helyettes Fő-Kormányzója. Régenten ott ült még Remete Sz.-Pal-Rendgyének Fő-kormányzója, *Generalis Ordinis Divi Pauli Eremitae*, 1608, 1. *p. cor.*

66. §.

A' világi Fő-Urakról.

VILÁGI FŐ-URAK, ORSZÁG-NAGYAI (*Magnates a*), *Proceres*), 1) az Ország Fő-Méltóságai, nevezetesen Ország-Bárói, Korona-Őrzői, Megyék Fő-Ispányai, és a' Fiumei Kormányzó *b*); 2) a' kik a' Királyi Felségtől Herczegi, Grófi, vagy Bárói czímet nyertek *c*).

I. ORSZÁG-BÁRÓI, (Zászlósai) a' következők : Nádor-Ispány, egyszersmind Királyi Helytartó *d*), Ország-Bírája *e*), Dalmát-, Horvát- és Tót-Országi Bán, Királyi Fő-Tárnok-Mester *f*) maradó rendben *g*); ezek után a' nyert királyi adomány sora szerint, *juxta prioritatem collationis regiae* : Királyi Ajtón-állók, Tálnokok, Pohárnokok, Komornyíkok, Lovászok Fő-Mesterei, Udvari Fő-Mester *h*) és a' Magyar királyi Testőrző-sereg Kapitánya *i*). Verbőczy az Ország-Báróihoz számlállyá még a' Temesi és Posonyi Fő-Ispányokat, azon okbul, hogy neveik a' királyi nagy-levelekbe beirattak *k*), a' mi ma csak a' Posonyi Fő-Ispányra nézve történik. Hanem világos törvény (1688, 10.) a' Fő-Rendek ülését szabályozván, a' Posonyi Fő-Ispányt nem az Ország-Báróival, hanem egyenesen azok után nevezi, nem különben a' Korona-Őrzőket *l*).

II. Némelly varmegyékben örökös Fő-Ispányok vannak *m*), és ezek mások előtt ülnek; mindnyájan pedig magok közt a' szék-foglalás sorát tartják, *prioritatem installationis observant n*).

A' Nádor-Ispányt *o*) és a' Korona-Őrzőket *p*) ország-gyűlésén az öszves Rendek választják; a' többi méltóságokat pedig Király Ő Felsége adgya *q*). Ország-gyűlésére minden Fő-Ur külön meghivatik királyi

levél által, és ha ki személyesen meg nem jelenik, nem különben az özvegy Fő-Aszszonyok tulajdon követeket küldhetnek, sőt küldeni tartoznak; kívánnya pedig a' törvény *r*), hogy azok birtokos nemesek legyenek; helyök a' (másod) Rendeknél vagy on *s*). Egyébaránt egypár díjat kivéve *t*), a' nemesekkel egygy törvénnyel élnek *u*). — Királyi levelekben Bárók Nagyságos, Grófok Tekintetes és Nagyságos, Herczegek Méltóságos dísznevet nyernek (*Magnificus Baro, Spectabilis et Magnificus Comes, Illustris, Illustrissimus Princeps*).

a) Ezen szó nem a' XVI. században keletkezett, mert megvan 1447, 31. 40. 46. 1454, 5. etc. Sőt FEJÉRNél in *Cod. Dipl. II, p. 229. an. 1188; III, 1. p. 198. 211. an. 1217., p. 317. an. 1221. p. 391. an. 1222., p. 443. an. 1224. etc.* tehát a' XII. és XIII. században.

b) 1807, 4. — c) Régenten külömség volt a' Zászlós és a' többi Fő-Urak között, *Barones banderiat, non banderiat* (p. ok. 1492, 18—21.). Mind a' két rendüeket, a' kik t. i. akkoron voltak, elősorollya II. Ulászló törvénye 1498, 21. 22. Voltak ugyan akkor, de kis számmal, *Perpetui ac Liberi Comites*, örökös és szabad Grófok; szabadok azon értelemben, hogy felettök csak a' király ítélhetett (*Matth. Corv. VI, 21.*). Ennek legrégiebb példája 1218-ban találtatik (*ap. KOLLER, Hist. Episc. Quinqueeccles. I, p. 350. etiam ap. KATONA, et in Cod. Dipl. Fejérjano*). Voltak Herczegek is, *Duces* (*l. concl. Decr. 1444. it. 1492. 21. 1498, 22. Cod. Dipl. IX, 2. num. 50. 69.*).

d) 1609, 66. 1659, 30. 1715, 33. — e) Másképpen *Curialis Comes Regis*, vagy *Comes Curiae Regis* (p. o. 1222, 9. 30.). Találtatik *Curialis Comes major* és *minor* is (p. ok. FEJÉR, *Cod. Dip. II, p. 152 sqq. an. 1158.*).

f) Ugyan az *summus Camerarius* nevet is visel (FEJÉR, *Cod. Dipl. V, 1, p. 226.* öszvevetve ugyan ott 1272-ki egyéb levelekkel).

g) 1688, 10. §. 1. 2. — h) Másképpen ugyan az *Magnus Senneschalcus* (p. ok. 1486, 68. 1492, 42.). Mert Senne annyi mint Curia, *Schalk* Magister; nem különben *Magister Udornicorum* (p. ok. FEJÉR, *Cod. Dipl. III, 2. p. 150.*).

i) 1765, 6. Régenten még : *Comes armigerorum Regis* (p. ok. FEJÉR, *Cod. Dipl. V*, 1. p. 195.), és *Magister Ensigniferorum Regis* (*ibid. VI*, 1. p. 269. *VI*, 2. p. 166. *VII*, 3. p. 64.), *Comes Clitiorum et Buchariorum* (*ibid. IX*, 3 p. 304.).

k) *Trip. I*, 94. A' Temesi Fő-Ispányra nézve Verbőczi előadására világot öntenek némelly törvény-czikkelyek : 1498, 21. §. 5. és 44. pr. — Régiebb levelek csak azokat nevezik, a' kik jelen lévén a' király kegyelmének tanúi voltak; némellykor úgy is, hogy a' királyi adományt dicsérik és jóvá hagygyák : *Ego talis laudo et confirmo*, (p. ok. FEJÉR, *Cod. Dipl. II*, p. 32. 43. 46. 58. 81. 119.).

l) Régenten az Ország-Bároi sorában voltak még az Erdélyi Vajda, és több Bánok : a' Szőrényi (I, 94.), a' Macesói, a' Sói és Vazarai, a' Bosznai, a' Bronesi és Krucsoi (l. p. ok. TIMON, *Imago nov. Hung. cap. 6. an. 1273.* és FEJÉR, *Cod. Dipl. V*, 2. p. 57. 72. 75. 85. etc.), *Maritimus Banus* (*ibid. VII*, 1. p. 311.) és *Bulgarie Banus* (*ibid. IX*, 4. p. 120—173.). Továbbá az Auránai Perjel (I, 94.). És sokszor az országló király, ifiabb Király, Királyné, öregebb Királyné udvaraiban külön-külön méltóságok voltak (p. ok. 1222, 30. 1351, *concl.*). Vajdák és Bánok méltóságát pedig nem egyszer ketten is egygyütt viselték. De a' Báró név a' Fő-Ispányokra is kiterjedett (p. ok. FEJÉR, *Cod. Dipl. V*, 2. p. 105.).

m) De az örökös Fő-Ispányokat is a' Király nevezi, csak hogy azon nemzetségből, mellynek arra levele van, és ennek minden tagjai örökös Ispányok. Illyen kegyelmet a' régi törvények nem ellenzik (1222, 16. 1231, 26. 1291, 2.); mert csak birtokrul szóllanak.

n) 1688, 10. §. 4. 5. — o) 1439, 2. (*cf.* 1291, 9.), 1548, 18. 1608, 3. a. cor. 1609, 1. 1622, 3. etc. *it.* 1791, 5. 1796, 1. — p) 1500, 23. 1608, 4. a. c. 16. p. cor. 1622, 4. 1625, 25 1715, 38. 1741, 6. 1751, 4. 1791, 8. 1802, 5. 1827, 2. 1836, 2. 1840, 1. — q) 1688, 10. §. 2. 4. 5. Régen a' Fő-Méltóságok maradók nem voltak, (p. ok. Lőrintz előbb Nádor-Ispány, később Szőrényi Bán volt. FEJÉR, *Cod. Dipl. V*, 1. p. 99. Rolánd Bánrul 1270 V-dik István Kir így szól : „*Baro iste cum regni nostri semper status altissimos tenuisset, aliquando Palatinatum, quandoque Banatum, diversos plures Comitatus, nec non aulae regiae magistratus. ibid. VII*, 2. p. 14.). Van arra is példa, hogy Nádor-Ispányi hatalom csak egypár megyékre adatott (FEJÉR, *Cod. Dip. V*, 2. p. 477.). — r) 1625, 62.

cf. 1655, 61. — s) 1681, 51. — t) T. i. vérdijja, *homagium mortuum*, és aszszony díjja, *kelengye*, *dos legalis*, ezekről másutt. — u) *Verb. I*, 2.

V. C Z Í M.

AZ EGYHÁZ-NEMESSEIRŰL ÉS EGYÉB SZABAD EMBEREKRŰL.

67. §.

Egyház-Nemesseirül.

Ezek hadi szolgálathul eredtek. Tudni-illik régenten az egyházi Fő-Urak tartoztak fegyveres emberéket tartani, és szükség esetében hadba állítani. E' végre tehát szabad telkeket rendeltek, hogy azok birtokosai nem csak élhessenek, hanem hadi szolgálatra is mindenkor készen legyenek. Voltak pedig gyalog és lovas legények *a*). Voltak az egyház tulajdon jobbágysai közzül választottak; de voltak mások is; sőt nem ritkán szabad gazdák, az egyház oltalmát keresvén, annak szolgálattába szegődtek *b*). Mindnyáján pedig *Servientes Ecclesiae, Episcopi, Abbatis*, az az Egyház, Püspök, Apátúr Szolgáinak nevezettek. Később az említett telkek és az azokkal járó szabadság örökséggé váltak, sőt az egyház szolgálói Urok által új királyi kegyelmeket, p. ok. vám-mentességet is nyertek; és annál fogva már *Egyház* (Érsek, Püspök 's a' t.) *Nemesseinek* nevezettek, *Nobiles Ecclesiarum, Nobiles praediales c*).

De a' világi zászlós és egyéb Uraknak is voltak hasonlóképpen fegyveres szolgálók, szabad jobbágysaik, *servientes, libertini dominorum d*).

Mindazonáltal az Úri zászlók emelése megszűnven (*usu banderiorum cessante*) a' szabad jobbágysaik is

mint hadi szolgák többnyire *e*) megszűntek; sőt egyházi nemesek is igen kevesen maradtak *f*).

Az Egyházi nemesek (az az Egyház nemes jobbágysai) annyiban hasonlóak voltak az ország nemesseihöz, hogy telkeik után semmi adót nem fizettek *g*); de a' múlt század közepén nem csak adó, hanem hadfogás alá is jutottak *h*); vámoktól *i*) pedig és katonaszállástul *k*) most is mentesek. Pereik és egyéb közdolgaik elintézésére külön Székek vannak *l*).

a) P. ok. „*Jobagiones equestres, qui vulgariter Lovaslegény nuncupantur*“, FEJÉRnél, in *Cod. Diplom. IV*, 3. p. 277. 419. 420.

b) „*Cum inter jobagiones Ecclesiae Albensis super nobilitate et statu eorum multoties fuisset gravis discordia suscitata, ... attendentes quod eadem ecclesia non solum per primos veros et naturales jobagiones suos, verum et per illos consueverat adjuvari multipliciter, qui aliunde venerunt, vel qui se cum suis possessionibus protectioni ecclesiae subdiderunt, aut qui de conditionariis ac populis communibus ejusdem ecclesiae cum litteris Praepositi aut Capituli sui in coetum, numerum, et collegium dictorum jobagionum sunt translati*“ etc. FEJÉR, *Cod. Dipl. IV*, 3. p. 517. Szegődés példája vagy, *Cod. Dipl. IV*, 2. p. 259.; Kiemelésről, *ibid.* p. 479.; Vár-Jobbágysok átmeneteléről (1267) *ibid.* V, 1. p. 56. A' szolgálatot elhagyni Ura megegyezése nélkül nem lehetett. *Cod. Dipl. V*, 1. p. 187.

c) P. ok. „*Nobiles exercitantes Ecclesiae Strigoniensis*“, FEJÉR, *Cod. Dipl. V*, 1. p. 187. A' különbséget, melly az Egyház nemes és egyéb jobbágysai között volt, igen világosan elő adgya IV. Béla kir. levele 1267-ben *Cod. Dipl. IV*, 3. p. 420 sqq.

d) FEJÉR, *Cod. Dipl. V*, 1. p. 82. *S. Steph. I. II. c.* 21. 23. *S. Ladisl. I. I. c.* 30. 1342, §. 19. 1537, 5. 1554, 4. §. 6. 1567, 14. §. 2. 1595, 6. 1659, 85. §. 4. 1662, 5. §. 12. 1681, 46. §. 11.

e) Vannak még p. ok. Horvát-Országban, *Szlobodnik* név alatt. — *f*) Birtokot osztanak még: 1) az Esztergami Érsek; 2) a' Zágrábi Püspök, úgy is mint Berzenczei Főispány és Thopuszkai Apátúr (*Supremus Comes de Berzencze et Abbas de Thopuszka*). Berzenczéről l. FEJÉR, *Cod.*

Dipl. V, 2. p. 385 *sqq.*; 3) a' Győri Püspök; 4) a' Győri Káptalan; 5) a' Pannonhegyi Fő-Apátúr. Bővebben szőll ezekről KELEMEN, *II*, p. 247 *sqq.* Régenten is megtörtént nem csak az Egyház-Nemessein, (p. ok. FEJÉR, *Cod. Dipl. IV*, 3. p. 418 *sqq.* 420 *sqq.*), hanem a' Vár-jobbágyokon (p. ok. *ibid.* *IV*, 2. p. 347.), hogy megszáporodott számok leszállítatott, és így nem kevesen kénytelenek voltak fegyver helyébe másképpen szolgálni.

g) 1521, 25. — 1222, 3. 1567, 14. 1741, 63. §. 9. — *l*) „*Palatinus Archi-Episcopi Strigoniensis*” említettik 1272-ki levélben (FEJÉR, *C. Dipl. V*, 1. p. 226 *sqq.*). A' hivatalok nevei úgy vannak, mint a' Vármegeyékben.

68. §.

Városi polgárok és egyéb szabad emberek.

Helybéli szabadságokkal, melyekről alább szó lesz, élnek a' szab. kir. Városok, nem különben a' szabad kerületek és községek polgárai. De vannak egyéb szabad emberek is, a' kik nemtelenek ugyan, de se nem jobbágyok, se nem szabad községnek tagjai *a*), deákul *libertini* és *agiles* (*i. e. quibus ubicunque agere licet*), magyarul csak szabadok vagy szabadosok.

A' nemtelenek ezelőtt bírói hivatalt a' megyénél, vagy más kitünőbbet nem viselhettek *b*); nemes jószág birtokában is gátoltattak *c*), sőt régebben nemesekkel magok perbe sem szállhattak *d*). Ezekről is másutt bővebben.

a) 1715, 62. §. 1. — *b*) 1435, 2. 1486, 9. 1492, 34. 1723, 24. 56. 97. *etc.* Első kivétel történt a' Váltó ügyekre nézve, (1840, 15. II. R. 1. Fejez. 9. és 13. §.). Minden akadályt elhárított a' legujabb törvény: 1844, 5.

c) L. alább a' 128. cz. — *d*) *Trip. III*, 31. 1635, 17. Kedvezni kezdett 1802, 20. Tellyes engedelmet adott pedig az 1836-ki 13-dik cz.

V. CZÍM.

ÚRI HATALOM ALATT LÉVŐ EMBEREKRÜL.

69. §.

A' szolgákrul.

Úri hatalom alatt vannak: 1) a' szolgák; 2) a' jobbágyok és parasztok.

A' SZOLGÁKRUL (*servi s. famuli mercenarii, vulgo conventionati, apud Verböcziüm a) familiares*), a' kik t. i. tartásért és bérért házi vagy gazdasági szolgálatot tesznek, törvényeink a' következőket rendelik:

1) Hogy béröket a' mennyire szükséges, a' Vármegye határozza („*Comitatus juxta statum et situm salutare dispositiones facere possint ut debeant*”); valamint azt is hogy a' szegődés új esztendőkor történnyen, kivéve a' juhászokat és kanászokat, a' kik bizonyos idejüket megtartják *b)*).

2) Hogy a' szolgák akár házi, akár gazdasági szolgálattya idején kívül el ne hagyassák; különben Urok hatalmában áll, valamint a' szökött jobbágyokat, úgy őket is letartóztatni, és törvényesen visszakivánni *c)*.

3) Nemtelen szolgát az Ura állítja Törvényszék elejébe, (*Dominus ignobilem servum juri statuit*), sőt maga határában felette bíraskodik *d)*.

Egyébaránt ha szolga és ura között kérdés támad, azt a' szerződés minősége szerint kell megítélni *e)*.

a) P. ok. *Trip. II*, 23. *III*, 25. 26. — *b)* 1723, 66. — *c)* 1715, 101. — *d)* *Trip. II*, 23. *III*, 26. 1609, 29. §. 9. 1613, 23. §. 12. — *e)* Hadi szolgákrul az időhöz képest szólnak 1552, 10. 11. 1662, 8.

70. §.

A' jobbágyokról.

JOBBÁGYOK (*coloni, subditi*, alattvalók) a' Földes-Úr hatalma alatt állanak. Vannak pedig telkes gazdák és zsellérek. Telkes gazdák (telkes jobbágyok, valóságos jobbágyok, jobbágyok szoros értelemben) jobbágy-telket bírnak az az házat, vagy inkább háztelket, és ahhoz tartozó (az utánn járó) földeket. A' telkek (és földek) mértéke (kiterjedése) pedig bizonyos ugyan, de nem ugyan az mindenütt. Nem is bírnak mindnyájan egész telket, hanem felet, egygy vagy több negyed-, egygy vagy több nyolczad-részt; és innen vannak az egész jobbágy, féljobbágy, negyedes, nyolczados jobbágy nevezetek (*integri, dimidii coloni, item quartalistae, octavalistae*). Zsellérek, *inquilini* a) házat bírnak de nem földeket, vagy egygy nyolczadnális kevesebbet; többnyire vagy mesterséget üznek, vagy napszámra dolgoznak. Kiknek házok sincsen és csak bérbe laknak, házatlan zselléreknek neveztetnek (*subinquilini*).

Nem egygyenlő pedig minden jobbágyok sorsa, mert némelyek szerződések, vagy szabadító levelek által könnyebbséget nyertek. Vannak a' kik semmi szolgálatot nem tesznek, és csak váltságot (taksát) fizetnek, váltságosok, váltság-fizetők, taksások (*taxalistae, commalistae*). Azonban Urok bírói hatalmát ezek is tisztelik.

a) Régi levelekben „*seldenarii*”, p. ok. FEJÉR, *C. Dipl. VI.* 1. p. 315. *VII.* 1. p. 295.

71. §.

A' jobbágyok külön törvénye.

A' jobbágyi tartozásokat már annakelőtte II. Ulászló és I. Ferdinánd kir. törvényei szabályoz-

ták. A' XVIII. században pedig újabb rendelkezések keletkeztek, Urbáriomok *b)* neve alatt. Első volt a' Tót-országi (*Urbarium Slavonicum*) 1737-ben, melyben utóbb Maria Theresia dicső Királyné 1756-ban némelly változásokat tett. Következett a' Magyar Urbáriom (adó-rend), melyet a' kegyes Királyné előbb Ország-gyűlésén is sürgetett; de mivel ottan, idő rövidsége miatt a' dolog megakadt, gyűlés eloszlása után azt munkába vétette, és már 1767-ben az új rendet kihirdetette, következő esztendőken pedig királyi biztosok által végre is hajtatta. Továbbá 1780-ban különös adó-rendet adott a' Temesi Bánságnak, vagy is inkább Krassó, Temes, Torontál, akkor helyre állott vármegyéknek, mely a' magyartul sokban eltávozik (*urbarium banaticum*); és mást Horvát-országnak, mely a' magyartul csak annyira különbözik, hogy világosabb. Ezen rendelkezéseket 1791-ben az Ország Rendgyei jövő ország-gyűlésig meghagyták *c)*; és ugyan az minden következő ország-gyűlésén megtörtént *d)* 1830-ig; 1836-ben pedig urak és jobbágyok viszonyait (tartozásait, igazságait) már ország-gyűlési törvény szabályozta, úgy hogy az említett rendelkezések (urbáriomok) törvényben csak ott használhatók, hol az új szabályt a' régiből magyarázni kellene *e)*.

De valamint a' közönséges jobbágyi-rend (az urbáriom), úgy most az új törvény mellett megmaradtak a' végre-hajtott királyi kegyelem-levelek (*privilegia usu roborata*), és a' törvényesen kötött szerződések (*contractus legitime initi*). Minden helységnek pedig megvagyon maga tulajdon adó-rendgye (urbárioma), mely ugyan a' kihirdettetett közönséges rendelés, most a' törvény útmutatása szerint készült, mind

azon

azon által a' királyi levelek, szerződéses, és helybéli körülményekhez képest.

a) 1514, 15 *sqq.* 1548, 32 *sqq.* 1553, 11 *sqq.* — b) *Urbar*, régi német szó, ADELUNG szerint éppen azt teszi, mit az újabb *Ertrag*; *urbarium* pedig adózó földek (vagy adózások, jövedelmek) lajstroma, mutatója. Röviden jobbágyi adó-rend, jobbágyi rend. (*Denominatio a potiore fit*; azért illyes dolgokban kimerítő nevet ne kívánnunk).

c) 1791, 35. — d) 1792, 12. 1796, 3. 1802, 6. 1805, 3. 1807, 3. 1808, 9. 1812, 3. 1827, 10. 1830, 14.

e) Az urbáriomokat bővebben kifejtették a' kir. Biztosoknak, és a' végrehajtó megyei Tiszteknek kiadott utasítások (*Instructiones pro Regiis Commissariis et pro Exsequentibus Magistratualibus editae*, 1767, 1770.), és későbbi királyi Rendelések, nevezetesen XIX toldalék-szabások (*Resolutiones Regiae, deinceps publicatae, speciatim novemdecim supplementalia, de 4. Sept. 1767.*).

Ide tartoznak a' követk. munkák: PAULY, *Constitutio rei urbanalis. Viennae*, 1817. 8-o 2 voll. — PFAHLER, *Jus Georgicum, Keszthelyini*, 1820. 8-o.

72. §.

Jobbágysok elköltözése.

A' jobbágysok elköltözéséről az utolsó törvény a) ezeket rendeli: 1) A ki költözni akar, szándékát az uraságnak 1-ső Sept. előtt bejelentse, a' helybéli előljárók jelenlétében b).

2) Jobbágyi tartozásaira nézve sem urának, sem a' közönségnek adóssa ne maradgyon; egyéb hitelezőit is legalább elfogadott kezességgel kielégíttse c).

3) Földes-Urátul elbocsátó, és az Al-Ispántul, vagy az illető Szolgabírótul (ingyen adandó) uti levelet nyerjen d). Ha pedig az uraság elbocsátó levelét kiadni nem akarná, a' jobbágy az Al-Ispányhoz folyamodhatik, ki az uraságot késedelem nélkül felszólít.

tya és kihallgattya; és a' megtagadásnak törvényes okát nem találván, erről maga bizonyítványát a' jobbágnak kiadgya, mellyel ez szabadon elmehet. De az Al-Ispány az egész dolog folyamattját megvizsgálás végett, a' közelebbi közgyűlés elejébe terjeszteni köteleztetik e).

Hogy ha pedig a' Földes-Úr még azután is a' költözni akaró jobbágyot letartóztatná, az Al-Ispány segéd bíró-társaival a' feleket ugyan kihallgattya, de a' jobbágy elbocsátását, kára és költsége megtérítése mellett, rövid úton végre-hajtya; ha szükséges volna, még hatalom-karral is; de ennek megítélése és elhatározása csak a' közgyűléshez tartozik. Ezen felül a' letartóztató tiszti kereset alá esik, és 200 for. büntetést fizet, felét a' megye házi pénztárába, felét a' letartóztatott jobbágnak. Ellenben tiltatik idegen jobbágyot ura elbocsátó, vagy az Al-Ispány említett bizonyító levele nélkül befogadni; ha ki tenné, tisztli ügyész keresetére szinte 200 for. büntetést fizetne, a' megye házi pénztárába f).

4) Az elköltözés határ ideje Sz. Gergely Pápa napjára esik (12. Mart.) g).

5) A' költözködő minden ingó vagyonát elviheti; az ingatlant pedig, t. i. a' teleknek és ahhoz járó földeknek haszonvételét, nem különben a' telekbe fordított minden költségeit és javításait törvényes úton eladhattya h).

6) Hogy pedig számosabb költözések ne történjenek, mellyekből a' közönségi vagyon tetemes fogyatkozása, (*notabile fundi publici detrimentum*), vagy egész helységek elpusztulása következne, erre óvatosan felügyelni a' hatóság kötelessége; az tehát ha ilyen eset előjönne, a' Földes-Úr jelentésére tüstént vizsgálatot rendelni, az okokat nyomoztatni, és ha le-

het illendően elhárítani, végre, a' dolgot épen tartván, az egész esetet, a' Királyi Helytartói Tanácsnak feljelenteni tartozik i).

7) A' jobbágyok és zsellérek gyermekei szabadon költözhetnek, és Földes-Úr elbocsátó levelére nem szorúlnak. Nem különben a' házatlan zsellérek, ha eleve kötelezéseiknek eleget tettek k).

a) 1836, 4. — b) §. 2. — c) §. 1. — d) §. 2. — e) §. 3. — f) §. 4. — g) §. 2. — h) §. 6. — i) §. 5. 1791, 35. — k) 1836, 4. §. 15.

73. §.

A' Földes-Úr hatalma.

A' Földes-Úr 1) jobbágyainak törvényes bírása, nem csak peres dolgokban (*in civilibus causis*), hanem kisebb vétségekben is (*de levioribus delictis*), különösen a' jobbágyi-rend (az urbárium) ellen a). Hanem fenyítő hatósággal nem bír, ha csak azt királyi levél által nem nyerte b).

2) Jobbágyát ugyan azon megyében egygy helyről máshová elviheti; de más megyébe csak úgy, ha a' távozó helyébe más adózót ültetett, vagy ha valamelyik jobbágyát szolgálatra maga mellé veszi c).

3) Megszökött, vagy erővel foglalt jobbágyát visszakövetelheti, közhelyen el is fogathattya d). Ellenben ha ellenség berontása vagy más inség miatt a' jobbágyok elszéledtek, midőn visszatérnek, azokat befogadni tartozik, míg az elhagyott telkeken más adózók nem ülnek, vagy 32 esztendő nem múlt e).

4) A' jobbágy-községekre nézve az új törvény f) azt rendeli: Bírót és esküdteket esztendőnként magok a' lakosok választanak, mindnyájan hol úgy szoktak, másutt a' megjelenő birtokos gazdák; de bírónak hár-

mat kijelel a' Földes-Úr, vagy a' hol közbirtokosok vannak, ha ezek három nap alatt meg nem egygyeznének, a' Szolgabíró. Jegyzőt a' Földes-Úrnak helybenhagyása mellett a' község szabadon fogad; ellenkezés esetében pedig a' megye-közönsége intézkedik. Mindnyájokat is fontos okbul elmozdítani lehet. De a' hol az uraságnak eddig semmi befolyása nem volt, az ebbéli szokás fenmarad g).

Ha nem bizonyos, hogy a' házi-gadálkodás nagyobb hasznót hajt, a' Földes-Úr megparancsolhattya, hogy a' község javai árverés uttyán bérbe adassanak, minden család eltávoztatása végett maga vagy tisztje felügyelése alatt; ha pedig a' Földes-Úr bérteni is szándékozna, köz-tisztviselőnek jelenléte és felügyelése kívántatik h).

Továbbá a' Földes-Úrnak befolyása vagyon a' közadónak kivetésére, de nem annak beszédésére i). Adósságot a' Földes-Uraság tudta nélkül a' község nem tehet, sőt a' lehető költségek jegyzékét az Uraság vizsgállya és helyben hagygya, vagy egygy holnap multa után a' szolgabíró k).

Az esztendei számadásokat pedig az Uraság vizsgálni úgy tartozik, hogy félesztendő után azon megvizsgáltatását az uraság költségére a' Megye megrendelheti l).

Egyébaránt a' jobbágyokon lévén a' közterhek nagyobb része, az ország java tekintetéből is, ők mind a' Király, mind a' kormányzó és törvényszéki Hatóságok különös oltalmában állanak m).

a) *Trip. III*, 25. 26. 1791, 35. §. 2. — b) 1715, 48. — c) 1723, 62. — d) 1715, 101. *etc.* 1556, 31. 1723, 60. §. 12. — e) 1723, 18.
f) 1836, 9. — g) §. 1. — h) §. 2. — i) §. 3. — k) §. 4. — l) §. 5. — m) *Urb. III*. §. 11.

74. §.

A' jobbágyok változó sorsáról.

Az Arpádi királyok alatt, sőt még később is voltak valóságos szolgák, a' kiket fejenként adni-venni lehetett *a)*, *servi stricte sic dicti, mancipia b)*. Ezeken felül állottak a' jobbágyok *c)* és vendég-népek, *hospites*, a' kik szabadon költözhetek *d)*, és királyi levelek, vagy szerződések mellett több földet bírva, kevesebb szolgálatot tettek *e)*.

Idő folytával a' valóságos szolgák sorsa megjavúlt annyiha, hogy bizonyos feltételek mellett szabadságot nyertek (*manumittebantur f)*; az olyan embert határtalanul adni-venni már nem lehetett; mert szolgálattjának neme és mértéke állandó lett; és így a' szabad emberek új osztálya keletkezett, *libertini glebae adscripti g)*, *perpetui coloni*, föld-emberei, a' kiket földestül vagy a' nélkül, csak szabadságok fentartása mellett, lehetett eladni *h)*.

Ellenben a' jobbágyokat I. Lajos király arra szorította, hogy a' Földes-Úrnak, a' szokott szolgálato-kon felül kilenczedet adgyanak *i)* „*ut regnicolae nostri nobis fideiūs possint famulari*“, az az, hogy az urak hadba nagyobb készüléttel mehessenek. De majd újabb és újabb terhekkal megrovatván, csak a' szabad költözésben találhattak némi oltalmat. Ezt pedig a' Királyok II. Ulászló koráig fentartották, sőt törvénnyel újra meg újra megerősítették *k)*. De már akkor is csak elbocsátó levél mellett, és nem a' tartozások lerovása nélkül, költözhetek, hanem elbocsátó levelét a' Földes-Úr igaz ok nélkül meg nem tagadhatta *l)*. I. Mátyás Király alatt a' költözködés négyszer megszüntetett egygy-egygy esztendőre *m)*; de ez akkor csak a' királyi-adónak beszedése végett történt. Hanem

1514-ben a' paraszt támadás elnyomása után a' jobbágyok is örökös parasztságra jutottak, költözési szabadságokat vesztették *n*), és az örökös parasztok tartozásaira is köteleztették *o*). Úgy tehát a' diszesebb jobbágyi név is elallysodott.

Mindazonáltal a' törvény később I. Ferdinánd Király alatt költözési szabadságokat a' jobbágyoknak visszaadta, előbb ugyan Tót- *p*), azután Magyar-Országban is, de azon megszorítással, hogy az elköltözés okát, a' törvénytelen zsarolásokat, törvényes úton hébizonyítsák *q*); végre 1556-ban az egyszerű elbocsátás, okok vizsgálása nélkül helyre állíttatott *r*). Hanem az akkori zavaros időkben hatalmasabb volt az önkény, mintsem a' törvény. II-ik József tehát 1785-ben az örökös jobbágyságot újra eltörölte, és 1791-ben a' szabad költözhetést újabb törvény is megerősítette.

a) Több példa vagyon FEJÉRNél, in *Cod. Dipl.* még 1326-ban, VIII, 3. p. 135., nem különben in *Regesto Varadin. s. Ritu explor. verit. ap. M. BELIUM, in Apparatu ad Hist. Hung. Pos.* 1735. fol. Szóllanak rólok Sz. István, Sz. László és Kálmán törvényei is. — b) P. ok. FEJÉR, *Cod. Dipl. III*, 2. p. 244.

c) P. ok. 1222, 19. Jobbágyok nevét viselték az ország Fő-Emberei is (p. ok. 1222, 10. 13. 30.; II. András K. levelében vagyon : „*de familiis jobagionum, Comitum videlicet et Praelatorum*“; ap. FEJÉR, *C. Dipl. V*, 2. p. 237.) éppen úgy mint másutt a' vasallus nevet. A' kérdés t. i. minden emberről csak a' volt : 1) kinek jobbágya, 2) minő szolgálatra köteles volt légyen. A' szó pedig így olvastatik : *jobagio*, vagy *joubagio*. Azért is igen hihető, hogy az első része annyit tesz mint *beneficium*, jószág, az egész pedig annyit mint *beneficiarius serviens* vagy *beneficii possessor*. Más magyarázattya lehet : jó szolgál, vagy a' mi egyre menne, de más úton, szolgálk jobbadgya, *meliores servientium*, és innen jobbágy *unus meliorum*. Ennek támaszául is szolgálhat egygy 1222-ki levél (FEJÉRNél, *C. Dipl. III*, 1. p. 363.), melly szerint „*Mika jobagio Bissenorum de Ar-*

pais judicatus remansit ad perdendam totam substantiam suam, ita quod nec ipse nec aliquis successorum honorem jobagionum possit adipisci“. Itten a' jobagio Bissenorum annyi lehetne, mint unus meliorum (servientium) Bissenorum, és honor jobagionum annyi, mint honor meliorum servientium. Hasonlók ezek : „jobagiones agasonum Regis (ibid. IV, 2. p. 86.); jobagiones tavernicorum Dominae Reginae (ibid. IV, 3. p. 346.); jobagiones Udornicorum, (ibid. VIII, 1. p. 150). Ide járul az, hogy más régi levelekben magasabb rendű jobbágyok is említetnek p. ok. coetus honestorum jobagionum (FEJÉR, C. Dipl. IV, 3. p. 155.); altiores jobagiones castri (ibid. p. 413.); praesentibus et consentientibus Bilotis ac aliis jobagionibus exercituantium nostrorum (ibid. V, 2. p. 216. an. 1274.). De mind ezeknél világosabb a' Posegai káptalannak egygy levele (ibid. IV, 3. p. 180. an. 1263.), mert itt jobagio Dominae Reginae és terram tenens Dominae Reginae váltva mondatik ugyan azon egygy emberről; és e' szerint jobagio annyi volna mint terram tenens, az az beneficii possessor. Es illyen értelemben csak ugyan a' fő-Urak is jobbágyok voltak, terram s. beneficium tenentes Domini Regis; de így a' név is könnyebben átmehetett a' szegényebb sorsukra, a' kiknél végtére megmaradt, éppen úgy, mint a' Francziáknál vassal, vassaux.

d) S. Steph. II, 22. 1222, 19. Nem is ellenkezik S. Steph. II, 21. 23., mert itten a' szó csak illendőségről va-gyon, nem szigorú parancsolatról.

e) L. p. ok. a' Demesi Prépostság alapító levelét (ap. KOLLÁR : Amoenitates Juris publ. R. Hung. II, p. 170. etiam ap. FEJÉR, Cod. Dipl. II, p. 98 sqq.); Földes-Uri levél vagyon ibid. V, 1. p. 79 sqq. IX, 2. p. 424. 452 sqq. és többek SCHWARTNER könyvében : de Scultetiis, in mantissa diplom.

f) Sokféle példákat ad a' fellyebb említett Regestum Varad. Többször említetnek ottan Dussenici s. exsequiales servi, Lélek-engesztelő szolgák. Világosan előadgya a' külömbiségeket egygy 1214-ki levél, ap. KATONA, V. p. 180 sqq. et in Cod. Dipl. FEJÉRIANO III, 1. p. 153 sqq.).

g), Libertini ascripti s. originarii glebae adhaerentes“ mondgya egygy 1274-diki levél, (in Cod. Dipl. V, 2. p. 152.). — h) Példák vannak FEJÉRNél Cod. Dipl. III, 1. p. 71. V, 2. p. 417. V, 1. p. 86. 262. 297. Az Udvarnokok is (Udornici) az az királyi udvari szolgák királyi adomány alatt voltak, p. ok. C. Dipl. V, 2. p. 256 sqq.

z) 1351, 6. — k) 1222, 19. 1298, 70. *Sigism. edict. ap. SCHWARTNER, l. cit. p. 152 sqq. Ejusd. decr. II. art. 6. III, 14. VI, 7. 1445, 22. 1458, 15. 1470, 4. 1471, 16. 1486, 39. 1492, 93. 1504, 16. — l) Sigism. VI, 7. 1458, 15. 1504, 16. — m) 1459, 30. 1463, 17. 1468, 14. 1474, 14. — n) 1514, 14. — o) 1514, 15 sqq.*

p) 1538, 21. 22. — q) 1547, 27 szerint esküvel Szolgabíró és nemes társa előtt; 1548, 42 szerint a' Megye Törvényszéke előtt; 1550, 37 azt rendelte, hogy a' jobbágy maga panaszát, leendő ura előadására, Szolgabíró és három nemes társa előtt, három helybéli és három szomszéd lakos tanuságával bizonyítsa; 1553, 13 három nemes helyébe egygyel, és hat tanú helyébe két helybélivel elégedett.

r) 1556, 27. 28. De a' nehézségek így sem szűntek; mert félszázaddal később az elbocsátás rendgyét (*formam ablicentiationis*) a' törvény Megyék elhatározására bízta. 1608, 13. p. cor.

IV. SZAKASZ.

KERESKEDŐKRÜL ÉS GYÁROSOKRUL.

75. §.

Kereskedőkrül

Ezekrül újabb törvényben a) következő rendelkezések vannak : 1) VALÓSÁGOS KERESKEDŐ törvény előtt csak az, a' ki kereskedési czímét bejegyeztette, és kereskedéséről törvényszerű könyveket vezet b).

2) Kereskedők nem lehetnek és be sem jegyeztetnek : 1. a' kiskorúak 20 esztendőn alól; 2. papok és szerzetesek; 3. szolgálathban lévő katona-személyek; 4. hites alkudozók c); 5. a' kiket bukás miatt bírói ítélet a' kereskedéstől eltiltott; 6. a' kik család miatt bűnhődtek; 7. az említett alkudozók, buktak, és bűnhődtek feleségei; 8. a' kik elmebeli fogyatkozás miatt törvényes gondviselés alatt állanak. Ezeken

felül a' szab. kir. városokban az eddigi gyakorlat fennmarad *d*).

3) A' kereskedési cím bejegyzése történhetik vagy 1. a' Váltó-Törvényszéknél *e*); vagy 2. az illető törvényhatóságnál, t. i. Városi-Tanácsnál vagy vármegyénél *f*); beadván e' végre folyamodását, és megnevezvén kereskedése mind nemét, mind címét *g*). Megtörténvén itt a' bejegyzés arról hiteles bizonyítványt nyer, mellynek másolatát a' törvényhatóság a' Magyar Királyi-Helytartói Tanácsnak, országszerte teendő kihirdetés végett felküldi, mezőváros szokott úton, az az megye-útyán *h*).

4) Megszűnik pedig a' kereskedési szabadság: 1. a' kereskedőnek halála által; 2. mikor a' kereskedő olly rendbe lép, melly a' kereskedés-üzéssel meg nem fér; 3. midőn a' kereskedő megbukik és vagyona öszvehívó per alá kerül; 4. midőn csalások miatt megfenyítettett *i*).

a) 1840, 16. I. és IV. Fej. — *b*) I. Fej. 1. §. — *c*) *Sensalen*, *Proxenetae*; a' törvény alkuszoknak nevezi. Az olaszoknál *sensale* tudakozó; a' Francziáknál *courtier*, futkosó; a' Németeknél *Mäkler*, *Unterhändler* alkudozó.

d) 1840, 16. I. Fej. 2. §. — *e*) ugyan ott, 4. §. (a' Váltó-törvény II-ik részének 3-ik fejezete szerint). — *f*) ugyan ott, 5. §. — *g*) 6. §. — *h*) 7. §.

i) 1840, 16. IV. Fej. 57. §.

76. §.

A' gyárosokról.

A' ki törvény szerint kereskedést üzhet, szabadon gyárokat is állíthat *a*). Sőt arra egyházi személyek és testületek, nem különben hadi szolgálathban lévőek is képesek, ha ingatlan vagyonnal bírnak, csak hogy kötelesek aláírási címvezetőt nevezni, kire az igazgatás egygy részét bízzák *b*).

Szabad a' gyári munkákra, akár milly mester-ségbe vágjanak, segédek fogadni *c*). De nem gyermekeket tizenkét esztendőn alól használni olyan munkára, melly egészségöknek, vagy kifejlődésöknek ártana; nem is tizenhat esztendős korokig kilencz órán felül, és nem közbevetett nyugvó óra nélkül *d*).

A' gyármunkákra szükséges épületek mentesek a' katona-szállástul *e*). A' gyárműveket pedig akárhol, darabonként is, eladni, és raktárokat (lerakókat) nyitni mindenhol szabad *f*).

a) 1840, 17. 1. §. — *b*) 2. §. — *c*) 5. §. — *d*) 6. §. — *e*) 8. §. — *f*) 9. §.

V. SZAKASZ.

A' TESTÜLETEKRŐL.

77. §.

Összesen.

TESTÜLET (*corporatio, corpus, collegium*) vagy személyek Egyeteme, Közönség (*Personarum universitas*) olyan társaság, melly személy szabadságaival bír (*hominum consociatio, quas in civitate personae jurebus fruitur*). Ollyan testület létre sem jöhet Király vagy törvény engedelve nélkül *a*); ha pedig egyszer alapítva vagyon, megmarad, habár a' társak változnak, vagy számok nő vagy fogy *b*). És minden szabadságokkal bír, mellyek nélkül maradása nem lehetne. Tehát uj társakat felvehet, előjárókat, és egyéb tisztviselőket választhat *c*), de a' kinevezés külön rendelésbül más hatalmában is állhat *d*). Nem különben lehet a' testületnek tulajdon vagyona, szabályokat alkothat, *statuta sibi condere potest e*); sőt ki-

rályi-kegyelem vagy törvény által nyerhet külön is törvényhatóságot *f*), pecsétet *g*), öröklést az elhaló tagok vagyonában *h*) és egyéb hatalmazásokat és mentességeket (*praerogativas et immunitates*).

Vagyonna nézve a' testületnek annyi tehetsége van, mint egygyes embereknek *i*). Ha tehát különös törvény nem ellenkezik *k*), ingó és ingatlan javakat szerzhet; szerződésekre léphet; keresettel, követeléssel perbe szállhat *l*). Azonban a' mi az egész testületé, nem egygyes tagé; és a' testület adósa nem egygyes tagoknak tartozik, valamint a' testület adóságát nem az egygyes tag fizeti; sőt a' testület és az egygyes tagok között szerződésnek is helye vagyon.

Testület ügyeiben a' közakarat szótöbbségben nyilvánkozik; és a' mi szótöbbséggel végeztetett, rendszerint a' testület határozata (*conclusum universitatis*) *m*); hanem az egygyes tagok törvényes igazságait a' többség sem ronthatja *n*).

Megszűnik a' testület, ha minden tagjai kifogytak; vagy ha magok a' társaságot felbontják, a' mit mégis nyilvános intézetekre nézve (*in publicis institutis*) nem tehetnek *o*); vagy ha az illető országos hatalom azt megszünteti és eloszlattya. A' fenlévő értéket, ha magános testület (*privatum collegium*) szűnik, magok közt a' tagok felosztják; a' nyilvános testület vagyonával ekkor az országos fő-hatalom parancsol.

a) P. ok. 1715, 102. 1723, 96. etc. — b) *Trip. II.* 54. §. 4. Innen van, hogy az egyetemek halhatatlan testeknek neveztetnek (*immortalia corpora*).

c) P. ok. 1715, 36. pr. — d) P. ok. Káptalanbélielket a' Királyi Felség nevez, nem különben Tanítókat a' Magyar Fő-Iskolában.

e) P. ok. 1542, 34. *Poson. Trip. III.* 2. — f) P. ok. a' Magy. Fő-Iskola. — g) P. ok. ugyan az. — h) P. ok. 1649, 16.

- i) P. ok. Verb. II, 50. §. 5. — k) P. ok. 1715, 16.
 — l) P. ok. Verb. II, 50.
 m) Verb. III, 2. — n) P. ok. 1222, 2. — o) P. ok.
 a' Káptalanbéliék.

78. §.

A' szabad királyi városokról.

I. A' SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK szabadsága két erős alapon nyugszik. Egygy az, hogy határokat, földgyeiket sajátul bírják. Ennél fogva mentesek azon megszorításoktól, mellyek másutt a' földes-úr hatalmából erednek. Bormérés, húsvágás, malomtartás, ser- és pálinka-főzés, mész, agyag, bányák a), nem különben erdők, vizek, folyók használása nem másokat, hanem őket magokat illeti, úgy hogy a' királyi levelek, helybeli rendelkezések vagy szokások szerint, az efféle haszonvételeket vagy a' városi hatóság úzi, vagy minden polgár is űzheti. Mesterségek pedig, gyárok és kereskedés szinte itten laknak. De szabadságokért a' városok mértékletes királyi adót (*census regium*) fizetnek; és ezen adó tekintetéből a' Sz. Korona javaihoz számíttatnak b).

II. Más az, hogy a' szabad királyi városok a' megyei hatóságtól nem függenek, és előljáróikat magok szabadon választják, a' kik nem csak örökös és rendező, hanem birói és fenyítő hatalommal bírnak, és felsőbb helyekkel egyenes szóváltásban állanak (*qui politicam et judiciarium, civilem et criminalem jurisdictionem exercent, et cum Exc. Dicasteriis immediatam correspondentiam habent*). Ezt törvények is erősítik, azon hozzáadással, hogy szükség felett kamarai biztosságokkal (*commissionibus cameralibus*) ne terheltessenek c). De megyei árszabás a' városokra is terjed d).

Minden szabad királyi városban vannak választott polgárok (40, 60, 80, 100), a' kik a' város előljáróit, Bírót, Polgármestert, Tanácsbélieket *e*), és egyéb hivatalosokat választják, nem különben magok közzé új tagokat; de mind ezekre hármassal kijelölés történik, melly a' királyi Biztost, vagy mikor az nem küldetett, a' Tanácsot illeti. A' választott polgárok Szószolló (*Vormund, Orator*) előlülése alatt tanácskoznak, és a' város gazdaságát illető dolgokban őket a' Tanács meghallgatni köteles. Felsőbb hatalommal pedig az efféle dolgokat a' királyi udvari Kincstár (*Kamara*) kormányozza.

a) A' sőt itt is, mint egyebütt kivéve, 1514, 3.

b) 1514, 3. Sőt az 1715-ki t. 36-ik cz. a' királyi Felséget minden városok Földes-Urának mondgya, nem különben Verb. III, 20. §. 1., de kétség kívül nem azon értelemben, mind a' jobbágyság felett. Mert hogy a' királyi Felség a' városi rendtartás és az igazság kiszolgáltatása felett őröködik (*quod Regia Majestas „magistratuali civitatum ordini ac politicae et iustitiae administrationi“ invigilet*), az a' királyi, nem pedig földes-úri hatalomhoz tartozik.

c) 1715, 36. — d) 1659, 71. 1625, 40. Ott áll: „*pretium rerum venalium mechanicorum, opificum et lunionum*“; tehát ide tartoznának a' gyártók, mesteremberek, mészárosok minden áruí. De a' mostani árszabás kevés cikkekre szorítkozik. Mennyire pedig a' nemesek személyére nézve korlátozva légyen a' városi hatóság, másutt előjő.

e) Régenten *Rector et Jurati*, p. ok. FEJÉR, *C. Dipl. IV*, 3. p. 479. Zágrábban, Segniában, és egyéb Dalmát városokban *Potestas*, p. ok. *ibid. IV*, 3. p. 337. *V*, 1. p. 107.

79. §.

F o l y t a t á s.

A' városok egyéb szabadságai következők: 1) Bírnak tulajdon czímerrel és pecséttel *a*); 2) egyházi

védhatalommal, mellynél fogva Plébánost magok választanak *b*); 3) piacot, héti és országos vásárokat tarthatnak *c*); 4) örökölnék az ura-fogyott vagyonban (*jus habent in caducas hereditates*) *d*), a' mirül bővebben másutt.

5) Nemes jószágot bírhatnak *e*), de a' megye hatóságát úgy, mint más földes-urnak, elesmerni tartozván *f*). Azon felül már az 1542-iki törvényben írva vagyon, hogy a' szabad királyi és egyéb városok azontul nemes jószágot sem királyi adomány, sem zálog nevében ne nyerhessenek *g*). Nemesi felkeléskor magokért egygy lovast állítanak, és a' hatalmaskodás díjját mint egygy-egygy nemes ember úgy nyerik vagy fizetik *h*).

6) A' bírói eljárásban és némelly egyéb dolgokban a' városok tulajdon szokásaikat tartják. Ezekről bővebben másutt. Helybéli rendszabások pedig már szóban voltak (46).

7) Hadi adón és katona-szálláson kívül egyéb országos terhet nem viselnek. A' bányavárosok, (sőt néhány körmöczi falú), katona-szállással sem tartoznak *i*).

8) Fő dísze a' szabad királyi városoknak, hogy éppen úgy mint a' megyék az ország-gyűlésére külön-külön két követet küldhetnek, a' kik üléssel szavazattal bírnak az ország Rendei között *k*). A' törvény engedelmé ugyan 1608-ban csak azon városokra szorított, mellyek az 1514-ki t. 3-ik czb. megnevezettek, a' többiek állapottyát pedig törvény-változásig függőben hagyta *l*); de nem csak az akkori városok régi helyüket megtartották, hanem az újabbak is hasonló szabadságot nyertek *m*).

Utóbb mégis a' törvény több városok felvétele ellen tiltakozott, kivévén ha Király Ő Felsége nagy

érdemek és a' közjó tekintetéből egygyet vagy más azon kegyelmére törvényczikkely által méltatna *n*). Tiltakozása okát a' törvény avval adgya, ne hogy a' városi szavazatok a' megyékét számban meghaladhassa.

Egyébaránt a' városok levelei szabadságai sokszor törvény által erősítettek, de oda téve, a' mennyire ország törvényével és a' nemesség előkelő szabadságával nem ellenkeznek *o*); példák is vannak, hogy a' nem tetsző leveleket törvény eldöntötte *p*).

a) Királyi levelek. — *b*) P. ok. 1681, 41. *pr.* — *c*) kir. levelek. — *d*) 1649, 16.

e) P. ok. 1542, 34. *Pos.* — *f*) 1537, 3. 21. 1542, 35. *Pos. it.* 1498, 38. *etc.* — *g*) 1542, 33. *Pos.* 1608, 6. *a. cor.* — *h*) P. ok. 1741, 63. §. 18. 1805, 1. §. 11. *it.* 1647, 81. 1649, 18. Eppen az áll a' Káptalanokra, konventekre, és egyéb testületekre nézve, p. ok. *Tripl. II*, 46. 1741, 63. §. 15. *etc.*

i) 1715, 43. 1723, 65. — *k*) 1608, 1. *p. cor.* — *l*) *id.* — *m*) P. ok. 1638, 42. 63. 1649, 39. 40. 1655, 65. 1681, 60. *etc.* — *n*) 1688, 17. Azonban későbbi szabadtások is történtek; *l.* 1715, 107. 108. 109. 1751, 27. 1791, 30. 1807, 4. 27.

o) P. ok. 1649, 15. 1681, 41. — *p*) P. ok. 1498, 39. 1635, 20. 21. l. még: *Sigism. II*, 11. és 1552, 30. §. 2.

80. §.

P o l y t a t á s.

A' városi polgárokat (*cives, indigenae a lib. reg. civitatum*) eskü és taksa-fizetés mellett szokás felvenni. De polgárok fiait kevesebbet fizetnek *). A' kik pedig törvényesen felvétettek, nyelv és vallás különbsége nélkül *b*), minden városi szabadsággal bírnak, úti-vámot nem fizetnek *c*); de a' közterheket viselik, úgy hogy a' tanácsbéli is egyedül katonaszállástul ment saját lakó-házában *d*). Ha vá-

rosi polgár jobbágy-földet bírna, nem csak a' földes uraságnak a' szokott szolgálatokat megtenni köteles, hanem vétségek esetében annak hatóságát is elismerni e).

a) P. ok. 1655, 63. etc. — *) Királyi engedelemmel történt sereges felvételnek példája vagyon FEJÉR Gyűjteményében: *Cod. Dipl. V, 2 p. 375 sqq.*

b) 1608, 13. a. c. 1609, 44. 1613, 40 etc. — c) 1546, 50. 1553, 29. 1741, 28. etc. A' régi levelek egyenesen azt is említik, hogy a' polgárok szabadon költözhetnek, és hogy fogyatkozás esetében egész vagyonokrul rendelkezhetnek, p. ok. *Cod. Dipl. III, 2. p. 412. IV, 1. p. 134. V, 1. p. 182.* — d) 1715, 36. — e) 1498, 41. 1514, 51. etc.

81. §.

A' szabad kerületekrül.

SZABAD KERÜLETEK (*Districtus separatas portas habentes*) nem állanak a' megyei hatóság alatt; hanem közterhek, törvénykezés és minden egyéb rendtartás tekintetében tulajdon kormányval bírnak; melynek a' felsőbb helyekkel egyenes szóváltása vagyon (*cum Exc. Dicasteriis immediate correspondent*). Illyenek:

I. A' JÁSZ-KÚN a) kerületek, melyeket IV. Béla kir. alapított. I. Leopold ezeket örökül eladta a' Német-Rendnek öt-száz-ezer forinton; de mivel az ország Rendgyei, törvényekre hivatkozva, az eladásnak elene mondtak, a' Német-Rend visszalépett; és minekutánna az elfogyott katonák Pesti-háza a' Német-Rendet kielégítette volna, akkor ezen kerületek zálog fejében az említett Pesti-ház birtokába jöttek b). Elvégre a' Jászok és Kúnok magok özszeadván a' szükséges pénzt, mind a' fő-adósságot, mind a' javítások árát (15,000 frtot) lefizették, hogy szabadságokat fen-

fentarthassák *c*). Onnan is eredett közöttök a' külömb-ség, hogy mások magokat megváltották, mások nem (*discrimen est inter redemptos et non redemptos*), melly az utódokban is fenmaradt, és földek szerzésében a' váltságosak elsőséggel bírnak *d*). Régi szabadságait Fels. Maria-Theresia 1745-ben uj levéllel megerősítette, némelly törvényszerű szabásokat hozzá adván; mellyek 1751-ben az ország-gyűlésén vizsgálatot és bővítést nyertek; de újabb rendelkezések is keletkeztek 1799-ben. Mind ezeken alapúl a' Jász-Kún kerületek külön törvénye. 1791-ben azt is megnyerték, hogy az ország-gyűlésére két követet küldhessenek, ülással szavazattal a' többi Rendeek között; 1836-ban pedig azt, hogy a' Kormány-székekkel és Törvényhatóságokkal a' kerületek neve és pecséttye alatt levelezést gyakorolhassanak *f*). A' Nádor-Ispány régi törvény szerint Fő-hatalmú Birájak *g*).

Földeket nálok idegen-ember nem bírhat; ha tehát valamelly örökség idegenre szállana, és emez lakását közöttök venni nem akarná, az olyan földet a' község magához váltja.

II. A' HAJDÚ-VÁROSOK *h*) szabadsága Bocskai István adománya volt, mellyet a' királyok megerősítettek. 1791-ben ők is engedelmet nyertek, hogy az ország-gyűlésére két követet küldhessenek, ülással és szavazattal a' Rendeek között *i*).

III. A' SZEPESI XVI. VÁROS között tizenhárom vagyon, mellyeket Zsigmond király 1412 a' Lengyel királynak zálogba adott. Az első lakosok Szászok voltak, és tulajdon törvénnyel éltek *k*). Most a' XVI város tartomány (*Provincia*) neve alatt külön igazgatás alatt áll, és a' Koronához tartozik.

a) Amazok régi levelekben, és némellykor törvényekben (p. ok. 1715, 31. 1751, 25.) *Philistaeusok*nak nevez-

tettek; az utóbbiak régenten németül *Valuen*, (p. ok. FEJÉR, *Cod. Dipl. IV*, 1. p. 212 sqq. ex *Matthaeo Parisiensis*). Bő tudománnyal értekezett erről Horvát István, a' Tudom. Gyűjt.

b) 1715, 34. 1741, 63. §. 11. — c) 1751, 25. — d) *Stat.* 6. §. 4. — e) *art.* 29. — f) 1836, 22. — g) *de off. Palat.* art. 11.

h) Hat ilyen város vagyon: Bösörmény, Nánás, Szoboszló, Dorog, Hatház, Vámospércs. — i) 1791, 29. Bocskai 1605-ben a' fenmaradt 9254 hajdúnak személyes nemességet is adott (1609, 9.), de az soha el nem esmer-tetett.

k) Jo. JONY, *Comment. hist. jurid. in Ign. HORVÁTH Biblioth. Ictorum Hung.* (Pozson. 1786 sqq.) I. p. 210.

82. §.

A' hiteles Helyekről.

HITELES HELYEK (*Loca credibilia, testimonialia, authentica*) azon Káptalanok és Konventek, a' melyek királyi levél vagy törvény erejénél fogva hiteles pecsétet és országos levéltárt bírnak. Régenten semmiféle bírói eljárás, p. ok. perbe szállítás, ítélet végrehajtása, nem történhetett hiteles Helynek tanúsága nélkül a); ma illy tanúbizonyítás ritkábban kívántatik.

Törvények szerint pedig Konvent előljárója (Apát-úr, Prépost) csak saját rendű szerzetes lehet b). Továbbá Káptalan vagy Konvent el sem járhat, ha legalább öt arravaló, a' hazai törvényt és nyelvet értő, tagja nincsen c); azért is kötelessége a' Püspököknek, hogy a' megyéjében lévő konventeket esztendőnként kétszer látogassa, és a' tagok fogyatkozó számát pótollyá: ha ezt elmulasztaná, az Érsek tellyesítheti d). A' Káptalan- és Konventbéliek tanúleveleket eskü hite alatt adni tartoznak e). A' ki pedig törvénytelenül jár, vagy hamis előadást tesz, helyét vesztve (*amisso beneficio*) örök fogságra jut f); és ha valaki hiteles pe-

csét alatt hamis levelet költene, annak homlokára és arczája két oldalára régiebb törvény szerint tüzes pecsétet kellene sütni g); ma ez hívtelenség bűne volna h); végre a' levelek törvényes díjját emelni pecsét vesztése alatt tiltatik i).

Minden hiteles helynek pedig megvagyón a' saját köre (t. i. Püspöki megye, vagy szomszéd vármegyék) k). De régenten a' Fejérvári, Budai, Bosnyai Káptalanok és a' Fejérvári Keresztes-Barátok Konventye (*Conventus Cruciferorum de Alba*) engedelmet nyertek, hogy az országban egész eljárhassanak l). A' XVI. és XVII. században, midőn az országot Törökök dúlták, a' hiteles helyek többszöri változást szenvedtek, mellyeket tudni kell, ha az akkori leveleket vizsgálni akarjuk. Az esztergami Káptalan p. ok. az egész országban eljárhatott m); az Egri pedig egyszersmind a' N. Váradi Káptalan, nem különben a' Jászói és Lellesi Konvent helyett n); és ezen engedelem szünetése csak 1723-ban történt o).

a) *Trip. II*, 21. — b) P. ok. 1486, 11. — c) P. ok. 1552, 41. 1723, 39. §. 5. 1741, 16. 1765, 11. — d) 1486, 12. 1723, 39. §. 6. Különös rendelést tett Káptalannának hiteles eljárása eránt 1364-ben az akkori Zágrábi Püspök (FEJÉR, *Cod. Dipl. IX*, 3. p. 243). — e) P. ok. *Sigism. VI*, 8. 1723, 39. §. 7. — f) P. ok. *Sigism. VI*, 8. — g) 1498, 14. Ez már régebben a' hamisítók közönséges büntetése volt, (példa van *in Cod. Dipl. III*, 1. p. 366. an. 1222.). — h) 1723, 9. §. 3.

i) 1495, 23. A' díj sokszor változott; l. 1298, 77.; 1435, 10. 1486, 74. 1492, 95.; 1609, 74. Uj határozás történt 1730. l. *Tripart. Jur. Ung. tyron. ad II*, 21. Legujabb az 1770-ki.

k) *Trip. II*, 21. Ennek derék példája vagyón FEJÉRNél (*in Cod. Dipl. IV*, 3. p. 534 sqq.), t. i. a' Fejérvári Káptalannál történt örök vallást öreg-pecsétes levélbe a' Nyitrai Káptalan foglalta (*in forma privilegii expediti*) 1269-ben.

l) *Tríp, ibid.* és 1498, 12. Azonban Tót-Országra nézve a' Bosnyai Káptalan hatalmazása még ezen esztendőben megszűntetett, II. Ulászló levele által. (ap PRAY, *de sigillis* p. 13.).

m) 1556, 39. — n) 1550, 63. — o) 1723, 40. Egyéb-iránt l. 1536, 58, és 1552, 41. és külön minden Káptalanról, Konventről felhozott törv. KELEMENNél II. §§. 137. 138.

83. §.

A' Hiteles-Helyek eredetéről.

1. A' Káptalanok és Konventek hitelességét (*fide dignitatem*) II-ik András törvényéből a) lehet származtatni, melly így szól b) : „Mivel hamis Prestáldok c) (bírói küldöttek) által az országban sokan károsodnak, azok felszólítása és bizonyosága fogamatlan lesz a' megyei Püspök vagy Káptalan bizonyosága nélkül; és ha a' Prestáld hamiskodásrul vádoltatna, csak azok bizonyosságával menekedhessen; kissebb emberek ügyeiben pedig a' szomszéd Konvent vagy Klastrom bizonyosságával“ d). Már ugyan annakelőtte is szokásban volt a' Káptalanoknál és Konventeknél külömbféle dolgokat könyvbe iratni : végrendeleteket, osztályokat, szerződéseket e); de ez nem szükségképpen történt, mintha a' nélkül a' dolgot tökéletesen és állandóul bevégezni nem lehetett volna; hanem örök emlékezet okáért, és ha per támadna könnyebb igazulás végett f).

A' későbbi Káptalanok és Konventek királyi kegyelem-levél által igyekeztek szinte hitelességet nyerni; úgy IV. Béla Király a' Jászói Konventnek öröklevelek írására száz giráig engedelmet adott (*potestatem dedit usque 100 marcas privilegia conficiendi*) g). — I. Lajos Király az apró Konventeket (*minutos conventus*) örök-levél-adástul eltiltotta h); a' mi későbbben minden levelekre kiterjesztetett i).

II. Hiteles pecséttel bírnak mostan a' deák szer-
tartási Káptalanok, kivéve a' Rosnyait és Kassait,
nem különben a' Sopronyit és Nagy-Szombatit k).
Konventek pedig sokféle viszontagságok után fenma-
radtak, 1) a' Sz. Benedek szerzeténél : a' Szalavári,
és a' Pannonhegyi, azonkívül a' Sz. Benedekit (Bárs
V ben régen *de juxta Gron*) és a' Kolos-Monostorit
(Erdélyben) világi Papok folytatták. 2) a' Fejér-Ba-
rátoknál (*Premonstratensium*) : a' Jászói, Leleszi,
Csornai l).

a) 1231, 21. — b) „*Quia multi in regno laeduntur
per falsos Prestaldos; citationes vel testimonii eorum non
valeant, nisi per testimonium Dioecesani Episcopi vel Capi-
tuli; nec falsificatus Prestaldus possit se justificare, nisi
eorundem testimoniis; in causis vero minorum vicinorum con-
ventuum vel claustrorum testimoniis*“.

c) *Prestaldus* (így írja Kovachich, mások *Praestal-
dus*, és többször *Pristaldus*, FEJÉRNél *in Cod. Dipl. II. p.*
91. *Pristandus* is előjő,) arra volt hogy bírói parancsolato-
kat végre hajtson (*S. Ladisl. I. 40. Colum. I. 28—31.*
1222, 9. 1231, 20. 22.); későbben bíró-emberének nevez-
tetett, *homo iudicis*, (p. ok. 1298, 50. *Decr. Caroli I. de
exequ. birs. in arte Notar. p. 2.* Egygy 1264-ki levélben
FEJÉRNél *in Cod. Dipl. IV. 3. p. 248 sqq.* *homo* és *Pri-
staldus* váltva használtatnak; sőt egyenesen is olvassuk
„*Prestaldus seu homo regius*“ *VII. 2. p. 35. ibid.* maga a'
Pristaldus név későbben is előjő, p. ok. 1381-ben, *ibid. X.*
1. num. 16.). A' szó lombárdi eredetű lehet : *presto* annyi
mint serény az olasz nyelvben ma is fen van; *aldus* pedig
vagy *aldio* annyi mint ember igen gyakor szó volt a' kö-
zép korban. Hasonló a' *Gastaldus* annyi mint *Kastner*,
Kasznár.

d) Ide tartozik még 1291, 5. — e) Erre sok példa
vagyon *in Reg. Varad.* nem különben FejéRNél *in Cod. Dipl.*

f) Egyébként a' vevéseket, végrendeléseket, öröksé-
geket esküvel vagy tüzes vasat fogva, vagy párviadallal
bizonyítani nem kellett volna. (Példák erre vannak *in Reg.*
Varad. §§. 102. 125. 357. 389. it. ap. FEJÉR in Cod. Dipl.
IV. 1. p. 151.). Az is bizonyos, hogy előbb a' bíró paran-
csolatyait egyedül is végre hajthatta (p. ok. *Regest. Varad.*
§§. 324. 329. 330. Cod. Dipl. III. 2. p. 414.

g) KATONA, *Hist. crit. ad a.* 1255. — h) 1351, 3. — i) 1486, 59. 1492, 39. l. még 1498, 11.

k) Vannak székes és egyéb Káptalanok (*cathedralia et collegiata capitula*), t. i. Püspök mellett, annak díszére, segedelmére, vagy Püspök nélkül, Prépost alatt, (apró, külső, szabad Káptalanok). Több ilyen megszűnt, p. ok. a' Budai, az Aradi, a' Tituli és a' t. A' Fejérvári (már székes) Káptalan hitelességét nem régen visszanyerte 1827, 26. Legújabb ezen sorban a' Szathmári 1836, 23.

l) 1802, 16. Bővebben szól ezekről KELEMEN, *l. cit*

84. §.

A' Szerzetesekről.

SZERZETES intézeteket behozni az országba és alapítani királyi engedellemmel lehet a); de a' múlt században többek elfogadása törvényczikkelybe is iktatva lett b), azon hozzáadással : hogy alapul csak világi jószágot bírhatnak, azt is csak ha az alapító szabad rendelése alá tartozó, és zálogképpen c); továbbá, hogy hála-érzés jeléül a' királyi Felség és az ország boldogságáért minden szerzet esztendőnként 12 misét mondani vagy mondatni köteles legyen d).

Királyi k. Rendelések pedig a' következőket parancsolják e) : 1) ujonczot minekelőtte törvényes korát f) elérte volna, szerzetes örök fogadásra bocsátani nem szabad 3000 fnt, vagy a' következő alalmazna-gyűjtés vesztesége alatt; azonfelül az ujoncz kénytelen volna fogadása felbontásával a' szerzetből távozni, és tellyes érettsége előtt vissza sem léphetne; másodszor pedig a' vétkes előljárónak országbul-kiűzetése, és a' klastromnak eltörlése következne.

2) A' mit kiki szerzetbe állván magával hozott, vagy később kapott, azt ha kilép, maga, ha pedig örök fogadás előtt elhalt volna, rokoni vissza vehetik.

3) A' beálló akármit ígérjen a' szerzetnek, királyi engedelem nélkül sikeretlen.

4) Pénz-váltást vagy kereskedést szerzetes nem űzhet, és ha tenné, törvényben adóssai ellen követelese nem volna.

5) Szerzetesnek esztendei 200 forinton felül örök jövedelmet alapítani (*vitalitium censum constituere*) nem lehet, és ennek tőkéjét sem szabad a' szerzet kezébe adni; hanem inkább nyilvános intézetbe kell tenni, hogy a' szerzetes halála után a' rokonoknak maradjon. Ugyan az áll örök misék vagy örök almizsnák alapítására nézve.

6) Ha szerzetes valakinek végrendelését írta, vagy mint tanú aláírta, abból sem ő maga, sem szerzete, vagy monostora, sem egyháza semmit sem nyerhet. De ez hasonló esetekben Plébánosra is illik.

a) 1715, 102 pr. „*auctoritate regia introduci stabilisque possunt*“. — b) 1715, 102. 1723, 96. 1729, 50. 1741, 65. 1765, 42. 43. — c) 1715, 102. §. 2. „*Ut bona fundationalia pure saecularia et liberae fundatorum dispositioni subjecta, jure et titulo duntaxat pignoris possidere valeant*“.

d) 1723, 96. A' szerzetesek végrendeléseiről, és öröklésökről másutt. A' Jesuitákról l. *Pacif. Vienn. ad 8. it.* 1608, 8. a. cor. 1688, 20. 1715, 73. 1741, 33.

e) *Intim.* 14. *Jul.* 1774. — f) Előbb 24, most 1802 óta 21 eszt.

85. §.

A' Protestans Közönségekről és azok Egyeteméről.

Ezekről a' törvényben (1791, 26.) következő rendelkezések vannak :

1) Vallásokat nyilván gyakorolhattyák, templomokat tornyokkal, harangokkal, nem különben iskolákat, temetőket bírhatnak, szabadon is temethetnek a);

és perben álló templomok, plébániák, iskolák, alapítványok eránt jövendőre az 1790-ki birtok szabályul szolgál, kivéve három alapítványt (t. i. Szirmay, Hrabovszky, Apaffy nevek alatt), melyeket tovább is kereshetik *b*). Alsó Tót-országban lévő egynéhány helység is a' Protestáns vallás gyakorlásában meg-hagyatott *c*).

2) Papokat (Prédikátorokat) fogadhatnak, templomokat, tornyokat építhetnek, parochiákat, iskolákat állíthatnak akárhol és további folyamodás nélkül; feltéve mégis, hogy az adózó nép az új terhet meg-bírja; melly tekintettel a' megyei hatóság vegyes kül-döttség által vizsgálatot rendel. A' szükséges telket pedig, benn a' helységben, vagy kívül a' gyepen a' földes uraság adni köteles *d*). De az épületekhez más vallású lakosok semmivel sem tartoznak, az ebbéli régiebb szerződések is megszüntetvén *e*).

3) Papjaik a' maga vallású betegeket és rabokat, szokott óvakodó rendszabások mellett, szabadon latogattyák; a' kik halálra ítéltettek, azokat vesztő hely-re is elkísérhetik, a' nélkül mégis, hogy a' néphez szóllanának; de a' rab kívánságára hozzá katholikus pap is elmehet *f*).

4) Az egyházi kormányt és rendet magok határozzák, gyűléseket vagy zsinatokat szabadon tartanak; de a' zsinat helyét, és a' kitűzött kérdéseket, nem különben az egybegyűlő személyek számát fel-jelenteni, és a' Királyi Felség megegygyezését előre kinyerni tartoznak; továbbá a' királyi felügyelő hata-lomnak hódolni, és annál fogva vallás különbségére nem tekintve a' Király emberének helyet engedni; a' zsinat végzései pedig csak a' királyi jóváhagyás által erősödnek, de azontul királyi parancsolatra sem vál-toznak *g*).

5) Vallás vagy tudomány javára szánt és minden egyéb kegyes alapítványokat, lévőket és leendőket nem csak megtarthatták, de vesztés esetében is újra kikereshetik; magok is igazgatták, fenmaradván mégis mindig és mindenekre nézve a' királyi betekintés hatalma, melyet Király Ő Felsége törvényes kormány-székei által gyakorol *h*). Iskoláikat is magok szabadon rendelik és igazgatták, épen maradván itt is a' királyi betekintés; és ha felsőbb iskolákat állítani akarnak, szükséges hogy királyi jóváhagyást nyerjenek, és az ország törvényeit megtartsák. De vallásos könyveiket is ők magok vizsgálják, kétségkívül felelet terhével; és királyi rendelés szerint minden új könyvnek három példányát ők is a' kir. Helytartó-Tanácshoz felküldeni tartoznak *i*).

6) Házassági perék megítélése az egyházi székeket (*consistoria*) illetné; de míg azok felállanak, addig világi törvényszékeknél maradtak *h*); a' vegyes házasságokról pedig katholika Sz. Szék ítél, habár eleinte a' házasság vegyes nem lett volna *l*); és a' vegyes házasság kötése katholikus pap előtt történik *m*). De legujabb törvény már evangélikus Pap előtt is megengedi *n*). Nem különben törvényes erőt nyertek azon vegyes házasságok is, melyek 1839-ki martius 15-ik napja után azon módon keletkeztek *o*). Sőt jövőendő biztosítás végett kötelességül adatott a' törvényhatóságoknak, hogy esztendő alatt az ilyen házasságokat hitelesen összeírassák, az össze-írást levéltáraikba tétessék, és az anya-könyvbe, ha még beírva nem lennének, pótolólag beírassák *p*).

a) §. 1. — b) §. 12. Hrabovszky alapítványa eránt, a' pornek egyezés által vége lett 1841-ben; a' miről később törvény-cikkely is keletkezett; 1844, 13. — c) §. 14. SCHWARTNER Statistikája szerint 7 olyan helység

volt. *I. p.* 162. — *d)* §. 2. — *e)* §. 6. — *f)* §. 7. — *g)* §. 4. — *h)* §. 10. — *i)* §. 5. Ujabb törvény szerint 1840, 6. §. 11. a' Magyar Tudományos Társaságnak is egygy példány jár.

k) §. 11. — *l)* §. 16. — *m)* §. 15. — *n)* 1844, 3. §. 2. — *o)* ugy. az §. 3. — *p)* §. 4.

86. §.

A' kereskedői testületekről.

Mihelyest tiznél több kereskedő, gyártó, vagy köz-kereseti társaság tagja vagyon egygy városban, kereskedői testületet állíthatnak, és abba más megyébéli hasonló tagtársakat fogadhatnak, és ügyeik elintézésére választmányt és elnököt szó-többséggel választhatnak. Valóságos bejegyzett kereskedőt pedig, ha belépni akar, és a' szokott köteleességek tellyesítésére magát ajánlya, felvenni tartoznak *a)*.

Ezen testületek olly helyeken, hol váltó-törvényt székek vannak, minden harmadik esztendőben a' kereskedői ülnököt megválasztják. A' hites alkudozókat is ők vizsgálják *b)*.

a) 1840, 19. §. 1. — *b)* ugyan az, §. 2.

II. KÖNYV.

A' SZABADSÁGRUL VÉRSEÉG ÉS HÁZI-KÖR TEKINTETÉBEN.

87. §.

B e v e z e t é s.

Az ember nem csak a' köztársaságnak tagja; hanem kisebb körökhöz is tartozik: nemzetséghez, és házi-körhöz. Valamint pedig boldogságának

nagy része, és szabadságának foka, minősége attul függ, hogy mellyik köztársaságban és minő helyet foglal; úgy sokat tesz (még pedig személyes helyzetére, hatalmára, szabadságára nézve) nem csak millyen nemzetségnek, hanem névszerint mellyiknek és minő tagja legyen, vagy is kik légyenek rokonai, sokan vagy kevesen, közel vagy távol, férjfi- vagy aszszony-neműek 's a' t.; nem különben, házi körben él-e? és abban minő helyen? mint férj vagy feleség, nemző vagy gyermek, atyai hatalom alatt-e vagy gyámság alatt. Mind ezeknek van kétség kívül többféle oldala; de itten csak arrul szólhatunk, a' mi törvény hatása alá tartozik.

I. SZAKASZ.

A' ROKONSÁGRUL ÉS SÓGORSÁGRUL.

88. §.

A' rokonság neveiről, fokairól.

Több személyek között **vér-egysége** vagy **rokonság** (*cognatio*) vagyon, ha természetes nemzés rendgye szerint szövetségben, össze-függésben állanak. Névszerint véregysége vagyon a' nemző és nemzettye között; nem különben azok között, a' kik egygy nemzötül, vagy östül származnak. **Törvényes** vagy **törvénytelen** a' rokonság, valamint törvényes vagy törvénytelen nemzésből, (ágybul, házasságbul) ered (*legitima vel illegitima cognatio*). Továbbá más a' fiú- más a' leány-ágon lévő rokonság (*agnatio, cognatio*) a' szerint, hogy a' kérdésben lévők csupa férfiak által vannak-e összekötve vagy nem (*agnati, cognati*): p. ok. apám fiú-testvérének gyermekei fi-ágon rokonaim; de apám leány-testvérének gyermekei leány-ágon a). Kü-

lőmség van még abban is, hogy mások apa, mások anya részéről rokonok, rövidebben: apáról, anyáról, de világosabban: apa, anya (apám, anyám) rokonai.

Sokszor kérdés támad a' rokonság fokairul (ízeirül), *de gradibus cognationis*; a' mire nézve következők a' szabályok. A' nemzők és nemzettek egyenes soron állanak (*in linea recta*), azaz: a' nemzések egygy folyó sorában (*in continua serie generationum*). Lehet pedig a' sort felfelé vinni, így: 1. magam; 2. apám, anyám; 3. őszám, ükőm, vagy nagy-apám, nagy-anyám; 4. őszám-, ükőm-apja, annya, másodőszám-, ükőm; 5. őszám-, ükőm-őse, üke, harmadőszám-, ükőm; 6. negyed-őszám-, ükőm; 7. ötöd-őszám-, ükőm; 8. elődők. (1. *ego*; 2. *pater, mater*; 3. *avus, avia*; 4. *proavus, proavia*; 5. *abavus, abavia*; 6. *atavus, atavia*; 7. *triavus, triavia*; 8. *majores*); és lefelé így: 1. én; 2. fiam, leányom; 3. onokám; 4. másod-onokám; 5. harmad-onokám; 6. negyed-onokám; 7. ötöd-onokám; 8. utódok; (1. *ego*; 2. *filius, filia*; 3. *nepos, neptis*; 4. *pronepos, proneptis*; 5. *abnepos, -ptis*; 6. *adnepos, -ptis*; 7. *trinepos, -ptis*; 8. *posterí*). — Ezen sorokban tehát, ha kettőről kérdés támad, rokonságok fokozatát a' közben álló nemzések száma határozza, p. ok. magam rokonsága az apámmal első, őszömmel második fokon áll, és így tovább. A' dolog egyre megyen ekképpen is: egyenes sorban hány a' tekintetbe jövő személy, annyi köztük egygy hiával a' fokok száma.

Testvérek és azok utódgyai a' közös nemző által vannak rokonságban, úgy t. i. hogy ha két rokonról szollunk, a' nemzések nem egygy, hanem két sora jó tekintetbe, akár a' közös nemzőtől kezdve lefelé vigyük a' két sort azokig, a' kikiről kérdés legyen; akár ezeknél kezdve felfelé a' közös nemzőig.

A két sor felfelé úgy összehajlik, vagy lefelé úgy elágazik, mint mikor élő-fának két ága egygy többül ered. Már ilyen két egygybehajló, vagy elágazó soron álló rokonokat röviden elágazó vagy mellékes rokonoknak nevezni lehet (*cognati a latere juncti, vulgo collaterales*). És az efféle rokonságnak kétféle fokozata vagyon: a' római törvény mind a' két ágon össze-számítja a' közben lévő nemzéseket; az egyházi törvény pedig a' két oldalágot össze-állítván az egygyenlő számokat csak egyszer veszi, és a' különböző számokból a' nagyobbhat; p. ok. öcsém vagy húgom római törvény szerint második, egyházi törvény szerint első fokú rokonom; két testvér gyermekei egymástul római törvény szerint négy fokkal távoznak, egyházi törvény szerint kettővel; atyám vagy anyám bátya vagy nénye tölem római törvény szerint harmadik, egyházi törvény szerint második fokon áll, (harmad-ízben, másod-ízben rokonom). Itt is tehát római törvény szerint a' nemzések és fokok száma megegygyez; és hány a' tekintetbejövő személy, annyi egygy hiával a' fokok száma.

Továbbá különbség vagyon a' testvérek között a' szerint, mint egygy apátul és egygy anyátul, vagy egygy apátul más anyátul és megfordítva egygy anyátul más apátul származnak; *fratres germani, consanguinei s. carnales, et uterini*.

Lehet két személy között kettős, hármas és többféle rokonság is, úgy t. i. ha magok a' nemzők már rokonságban állottak, p. ok. két testvér gyermekei össze-házasodván, azok fia mondhattya, hogy az apja mint apja tőle csak egygy fokkal távozik, de anyai oldalon felmenve maga őse apjáig, és ettől ismét leszállván maga apjáig ezt ekképpen már ötödik fokon talállya. Ha atyám-bátya feleségül vette anyám

nénnyét, azok fia velem rokon atyai és anyai részről (*frater patrueus, et frater consobrinus*).

a) P. ok. *Trip. I.*, 116. §. 1. et 118. Régi levelekben ezen kitételt „*de genere*“ nem lehet mindenkor fényes rokonságra, hatalmas nemzetségre magyarázni: p. ok. a' Veszprémi Káptalan egygy levelében, melly 1239-ben költ, említettnek „*jobbagyiones castri Zaladiensis, de genere Johannis majoris exercitus*“ (FEJÉR *Cod. Dipl. IV.* 1. p. 166); várjobbágyai, és várnép-hadnagyai hatalmas emberek nem voltak. Sőt 1261-ben várjobbágyok „*de genere Dobra*“ nemesiséget nyertek (*ibid. VII.* 1. p. 329).

89. §.

Sógorságrul.

A' sógorság (*affinitas*) nem vér-egységén, de mégis vér-szövetségén alapul; úgy t. i. hogy a' ki egygyik házas társnak rokona, az a' másik társnak sógora. Törvénytelen öszvekelelshül pedig törvénytelen sógorság ered. Sógorok között nemzési öszvefüggés nincsen; és azért szorosan véve, fokozat sem lehet. Azonban a' rokonság példája szerint az egyházi törvény azt a' szabályt tarttya: melly fokon valaki egygyik házas-társnak rokona, ugyan azon a' másik társnak sógora a).

a) Sógorság nevei ezek: ip, nap (*socer, socrus*); vő, meny vagy régenten ara (*gener, nurus*); mostoha apa, -anya, -fiú, -leány (*vitricus, noverca, privignus, privigna*); sűv, ángy ma csak sógor-úr, sógor-aszszony (*levir, glos*). Deák nyelven még: *prosocer, prosocrus*, feleségem őse, űke, másképpen *socer magnus, socrus magna*; *progener, pronurus*, onokám férje, felesége.

90. §.

Vérhibárul, vagyis törvénytelen nemzésről.

I. Törvénytelen ágybul eredtek, a' kik igaz t. i. törvényes, vagy legalább annak vélt házasságon kí-

vül nemzödtek. Igaznak vélt házasság (*putativum matrimonium*) az, melly ugyan bontó akadály miatt meg nem áll, de az egygyik vagy mind a' két félnek vétke nélkül keletkezett, p. ok. ha valamelly aszszony törvényes bizonytsága lévén férje halálárúl új házasságra lépett, és későbben első férje életben találtatik. Az egyházi törvény a' büntelen nemzést úgy nézi, mint ha törvényes volna; és ugyan azt állítja Verbőczy is a).

Törvénytelen az is, a' kit férjes asszony, de nem férjétül, szült. Azonban ilyen mondásnak tellyes bizonyítása kívántatik, mert egyébkint kárhozni senkit sem lehet. Sőt ha az aszszony maga ellen vallana, és bűnére megesküdné, az is csak néki magának ártana, nem a' gyermeknek; mert becsstelen tanu vallása nem bizonyság. Azért apja a' gyermeknek, a' ki férje az anyjának, mind addig míg csak lehet, (*Pater est, quem nuptiae demonstrant*). De a' férj hosszas távul-létében, mikor a' lehetőség is megszűnik, ugyanott szűnik a' törvény oltalma is; mert akkor hiedelem helyébe már tudomány lép, (*praesumptio cedit veritati*). És az efféle vádat nem csak az aszszony férje teheti, hanem más is, a' kinek haszna-kára benne, p. ok. örökség miatt.

II. A' kik törvénytelen ágybul származnak, a' vérség javaiban, díszeiben nem részesülnek; nevet, nemességet, czímet, örökséget nemzőik után nem nyernek. Hanem tartani őket és nevelni szülőik tartoznak; mert ez természetes kötelesség, mellyet semmiféle törvény meg nem ronthat. Az egyházi törvény távul állítja őket még a' papi rendtül, és az egyházi javaktul, méltóságoktul (*a beneficiis et dignitatibus ecclesiasticis*). És régenten kizárva voltak minden nyilvános hivataloktul, sőt czéhekbül is, mert szár-

mazásokban, a' köz-vélemény szennyet látott (*levis notae maculam*). De nem igazságos, hogy az ártatlan gyermek más vétke miatt szenvedgyen: és azért II. József maga tartományaiban a' származás szennyét eltörölte.

a) *Trip.* I. 106. 108.

91. §.

A' vérhiba váltságdrul.

A' törvénytelen születés következéseit elhárítani lehet. Legteljesebben a) az által, hogy a' nemzök egymással törvényes házasságra lépnek (*legitimitas per subsequens legitimum matrimonium parentum*). De szükséges, hogy a' szövetkezést visszavinni lehessen a' nemzés vagy születés idejére, legalább azon értelemben, hogy akkor is a' szülők egymással házasságot köthettek volna, habár felsőbb engedelemmel (*penes dispensationem*). A' gyermek' megegygyezése nem kívántatik b).

Egyházi tekintetben c) elegendő a' Római Pápa levele (*Rescriptum Pontificis*), akár egyenesen a' vérhibát elengedgye (*directa legitimatio*), akár a' fennlévő házasság akadályát oldozza; de az utóbbi annyival hathatósabb, hogy a' következő házassággal szinte megegygyez. Az Esztergami Érsek, mint a' Szent-Szék örökös követtye (*Legatus natus*) egyenes elengedésre nézve hasonló hatalommal bír.

A' szerzetes fogadásnak is annyi ereje vagyon, hogy a' papi-rendre útat nyit, de nem egyházi javakra és méltóságokra. Kardinálságra pedig semmiféle engedelem útat nem törhet.

A' köz-igazság körében d) foganatos lehet a' királyi engedelem (*rescriptum Principis*), melly kétféle:

1) vérszenyű eltörlése végett, de ez már felesleges;
2) a' törvényes vérség megadására, ez pedig királyi adomány gyanánt volna; és az ősi javakra nézve más törvényes örökösök vagy nemlétét, vagy azok meg- egygyezését kívánná.

a) Ezt ugyan sem Verböczipöl, sem ország törvényéből mutatni nem lehet; hanem a' törvényes vagy törvénytelen ágyrúl egyházi bírák ítéleek, még pedig az egyházi törvények szerint.

b) P. ok. WALTER FERD. *Lehrbuch des Kirchenrechts aller christl. Confessionen*. 7-e Aufl. Bonn, 1835. §. 311. VI.

c) *Trip. I*, 106. 108. — d) *ibid.* A' vérhiba váltóságát mások törvénytelen születés törvényesítésének nevezik.

II. SZAKASZ.

A' HÁZASSÁGRUL ÉS A' HÁZI KÖRRÜL.

92. §.

Bevezetés.

HÁZASSÁG (*matrimonium*) férfi és aszszony között törvényesen kötött örök házi szövetség. Czálla a' törvénynek, hogy a' két nem szövetkezéseiben az emberi méltóság fentartasson. Mert becsület, nemes érzés, igaz szeretet, jó nevelés, sőt rend, igazság, köztársaság mind ezen egygy talpkövön állanak. Szentési a' házasságot még a' vallás is, kivált a' katho- lika Szent-Egyház tanítása szerint. És innen vagy, hogy a' katolikusok leginkább az egyházi törvényt követik; míg a' Protestánsok II. József rendelkezét tartják, melly 1786-ban Márcz. 6-kán költ, és 1791 törvény által megerősítettett. (art. 26. §. 11.)

I. Rész.

93. §.

Kik nem léphetnek házasságra?

Új házasságra nem léphet, 1. a' kit még előbbi házasság kötele tartóztat. 2. Nem házasodhatik, a' ki felső papi rendre felkenetett, *Presbyter*, *Diaconus*, *Subdiaconus*. 3. A' ki törvényesen helybenhagyott szerzetnek örökiül magát lekötve, szokott szertartással, örök szüzességet fogadott, (*qui approbatum religiosum ordinem professus sollemni castitatis voto semet obstrinxit*). Ha valaki másképpen örök szüzességet fogadott volna (*qui simplex castitatis votum fecit*), házasodni annak sem szabad, de házassága megáll. A' görög papok házasságban ugyan élhetnek, de a' ki papnak szenteltetve későbbben házasodik, egyházi hívatását veszti. Barátok is ő nálok csak tilalmas, de nem foganatlan házasságot kötnének.

94. §.

Melly személyek között nem áll meg a' házasság?

Vannak más okok, melyekből bizonyos személyek között a' házasság nem csak tiltva vagyon, hanem foganatlan is. Ide tartozik: 1. Rokon-ság. És ugyan egyenes sorban, az az nemző és utódgya között a' házasság általlyában tiltatik; egygy östül származott de külön ágakon lévő (oldal-as, mellékes) rokonok között pedig egyházi számítás szerint negyed-íz, a' Protestáns valláson másod-íz.

Egyházi törvény szerint választott rokon-ság is vagyon, (*ficta s. quasi cognatio*, jobb volna: *factitia*, *quaesita cognatio*) még pedig kétféleképpen: 1. törvényes rokon-ság az örökbe-fogadás által (*per adoptionem*), úgy hogy házasság nem csak tilal-

mas, hanem foganatlan is a) azon személyek között, a' mellyek egymáshoz úgy állanak mint nemző és nemzette, tehát a' fogadó és felesége egyfelől, a' fogadott és annak szülöttjei között másfelől, még pedig elhocsátás, az az atyai hatalom szünite után is (*post emancipationem*); b) azok között, a' kik egymáshoz úgy állanak, mintha testvérek volnának, tehát a' fogadott és a' fogadó gyermekei között, de ezen tilalom az elhocsátás által (*per emancipationem*) megszűnik.

Továbbá 2) lelki rokonság (*spiritualis cognatio*), melly a' házasodást tellyesen eltiltya, a' keresztelő a' kereszteltetett és ennek szülei között, nem különben a' keresztvízre-tartók, a' kereszteltetett és ennek szülei között (*inter baptisantem, baptisatum, baptisatque parentes; et inter levantem, levatum, levatque parentes*); és hasonlóul a' bérmlásra nézve: a' bérmló, a' bérmltatott és ennek szülei között; nem különben a' bérmlásra vezető, a' bérmltatott és annak szülei között. De keresztvízre-tartó legfeljebb kettő lehet; sőt ha többen is jelen volnának, mégis a' lelki rokonság a' kijelelt kettőre szoríttatik. És ha szükség esetében az apa gyermekét megkereszteli, feleségével olly rokonságba nem jő. A' Protestánsoknál pedig sem vérfogadás, sem keresztelés házassági akadályt nem okoz.

3) Sógorság egyházi törvény szerint, ha törvényes, negyed-ízig; ha törvénytelen másod-ízig a' házasságot gátollya és semmisíti. De a' férj és feleség rokonai szabadon úszveházasodhatnak, p. ok. apa és fia, nem különben testvér ifiak testvér leányokat elvehetnek. Törvénytelen sógorság, melly házasodás után n keletkezett (*consequens illegitima affinitas*) a' vétkekes fél követelését ugyan rövidíti (*matrimonium claudicans facit*), de a' házasságot fel nem bontya, ne-

hogy a' büntettre maga a' büntetés ösztönül szolgáljon. Protestánsoknál csak a' törvényes sógorság, és ez is csak másod-izig gátollya a' házasságot.

95. §.

Folytatás.

4) Meg nem áll a' házasság a' csábító férjfi és hitéttörő asszony között, ha t. i. a' hittörést tudva elkövették, és a' bűnhöz vagy házasság ígérete járult; vagy a' nélkül az egygyik vagy másik rész a' büntetlen házastárs halálára törekedett azon szándékkal, hogy az óhajtott házasságra léphessen. Protestáns valláson elegendő, ha össze-keles előtt a' hittörés törvényesen bebizonyodott.

5) Házastárs megöletése más házasság okáért ezt a' vétkesek között tellyesen gátollya; és a' Protestánsoknál egygyik félnek ártatlansága sem szolgálhat mentségül.

6) Nem lehet házasság keresztény és nem-keresztény között.

7) Kiskorúak II. József rendelkezéséből a' Protestáns valláson házasságra nem léphetnek attyok, vagy ennek halála után apai nagy-attyok engedelme nélkül; lehet azonban illető bíróhoz folyamodni, a' ki, ha az engedelem-tagadás okát helyesnek nem talállya, maga foganatos engedelmét kiadgya. Mikor az apa, vagy nagy-apa a' neveléstől elmozdítva vannak, még a' gyám-atyának engedelme is megkívántatik; de a' vélemények összeütköztvén bíró határoz. Végre sem apa, sem nagy-apa nem lévén a' gyám vagy gondviselő és egyszersmind a' bíró engedelmét kell kikérni.

8) Hadi szolgálatban lévők az illető előljárók en-

gedelme nélkül házasságot nem köthetnek. (*Constitutio Jos. §. 20.*)

96. §.

Hogyan történik a' házassági szövetkezés?

I. Házasság mint kötés (*tanquam contractus*) a' férfi és asszony megegyezése nélkül nem lehet. Azért erőtlen volna a' házasság:

1) Avval, a' ki elméjében megháborodott, ha csak világos időközben nem szövetkezett.

2) Avval, a' ki nem szabadon nyilatkozott, hanem erő-hatalom vagy fenyegetés által kényszerülve. Valameddig az elragadott személy a' ragadó hatalmában vagyon, azt szabadnak tekinteni nem lehet.

3) Avval a' kinek személyében tévedés volt; mi ugyan ritkán történhetik, de kivált biztos közbenjárása mellett nem lehetetlen.

4) Ha a' szövetség világos feltétele fogytokozik. De külömbség vagyon valóságos és nem valóságos feltételek között. Amazok jövődő bizonytalan esetekre vonatkoznak; emezek a' múlt vagy jelen időre, p. ok. szövetkeziünk, ha megnyerem a' keresett hivatalt; szövetkeziünk ha igaz hogy megholt bátyám örököse lettem. Az előbbi a' szövetkezés fogantatását felfüggeszti, míg az utóbbi mellett a' szövetség már azonnal vagy fogantatos vagy nem. De a' szentség méltósága és egyéb nehézségek azt javasolják, hogy feltételes házasság egykönnyen meg ne engedtesen.

Annak feltétele, a' mi magában lehetetlen, vagy tilalmas, p. ok. szövetkeziünk, ha kezemben a' sárarannyá változik, ha bátyámat megölhetem, (az ilyen, természetes vagy erkölcsi tekintetben lehetetlen feltétel), mivel a' házasságnak a' törvény is kedvezni

kíván, úgy tekintetik, mintha elmaradt volna. De olyan feltételek, melyek a' házasság valóságával, vagy a' Szentség méltóságával vagy a' házassági hűséggel ellenkeznek, p. ok. gyermek nemzését, a' házasság örök fenmaradását vagy tisztaságát gátolnák, ezek a' házassági szövetekezést egészen megrontják, megsemmisítik.

5) Némelly feltételeket kitenni sem kell, mert úgy is értetődnek. Azért a' Protestánsoknál sikeretlen a' szövetekezés, ha választottját a' férj mástul teherben talállya, csak hogy azonnal bírónál jelenteni, és bizonyítani tartozik, hogy arrul tudománya előbb nem volt.

Annál is inkább megkívántatik a' nemző tehetség. Ha tehát valóságos tehetetlenség, mely a' szövetekezést megelőzte, és örökké-tartó azaz orvosolhatatlan, bebizonyúl; akkor a' sértett fél kérelmére az illető bíró ítélet által kimondgya, hogy a' szövetség fogatlan. De szükséges, hogy a' bírónak tellyes meggyőződése legyen, a' dologhoz értő és hiteles emberek vizsgálatából. Kétség oka fenmaradván, három esztendei tapasztalás megkívántatik. És ha még később ellenkező valóság nyilvánodna, akkor az előbbi tévedő ítélet is erejét vesztené, és a' házasság helyre állana. Herélteknek V. Sixtus Pápa tellyességgel a' házassúlást megtiltotta (1587).

97. §.

Folytatás,

II. A' házassági szövetekezés különös szertartásokkal megyen végbe, és némellyek ugyan úgy megkívántatnak, hogy azok nélkül a' házasság alattomos

és fogatlan volna; vannak mások, melyeket elmulasztani nem szabad, de nélkülök is a' házasság megáll. Amazokat tehát szükséges, emezeket illendő szertartásoknak nevezni lehet; (*sollemnitates aliae essentielles, aliae accidentales vulgo appellantur; relictus necessariae et accessoriae*).

Szükség-képpen a' Tridenti zsinat végzése csak annyit kíván, hogy a' házasulók megegygyezésüket az illatő Pap és két tanú előtt nyilatkoztassák. Tanú lehet akárki, ha értheti a' mi történik. Illető pap pedig az egygyik vagy másik félnek, lakó-helyét tekintve, tulajdon Plébánosa; nemis árt, ha emez egyházi büntetés alatt áll, vagy jelenléte maga kedve ellen történik. A' Plébános, vagy a' ki a' megyét püspöki hatalommal igazgattya (*ordinarius*) más papnak is megengedheti hogy eljárjon. A' Protestánsoknál Plébános helyén a' Prédikátor áll. Házasságot köthet valaki más nevében is (*tanquam procurator*), midőn attul határozott, és bizonyos személyre adott hatalma legyen, és a' megbízó szándékát időközben nem változtatta.

Nyilvános óvakodás végett van a' Katholikusoknál, szükséges szertartás-képpen a' Protestánsoknál a' háromszoros egyházi hirdetés (*banna ecclesiastica*), melly mind a' két házasuló Parochiájában történik, vasárnapokon vagy ünnepeken, midőn a' nép ösze gyülekezett, azon okbul, hogy a' rejlő akadályokat könnyebben megtudni lehessen. Püspök engedelmével a' hirdetés elmaradhat; de a' nélkül, ha kötelességét a' Plébános elmulasztaná, hivatalátul három esztendőre felfüggesztetne; és ha csak ugyan rejlő akadály miatt a' kötött házasság megsemmisülne, az ebből származó gyermek törvénytelen lenne.

Esküvés, mise, imádságok, megáldás, és e-

gyéb egyházi szertartások, mellyek itt-ott szokásban vannak, emelik a' menyegzés díszét, nem erejét.

Alattomos házasságtul különbözik a' titkos (*matrimonium conscientiae*), melly a' szükséges szertartással történik, csak hogy nem nyilván. XIV. Benedek Pápa parancsolattya szerint, azt bejelenteni kell a' Püspöknek, a' ki örök emlékezetre különös könyvbe iktattya, és valamikor gyermek születik, azt is harmincz nap alatt a' Püspöknek jelenteni kell; különben a' házasság nyilvánná tétetik. II. József Császár a' titkos házasságot egész birodalmában megtiltotta.

98. §.

Folytatás.

III. Ha rokonság, sógorság vagy más akadály felett a' Plébánosnak gyanúja vagyon, az egybekelest mindaddig tilthattya, míg a' gyanú oka meg nem szűnik. De olyan tilalom a' kötött házasság erejét nem szegi. Idegen pedig nőtelenességét, vagy ha aszszony, hogy férje nincs, kimutatni tartozik; ha nem másképpen legalább az illető törvényszék előtt arra megesküdve a). De a' kik az örökös német tartományokból jönnek, azoktól megkiváztatik, hogy a' kerületi hatóság, vagy földes-urok írott engedelmét előmutassák b).

Továbbá a' katolikusok személy különbsége nélkül tartoznak bizonyos szent-időket megülni, t. i. Advent első vasárnapjátul kezdve Vízkeresztig, és Hamvazó-szerdátul húsvét-utánni első vasárnapig. A' köz-anyaszentegyház ezen időre nem ugyan a' házassúlást, hanem csak a' nász-pompát ellenzi; de Magyar-országnak egyházi törvénye, melly 1611-ben

keletkezett, az öszveadást is megtiltotta. Azonban a' házassodás a' miatt nem foganatlan,

IV. Külömbőség vagy on a' meg kötött és végre-hajtott házasság között (*ratum et consummatum matrimonium*). A' végre-hajtás testi egygyesülésben áll, és minden feltételt megszüntet. A' végre nem hajtott házasságot még bontani lehet szerzetes fogadás által (*per ordinis religiosi professionem*), úgy hogy az elhagyott fél más házasságra is léphet; csak nem távozó társa rokonival negyed-ízíg. Ezen akadályt tisztelességnek és kötött sógorságnak lehet nevezni, *impedimentum publicae honestatis vel quasi-affinitatis*.

a) *Res. R. 7. Aug. 1807.* — b) *Res R. 13. Jul. et 14. Oct. 1814.*

99. §.

A' kéz fogás rul.

Egybekelést előzi sokszor a' kéz fogás (*contractus sponsalitiús*) mellyel férjfi- és aszszony-személy magokat öszsze-házassúlásra kötelezik.

I. A' mi nélkül kötelezés nem állhat, kéz fogásnál is megkívántatik. És ez távul-lévők között is rendbe-jöhet, levéllel, vagy bíztos által, ha ennek bizonyos személyre határozott parancsolattya vagy on, és időközben a' megbízó szándékánál megmaradt. Szülők sükerrel alkudnak éretlen gyermek nevében, (*pro im-pubere*), nem pedig, midőn ez illő korát már elérte (*non pro pubere*).

Sükeretlen a' kéz fogás 1) azok részérül a' kik elméjüket nem bírják; 2) a' kik hét esztendő s korokat nem érték; 3) a' kik törvényes akadály miatt egymással házasságra nem léphetnek; 4) lehetetlen feltétel miatt.

Kézfogásnál bizonyos szertartást a' törvény nem parancsol. Szokásban vagyon : gyűrű-váltás, foglaló, jegy-ajándék, tanúk jelenléte, aláírás. Viszszalépve a' foglalót, ki adta, elveszti; ki vette, kétszeresen téríti, négyszerre vagy többre alkudni nem szabad. Teljesítve pedig az alkút, vagy ha a' menyaszszony előbb meghalt, a' foglalót vissza-kérni lehet. A' jegy-ajándék egybekelés feltételével jár; ha tehát a' vevő hibája miatt a' feltétel nem valósúl, vissza-esik (*Trip. I, 100.*).

100. §.

F o l y t a t á s.

II. Törvényes kézfogás a' feleket össze-házassodásra kötelezi, úgy hogy a' vonakodót ígérete teljesítésére bírói ítélettel is szorítani lehet, de nem erővel kényszeríteni; mert akarva jó a' házasság, erőltetésnek pedig siralom a' vége („*matrimonia libera esse oportet, quia coactiones difficiles solent exitus frequenter habere*“). Gyermek-kori kézfogástul a' fejlett korban elállani lehet, de nem előbb, (*non ante pubertatem*). A' ki pedig mással kezét fogott, mással házasságra nem léphet; azonban az úgy kötött házasság megáll.

Mikor halál, vagy köz megegyezés által a' törvényes kézfogás elenyészett; mégis tisztesség okáért az ígérkező volt társának első rokonaival nem szövetkezhetik. A' Protestánsoknál II. Jósef rendelkezése szerint a' kézfogásnak semmi ereje sincsen, habár esküvés erősítette, vagy a' leány teherbe esett volna, de a' gyermekágy és nevelés költségét a' nemző viseli.

101. §.

Folytatás.

III. A' kézfogásbul eredő kötelesség némellykor megszűnik. És pedig mind a' két részről : 1) az egygyik halálával; 2) köz-akarattal; 3) kikötött ideje múltván vagy feltétele szűnván; 4) papi rend felvétele vagy szerzetes fogadás által; 5) végre házasság akadályá támadván, melly esetben mégis, ha engedellemnek helye vagyon, a' vétkes fél azért maga helyén esedezni tartozik.

Némellykor egynek kötelezése szűnik, másé fennmarad. Ennek oka lehet : 1) paráznaság, 2) eretnecség (vagy, a' mint mondgyák, *corporalis aut spiritalis fornicatio*, testi vagy lelki paráznaság); 3) testi vagy lelki vagy egyéb nagy változás miatt, p. ok. ha valamellyik becsületét vesztette, vagy örökre megnyomorodott, vagy végső inségre jutott volna; 4) ha más-sal házasodott vagy kezet-fogott; 5) papi kis-rendek felvétele vagy szerzetbe állás; 6) végre távozás jelentés nélkül és hosszas elmaradás.

102. §.

Törvénytelen házasságról.

TÖRVÉNYTELEN HÁZASSÁG az, melly törvény ellenére lett. De némellykor a' tiltva lévő házasság megáll; máskor tilos is, erőtlen is. Az első rendű okokat gátoló, a' másod rendűeket pedig bontó akadályoknak nevezik (*impedimenta impediencia et dirimentia*, *rectius causae dilationis vel prohibitionis et causae nullitatis*, halasztás vagy tiltásokai, és semmisítő okok). Mind azok már szóban voltak *).

De az erőtlenségnek is kettős tekintete vagyon.

Mert némelly okok úgy rontják a' házasságot, hogy a' felek akarattya számba sem jöhet, sőt akaratt yok ellen is válni kénytelenek, p. ok. rokonság, sógorság. Másokrul pedig csak a' felek szóllhatnak, úgy hogy egészen tőlök függ a' házasságot fentartani, vagy eldönteni, p. ok. tévedés, erőltetés, vagy tehetetlenség; de itt is panasza csak a' sértett félnek vagyon, és tévedés vagy erőltetés hibáját a' szabad közösülés megszünteti. Ezek szerint a' bontó akadályok úgy *elágaznak*, hogy mások nyilvánosok, mások magánosok (*impedimenta publica ac privata*).

*) Egyházi törvényből eredő akadályok a' következő versekben foglaltatnak:

*Sacratum tempus, vetitum, sponsalia, votum (scil. simplex)
Impediunt fieri, permittunt facta teneri
Conjugia.*

*Error, conditio, votum, cognatio, crimen,
Cultus disparitas, vis, ordo, ligamen, honestas,
Si sis affinis, si clandestinus, et impos,
Si mulier sit rapta, loco nec reddita tuto;
Haec facienda vetant connubia, facta retractant.*

Magyarúl:

Jegy, töredelmes idő, fogadás, egyházi letiltás
Gátolhattya, de nem rontya az egybekelést.
Véregysége, titok, sógorság, házi szövetség,
Tisztesség, fogadás, papi rend, vallási külömbség,
Bűn, tehetetlenség, rablás, feltétel, erőszak,
Tévesztés tiltják rontva az egybekelést.

103. §.

Az engedelemről (De dispensatione).

Továbbá némelly akadályokat elengedni lehet, másokat nem. Illyenek a' Sz. írás, tehát Isten-törvénye szerint: 1) más fennlévő házasság; 2) rokonság nemzű és magzattya között; 3) oldalas rokonság:

testvérek között, nem különben, ha valaki elvenni akarná apja vagy anyja nénnjét vagy hűgát; 4) sógorság : ha napát vagy menyét, mostoha annyát vagy mostoha leányát, vagy mostoha gyermeke leányát, vagy bátya vagy öcsce vagy nagy-bátya özvegyét, kivévén, ha bátya vagy öcsce gyermek nélkül meghalt. (*Levit. cap. 18. et 20. Deuteron. et 25. etc.*)

Engedelmet pedig a' Protestánsok a' királyi Felségtnél kérhetnek. A' hármias hírdetést elengedheti Budán a' Királyi-Helytartói Tanács, másutt a' megyei, vagy kerületi hatóság, megeskertvén előbb a' feleket, hogy semmi akadályt magok között nem esmernek (*Const. Jos. §. 3.*).

A' Katholikusok engedelmet a' Római Pápatul nyernek, nyilván lévő akadályok miatt a' *Dataria* (Kegyelem-osztó-Szék) úttján, és az írások díjját (*Cancellariae taxam*) fizetve; titkos akadályok miatt a' *Poenitentiaria* (Bűnoldó-Szék) úttján, díj-fizetéz nélkül. Első esetben a' kérelemhez királyi helyben-hagyás (*placetum regium*) kívántatik, és a' törvénytelenül keletkezett házasság nyilván megújítatik.

Kissebb akadályokat, p. ok. időtlenséget, vagy hármias hírdetést a' Püspök is elengedheti. Sőt lélek veszedelme, vagy nyilvános botrány eltávoztatása miatt hatalma a' nagyobbakra is kiterjed.

104. §.

A' házi szövetség felbomlásáról.

A' házi szövetséget Katholikusoknál csak halál bontja. Protestánsoknál az elválás is (*divortium*); mellynek következő okai lehetnek : 1) házasság-törés; 2) halálos les-hányás; 3) gonosz elhagyás, mikor a' távozó háromszori nyilvános meghívásra visz-

sza nem tér; 4) vad gyűlölség (*Const. Jos. §§. 55 – 58.*). De az utolsó esetben lelki pásztor közbenjárása kívántatik, hogy ha lehet, engesztelődést szerezzen; és a' bíró ideigtartó külön-lakást is rendelhet, ujonnan is, vagy az először kiszabott időt hosszabbra terjesztheti, hogy legalább csendesedve, netalán az által, a' szívekben szelídebb érzés gerjedgyen; ha már ez sem használ, és a' felek tovább is kérik, végre a' bíró ítéletét kimondva a' házassági szövetséget felbontja. De minekelőtte ez történhessen, szükséges, hogy a' vagyon elkülönözése és a' gyermekek nevelése rendben legyen, vagy egygyezkedés vagy bírói ítélet által. Másképpen a' pap új házasságra őket fel nem esketheti, helye vesztése nélkül (*Const. Jos. §. 59.*). Továbbá az elvált aszszony illendő időnek eltelése előtt újra férjhez nem mehet, hogy a' leendő gyermek apja kétséges ne legyen (*ibid. §. 61.*). Hanem az előbbi házasságot szokott szertartással helyre állítani lehet (*ibid. §. 62.*).

Egyházi törvény szerint, ha már végre hajtattott a' házasság, soha tellyes elválásnak helye nincsen. Hanem külön-lakás (*separatio a thoro et mensu, partiale divortium*) megengedtetik; és ugyan örökre házasság-törés miatt, ha a' bűn tudva és szabadon történt *a*), és a' panasztévő maga nem okozta, el sem engedte, és hasonló váddal nem terheltetik. Elengedni látszik, a' ki azt tudva mégis akarva közösül. Ha pedig a' panaszló czéllját érve, későbbben maga vétkezik, társát viszszaavenni tartozik. Más okokért külön-lakást ideiglen, vagy bizonyos vagy bizonytalan időre, határozni lehet; p. ok. eretnokség, vagy a' keresztény hit elhagyása miatt (*propter haeresim vel apostasiam*); nem küiömben lelki veszedelem, az az bűnre csábítás, vagy a' férj kegyetlensége miatt *b*). De min-

den esetben bírói ítélet kívántatik és illendő rendelés a' gyermekek nevelése felől. A' kik önkénnyel szét mentek, azokat bírói-képpen szorítani lehet, sőt kell, hogy vagy egygyütt lakjanak, vagy ügyöket törvény elejébe vigyék. A' görög Sz. Egyház az elválást is megengedi, de csak hittörés okából c).

a) Ez *formale adulterium*. — b) Ehhez adgyák némellyek az egészség veszedelmét ragadós nyavalya miatt; de ellenkezőt parancsol a' törvény. *cap. 1. 2. de conj. lepros.* — c) *vid. S. Steph. II, 28. S. Ladisl. I, 20. Colon. II, 7. 8.*

105. §.

A' házi körről.

Ház népe a' gazdátul függ; és a' kormány ötét illeti; de nem különben a' tartás gondja is. Az a szszony férje nevét viseli, és annak törvényes szabadságában, czímeiben, méltóságában a' mennyire lehetséges, részesül, özvegy korában is a). Ellenben köteles mindég férjével lakni, ötét kivévén büntetése helyét mindenüvé követni, tisztelni, és a' ház gondjait véle megosztani. Mind a' ketten pedig tartoznak a' házassági hitet, hűséget megóvni, egygyütt élni, mindenben egymást segíteni, és gyermekeiket illó gondnal, szeretettel nevelni.

A' törvényes g y e r m e k, tartásán és nevelésén kívül részesül a' szülők minden örökös jussaiban, szabadságaiban, millyenek az apja neve b), nemessége, örökös czímek és méltóságok, nem különben öröklés attya, annya vagyonában, a' mennyire különös szabályok nem ellenkeznek. Viszont a' szülők engedelmességet és tiszteletet méltán kívánhatnak.

Mindazonáltal házi körben a' mi a' kötelességeket illeti, való, hogy többet bír a' szeretet, mintsem

a' törvény, és hogy annak hiányát emez csak keservesen pótolhattya.

a) Ezen értelemben szóllanak a' törvény-tanítók közülött nemességről. Azonban, ha nemes aszszonynak nemtelen férje vagyon, maga tellyesebb szabadságát nem veszti.

b) Nevét felső engedelem nélkül senki el nem válthattya; disznevet (*praedicatum*) sem adhat magának (p. ok. *Intim.* 13. Dec. 1814. num. 31794. et 9. *Maji* 1815. num. 13362) olyan büntetés alatt, millyen érhetné azokat, a' kik felsőbb rendeletek és nyilvános kötelességek ellen cselekednek.

IV. SZAKASZ.

A Z A T Y A I H A T A L O M R U L.

106. §.

Mennyire terjed az atyai hatalom?

Természet és törvény szerint az atya hatalmában áll: 1) a' gyermekek nevelése, de ez kötelesség is, mellynek tellyesítésére a' Törvényhatóságok felügyelni tartoznak a), 2) a' házi fegyelem (*disciplina domestica*), mellyre ha szükséges a' Törvényhatóság segedelmet is nyújt b); 3) hogy maga gyermekeit akárkitül visszszakérheti c); 4) hogy azokat mindenben oltalmazza, tehát a' reájok maradt jószágot is kormányozza, számadással sem tartozván d).

Ezekhez Verbőczy még a' következőket adgya: 1) Hogy maga helyébe fiát kezesül adhattya e); 2) hogy árváinak gyámot f); és 3) hogy ugyan azoknak örököszt rendelhet g). Ide járul II. Jósef rendelésébül a' Protestánsoknál, hogy kiskorú gyermekeit helytelen házasságtul elvonhattya, ha egygyezését megtagadgya h).

Mi-

Midőn az apa még maga atyai hatalom alatt áll, Verbőczy szerint a' hatalom akkor a' nagy-apát illeti, mert egygy házban csak egygy gazda lehet *i*). Az anyának pedig, férje halála után, Verbőczy csak gyámságot ad *k*); azt sem első helyen, hanem csak a' nagyapa után *l*).

a) 1723, 105. — *b*) *Trip. I*, 51. §. 5. 1723, 111. — *c*) *Trip. I*, 51. §. 7. Példa vagyon 1625, 63. — *d*) *Trip. I*, 113. §. 1. 1715, 68. §. 13. Ezen értelemben lehet ugyan mondani : „*Pater est tutor prolium suarum*“ : de szorosán szólva „*Tutor*“ apa helyét pótolja, és nem viszont.

e) *Trip. I*, 51. §. 8. — *f*) *id. I*, 56. §. 1. *et* 114. — *g*) *id. III*, 30. §. 4. Verbőczy itt paraszt emberről szól, mondván, hogy ő maga végrendelését úgy teheti, hogy ha árván maradó fia netalán 12 esztendőn alól meghalna, ennek örökösét az apa már most kijelellje. De kétség kívül a' mi parasztnak is szabad, azt nemestül elvonni nem lehet.

h) *Const. Jos.* §§. 2—7.

i) *Trip. I*, 51. §. 3. „*sive pater nobilis sive ignobilis existat*“ *ut*. 56. §. 1.

k) *Id. I*, 113, 114. — *l*) *id. I*, 113. §. 3. Itt a' felmentett apát kell érteni. Verbőczy ezen tanításátul mások eltávoznak, a' nélkül, hogy a' következtetéseket kimutatták volna.

107. §.

Mi okok szüntetik az atyai hatalmat ?

Az atyai hatalom Verbőczy tanítása szerint örökre, csak a' következő okokbul szűnik: 1) *felmentés* által (*per emancipationem*), melly hazánk szokása szerint a' fiakra nézve csak úgy történik, ha a' jószágban attyokkal osztozkodnak, a' leányok részéről pedig, ha férjhez adatnak *a*).

2) Az apa halála által *b*).

3) Ha az apa valamely bűne miatt élete és vagyona vesztésére kárhoztatott. Ennek Verbőczy okát is

adgya, hogy t. i. egyfelől a' bűnhődő, és másfelől gyermekei, atyafiai között a' viszszenos öröklés megszűnt *c*); másutt pedig azt állította, hogy az öröklés megszakadt fonalát a' királyi megkegyelmezés sem köti össze *d*).

4) Ideiglen szűnik az apa hatalma, míg őtet elenség fogva tartta; mert a' ki fogva van, annak hatalmában más nem lehet, úgy mond Verbőczy *e*).

Ezekhez adgyák némelly tanítók: 1) a' tellyes fiú-fogadást; de ez nálunk a' római törvény értelmében szokásban nincsen *f*), 2) hadi szolgálatot, nyilvános hivatalt, egyházi vagy szerzetes helyezettést; de mindez csak az atyai hatalom gyakorlását korlátozza, és nem szünteti; 3) ugyan ez áll az elmozdításról (*de remotione*), melly rosszsz nevelés vagy pazarlás miatt következik *g*).

Ha pedig a' fiú tellyes korát érte *h*); már törvény előtt magának keresete lehet, házi szövetségre is léphet attya egygyezése nélkül *i*).

a) *Trip. I, 51. §. 1.* — *b*) *ibid. I, 56. §. 1.* „*et hoc si pater ipse iam sui juris fuerat, et in potestate patris sui non erat*“; t. i. ha az apa maga gazdája, és nem apja hatalmában volt. Hasonlóul említeni kellett volna a' fiú halálát is.

c) *Ibid. §. 2.* — *d*) *Ibid. I, 16.* De az atyai hatalom nem az örököltetésből folyik, hanem a' nemzésből. Verbőczy szemei előtt, a' mint látszik, a' római törvény állott, *de capitis diminutione*.

e) *Ibid. I, 56. §. 3.* Ez is a' római törvényből ered, és mostanra nem illik, midőn hadi fogoly rabszolgává nem lesz.

f) A' fiú-fogadás nálunk jószágra, örökségre megyen, és nem atyai hatalomra. — *g*) *Const. Jos. §. 7.*

h) A' magyar törvényben kijelelve vagyon a' gyermekkor, (*illegitima s. pupillaris aetas*) 12 esztendő alól, és kiskor, fejlődő kor (*legitima, imperfecta aetas*) 12-től 24-ig, a' leányokra nézve 16-ig. Itten kezdődik a' tellyes kor (*perfecta aetas*); *Trip. I, 111. §. 2. 3.* Azon-

ban tudni szükséges, hogy a' törvényekben *legítima aetas* (törvényes kor) néhol annyit is tesz, mint *perfecta aetas* (teljes kor), p. ok. 1655, 24. §. 3. 1659, 36. *rubr. et §. 1. 1715*, 68. §. 9. 10. 11. *Trip. I*, 53. §. 4.

i) *Const. Jos. §. 7. Dec. 1. de maj. pot.*

V. SZAKASZ.

A' GYÁMSÁGRUL ÉS GONDVISELÉSRL.

108. §.

Bevezetés.

A' kik gyenge korok vagy más ok miatt ügyeiket magok nem vihetik, azok gyámot vagy gondviselőt kapnak; gyámot ugyan személyök és vagyonok oltalmára, gondviselőt pedig a' gazdaság üzése végett.

A' GYÁMSÁG (*tutela*), tehát arra való hatalom, de kötelesség is, hogy valaki más személyét és vagyonát kormányozza, oltalmazza. Adat pedig a' törvény gyámokat főképpen az árváknak, fiúknak ugyan serdülő korokig (*usque legitimam aetatem*), leányoknak míg férjhez mennek *a*); de azoknak is a' kik megtévelyodtak (*amentibus et furiosis*) valamíg egész tehetőségök helyre nem áll *b*).

Gond vagy GONDVISELÉS (*cura s. curatio, vulgo curatela*) abbul áll, hogy valaki más vagyonát kormányozza, (másnak gazdálkodik). Gondviselőt kíván a' törvény árva ifjaknak, tellyes korokig *c*); továbbá a' pazarlóknak, vagy távul-lévőknek, és némellykor egyes kitűzött ügyekre. De itten csak a' kiskorúak gondviselőiről szólhatunk.

a) *Trip. I*, 112. 113. — *b*) *id. I*, 55. §. 2. *et* 124. §. 1. — *c*) *id. I*, 124.

I. CZÍM.

A' GYÁMSÁG VAGY GONDVISELÉS
MEGRENDELÉSÉRÜL.

109. §.

Végintézetli és törvényes gyámságrul.

Gyám valaki lehet: 1) törvény rendelkezébül; 2) szabad választás által. A' választás pedig vagy végintézetben, vagy a' felügyelő hatóság rendelkezése által történik; és annál fogva háromféle gyámság vagyon: törvényes, végintézetli és kirendelt (*legitima, testamentaria, dativa tutela*). A' ki törvénytelenül a' gyámságot elfoglalta, az avatkozó vagy avatkozott gyám (*ingessivus tutor*).

I. Végintézetben gyámot nevezhet: 1) személyre tekintve az apa, vagy apai hatalommal élő nagy-apa; 2) jószágra tekintve a' ki vagyonárul szabadon intézkedik *a*).

II. A' törvényes gyámság kétféle: 1) TÖRVÉNYES ÉS TERMÉSZETI, melly a' fenlévő szülönél marad, ki már a' nélkül is gyermekével legszorosabb (nemzöi) kapcsolatban áll *b*); 2) CSAK TÖRVÉNYES, melly a' legközelebb osztályos atyafiakat illeti, mivelhogy az öröklés hasznát is öök várhatták *c*). Errül Verböczi tanítása oda megy: hogy a' fiág mindenkor előtte áll a' leány-ágnak *d*); sőt a' leány-ágot gondosan távoztatni kell, ha csak a' jószág mind a' két ágot nyilván nem illetné *e*); a' fi-ágon pedig előbb jó, a' ki öröklés tekintetében közelebb áll, és ha többen egygy fokon volnának, az idősebbik *f*); midön az első atyafi gátolva vagyon, a' gyámság tovább száll, de akadály szüntével vissza megy *g*); hol csak leányok marad-

tak és fogadott fiú, ott is a' gyámság ennek jut nem a' leány-ágnak *h*).

a) *Trip. I*, 56. §. 1. *et* 114. 119. *etc.* tehát maga javaira nézve az anya is.

b) *Id. I*, 113. 1715, 68. §. 13. — *c*) *ibid. et I*, 116. *sq.* — *d*) *I*, 116. §. 1. — *e*) *ibid.* §. 2. 3. *et tit.* 119. §. 5. 1659, 45. §. 2. — *f*) *I*, 113. §. 5. 117. §. 3. *etiam* 55. §. 2. — *g*) *I*, 117. §. 1. — *h*) *I*, 67, 120.

110. §.

Folytatás.

III. Ezen gyámságok sorát Verböczi úgy intézi:

1) hogy ősi javakban első a' törvényes gyám, csak alkalmatos legyen, mert az öröklés reménye gyámság oka, *successio bonorum causa est tutelarum a*).

2) De szerzett javakban elől áll a' végintézeti gyám, kivévn a' fenlévő szülőt, ha alkalmatos *b*).

3) Törvényes gyámok között első helyen áll az apa, habár nemtelen volna, mert többet nyom a' személy (oltalma) mint sem a' vagyon (örzése), „*major putatur tutela personae, quam bonorum conservatio*“ *e*). Az anyát pedig apai ősön kívül *d*) megelőzik az árva bátyjai, nem ugyan az anyai jószágban, hanem az apátul hagyott vagyonban *e*).

a) *Trip. I*, 113. §. 4. 114. 119. — *b*) *I*, 114. 119. 120. Ezen értelemben kell venni azt is, a' mi áll *I*, 124. §. 4. — *c*) *I*, 113. §. 4. De éppen ezen ok szóll az anya mellett is, nem különben a' szokás, és némileg ujabb törvény, p. ok. 1715, 68. §. 13. — *d*) *I*, 113. §. 3. — *e*) *ibid.* §. 4. 5.

111. §.

A' kirendelt gyámság.

A' KIRENDELT GYÁMSÁGNak csak pártoló-képpen helye vagyon 1) midőn sem végintézeti, sem tör-

vényes gyám nincsen *a*); 2) midőn a' törvényes vagy végintézeti gyámság gátolva vagyon, és az akadályelhárítását reményleni lehet *b*), 3) ha ugyan az megszűnik és végét éri vagy felmentés, vagy elmozdítás által *c*).

Rendelhet pedig gyámot vagy Király Ő Felsége, vagy a' Nádor-Ispány *d*), vagy az illető megyei hatóság, mellynek határában az árvák vagyona fekszik, ha pedig a' vagyon elszórva többfelé terjed, az árvák lakására kell tekinteni *e*).

Továbbá a' törvény parancsolattya, hogy gyámnak vagy gondviselőnek olyan ember neveztesse, a' ki mind személyre mind jószágra nézve hivatalának megfelelőhessen, „*qui tam respectu personae quam bonorum ad officium gerendae tutelae sint habiles et capaces*“ *f*); az az: ki elég értelmes és elég serény legyen mind a' nevelésre, mind a' gazdaságra; elegendő vagyonnal is bírjon, a' honnan az árvák lehető kára kikerüljön *g*).

a) Trip. I, 115. §. 1. — *b*) Id. I, 117. §. 1. — *c*) Id. I, 122. 123. 125.

d) Trip. I, 115. 124. §. 4. 125. 1715, 68. §. 15. 1765, 26. 1659, 30. király által adott gyámpéldája vagyon FEJÉR gyűjt. Cod. Dipl. IX. 3. num. 173. — *e*) 1765, 26. — *f*) 1715, 68. §. 4.

g) A' jobbágyok árváirul alább szólunk.

112. §.

Gondviselés megrendeléséről.

Régenten a' kiskorú gondviselőt maga választhattott *a*); és ebbéli szabadságát az apai végintézet ki nem zárta *b*); hanem 1715-ben változás történt annyiban, hogy a' ki az árvának serdültig gyámja volt, azontul gondviselője legyen és a' kiskorú mást ne választhasson *c*). De midőn valamely ifjú gyám-korán

túl lévén árvaságra jut, ezen esetre a' törvény értelme nem egészen bizonyos d).

a) Trip. I, 124, §. 3. A' ki ezt kétségbe vonná, lásd a' Quadripart. II, 97.

b) I, 124. §. 2. — c) 1715, 68. §. 9. 10. „*Pupilli demum usque legitimam aetatem suam, tutorum suorum, sive legitimorum, sive testamentariorum, aut etiam dativorum tutelae subsint; adeoque interea temporis (salvis ceteroquin respectu pupillorum prioribus constitutionibus) nec de rebus suis mobilibus per se disponere, neque curatores pro se eligere et constituere valeant.*“ (Az árvák pedig törvényes korokig gyámság alatt legyenek; és azon időközben (egyébaránt fenmaradván az árvákrul szolló régiebb rendelkezések) sem ingó javaikról magok intézkedést nem tehetnek, sem gondviselőt magoknak nem választhatnak). — Hogy ezen helyen a' törvényes kor tellyes helyett áll, a' beszéd folyamából kitetszik, és főképpen azon záradékból: „*salvis ceteroquin prioribus constitutionibus*“ (egyébaránt fenmaradván a' régi törvények), melly záradék felesleges és helytelen volna, ha az új törvény a' régiben semmiféle változást tenni nem akart volna, már pedig semmiféle változás nem lenne, ha a' törvényes kor csak 12 és nem 24 esztendőt jelentene. Máskor is a' törvény, sőt maga Verbőczyi törvényes kor alatt tellyeset értett, a' mint fellyebb említve volt (107. h).

d) 1715, 68. §. 4. 10. Dec. 9. de ration. tutel. Azonban illendő mégis mind az ifjú kívánságát, mind a' szülők végső akarattját tekintetbe venni, és az osztályos atyafiakat is kihallgatni.

113. §.

Gyámok mentségéről.

A' gyámságot mint kegyes és nyilvános hivatalt, *tanquam pium et publicum munus a)*, minden ember elfogadni tartozik, ha törvényes mentsége nincsen. Verbőczyi szerint a' következő okok szolgálhatnak mentségül b): 1) tulajdon gyermekek sokasága és a' hely távulsága, 2) több megyében elszórt javak sokasága; 3) hadi szolgálat vagy egyéb súlyos közhivatal; 4)

súlyos betegség és hogy írni nem tud; 5) halálos ellenkedés az árvákkal vagy apjokkal; 6) öregkor 60 esztendőn felül, vagy kiskor 24-en alól c).

a) *Trip. I, 125. pr.* — b) *ibid. I, 122.* — c) *ibid. I, 117. §. 1.* Verbőczi kivételnek is helyet ad *ibid. §. 2.*

114. §.

Kik nem lehetnek gyámok?

Más okokat előad Verbőczi, melyek miatt a' gyámságtul a' vállalkozók is elesnek. Illyenek pedig: 1) tulajdon javainak pazarlása a); 2) rosszsz erkölcs b); 3) nagy szegénység; 4) halálos ellenkedés az árvákkal vagy apjokkal d); 5) ha ki az árvák javaira vágyakodik e).

Különösen pedig az atyafiakat is kizárja Verbőczi f): 1) ha ki fővesztő ítélet alatt áll; 2) ha ki ősi jószágát, melyben az árva örökölhett volna, igaz ok nélkül idegen kézre bocsátotta; 3) ha ki más hatalmába szegődött; mert a' ki nem maga ura, másnak gyámja nem lehet, „*qui sui juris non est, alterius tutelam gerere non potest*“; 4) ha ki hívtelenség vagy hamis eskü vagy egyéb vétke miatt jószágát vagy becsületét veszttette.

a) *Trip. I, 123, §. 3.* — b) *ib. §. 6.* — c) *ib. §. 7.* — d) *ib. §. 8,* — e) *ib. §. 9. et 119. §. 4.* — f) *I, 121.*

II. CZÍM.

A' GYÁMOK ÉS GONDVISELŐK KÖTELESSÉGEIRŰL.

115. §.

A' vagyon összeírásáról.

Mihelyt az árvák szülei elhaltak, tartoznak a' fi- vagy leány-ágon lévő atyafiak azt jelenteni, me-

gyében az Al-Ispánnak *a*); a' tisztviselők pedig a' nélkül is hivataloknál fogva minden szükséges rendeleseket megtenni; és a' végett hivatalosan eljárván az árvák jövedelmeiből napi díjat nyernek *b*). Mindenek előtt a' vagy on öszve-irása (*inventarium bonorum*) kivántatik, mellyet a' megyékben Al-Ispány Szolgabíróval és Esküdtel, vagy az Al-Ispány meghagyásából (*ex mandato Vice-Comitis*) Szolgabíró Esküdtel készítenek, a' közel lévő atyafiakat is meghíva *c*). A' lajstromba minden ingó és ingatlan jószágot, nem külföldben mind a' kinn-lévő mind a' terhelő adósságokat gondosan és tellyesen („*serio et exacte*“) beírni kell; a' leveleket pedig, mellyek a' jószágok vagy egyéb igazak védelmére tartoznak, forgatni, olvasni nem szabad *d*). A' kész öszveírást azután a' bekövetkező első közgyűlésen bemutatják, azontul pedig a' megyei levéltárban tartatik *e*). És olyan öszveírás (vagy on mutatója) nélkül sem gyám sem gondviselő az árva vagy onát keze alá nem veheti *f*).

a) 1715, 68. §. 1. — *b*) 1765, 26. — *c*) 1715, 68. §. 2. 3. — *d*) *id.* §. 2. — *e*) *ibid.* — *f*) *id.* §. 4.

116. §.

Az árvák neveléséről.

Errül a' törvény *a*) azt rendeli: A' gyámok fő gondgya legyen, hogy az árvák hasznos tudományokban, a' megye választása szerint, illendő tanítást és derék oktatókat nyervén, mind azokban mind a' jó erkölcsben előmenyenek; mivel pedig a' felügyelés a' megyét illeti *b*), azoknak vagy az Al-Ispányoknak a' gyámok minden félesztendő után kimerítő és irott jelentéseket beadni tartoznak; mellyek a' megye által koronkint a' NM. Királyi Helytartói Tanácsnak, Dal-

mát- Horvát- és Tót-Országban pedig a' Bánnak be-
küldetvén onnan Király Ő Felsége elejébe terjesztet-
nek.

a) 1765, 26. — b) 1723, 105.

117. §.

A' vagyon kormányárul.

Az árvák v a g y o n á r a nézve gyám vagy gond-
viselő kötelessége serényen gazdálkodni. Világosan
pedig rendeli a' törvény, hogy tartoznak a' termést (*bo-
norum proventus*) és minden ingó javakat, mellyek az
időt ki nem állanak, (*quae servando servari non pos-
sunt*, a' mellyeket óva sem lehet megóvni), jókor és
jó áron eladni, és a' pénzt, melly szükséges költség
utánn fenmarad, biztos helyeken törvényes kamatra
kitenni, vagy jószág szerzésére, terjesztésére fordí-
tani a).

Ellenben tiltva vagyon a' fekvő jószágot szüksé-
gen kívül vagy elidegeníteni, vagy adóssággal terhel-
ni, vagy végre akármiképpen magáévá tenni; sőt az
elidegenített jószágot az árvák hosszas perlekedés nél-
kül is ingyen visszanyerik b). Ha tehát a' vevő vagy
szükség esetét vagy az árva nagyobb hasznát kimu-
tatni nem bírná; pénzét csak az eladó gyámtul vagy
gondviselőtül követelhetné c).

a) 1715, 68. §. 6. Azonban bizonyos illő sommát,
hogy minden esetre készen álljon, fentarthat, és annak
kamattyát nem pótollya. *Dec. 4. de ration. tutel.*

b) 1655, 24. §. 2. *Trip. I, 124. §. 5.*

c) *Dec. 20. 21. ad reuult. pign. in div. Comit. Dec. 2. .*
6. *de ration. tutel.* Más volna, ha az eladott jószág ára vagy
kész pénzben vagy jószágba fordítva az árvánál fenlenne,
mert emez csak kármentést követelhet, nem pedig hasznot
más kárával.

118. §.

Az árva pereiről.

Az árva serdülő koráig (*ante legitimam aetatem*) maga ellen indított p e r e k b e n felelni nem tartozik *a*) kivéven 1) ha tulajdon követelése perbe jött, p. ok. ha birtokon kívül lévén királyi adománynak ellene mondott *b*); vagy 2) mikor a' per még apja életében kezdődött *c*); de akkor is esztendei pernyugvást (*prorogationem*) nyer *d*); és esküje serdülő koráig (*usque legitimam aetatem*) elhalasztatik *e*). A' gyám pedig az árvának minden pereit viheti *f*); ügyvédet vallhat *g*); kétes esetekben egygyezkedhet *h*); szóval, törvénykezésben az árva személyét mindenütt viselheti, pótolhattya *i*). Serdülő *k*) fiú, sőt leány, Verbőczy szerint *l*) már maga perbe szállhat, és ügyvédet vallhat.

a) Trip. I, 129. — *b*) id. I, 131. — *c*) id. I, 130. — *d*) id. II, 50. — *e*) id. I, 130. II, 37.

f) Trip. I, 126, 127. Némellyek ellenkezést láttak Verbőczy két helye között (I, 126. §. 1. és 129. pr. et §. 1.) ; de különbség lévén a' kereset és megkerestetés között (*inter activas et passivas lites*) evvel a' nehézséget elhárítani lehet. — *g*) cit. 126. 127. — *h*) id. 127. §. 2. — *i*) id. 127. *sqq.*

k) Az árva korát régenten a' gyám hiteles helyen vizsgáltatta, úgy hogy ottan az árvát megtekintve koráról szemmel ítélték, és a' történt vizsgálatról bizonyító levelet vévén (*litteras revisorio-testimoniales*) avval törvényszéknél is előállhatott (I, 126. 127. 128. Dec. 10. ad redd. rat. tut.) Ma kereszt-levéllal könnyebben czélra jut.

l) Trip. I, 3. §. 5. 6. 7. Serdülő leány keresetét a' Királyi Tábla helyeselte (*actoratum stabilivit*) 1820-ban. MOLNÁR, Sent. 14. de actor. pers.

119. §.

Gyám vagy gondviselő számadásáról és jutalmáról.

Gyámok és gondviselők, „minden esztendőben *a*) számot adni tartoznak, azon megyében, a' hol az

árvák javai vannak, vagy ha ezek több megyében találtatnának, azon megye előtt, melytől hivatalokat nyerték. Nem különben a' megye tisztviselői kötelesek minden esztendőben a' számadást megvizsgálni“ *b*).

Ezen vizsgálat történik a' megye közönsége által kiküldött személyek előtt, jelen lévén, a' mennyire lehet, az árvák közelebb rokonai fi- vagy leány-ágrul *c*).

„Megvizsgáltatván a' számadások, a' ki hűséges gyámnak vagy gondviselőnek találtatik, fáradozása jutalmául magának a' jószág jövedelméből hatod részt megtarthat; de nem a' kinnlévő adósságok kamattyábul, melly egészen az árvának marad“ *d*).

„Ellenkező esetben pedig mindgyárt és csak annál fogva (*ipso facto*) minden jutalom nélkül *e*) a' gyámságtul esedik, és mindenért a' mit helytelenül tett vagy elmulasztott, elégtételre szoríttatik“ *f*).

Kivételnek itt a' szülők, „az apák ugyan a' gyámság egész idejére, az anyák pedig míg özvegyek maradnak; úgy hogy a' jószág jövedelméről és kormányzásául számot adni nem tartoznak; de mikor az anya más férjnél vagyon, és az árvák atyai javait akármi néven kormányozza, már számadás terhe alatt áll“ *g*).

„Mind ezeket a' szabad kir. városok polgárai, a' városi tanács, és illetőleg a' gyámok megtartani kötelesek“ *h*).

a) Régenten számadás csak a' gyámság végén (*Tríp. I, 115. 1655, 24.*), később minden harmadik esztendőben (*1715. 68.*) kívántatott.

b) 1765, 26. — *c*) 1715, 68. §. 6. A' kiküldött vizsgálók pedig napi díjat nyernek. 1765, 26. — *d*) 1715, 68. §. 7. — *e*) *Dec. 5. ad dand. rat. tut.* — *f*) 1715, 68. §. 8. *et* 1655, 24. 1659. 32. — *g*) 1715, 68. §. 13 Számoló anya elégtétellel is tartozik. *Dec. 12. ad dand. rat. tut.* — *h*) 1715, 68 §. 11.

III. CZÍM.

A' GYÁMSÁG VAGY GONDVISELÉS

SZÜNTETÉSÉRÜL.

120. §.

A' gyám elmozdításáról.

I. A' gyámságtul (és nem különben a' gondviselésül) akarattya ellen is elmozdítani kell 1) azt a' ki hivatalát rosszsúl viseli, akár gonosz szándékból, akár henyeség vagy ügyetlenség miatt *a)*; 2) a' ki gyanúba esik, olyan okból, melly őtet már elejénte is kizárta volna *b)*).

Elmozdíthattya pedig a' gyámot, ki helyén nincsen, a' királyi Felség vagy a' Nádor-Ispány *c)*, nem különben a' megyei hatóság tiszti vád mellett *d)*; és elmozdítani a' szülőket is lehet *e)*.

II. Hívtelen gyám (vagy gondviselő) még büntetés alá is kerül; t. i. a' jövedelem fogyatkozását kétszeresen pótollyá *f)*; ha pedig az árvát jószágátul fosztani vagy személyét veszedelembé ejteni törekedett, kétszeres kártérítésen felül még becsületét is veszti *g)*.

a) Trip. I, 123. — b) l. 114. sz. al. — c) Trip. I, 125, 1659, 30. 1715, 68. §. 15. 1765, 26.

d) 1765, 26. §. fin. — Verbőczy szerint (I, 124.) a' gyámot akárki vádolhattya, kivéve az árvát, míg serdülő korát éri. De itt kettős tévedéstől óvakodni kell; mert 1) szoros értelemben vádat, az az vádoló keresetet csak a tiszti ügyész emel; a' mit pedig akárki tehet, az csak jelentés, feladás; 2) maga az árva panaszt tehet akármikor; de vádat serdült korában sem emel.

e) 1715, 68. §. 15. 1765, 26. §. fin. Büntetésről itt szó nincsen.

f) Trip. I, 123. §. 1. — g) ibid. §. 2 1655, 24. §. 1.

121. §.

Gyámság vagy gondviselés bevégezéséről.

Hivatalát bevégezve a' gyám vagy gondviselő az árvának minden vagyonát kiadni tartozik *a)*, és arra bírói megintés sem kívántatik *b)*; sőt az árva tellyes korát érve gazdaságát önnön hatalmával is kezeléhez veheti *c)*. És lajstrom hiányában mindent követelhet, a' miről bizonyos, hogy szülei halála előtt fenn volt, eladását pedig az ellenfél kimutatni nem tudgya *d)*. Az elmulasztott számadásokat is kérheti *e)*; és a' késedelmes (*morosus*) gyám vagy gondviselő a' hiányzó pénz kamattyát is pótolni köteles *f)*.

Ellenben a' gyámnak vagy gondviselőnek is igazsága vagyon, ha kitelvén a' törvényes idő számadásai megvizsgáztatását és maga felmentését kívánja *g)*; és törvényes vagy kikötött *h)* jutalmán kívül azt is követelheti, a' mit magáéból az árva szükségeire vagy javára kiadott *i)*.

Vége mind a' számadás mind a' térítés terhe az örökösökre is átmegy *k)*.

a) 1655, 24. Dec. 1. ad dand. rat. tut. — *b)* 1655, 24. pr. — *c)* id. §. 3. — *d)* Dec. 3. ad dand. rat. tut.

e) 1715, 68. §. 11. 1655, 24. — *f)* Dec. 8. ad dand. rat. tut.

g) 1715, 68. §. 12. — *h)* Dec. 9. tit. cit. Mennyi erce legyen a' kiskorúval történt kötésnek, arrul másutt.

i) Dec. 7. tit. cit. Magátul világos, hogy a' természetes javulás vagy szaporodás (*meliorationes vel accessiones spontaneae*) ide nem tartozik. Dec. ead.

k) Trip. I, 125. §. 2. 1655, 24. §. 1. 1715, 68. §. 11. 12. Dec. 1. tit. cit. Némelly tanítók az örököst felmentik a' számadástul, ha az árva tellyes korát érvén, míg a' gyám vagy gondviselő életben volt, számadást nem kívánt, és késedelme okát nem adhattya (*cit.* 68. §. 11.) — De más kérdés is támadhat, mikor t. i. a' gyám vagy gondviselő

nem fizethet, lehet-e akkor a' tisztviselők ellen fordulni, kivált ha vagy az esztendei számadásokat időnkint nem sűrgették, vagy a' megvizsgáltatást elhalasztották? Erre lehetne igennel felelni, azon törvények példája után, melyek az adószedők számadásairul szólnak (p. ok. 1723, 63. §. 12.); vagy másféle hanyagságért a' tisztviselőt kárpótlással terhelik (p. ok. 1840, 21. §. 19.); de leginkább ide való a' Földes-Úr terhelése a' jobbágyok árváira nézve, melyről alább. Más részről meg kell vallani, hogy a' tisztviselők serénységét némelly törvények csak jutalommal biztosították (p. ok. 1765, 26.)

122. §.

A' jobbágyok árváirul.

Újabb törvény a) ekképpen intézkedett : Mihelyt a' községből valaki meghalván árvákat hagyott, a' helybeli bíró két esküdttel és a' jegyzővel a' vagyont szemmel tartásák, sőt ha mind a' két szülő elhalt, a' vagyon bátorságáru is gondoskodgyanak, és az esetet nyomban jelentsék mind az uraságnak, mind a' járásbeli szolgabírónak, a' ki a' megyét is tudósítani köteles; továbbá az uraság közbejöttével az egész vagyonról lajstromot készítsenek, melynek egygy mássa a' községnél maradgyon, egygy a' Szolgabíró által a' megyei leváltárba tétessen b). A' Földes-Uraság pedig, ha sem természeti sem végintézeti gyám nincsen, más arravalót nevezni tartozik, meghallgatva előbb a' községet is; és ha ingyen szolgálni nem akarna, mértékletes jutalmát kiszabni, esztendei számadást kívánni, és mindenképpen arra ügyelni, hogy mind az árvák mind a' vagyon illő gondviselés alatt legyenek; mind ezekre nézve pedig sem taksának, sem napi díjnak helye soha sincsen. És ha ebbéli kötelességeit a' Földes-Úr nem tellyesítette, annál fogva tartozik az árváknak minden fogyatkozást, mennyire másoktól nem

telik , pótolni , ha pedig maga egyedül vétkes, egészen megtéríteni *c*).

Ha özvegy anya kiskorú gyermekeivel elköltözik, az árvák atyai vagyona az előbbi Földes-Úr felügyelése alatt marad; de a' vagyon lajstromát közleni kell mostani Földes-Urával, vagy azon tanácscsal , mellynek hatósága alá jött *d*).

Végre itt is mondgya a' törvény, hogy a' gyám megegygyezése és a' Földes-Úr jóvá-hagyása nélkül vagyonárul az árva nem intézkedhet; és hogy a' gondviselés eseteiben is mind azt megtartani kell, mi a' gyámságra nézve rendeltetett *e*).

a) 1836, 9. — *b*) 1840, 7. §. 10. — *c*) 1836, 9. §. 6. — *d*) §. 7. — *e*) §. 8.

MÁSODIK RÉSZ.

A' VAGYONRÚL.

ELSŐ KÖNYV.

A' JÓSZÁGRÚL ÉS ÁLLÓ JÖVEDELEMRÚL HALÁL TEKINTETÉN KÍVÜL.

123. §.

B e v e z e t é s.

JÓSZÁG minden test, melyet haszna (értéke) miatt az emberek bírni kívánnak; deákul *res*, de ez szélesebb értelemben egyéb jövedelmet, sőt követeléseket is (*jura et obligationes*) magában foglal, és onnan ered *rerum divisio in corporales et incorporales*; nálunk *bona et proventus*, jószág és jövedelem; a' hol álló, örök jövedelmet értünk, millyen p. ok. a' kilenczed, tized, harminczad, vám, bor- és hús-mérés, nem pedig hivatallal járó fizetés, vagy pénzkamat. A' római törvényben vannak *jura in re aliena*, tudni-illik: *servitutis*, *pignoris*, *emphyteuseos*, *superficieis*; ezek nálunk vagy esmeretlenek, vagy a' követelések közzé tartoznak.

A' kérdések tehát, mellyeket ezen könyvben fejtenünk kell, a' következők: 1) hányféle a' jószág törvényes tekintetben, és mellyek az álló jövedelmek? 2) hogyan lehet azokat szerezni, megtartani, veszteni, vagy elidegeníteni?

I. SZAKASZ.

A' JÓSZÁG KÜLÖMBFÉLE NEMEIRÜL.

124. §.

1. ingó, ingatlan 's a' t.

I. Fő különbség vagyon ingó és ingatlan jószág között (*res mobiles et immobiles*); ingó a' mi mozog p. ok. barom, vagy a' mit kár nélkül helyébül mozdítani és tovább vinni lehet, p. ok. szék, ruha, pénz; ingatlan p. ok. föld, rét, ház. A' földi birtokban különösen tekintetbe jön a' határ-járás és a' határ-igazítás (*renovatio et rectificatio metarum*). Az elsőt szomszédunk nem gátolhattya a); az igazítás pedig vagy régi levelek b), vagy a' háborgást megelőző csendes birtok c) szerint történik; kétes esetekben a' peres darabot megosztani kell d). — Az ingó jószágban pedig van olyan is, hogy a' minőségben semmi különbség nem lévén, csak a' mennyiség (vagy mérték vagy számszerint) jó tekintetbe, p. ok. huszasok, tallérok, és egyéb forgásban lévő pénz, továbbá gabona, bor ugyan azon termésbül, (*res quae mensura, pondere, numero constant, vulgo res fungibiles*).

II. Lehet fő-jószág és mással-járó (*res principalis et accessoria s. pertinentiae*); p. ok. nemesi vagy jobbágyi telek, és ahhoz tartozó földek, egyéb használatokkal egygyütt. Ezekről a' törvény azt tartya: *Accessorium sequitur principale e*), kié a' fő-jószág, azé a' mi vele jár (a' hozzá-való). Ennek következtetése az is, hogy a' mi egyébaránt ingó, ingatlanná válik, ha olyan jószághoz tartozik, p. ok. ablak, ajtó zárával és kulcsával egygyütt. Ha nem világos az össze-függés, p. ok. földek, rétek eránt, a' ki

állítta, bíró előtt azt bizonyítani tartozik. Továbbá a' jöjőszággal jár annak mind haszna (*fructus, commodu*) mind terhe (*onera, impensae*), p. ok. a' föld termése és a' jöjőszágra fordított költség. De különb-ség vagyon : 1) a' függő vagy álló, és elválasztott vagy beszédett, begyűjtött termés között (*fructus pendentes vel stantes, et separati, item collecti s. percepti*); 2) a' bejött vagy beszédett, és elmaradt vagy elmulasztott haszon között (*fructus percepti et percipiendi*); 3) a' fenlévő és elfogyott, elfogyasztott termés vagy haszon között (*fructus exstantes et consumpti*). A' jöjőszágha fordított költség pedig vagy 1) szükséges lehetett, hogy a' nélkül a' jöjőszág elveszett volna, p. ok. a' behajtott marha tartása; vagy 2) hasznos p. ok. a' telek besüvényezése; vagy elvégre 3) kéjelmes, p. ok. virágos kert felállítása. Külömbféle esetekben ki és minő hasznot vagy költséget követelhessen, másutt előjő.

III. Némelly jöjőszágot kár nélkül felosztani lehet, p. ok. földet; némellyet nem, p. ok. jobbára az ingókat; más tehát az osztható más az oszthatatlan jöjőszág (*res dividuae et individuae*). De a' felosztást néha törvény vagy ember akarattya megszorította, példánk lesz a' jobbágy-telekben *f*) városi házakban *g*), és nemzetségi dísz-jöjőszágokban (*Majusatus*) *h*).

IV. Többnyire minden jöjőszágot csak külön tekintyük, de némellykor többet összesen úgy mint valamelly egységet, mint egygy egészet, hol a' részek változása keveset nyom, sőt egy darab helyébe más is jöhet; p. ok. a' mi az örökségből, vagy a' bukott vagyonából eladatott, annak helyébe az ára áll *i*). Illyenek még a' kegyes alapítványok *piae fundationes*, p. ok. az egyházi közérték, az iskolai köz-

érték, a' kir. Fő-Iskola értéke (*Fundus Religionis, F. Studiorum, F. Reg. Scient. Universitatis*) és más effélék, sőt minden *beneficium ecclesiasticum*, egyházi jutalom. E' szerint különbség vagyon a' törvényben egygyes javak és javak öszvesége között (*singulae res et universitates rerum*). Ide tartoznak még az egybe-foglaló nevezetek, p. ok. nyáj, ménes. gazdasági készület (*instrumentum fundi, vulgo fundus instructus*), mellyek alatt több hasonló vagy különbözõ ugyan de csak azon egygy bizonyos célra szolgáló javakat, mint egygy egészet adni, venni, keresni lehet.

a) 1802, 23. — b) *Trip. I*, 86. — c) 1802, 23. 1635, 20. — d) 1635, 20. §. 2.

e) *Trip. II*, 52. — f) 1836, 5. §. 4. — g) 1836, 15. §. 17. — h) 1688, 9. — i) 1840, 22. §. 86.

125. §.

Folytatás.

5. Ősi és egyéb javak.

V. Nagy különbséget tesz hazai törvényünk az Ősi és egyéb javak között; mert az Ősirül törvényes örökös létében a' birtokos nem intézkedhet a), a' mi-nek megszesható következései vannak. Ősi (*avitum, aviticum*) pedig, a' mi nemzõ eleinktül törvényes öröklés úttyán reánk szállott; bár szorosán szõllva Ősi csak a' volna, a' mit már őseink bírtak; de mivel az atyai vagy anyai jószág is (*paterna materna bona*) ugyan azon egygy törvény alatt áll, rövidség okáért a' tanításban csak egygy szóval élünk, hanem az előforduló egygyes esetekben szokás atyai, anyai jószágrul szõllani. Azonban itt kettõre figyelmezní kell : 1) hogy a' jószág nemzõ eleinktül jöjjön; 2) törvényes

öröklés úttyán. Nem ősi tehát, a' mit valaki fogadó apjátul nyert (*titulo adoptionis*), sőt arrul mint szerzeményről szabadon rendelkezhet *b*); nem ősi a' fiútul apára vagy testvértül testvérré öröklő keresmény *c*); de az ősi mellyben testvérek osztzkodtak, olyan marad akkor is, ha az egygyik elhal, és osztály-része a' másakra megy *d*); az sem ősi, a' miben házasság vagy adományos társak egymás után öröklőnek *e*); nem továbbá az, a' mit leányzó fiúsítás által nyert, és arrul ő mint maga keresményéről szabadon intézkedik *f*). De igen is ősi gyanánt vagyon, a' mit nemző elődünk végintézetel, de csak a' törvényes öröklést erősítve vagy rendezve *g*), reánk hagyott *h*); holott a' külön hagyomány (*speciale legatum*) mint keresmény szabad intézkedésünk alá tartozik *i*). A' ki ősi zálogra örökvallást *k*), vagy ingadozó birtokra erőtellyes királyi levelet nyert *l*), szerzőnek (*acquisitor*) tekintetik *m*).

a) P. ok. 1723, 49. — *b*) *Trip. I*, 57. §. 2. — *c*) 1723, 47. §. 3. etc. — *d*) *Trip. I*, 47. 67. etc. — *e*) *Id. I*, 48. 102. §. 2. etc. — *f*) *Id. I*, 57. §. 2. — *g*) *ibid.* — *h*) P. ok. *Sent. Cur.* 39. 93. 157. *ad inval. fass. ex praejud.* (ap. Molnár). — *i*) *Ibid.* Ha tehát az intézkedő gyermekei között különbséget tévén szerzeményeből egynek többet, másnak kevesebbet hagyott, figyelmezní kell, mire ment a' szándéka, osztályra-e, vagy hagyományokra; kétes esetben hihetőbb az első, mert egygyezőbb a' szokással.

k) *Dec.* 21. *ad inval. fass. ex praej.* — *l*) *Sent.* 15. *ad inval. testam.*

m) Méltó megjegyzésre, hogy Verbőczinél *acquirere* vagy *conquirere*, nem különben *acquisita* vagy *acquisititia bona* csak királyi adományokrul mondatik; és ő nála a' különböztetés nem úgy áll, mint ma. Tudni-illik ma úgy szólunk: *alia bona sunt avitica*, *alia acquisita*, és azt értyük, hogy a' jószág vagy ősi vagy keresmény; tehát *acquisitum* ellenében áll *aviticum*. De Verbőczinél úgy talállyuk: *alia bona sunt acquisititia*, *alia emptitia*, p. ok. *I*, 6. §

3. 4. a' nemesség bizonyításáru szóllván, és említvén, hogy arra elégséges a' leány-negyed kiadásáru levelet mutatni, az okát így fejtí : „*Nam quartalitia nonnisi de iuribus possessionariis acquisitiis solvuntur; de iuribus autem emptiis non quartalitium sed portiones congruentes puellis — dantur*“. Hasonlóul I, 28. §. 1. és 37. §. 12. és másutt. Nem különben a' régi törvényekben, p. ok. 1291, 32. és levelekben, p. ok. FEJÉR, *Cod. Dipl. IV*, 1. p. 24. 25. „*Memorata siquidem possessio decedente Turda filio Mortun absque herede ad nostras manus, secundum approbatam regni nostri consuetudinem devoluta, cum non esset hereditaria ipsi, sed a felicitis memoriae Bela rege avo nostro per antecessores ipsi Turde, Send videlicet et Martinum acquisita. Terras autem hereditarias ipsi pariter cum libertinis et aliis attinentis cognatis suis duximus relinquendas*“. A' másutt is említett *Ars notarialis* nevű könyvben pedig (108 szám alatt) ez áll : „*possessionem acquisitionis titulo ad ipsum et suos progenitores devolutam*“. Hasonlóul szóllott 1337-ben Károly Király : „*universas possessiones Herbordi de Reznek — tam hereditariae successionis, quam emptionis et acquisitionis titulo ipsum et suos priores de jure contingentes*“ (*Cod. Dipl. VIII*, 4. p. 229.); és a' Kőí Káptalan 1323-ban : „*possessionem — ad eundem — titulo acquisitionis pertinentem*“ (*ibid. VIII*, 5. p. 142.). — Világos ezekből hogy *acquisitio* régenten csak adomány-jószágot jelent; ma pedig mindenféle szerzeményt jelent. És ezen eltávozás felette sajnos tévedéseket szűlt, kivált az öröklésre nézve. Hasonló erejű szó volt *invenire bona*, és *inventu vel inventitia bona*, p. ok. FEJÉR, *Cod. Dipl. IV*, 1. p. 79. 80. A' vevésrűl pedig *bona comparata et emptu*, p. ok. *Trip. I*, 57. pr.

126. §.

Folytatás.

VI. Kivétetik a' közönséges törvény alól mind az, a' mi az isteni szolgálatra tartozik (*res sacrae*); ollyat felszentelés után adni venni nem lehet (*sunt res extru commercium positae*); és ha per támad, p. ok. templom romjai felett, arrul világi bíró nem ítéla).

De más egyházi jószág a' közönséges törvény alatt áll b).

VII. Vannak nyilvános javak (*publicae res*), melyeket minden ember használhat, p. ok. ország utyai, folyó vizek a' hajózásra, vagy marha-ításra. Az illyeket sem elfoglalni, sem valakit attul eltiltani vagy adóval zaklatni nem szabad c); vámot is szedni csak úgy lehet, a' mint a' törvény engedi; de erről más helyen bővebben szóllunk. Külömböznek pedig a' nyilvános javaktul azok, melyek a' király vagy az ország kincstárához tartoznak; vagy városi és egyéb közönségek tulajdonát teszik (*patrimonium Regni, S. Coronae vel Regiae Majestatis, Civitatis, Universitatis*). Az illyenek csak úgy, mint magános ember vagyona közönséges törvény alá tartoznak, *communi jure gubernantur d)*, kivévén az elidegenítést.

VIII. Különösen kiemeli hazánk törvénye a' nemes (vagy nemesi az az tellyes szabadsággal bírt) jószágot, *bona nobilitaria, sive nobilitari jure possessa*, másképpen *jura possessionaria*, de többnyire *bona et jura possessionaria e)*, a' mi magyarul : jószág és ahhoz tartozó haszon vagy jövedelem volna. Ennél fogva *jus possessionarium* eleintén (földi) birtokhoz kötött, vagy (földi) birtokkal járó jövedelmet jelenthetett. De már Verböczi így ír : „*Nomine juris possessionarii generaliter intellige castra, castella, fortalitia, civitates, oppida, villas, possessiones, terras, silvas, et praedia f)*”; az az : *Jus possessionarium* neve alatt értünk várakat, kastélyokat, erősségeket, kerített és nyílt városokat, falukat, helységeket, földeket, erdőket és pusztákat. Különösen pedig *possessio* falut is jelent g); és onnan jő *portio possessionaria*, részbirtok h). Továbbá *praedium* Verböczi szerint olyan föld, mellyen azelőtt emberek laktak, de most sem házak nincse-

nek, sem lakók *i*). Még a' nemes vagy jobbágyi telek is épületek és lakó nélkül *praedium k*). De mai időben épületeket pusztákon is látunk; a' különbség tehát inkább az, hogy ott jobbágy-telek nincsenek; az üres telek sem *praedium*, hanem *vacua*, *deserta sessio vel curia*, magyarul házhely. A' jószág szó is többnyire föld-birtokot, és kivált nemes jószágot jelent.

Pertinentia pedig, az az birtok része, haszna, mind az, a' mi valamely jószághoz tartozik: ekealá-VALÓ művelt vagy műveletlen földek, szántóföldek, rétek, kaszálók, legelők, mezők, erdők, harasztok, ligetek, hegyek, völgyek, szőlő-kertek, szőlő-hegyek, vizek, folyók, halastók, halászatok, vízfolyás, malmok és malomhelyek, szóval minden haszon és jövedelem, a' melly valami városhoz vagy helységhez jár *l*). Néha pedig nagyobb uradalomhoz, p. ok. városhoz, egész városok és számos helységek, faluk, falurészek és puszták tartoznak *m*).

A' nemes jószágon csak hadi szolgálat és semmiféle egyéb teher nem fekszik *n*). Ennek ellenébe volt régenten *terra conditionalis*, adó vagy nemtelen szolgálat terhével *o*); de mind az adó, mind a' szolgálat sokféle volt *p*). Mai szokás szerint pedig nemes jószág ellenében részint városi földek állhatnak, részint jobbágy-földek, de ezek csak némiképpen, mert úgy is tekintetnek, mint nemes jószághoz tartozók.

a) Dec. 10. de judic. quaest. — b) Trip. I, 2. 1647, 16. § 10. etc.

c) 1751, 17. — d) Trip. I, 2. 10. 12. etc.

e) Csak egyszer áll a' törvénykönyvben: „jurium s. bonorum possessionariorum“ (1715, 33) kétség kívül tévedés által.

f) Trip. I, 24. §. 1. 4. — g) ibid. §. 3. — h) ibid. §. 4. Régi levélben áll: „totam possessionem suam quam

habuit in villa Chichot“ (FEJÉR, *Cod. Dipl. IV*, 2. p. 115. an. 1251.). Itten *possessio* nem egész helység, hanem csak annyi mint *portio possessionaria*.

i) *Ibid.* §. 5. „*Praedium vero nos dicimus agrum illum esse, in quo prius homines habitare solebant, modo tamen nulla aedificia apparent, neque coloni habitant; quasi praedae expositum, ab antiquis derivatum, qui agros quos bello cupiebant, in praedae nomine habebant*“.

Itt Verbőczy tévedésben volt, mert 1) *praedium* az az puszta, t. i. nem népes hely, olyan lehet minden pusztítás, vagy pusztulás nélkül; 2) *praedium* inkább *praes*, *praedis* szóval összefügg, mint avval *praeda*; sőt a' rómaiaknál *praeda* csak ingó jószág volt, *praedium* ingatlan, ez pedig vagy *praedium urbanum* vagy *rusticum*.

k) *Ibid.* §. 6. „*Fundum etiam seu locum sessionis nobilitaris atque jobagionalis, aedificiis et habitatore penitus destitutum, similiter praedium appellamus*“.

l) *Ibid.* §. 8. *Pertinentiarum nomine continentur omnia illa, quae ad civitatem, oppidum, aut villam aliquam spectant, prout sunt: terrae arabiles, cultae et incultae, agri, prata, faenilia, pascua, campi, silvae, virgulta, nemora, montes, valles, vineae, promontoria, aquae, fluvii, piscinae, piscaturae, aquarum decursus et molendina, ac eorundem loca, et generaliter omnes utilitates ac proventus, ipsi civitati aut oppido vel villae deservientes*“.

m) *Ibid.* §. 9. „*Saepe autem pertinentiarum appellatione comprehenduntur omnes jurisdictiones alicujus castri, vel omnia bona immobilia, ubilibet adjacentia, ipsi castro annexa atque deservientia, sicuti civitates, oppida, villae, portiones possessionariae et praedia*“.

n) P. ok. 1741, 8. — o) *Trip. II*, 14. §. 11. 12. — p) P. ok. „*Servientes in cabatis*“ (FEJÉR, *Cod. Dipl. IV*, 1. p. 295.); *fili jobagionum Galaseadou* (Kalácsadó) (*ibid.* p. 358.); „*homines, qui ad klicium nostrum pabulum dare tenentur*“ (*ibid.* *IV*, 2. p. 42.); „*Udvornici datores scutellarum*“ (*ibid.* *IV*, 3. p. 314.); „*mellis datores*“ (*ibid.* *IV*, 3. p. 537.); „*casei datores*“ (*ibid.* *V*, 1. p. 227.); „*mursiy datores*“ (*V*, 2. p. 170.). *Speculatores, vulgariter Eur* (*ibid.* *V*, 1. p. 229.); *Falconarii, pincernae seu bucharii, udvornici qui vulgariter Zuulgauxtou dicuntur* (*ibid.* *IV*, 1. p. 445.); *sanctifer, item piscator qui est Thabaruchus* (*ibid.* *IV*, 2. p. 42.); *caniferi* (*IV*, 2. p. 211.); *colmuccarii* (*IV*, 3. p. 54.); *Draucarii* (*ibid.* p. 137. 195.); *qui comiti suo descensum*

dare consueverunt (IV, 3. p. 154 sq.); pulsatores, qui suum servitium redimunt singulis annis singula septem pondera solvendo (ibid. p. 540); sagittarii (Id. V, 1. p. 23.); vectores victualium et lignorum (ibid. p. 78.); assaturarum volutores (ibid. p. 227.). etc. etc.

127. §.

F o l y t a t á s.

IX. Nemes jószágra nézve nagy különbség van azon az örökös és ideigtartó birtok között: miért is a' szerző-levélnak jelentő szavaira különös figyelem kívántatik. *Dare terram alicui perpetuo possidendam*, a' mi magyarul így esne: földet adni valakinek, hogy azt örökön, (vagy örökül, örökösen, örökbe, örökre) bírhasa a), vagy rövidebben, földet örökbe adni valakinek, ez csak annyit tesz, hogy ő maga élte fogytáig bírhasa. De mivel ez ritka eset, azért nem is igen esméretes. Legtöbb levelek úgy szólnak: *terram dedimus, dedit, ei ejusque hereditibus ac posteritatibus universis perpetuo possidendam*, magyarul: földet adtunk, adott néki, hogy maga és örökösei, 's minden (törvényes) maradékai örökül bírhasák. Ez tehát már tellyesebb értelemben *perpetuum, perennale, irrevocabile jus*. Azonban az ilyen örökségnek is kettős oldala lehet: 1) annak irányában, a' ki a' jószágot örökösen adta; 2) egygy harmadik irányában, a' kinek a' jószághoz valami szólása van. P. ok. Fő-Úr kedves emberének, magának, és örököseinek, földet adott légyen, ebből a' következik, hogy míg a' nyerőnek maradéka fenlesz, mind addig a' jószágot bírhatták; de ha egyszer minden maradék elfogy, már akkor a' jószág visszatér ahhoz, a' ki adta, vagy maradékához. Ez így lévén tegyük, hogy a' nyerő a' jószágot eladgya mondván,

hogy a' vevőnek, magának és örökösének, örökre oda adgya, (magának és maradékainak azon jószághoz semmiféle keresetet (igazságot) fen nem tartván). Ezen levélből (a' kifejeelt második záradékkal vagy a' nélkül) a' vevőnek igaz örökös birtoka lehet az eladó irányában; de a' Fő-Úr is hozzá szólhat a' dologhoz, nem ugyan mindgyárt, de bizonyosan mikor az eladó nyerőnek maradéka elfogy. Ezen állítások másutt több világot nyernek.

Ideig tartó birtok jobbára zálogbul ered, de lehet Király Ő Felségétől, vagy mástul, jutalom fejében is határozott időre birtok adományt nyerni, mellynek neve *inscriptio*; magyarul muló adománynak mondani lehet; és merő vagy vegyes (*pura vel mixta*) a' szerint, a' mint vagy merő szolgálatok miatt vagy pénzfizetés mellett történt b).

X. Van továbbá különbség az örök birtokban is a' szerint, mint ahhoz valaki kir. adomány által, vagy másképpen jutott. Nagy hatása van ennek mind az öröklés rendgyére, mind a' szabad intézkedésre nézve; de mind a' kettőt csak más helyeken fejthetjük. A' szokott jelentés ez: *alia sunt bona donationalia, alia extra-donationalia s. emptitia*; magyarul: (királyi) adománnyal nyert vagy nem (királyi) adománnyal nyert (szerzett) jószág c).

a) Illyen példa vagyon FEJÉRNél in *Cod. Dipl. IV*, 2. p. 66. De halhatatlan testületnél az örökadás természetesen örök időre terjed.

b) *Tripl. I*, 13. §. 3. *it. 80 sqq. 1715*, 26. §. 2. *etc.*

c) Régi törvények és levelek háromféle birtokot említenek: *bona hereditaria, acquisita, et emptitia*; p. o. 1291, 32. *Cod. Dipl. IV*, 1. p. 162. (l. 125. m) *al.*; a' mi magyarul: örökös, keresett, és szerzett jószág, vagy is: örökség, keresmény és szerzemény volna. Hihető pedig, hogy örökségek eleinte csak azon jószágok voltak, mellyek

az első foglaláskori osztályból eredtek; legalább 1231-ben Béla ifjabb király úgy szökölt : „*Donationes quae falso nomine perpetuitates nuncupantur*“ (KATONA, *Hist. Crit. V*, p. 586. PRAY, *de sigillis*, p. 96 sqq. FEJÉR, *C. Dipl. III*, 2. p. 253.); és 1248-ban Béla mint már uralkodó Király különösen jutalmazni akarván élete megmentőjét adománylevelében azt mondgya : „*non ut donationes a regia benignitate concessas, sed ut descensum hereditarium . . . contulimus*“ (*C. Dipl. IV*, 2. p. 11 sqq.). Hasonlóul szól V-dik István Kir. levele : „*dedimus perpetuo et irrevocabiliter possidendum, infundendo in eodem totum jus domini ejusdem terrae adeo, ac si ipsorum descensualis fuisset a tempore S. Regis Stephani*.“ (*ibid. V*, 1. p. 130.). Ollyan jószág lehetett az is, mellyről 1281-ből Erzsébet Királyné vegyes csere-levelében imezt olvassuk : „*quae licet emptitia sit, de jure tamen et regni consuetudine approbata hereditaria reputatur*“ (*ibid. V*, 3. p. 128.). — De lassankint az eredeti örökségek is királyi adomány alá estek; és ma csak a' felül említett különbség áll, úgy hogy *hereditarium* csak annyi mint *perpetuum*.

128. §.

F o l y t a t á s.

XI. Tellyes szabadsággal jószágot bírnak : 1) a' Sz. Korona (a' Királyi-Szék) és a' királyi Kinestár (*S. Corona et Exc. Camera Regia vulgo Fiscus Regius*). 2) az Egyház-Nagygyai, Egyházak, és egyéb kegyes vagy nyilvános alapítványok (*Praelati, Ecclesiae, aliaeque piae vel politicae Foundationes*). 3) Világi Fő-Urak, és Nemesek; nem különben 4) a' szabad királyi Városok. És úgy uj különbség támad, a' birtokos tekintetéből. Azonban minden jószág eredetképpen a' Sz. Koronától függ a), és egygy törvény alatt áll b).

Miképpen pedig kizárva legyenek az idegenek, másutt láttuk (55.). Magátul értetődik az is, hogy nem t e l e n e k egyenesen királyi adományból jószá-

got nem bírhatnak, minekutánna erőtellyes adomány nemességet ád (62). De egyébaránt is a' nemtelenek eddig annyira megszorítva voltak, nem csak egygyesek, hanem közönségek is, millyenek a' mező-városok, hogy ha nemes jószágot bírtak, attúl őket minden nemes ember törvényes úton elűthette *c*); de ezt már a' törvény megszüntette *d*); és annakelőtte is kivéve volt a' mit nemtelen ember annyátul öröklött *e*), úgy azonban, hogy az ollyat is csak megtartani *f*) vagy zálogból kiváltani képes *g*), nem pedig annak kikeresésére *h*) vagy visszanyerésére *i*) pörbe szállani *k*).

a) *Trip. I, 10. §. 1. — b*) *Id. I, 2. 10. 12. etc.*

c) *Dec. 2. de actor. reali. Dec. 3. de ingress. Dec. 40. ad dand. v. recip. contrad. rat. Dec. 49. ad inval. fass. ex praejud. Dec. 1. ex incapacit. possessoris.* A' királyi kincstár részére hasonló példa nincsen, de lehetséget felteszi *Dec. 3. de ingress.*

d) 1844, 4.

e) *Dec. 3. ex incap. possess.* — *f*) *ibid.* — *g*) *Dec. 59. divis. success.* — *h*) *ibid.* — *i*) *Dec. 22. 23. ad inval. fass. ex praejud.*

k) A' Királyi *Curia* ítéletei nem éppen világos törvényekre támaszkodtak; mert azok (1630, 30. 1715, 23.) csak idegenekről szólnak; Verbőczy pedig (III, 29. 30.) csak azt mondgya, hogy a' jobbágnak ura földgyében tulajdona nincsen. A' mi az anyai jószágot illeti, itt sem világos a' felhozott törvény szándéka, mert az (1688, 18.) a' nemtelen birtokost csak említi, törvényesnek nem állítja. Hasonló említések pedig találtnak más törvényekben is, (p. ok. 1498, 38. városi polgárokról, a' kik nemes jószágot bírnak, hogy az eránt közönséges t. i. nemes bíróság alá tartoznak; és 1681, 46. §. 8. 9. és más hasonlók a' nemesek felkeléséről, és segéd-fizetésekről, de *subsidiis*). Hanem döntő erővel bírnak ezen kérdésben más törvények, azok t. i. mellyek a' leánynegyedről szólnak, midőn azt rendelik, hogy némelly esetekben a' leányok adomány-jószágból a' negyedet maga valóságában örökre kikapják úgy hogy az ollyan jószág nemtelen maradékaikra is leszáll.

Sőt minden kétséget megszüntethetett volna I. Ferdinánd Kir. törvénye, még pedig azon korból, mellynek boszszúló szándéka volt. Ime a' törvény szavai : „*Dicuntur praeterea esse nonnulli plebeae conditionis homines, qui praedia nobilitaria pecuniis empta possideant, usumfructum percipiant, non tamen in eo loco resident, nec onera aliqua instar eorum, qui nobilitari titulo et exemptione terras possident, ferre volunt. Idcirco cum in oneribus maxime publicis, commodis istiusmodi carere Status nequeant, statutum est, ut tales plebeae conditionis homines praedia nobilitaria possidentes, instar nobilium unius sessionis onera ferant, et in ea parte Comitibus parochialibus obedire teneantur. Contumaces autem et constitutioni praesenti satisfacere nolentes bonis seu praediis ejusmodi per Majestatem Regiam priventur*“. 1543, 36.

129. §.

A' holt kézről.

A' Fő-Papok, Egyházak és Monostorok részint a' Királyoktól, részint másoktól lassanként sok fekvő jószágot nyertek, és mivel azt, egyházi törvények szerint, soha el nem adhatták, de nemesi szabadságokkal is bírják, annál inkább szükségét látták a' Fejedelmek, hogy őket a' további szerzéstől eltiltsák. Az arra czélozó törvénynek neve *lex amortisationis*, a' mi onnan jó, hogy a' melly jószág kézről kézre nem mehet, hanem örökké egygy kéznél marad, az már adás-vevés tekintetében mintegy megsemmisült, elhalt; innen tehát vagyon *manus mortua*, holt kéz, és *bonorum amortisatio a*), jó szágnak holt kézre jutása; a' mi más örökké-tartó közönségre nézve is úgy lehet, p. ok. királyi városoknál. *Lex amortisationis* tehát röviden van mondva a' helyett : *lex contra saecularium bonorum* (a' királyi városokra nézve *nobilitarium*) *amortisationem s. de bonorum illorum amortisatione lata*, magyarul legrövidebben holt kézről szólló törvény, holt-kéz törvénye.

Illyen törvény hazánkban II. Ulászló király alatt keletkezett 1498-ban, mikor az rendeltetett: „hogy Püspökök, egyházak Nagygyai vagy azok képviselője, magok és egyházok személyére, világi fekvő birtokot és ahhoz kapcsolt álló jövedelmet sem a' királyi Felségtől valahogy ne nyerhessenek, sem pénzen örökre ne vehessenek, sem zálogul ne bírhasanak b). És továbbá: „Hogy ha valaki Fő-Pap-Urakkal vagy azok képviselőjével, akár más egyházfiakkal akár milly jószágrul és álló jövedelemről, kivált olyanról, mely a' Királyi Felségre szálland, valami szerződést vagy kötelezést eddig akármiképpen tett volna, vagy tenne jövendőben, olyan szerződéseknek és olyan kötelezéseknek semmi ereje és sikere ne legyen; sőt minden levél akármelly hiteles helyen kelt és készült, semmibe vétessen, habár királyi jóváhagyás reája kinyerve lenne. Azt mégis kivévn, hogy ha talán valamely Fő-Pap olyan jószágra már valóban pénzt adott volna, és az nyilván tudva lenne, annak pénze visszaadasson, hogy azon jószág végre megszabaduljon“ c).

Még régiebb ennél I. Lajos Kir. törvénye, mely ugyan csak az elágazó rokonok öröklését védi d), de melyet 1647-ben törvény oda magyarázott, hogy világi jószágot egyházaknak adni, hagyni, eladni, vagy elidegeníteni szabad ne legyen e). 1715-ben az említett törvények ismételt erősítést nyertek avval a' hozzáadással, hogy jövendőre szorosabban megtartassanak, ha csak különös esetekben a' királyi Felség (mások keresetét épen hagyván) felmentést nem tenne f).

a) Ezen franczia szótul, *amortir*, valaminek erejét venni; jószágrul mondva, holt kézre bocsátani.

b) „*Episcopi, ecclesiarum Praelati, vel eorum alter, pro personâ suâ et ecclesiæ suæ, possessiones et jura possessionaria secularia nec a Regiâ Majestate quomodolibet*

impetrare, neque pecuniis eorum jure perpetuo emere et comparare, aut titulo pignoris habere possint et valeant“. 1498, 55.

c) „*Ut si quis regnicolarum cum dominis Praelatis aut eorum altero, ceteris etiam viris ecclesiasticis, ratione bonorum et jurium possessionariorum quorumcunque, et praesertim ad Regiam Majestatem devolvendorum, aliquos contractus vel etiam aliqua obligamina hucusque qualitercunque fecisset, vel faceret in futurum, tales contractus atque hujusmodi obligamina nullius sint roboris et firmitatis; immo universae litterae in quibuscunque locis credibilibus superinde emanatae et confectae, inanes habeantur, etiamsi esset Consensus regius super hoc impetratus. Hoc tamen excepto, si quispiam fortassis Praelatorum ad hujusmodi bona jam de facto aliquas pecunias dedisset, et aperte de datis per eum pecuniis constaret, tali ejusmodi pecuniae restitui debeant; quibus restitutis bona illa tandem sint libera*“. 1498, 65.

d) 1222, 4. 1351, confirm. §. 11. — e) *Ne bona saecularium „ecclesiis dare, legare, vendere vel alienare“ liceat*. 1647, 17.

f) 1715, 16. §. 4. 5. „*deinceps exactius*“ observentur, „*nisi Regia Majestas in specialibus casibus, salvis tamen juribus alienis, eatenus dispensaret*“.

130. §.

Egyházi javakról.

Egyházak és egyházi személyek igaz jószágaitkat tellyes szabadsággal bírják, mint nemesek a' magokét a), azt kivévén hogy sem mag-fogyatkozás, sem hívtelenség által az egyházi javak a' királyi Székhez vissza nem térnek b).

Egyébaránt az egyházi hivatalokról és azok javairól hazánk törvényei a' következőket rendelik : 1) hogy sem idegen c), sem fiatal vagy tudatlan d) embereknek ne adassanak, sem egynek több hivatal, ha csak úgy a' szükség nem kívánja e); 2) hogy mindenki szolgálattya helyén lakjon, és köteles egyházi szolgálattyaiban híven eljárjon; sőt mind a' kettőre őket

őket a királyi Felség szoríthattya, zár alá vétetvén egyházi jövedelmöket is *f*); 3) hogy az egyház javait sem zálogul, sem örökre eladni *g*), sem akármiféle javait kissebbíteni *h*) nem szabad; 4) bűn miatt egyházi ember helyét ugyan vesztetheti, de nem vész az egyházi hivatal, sem annak jövedelmei, szabadságai *i*).

a) Trip. I, 2. 1647, 16. §. 10. etc. — *b*) 1498, 55, etc. — *c*) P. ok. 1495, 30. 31. 32. 1504, 10. — *d*) P. ok. 1498, 67. A' szerzetes előjárókrul: 1498, 56. 59. 1500. 32. 1504, 27. — *e*) P. ok. 1439, 8. 1498, 56. 1500, 31. 1507, 13. 1514, 59. 1647, 98. 1723, 55. §. 3. — *f*) P. ok. 1567, 31. 1723, 71. 1741, 16. — *g*) 1567, 31. §. 9. 11. 12. 13. etc. — *h*) P. ok. 1559, 51. §. 1. — *i*) Trip. II, 51. 1507, 8. 1492, 43. etc.

131. §.

A' Korona javairul.

A' korona díszére, vagyis a' királyi méltóság fenntartására bizonyos javak, t. i. fekvő jószágok és álló jövedelmek rendelve vannak, melyek a' MAGYAR KORONA JAVAINAK neveztetnek, *bona et proventus S. Coronae*. Meghatározta azokat II-dik Ulászló törvénye 1514-ben *a*); de a' Munkácsi uradalom helyébe 1791-ben törvény által *b*) más Tisza-melléki uradalom lépett, melly Bács megyében fekszik.

Ezen javakat a' Koronátul elszakasztani nem szabad; sőt ha valami idegen kézre jutna, tartozik azt a' királyi ügyek Igazgatója per uttyán visszavenni *c*); és a' jó lelkű birtokos költségét ugyan nem vesztí *d*); de az álnok nyerésszedő *e*) nem csak ingyen a' jószágot kiadni tartozik, hanem a' jövedelmet is megtéríteni *f*). Bérbe-adás nem tiltatik *g*).

Külömböznek ezektől egyéb királyi javak, nevezet szerint *bona fiscalia*, melyek akármilyen néven magá-

nos kézbiül a' királyi Felséghez visszakerültek, a' mire nézve visszakerült vagy megtért királyi jószágoknak lehet mondani, és azokat a' királyi Felség újabb adományokra fordíthattya, vagy maga kincsénél tarthattya *h*).

A' mit pedig a' Fejedelem úgy mint magános bír, azt sajátjának, saját értékének mondani lehet, *bona Principis patrimonialia*.

a) 1514, 3. — b) 1791, 7.

c) 1439, 16. 1514, 1. 2. etc. *Sent. 2. 5. 9. de action. Fisci R.* — A' jelentett törvény (1514, 2.) ezen szavait „*sine consensu et deliberatione Consilii sui ordinati*“ (kirendelt Tanácsának megegyezése és tanakodása nélkül), már a' későbbi törvények példája szerint (1608, 22. *a. cor. 1791, 7.*) kell magyarázni; az az nem csak a' királyi Tanács, hanem az Ország Rendeinek megegyezése is kívántatik.

d) *cit. 22. §. 2. 1609. 54.* — e) *cit. 22. §. 1.* „*tales foeneratores qui pecunias suas ad bona Coronae — lucri gratia mutuo dedere*“. — f) *ibid.* „*non solum illas amisisse, verum etiam in aestimatione proventuum convinci debere*“. — g) 1723, 16. §. 2.

h) *Trip. I, 13. §. 4. 1791, 7. fin.* Ellenkezőt kívántak az Orsz. RR. 1599-ben (*art. 31. pr.*).

132. §.

A' jószág becsűjéről.

Törvényes ügyekben sokszor megkívántatik a' JÓSZÁG BECSŰJE, melly háromféle, igaz, köz, és örökös (*condigna, communis et perennalis aestimatio*).

IGAZ BECSŰ, melly szerint a' jószágot adni-venni lehet, és annál fogva változó *a*)

KÖZ BECSŰ pedig régi határozat szerint állandó, és Verbóczi első könyvének a' végén találtatik (1, 133. 134.); p. ok. népes jobbágy-telek egygy ezüst girába (*marca argenti*), az az négy forintba vétetik; épület-

tel de lakó nélkül fél girába; lakó és épületek nélkül de más telkek sorában egygy negyed girába t. i. egygy forintba. Népes nemes telek három gira, lakó nélkül másfél, minden épület nélkül egygy gira.

Kövár (*castrum lapideum*) száz gira. Eke alá való földön (*terra arabilis*) vagy köz b) erdőben király-mértéke szerint egygy eke-allya (*ad unum aratrum regalis mensurae sufficiens*) három gira; szabad c) erdőben minden eke-allya tiz gira; bárd alá illő és makkos erdőben d) minden eke-allya ötven gira; ha pedig bizonyos esztendei jövedelme vagyon tizszer annyi a' köz-becsűje. De a' mi három eke-allyán túl megy, erdőkben elmellőztetik.

Egygy eke-allya száz ötven holdra terjed e), mellynek hossza hetvenkét, szélessége tizenkét királyi öl. Király öle tizenhatszor annyi, mint Verbőczi vonása, melly könyve szélén látható, a' mi valamivel több mint mai másfél öl, és királyi mértékkel egygy hold mintegygy 2051 mai négyszegű öl.

Egygy-egygy hold szántóföld, vagy köz-erdő becsűjére nézve maga Verbőczi vitatkozásra kelt; mivel t. i. mások egygy-egygy holdat negyven denárral számították, ő ezt gáncsolta, és helyébe mint igazabb számot tizenkét denárt tett; helyesebb számolással csak nyolcz denár esik egygy-egygy holdra f).

Egygy hold kaszállót Verbőczi száz denárra becsűli; szőlőket pedig csak annyira mint a' cserjét vagy a' szántó földet, mivelhogy műveltetés nélkül csak hamar cserjévé változik.

Van még monostorok, egyházak, kápolnák, azonkívül gyümölcsös fák, malmok, források, halastavak, vámok, sőt marhák becsűje, nem kevés különösségekkel.

Némelly javak köz-becsűje a' tizszeres eszten-

dei jövedelemből áll g). Az egészben pedig nem kevés az egyenetlenség és kétes kérdés. Hasonló de nem egészen egygyezű becsű-lajstromok másutt is találtnak h).

ÖRÖK BECSŰNEK csak fekvő jószágban vagy on helye, és csak világos törvény vagy egyenes kötelezés mellett i), és a' közbecsűt tizszer meghaladgya k).

a) *Trip. I*, 131. §. 5.

b) *Terra communis* régi levél szerint annyi, mint *terra metis non separata* (ap. FEJÉR, in *Cod. Diplom. II*, p. 47.); aligha nem hasonló értelemben volt *silva communis*, közerdő, az az határjelek nélkül, tehát közös.

c) Verbőczinél *silva permissoria*, talán „*ubi alii porci de provincia pro tributo intrare permittuntur*“ (*Cod. Dipl. IV*, 1. p. 107.). Vagy talán hibásan fordította Verbőczy a' régi magyar szót eresztevény, *parva i. e. succrescens silva* (*Cod. Dipl. IV*, 1. p. 337. *IX*, 5. p. 335.; *silva lucea IX*, 4. p. 307.; *rubeta, IX*, 1. p. 155.).

d) Verbőczinél *silva dolabrosa et glandifera*; de nála a' *silva permissoria* is *pro omni opere apta*; hol van tehát a' különbség?

e) „*Terram unius medii aratri, videlicet 75 jugera terrarum, quodlibet in longitudine 72, in latitudine 12 mensuras contineret*“ (*Cod. Dipl. IX*, 1. p. 701.). Másutt 120 hold (*Statutoriae, in Cod. Dipl. IV*, 3. p. 255.).

f) Mert 3 gira = 12 forint = 1200 denár; ezt kell 150-nel osztani. — g) *I*, 133. §§. 30. 41. 44. Aligha ezekben Verbőczy nem tévedett; erősíti ezen gyanút a' következő 45 §.; annál is inkább, mivel úgy az örök-becsű százszoros esztendei jövedelemre rügna. Nem különben tévedés lehet az 58 §-ban, hogy a' paripa igaz értéke szerint becsülte-tik, mert nem csak hogy ez nagyon változó, p. ok. 1281-ben egygy paripának ára 200, egygy másé 14 gira volt, FEJÉR, *Cod. Dipl. V*, 3. p. 93. 104.; egygy másért ugyan abban az esztendőben III. László Kir. egygy egész falút adott *ibid. p. 75.*); hanem a' többi becsű árokhöz éppen nem illik.

h) P. ok. Nyír-Kállai Tamásnál (ap. KOVACHIGH, *Formulae stili solennis. num. 195.*). Régi levélben (ap. FEJÉR, *Cod. Dipl. III*, 2. p. 411. et 414.) váltva olvassuk:

„*secundum communem aestimationem*“, és „*juxta destinationem provincialium*“. Másutt (*ibid.* IV, 2. p. 519.) leány-negyed és anyai kelengye (*dos*) fejében jószággrész adatván a' becsűre mind a' két rész maga embereit megválasztotta. Ezek szerint *communis aestimatio* olyan értelemben állott volna, mint *communis inquisitio* (*Trip.* II, 27 sqq.), tehát közös, nem pedig közönséges becsű.

i) I, 133. §. 5. — k) *ibid.* §. 3. 4. A' tizszeres mérték onnan magyarázható, hogy régenten az esztendei kamat száztul tiz volt.

II. SZAKASZ.

A' SAJÁTRUL ÉS ANNAK SZERZÉSÉRŐL.

133. §.

Mit lehet sajátnak mondani?

I. Jószág felett következő kérdések támadhatnak: 1) ki bírja, vagy inkább ki bírhattya úgy hogy mást akárkit eltilthasson? A' mire nézve figyelemre méltó, hogy másképpen bírjuk az ingót, másképpen az ingatlant: amazt elvinni, elzárni lehet, de nem ritkán másra is bizzuk, p. ok. nyáját, gulyát; ellenben az ingatlant soha elvinni, de némelykor elzárni sem igen lehet, p. ok. nagy pusztát; itt a' birtok csak abban áll, hogy jószágunkat bátorságban tudgyuk, vagy legalább kész bírói oltalom alatt.

2) Ki használlya, vagy inkább ki használhattya? Megeshetik pedig, hogy többféle haszna lévén valamely józágnak abban ugyan többen részesülnek, de nem minden értelemben, p. ok. erdőben más a' legeltetés, más a' makkoltatás, a' faszedés, a' favágás.

3) Van-e szabadságunk a' jószágot elválttatni, p. ok. ezüstöt edényre, megemésztetni, elhasználni, elrontani, elhagyni, elvetni,

eladni, elcserélni, másképpen idegen kézre bocsátani, halál esetére felőle rendelkezni, minden avatkozást pedig eltávoztatni?

És 4) ha a' jószág akaratunk ellen idegen kézre jutott, áll-e hatalmunkban azt visszszavenni, és miképpen?

Mind ezeket az előadott sorban következő rövid nevekkal szokás jelteni: *jus possidendi* (*cum exclusione aliorum*); *jus utendi fruendi*; *jus de substantia rei disponendi* s. *jus proprietatis*; *demum jus vindicationis*. Magyarul: bírhatás; használhatás; szabad intézkedés; visszszakövetelés; vagy visszszapereelés.

Már ha ezeket tellyes mértékben egygybe foglallyuk, ez mindösszsze annyi hatalom, hogy jószágra nézve nagyobb nincsen; és ha valaki avval bír, akkor azt mondgyuk, hogy a' jószág övé; *res ejus est*; vagy hogy ő ura, tulajdonosa a' jószágnak, *rei dominus est, rem in sua potestate, in suo dominio habet*; a' jószág sajáttya, tulajdona, *res ejus propria est*. Innen vagyon: *rei dominium* p. ok. *acquirere*, a' mit magyarul nem lehet úgy adni: jószág sajáttyát (uraságát, uradalmát, uralmát) szerezni; hanem igenis: saját jószágot szerezni, vagy jószágot sajátul szerezni.

II. Azonban becsesebb javakra nézve, kivált az ingatlanokban, sokszor a' tulajdonos megszorítva vagyon, vagy törvények, vagy szerződés, vagy végintézet által, hogy t. i. a' jószágot bizonyos tekintetben más bírja és használlya, p. ok. a' jobbágytelket, a' zálogot; vagy hogy el nem adhattya, halál esetére szabadon nem intézkedhet, p. ok. az ősi jószágrul, és több effélék. Itten tehát azon kérdés támadhat, mennyire mehetnek a' megszorítások mind a' mellett,

hogy a' ki egyébaránt a' jószág ura lenne, a' mar a d-
g y o n, és ura lenni meg ne szűnnyön. A' mire egész-
ben (*generatim*) csak annyit mondani lehet, hogy az a'
törvénytől vagy szokástul függ, attul t. i. hogy mi-
képpen áll a' törvény, vagy a' közvélemény külön-
külön mindennemű megszorítás eránt; p. ok. lehet a'
sajátot álló esztendei fizetésekkel vagy szolgálatokkal
terhelni, de jobbhagy-telek mégis a' Földes-Úr sajáttya,
bár ennek attul semmi egyéb álló haszna nincsen. Az ősi
jószág saját marad mind a' mellett, hogy arrul szaba-
don rendelkezni nem lehet. Sajátunk, a' mit királyi
örök-adomány által nyertünk, és mind a' mellett, hogy
ollyan jószág a' koronára vissza-szálló, a' törvények
arra tekintve csak „*de eventuali jure S. Coronae*“ szól-
lanak, nem pedig „*de proprietate s. dominio S. Co-
ronae*“. Ellenben, ha Földes-Úr jutalom fejében vala-
kinek vissza-szálló jószágot adott, csak övé marad.
Nemtelen vesztett jószágát perrel vissza nem nyer-
heti, de ha most is bírja, vagy zálogba adta, saját-
tyának mondhatta, mert másé kié volna, ha nem az
övé?

Ezeknél fogva nem igen használható nálunk ama
szokott határozás: *dominium est jus de rei corpora-
lis substantia et ejus consecrariis disponendi*; saját jó-
szágunk az, a' miről magárul egészben vagy részen-
kint, és minden hasznárul szabadon intézkedhetünk.
Mert éppen a' szabad intézkedés a' legbecsesebb javak-
ban igenis meg vagyon szorítva. Hanem sajátunknak
mondhattuk azt a' mit olyannak a' törvény elismér,
vagyis a' mit úgy szereztünk, hogy a' törvény szerint
sajátunk legyen. Egyébaránt szükséges a' szerzés ne-
meit külön-külön tekinteni.

III. Többen valamit nem bírhatnak úgy, hogy
mindenik az egésznek ura legyen (*Plures ejusdem rei*

domini quisque in solidum esse non possunt); de közösen bírhatták, p. ok. több örökösök az osztatlan örökséget. Illy közös jószág urai (*condomini*) társurak az egészről csak köz megegyező akarattal intézkedhetnek; maga részéről pedig és ennek jövedelméről mindenik; csak hogy társai kára nélkül *a*). Osztályt is mindenik kérhet *b*). De sem a' testületek p. ok. káptalanok, konventek jószágai (*bona universitatum*) ide nem tartoznak; sem olly egész, melynek elszakasztott részeit külön-külön többen bírják; ezek közbirtokosoknak neveztetnek (*compossessores*). Azonban a' közbirtokosok között is lehet közös jövedelem, p. ok. bormérésbül, vagy közös föld, p. ok. erdő. És szabályozást (*regulationem communium beneficiorum*) vagy felosztást (*separationem communium fundorum*) itt is mindenik kérhet *c*).

a) P. ok. 1723, 47. Az osztatlan örökségről bővebben másutt.

b) P. ok. *Tripl. I*, 40 sqq. 48. — *c*) 1715, 69. 1836, 12. 1844, 10.

134. §.

A' saját földről.

Különösen föld birtoka sokféle szabadságokkal, de terhekkkel is járhat. Uráé nem csak a' föld színe, hanem rendszerint az is, a' mi alatta, vagy rajta, vagy fölötte találtatik. Övé p. ok. az agyag, mész, kő, kőszén; de só- és nemesebb ércz-bányákról *a*), nemkülömben talált kincsről *b*) külön törvények vagy rendelkezések vannak. Övé tovább minden víz, akár föld alatt akár föld színén, nevezetesen minden vízforrás, álló vagy lefolyó víz, kivéve a' nagyobb folyókat hajózás tekintetében; kútakat is áshat, habár a' szomszédgyáé

kiürülne. Nem különben telkét bekeríteni, fákat ültetni, építeni tellyes szabadságában áll, habár szomszédgyának nem tetszene.

Ellenben 1) a' víz természetes folyását gátolni vagy tartóztatni más kárával nem szabad. Nem tehát új gátokat, malmokat, más vízi-műveket úgy építeni, hogy vagy áradások, vagy hajózás tekintetében másoknak ártsanak; de a' fenlévő műveket is, ha ártalmasok, a' birtokos vagy igazítani, vagy egészen megszüntetni köteles c).

2) Szinte vízáradások tekintetében tartoznak nem csak helybéli köz birtokosok, hanem a' víz mentében minden vidékiek, hacsak a' túlnyomó rész, *potior pars* d) megegygyezett, gátok, töltések, egyéb véd-művek építésében részt venni, úgy hogy kiki, birtoka és remélhető haszna arányában, a' Törvényhatóság által készített kulcs szerint, munkával és költséggel hozzájáruljon e); de későbbben ha a' remélt és valószínű haszon között különbség mutatkozna, költségigazításnak helye vagyon f). Ha pedig a' víz-folyamának változása által valaki vagy határának egygy részét, vagy a' víz hasznát vesztene, egész kára megtérítését kívánhattya g).

3) Továbbá mindenki tartozik a' közjó tekintetéből bizonyos, törvény által kijelelt, munkákra jószágát, k i s a j á t í t á s ú t t y á n, *per modum expropriationis*, oda engedni; csak nem tellyes kármentés nélkül. Ollyanok bizonyos vas utak és vízi csatornák, mellyek a' kereskedés hathatós előmozdítására szolgálnak h). Országúttját pedig, akármerre kívántatik, a' Törvényhatóság, kárpótlás nélkül is, készítteti vagy tágíttya i). — Nem különben ha Király Ő Felsege valahol harminczadot állítani kíván, az arra szük-

séges helyet a' Földes-Úr, igaz ára mellett, zálogképpen a' királyi Kamarának oda engedni köteles k.).

4) A' közjó tekintetéből különösen tiltatik az erdők pusztítása, úgy hogy a' Törvényhatóság ha jónak láttya, zárt és gondviselőt rendelhet, *sequestrum imponit*, és a' további kihágásokat megis büntetheti l.).

5) Az is némiképpen idevaló, hogy nemes ember más határában is vadászhat, a' mit annál fogva kénytelen a' birtokos eltérni m).

a) 1351, 13. 1514, 3. Bővebben ezeket előadgya a' Bánya-törvény.

b) Ennek felét a' Földes-Úr, felét a' találó nyeri; ha pedig érteke 150 forintot meghalad, három egygyenlő részre osztatik, a' királyi kincstár és amazok között. A' mi a' nemzeti muzeumban helyet érdemel, annak az utóbbak csak becsű-részét kapják. A' ki pedig a' kincset rossz szándékkal titkollya, maga részét egészen elveszti, két harmadát ha csak tudatlanságbul vétett. Mind a' két esetben helyébe a' feladó lép. A' vizsgálat és közelebb határozás a' Királyi Kincstárt illeti (*Resol. R. 8. Aug. 1812. num. 32272. út. 3. Aug. 1813. n. 18788. et 11. Apr. 1815. n. 10308. KELEMENNél III. §. 32.*). Régenten a' talált kincs a' kir. Felséghez tartozott FEJÉR, *Cod. Dipl. VII, 2. p. 212.*) — Azonban más jószágán kincset keresni a' földes úr ellenére nem szabad, sőt imez kára térítését, és ha birói tiltást tétetett volna, hatalmaskodás díjját követelhetné (*arg. 1729, 42. §. 8.*).

c) 1751, 14. 1840, 10. — d) Igy szól 1807, 17., és úgy kell érteni az újabb törvényt is 1836, 36., hol „*major pars*“ nagyobb rész áll.

e) Tanúságos itten a' törvény lassú fejlődése : 1751, 14. 1807, 17. 1827, 33. 1836, 36. 1840, 10. §. 6. 7. 8. — f) 1840, 10. §. 7. — g) Ugyan az §. 9. Régiebb törvény szerint (*Trip. I, 87. §. 3. 1655, 31.*) habár a' folyó medre változna, mégis a' víz használata előbbi urának megmaradna; de ez sokszor ki sem vihető; és, úgy látszik, a' régi törvény itt az újabbik által mellőzve vagyon. — Hogy pedig akárki saját földgyei oltalmára más határan szabadon gátokat, vízi-sarkantyúkat, és egyéb vízi-műveket rakhatna, az Verhőczy szavaibul nem következik, mert ő csak azt

mondgya, hogy némelyek olyan engedelmet nyerhetnek, (kétség kívül magától a' szomszédától). — Egyébaránt a' hol folyó-víz két birtokot elválaszt, régi szokásbul, fele ide, fele oda tartozik. (Példa vagyon FEJÉRNél, *in Cod. Dipl. V*, 1. p. 222.). — Hasonlóul intézkedett legujabban a' futó homok elfojtása eránt a' törvény, (1844, 10.), melyről másutt.

h) 1836, 25. 1840, 38. 40. Ezen törvényekben kijelölve vannak a' következő vonalak: Pestről Zömblénig vagy a' Magyar Tengerpartig; vagy Bécs felé Ausztria széléig, nem különben Morva, Szilézia, Galiczia széléig; vagy Erdélybe Kolosvár és Nagy-Szeben felé; továbbá Bécsből különösen Austria szélétől Krakó felé, vagy a' Magyar Tengerparthoz, Eszékhez és tovább Török-országba; hasonlóul Nagy-Szombattul Kassáig és innen Krakó felé vagy Miskólcztul Galicziába és Orosz-országba; végre Sziszekttől a' Magyar Tengerpartig (1836, 25); és nem különben Bécsből Magyar-országon keresztül Trieszt felé (1840, 40.); és különösen vízi-csatorna mely a' Dunát és a' Tiszát összekösse (1840, 38.). Mind ezen munkákra nézve a' Törvényhatóságok tartoznak az előforduló pereket rövid úton (*summarie*) elintézni, az akadályokat serényen elhárítani, az elő-készületeket hatalomkarral is oltalmazni (1836, 25. §. 2. 3); és adó alá ilyen vállalatok nem esnek (§. 7.). A' tisztí és bírói eljárásul másutt.

i) 1548, 49. §. 4. 1598, 31. 1625, 13. *etc.* — k) 1723, 13. §. 6. — l) 1791, 57. 1807, 21. 1836, 12. §. 16. — m) 1729, 22. 1802, 24.

135. §.

Hogyan lehet valami sajátunk.

A' mi eddig senkié sem volt, vagy legalább mostan senkié sem, az magunké lehet foglalás által. Miénk, a' mi magunk jószágából ered, és némelykor a' mi másé volt vagy senkié sem, a' miénk lesz mivel a' mi jószágunkkal egygyesült. Legtöbbször a' saját kézzel kézre megy ura akarattya és átadás által. Bűn miatt is megtörténhetik, hogy valaki jószágát vesztí és más nyeri. Egész vagyon sa-

játunkká lehet öröklés által, és egygyes jószág hagyomány által. A' megbukott adósnak is egész vagyona átmegegy a' hitelezőkre egyetemben *a*). Az első háromrul itten; a' többirül másutt szöllumk.

a) Hoszasas birtok által (*per usucapionem*) nálunk sajátot szerezni nem lehet, de igen állandó birtokot, a' mirül bövebben a' következő szakaszban.

136. §.

A' foglalásrul, különösen a' vadászatrul.

A' mi másé azt ura akarattya ellen foglalni nem szabad; sajátunkká sem tehettyük foglalás által; sőt a' tett büntetés alá eshet. Itten tehát olyan foglalásrul szó nem lehet, hanem csak annak foglalásárul a' mi senkié sem. Illyen foglalás történhetik vadászat, halászat, madarászat, 's némiképpen találás által.

A. Miénk a' vad, ha tellyesen hatalmunkba kerítettük, a' mire nem elegendő a' pusztá megsebesítés. De fő dolog ebben, hogy nem minden embernek szabad vadászni, halászni, madarászni. A' mirül törvényeinkben következő rendelkezések vannak.

1) Nemtelennek és idegennek vadászni éppen nem szabad, sem fáczányt, foglyot, császár-madarat, fajdyúkot fogni *a*).

2) Földes-Úrnak a' maga határában tellyes szabadsága vagyon, csak nem mások kárával; és csupán ezen tekintetbül a' (jobbágyi) vetésekben, míg az aratásnak vége nincs; a' réteken Sz.-György napjátul (Apr. 24.) kezdve míg a' széna és sarjú takarítás be nem végződött; szöllumkben míg a' szüret végét nem érte, sem lóháton, sem gyalog nem vadászhat *b*).

3) Nemes ember vagy a' kinek nemesi szabadsága vagyon, más határában is vadászhat, madarászhat, csak hogy némelly megszorításokkal, t. i. 1. nem csoportosan hajtókkal, vagy pénz-keresetre, hanem csak maga asztalára; akár egygy vagy két szolgálval maga mennyen, akár őket magokat küldgye *c*). — 2. A' tenyésző vadat kiméllye; t. i. a' törvény kijelélése szerint szarvas bikát kímélni kell 15-dik September-től 1-ső Juniusig, tehenet 1-ső Januártul 1-ső Septemberig; nőstény őzet 1-ső Máxiustul Május közepéig; nyulat 1-ső Februártul Mártius végéig *d*). — 3) Tilosba ne mennyen. De minden Földes-Úr egész megyebéli birtokának csak fele részét tilthattya, azt sem a' megyei hatóság tudta, vizsgálattya és engedelmével nélkül. A' tilos részt pedig a' megye küldöttjei jelenlétében felállított táblák jelelik *e*). Azonban a' megsebesített és úgy futó vad után tilosba lépni, és azt onnan elvinni szabad; nem külömben midőn a' kutyák üzvéen a' vadat át-szöktek, azokat onnan viszsza hívni, de nem ott a' vadászatot folytatni; ellenben az átfutott kutyát, kivéven szőlőben, lelőni, vagy elfogva tartóztatni nem szabad *f*). Továbbá nemes ember útban lévén a' szabadon járó vadat mindig és akárhol ejtheti és elviheti, kivéven foglyokat és fáczányokat, a' hol ezek gonddal vagy költséggel tartatnak *g*).

4) Kártévő akármilly vadat nem tilos határban szabad akárkinek elfogni, elejteni, agyon-lőni, de a' paraszt köteles azt a' földes úrnak oda hagyni; ellenben emez tartozik minden kárt megtéríteni, szóbeli per uttyán költségekkel egygyütt, más úton még hatalmaskodás díjával is *h*). Ragadozók ellen a' megyei hatóság tiszti vadászatot is rendelhet *i*).

5) Törvényszegő vadász, ha nemes ember, hatalmaskodás díját fizeti *k*), vagy szóbeli per uttyán a'

kárt kétszeresen téríti, költségekkel egygyütt *l*). A' kutyák által okozott kárt pedig egyszeresen, de költségekkel *m*). Hatalmaskodás díjját fizeti az is, a' ki a' vadászó nemes embert maga törvényes szabadságában háborgattya *n*). A' nemtelen törvényszegő büntetését pedig a' törvény ki nem szabta, hanem bíróra bízta *o*). Végre nemes ember puskáját elvenni, vagy puskát emberre szegezni szigorúan tiltatik; de a' büntetés kimérése itt is csak a' bíróra van hagyva *p*).

Más vízében halászni, csikászni, pióczát szedni nem szabad, és a' törvényszegőn lehet szóbeli per uttyán a' kárt kétszeresen költséggel egygyütt megvenni *q*). De Krassó-, Temes-, Torontál-Vármegyékben vannak községek, hol a' jobbágyok nádlás fejében bírt tavakban szabadon halászhatnak *r*).

B. A' mi a' fellelhető javakat illeti, ezek ötfélék: 1. a' mi eddig senkié sem volt; vagy 2. magátul a' földben rejlik; 3. a' mit valaki elhagyott; vagy 4. elvesztett; vagy 5. gondosan elrejtett. Az utóbbbirul már fellyebb szóllottunk. A' mi soha senkié sem volt, vagy elhagyás által olyan lett, azt szabadon kiki magáévá teheti, a' mennyire tiltó rendelkezések nincsenek. Az a' mi földben rejlik vagy a' földes úré, vagy a' királyi kincstáré, mint fellyebb említettett.

Az elvesztett jószágot a' találó magáévá nem teheti; hanem akár mikor igaz urának kiadni tartozik. A' bitang marhárul törvény is intézkedett, melly szerint azt a' Szolgabírónál vagy város Kapitányánál bejelenteni kell; tizenöt nap múlva az egész országban kihírdettetetik, és három holnap utánn árverés uttyán eladatik; az ára pedig, kifogván a' költséget és kárpótlást, a' megyei vagy városi pénztárba tétetik *s*).

a) 1504, 18. Ez csak parasztokról szól; 1729, 22. ez már a' polgárokra és nemtelenczekre egyetemben és akár mi

rendű idegenekre kiterjed, es megerősítettett a' legujabb törvény által, 1802, 24. §. 1. — Továbbá a' régiebb törvényekben csak szarvasok, őzök, nyulak és vad-disznók vadászata tilos; fajt-tyúkot is csak az utolsó törvény nevezi. (Az 1822-ki kiadásban tévedés által a' felhozott leg-régiebb törv. cikkelyben kiesett ezen szó „*perdicum*“). Nevezetes V. István Kir. levele, mellyben ezt olvassuk: „*Item contulimus eisdem (hospitibus de Felzáz) silvam, in qua feras mediocres, videlicet ursos, apros, cervos et capellas occidendi liberam habeant facultatem.*“ *Cod. Dipl. V, 1. p. 176 sq.*

b) 1729, 22. §. 2. 1802, 24. §. 5. 1840, 9. §. 15. Tiltva volt az első törvény által angol-kopók tartása (Sínkorán, chien-courant) 1729, 22. §. 9.

c) 1802, 24. §. 3. — d) *Id.* §. 4. Nem mindenben egygyezőlőleg 1729, 22. §. 10. — e) 1729, 22. §. 2. 3. 1802, 24. §. 2. Az első törvény különbséget tett erdős, nádas, harasztos helyek és mezők között, de az utóbbi ezen különbséget elmellőzte. — f) 1729, 22. §. 4. 5. 1802, 24. §. 6. — g) 1729, 22. §. 6. 1802, 24. §. 7.

h) 1802, 24. §. 10. 1840, 9. §. 16. — i) 1802, 24. §. 11.

k) 1802, 24. §. 8. Hatalmaskodás díjja 100 forint, kár- és per-költségek megtérítésén felül. A' kár itten a' vadak árából állana. A' régiebb törvényben (1729, 22. §. 11.) három gira volt kiszabva. — l) 1840, 9. §. 15. — m) ugy. ott. — n) 1802, 24. §. 8. o) ugy. ott. Régiebb törvényekben (1504, 18. 1729, 22. *pr.*) három for. volt. — p) 1802, 24. §. 9. Régis. ok. I. Sz.-László törv. I, 12.

Az 1751-ki Hadi-szabály (*Regulam. milit.*) szerint a' Főtiszteknek is meg van engedve a' vadászat, de csak 1) mezőn és berekben, nem nagyobb erdőben, és a' hol erdő nincs, berekben és nádasban sem; 2) azon határban a' hol hadi szállása vagyon; 3) hogy a' jelenlévő földes Úrnál kívánságát jelentse; 4) mulatság okáért, tehát nem embere által; 5) tilos helyeken és időközön kívül. Vad-disznókra nézve a' tilalom 2-dik Februártul 16-dik Octoberig tart. Fogoly és fáczány vadászása, nem különben halászás, kivéve nagyobb vizekben mulatság okáért, egészen tiltva van.

q) 1840, 9. §. 33 — r) 1836, 6. §. 8.

s) 1840, 9. §. 28.

137. §.

A' tenyészet és egygyesülés hasznáról.

A' mi magunk jószágából ered (terem vagy tenyészik), kétség kívül a' miénk, azonnal hogy termett vagy tenyészett, minden ujabb tettünk nélkül; mert úgy is része a' tenyésző jószágnak, és elválva sem szűnik sajátunk lenni, mert arra rendszerint ok nincsen; sőt a' jószágot is leginkább csak jövedelme miatt szereztük. Azonban lehet mégis eset, hol a' tenyészet igaz okból másé, p. ok. ha jószágunkat bérbe vagy zálogba adtuk. Tehát csak rendszerint földgyeink termése, fáink gyümölcse, barmaink ellése a' miénk csupán az által, hogy a' mi jószágunkból eredtek. *Fructus e re nostra nati jure accessionis stulim nostri fiunt.* A' ki pedig más jószágát használja, az a' termés vagy tenyészet urává csak elválás vagy beszedés által lehet; *dominus fit per separationem vel perceptionem fructuum.*

Midőn határunkat folyóvíz mossa, megtörténhetik, hogy lassú beiszapolás által a' part idővel a' vízre bellyebb terjed, és ekképpen birtokunk is tágulhat; *quod per alluvionem fundo nostro sensim accessit, nostrum fit.* Ha pedig a' folyó ereje által (*per vim fluminis*) egygy darab földünk elszakadt és máshová vitetett, az csak miénk maradt, a' törvény egyenes rendelése szerint is *a*). — Ha közös folyóban sziget emelkedett (*insula enata*), ezt a' határos birtokok magok közt feloszhattják, úgy hogy a' folyó közepe mint választó határ megmarad, és erre az egygy birtokok széleiről szakasztó egyenes vonalak húzatnak *b*). Ugyan az történhetne, midőn a' folyó, más útat törvén, előbbi medrét szárazon hagyta, *alvei derelictio c*). De mind ez csak akkor áll, ha méretlen föld-

földnek víz a' határa, (*si agri arcifinii sunt, non limitati*). Nem is szabad gátokat, sarkantyúkat és más efféle vizimíveket a' végett építeni, hogy az említett változások bekövetkezzenek *d*). Mikor pedig az áradó víz határunkról távozik, vagy a' földszíne másképpen változik, akkor újabb sajátot nem nyertünk, (*mutatum tantum superficiei fundo nostro nihil accessit*),

Köz vélekedés továbbá, hogy kié a' föld, azé minden vetemény, vagy termés, beültetett fák is (*satio, plantatio*), bár másébul jönnek; nem különben, hogy az épület azé, a' kié a' föld, bár másébul épült, vagy más építette; csak hogy az építő szereket a' hibátlan tulajdonos, mikor az épület össze-rogyott, vissza-követelheti. Mind ennek oka pedig a' volna, hogy vetemény, termés, ültetvény és épület nem lehetnek föld nélkül, de lehet igenis föld azok nélkül, és hogy erre nézve minden esetben *principale*, fő-jószág, a' föld, *accessorium*, máshoz-való, kisebb tekintetű a' mi a' földdel egyesült. De ebben az okoskodásban úgy látszik tévedés vagyon *e*).

Ingó javakra nézve megtörténhetik, hogy más jószág a' miénkkel egyesült vagy össze-vegyült valakinek szándékos tette vagy tévedése által, vagy éppen vak esetből. Nevezetesen egyesülés (*adjunctio*) történhetik érczek össze-forrasztása (*afferruminatio, vel applumbatura*); arany-, ezüst-, egyéb fonalak beszövése (*intextura*); gyöngyök, drága-kövek befoglalása (*inclusio*) által. Ide vonni lehet azon esetet is, hol valaki más holmijén írt vagy festett (*scriptura, pictura*). — A' vegyítés pedig vagy híg, vagy száraz szerekkel történik (*confusio liquidorum*, hígszerek össze-öntése, *et commixtio aridorum*, száraz-szerek vegyítése). Mind ezen esetekben az a' kérdés támadhat,

klé legyen az egész, és ki veszi a' magáét, kárpót-lás mellett vagy a' nélkül? Hasonló kérdés támad még akkor is, ha valaki más jószágát új alakba öntötte, p. ok. más ezüstyéből, aranyából ékességeket, más gyapjából posztót készített (*ex aliena materia speciem facere, vulgo specificatio*, magyarul átalakítás-na k lehet mondani). Idegen törvények az efféle esetekről különböztetve intézkedtek; nálunk, úgy vélik, a' következő szabások megállhatnak:

1) A' ki hibátlan, maga jószágát elválasztását vagy helyre állítását kívánhatta, midőn ez vagy amaz nagy kár nélkül lehetséges.

2) Ha ez nem igen lehető, a' becsesebb jószág magához vonja a' kisebbet, de úgy hogy a' ki maga vétke nélkül a' magáét veszti, kárpótlást nyerjen.

3) Egygyenlő lévén kétfelül az érték, a' vegyes vagy egygyesült egész közössé válik.

4) Ha az egygyik fél vétkes, a' hibátlan félnél áll a' választás, hogy vagy a' jószágot vegye, vagy a' kárpótlást f).

a) *Trip. I, 87. §. 3. 1655, 81.* — b) Ezt Kelemen képpel is magyarázza, *III. §. 40.* — c) 1840, 10. §. 9 l. fel. 134. g) al. — d) *Trip. I, 87.* Példa FEJÉRNél, *in Cod. Dipl. IX, 1. p. 567.*

e) Mert az osztó igazság csak haszon körül forog; és annál fogva midőn kérdés támad két jószág felett, melyik a' nagyobb, melyik a' kisebb tekintetű; a' józan okosság csak oda vezet bennünket, hogy nagyobb tekintetet kíván a' becsesebb; a' javak becsét pedig törvényben csak azok árán mérhetjük; mert egyébaránt víznél, levegőnél semmi becsesebb nem volna. A' pedig, hogy valami magában állhat, vagy csak mással egygyütt, (*utrum res per se subsistat vel minus, vulgo: utrum substantia sit vel accidens*), ez ha különbséget tesz a' Metaphysicában, (a' való-ságok vizsgálatában), abból nem következik, hogy döntő ereje legyen a' törvényben is, hová az éppen nem tartozik. — Az említett okoskodás helytelensége még inkább

szembe szökik, ha további következéseire nézünk; mert megeshetik, hogy valaki más papirosára írja vagy lelkes költeményét, vagy titkos jegyzéseit; nem különben hogy más vásznára képiro' legszebb művet varázsollyon, hogy más kövéből legbecsesebb szobor készüllyön. Ezen esetekben magában állható a' papiros, a' vászon, a' kő; de nem az írás, a' mestermű. Tehát az előadott okoskodás szerint mind ez azé lenne, a' kié a' papiros, a' vászon, a' kő. — A' ki ezt nevetségnek vagy tévedésnek tartja; kénytelen a' veteményre, ültetvényre, épületre nézve is a' köz vélekedés hibáját elismerni. Lehet is eset, hogy az épület száz ezrekbe került, hol a' föld területe csak egygy pár forintot, vagy egygy pár százat ér. Nem különben igen nagy fáradsággal, költséggel valaki meszsze-földről szerezhetett magot, vagy ültetvényt, ez ha tévedésből más edényébe vagy földgyébe jött, íme tudatlan ember hatalmába jöhetne, a' ki talán vak ellenkezéssel a' szép igyekezetet örökre megsemmisíthetné. Sokkal illőbb azon szabályokat itt is követni, mellyeket a' képirásnál eltávoztatni lehetetlen volt.

f) Szokás a' törvénytánítóknál mind ezeket *accessio* neve alatt egybe-foglalni, (magyarúl toldaléknak mondani lehetne; és *rem jure accessionis acquirere*, jószágot úgy mint toldalékot, vagy mint más toldalékát, nyerni). Külömbiséget is tettek *inter accessiones naturales, industriales, et mixtas*, természeti, gazdasági (vagy szándékos) és vegyes toldalékok között; ok nélkül, mert ennek a' külömbségnek a' törvényben semmi ereje nincsen. — Az alakításban nem két jószá, hanem jósza és munka áll kérdésben; és kétség-kívül lehetnek olly esetek, hogy a' munka igen sokkal többet érjen. A' kárpótlás közönséges szabályai pedig minden előszámlált esetekre is illenek.

138. §.

Az átadásról.

ÁTADÁS által sajátot nyerhetünk, ha ollyan szándékkal történt, és egyébként sem hiányos. Szükséges t. i. 1) a' birtok valóságos átengedése egygy felől, és valóságos elfogadása, átvétele más felől. Arra pedig ingatlan jószághban már elegendő, ha az átadó a'

jószágot előttiünk szándéka jelentése mellett kimutatata, (*traditio longa manu facta*), vagy épület kulcsait átadta. Ingóban sem éppen szükséges, hogy azt kezünkbe vegyük, elegendő ha szemünk előtt számunkra, vagy lakásunkban letétetik; ha pince, csűr, lerakó kulcsai kezünkhöz szolgáltatnak; vagy azonírományok, melyek a' jószág átadását jelentik (*traditio symbolica*). Ha ki a' jószágot eddig mint másét, p. o. kölcsön, őrizet, zálog, bérlet nevében bírta, akkor valóságos átadásra már a' szándék kijelentése is elegendő (*traditio brevi manu facta*). Midőn pedig az átadás halasztó feltétel alatt történt, akkor a' jószágot mind addig csak úgy bírjuk, mint másét, míg a' feltétel be nem következik; de azontul, újabb jelentés vagy tett nélkül, már mint magunkét. Az is megtörténhetik, kettős szerződés által, hogy p. ok. valaki házáat eladván mint bérben-lakó, vagy haszonvevő bennemaradgyon; ilyenkor az átadás röviden ugyan, vagy is inkább pusztá szóval, de mégis sikeresen végbe ment (*constitutum possessorium*).

2) Szükséges hogy az átadott jószágnak maga az átadó valóságos ura legyen, vagy legalább, hogy az átadásra elegendő hatalommal bírjon, millyen lehet törvény szerint a' gyám vagy gondviselő, és az ítéletet végrehajtó bíró; a' tulajdonos akarattya által pedig az ő felhatalmazottya, kinek t. i. ő az átadásra tellyes hatalmat adott.

3) Hogy a' jószág az átadó szabad rendelkezése alá tartozzan; egyébaránt a' jószág elidegenítése vagy éppen sikertelen, vagy felbontható (*alienatio ipso jure nulla est; vel revocabilis, invalidationi obnoxia*). A' külömbféle esetek maga helyén előjönnek.

4) Az átadás avval a' kijelentett szándékkal történnyen, hogy az átadott jószág a' vevőé legyen,

vagyis hogy az átadást olyan ok előzze, mellynél fogva törvény szerint, az átadó sajáttyát vesztheti, az átvevő nyerheti (*justa causa*). Olyan ok p. ok. a' cse-re, az adás vevés (*emptio venditio*), az adomány, és efféle kötelezések; de valóságos kötés nélkül is, p. ok. ha az egygyik pénzt ajándécul adni, a' másik kölcsön venni szándékozott; kötés itt nincs, mert hiányzik az egygyező szándék; azonban a pénz mégis a' vevő sajáttya lett, mert arra a' kölcsön is elegendő.

Vége 5) szükséges, hogy magának az átvevőnek is szándéka legyen sajátul nyerni a' jószágot. És az átvevésre mást is felhatalmazhat.

Ha az átadás hiány nélkül történt, az átvevő sajátul nyeri a' jószágot, úgy t. i. mint az átadó kezében volt; kivéven, ha másképpen intézkedtek. De ha nem tulajdonos adta sajátul a' jószágot, a' vevő tulajdonos ugyan nem lett; de igenis lehet jó lelkű birtokos (*bonae fidei possessor*).

III. SZAKASZ.

A' BIRTOKRUL.

139. §.

Mi és hányféle a' birtok?

HOSSZAS BIRTOK által is más valaki sajáttya magunkévá válhat; nem ugyan tellyes értelemben, a' mint alább megmutattjuk; de még is annyira, hogy a' tulajdonos keresetét ellenünk veszti, és mi az ő sajáttyát maradólag magunknak megtarthattunk, úgy t. i. mintha sajátunk volna. Szükséges tehát ezen a' helyen megfejtetni, mi a' birtok és hányféle? Hogyan szerezhetjük azt? Mi a' birtok ereje? és különösen : Mi

a' hosszasas birtok, és mi kívántatik, hogy az állandó (maradó) legyen?

Lehet jószág valakinek kezében más ember hasznára és nevére, p. ok. őrizet fejében, a' mi csak *simplex detentio*, azt magyarul birtoknak sem mondgyuk és ide nem tartozik. De lehet más jószágát, bár úgy mint másét, magunk hasznára bírni, p. ok. zálog, bérlet, kölcsön fejében, lehet végre úgy bírni jószágot, mint magáét vagy is maga nevében, p. ok. mivel a' jószág igazán sajátunk; de a' nélkül is, p. ok. ha valaki a' jószágot erővel elfoglalta, vagy attul vette, a' ki maga tulajdonos nem volt. Tellyes birtokrul csak a' második esetben szólhatunk. Az első esetben pedig megáll ugyan a' valóságos birtok neve, de hogy a' félre-értést eltávoztassuk, szükséges világosan kitenni, hogy valaki más nevében, vagy p. ok. hogy kölcsön, vagy zálog fejében bír, a' mi csak ugyan szokásban is vagyon. Deákul ez így esik: *rem alieno jure s. titulo pignoris, locati, commodati tenere, possidere*; a' második esetben pedig: *rem velut suam proprio jure s. titulo proprietatis habere, possidere a*).

Továbbá lehet helyes, törvényes, vagy törvénytelen birtok, *justa vel injusta possessio*. Helyes, ha igazolható, az az: ha olyan módon kerestük, mellyel sajátot nyerni lehet; p. ok. adomány, csere, hagyomány által, hol t. i. a' kölcsönben lévő jószág csak azért nem lett sajátunkká, mivel nem tulajdonos volt, a' kitül nyertük, vagy más hasonló hiány miatt. Ellenkező esetben a' birtok törvénytelen, ha t. i. valaki azt vagy erőszakkal, vagy álnokul kereste, p. ok. erőszakos foglalás, ragadozás, orozás által, *violenta, clandestina possessio b*).

Végre ha a' birtoknyerő úgy hitte, hogy arra tellyes igazsága vagyon, menthető, vagyis jó lé-

lekkel, igaz szándékkal nyert birtoka vagyon; ha pedig tudva hogy igazsága nincsen, lépett a' birtokba, akkor ez hamis szándékkal járó, menthetetlen, *bonae vel malae fidei possessio*.

Magyar nyelven a' bírás, bírhatás, vagy birtok szó mindenféle szabadságokra is illik; lehet p. ok. mondani, hogy valaki tized- vagy vámszedés, szabad legelő, szabad halászat, vadászat birtokában vagyon. (Nem éppen egygy, ha mondanánk, hogy tizedet, vámot szedhet, szabad legelője, szabad halászata vagyon; mert lehet szabadság birtok nélkül, és birtok szabadság nélkül). Deák nyelven pedig az efféle nem kézzel fogható javakra nézve (*in rebus incorporalibus*) a' *possessio* szónak helye nincsen, és reájok csak *quasi possessio* c) és *usus* neve illik. Azonban nálunk szokásban áll nem csak *usus s. exercitium juris v. immunitatis*, igazság vagy szabadság gyakorlása, hanem az is: *esse in usu domini*, *esse in usu bonorum*; és *usum bonorum comprobare*, csak annyi mint valóságos birtokot bizonyítani.

Figyelemre méltó tovább, hogy ezen kérdés, ki bírja a' jószágot, csak lévő dolgot illet, létezés kérdése (*quaestio facti*); igazság kérdése pedig ez: ki bírhattya a' jószágot (*quis habeat jus possidendi?*); nemkülömben emez: mennyire terjed a' birtokos hatalma, tehetsége, vagyis minő törvényes ereje van a' birtoknak? (*quaenam sunt jura possessionis?*).

De mind magyar mind deák nyelven a' jószágot is birtok, *possessio* névvel nevezni lehet.

a) A római törvény szavai: *corporalis*, *naturalis*, *civilis possessio* nálunk szokásban sem maradtak; nemis igen alkalmasok.

b) A' birtok, melly más kényétül függ, *precaria possessio*, ide nem tartozik, mert az más nevére megy, mint a'

kölsön, sőt ettől csak egyben különbözik, az időszabás hiánya által.

c) Előfordúl ezen szó már egygy 1272-ki levélben; FERJÉR, *Cod. Dipl. V*, 1. p. 252.

140. §.

A' birtok erejéről.

Minden birtokosnak, még annak is, a' ki más nevében bír, mint a' zálogos, hatalmában áll birtokát védeni, tehát erőt erővel távoztatni, t. i. az erőszakos megtámadót vagy háborgatót nyomban visszazúzni *a*); sőt ha imez győzött és ötet erőszakkal birtokátul megfosztotta volna, minden igazsággal bírőhoz folyamodhat és maga visszahelyeztetését (*repositionem*) megnyeri; magyar törvény szerint ugyan esztendő eltelése előtt rövid úton, valóságos kára és költsége megtérítésével *b*); azontul pedig rendes eljárás mellett, megszűnt haszna pótolásával egygyütt *c*); sőt hatalmaskodás díjját is követelheti *d*). Még azt is mindeddig a' törvény megengedi, hogy esztendő lefolyta előtt a' jószágot maga visszafoglalhassa *e*).

Azonkívül a' törvénykezés rendgyébül folyik, 1) hogy birtoka okát adni mindaddig senki sem tartozik, míg az ellenfele maga jobb keresetét, az az tellyesebb igazságát bé nem bizonyította. Ez a' következő közmondásoknak is az értelme: *In pari causa melior est conditio possidentis*, egygyenlő tanúsággal a' birtokos győz; *Pro possessore praesumptio pugnatur*, hihetőbb hogy azé a' jószág a' ki bírja, (mint sem hogy másé) *f*). Továbbá 2) a' birtokos mindaddig nem tartozik a' jószágot kiadni, míg a' rajta fekvő követelése kielégítve nincsen, *jus retentionis g*).

Még több ereje vagyon a' tellyes birtoknak, mert

ez ha sokáig tart, maradó birtokká válhat, hogy azt sarkából semmiféle levelek többé ki nem emelhetik *h*).

Ezen felül a' törvénykezés rendgyével öszszefügg, hogy 1) a' királyi kegyelem-levelekhez birtok is kívántatik *i*); a' honnan ered ama közmondás: *usus est anima privilegiorum*, leveleket birtok éltet, az az: levél nem bizonyít birtok nélkül. 2) Sokféle peres dologban nem az a' kérdés, hogy kié a' jószág? hanem ki bírja? *k*) (*non ex jure, sed ex usu judicantur*).

a) P. ok. *Trip. I*, 68. — *b*) 1802, 22. 1807, 13. — *c*) *cit.* 22. — *d*) P. ok. *Trip. II*, 26. 82. 1609, 29. 1613, 23. — *e*) *Trip. I*, 68. Kétségkívül nem fegyveres erővel, nem vérengzéssel.

f) P. ok. *Dec. 5. 6. Ex jure radic. Dec. 1. 2. 15. Ad dand. v. recip. contrad. rat.* — *g*) P. ok. 1635, 90. 1647, 125.

h) *Trip. I*, 78. *etc.* — *i*) P. ok. *Dec. 17. Ex jure radic.* *k*) P. ok. 1729, 42.

141. §.

A' haszon és költség megtérítéséről.

Midőn a' birtokos arra köteleztetik, hogy másnak, a' ki sajáttyát hébizonyította, a' jószágot kiadgya, külömbség vagyon a' jó és hamis lelki birtokos között. Az első csak a' fenlévő termést és egyéb jövedelmet köteles kiadni; a' mit pedig megemésztett vagy eladott, arrul felelni nem tartozik, ha bár annyival is gazdagodott volna; mert mivel magát a' jószág urának vélte, semmi vétke sem lévén, avval úgy bánhatott mint sajáttyával; a' fenlévő hasznát pedig meg nem tarthatta, mivel arra többé mentsége nincsen, sőt minden igazság szerint azé a' haszon, a' kié a' jószág.

A' rosszsz lelkű birtokos azon felül a' beszedett jövedelmet, sőt azt is a' mit beszedhetett volna (*fructus perceptos et percipiendos*) megtéríteni tartozik; részint azért, hogy más kárával ne gyarapodgyon, *ne alieno damno locupletior fiat*; mert nem illik hogy csalás és ravaszság valakinek használyn a); részint, mivel nem igazság, hogy a' vétkes helyébe más szenvedgyen a' ki nem vétett b). Sőt ha a' rosszsz lelkű birtokos kezében a' jószág elveszett volna, még kárpótlással is tartozik, a' tolvaj és rabló minden esetre, más legalább akkor, ha a' jószág maga uránál még menthető lett volna.

A' jószág árát a' kiadó birtokos csak attul követelheti, kitől vette, kivén, ha másképpen a' tulajdonosnak elveszett volna, p. ok. ha ellenség kezéből megváltotta. Egyébaránt különbség vagyon a' szükség, hasznos és kéjelmes költségek között. Az első rendűeket minden birtokos viszszyerí, kivén a' rablót vagy tolvajt. A' másod rendűeket az igaz lelkű birtokos beszámíthattya, ha a' szokott mértéket túl nem haladgyák. Ha pedig olly tetemesek, hogy a' tulajdonos hihetőleg azoktul tartózkodott volna, azokat a' jó lelkű birtokos is csak elszedheti, ha a' jószág kára nélkül lehetséges, és ha a' tulajdonos annyiba számítani nem engedné, mennyit a' birtokos másképp kaphat. Ugyan az áll a' kéjelmes költségekre nézve; A' rosszsz lelkű birtokos pedig mind a' hasznos mind a' kéjelmes költséget csak elszedheti. És mindég csak azon költséget értyük, melly a' szedett jövedelmet felül-múllya. De a' kiadott termés költségét is minden birtokos beszámíthattya.

a) „*Fraus et dolus nemini patrocinari debet*“. *Trip. I, 71. II, 71.*

b) „*Non est aequum, ut justus pro injusto patiatur*“.
Sigism. II, 9. §. 1.

142. §.

Miképpen lehet birtokot nyerni, folytatni, veszteni?

I. A' birtoknyerésnek két oldala vagyon : 1) külső, t. i. azon helyezettetés, hogy a' jószág hatalmunkban vagyis inkább hatásunk alá jöjjön mások kizárásával, (*rei apprehensio*, foglalás); 2) benső t. i. a' birtoknyerő szándéka, (*animus possidendi*). Azt jelenti ezen mondás is : *Possessionem corpore et animo acquirimus, neque solum corpore, neque solum animo*; birtokot foglalva és akarva nyerünk, sem egyedül foglalás, sem egyedül akarás által.

Annál fogva sem örült, sem olyan gyermek, a' ki még nem tudja mit tesz, birtokot nem szerezhet; hanem számokra igenis nyerhet a' gyám vagy gondviselő; nem különben testületek számára ügyviselőjük. De akárki tudva és akarva ügyviselője által birtokot szerezhet.

Nehézség támad, ha küldöttünk hívtelen lévén a' jószágot maga számára foglalta, vagy mástul átvette. Azonban mivel a' birtok tett dolog és nem igazság kérdése; következik, hogy ilyen esetben birtokos a' küldöttünk lett; kivéven ha az átadás egyenesen a' mi számunkra történt, mert az átadásnál erősebb az adó mint sem a' vevő szándéka.

Többen ugyan azon jószágot különbféle értelemben bírhatták, p. ok. az egygyik zálogul, a' másik sajátul. Bírhatták közösen is, mint p. ok. erdőt a' közbirtokosok. De ugyan azon értelemben, és kizárólag, az egész jószágot egyszerre többen nem bírhatták. A' miből következik, hogy míg az elsőnek bír-

toka tart, addig ez másra át nem mehetett; ha pedig a' birtok másé lett, az elsőé fen nem maradhatott.

II. A' birtok folytatására elegendő, hogy azt el nem veszítettük. Veszthetjük pedig vagy csak akarva, vagy csak tettel, vagy akarva és tettel egygyütt. Akarva p. ok. ha eladván jószágunkat egyszersmind azt bérbe vettük (*constitutum possessorium*). Természetesen örültek és kisdedek pusztá akarattal birtokokat el nem veszthetik.

Tett által birtokunk elvesz, p. ok. ingó jószágra nézve: 1) ha semmivé lett, p. ok. elégett; 2) ha valaki elragadta, vagy ellopta; 3) ha másképpen hatalmunkban lenni megszűnt p. ok. zárva tartott vad elfutott, marhánk eltévedett, vagy jószágunkat tenger nyelte. Ingatlan jószágra nézve, ha elsüllyedt, vagy ha más valaki erőhatalommal elfoglalta.

Akarva és tettel birtokunk szűnik, ha a' jószágot másnak átadjuk avval a' szándékkal, hogy ez maga nevéen bírhasssa, vagy éppen elhagyás által (*per derelictionem*).

Ezen módokon elveszhet birtokunk ügyviselő kezében is, p. ok. ha ő a' jószágot eladgya, vagy tőle más ellopja. Ha jószágunkat valaki erőszakkal elfoglalta, kivétvén ahhul vagy tisztünket, vagy azt, a' ki tőlünk zálog vagy bérlet fejében bírta, itt még nem világos, hogy kinek helyébe lépett a' foglalo; a' mire nézve nem lehet még mondani, hogy a' tulajdonos azonnal birtokából kiesett; hanem az csak akkor történik, mikor a' foglalo a' tulajdonost is kizárja, vagy emez félve tulajdon jószágába menni nem mer. De ha az ügyviselő azt a' mit eddig magunk nevéen bírt, ezentúl maga nevében akarná bírni, e' csak úgy valószínű, ha tudunkra esik és eltűrjük, mert birtoka okát magának senkiséem válthattya, (*causam possessionis ne-*

mo sibi mutare potest). Ha ügyviselőnk meghalt vagy megtévelyodött, azáltal birtokunk nem szűnik, és így szándékunk annak megtartására elegendő, (*possessio-nem animo retinemus*).

143. §.

A' hosszas birtokrul.

Nagy ereje vagyon a' hosszas de most is fenlé-vő birtoknak, t. i. hogy más ember jószágát örökre megtarthassuk, csak azért, mivel már sokáig bírtuk. A' dolog világos felfogására tudni kell, mi a' *praescriptio* és hányféle, különösen mi az *acquisitiva praescriptio* vagyis *usucapio*? Először tehát *praescriptio* annyi mint *exceptio*, ellenvetés. Tudniillik minden perben áll kereső (*actor*) és védő (*in causam attractus*). A' kereső tartozik maga keresetét nem csak előadni, hanem ha nyertes lenni akar, be is bizonyítani. A' védő pedig ellenvetéseket tehet; és vannak olly erős ellenvetések, mellyek ha békibizonyodnak, a' keresetet megrontyák, úgy hogy a' pernek vége szakad és a' védő megszabadul. Illyen ellenvetés mások között a' h o s s z ú i d ő t e l é s, *longi temporis praescriptio, sive exceptio diuturni silentii*. Ez abbul áll, hogy a' mit a' kereső felhoz, az régen történt, azóta sok idő eltelt, és mivel a' kereső olly sokáig hallgatott, hallgasson tovább is, hallgasson örökké, a' keresetének már többé helye nincsen, a' kereset elavult; p. ok. verekedés történt 32 esztendő előtt, és mind eddig hallgatva, annyi idő után, a' megverettetett panaszát csak most emeli. Ezt tehát *hosszas hallgatásnak*, vagy *rövidebben idővesztésnek*, *elnúlasztásnak*, vagy *elavulásnak* lehet mondani. Ereje az, hogy a' kereset elenyészik. (Oka pedig ezen

enyészésnek a' hosszas hallgatás, vagy is időtelés, idővesztés).

Különbözik ettől a' HOSZSZAS BIRTOK, *longae possessionis praescriptio*; mellynek helye csak olyan perben vagy on, hol valaki jószágot keres, keresi pedig mint maga sajáttyát a' birtokos ellen. Megvagy on itt is, magában ugyan a' hosszsú időnek eltelése, és a' kereső részén a' hosszas hallgatás; de van azonkívül más is, a' védő részén törvényszerű tartós birtok. Már ha a' dolog úgy áll, hogy a' kereső képes volna, p. ok. erős levelekkel telyes igazságát h é b i z o n y í t a n i, vagy már is h é b i z o n y í t o t t a, de a' védő el- l e n e v e t v e a' hosszsú időtelést, a' hosszas hallgatást, a' régen kezdett, csendes en folyt at o t t és most is tartó birtokot, (vagy rövidebben : ellene v e t v e t ö r v é n y s z e r ű h o s z s z a s b i r t o k á t, mert ebben megvan a' többi is); illy esetben nem csak hogy a' megindított kereset el- e n y é s z i k, mivel megavúlt, hanem a' védő azonfelül más jószágát azért, mivel régóta csendes en bírja, örökre megtartya, birtoka, melly előbb hiányos és erőtlen lehetett, örökre megerősödött. Így tehát, mi- d ű n e g y m á s e l l e n é b e á l l a n a k : e g y g y n e k e l m u l a s z t o t t r é g i i g a z s á g a (régi levelei), másnak jelen és régi bir- t o k a, (*jus et factum*, igazság és jelen állapot); erő- s e b b a z u t o l s ó. — Ha ezen ellenvetésnek rövid nevet keresünk, erejénél fogva b i r t o k ö r ö k í t é s n e k, és illőbben okánál fogva h o s z s z a s b i r t o k n a k m o n d h a t t y u k, valamint deákul is neveztük, *longae pos- sessionis praescriptio a*).

Már a' hosszas birtok idejét Verbőczy úgy ha- tározza : hogy „az eladott, elfoglalt, és akárhogy el- idegenített királyi javakban 100, az egyháziakban 40, a' nemesekében 32, városi polgárokében 12 eszten- dővel betelik“ b). „A' falusiak időtelése pedig egygy

esztendőre és egygy napra terjed“ c). „Elidegenített javakat a' városiak is egygy esztendő és egygy nap eltelésével, úgy mint a' falusiak megtartani szokták“ d).

a) Vannak ugyan szokásban más nevek is : *extinctiva*, *et acquisitiva praescriptio*, a' mi magyarul úgy esne ; szó-ról-szóra : eloltó és kereső ellenvetés ; értelem szerint : enyésztető, és sajátító időtelés ; de az utolsó semmiképpen a' magyar törvénybe nem illik ; valamint nem *usucapio*, a' mi magyarul bírva-nyerés, bírva-keresés lehetne. Tudni il-lík másutt a' törvényszerű hosszas birtoknak még nagyobb ereje vagyon ; mert azáltal más ember jószágát a' birtokos sa-já t ul nyeri ; úgy hogy ha későbbben birtoka elvész, és örökösei a' sajátot viszszzanyerni kívánnák, a' mi meg nem történhetik a' nélkül, hogy a' saját igaz eredetét ki nem mu-tatnák, *originem s. causam primae acquisitionis docere de-bent* ; arra elegendő lesz *usucapionem s. acquisitivam praescriptionem comprobare*, békizonyítani, hogy elődgyök hosszas birtok által a' jószágot sajátul megnyerte. És en-nél fogva a' sajátnyerés okai között helyet foglal a' hosz-szas birtok is, *inter modos s. causas acquirendi dominii est usucapio s. acquisitiva praescriptio*. Már ez nálunk lehetet-len volna ; mert a' mi törvényünk szerint a' ki jószágot mint sajáttyát viszszzanyerni kívánja, köteles igazsága gyö-kerét, az az eredetét, *radicem s. originem sui juris*, *jus radicale*, gyökeres (eredeti) igazságát kimutatni, és azt csak levelekkel teheti, nem másképpen (1723, 42.). Onnan van az, hogy perben birtokon kívül a' volt hosszú birtokot okúl adni nem lehet, *praescriptio extra possessorium allegari non potest* (Dec. 14. de *praescript.*) ; birto-kon kívül a' (volt) hosszú birtok nem használ. És ennél fogva nálunk hosszas birtok sajátnyerés oka nem lehet, *praescriptio nobis non est modus acquirendi dominii*. Láttá ezt már Verbőczy, a' mint következő szavaibul kitetszik : „*Praescriptio est termini ad juridicam tum retentionem tum reacquisitionem bonorum de jure statuti temporalis comple-tio*“ (I, 78. §. 1.) ; Időmúlás azon időnek bet-lése, melly a' jószág mind megtartására (a' birtokos) mind viszszzanyeré-sére (a' tulajdonos részéről) törvény által kiszabva vagyon. — Világos ezekből, hogy nálunk *acquisitiva praescriptio s. usucapio* nincsen. Sőt tovább is mehetünk, azt állítván,

hogy a' hosszas birtoknak még annyi ereje sincsen, hogy az eltolott kereső gyökeres igazságát megsemmisítené, elenyésztetné; *praescriptio jus adversarii non exstinguit, non perimit*. Mert az némiképpen csak a' birtokos ellenében történt, és minden egyéb tekintetben a' levelek eredeti erejüket megtartották, és az azokra épített igazsága a' keresőnek fennmaradt. Hogy ez úgy van, világosan kitetszene, ha későbbben ugyan azon jószág, p. ok. foglalás által más kezére jutna. Mert ha a' kereső most az új birtokos ellen gyökeres igazságát kimutattya, kétség kívül győz; mivel az új birtokos annak ellenébe maga részéről időtelést nem vehet; az előbbi birtokos időtelését pedig maga hasznára nem fordíthattya. Ennél fogva tehát, ha bár a' gyökeres igazságnál erősebb a' hosszas birtok; még sem lehet mondani, hogy ez a' gyökeres igazságot végképpen szünteti, hogy azt megemészti. Erőtlenek a' levelek, erőtlen a' gyökeres igazság hosszú birtok ellenében; de nem magában, későbbi új birtok ellenében is; *praescriptio perimit actionem, sed non perimit jus actoris*; időmúlás bizonyos tekintetben (*relative*) fogyasztya, de egészen (*absolute*) elnem öli a' kereső igazságát. — A' hosszas hallgatásról másutt szóllunk; itten pedig a' hosszas birtokról. — Egyébaránt kereset-vesztésről szokás mondani: *actioni praescriptum est*; jószág-vesztésről pedig, a' fellyebb kifejtett értelmében: *fundus praescriptus est*. — Mind a' kettőnek benső oka a' közjó: hogy az emberek között biztosabb lehessen az adás-vevés, és hogy régi hibák, örök időre elhatván, újabb és újabb prrekre okúl ne szolgállyanak.

b) „*Praescriptio super bonis s. juribus possessionariis venditis, occupatis, et quomodolibet alienatis regalibus 100, ecclesiarum 40, nobilium 32, civium vero 12 annorum curriculum completur*“. I, 78. §. 2. Károly Robert és Nagy Lajos Királyok alatt 30 esztendei birtok az egyházak ellenében is megállott (FEJÉR, *Cod. Dipl. VIII*, 4. p. 323. de an. 1338. IX. 2. p. 94. an. 1351.). Azonban 1355-ben már 32 esztendő kívántatott (*ibid.* p. 365.), nem különben azontul is (IX, 3. p. 679. IX, 4. p. 163.).

c) „*Villanorum autem praescriptio unius anni integriduntaxat et unius diei terminum complectitur*“ I, 78. §. 4. Nyir-Kállai Tamás biznysága szerint a' falusiak javaiban és ügyeiben, „*in rebus et causis villanorum*“ az időtelésre 16 esztendő kívántatott (*ap.* KOVACHICH, *inter Formulas Stiili* p. 269.). A' tetemes különbség figyelmet gerjeszthet.

A' ki

A' ki tehát Verbőczy tanítását szorosabban vizsgálja, észre veheti 1) hogy a' felhozott szavakat egyedül a' hatalmaskodásra szorítani lehet; mert a' megelőző 3-dik tagocska is csak arrul szól; 2) hogy Verbőczy meg másutt (III. 15.) említi a' falusiak időmúlását, és hogy itten csak elidegenített javakról szól. Ennél fogva semmi sem ellenzi, hogy foglalatokra nézve hosszabb időt kívánnunk, vagy Nyír-Kállai szerint 16, vagy mivel ez már esmeretlen, a' köztörvény szerint 32 esztendő.

d) „*Civitatenſes etiam ſuper rebus alienatis villanorum more ſolummodo per integri ſpatium anni et diem unam praſcribere conſueverunt*“ (III, 15. pr.); hozzá teszi Verbőczy „*modo abuſivo*“; de úgy látszik hogy ebben tévedett; legalább Peſt vároſa levelében, mellyet IV. Béla Királytul nyert, ezt olvassuk: „*Quicunque ex eis poſſeſſiones emerit, ſi per annum et diem nullus ipſum ſuper hoc impetierit, de cetero eaſ ſine contradicſione aliqua poſſideat pacifice et quiete*“ (ap. KATONA, *Hist. Crit. VI, p. 45.*). Hihető, hogy hasonló ſzabadoſágot más vároſok is nyertek. Azonban ſzükséges itten megjegyezni, hogy a' levél csak adottvett jóſzágra ſzorítkozik, és annál fogva más eſetekre azt kiterjeſzteni nem illik.

144. §.

F o l y t a t á s.

Hogy a' birtok idővel öröklheſſen, ſzükséges, hogy az 1) való és telleyes; 2) hogy ſzakadatlan és cſendes légyen; 3) hogy törvényes kivétel alá ne eſſen. Mind ez bővebb fejtegetéſt kíván. 4) Az egygyeſztendőſ és egygye napoſ birtokhoz ſzükséges még helyeſ ok (*juſtus tituluſ*) és hibátlan ſzándék, *bona fideſ a*). Máſkor pedig mind a' kettőt az idő hoſzſza pótolja *b*).

I. A' való és telleyeſ birtokra nézve követoző ſzabályok állanak: 1) a' mit nem bírtunk, azt nem öröklíthettyük; a' ki tehát a' jóſzágot nem egészen bírta, hanem csak bizonyoſ p. ok. harmad réſzét, az annál többet nem is öröklíthet; és ha birtoka egygye

részben 32, másban kevesebb esztendeig tartott, sükere csak az elsőben vagy on c).

2) A' mit valaki nem is bírhat, mivel törvény tiltja, mint p. ok. idegen fekvő jószágot, Felség jussait (*jura Coronae*) magános ember, azt hiában bírná, mert a' törvény tilalma erősebb. Annál fogva mondani lehet, hogy ha mindgyárt keze rajta vagy on, valóságos birtoka még sincs (*detinet, non possidet*), és azért ezt maradónvá sem teheti d).

3) Nem boldogúlhat a' sem, a' ki a' jószágot nem tellyesen, t. i. nem maga nevére, hanem úgy bírja mint másét, p. ok. a' zálogos, a' bérlő e). És mivel magának birtoka okát senki sem válthattya, abból következik, hogy zálogosnak, és a' ki hozzá hasonló, királyi uj adomány-levél sem használhat f). Az örökösök is csak elődgyök nyomába lépnek, és több igazságok nincsen g). De más akárki, ha maga nevére birtokos lett, ha t. i. a' jószágot úgy bírja mint maga sajáttyát, mivel tellyes birtoka vagy on, azt a' törvényes idő telével örökítheti h). Mert habár igaz, hogy senki másra többet át nem vihet, mint sem a' mie magának van, és annál fogva az uj birtokosnak sem lehet több igazsága, mint sem elődgyének volt; mégis mivel ez csak az átvitt igazság tekintetében áll (*in iure translati juris*); a' birtok pedig nem igazság kérdése, hanem csak lévő dolgot illet; világos, hogy a' nem tulajdonos kezéből tellyes birtokot nyerni lehet. Hisz éppen az ilyen esetekre nézve szükséges az időtelés, hogy legalább ezáltal a' hiányos keresmény öröküllyön. Azonban itt a' levél szavai különös figyelmet kívánnak. Mert ha csak az áll benne, hogy az eladó bizonyos jószágot és ahhoz való minden igazságát a' vevőnek magának és örökösseinek örökre és megválthatatlanul oda adta, magának abban semmi ke-

resetet fen nem tartván; itt egygy szó sincs arról, hogy az eladó a' jószágot sajáttyának nézte és hogy úgy adta; tehát nem is következik, hogy a' vevő más-féle birtokot nyert volna, mint sem a' millyen az eladó kezében volt. Hanem ha a' levél azt mondaná, hogy az eladó bizonyos tulajdonát örökre oda adta; már ez világos; és ha nem is igaz, hogy tulajdona volt, mégis bizonyos, hogy úgy adta mint tulajdonát; és annál fogva kételkedni sem kell, hogy a' vevő olyan birtokot nyert, melly időteléssel megöröklülhet.

4) Hol a' birtok több kézen fordúlt, nagy különbség lehet a' kéz váltásban; mert az önkényű foglaló birtokát maga kezdi; a' ki pedig törvény szerével más helyébe lép, p. ok. adás-vevés, vagy öröklés által, arra elődgyének igazsága is átmegy (*derivativo titulo, s. translato, tralatitio jure succedit*); és annál fogva elődgye birtokát is beszámíthattya. Így a' hoszszas birtok egynél kezdve másnál telhetik i).

5) Szabadságokat, p. ok. bormérést, vámszedést, szabad legelőt, fáizást, bírjuk, ha gyakorollyuk, és más nem ellenzi k).

a) „*Quicunque possessiones emerit*“, így szól IV. Béla Kir. említett levele; és oda kell Verbőczi szavait is magyarázni „*super rebus alienatis*“. A' mi pedig a' jó szándékot illeti, ennek szüksége onnan kitetszik, mert képtelenség volna olly rövid idővel a' gonoszságot felmenteni.

b) Ezt Verbőczi szavai bizonyítták : 1) „*super bonis s. juribus possessionariis occupatis*“ (I, 78. §. 2.); mert foglalás birtoknyerésre nem helyes ok. 2) „*Jus regium centum annis in bonis et juribus possessionariis quorumlibet malae fidei possessorum durat et exquiri poterit, objectione praescriptionis alicujus non obstante*“ (I, 23. §. 1.). A' mit ezenkívül mások emlitenek, vagy nem tartozik birtokra, vagy magában nem elég erős. Hogy pedig az egyházi törvénynek jószágra nézve nálunk ereje nincs, az olly bizo-

nyos, hogy vitatni sem kell. Azonban még 1372-ben helyes ok és hibátlan szándék megkívántatott (FEJÉR, *Cod. Dipl. IX*, 4. num. 237.).

c) *Dec. 13. de praescript.* — d) A' holt kézrűl van ugyan tiltó törvény, de hiányos, az az kényszerítő rendelkezés nélkül (*lex est imperfecta, sine sanctione*); és annál fogva csak helyeselni lehet a' N. M. Kir. Curia ítéletét, (*Sent. 8. de praescr.*), mely Káptalannak hosszas birtokát nemes ember keresete ellen fentartotta. Ellenben idegenek az időtelés nem használhatna, mert őtet minden magyar birtokátul elűtheti (1715, 23.), és így a' törvény nem hiányos.

e) *Trip. I. 82.* Történt hogy a' zálogos kivette lévén a' tulajdonos által, a' jószágot vissza-foglalta, és kétség kívül csak zálogos maradt. De igazságtalan kivetés után bíró által is vissza-állítatik. A' honnan kitetszik, hogy más a' birtok, melyet vissza-nyerni; más a' melyet örökíteni lehet.

f) *Trip. I, 82. §. 3. Dec. 8. de judic. quæst.* Ha valaki jószágot vett örökül ugyan, de hiteles levél nélkül, azt némelly örökösök ellenében a' törvény úgy tekinti mint zálogost, a' minek bővebb fejtegetése máshová tartozik. Itten pedig csak azt jegyezzük, hogy ha az említett örökösök zálogos perrel a' vevőt megkeresik, ő néki sem használhat sem az örökös birtok, sem a' királyi uj adomány-levél. (*Dec. 1. 10. de praescr.*).

g) *Trip. I, 82. §. 3.* „*si etiam binario, ternario, vel ampliori numero praescriptio intervenisset*“. A' 32 esztendő egygy ember életében nem igen sokszor telik.

h) *Dec. 3. de praescr. Dec. 21. pign. ex comit.*

i) *Trip. I, 82. §. 3.* Azon ellenvetés pedig, hogy a' kereső 32 esztendő alatt hallgatott, igazságát nem kereste, helytelen volna; mert maga hosszas birtoka kívántatik, másé a' védőnek nem használ. (*Dec. 2. de praescr.*).

k) *P. ok. Dec. 15. 16. de praescript.*

145. §.

F o l y t a t á s.

II. Hogy a birtok időtelés által öröküllyön, szükség egyfelől a' szakadatlan hallgatás, másfelől a'

szakadatlan birtok. De némellykor a hallgatás be nem számíttatik, nevezetesen: 1) a' kiskorú árva ellen, míg nem tizenhat esztendő s a); 2) amaz ellen, a' ki ellenségnél fogva vagyon, vagy a' fiú ellen, midőn apját számkivetésbe követi b). 3) Voltak a' múlt századokban háborús idők, mikor Zápolya, Boescai, Bethlen, Rákócziak és Tököli hadat emeltek, és jobbára minden törvénykezés megszűnt; azon boldogtalan idők is törvényeink az időtelésből szám szerint kifogták c). A' megakasztott időtelésről azt lehet mondani, hogy nyugszik, (*impedita praescriptio dormire dicitur*).

Más az időtelés megszakasztása, mellynél fogva az eddig lejárt idő vagyis inkább az eddig tartott birtok hasztalanná lesz. Erről azt mondgyák: *praescriptio rumpitur*, az időtelés megszakad. A' pedig megtörténik, ha egyfelől a' hallgatásnak, vagy másfelől a' birtoknak vége szakad. És ugyan a' hallgatást megszakasztja nem csak a' kereset megindítása, (*litis motio d*), hanem nyilvános tiltakozás is, (*solemnis protestatio e*), mellyet hiteles helyeken, vagy az Ország Nagy-Bírái előtt szokás tenni; perben pedig ugyan onnan kivett hiteles levéllel bizonyítani kell *f*). Tiltakozni lehet a' megye gyűlésén is, mert itten csak birtok van kérdés alatt, nem a' gyökeres igazság (*jus radicale*); királyi városokban a' Tanács vagy Bíró előtt; és megjegyzi Verbőczy, hogy itt a' tiltakozást minden esztendőben ismételni kell; és ha a' bíró azt jegyzőkönyvébe iktatni (*protocollo inferre*) nem akarná, akkor az Ország Nagy-Bírái előtt, vagy hiteles Helyeken közbevetni lehetne *g*). Hasonló ereje vagyon az ellenmondásnak (*contradictio*), mellyről másutt *h*); nem külömben a' bírói megintésnek vagy tiltásnak (*admonitio vel inhibito judiciaria*) Királyi Táb-

la Jegyzője, vagy megyei Szolgabíró és Esküdt által; de nem a' barátságos felszollításnak *i*). A' közös javakra nézve pedig egynek óvakodása a' többi osztályos atyafiaknak is használ *k*). Azonban a' közbejött óvakodás által a' birtokos csak a' lejárt időt veszítette, és maradását újra kezdheti. — A' mi továbbá a' birtok vesztését illeti, arrul már fellyebb szollottunk; de leginkább itten látható, mennyi hatása vagyón annak a' kérdésnek, hogyan és mikor nyerjük, vesztyük a' birtokot? Egyébaránt a' megszakadt időtelés egészen helyre állhat, ha bírói ítélet a' birtokot vissza-adgya, vagy megerősíti.

III. Az időtelés alól kivéve vannak: 1) szomszédok között határ-igazítás *l*); 2) közbirtokosok között a' közös haszonvételek rendezése vagy a' közös földek arányos felosztása *m*); 3) atyafiak között a' kelengye- és negyed-fizetése, *solutio dotis vel quartitii n*); 4) az osztályos atyafiak között egymás után való örökösödés *o*); de a' jószág birtokára és hasznára nézve közöttök is a' hosszas birtok állandó marad *p*).

Némellyek azt is tartják, hogy a' melly javak 1715 előtt a' királyi kincstárhoz elfoglaltattak (*bona ante 1715 confiscata*), azokat csak kegyelem úttyán lehessen visszanyerni; de a' törvényt kedvezőbben oda érteni lehet, hogy a' panaszkodók rövidebb úton is, a' királyi Felséghez folyamodva, nemcsak igazságokat kereshetik, hanem kegyelmet is várhatnak *q*). Hogyan is lehetett volna igazság elől a' törvény úttyát elzárni?!

a) 1729, 36. §. 3. et 37. §. 5. Ezen törvények csak némelly ügyekről szóllanak, de már mindenekre kiterjesztettek. KELEMEN, *III*, p. 481. — *b*) *Trip. I*, 79. — *c*) Kivétettek: 1542-ben az akkor múlt 15 eszt. 6 holn.

(1542, 22. *Novix.*); — 1622-ben az akkor múlt 26 esztendőből 18 (1622, 58.); — 1681-ben 29 esztendő, t. i. 1670 kezdve 1699-ig és a' függő perekre nézve 50 eszt. 1650-től 1700-ig. (1681, 29.); — 1715-ben 8 esztendő 1703—1711. (1715, 70.). — Tudni kell, hogy 1650-től 1700-ig országos törvényszékek nem voltak, *judicia octuvaliu non celebrabantur*, (*Corp. Jur. ad KITONICH Dir. meth. c. IV. qu. 24. schema subn. §. 5.*). Sőt már 1649 előtt megszűntek felső Magyar-országban mintegy 40, másutt 14 esztendeig (1649, 76. *pr.*). Ellehet gondolni, mi kára lett a' hosszú szűnésnek, midőn tapasztalva senki sem tanulhatott.

d) 1791, 54. §. 4. *Trip. I*, 79. — e) *Trip. ibid.* „*Praescriptiones per litteras prohibitorias ac protestatorias excludi semper possunt*“. — f) *Dec. 11. de praescr.* — g) *Trip. III*, 15. §. 2. — h) §. 182. — i) *Dec. cit.* Adós-levél ide nem tartozik. — k) *Dec. 1810.* Egyébaránt az időmúlás ellenvetését pörben csak óvakodva kell használni; a' miről másutt.

l) *Trip. I*, 85. — m) 1836, 12. §. 1. — n) *Trip. I*, 78. §. 5. — o) *ibid et I*, 46. §. 6. — p) *Dec. 17. de praescr.* Régenten némelly testületek, hogy javaikat vesztve is könnyebben vissza-nyerhessék, királyi levelet nyertek, hogy ő ellenük bíró előtt a' hosszú birtok senkinek se használhasson; így a' Keresztes Rend, *Ordo Cruciferorum* (*Astraea, I, p. 92.*); így a' Sz.-János Vitézei, *Hospitalarii S. Johannis* (FEJÉR, *Cod. Dipl. IX*, 3. num. 7.); továbbá Sz.-Mihály Monostora a' nyulak-szigetében (KOVACHICH, *Form. Stili III*, num. 86.). Hasonló levele volt III. Béla Királytól a' Pécsi Püspökségnek (*Cod. Dipl. II, p. 258. et III, 2. p. 429.*). De Verbőczyi tanítása szerint (II, 11.) az ilyen levelek törvénybe ütköznek, és annál fogva erejük nincs.

q) 1715, 9. *Dec. 25. de action. Fisci R.* Egyébaránt a' királyi Kincstár nemesek ellenében 32 esztendei birtokkal felelhet. (KITON. *c. IV. qu. 24. §. 17.*).

IV. SZAKASZ.

A' királyi adományról.

Eddig akármiféle javak szerzéséről szollottunk; most különösen lássuk a' nemes jószágot (*jura possessionaria*), mellynek a' magyar törvényben fő tekintete vagyon. Mivel pedig ezt örökbe főképpen adomány-levéllal nyerni lehet; de más örök levelek is vannak; ideig tartó pedig a' zálog; ezen tanítás rendgye kétséges nem lehet. Először tehát a' királyi adományról.

146. §.

Az adomány-levélről.

KIRÁLYI ADO MÁNY (*regia donatio*) szószerint akármiféle királyi adakozást jelentene; de a' törvény különös értelmében csak a' nemes jószág örök adását jelenti. Sokszor pedig adomány neve alatt értyük a' levelet, melly az adományt magában foglalja, de ez világosabban a d o m á n y - l e v é l (*litterae s. privilegium donationis*).

Mindenek előtt szükséges itt az adomány-levél részeivel megismerkedni. Kezdeté ugyan és vége más nagy pecsétetes levelektől nem különbözik. Tudni-illik elől áll a' Királyi Felség neve és tellyes címje, p. ok. *Bela Dei gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. Rex omnibus Christi fidelibus, ad quos praesens scriptum pervenerit, salutem in omnium Salvatore: vagy Nos Ferdinandus Dei gratia Rex Hungariae etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis. — A' végén: Datum per manus fidelis Nostri N. N. aulae nostrae Cancellarii, Budae anno Domini etc. regni autem nostri anno etc.* Következnek az Érsekek és Püspökök, nem különben a' Világi Fő-Urak nevei.

Tulajdona pedig az adománynak: 1) hogy az adományos érdemeit, vagy a' királyi kegyességnek egyéb indító okait, hol röviden, hol bővebben előadgya. „*Quod Nos attentis et consideratis fidelitate ac fidelium servitiorum meritis fidelis Nostrī N. N. etc.* 2) Hogy az adott jószágot megnevezze, p. ok. *possessionem t. in t. Comitatu existentem, quae per defectum seminis t. hominis ad jurisdictionem S. Coronae, collationemque nostram regiam devoluta esse perhibetur, cum omnibus suis utilitatibus et pertinentiis, sub suis veris et antiquis metis*; nem ritkán ezen hozzáadással: „*totum item et omne jus Nostrum Regium, quod in eadem possessione haberemus et Nostram quibuscunque viis, modis, ac rationibus concerneret Majestatem.* Némellykor a' határ kijelése különösen következik. 3) Hogy a' királyi adakozás részeseit világosan kimutassa, p. ok. *antedicto Magistro Stephano et per eum suis heredibus, heredumque suorum successoribus dedimus, donavimus et contulimus, immo damus, donamus et conferimus, eo jure quo nostrae competit collationi, vagy: merae nobilitatis, vagy: perpetuae donationis titulo possidendam, tenendam et habendam.*“

Mind ez, de kiváltképpen a' második és harmadik pont sokféleképpen változik, és bővebb fejtegetést kíván; melly is alább következik. Sőt vannak egyéb záradékok (*clausulae*), mellyeket hasonlóul alább tekintetbe vesszünk.

146*. §.

Mi kívántatik a' királyi adomány erősségére?

Hogy a' királyi adomány-levélnak ereje lehessen, megkívántatik: 1) hogy az adakozó igaz koronás Fejedelem legyen a); azonban a' Nádor-Ispány is mint Királyi Helytartó az utóbbi századokban némelly

adományokra hatalmat nyert *b)*. 2) Az adományos részerül, hogy azt a jószágnyeréstől törvényeink el ne tiltsák *c)*. 3) A jószágra nézve, hogy az a királyi hatalom alatt, és adományra való legyen, *ut juris-dictioni S. Coronae et collationi regiae subjaceat d)*. 4) Hogy az adomány-levél a nagy-pecsétes levelek szerét tartsa, *ut litterae donationis solennem privilegiorum formam habeant*; és hogy a törvényes bevezetés, *legitima statutio* megtörténjen *e)*.

a) P. ok. 1791, 3. 32. — *b)* Errül alább §. 174. — *c)* §. 148. — *d)* §. 149. — *e)* *Trip. I*, 32.

147. §.

Kik nem nyerhetnek királyi adományt?

A jószágnyeréstől törvényeink eltiltyák 1) az idegeneket, ha csak előbb hazafi nevet nem nyertek *a)*; 2) a Szent-egyházak és egyházi személyek magok számára világi jószágot nem nyerhetnek, ha csak a királyi Felség őket különös esetekben a törvény alól fel nem oldgya, „*nisi Regia Majestas in specialibus casibus dispensaret*“ *b)*; 3) A szabad királyi városokról és egyéb községekről a XVI. századból olyan törvényünk vagyon *c)*, hogy azontul nemes jószágot nekik a Király sem örökre, sem ideiglen ne adgyon; a' minek maga a törvény azt az okát adgya, hogy a városok és községek soha ki nem múlván, tőlök semmi jószág a királyi kézre vissza nem tér, és így a vitézlő birtokosok száma is lassan az országnak nem kis kárával megfogyhatna. Ellenben 4) más későbbi törvény *d)* parancsolja, hogy a városok is régi jószágait meg tarthassák, és hogy azokat senki magának meg ne nyerhesse; sőt ha nyerné is, az adomány erőtlen legyen, „*ne bona Civitatum per quoscunque impetrentur, impetrataque pro non impetratis*

habeantur.“ 5) Azon hivatalos írók, ügyviselők, *Secretarii et Procuratores*, természetesen a' tellyes hatalmuak is e), a' kik hivatallyok által az esedezők leveleivel megismerkedtek, és így valamelly jószágrul megtudták, hogy az a' Királyi Felségre háramlott, illy úton szerzett tudományokat arra nem használhatják, hogy a' benyujtott esedezést félre-tévén, vagy elsikkasztván a' jószágot magoknak vagy másoknak elnyerjék, és az úgy keresett adomány foganatlan volna f); a' mi hasonlóul a' Hiteles-Helyek jegyzőit, és az ügyvédek is illeti, a' mennyire t. i. a' birtokosok leveleit forgatták g); a' pusztá gyanút is legalább eskü által magokrul elhárítani tartoznak h).

Kívánniak ezenfelül törvényeink i), hogy a' Királyi Felség jószágot érdekért adgyon; szokás is az adományos hasznos szolgálattyait felszámolni k); azonban érdemeikről csak a' Fejedelem ítél; és törvényszék előtt azokat szóba venni nem lehet.

a) P. ok. 1222, 26. 1715, 23. Ellenkező régi példának (a' millyen vagyon *in Cod. Diplom. VIII*, 3. p. 579. *sqq. de an.* 1332.), ujjabb törvények ellenében ereje nem lehet. Akkor Magyarok is nyertek másutt (p. ok. Lengyel-Országban, *in Cod. Dipl. V*, 3. p. 384.).

b) §. 129. A' holt kézről szólló törvények éppen nem ellenzik, hogy az egyházi urak világi rokonaiknak jószágot szerezzenek.

c) 1542, 33. *Poson.* — d) 1638, 35. §. 3.

e) *Dec. 31. ad dand. vel recip. contrad. rat.* — f) 1609, 36. — g) 1655, 32. — h) *Dec. 30. ad. dand. vel recip. ctrad. rat.*

i) P. ok. 1688, 15. a. cor. 1659, 75. — k) Legtöbb-ször hadi szolgálatok, vagy fő-hivatalok jeles viselése említetik; kisebb emberekre nézve Fő-Urak ajánlása is. Jobbára pedig a' levél első részében, az adomány jelentése előtt; ritkán utánna, (p. ok. FEJÉRNél, *in Cod. Dipl. IV*, 2. p. 49 *sqq. de an.* 1249.). Némellykor elől áll az adományos kérése illy formán: *Quod fidelis Noster t. ad Nostram accedens prae-sentium, suaeque fidelitatis servitia proponens, quandam ter-*

ram t. nostrae collationi pertinentem sibi conferri a Nobis humiliter supplicando postulavit. Nos igitur attenta fidelitate ac servitorum meritis ejusdem etc.

148. §.

Az adományra való jószággrul.

Adományra valók 1) főképpen a' királyi kézre viszszatért jószágok, (*bona fiscalia, i. e. quae ad Fiscum Regium s. ad manus regias reciderunt*); a' mellyek t. i. már előbbis kiadva voltak, de újra királyi kézre jutottak, p. ok. az adományos magva-szakadása, vagy hívtelenség hűne miatt a), 2) Lehetnek vagy legalább régenten voltak más királyi szabad jószágok (*bona regalia*), mellyekre nézve, habár addig soha kiadva nem voltak, mégis a' királyi Felség adakozását semmi törvény ki nem szorította b). 3) Ha királyi jószág zálogban vagyon, azt megynyerni lehet, mert úgyis a' királyi Felséghez tartozik; a' zálogos pedig fogyatkozást nem szenved, akár a' királyi kincsvéd, akár az adományos váltsa ki a' jószágot Úgy van ez akkor is, mikor a' jószág ugyan valóban nem zálog, de mégis annak tekintetik, a' miről másutt c). — 4) Sokszor az adomány-levél olyan jószágra szól, melly magános ember kezénél vagyon, mintha ennek igaz tulajdona volna, de feltéve, hogy valóban nem az, vagy lenni megszűnt, mivel a' jószág vagy régóta a' királyhoz tartozik, vagy most p. ok. hívtelenség miatt a' királyi Felségre szállott. Annál fogva szükséges lesz itt azon kérdést megfejteti, mi okokbul szállhat magános ember jószága a' királyi Felségre? (*ex quibus causis sive titulis bona privatorum ad S. Coronam, s. ad Regiam Majestatem devolvi soleant*).

Nem áll pedig a' királyi adomány-levél 1) a' korona javairul d); 2) azokrul, mellyeket egyházak,

vagy testületek, vagy magánosok tellyes igazsággal (*firmitate*) bírnak, akár egyenes királyi adománybul, akár más erőtellyes örök levél mellett e).

a) *Trip. I, 13. §. 4.* — b) P. ok. Zsigmond Kir. 1395-ben bizonyos adomány-levelében így szóllott: „*Quamdam possessionem Comitatus Capellae nostrae regiae — — — a dicto — — Comitatu — — separantes — — omni eo jure, quo ad Nostram rite pertinet collationem — — dedimus*“; ap. PRAY, *de sigillis*. p. 119. Nem ritkán udvari szolgák földgyei (*terrae udvornicales*) felmentve a' régi szolgálattul nemesi szabadsággal adattak (p. ok. *Cod. Dipl. IX, 5. p. 482 sqq.* „*deleta et ablata omni rubigine conditionaria, si qua eadem possessiones essent vel fuissent obfuscae, sub mero et sincero nobilitatis titulo dedimus etc.*

c) *Dec. 54. ad dand. v. recip. contrad. rat. l. alább.*

d) 1514, 2. etc. — e) *Trip. II, 9. §. 2. etc.* Azonban kárpótlást adva vagy ígérve, a' Királyok némellykor másébul is adtak (p. ok. *Cod. Dipl. VII, 1. p. 330. 356. VIII, 4. p. 299. 308. IX, 1. 96. 475 sqq.*).

149. §.

Magfogyásról.

Magános ember jószága, a' nélkül is hogy akar-ná, a' Királyi Felségre szállhat törvényes okokbul, millyen főképpen kettő vagyon: 1) magfogyás, 2) bűn. Mind a' kettőt fejtenünk kell. És először ugyan a' magfogyásról (*de defectu seminis*).

Valahányszor levelek magfogyását említik, mindenkor bizonyos egygy emberről van a' szó, soha sem egész nemzetségről; és ennek jó oka vagyon; mert törvényszék előtt egygy embernek magva szakadását bizonyítani lehet; de egész nemzetségről legfellyebb azt lehetne mondani, hogy senkiről mint élő tagjárul tudományunk nincsen, és erre is csak eskü szolgálhatna; de ha száz tanú velünk megesküdné, még ab-

bul sem következne, hogy a' nemzetség valóban kimúlt.

Midőn pedig valakiről azt mondgyuk, hogy magva fogyott (szakadt), úgy értyük, hogy meghalt, és törvényes magzattya nem maradt. Különösen *defectus seminis, deficere in semine* azt jelenti, hogy fi-magzattya nem maradt, *defectus seminis utriusque sexus*, hogy sem fi- sem leány-magzatot nem hagyott a).

Már ha valaki ekképpen magvában fogyatkozva elhalt, nem következik mindég, hogy az ő jószága a' királyi Felségre, és királyi adományzás alá szállott volna b). Hanem csak akkor, ha a' jószágnak más törvényes örököse nincsen. Itt pedig nagy különbség vagyon adományos és egyéb jószág között, *inter donationalia et emptitia bona*.

I. Adomány-jószágban törvényes örökös csak az, a' kit olyannak az adomány-levél esmer, az az, a' kire az adomány-szavai kiterjednek, úgy hogy az adakozó Felség szándéka szó szerint őtet is az adománybéli örökösök sorába helyezetteti c). Ha pedig ilyen többé nincsen, akkor az adomány-jószág a' királyi Felségre vissza-tér (*in defectu privilegialis heredis bona donationalia ad S. Coronam redeunt*). Szükséges ennek előbb okát jól felfogni, hogy azután következéseit érthessük. A' dolog ebből áll : Minden adakozást, minden kegyelem levelet szoros értelemben kell venni; mert ígérete által soha senki többel nem tartozik, mintsem világosan ígért. E' szerint a' mi az adomány-levélben áll : *damus eidem fidei nostro ejusque heredibus et posteritatibus*, annyit tesz; *damus his et non damus aliis*. Az adomány-levélben soha sincsen : *nullum jus nullamve proprietatem Nobis et S. Coronae nostrae reservantes*. És annál fogva az adakozó Felség mindig fentartya magának és királyi

Székének a' jószág vissza-térését, arra az esetre, hogyha levél szerint igaz adományos örökös többé nem volna. Már ezekből szükségképpen következik, hogy az adomány-jószág utolsó örököse arrul a' királyi Felség különös engedelme nélkül nem intézkedhet, hanem hogy, akár akarja akár nem, a' jószág az ő magva-szakadása által egyenesen a' királyi székhöz vissza-tér *d*). Nem is lehet a' királyi széket ezen igazságátul megfosztani; mert sem az első adományos, sem utódgyai, sem az utolsó örökös olyan hatalommal nem bírnak. Sőt ha közölök valaki a' jószágot idegen kézre adta volna, úgy hogy az utolsó örökös birtokon kívül halna, vagy talán, a' közbe jött tellyes elidegenítés miatt, már néki levelén kívül a' jószághoz éppen semmi igazsága sem lett volna; mind ez a' jószág vissza-térését nem gátolhatná, mert az annyi volna mint a' királyi széket fentartott igazságátul fosztani *e*). Annál kevesebbet árthat a' Király igazságának valamelly harmadiknak merészsége, p. ok. ha a' jószágot erő hatalommal foglalta volna *f*). Látni ezekből, hogy az adakozó Felség és az adományos között igaz értelemben szerződés (*pactum, contractus*) vagyon, és hogy minden adomány feltétellel jár, avval, hogy kifogyván az adományos örökösök a' jószág vissza-kerüllyön. De éppen az által fenmaradt a' királyi Széknek bizonyos igazsága a' jószághoz, melly ugyan időközben nyugszik, de maga idején felébredve, és a' kifogyott adományos igazságával egyesülve (vagy inkább attul menekedve) tellyes saját-ra emelkedik, úgy hogy a' királyi Kincsvéd a' jószágot akárkinek kezéből vissza-veheti, vagy hogy a' Felség adomány-levél mellett, a' jószág kikeresését másnak is hagyhattya *g*).

a) *Trip. I, 22.* — b) 1715, 26. — c) Itt a' kö-
lömbféle záradékok ereje jó tekintetbe; de ezekről alább.
— d) *Trip. I, 63. 1715, 26. etc. Dec. 9. 18. 26. de
action. Fisci R. Dec. 39. ad dand. v. recip. contrad. rat.* —
e) P. ok. I, 31. 65. Dec. 25. ad dand. v. recip. contrad.
rat. — f) P. ok. 1542, 8. Noviz. — g) *Trip. I, 13. §. 4.
et 26.*

151. §.

F o l y t a t á s.

II. Másképpen áll ez egyéb jószágra nézve, mel-
lyet a' magva-fogyott ember nem adomány mellett bírt.
Mert 1) az ilyen javaknak többféle örökösei lehet-
nek a); és 2) a' magvában fogvatkozó birtokos azok-
ról szabadon intézkedik b) Hanem ha már az elha-
gyott vagyonnak vagy jószágnak sem intézkedés sem
törvény szerint igaz ura és örököse nincsen (*si neque
testamentarius aut puctitius neque legitimus heres ex-
stet*), akkor mondani lehet, hogy a' vagyon vagy jó-
szág megüresült, hogy ura fogyott, (*bona vacan-
tia s. caduca facta sunt*). És az ilyen vagyon vagy jó-
szág a' királyi kincshez foglalható c); a' mi nem
valami szerződésből következik, mert olyan nincsen;
hanem az országos fő-hatalom tekintetéből (*aucto-
ritate imperii civilis*), melly utóbb törvénnyel is meg-
erősítettett d).

Azonban az ura-fogyott vagyonhoz nem tartozik
sem a' várt örökség, *sperata successio*, sem ol-
lyan javak, melyeket a' fogvatkozó maga ugyan nem
bírt, de vérénél fogva visszakereshetett volna, mil-
lyen p. ok. az elődgyétül eladott ősi jószág *jura vir-
tualia s. jura sanguinis in alienis bonis latentia*, v é r -
s é g r e j l ő i g a z s á g a e). A' mit pedig a' fogvatko-
zó mások, p. ok. zálogosa vagy bérleje által bírt, az
nem rejlő igazság, hanem igaz birtok, és annál fogva

az

az ura-fogyott vagyonnak része, és kétség-kívül azt kiválthattya mind a' királyi Kincsvéd, mind más valaki, ha reá királyi adományt nyert *f*). Áll mind ez akkor is, ha valaki a' fogyatkozó jószágát hatalmaskodva elfoglalta *g*).

Kitetszik ezekből, milyen különbség legyen az adományos és egyéb jószág között. Az első megszűnván az adomány ereje, az az nem lévén többé adományos örökös, a' királyi székhez *viszszatér*, (*ei donationis finita, collatum jus possessionarium ad S. Coronam recidit*). A' másikkul ezt mondani nem lehet, hanem csak ura fogyván a' királyi székre *háramlik*, (*caducitas ad S. Coronam devolvitur h*).

a) Örököselekben a' leányág is (*Trip. I, 19.*); örökölnék a' szülők (*I, 53. §. 10.*); és osztatlan testvérek (1723, 47. *etc*). — *b*) 1715, 26. §. 3. — *c*) *Ibid.* §. 4. — *d*) Bizonyos esetekben, p. ok. polgárok és jobbágyok után, az ura-fogyott vagyon nem a' királyi Kincstárnak, hanem a' városnak, a' földes úrnak jut; a' mi részént királyi levelekből, részént különös törvényből eredett. De megüresült nemes jószág mindég a' királyi kincstárra *háramlik*.

e) P. ok. *Trip. I, 59. 67.* — *f*) *Id. I, 27. §. 3.* — *g*) P. ok. 1542, 8. *Noviz.*

h) Kiterjed ezen különbség az adósságokra is. És figyelemre méltó dolog, hogy a' *viszszatérő* adomány-jószág mindenkor *res singularis*, az az bizonyos egygy jószág; az ura-fogyott vagyon pedig javak *összesége*, *rerum universitas*.

152. §.

Bűnös vagyon.

Vannak bizonyos BŰNÖK, melyekre a' törvény fő és vagyon vesztését rendelte; úgy hogy a' bűnös minden jószága a' királyi kincsre *háramlik a*), akár adomány mellett, akár más néven bírta legyen, mert az ingó sincs kivéve; csak hogy a' mi másé, azt kiadni,

az adósságokat is előbb kifizetni kell, „*salvo aere jureque alieno*“; a' miből következik, hogy a' bűnös ártatlan gyermekei vagy testvérei osztatlan javakból a' magok részeit kikapják; nem különben hitvese azt a' mi őtet illeti, *salvis portionibus innocentium prolium et fratrum indivisorum, salvis etiam juribus uxoris b*); a' vérség rejlő igazságait (*jura virtualia*), vagy várt örökséget a' bűnös ugyan veszti, de a' királyi kincstár ezeket nem nyeri c). A' kárhozó ítéletnek pedig annyi ereje vagyon, hogy a' bűnös bár királyi kegyelem által fejét és vagyonát megmentse, maga és későbbben született gyermekei a' vérségtől elesnek, úgy hogy ezek egyfelől, és másfelől a' többi atyafiak között jószágra nézve a' vérség ereje, t. i. a' viszszenos és közös öröklés (*mutua et communis successio*) megszűnik, *filium successionis inter eos abruptur, neque per simplicem gratiam reintegratur*, az öröklés sora vagy világosabban a' jószág közössége, *juris communio*, köztök megszakad, és közönségesen királyi kegyelem által helyre sem áll d). Ennek az az oka, hogy a' kegyelem-levél jobbára csak azt mondgya, hogy a' bűnös elvesztett vagyonát magának és örököseinek megtarthattya; tehát 1) nem többet, mintsem azelőtt maga bírt és vesztett, 2) másnak sem mint magának és leendő örököseinek; mert az előbb született gyermekek tőle osztály által már elszakadtak, és a' vérséggel közösségben maradtak; az ő nemzetsége tehát kegyelem után, csak magán és elnem szakadt gyermekein kezdődhetik. Azonban a' királyi Felség kegyelmeit úgy osztja a' mint tetszik, és kétség kívül tovább is terjesztheti; de arra szükséges, hogy abbéli szándékát világos szavak jelentsék.

Régi időben jószágvesztés többféle bűnre követ-

kezett e); ma pedig ide tartozik 1) *crimen laesae majestatis et atrocis perduellionis*, Felség-sértés és súlyos pártütés bűne; 2) *nota infidelitatis*, hívtelenség bélyege; 3) *labes perjurii*, hitszegés vagy hamis eskü szennye.

a) Kivéve itt a' városi polgárok nincsenek, (1647, 87. és példa vagyon FEJÉRNél, *in Cod. Dipl. V*, 2. p. 106 sq.); de régen, úgy látszik a' jobbágy-földek is királyi adomány alá estek, (legalább erre is példa vagyon, *in Cod. Dipl. VIII*, 5. p. 233 sq.); de most a' bűnös jobbágy vagyona földes-urára háramlík (1715, 62.). Ugyan az áll az egyházi nemesekről, mert azok is csak szabados jobbágyok.

b) 1659, 104. 1723, 9. §. 12. Régiség okáért l. 1231, 18. 35. — c) *Trip. I*, 27. Dec. 9. *ad dand. v. recip. contrad. rat.* — d) *Trip. I*, 16. 20. 49. 56. Dec. 61. *divis success.*

e) P. ok. Tolvajság miatt *Cod. Dipl. IV*, 1. p. 308. sq. *IV*, 2. p. 94. 173. *IV*, 3. p. 545. *V*, 1. p. 68. *V*, 2. p. 137.); sőt károsításért (p. ok. *ibid. V*, 1. p. 61 sqq.); más esetek említetnek 1351, 9. és példák vannak, *de calumnia*, hamis vádról *in Cod. Dipl. VII*, 1. p. 351. 365. *IV*, 3. p. 387. *VI*, 2. p. 46. etc. *de succubitu duelli*, perdöntő viadal-vesztésről, *IX*, 1. n. 310. *X*, 8. n. 227.

153. §.

Felségsértésről és pártütésről.

A' FELSÉG-SÉRTÉS ÉS PÁRTÜTÉS bűne különösen kiemeltetett a' hívtelenség esetei közül 1715-ben, és akkor nem csak a' bírói eljárásra, hanem a' büntetés-re nézve is súlyosabb rendelkezés keletkezett; de 1791-ben a' régi büntetés helyre állott a). Azonban a' törvény szavaira itt különösen figyelmezní kell, mert egyenesen azon esetekre szorítkozik, melyek más, jobbára régiebb, törvényekben kijelelve találtnak. Olyanok pedig a' következők:

1) Sz.-István és Kálmán királyok törvényeiben b): „*Siquis in regem aut regnum vel contra salu-*

tem aut dignitatem regis conspiraverit, vel conspirare tentaverit vel conspiracyonem probare valens non indicaverit“. *Conspiratio* titkos párt-szövetkezést jelent; és így *conspiratio in regem* titkos párt-szövetkezés volna a' Király ellen, ugyan az, a' mi *conspiratio contra salutem aut dignitatem Regis*, a' Király veszedelmére vagy méltósága ellen. *Salus regis* annyi mint a' Király élete, szabadsága, épsége; *dignitas regis* pedig, a' Király méltósága, uralkodó hatalmában fekszik. Továbbá *conspiratio contra regnum*, párt-szövetkezés az ország ellen, ennek külső vagy benső állapotjára mehet. Külső tekintetben az ország léte, kiterjedése és függetlensége ellen; benső tekintetben csendessége, szabadsága, gyarapodása ellen, és összesen külső benső békessége ellen. Elég : *si quis conspirare tentaverit*, ha pártot szerezni keresett; *vel probare valens non indicaverit*, ha a' párt-szövésről bizonyos tudománya lévén azt fel nem fedezte. Az egész tehát magyarul így esne : Ha valaki titkos pártba szövetkezik vagy titkos pártot szerezni keres a' Király vagy az ország ellen, a' Király veszedelmére vagy méltósága ellen, vagy ha titkos párt-szövésről bizonyos tudománya lévén elhallgattya..

2) Verböczi könyvében c): „*Si quis impias manus in personam Principis nostri injecerit, vel capiti ejus gladio aut veneno insidiatus fuerit; sive murum aut domum in quo Princeps ipse exstiterit, violenter invaserit*“. Ha valaki gonosz kezeit Fejedelmünk személyére veti, vagy életére akár fegyverrel akár méreggel törekedik, vagy akár a' falkeletést akár a' házat, melly-

ben a' Fejedelem tartózkodik, erőszakkal megtámadgya d).

3) Ide tartozhat még benső had-emelés, *concitatio belli civilis*; mert ugyan azon esztendőben (1715) a' törvény Rákóczit és Bercsényit mind vad pártütőket, *tanquam atrocis perduellionis reos* kárhoztatta e); ehhez járúl, hogy éppen Rákóczi hademelése fő oka lett az akkori új törvénynek.

Az előadott eseteken kívül vannak mások, melyeket vagy támadás vagy árulás fejében *perduellio* alá vonni lehetne; de mivel a' törvény azokat hívtelenség neve alatt hagyta f), ide nem tartoznak. Annál inkább nem lehet egyéb eseteket ide vonni, melyekről törvényeink éppen hallgatnak, p. ok. Fejedelem vagy ország titkai elárulását. Az olyan esetekben súlyos büntetésnek helye vagyon, de nem jószág-vesztésnek. Valamint Felség-bántás miatt is illetlen szavak vagy tettek által, ha nem ellenséges szándékból eredtek.

a) 1715, 7. 9. 1791, 56. — b) *S. Steph. II*, 35. 51. *Colom. II*, 6. — c) *Trip. I*, 14. §. 1. — d) Az utolsó esetre példa vagyon, in *Cod. Dipl. V*, 2. p. 426. — e) 1715, 49. — f) 1723, 9. §§. 2. 5. 7. 8.

154. §.

A' hívtelenségről.

A' HÍVTELENSÉG eseteit először törvények a), azután Verbőczy is b) felsámlálta; későbbben pedig még nagyobb számra szaporodtak: de mivel a' jószág-vesztés magában gyűlöletes, 1723-ban újabb törvény keletkezett, melly szerint hívtelenség neve alatt csak kilencz eset maradt; a' többire fővesztés tétetett,

vagy nagyobb hatalmaskodás díjja : némely esetek a bírák szabad ítéletére is hagyattak *c*).

A' kilencz eset itt következik : 1) „*Evidenter semet erigentes et opposcentes contra statum publicum S. Coronae, Regiae Majestatis et Regni*“ ; hozzá van téve : *juxta titulum 14. Part. 1. operis Decreti Tripartiti* ; a' hol Verböczi így szól : *Haec tamen erectio se ipsum juste defendendo notam afferre non intelligitur. Status publicus Regiae Majestatis* a' királyi Felség országló hatalmát jelenti ; *status publicus S. Coronae* vagy *Regni* pedig az ország függetlenségét. Az egészet tehát ekképpen magyarázni lehet : A' kik nyilván a' királyi hatalom vagy az ország függetlensége ellen támadnak *d*).

2) Bírák és hiteles Helyek , midőn hivatalokban járva hiteles pecséttyők alatt hamis levelet költenek *e*).

3) A' kik hamis pénzt vernek , vagy az olyant körülbelül ötven forintig tudva és nyilván használják *f*).

4) A' kik fosztogatás végett és hogy az országot felzavarhassák , akármiféle embereket behoznak és hérbe fogadnak *g*).

5) Nyilvános eretnekek , a' kik t. i. elkárhoztott eretnekséghez ragaszkodnak *h*).

6) A' kik az ország és ahhoz kapcsolt részek végvárait gonoszúl elvesztik , és (az ellenségnek) átadják *i*).

7) A' kik seggyvert és háború idején eleséget szolgáltatnak a' Törököknek és egyéb hitetleneknek , a' kik t. i. ezen ország irigyei és ellenségei *k*).

8) Azoknak háborgatói , letartóztatói és fosztói , a' kik elhagyva kárhozott felekezetöket Törökhonbul ezen országba , és ahhoz kapcsolt részekbe maradó szándékkal menekednek *l*).

9) Harmfinczadosok és mások, a' kik a' királyi jövedelem rövidségére idegenekkel össze-szövetkeznek, hogy a' kiolvasztott aranyat, ezüstöt kihúzhassák, és titkon az országbul ki is viszik m).

a) 1462, 2. 1495, 4. Régebben törvény nélkül is hívtelennek találtatott, a' ki földgyeit az ország határszélén idegennek bérbe adta, (*Cod. Dipl. VIII, 2, p. 536.*); azután a' Lengyelek és a' Velenceiek ellenében törvény is keletkezett, 1486, 32.

b) *Trip. I, 14* — c) 1723, 9. 10. 11. 12.

d) A' törvény először így szólt: „*Evidenter se erigens contra statum publicum Regis et Coronae*“ (1462, 2.); később: *evidenter se erigentes etc.* (1495, 4.); Verhőczinél: „*Siquis evidenter se erigit et opponit etc.* És akkor *crimen laesae Majestatis et atrocis perduellionis* még elkülönözve nem volt. De arra is figyelmezni kell: 1) hogy itten *conspiratio*, párt-szövetkezés említve nincsen; sőt 2) ha éppen semmiben sem különbözne az *atrox perduellio*, ebből csak annyi következne, hogy lehet a' bűnöst egygyik vagy másik úton megkeresni, a' mi a' magyar törvényben többször is előfordul, P. ok. nagyobb hatalmaskodás, vagy őrizetbe vett jószág elsikkasztása miatt. (Nem illő példa pedig, mellyet némelly írók ide vontak, a' mi 1588, 48-ban találtatik.).

e) „*Judices, Locaque credibilia et Fidedignitates authenticis sigillis ex officio fungentes, ac taliter falsas litteras conficientes*“.

f) „*Cusores falsarum monetarum vel ejusmodi monetis scienter ac publice, in quantitate circiter 50 florenorum utentes*“.

Ez most a' papiros-pénzre is kiterjesztetett. Régen ten pedig az álpénz-verők tűzhalált szenvedtek, példa vagyon *in Astraea II, p. 102. et in Cod. Dipl. IV, 2. p. 171.*

g) „*Inductores et conductores quorumcunque hominum ad spoliandum et disturbandum regni statum*“.

h) „*Publici haeretici, damnatae scilicet haeresi adhaerentes*“.

Eretnekség a' keresztény embernek vallásbéli eltávozása a' katholika Szentegyháztul. Mivel pedig a' törvény k ár hozott eretnekségről szól, kérdés támad, minő kárhozásra kell ezt érteni? 1) egyházira bizonyosan, mert a' hit kérdéseiről az egyház ítélt; de 2) világira is t. i. az ország törvénye által, a' mi az Ágostai és

Helvetziai vallások példájából következik; t. i. az eretnecség világi büntetés alá csak világi tekintetből eshetik, abból: hogy az ország csendessége meg ne zavartasson; és azért világi bűnné csak a' nyilvános eretnecség válhat.

i) „*Malitiosi amissores et traditores castrorum finitumorum regni et partium annexarum*“. *Traditor* a' középkorban árulót jelentett, mint ma is a' francia és olasz nyelven, *traître, traditore*. Példa vagyon FEJÉRNél, in *Cod. Dipl. III*, 2. p. 147.; és bűn példája *ibid.* V, 2. p. 561 *sgg.* Régenten a' Fő-Urak is bírtak saját várakat, mellyek ostromlása, foglalása, árulása szinte hivtelenség esete volt; a' mi most (1723, 11. §. 9.) fővesztésbe kerülne.

k) *Administratores armorum et tempore belli etiam virtualium Turcis et aliis infidelibus, regni scilicet hujus aemulis et hostibus*“. *Tempore belli*, Verbőczinél nincsen. I, 14. §. 17.

l) „*Turbatores, detentores ac spoliatores illorum, qui damnatae eorum sectae renunciantes ex Turcia ad istud regnum et partes eidem annexas confugiunt moraturi*“.

m) „*Tricesimatores et alii, in diminutionem regionum proventuum, in extrahendo auro et argento conflato cum forensibus societatem ineuntes, ejusmodique aurum et argentum clam e regno efferentes*“. II. Ulászló törvénye (1498, 32.) ugyan azt rendelte a' lovakra nézve is.

155. §.

A' hitszegésről és hamis esküvésről.

Hittel, az az esküvel erősített ígéret megszegését HITSZEGÉSNEK nevezzük; HAMIS ESKÜNEK pedig azon esküt, mellyet valaki mint tanú, törvény szerét tartva, letett, hogy gonosz szándékból eredett hamis vallását erősíttse. Deák nyelven mind a' kettő *perjurium*. És Verbőczy tanítása szerint a) mind a' hitszegő, mind a' hamis esküvő a' károsodott ellenében ugyan maga egész díjjában, az az feje váltságában marasztaltatik, melly nemes embernél 200 forintot tesz; de azonkívül a' királyi kincsvéd ellenében hecsületét és minden ingó és ingatlan javait veszti.

Verbőczy ezen tanítását sokan félre értették, mintha a' jószág-vesztésnek csak akkor volna helye, midőn az elkövetett bűn a' királyi kincs rövidségével történt. De Verbőczy ezt nem mondgya, nem is mondhatta, mert maga is 1511-ben királyi adományt nyert, hol a' jószág-vesztésnek oka csak abból állott, hogy nemes ember magának leányt eljegyezvén ígéretét hittel is erősítette, de hitét szegve más feleséget vett. Világos hogy ez által a' királyi kincs rövidséget nem szenvedett b). Ugyan azt bizonyítták írott törvények is, p. ok. melyek a' hamis az az hitszegő bírák c), nem különben hamisan eljáró, vagy hamisan valló, tehát ismét hitszegő ember ellen d) vannak.

a) *Trip. II*, 30. — b) Az adományt olvasni lehet Horvát Istvánnál: Verbőczy Emlékezetében, a' LXXXIII. szám alatt.

c) P. ok. 1498, 4. — d) P. ok. 1435, 8. §. 5. et 1492, 43. §. 6. Határjárásban történt hamis tanú-vallásról, itt is a' királyi kincs kára nélkül, példa találtatik KOVACHICH könyvében: *Formulae Stili*, III. num. 57.

156. §.

A' felszámlált okok hatásáról.

Midőn arról szóllunk, hogy nemes ember jószágga a' királyi kincsre szállott, vagy háramlott (*jus possessionarium ad S. Coronam devolutum esse*), ennek kettős értelme lehet: 1) hogy a' jószág már most a' királyi kincshez tartozik, világosabban: hogy reá nézve a' királyi adománynak helye vagyon, tehát hogy a' jószág királyi adományzás alá esett; 2) hogy a' jószág királyi kézre jutott. A' levelek ezen különbséget mindég úgy adgyák: „*possessionem quae ad collationem nostram regium devoluta esse perhibetur*“, vagy „*perti-*

nere dignoscitur“; és *possessionem ad manus nostras regias devolutam*“ a). Tanító könyvek pedig azt mondgyák, első esetben : *possessio de jure ad S. Coronam devoluta est*; másodikban : *de jure simul et de facto*. És hasonló értelemben volna az első *devolutio virtualis s. juris*; a' másik *devolutio realis s. possessionis*. De feltéve, hogy lehet a' királyi kincs részére is helytelen elfoglalás, a' különbség így állana : 1. *devolutio juris s. de jure*; 2. *devolutio possessionis s. de facto*; 3. *devolutio juris et possessionis, s. de jure simul et de facto*. Magyarul : 1. a' jószág Király igazsága lett; 2. királyi kézre jutott; 3. tellyes igazsággal királyi kézre jutott.

Tudni kell, hogy mihelyt valamelly jószág akár-miféle okbul a' királyi kincshez tartozik, azt a' királyi Felségtől azonnal felkérni lehet, és Ő Felsége adomány-levelével oda-engedheti, a' nélkül, hogy azon jószágot a' királyi kincs elfoglalta vagy bírta volna, sőt a' nélkül, hogy a' háramlás oka törvényesen vizsgálva, vagy a' jószág a' királyi kincsnek oda-ítélve lett volna b). Nem is lehet mondani, hogy ez a' természeti vagy törvényes igazsággal ellenkezne; melly szerint bírói vizsgálat és ítélet nélkül senkitől sem lehet javait elvenni c); mert csakugyan soha sem a' királyi kincsvéd, sem az adományos erőszakkal a' jószágot el nem foglalhatták, sőt ha igazságok van, azt a' birtokos ellen csak törvény úttyán kereshetik, *juris ordine tam Fiscus Regius, quam donatarius procedere debent* d).

Ha pedig a' királyi kincstár igazságát senki sem ellenzi, vagy törvényes ítélet végképpen elismérte, (erősítette), és azonkívül a' kincstár a' jószág állandó birtokába is lépett; már akkor mondani lehet, hogy a' jószág Király igazsága és birtoka, hogy a' jó-

szág tellyes igazsággal a' királyi kézre háramlott. De arra sem egyedül a' háramlás oka, sem egyedül a' birtok foglalás nem elegendő.

a) Elejénte minden adomány királyi kézből, *de manibus regis*, történt, az az birtokból, vagy birtokfoglalás után; és csak lassan keletkezett a' szokás, hogy a' vágyakodók be sem várva, hogy a' királyra szállott jószág valóban királyi kézre jusson, azt magoknak felkérték. És ezen kezdő szokás idejéből vannak példák, hogy a' levélben *devolutio ad manus regis* áll, hol csak *devolutio ad collationem regiam* történt, (p. ok. *Cod. Dipl. V*, 2. p. 38. 446.). Zsigmond király alatt pedig *manus regia* sokszor igazság nélkül is, púsza kegyelemből, be lett írva a' levélbe; de ezt az utánn Mátyás Király törvénye helyre igazította, mint bővebben alább kimutattuk.

b) Még IV. Béla király törvényt adott (1267, 6.), melly szerint magvaszakadt ember jószágát csak rokonai kihallgatása után lehetett volna megnyerni; de a' törvénynek fogadtatya nem lett.

c) P. ok. 1222, 2. *Trip. I*, 9. §. 1. — d) P. ok. 1486, 26. 27. 46. *etc.*

157. §.

Az adomány külömbféle nemeiről.

Királyi adománynak külömbféle nemei vannak. I. Már Verbőczy külömbséget tett *pura et mixta donatio*, az az merő és egyes adomány között. Merőnek azt mondgya, melly csak szolgálatok és érdem tekintetéből történt a). Egyesnek pedig, melly szolgálaton felül bizonyos somma pénzt is magában foglal b). A' pénz leány-ágot is illeti c); és némelly esetekben a' királyi kincs azt visszaszafizeti d).

II. Némellykor a' királyi Felség nem egyenesen, t. i. a' magáéból, adakozik, hanem csak más adakozását jóvá hagygya; és e' szerint külömbség vagyon

(*directa*) *donatio, et consensus regius*, az az (egyenes) adomány és helyben-hagyás között.

III. Vannak levelek, mellyek csak más előbbi királyi adományt erősítenek vagy terjesztenek; és innen ered a' különbség *inter novam donationem et anterioris donationis confirmationem*; új-adomány és régi adomány erősítése között. De új adomány is többféle. Régi adomány kiterjesztése vagy a' leány-fiúsításban, *in praefectione*.

IV. Nagy különbséget tesz jószágot király kezéből nyerni, *de manibus regiis*, kész birtokkal egygyütt, vagy idegen kézbe, *de manibus alienis*, birtok nélkül, úgy hogy az adományos levelénél fogva más birtokos ellen pörbe szállva, és csak itten győzve, teheti magáévá a' nyert jószágot. Ezt rövidség okáért peres adománynak nevezzük, *donatio controversa*. Az első pedig tellyes adománynak, *donatio perfecta s. de manibus regiis, collatio bonorum fiscalium s. cameraticorum*; lehetne királyi kézbe nyert adománynak is nevezni.

Pörben pedig különbség támadhat a' kereset okából, *ex titulo impetrationis*, melly vagy magfogyás, vagy bűn, vagy határtalanul a' Király igazsága. Mind ezekről külön-külön több mondani való lesz.

Lehetnek azon felül más királyi örök levelek, p. ok. adásrul-vevésrül, cserérül, egygyezkedésrül (*de transactione*); de ezek ide nem tartoznak, kivévén, ha adománnyal vegyülnek; sőt akkor is a' levél különböző részeit szükséges külön tekinteni, és külön megítélni. Örök levél az is, mellyel a' királyi Felség bűnös embernek, a' ki jószágát már vesztette, megkegyelmez, hogy azontul újra bírhasa; (*gratia infidelis vel secus convicto reo data e*).

De semmi örökség sincsen a' királyi kincstárral kötött szerződésben, *in camerali contractu*, ha bár örökre szöll, és a' királyi Felség tudtával és meghagyásával történt (*cum regia approbatione*). A' Fenséges Curia t. i. az ilyen szerződést csak múltó adomány gyanánt vette, *instar inscriptionis*, a' miből következik, hogy azt a' királyi kincsvéd zálog úttján is viszszzaveheti, és akárki örököül magának adomány fejében megnyerheti *f*).

A' várató kegyelem pedig, *expectativa gratia*, csak ígéret, mellynek tellyesítéséért esedezni lehet, de azt követelni éppen nem *g*).

a) „*Pura est jurium possessionariorum ob servitia vel praeclaras virtutes facta collatio*“. I, 13. §. 2. — b) „*Mixta vero dicitur, quae ultra servitium etiam summam aliquam pecuniariam complectitur*“, *ibid.* §. 3. Hozzá-teszi Verbóczi: „*Et talis usitato vocabulo inscriptio nuncupatur*“. Igazabban a' levélnek két különböző tartalma vagyon: 1) adomány, 2) *inscriptio*, t. i. határtalan zálog, de a' melly csak akkor kezdődik, mikor az adománynak vége szakad; akkor pedig, mivel határtalan, a' királyi Kincs a' lekötött jószágot, mihelyt tetszik, viszsza fizetvén a' rajta fekvő pénzt kiválthattya.

c) *Trip. I, 21.* bővebben másutt. — d) P. ok. *Dec. 11. 12. de action. Fisci R.* erről is bővebben másutt.

e) Régi példa vagyon FEJÉRNél, *in Cod. Dipl. VIII, 2. p. 296. X, 1. num. 184. 283.*

f) *Dec. 3. 4. de act. Fisci R. Dec. 54. ad dand. v. recip. contrad. rat. Dec. 45. ad inval. fass. ex praejud.*

g) 1609, 73. §. 13. Példáját olvasni lehet FEJÉRNél, *in Cod. Dipl. X, 1. p. 71 sq.* Újabbat említve a' törvénykönyvben is találunk: 1655, 90. és 1659, 128, melly eset egyszersmind a' bíraskodó törvény lehető tévedésének igen tanúságos példája.

Az adomány-levél záradékairul.

Két fő kérdés vagyon minden adománynál: 1) mi az a' mit a' királyi Felség ezen levelével adni szándékozott; 2) kinek adta, vagyis ki részesült és ki részesülhet az adományban. Rövidebben: 1) mire, és 2) kire terjed az adomány kegyelme (mirül és kirül szól a' levél)? Mind ez a' levél szavaitul függ, t. i. a' külömbféle záradékoktól (*clausulae donationis*); melyek hol rövidebben, hol bővebben, mind az adott jószágot, mind az adomány részeseit kimutattyák. Melőzván azt, a' mi a' külömbféle adományok tulajdona, (mert arról maga helyén külön-külön szölganunk kell), itten csak azon záradékokat veszszük tekintetbe, melyek többféle levelekben előjöhetnek.

I. És először ugyan a' mi a' jószágot illeti, annak legtöbbször nevét és fekvését talállyuk, ekképpen: „*possessionem T. in T. Comitatu existentem*“, vagy: „*portionem possessionarium in T. possessione, in T. Comitatu existente habitam*“; de a' részjószágra nézve még bizonyosabb kijelelés kívántatik, hozzá adva, vagy ki bírta eddig, vagy hányad része az egésznek a), vagy hány és millyen szomszédok között álló telkek legyenek. Nagy hatású záradék lehet, melly kimondgya, hogy miképpen háramlott a' jószág vagy király kezére, vagy csak királyi adomány alá; de némelkykor csak effélét olvasunk: „*terram nostrae collationi pertinentem*“, vagy: „*prout ad nostram collationem pertinere dignoscitur*“. Nem ritkán következik ez is: „*totum item et omne jus nostrum regium, quod in eadem possessione quomodocunque haberemus, et nostram quibuscunque viis, modis ac rationibus concerneret Majestatem*“ b); és mindenkor, kivévén az igen régieket.

*simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, terris scilicet arabilibus cultis et incultis, agris, pratis, campis, pascuis, foenetis, silvis, nemoribus, virgultis, montibus, collibus, vallibus, vineis vinearumque promontoriis, jure item montano, aquis, fluviis, pisciniis, piscaturis, pisciumve clausuris, paludibus et aquarum decursibus, hortis, pomariis, molenclinis, et eorundem locis, braxatoriis, educillis item et macellis, generaliter vero quarumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus quovis nominis vocabulo vocitatis, ad praedictam possessionem de jure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus, sub suis veris et antiquis limitibus“ c). De némellykor a' határ kijelelése még alább különösen is következik illy bevezetéssel: *Metae vero praedictae possessionis (secundum fidelem Capituli, vel Conventus nostri T. relationem nobis exhibitum) hoc ordine sequuntur.**

Vannak adományok valamelly magvában fogyatkozott, vagy hívtelenségbe esett embernek minden jószágárul, továbbhi kijelelés nélkül ekképpen: *universa bona et quaelibet jura possessionaria nobilis T. ubilibet et in quibuscunque Comitatus regni nostri Hungariae existentia et adjacentia, ac quocunque nomine vocitata, quae ex eo, quod etc.,* következik a' háramlás oka, *ad collationem Majestatis Nostrae, juxta antiquam et approbatam regni nostri consuetudinem rite et legitime devoluta esse perhibentur et redacta“.*

a) Ez magában nem is elegendő, kivált a' hol többen bírnak; azonban különös határjáró levél a' hiányt pótolhattya.

b) Magyarúl ez így eshetne: nem különben egész és minden királyi igazságunkat, melyet ugyan azon helységhez (vagy részjósághoz) tartanánk, és mi Felségünket akármí úton, módon, és okoknál fogva illetne.

c) Egyszersmind minden hasznával és mindennel a' mi

ahhoz tartozik, millyen t. i. minden eke alávaló, művelt és műveletlen föld, szántóföldek, rétek, mezők, legelők, kaszálók, minden erdő vagy berek és cserje, hegyek, dombok, völgyek, szőlős-kertek és szőlő-hegyek, nem különben hegyvám, továbbá minden álló- és folyó-víz, halas tavak, halászatok, rekeszek, mocsárok és víz-folyások, minden kert és gyümölcsös, malmok és malom helyei, még serházak, és bor- vagy hús-mérés, szóval minden jövedelemmel és akármilyen nevet viselő, az említett jószághoz régóta bírt, vagy igazság szerint oda tartozó haszonnal egyetemben, maga igaz és régi határán belől.

d) Magyarúl: Olyan nemes ember egész birtokát és akárhol t. i. Magyar-országunk akármely megyéjében található és akármilyen nevet viselő minden jószágát, mellyel — — — a' mint ez Felségünk elejébe terjesztve volt, azért országunk régi és helyes szokása szerint, törvény rendével, a' mi Felségünkre szállott és királyi adományunk alá esett.

159. §.

Folytatás.

II. Az adomány részeszeit szokás ekképpen jelenteni: *dictam possessionem eidem fideli nostro ejusque heredibus et posteritatibus universis dedimus, donavimus, contulimus, immo damus, donamus, conferimus jure perpetuo et irrevocabiliter tenendam, possidendam pariter et habendum a*). Vagy, a' mi egyre megy: *eidem et per eum suis heredibus, heredumque suorum successoribus*. Némellykor: *ejus heredibus et posteritatibus utriusque sexus universis*. Ritkán: *ejusque heredibus et posteritatibus, legatariis item et cessionariis b*), holott az *ejus* szóra figyelmezní kell, mert abból következik, hogy csak *ejus legatariis, cessionariis*, az az csak az első adományos adhattya és hagyhattya a' jószágot tellyes igazsággal akárkinek, nem pedig utódgyai. Sokszor így olvassuk: *ejusque heredibus et posteritatibus primo quidem masculini, iis vero deficientibus etiam*

etiam feminei sexus universis; itt még az adomány ereje a' leány-maradéokra is kiterjed. De a' következő záradék : *ejusque heredibus et posteritatibus masculini quidem sexus perennaliter, feminei vero jure duntaxat inscriptitio usque ad T. summam c*), a' leány maradéknak csak pénzbéli követelést szerez. Különös ereje van ezen szavaknak : *eidem et per eum fratribus suis*, (e. g. *Joanni, Ladislao*) *eorumque heredibus et posteritatibus d*).

Lehetnek több adományosok egygy levélben, és egygy jószágra, de külön-külön részekre, közös és viszszenos öröklés nélkül; de közösen is; a' mi férj és feleség, nem különben testvérekre nézve rendszerint áll, ha csak ellenkezőt a' levél világosan nem rendel *e*).

III. Szokatlan záradékokat a' törvény tiltya, nem ugyan hogy általok az adomány erejét vesztené; hanem magoknak erejük nincsen *f*). És ilyen kivált ezen záradék, „*de manibus nostris regis*“, midőn hamisan becsúsztatott *g*). Ezt pedig „*salvo jure alieno*“ (mások igazsága épen maradván), nem különben ezt : „*si ad aliquam arcem nostram regiam vel ecclesiam Dei non pertineat*“ (ha valamelly királyi várunkhoz, vagy Isten Szentegyházához nem tartozó), ki sem szabad hagyni; és ha tévedésből kimaradtak volna, csak annyi mintha beírva lennének *h*). Figyelmet kíván még a' sokszor olvasható végső záradék : „*praesentium litterarumstrarum tenore ac patrocinio mediante, quas Nos in formam nostri privilegii redigi faciemus, dum et quando in specie Nobis fuerint reportatae*“ *i*).

a) A' mondott jószágot ugyan azon hívünknek, és minden örökösének, minden maradékának adtuk és adgyuk, hogy öröklő és másolhatatlanul bírassák. Világossában : Ugyan azon hívünknek örökbe és másolhatatlanul adtuk és

ndgyuk, hogy maga és minden örökösei, t. i. minden maradékai örökön bírassák. — Találtatik ez is : „*Eidem Magistro Saracheno, si heredibus caruerit, usque duntaxat terminum vitae suae, si vero — ipsum Magistrum Sarachenum heredes s. prolem habere contingat de femore suo descendentes, tunc jure perpetuo et irrevocabiliter, novae nostrae donationis titulo, in filios filiorum suorum et heredum per heredes dedimus, donavimus*“ etc. (ap. FEJÉR. in *Cod. Dipl. IX*, 4. p. 338.). Zsigmond Király pedig a' Zagoriai Grófságot Cilini Hermánnak úgy adta, hogy utánna a' középső fia (*filius ejus mediocris*) Hermánn és annak fimaradéka, ha pedig az ifiabb Hermánnak fia nem lenne, utánna az ő öccse Lajos és ennek fimaradéka; és ha Lajosnak fia nem lenne, ő utánna az öregebb Hermánn első szülöttje Fridrik és annak fimaradékai örökölljenek; de akár az ifiabb Hermánnak, akár Lajosnak fia maradna, akkor az öröklő ág megfogyatkozása után a' Grófság a' királyi Székhez visszatérjen. Ekképpen tehát Lajos és Fridrik és mind a' kétőnek maradéka örökre kizárva voltak, nihielyt az ifiabb Hermánnak fia maradt volna. Nem különben, ha az ifiabb Hermánn nem, de Lajos fiat hagyott volna, kizárva volt Fridrik és maradéka (*Cod. Dipl. X*, 2. num. 336.).

b) Magának és örököseinek, minden maradékának, nem különben hagyományosságainak vagy engedményességeinek (vagy : a' kiknek ő hagyná vagy engedné). — 1251-ben IV. Béla Király Achilles Mesternek Ugocha megyében fekvő Vrheuch nevű földbirtokot örököül adta avval : „*quod praenominatam terram — dandi fratribus suis, aut cognatis, sive et aliis quibus voluerit, nec non vendendi eandem, seu ordinandi de ipsa, quod sibi visum fuerit, liberam pro sui beneplacito habeat facultatem*“ (HORVÁT, Verbőczy emlékezete. (8. lap.) — Ugyan azon Királynak más levele (1263) így szól : *Antecessores nostri pie memorie Geysa Dux et S. Stephanus filius ejus magnam partem regni Hungariae eidem Comiti Theodato hereditarie tradiderunt, et contulerunt, praecipue tamen villam Tutam — perpetuo possidendam, aut certe cuicunque vellet, alteri vendendam, aut gratis pro Deo libere donandam et legandam*“ (ap. KATONA, *Hist. Crit. tom. VI. p. 384.*). — Hasonlóul III. András 1300-ban Flórentiából jött Suetho nevű embernek Sebus nevű falut adta „ita, quod eundem possessionem — per se et heredes cambiendi s. permutandi, vendendi, donandi, in vita et in morte, locandi et transferendi plenam et

liberam ex nunc, ut voluerit, aut cuicumque voluerit, habeat facultatem“ (KATONA, *ibid.* p. 1233.). Más példák vannak FEJÉR Gyűjteményében (*Cod. Dipl. III*, 1. p. 318. *IV*, 2. p. 33. *X*, 2. num. 97. 153. 259.). Ide tartoznak azon példák is, melyek fellyebb c) al. állanak. — Ellenben másutt a' jószág eladása világosan tiltva volt (p. ok. *Cod. Diplom. IV*, 3. p. 183. sq.).

c) Hogy maga és minden fimaradéka ugyan örökre, leánymaradéka pedig annyi pénzben bírhasssa.

d) *Trip. I*, 43. 44. Bővebben erről másutt. Találtatik ez is : „*ipsi Gregorio, exceptis aliis fratribus suis uterinis et proximis, dedimus, donavimus, contulimus, perpetuo in filios filiorum suorum possidendas et habendas*“ 1326. (ap. FEJÉR, in *Cod. Dipl. VIII*, 3. p. 185.). Ellenkező értelemben nevezetes ez : „*Memorato Magistro Ladislao filio Michaelis suisque heredibus et post eritutum cunctis sobolibus — — novae nostrae donationis titulo et omni eo jure, quo eadem cum omnibus suis pertinentiis nostrae rite incumbit collationi, veluti de manibus nostris regis, (igazán pedig mint a' levél hosszasan előadgya, titulo notae infidelitatis) dedimus, donavimus, et in aevum contulimus, immo damus, donamus, et perempter effectivae conferimus, per ipsum ejusque heredes, successores et superstites universos perpetuo et irrevocabiliter possidendam, tenendam pariter et habendum pleno jure, hoc adjecto, ut dum temporis in processu dictum Magistrum Ladislauum — — absque heredum solatio sexus masculini decedere contigerit, extunc dicta possessio cum universis suis pertinentiis et utilitatibus ad ipsum Dominum Joannem Archiepiscopum ac viros Magnificos Nicolaum pridem Tavernicorum et Stephanum de Kanysa praedicta Janitorum nostrorum Magistros fratres ejusdem uterinos ipsorumque duntaxat Magistrorum Nicolai et Stephani heredes et posteritates universas modo praedicta devolvatur et condescendat pleno jure perempter possidenda tenenda et habenda.* (ap. FEJÉR, in *Cod. Dipl. X*, 2. p. 562. sq.).

e) *Trip. I*, 47. §. 3. et 48. — Régi levelekben igen sokszor előjő : *dedimus, donavimus eandem terram titulu perpetuae donationis possidendam*“; vagy tellyesebben : *dedimus, donavimus et tradidimus perpertuae collationis et donationis munere possidendum, jure perpetuo tenendam et habendum* (FEJÉR, *VII*, 2. p. 15.). Tudniillik *perpetua donatio* örök adomány ellenében áll *inscriptio*, múltó adomány;

és ez máig is úgy van, csak hogy, mivel az örök adományzást más szavak is jelentik, ki maradhat a' mi nem is igen jól hangzik, *donamus donationis titulo*. Azonban *novae donationis titulo donamus* mostis szokásban vagyon, t. i. a' régi adomány erősítése (*confirmatio*) ellenében. — Továbbá nem ritkán olvassuk a' régi levelekben : „*damus, donamus merae ac sinceræ nobilitatis titulo possidendam*“, az az : igaz és tellyes nemesi szabadsággal adjuk. Kitűnő ezen példa : „*silvam nostram regalem — secundum quod ad Nostram pertinet Majestatem, eidem Comiti Jordano et post eum suis heredibus heredumque suorum et posterorum successoribus dedimus, donavimus, contulimus et tradidimus jure hereditario ac irrevocabiliter possidendam, eo jure, ea plenitudine, eo titulo eaque libertate, qua omnes nobiles regni nostri suas possessiones possident atque tenent.* (Cod. Dipl. IV, 2. p. 381.). Mert volt akkor sokféle más adomány is, p. ok. 1) *conditionalis donatio*, udvari- vagy vár-szolgálat fejében, (p. ok. FEJÉR, IX, 2. num. 27. 66. IX, 5. n. 73. 260.). 2) *Titulo s. more prædiali*, vagy *titulo feudali* (p. ok. *ibid.* VIII, 2. p. 619. VIII, 3. p. 327. 563. IX, 1. p. 726. IX, 2. p. 582 sq. IX, 5. n. 229. X, 1. n. 91. 96. 219. X, 2. n. 137.); né-mellykor csak az adományos élte-fogytáig (*ibid.* VIII, 4. p. 129. IX, 3. num. 94. X, 2. n. 57.); némellykor „*secundum jus teutonicum*“ (*ibid.* VII, 2. p. 68. VIII, 1. p. 204.). Ide tartozhat azon örök birtok is, mellynek eladásá-rul olvassuk : „*portionem possessionarium cum dimidio fertone auri, Castellano Scepusiensi cum pensa regali servitutam*“ (*ibid.* VIII, 2. p. 96.); nem különben IV. László levele, mellyel Jordán fiának Illyés Grófnak Görgő helysége-t adta, úgy hogy esztendőnként egygy arany forintot fizessen, (WAGNER, *analecta Scepusi*, I, p. 118 sq., melly fizetést későbbben I. Károly kir. 1312-ben elengedte (*ibid.*). — Határozatlan ez : „*eo jure et libertatis ordine, quo Polyán et Ricolphus quondam Comites suas possessiones possederunt, et nunc filii eorum dinoscuntur possidere*“ (Cod. Dipl. VI, 1. p. 305.); nem különben : „*eo jure quo ipsorum fore dinoscitur*“ (*ibid.* VIII, 3. p. 116.). — Múlt teher pedig, p. ok. hogy az adományos a' magvafogyott ember elmaradott özvegyének és leányának a' kelengyét és negyedet lefizesse, a' nemesi szabadsággal öszvefér (példa vagyon in Cod. Dipl. VI, 2. p. 129.).

f) P. ok. 1608, 9. a. cor. 1647, 122. 1741, 19. Dec. 8. cx jur. radic. — g) 1351, 14. 1486, 23. 1492, 60. 61.

h) *Trip. II, 9. § 2. 1514, 2. etc.* Voltak más záradékok is, mellyek a' királyi adakozás igazolására czéloztak, p. ok. „*praehabito Praelatorum ac Baronum nostrorum maturo consilio*“. I. Lajos kir. leveleiben : „*de beneplacita voluntate Dominae Reginae matris nostrae Elisabeth*“; későbbben ifjabb Erzsébet királyné t. i. Felesége helybenhagyását is, még pedig rendszerint, beíratta. Zsigmond kir. leveleiben többnyire ben van : „*de plenitudine Regiae potestatis, ex mera nostra scientia*“.

i) Ennek jelentését csak alább fejthettyük.

160. §.

Az adomány-levél erejéről.

Magának az ADOMÁNY-LÉVÉLNEK annyi ereje vagyon, hogy az adományos törvényes bévezetése után, (*peracta legitima statutione*), ha senki ellent nem mondott, a' jószágot birtokká bavevheti; ellenmondás esetében pedig per uttyán keresheti a). És ha végre az adomány csendes birtokkal erősödött (*si donatio usu roborata est*), akkor az adományos a' nyert jószágot sajáttyának mondhattya, ő a' jószág ura lett, (*dominium et proprietatem bonorum acquisivit*); nem ugyan a' római törvény értelmében, hanem a' magyar törvény szerint, melly az örökséget sajátnak nevezi. Ennek ereje pedig oda terjed : 1) Hogy a' nyert jószágot bírhattya (*jus possidendi*); és ha törvénytelenül a' birtokbul kiesett, jószágát per uttyán vissza-nyerheti (*jus vindicandi, vulgo reacquirendi*) b). És a' törvényes adományt maga a' királyi Felség sem veheti vissza igaz ok nélkül c).

2) Hogy a' levélben kijelelt örökösökre a' jószág elszáll minden újabb szertartás nélkül d).

3) Hogy a' jószágot maga tetszése szerint használhattya és minden jövedelmét húzhhattya e), kivéven ha világos törvény mást rendel, p. ok. só- vagy érczbányákra, jobbágy telkekre, talált kincsre nézve.

4) Hogy a' jobbágyok felett úri hatalommal bír, melynek kitünő hatása vagyon *f*).

5) Hogy ha épített, javított, vagy akármiképpen pénzét a' jószágba fordította, erről minden esetre szabadon intézkedik *g*).

6) Ha a' jószágot elidegenítette, legalább addig, míg levél-jelelte örökösök vannak, a' királyi kincsnek ahhoz semmi köze *h*).

7) Özvegy- és leány-tartása, nem különben a' kelengye fizetése alól az adomány-jószág kivéve nincsen. (*Jus viduale et capillare, item jus dotis legalis etiam ad dñationalia bona extenditur*).

8) A' leány-negyed pedig (*quartalitium*) csak adomány-jószágból jár. És midőn a' jószág a' királyi kincshez visszazár, azt a' tellyes elégtételig letartóztatni is lehet (*jus retinendi*).

9) Sőt a' jó lelkű hitelezők is egyéb jószág hiányában a' vissza-térő adományból fizetést nyernek *i*).

10) Ellenben nemes jószágon semmiféle köz teher nem fekszik, kivéven a' hadi felkelést. De a' hadi szolgálat régenten csak dicsőség volt, nem teher *k*).

Azonban az adott jószág, nem egygy úton a' királyi Székhez vissza-térhet 1) ha levél-jelelte örökös többé nincsen, *per defectum privilegialis heredit*), 2) némelly bűnök miatt, melyekre t. i. a' törvényben jószág-vesztés áll *m*). És annál fogva mondani sem lehet, hogy az adomány örök elidegenítés volna. Örökséget nyert az adományos, de úgy hogy az megszűnhet és akkor a' jószág múlhatatlanul a' királyi Felséghez vissza-jár *n*).

a) Tehát a' levél, bévezetéssel egygyütt csak *titulus acquirendi dominii*, az az igazságot ad a' jószághoz. Uri hatalom pedig (*domini potestas i. e. dominium*) birtokot is kíván.

b) *Planum Tabul. tit. ex jure radic. etc.* — c) P. ok. *Trip. I, 37. §. 9.* — d) P. ok. *I, 17. sqq.* Ebben is elvállik a' magyar adomány a' külföldi feudumtul.

e) *Trip I, 9. §. 5. etc.* — f) P. ok. *Id. III, 25. 26.* — g) P. ok. *Dec. 12. de action. Fisci R.* — h) P. ok. *Trip. I, 3. 43. 57. 65. etc.* — i) P. ok. 1723, 9. §. *fin. Dec. 12. 23. de action. Fisci R.* — k) P. ok. 1741, 8. — l) 149. *etc.* — m) 151—154. §§. — n) P. ok. 1715, 26.

V. SZAKASZ.

A' PERES ADOMÁNYRUL.

161. §.

A' peres adomány sajátsága.

I. A' PERES ADOMÁNY felteszi : 1) hogy a' jószágot nem a' királyi Felség, hanem más valaki bírja; és 2) hogy a' ki bírja; annak a' jószág nem öröksége, hanem 3) hogy a' jószág sajátul a' királyi kincset illeti. Mind ebből pedig következik, 1) hogy a' jószág birtokát ugyan a' Király nem adhatta; de 2) igenis, hogy a' jószágot mint Király igazságát a' királyi Kincsvéd perrel kereshetné; és 3) hogy a' Felség maga peres igazságát másra is átviheti.

E' szerint midőn az adományos nem királyi kézből birtokot, hanem csak peres igazságot nyert, szembevetendő, hogy az ilyen adományt úgy kell tekinteni, mint per átengedését, *tanquam litis cessionem a)*; és hogy az adományos a' királyi Kincsvéd helyébe lép, mind engedményes, *tanquam cessionarius*. Innen folyik a' peres adománynak minden sajátsága.

II. De minekelőtte tovább mennénk, szükséges itt a' szóban lévő adomány-levelekkel megismerkedni. Némellyek a' peres igazságnak okát is adgyák,

nyilván kimondván : 1) kié volt a' jószág annakelőtte, és 2) miképpen szállott az ahhoz való igazság a' királyi kincsre ? Vagyis : 1) kitül, és 2) mi okbul eredett a' Király igazsága ? De mindég nyomban következik ezen záradék : „*praemissis sic uti praeferitur statutibus et se habentibus*“, az az : ha valóban úgy áll a' dolog a' mint előadatott ; és alább : *eodem jure, quo nostram ex praedicto titulo (defectus seminis vel notae infidelitatis) concerneret Majestatem, — — damus, donamus etc.*

Más levelek ellenben a' Király igazságát a' nélkül említik, hogy okát is adnák, vagyis hogy eredetét kimutatnák. Ez kivált akkor történik, mikor a' Király igazsága régiebb 32 esztendőnél, vagy ha olyan ember után eredett, ki magvában birtokon kívül foglalkozott b).

a) Más *litem cedere*, a' pert vagyis peres igazságot oda-engedni, más *liti cedere*, a' perül lemondani. Ugyanolyan különbség vagyon *litis cessio* és *liti cessio* között.

b) 149. cz.

162. §.

És ennek következése.

Miután az adományos perbe szállott, birtokon kívül lévén, keresetének okát adni tartozik, *fundamentum, s. causam, titulum actionis suae comprobare debet*. És mivel az egész kereset az adománylevélre van építve ; természetes hogy attul nem távozhat. Ha tehát meg van nevezve 1) azon ember kitül, és 2) azon ok mellybül a' Király igazsága eredett ; akkor az adományos mind a' kettőt egészen úgy mint a' levélben áll, bizonyítsa ; különben a' keresete leoszall, és maga az adománytul elesik. Nem is használ-

na nékte, ha a' Királynak más embertől vagy más okbul eredett igazságát bizonyítaná, ezen okoskodással: hogy mivel a' jószág valóban királyi adomány alá tartozik, az ellenkezőnek ahhoz igazsága nincsen; és mivel bizonyos, hogy Király ő Felsége a' jószágot néki (az adományosnak) adhatta is, adta is, hogy ezeknél fogva az adománynak állani kell. Eldönti ezen okoskodást következő két ok: az első a' törvénykezés rendgyébül van véve: *actio regulat iudicem et partes*, a' kereset határán túl menni sem perlekedőnek sem bírónak nem szabad; a' második magából a' levélbül ered, mellynek említett szavai: *praemissis sicut praefertur stantibus*, és ezek: *eodem jure, quo nostram praedicto titulo concernerent Majestatem*, világosan mutatják, hogy az adomány azon megszorítással, vagyis azon feltétel alatt történt, ha a' háramlás oka úgy áll, a' mint írva van.

A' háramlás okait (*titulos devolutionis*) másutt láttuk; itten megjegyzük, hogy rövidség okáért a' tanításban csak kettőt szokás említeni: magfogyást és hívtelenséget. Azonban szükséges mindég figyelmezni, az elsőnél a' kétféle, t. i. adományos és egyéb javakra; a' másodiknál a' többi említett bűnökre, mellyek jószág vesztést vonnak magok után.

A' deák szójárásra nézve pedig tudni kell, hogy a' helyett, *titulus devolutionis* a' mi magában világos, sokszor azt teszik, *titulus impetrationis* vagy *titulus donationis*, a' mit oda kell érteni, *titulus devolutionis, qui in litteris donationis (s. impetrationis) expressus est*. Azon kérdésre tehát, *qui sunt tituli impetrationis?* könnyű volna a' felelet: *sunt iidem, qui tituli devolutionis (nempe bonorum ad collationem regiam)*. De ezenkívül *titulus impetrationis* mást is tesz, t. i. *titulus actionis* (kereset oka), *quam donatarius suscitavit*.

És ha ezen értelemben kérdegyük : *qui sunt tituli impetrationis?* már itt másképpen felelünk, mert a' kereset olly adományra is építve lehet, mellyben csak a' Király igazsága említettik, további jelentés t. i. háramlás oka nélkül. Azt felellyük tehát : *titulus actionis s. titulus impetrationis vel est defectus seminis, vel nota infidelitatis vel jus regium.*

Egyébaránt az adomány ellenében hoszszas birtok megneve állana, ha csak nem száz esztendei : mert az adományos, a' mint mondtuk, a' királyi Kincsvéd helyébe lép (*Trip. I, 23. 78.*).

163. §.

A' magfogyásra hivatkozó adományról.

Midőn az adomány MAGFOGYÁSRA hivatkozik, felteszi ez által : 1) hogy a' megnevezett ember valóban meghalt, és magvában fogyatkozott; 2) hogy az ő magva-szakadása által a' szóban lévő jószág valóban királyi adomány alá jutott. E' két kérdésen tehát forog a' levél sikere.

I. A' mi az első kérdést illeti, valóságos halál kívántatván, ennek helyét sem becstelenség, sem számkivetés, sem szerzetes fogadás nem pótolhattya *a*), de a' sem elég, ha vagy a' leányág, vagy a' megyei közönség bizonyítták, hogy senkiről sem tudnak, a' ki a' szóban lévő nemzetségnek élő tagja volna *b*). Hisz a' levél nem is nemzetség fogyatkozásáról szól; és ha arra hivatkozna, legalább a' peres adomány soha meg nem állhatna, mert nemzetség elfogyását teljesen bébizonyítani nem lehet *c*). Továbbá igazolni kell, hogy a' kimúlt ember vagy semmi maradékot, vagy fimaradékot nem hagyott, a' szerint a' mint a' levél szól. Hogy *defectus seminis*, vagy *in semine de-*

ficere csak flak hiányát jelenti, másutt is előjött *d*). *Defectus* pedig vagy *deficere* magában bizonytalan értelmű, és ennek igazolása megkívánná, hogy az adományos vagy azt mutassa, hogy azon embernek sem fi- sem leány-magzattya nem maradt, vagy azt hogy fimagzatot nem hagyott és azon felül, hogy a' jószág a' leány-ágot éppen nem illeti *e*); de ez már a' fellyebb említett második kérdésbe is vág, abba t. i. hogy a' kijelölt fogyatkozás által a' szóban lévő jószág valóban királyi adomány alá jött.

II. Magában ezen második kérdés hol könnyebb, hol szövevényesebb. Mert némellykor elég a' fogyatkozott ember birtokát bizonyítani; máskor pedig örökös igazságát levelekkel igazolni kell. Az első akkor áll, mikor a' fogyatkozott ember 1) a' szóban lévő jószágot úgy mint sajáttyát bírta; 2) bírta halálakor is; és 3) semmiképpen arrúl nem rendelkezett. Mert ezeket feltéve már hihető 1) hogy a' jószág övé volt; *pro possessore stat praesumptio*; és 2) hogy magva szakadván a' jószág (akár adománybul eredett akár nem) minden esetre a' királyé lett, és következőleg királyi adomány alá is tartozik *f*). Úgy van ez akkor is, mikor ő tüle a' jószágot más valaki zálogban, vagy hérben tartya, mert akkor is a' saját birtoka nála vagyon, *titulo proprietatis ipse possidet*. Azonban mind ez csak hihető, valamint hihető volt, míg az elfogyott birtokos élt, ő reá nézve is. De valamint ötet más ember megkereshette volna, tellyesebb igazságát a' jószághoz kimutatván, úgy megtörténhetik az ő fogyatkozása után is, akár a' királyi Kincsvéd ellenében, akár az ő helyébe lépett adományos ellen. Csak hogy mindég nagy különbség van abban, kinek részén áll a' hihetőség, és ki köteles bizonyítani és mit? Már a' felhozott esethen mondtuk,

hogy a' hihetőség az elfogyott birtokos mellett volt, és annál fogva most az adományos mellett áll. De ha ezen hihetőséget az ellenkező megczáfolhattya, kétség kívül ötet kihallgatni kell g). És ha képes megmutatni, hogy a' megfogyott ember a' szóban lévő jószágot vagy nem örökbe sajátúl, hanem úgy mint másét zálogul vagy bérben vagy felesége után; vagy hogy erőszakos foglalás mellett bírta; akkor a' mondott hihetőség eldőlt h). Most az adományos ha keresetét folytatni akarja, azt a' megfogyott ember birtokára többé nem építheti, mivel ez vagy valóságos vagy helyes nem volt. Azonban nem lehetetlen, hogy valakinek hibás birtoka és mégis tellyes igazsága legyen. Annál fogva ha az adományos a' megfogyott ember gyökeres igazságát kimutatná, még győzhetne i).

Ha pedig a' magvában fogyatkozott birtokos végintézetet hagyott, vagy a' jószágról más intézkedés találtatik, ilyenkor a' kérdés azon forog: megállhat-e az intézkedés? de főképpen honnan eredett a' szóban lévő birtok, királyi adományból-e vagy nem, és milyenből? Mert tudgyuk, hogy az adományos jószág, levél-jelelte örökös nem létében, a' királyi kincshez viszzatér k).

Valahányszor az adomány olyan ember magvaszakadásán épül, ki maga a' szóban lévő jószágot soha sem bírta, vagy legalább halálakor nem bírta, mind annyiszor az adományos czéllyát csak avval érheti, ha azon ember gyökeres igazságát világosan hëbizonyítja l), vagy az elveszett birtokot helyre állította, p. ok. az erőszakos foglaló ellen m). Mert hiszen maga a' megfogyott ember sem nyerhette volna másképpen viszza a' jószágot. A' kinek pedig adománya soha sem sikerült, azaz birtokkal nem erősödött, annak magva-szakadásáról sem lehet mondani, hogy az ál-

tal a' jószág a' királyi kincshez visszatért volna; a' ki tehát azon jószágot most felkéri, adományát csak az előbbi háramlás okára építtse, melly eddig kimerítve nincsen *n*).

A' leányág ellen pedig, midőn az birtokban ül, (a' mi itten annyi, hogy osztályokban a' leányok is részesültek), ha az adományos őket kiszorítani akarja, csak úgy boldogul, ha az elfogyott fimaradék kizáró igazságát kimutattya; mert a' kizárást másképpen végre magok a' firokonok sem vihették volna *o*).

a) Dec. 12. *ad dand. v. recip. contrad. rat.* — *b*) Dec. 29. *ibid.* — *c*) 149. cz. — *d*) ugyanott. — *e*) Dec. 24. *tít. cit.* — *f*) 149. és 150. cz. — *g*) Dec. 1. 2. 18. *etc. tít. cit.* — *h*) Dec. 54. *eod.* — *i*) Dec. 25. *eod.* — *k*) 1715, 26. §. 3. És mivel rendszerint az örök birtok adománybul ered, és annál fogva hihetőbb, hogy az elfogyott emberé is olyan; azért a' törvény egyenesen kimondgya, hogy nem a' királyi Kincsvéd, hanem a' ki a' jószágban örökölni akar, (*praetendens*, a' vágyakodó) tartozik igazságát kimutatni (1715, 25.); de a' peres adomány csak per átengedése, tehát az adományos ellenében is a' vágyakodón fekszik a' bizonyítás terhe.

l) Dec. 25. *ad dand. v. recip. contrad. rat.* — *m*) P. ok. 1542, 8. Noviz. — *n*) Dec. 38. 48. *tít. cit.* — *o*) Dec. 5. 17. 23. 41. *Sent.* 59. *eod.*

1. Közönségesen a' törvénytánítók megkülömböztetik az új és régi fogyatkozást, réginek mondván, melly 32 esztendővel ennek előtté történt (Dec. 17. *de action. Fisci R.* Dec. 23. *ad dand. v. recip. contrad. rat.*). A' különbséget pedig abba helyeztetik, hogy új esetben csak a' fogyatkozó birtokát, régiben annak igazsága gyökerét is bizonyítani kell. De ez nem mindég áll, legalább nem azon jószágra nézve, mellynek birtokában a' fogyatkozó nem is volt (Dec. 25. *ad dand. s. recip. contrad. rat.*). Birtok vagy igazság kimutatása más mitül függ, a' mint fellyebb láttuk, attul: volt-e a' fogyatkozóknak birtoka vagy sem. — Hanem annyit engedni mégis lehet: hogy midőn valaki birtokon kívül fogyatkozik, a' Király onnan eredő igazsága sokkalig homályban maradhat, és míg azt más valaki felfe-

dezvén a' jószágot felkéri, addig a' fogytkozás könnyen régivé válhat. Ellenben ha birtokos ember magvában fogytkozik, csak hamar megtörténik, hogy a' jószágot valaki felkéri, vagy a' királyi Kincs birtokába veszi.

2. Kérdés : lehet e' magfogyásra adományt építeni, míg a' nemzetségnek utolsó tagja szerzetben él? Van erre példa, még pedig nagy hírvű nemzetségből. Tudni-illik minekutánna Chaak nemzetségből eredett Ugud fiának Demeternek, volt Bánnak, mivel egygyik fia Móricz Sz.-Domonkos rendű szerzetes lett, a' másik pedig Chaak Mester örökös öröme nélkül elhalt, minden jószága az ország törvénye szerint királyi kézre jutott volna, Károly Robert Király azt maga vitézének (*militi suo*) cseh eredetű Chenyk Mesternek magának és minden örököseinek örökbe adta. És erről 1332-ben maga az említett Móricz tanúságot tett. (*ap. FEJÉR, Cod. Dipl. VIII, 5. p. 209 sq. 231 sq.*). Ellenben a' királyi Curia 1726-ban egygy ilyen levelet elvetett, *Dec. 12. ad dand. v. recip. contrad. rat.*; nem különben 1728-ban más adományról, mely várható magfogyáson épült, (*donationem per eventulem cujuspian defectum impe-tratam*) úgy ítélte, hogy olyan levél a' gyökeres igazság kimutatására erőtlen (*Dec. 21. ex jure radic.*). — Az okok vizsgálata következő igazságra vezet : 1) Peres adomány szükségképpen eldől; mert a' levél előadását, hogy a' jószág királyi adomány alá esett, igazolni nem lehet; azért nem, mert míg az első adományos törvényes maradéka fenn van, addig a' jószág a' királyi kincshez vissza nem tér, és időközben a' királyi Kincsvédnek semmi köze, ki bírja a' jószágot. Ilyen esetről szól az említett *Dec. 12.* 2) Az ura fogyott jószágot a' királyi Kincs birtokába veheti (150); és hogy királyi kézről azt akárki megnyerheti, arról kételkedni sem kell, mert senki sem ellenezheti, (a' mi bővebben is kifejlik alább a' 167. cz.). Ilyen volt az említett Chaak esete. A' felhozott *Dec. 21.* esete nem világos; de hihetőbb, hogy az előbbihez hasonlított, mert volt birtokról benne egygy szó sincs. Egyébaránt *eventualis collatio* (várható magfogyásra épült adomány) sokszor világosan megvan és megáll a' vérfogadásra vagy végintézetre nyert királyi jóváhagyásban (*in Consensu Regio, qui adoptionem, vel testamento inductus est*), és nem különben a' leány-fiúsításban (*in praefectione*). Okát sem látni, mely a' királyi Felség hatalmát kizárná, és kegyelmét semmisítené, midőn ez által rövidséget maga igazságában senki sem szenved.

164. §.

Hívtelenségre hivatkozó adományról.

Felteszi ezen adomány 1) hogy a' megnevezett ember olyan bűnt elkövetett, melyre törvény szerint jószág vesztese következik; 2) hogy ő csakugyan a' perbe vett jószágot akkor midőn bűnbe esett, sajátul bírta. Ezek úgy lévén a' jószág bizonyosan a' királyi kincsre háramlott, és az adomány megáll, hacsak mások követelései vagy királyi kegyelmezés erejét nem veszik.

I. Szükséges tehát 1) a' bűn valóságát bebizonyítani *a*). Mert a' királyi Felség sem akar senkit bírói kihallgatás nélkül javaitul megfosztani, sőt arra törvényes hatalma sem volna *b*). A' bizonyítás pedig tökéletes legyen, mert pusztá hihetőség büntetésre soha sem elegendő *c*).

Kérdeni lehet, ha a' bűnös ítélet előtt meghalt, megállhat-e az adomány büntelen örökösei ellenében? Hisz a' halál végét szakasztja minden büntetésnek; de az is igaz hogy kihallgatás és védelem nélkül terhelni senkit sem szabad, a' halottat pedig már kihallgatni sem lehet, nem is védelmezheti magát. Mindazonáltal a' törvény világosan ellenkezőt rendel *d*). Oka pedig annak az, hogy büntetés itten célba sem vétetik, hanem a' jószág kikeresése; mely a' büntett által már is a' királyi Felségre háramlott *e*).

II. Az adományos keresetét vagy a' bűnös, vagy ennek örökösei ellen intézte, vagy más ember ellen, ki az elkövetett bűn után jött a' jószág birtokába. Már az első is önnön birtokokat nem tagadhatták, sem gyökeres igazságokat tagadni nem akarják, és annál fogva bizonyítás sem szükséges. Az utolsó eset-

ben pedig a' birtokos felelni nem tartozna, mert arra más bűne magában nem elegendő; de ha az adományos békabizonyította, hogy a' jószág a' vétkesé volt, még pedig akkor is, mikor bűnét elkövette, abból már következne, hogy amaz, a' jószágot, melly övé lenni megszűnt, későbbben el nem adhatta; erre tehát a' vevő már felelni köteles; és csak avval szabadúlhat, ha maga gyökeres igazságát kimutatná. Világos innen, hogy a' bűnös gyökeres igazsága szóba nem jöhet *f*).

a) *Trip. I, 25. II, 74. §. 4 sq. 1563, 47.* Nem csoda, hogy még törvényes vizsgálat előtt a' bűnös jószágát felkérni lehet. *l. a' 155. cz. — b*) *Trip. I, 9. etc. — c*) *Dec. 27. ad dand. v. recip. contrad. rat.* Ebben a' végzésben tanuságos eset áll, t. i. minekutánna egygy adományosul az ellenző birtokos egygyezés által menekedett, azonnal más ellene fellépett, így okoskodva: mivel a' birtokos jószága egygy részét egygyezkedve kiadta, világos hogy magát bűnösnek érezte. De ezt a' királyi Curia el nem fogadta, nem is fogadhatta; mert ez pusztá okoskodás, nem bizonyítás.

d) *P. ok. 1563, 47. — e*) Éppen ez az oka annak is, hogy az efféle pörök a' királyi Tábla elejébe tartoznak. — *f*) *Dec. 9. ad dand. v. recip. contrad. rat.*

165. §.

Király igazságára hivatkozó adományrul.

KIRÁLY IGASZÁGA (*jus regium*) mint másé akárkié sokféle lehet *a*); de itt különösen azt értyük, mellynél fogva bizonyos jószág nem azé a' ki bírja, hanem a' királyé úgy hogy a' jószág királyi adomány alá tartozik *b*).

Midőn tehát az adomány-levell király igazságára hivatkozik, ez felteszi **1**) hogy a' ki a' jószágot most bírja, igazság nélkül bírja (*injuste, i. e. sine jure possidet*); tudva vagy nem tudva, azaz menthetetlen vagy menthető
szán-

szándékkal (*mala vel bona fide*), azt itt nem tekintjük; 2) hogy a' jószág a' királyi kincset illeti; hogy tehát a' királyi kincsvéd azt kikereshette volna, de most az adományos keresheti. Az efféle adományok tulajdon záradéka így szól: „*possessionem talem, totum item et omne nostrum jus regium, quod in eadem possessione qualitercunque haberemus, et nostram quibuscunque viis, modis, et rationibus concerneret Majestatem, damus etc. c)*

Már mivel a' lehetőség mindig a' birtokos részén áll, világos, hogy az adományos itt is keresete okát békabizonyítani tartozik; hisz a' nélkül a' királyi Kincsvéd sem győzhetett volna. Többnyire pedig a' király igazsága valakinek fogyatozásából vagy bűnéből ered; és annál fogva az adományos maga keresetét a' háramlás egygyik vagy másik okával igazolhattya. Sőt perfolytában az okot válthattya is; mert a' keresetét nem egygy okra építette, hanem király igazságára a' nélkül, hogy eredetének bizonyos okát kijellette volna. Már pedig a' kereset igazolását, ha egygy úton nem sikerült, mindig szabad más útra vinni. Tehát itt is, ha p. ok. az adományos Thurzó Mihály fogyatozásával czéllyát nem érhetette, talán elérí Thurzó Imre, vagy akár más ember nevével, vagy talán egynek másnak egygy vagy más bűnével. Csak bizonyítsa a' Király igazságát akármivel, az adományát kivíhhattya és a' jószágot magáévá teheti d).

II. Éppen azért szokás akkor is, midőn az adomány-levél bizonyos ember fogyatozására vagy bűnére hivatkozik, a' király igazságát külön záradékban hozzá adni, ekképpen: *possessionem talem, titulo tali jurisdictioni S. Coronae, collationique nostrae regiae pertinentem, totum item et omne nostrum jus regium, quod etiam aliter qualitercunque in eadem possessione*

haberemus etc. damus, donamus etc. Ennek neve deákul: *alteri speciali devolutionis titulo annexum jus regium*, magyarul: háramlás külön egygy okához mellékelt király-igazsága. Következése pedig, hogy ha a' kereset fő oka eldől, *si principalis impetrationis titulus eversus fuerit*, az adományos, keresetének második okára, tehát király igazságára átmehet, és avval győzhet e). Csak hogy ezen záradék „*praemissis sicut praefertur stantibus et se habentibus*“ megkívánnya, hogy legalább a' kifejeelt fogytatkozás vagy bün való legyen f).

a) Milly széles értelme legyen a' Király igazságának, következő másképpen is tanúságos példa mutattya, IV. Béla Kir. levelébül: „*Eorum qui regiam conducunt cameram, vel potius pro redditibus camerae regiae certam pecuniae quantitatem se soluturos constituunt, obligant et promittunt, nec non conductores tricesimae, seu emptores reddituum tricesimae pro tempore, si non attenderint, quod promiserunt, vel non exsolverint, quod debuerunt, sive Nobis ratione Camerae, sive Dominae Reginae ratione tricesimae, bona omnia mobilia et immobilia et se morentia, jure regio occupantur, et nisi celeri satisfactione sibi providerint, distrahantur pro modo et mensura debitae quantitatis, emptoribus propter auctoritatem regiam contra quoslibet praemunitis* (ap. FEJÉR, *Cod. Dipl. IV*, 3. p. 443.).

b) VERBÖCZI (I, 24. pr.) így adgya: „*Jus Regium dicitur jurisdictio S. Coronae regni in bonis ac juribus possessionariis per quempiam pro se mala fide contraque consensum regium usurpatis tacite latens et consistens*“. De alább (§. 10.) ő is megjegyzi: „*Quamvis jus regium ad universa fere jura possessionaria quae donationi et collationi regiae quovis modo vel titulo subjacent, generaliter referri et extendi queat*“.

c) Nem egyebet jelentenek ezen szavak: „*item alia jura possessionaria, quae sub taciturnitatis silentio per quosdam conservarentur — — novo donationali titulo et omni eo jure quo nostrae spectant collationi, dedimus*“. (FEJÉR, *Cod. Dipl. IX*, 5. num. 298. X, 2. num. 296.).

d) Dec. 7. ad dand. v. recip. contrad. rat. Hibás vé-

lekedés volna, hogy a' Király igazsága csak magfogyásból és bűnből eredhet; mert p. ok. régiebb időben, nevezetesen, Zsigmond Kir. alatt, onnan is eredett, hogy a' birtokos adomány-levelére új pecsétet nem kért; (példája ennek a' törvénykönyvben is áll). De a' megszűnt testületek javai is királyi adomány alá valók. Ha pedig valaki a' királyi Kincs jószágát foglalás mellett vagy zálogul bírná, ennek ellenében elég volna, a' királyi Kincs előző birtokát kimutatni; mert sem a' foglaló, sem a' zálogos annak ellenében, a' kitől elfoglalta vagy átvette a' jószágot, akárki legyen ez, gyökeres igazság kimutatását nem követelheti (*Dec. 54. ad dand. v. recip. contrad. rat.*).

e) *Dec. 14. 34. eod.* — f) *Trip. I, 26. §. 3. 4.* Verbőczy ezt ugyan csak fogyatkozásról mondgya; de bűnre is illik.

166. §.

F o l y t a t á s.

III. Megjegyzette már Verbőczy a), hogy minden királyi adomány igazán szólva király igazságán épül; mert habár valakinek fogyatkozására vagy bűnére hivatkozik, mégis felteszi, hogy éppen a' kijelentett okból a' király igazsága eredett. Mindazonáltal a' kereset, melly király igazságán épül, igenis különbözik másoktól, mellyek a' háramlás bizonyos egygy okából indulnak. Az első felteszi nem csak, hogy a' mostani birtokos igazság nélkül bírja a' jószágot, hanem hogy elődgyei is úgy bírták. Ellenben magfogyás esetében vagy távolabb rokonok, vagy a' leányág öröklést követelnek; de a' fogyatkozott gyökeres igazságát senki sem tagadgya, sem t. i. ők, sem az adományos. A' kérdés tehát főképpen az öröklés körül forog. Bűn esetében pedig a' vádlott birtokos gyökeres igazsága szóba sem jöhet. Ennél fogva helyesen mondhatták a' *Quadripartitum* írói: „*Haec tria (defectus seminis, nota infidelitatis et jus regnum) ita sunt*

ad invicem diversa et distincta, quod unum eorum alterum non includit“ *b*). Éppen úgy egymás mellé állította a' háromféle keresetet Verbőczy *c*) és a' törvény *d*). De tudni kell, hogy régi adományok magfogyásra csak akkor hivatkoztak, ha a' fogyatkozó birtokban volt.

a) *P. I. t. 24. §. 10.* — *b*) *Quadrip. II, 18.* — *c*) *Trip. I, 28. pr.* — *d*) 1609, 73. *pr.*

167. §.

A' helytelen felkérésről.

I. A' ki más ember birtokára a' Király igazságát felkérte, de perbe szállva nem igazolhattya, az a' birtokos kelletlen háborgatása miatt, *propter indebitam inquietationem possessoris*, ennek a' jószág közbecsű árát fizetni tartozna; így szól a' törvény *a*); Verbőczy pedig örök árát mondgya *b*), hihetőleg tévedésből. De azt is megkívánna, hogy a' birtokos maga gyökeres igazságát kimutassa; és e' szerint ítélte a' királyi Curia is *c*), nem ok nélkül; mert a' büntető törvényt, a' hol lehet, kegyesen magyarázni kell; a' mire nézve kelletlen háborgatást csak ottan látunk, a' hol a' birtokos gyökeres igazsága minden kétségen felül emelkedett.

Midőn keresetét az adományos király-igazságára csak mellékesen építette, Verbőczy szerint büntetés alá csak úgy esik, *si ampliore processu pertinaciter agere non cessabit d*). *Ampliore processu agere* annyi mint hosszasan perlekedni, tehát kegyes magyarázattal: a' pert addig folytatni, míg lehet; *pertinaciter agere* annyi mint megátalkodva perelni, a' mi, ismét kegyes magyarázattal, csak arrul igaz, a' ki hosszas perében egygy kedvező ítéletet sem nyert *e*). Tehát

mellékesen király-igazságát keresni szabad, csak nem hosszasan és megátalkodva perlekedni.

II. Verbőczy véleménye szerint a' felkért jószág örök árát fizetni tartozik az adományos akkor is, ha keresetét hívtelenség vádgyára építvén, de igazolni nem tudván *f*), keresetétül el nem áll, *si liti cedere noluerit*. De ő maga mondgya, hogy más törvénytudók, és csak nem mindnyájan, *plerique*, más véleményben voltak *g*); és megkell vallani, hogy büntető törvényt nem egykönnyen lehet terjesztetni *h*); de nagy különbség is van a' két eset között: mert többnyire könnyebb alaptalan vádat czáfolni, mint maga gyökeres igazságát kimutatni.

Némellyek itt visszszonyzás helyét talállyák, hogy az adományos, ki más jószágát hamis váddal felkérte, a' magáétul elessen (*talio*); törvényre is hivatkoznak *i*); de ez csak Felség-sértésrül szóll, és a' hamis vádlóra nem éppen visszszonzó büntetést rendel, sőt a' büntetés kiszabását egyenesen a' bíróra hagygya.

A' mit pedig Verbőczy mond: „*si liti cedere noluerit*“, úgy látszik éppen az, a' mi *amplior et pertinentius processus*, hosszszasabb és megátalkodott perlekedés.

III. Végre midőn az adományos perbe fogyatozás okával indúlt, habár keresetét kinem viheti, mégis Verbőczy szerint minden büntetéstül menten marad, mivel az olyan esetben nem igen lehet előre tudni, vannak-e a' fogyatozott ember jószágához igaz örökösök vagy nem *k*).

a) 1464, 11.; itt világosan *communis aestimatio* áll; 1439, 24. 1492, 62., mind a' két helyen csak *aestimatio* vagyon; de Verbőczy tanítása, hogy köz becsüt kell érteni mindenütt a' hol az ellenkező világosan mondva nincsen. *I*, 133. §. 5. — *b*) *I*, 25. *pr.* — *c*) *Dec.* 8. *ad dund. v. recip.*

contrad. rat. — d) I, 26. §. 1. 2. — e) Dec. 1. 2. *de temer. appell.*

f) I, 25. §. 1. — g) *ibid.* §. 2. Ezek a' hamis vád miatt nyelv-váltságnak (*emenda linguae*) helyét látták, a' mi 25 gira, vagyis 100 forint. — h) A' királyi Curia perköltségét sem fizetteti világos törvény nélkül (p. ok. Dec. 3. *ad implem.* Dec. 25. *ad acquis. mobil.* Dec. 11. *pign. ex comit.* Dec. 3. *de repuls.*).

i) 1715, 7. §. 8. — k) I, 26. §. 1.

VI. SZAKASZ.

EGYÉB ADOMÁNYOKRUL.

168. §.

Tellyes adományról.

A' melly jószág a' Király kezében, az az a' királyi Kincs birtokában vagyon, azt a' Felség egyenesen adhattya úgy hogy az adományos minden per nélkül a' jószág birtokába lép; és ennél fogva az ilyen adományt tellyes adománynak nevezni lehet, mert azonnal tellyesedik. Sőt újabb időben a' jószág sokszor a' felkérő adományosnak előbb is átadtik, mintsem az adomány-levél, csak királyi határozat mellett, *vi benigne resolutionis regiae*, a' minek oka többnyire a' szükséges fizetések elmaradásában fekszik. Világos, hogy itt az adomány-levél nem a' jószág vagy ahhoz való igazság kikeresésére, hanem a' jószág védelmére, és netalán későbbi vissza nyerésére szolgál.

II. A' tellyes adományról szolló levélnek saját záradéka ez : „*de manibus nostris regis manus donamus*“, királyi kezünkből adgyuk. Egyébaránt ezen levelekben is a' háramlás oka, *titulus devolutionis*, némellykor kitétetik, némellykor nem. De az első esetben így : *possessionem tali titulo ad manus nostras regis devolutam*. Itt is többnyire fogatkozás vagy bűn

a' háramlás oka; de lehet más is, p. ok. régi levelekben találhatik : „*terram quam propria pecunia emimus*“ a), vagy : „*castrum titulo permutationis ad manus nostras devolutum* b). Sok régi levél fenvagygon nem ugyan háramlás de mégis birtok okával, p. ok. *possessionem talem a Comitatu Capellae nostrae regiae sequestrantes* c); vagy : *quandam terram juris nostri regii; villam quandam conditionalem s. conditionariorum nostrorum* (leporiferorum, vel auri datorum, martii datorum etc); nem különben : *terram castrensium a jurisdictione castri penitus eximendo* d). De nem ritkán sem háramlás sem birtok okát nem említve : „*possessionem collationi nostrae pertinentem, de manibus nostris regii etc.*“, vagy : *possessiones vacuas assignavimus et tradidimus* e).

III. Ujabb levelekben mint háramlás- és birtok oka találhatik a' hadi foglalás is (*titulus juris armorum*) ekképpen : *possessionem talem jure armorum ad dispositionem collationemque nostram regiam devolutam ac taliter possessam* — — (*cum eodem jure armorum*) *damus etc.*, vagy rövidebben : *possessionem jure armorum ad manus nostras regias devolutam damus*.

Az első helyen *jus armorum* annyi mint *jus belli*; és *possessio jure armorum devoluta* annyi mint *per occupationem bellicam devoluta*; és annál fogva magyarul : jószág melly hadi foglalás által (királyi adomány alá és) királyi kézre jutott. Második helyen, *cum jure armorum damus*, de a' mi most már nem használatik, hadi foglalás vagyis inkább szabadítás váltságát (költségét) jelentette; mert a' múlt század elején, minekutánna a' Törökök az országbul kiűzettek, így sok jószág az ellenség kezéből szabadult; és azok a' kik régi levelekkel gyökeres igazságokat némiképpen kimutatták, a' régen elvesztett jószágot visszanyerték; de

törvény volt *f*), hogy a' hadi költségek némi pótlására mindenki visszaszanyert jószágátul (*bona neo-acquisita, s. neo-acquistica*) becsü árának bizonyos illő részét (*proportionatam quotam*) a' királyi kincstárba lefizesse. És ebből világos, hogy ha a' levélben csak az állana: *jus armorum damus*, ez több nem volna, mint sem az említett hadi adó követelése, tehát pénzjutalom és múló adomány (*inscriptio*). Ellenben: *possessionem jure armorum ad manus nostras devolutam eidem fideli ejusque heredibus et posteritibus jure perpetuo etc. damus*, ez már örök adomány; mert a' háramlás oka csak a' jószág kifejezéséhez tartozik (*demonstrationis i. e. indicationis vim habet*), jelenti mit ad a' királyi Felség, nem pedig ezt kinek adgya, és örökbe adgya-e vagy másképpen. Azonban itt is más akárkinek igazsága épen marad, (*salvo jure alieno* béíratik); és ha a' jószág régi ura későbbben elő állván igazságát kimutatná, az adomány eldőlné, de a' győző a' hadi költség váltását kifizetni tartozna *g*).

a) „*Contulimus etiam terram Cheway eidem ecclesiae, quam propria pecunia emimus ab Andrea filio Michaelis*“ (FEJÉR, *Cod. Dipl. IV*, 1. p. 69.). „*Villam quandam, quae villa Martini dicitur, quam Pater Noster gloriosus Rex Bela ab Ecclesia Budensi quodam pretio comparaverat, dilecto ac fideli joubagioni nostro Benedicto Woywodae, intuitu meritorum ipsius, regia benignitate contulimus*“ (*ibid. II*. p. 395.); „*Fideli nostro Sebus Comiti, Magistro Pincernariorum — — praedium quoddam Sz.-György nomine, ex regia nostra largitudine, a Chepano Bano, Myke filio, comparatum, cum quatuor villis eidem praedio pertinentibus, — — sibi ac per eum heredibus suis, perpetuo contulimus possidendum*“ (*ibid. III*, 1. p. 73. Más példa vagyon *ibid. IV*, 1. p. 470.; nem különben Királyné adományárul *ibid. IX*, 3. n. 162.).

b) „*Contulimus — — villam Chumboy, quae fuit Comitibus Zochud, ubi est ecclesia in honore B. Virginis, pro qua dedimus ei concambium; item aliam villam Chumboy,*

quae fuit castri Nitriensis, item terram Chumboy, quae fuit Andreae Rufi, quae ad Nos permutationis titulo fuerat devoluta; item villam Stroika, quae fuerat castri Nitriensis, eo in praemissis cautelae studio observato, ut terras et villas, quae praedicti castri fuerant, ex certa scientia exemimus ab eodem; terras vero nobilium et aliorum quos constabat in ipsis terris jus habere dominii, ad Nos permutationis titulo devolutas, sine reclamazione et contradictione aliqua contulimus“ (ibid. IV, 2. p. 137.). Sőt vannak példák, hogy a' Király maga hívétül adomány vagy hagyomány által jószágot nyert (ibid. X, 1. n. 128. 319.).

c) PRAY, de sigillis. p. 119. — d) „Quandam terram — cum omnibus decimis et utilitatibus juris nostris regii dedimus donavimus contulimus ipsi et filiis ejus — perpetuae donationis titulo possidendam (FEJÉR, l. cit. II. p. 81. an. 1130.). „Donavi etiam villam meam Modor conditionalem, — — ubi falcatores mei residebant“ (ibid. II. p. 152.). „Quandam terram speculatorum nostrorum Eur vulgariter dictorum — — vacuam — — dedimus“ (ibid. V, 1. p. 229.). „Terram Feled, quae fuerat datorum Mursi“ (ser) ibid. V, 2. p. 120.; terram leporiferorum, ibid. p. 464.; villas vinidatorum nostrorum ibid. V, 2. p. 286. — III. András egygy levele így szól : „totalem terram duarum villarum — — plenarie cum omnibus utilitatibus suis — — sicut nostri conditionarii antiquitus possidebant, nullo penitus excepto dedimus, contulimus et tradidimus a quibusvis aliis auferendo, perpetuo et irrevocabiliter possidendam, plenum jus dominii in ipsum Dominum Archiepiscopum — — transferentes, eisdem conditionariis nostris transeundi in locum conditionis alium concedentes liberam facultatem“ (ibid. VI, 1. p. 112 sqq.). Hasonló ez : „Quandam possessionem castrensem proclamatoriam et conditionariam Sör nuncupatam — — antea conditionaria servitute castrensi liberam et exemptam perpetuo donaverimus“ (ibid. IX, 4. n. 283.). Várjóságokrul l. ibid. V, 2. p. 331. 403. etc. etc.

e) P. ok. Cod. Dipl. V, 2. p. 469, 522. V, 3. p. 80. VI, 2. p. 34. 37. 379. etc. etc.

f) 1715, 10. §. 9. 1723, 19. §. 5. — g) Dec. 1. de aestim.

169. §.

Folytatás.

IV. Mivel a' tellyes adomány nem peres keresetet, hanem jelen birtokot ád, azért nem is lehet azt úgy tekinteni, mint peres igazság átengedését, *tanquam litis cessionem*, és a' kijelelt háramlás vagy királyi birtok okát sem úgy mint kereset okát, *tanquam agendi causam* (162). Az adományos nem keresi a' jószágot, hanem bírja; és annál fogva az adományt igazolni sem tartozik, hanem ha valaki ellene támadna, a' támadó mint kereső köteles volna a' maga keresetét igazolni.

Következik ebből, hogy ha az adománylevél előadásában, nevezetesen azon részében, mely a' háramlás vagy királyi birtok okát jelenti, némi tévedés volna, p. ok. Rákóczi neve állana Bercsényié helyett, ez itten nem áthatna. Elég t. i. hogy a' királyi Felség a' szóban lévő jószágot bírta és így maga királyi kezéből adhatta, adni is akarta, és valóban adta. Kié pedig volt légyen a' jószág annakelőtte, az itten különbséget nem tehet, mert ahhoz az adomány kötve nincsen. Az előbbi birtokos említése és a' háramlás oka ki is maradhatott volna.

Úgy van ez mindenütt, hol a' jószág kézről kézre adatott, adásban-vevésben, cserében, 's a' t.; p. ok. ha valaki tulaidon házát eladván, a' levélben azt írná, hogy 1830-ban Fejér Páltul vette, és ebben hiába volna, mivel 1825-ben Fekete Pétertől öröklötte, azért az adás-vevés el nem dől; az előbbi birtokos említése szükségtelen volt; és az előadás valóságához az alkú kötve nincsen. Ellenben ha a' ház perben állana, és a' kereső maga peres igazságát másnak engedné, de az engedelem-levél a' per okát hi-

básan jelentené, az erre szorítkozó átengedés csakis sikeretlen volna. Hasonlóul árt a' hibás jelentés a' peres adományban; de nem árthat, mikor az adományos a' királyi kézzel birtokot nyert.

V. A' király-igazságát is másképpen kell itten tekinteni, mintsem peres adományban, mely maga és az arra épült kereset, király-igazsága által szélesebb alapot nyer. De a' tellyes adományban birtokkal egygyütt jószágot örökbe adni, (*terram jure perpetuo possidendam dare*) nem kevesebb, mintsem (*omne jus regium dare*), a' királyi-szék minden igazságát adni. Vegyünk példát más honnan. Ha valaki házát örökbe valakinek átadgya, és hozzá teszi, hogy ahhoz való minden igazságát is örökre oda adgya; a' második mondásban semmivel sincs több, mintsem az elsőben, csakhogy az örök adás kétszer ki van mondva; éppen olyan szóhalmazással, millyen ez: *damus, donamus, conferimus*; vagy *possidendam, tenendam et habendam*.

Következik, hogy a' tellyes adományban Király-igazságát mellékesen kitenni felesleges; és hogy annak itt semmi különös ereje nincsen a). Éppen azért mivel az adományos a' jószágot már tellyes igazsággal bírja és adományát igazolni nem tartozik, eset sincs mellyben a' Király-igazságát kimutatva többet nyerhetne. Ha más valaki a' jószágot magáénak mondván az adomány ellen támadna, kénytelen volna maga tellyes igazságát kimutatni, mert másét mutatva nem boldogúlna b). Ha ez neki nem sikerül, az adományos mivel birtokban ül, felelni sem tartozik; ha pedig sikerül, világos, hogy akkor a' Király-igazsága helyt nem állhat.

De ha felteszszük, hogy a' királyi kincs a' jószágot helytelenül, p. ok. erőszakos foglalás mellett, vagy más nevén p. ok. zálogul bírta, jobb az adományos

birtoka sem lesz; sőt ebben, igazán szólva, csak peres adományt láthatunk, melyben már a' Király igazságának igenis kitűnő haszna lehet.

VI. Érteni lehet már most azon záradéknak „*de manibus nostris regiis*“ mivoltát és erejét. Érteni azon törvényeket is, melyek a' záradék álnok becsúztatásáru! szóllanak; p. ok. Mátyás kir. törvényét, midőn azt mondgya: Ha valaki a' királyi Felségtől jószágot felkérve azért esedezne, hogy a' király azt maga nevére elfoglaltassa, és levelét úgy nyerné, mintha a' Felség azt maga kezéből adta volna; azon záradék *de manibus regiis* (királyi kéz!ől) hasztalan és erőtlen légyen c).

a) Sokan ezt úgy nevezik: *clarum jus regium*, a' királyi-szék világos igazsága; és annak ellenébe teszik a' rejlő igazságot, *latens jus regium*, millyen jobbára vagyon a' peres adományokban. De a' különbség nem abban áll, világos-e az igazság vagy nem? hanem, ki bírja a' jószágot, királyi kézben van-e vagy sem?

b) *Dec. 18. ad dand. v. recip. contrad. rat.* — c) 1486, 23. „*Quodsi deinceps aliqua bonu a Regia Majestate impetrata fuerint, et impetrans institerit, ut ea Regia Majestas nomine suo occupari faceret, simulque procuraret, ut litterae donationales scriberentur, quasi illa de manibus suis regiis collata essent, hujuscemodi litterae donationales quoad illam clausulam, de manibus regiis, nullius vigoris et firmitatis sint et habeantur*“. l. még 1351, 14. 1492, 60. 1599, 31.

170. §.

Az új adományru!.

I. *Nova donatio*, ÚJ ADOMÁNY többféle vagyon:

1) régiebb levél és birtok nélkül; tehát új keresmény, *nova acquisitio*; a' hol *titulo novae nostrae donationis damus*, annyi mint *titulo recentis donationis damus*, újonnan azaz csak most adgyuk; és többnyire avval a' záradékkal, *de manibus nostris regiis* a). 2) Régiebb hiányos vagy nem hiányos levél és jelen birtok

mellett; a' hol tehát *uova donatio* annyi mint *iterata donatio*, ismételt adomány *b*). 3) Levelek nélkül, de régiebb és jelen birtok mellett, többnyire elvesztett levelek pótlására, minden esetre a' birtok hathatós általmára; és újabb időben csak ez esméretes; nem mint ha csak most, vagy ismét nyert adomány (*recens vel iterata donatio*) ma többé nem volna; sőt vannak, de új adománynak nem neveztetnek.

II. Ma tehát új adomány levelet csak olly birtokos kér és nyer, a' kinek akármi okbul erőtellyes levelei nincsenek *c*). A' jelentés többnyire így hangzik: *possessionem talem, in cuius pacifico dominio progenitores suos perstitisse, seque ipsum persistere asserit de praesenti... eidem ejusque heredibus etc. hujus novae nostrae donationis titulo perpetuo possidendam damus etc. d*). Olly nevű jószágot, melyet már őselei csendesesen birtak, maga is jelenleg bírja, a' mint állíttya.. adgyuk, hogy maga és örökösei ezen k. új adományunk erejénél fogva örökön bírassák.

a. Az új adomány tehát csak igaz birtokosnak (*legitimo possessori*) használ *e*). Azonban a' ki erőszakos fogláló ellenében, maga visszahelyeztetését kérheti, azt úgy tekinteni lehet mint való birtokost *f*); és a' fogláló korábbi új adománya sikertlen *g*). Sőt ezt a' királyi Felség vissza is vehetné; és a' hazug adományos, álnoksága miatt, kemény büntetés alá kerülhet *h*). A' ki pedig jószágát zálogba adta, az által birtoka meg sem szűnt; és ő ellenében a' zálogos új adománya meg nem állhat *i*).

b. Verböczi azt állíttya *k*), hogy erősítő vagy új adomány-levelet a' király minden birtokosnak, a' ki kéri, *ex debito regiminis officio*, az az uralkodásbul eredő kötelességénél fogva, adni szokott. Ezt világos törvények szerint *l*) oda kell érteni: hogy ha valamelly

birtokos megyebéli tanúkkal igazolhattya, hogy örök-levelei voltak, és hogy azok hal eset következtében elvesztek *m*), annak vizsgáztatására (oltalmára) ő Fel-sége új adomány-levelet adat.

a) Például: *Castrum Soploncha vocatum in Com. Criesiensi habitum, condam Zerie magni filii Cosme, hominis sine herede decedentis — — ad regias manus devolutum — — per Nos immobiliter conservatum — — praelibato Mag. Petro et suis heredibus et posteris universis — — nostrae novae donationis titulo dedimus“ etc. (ap. FEJÉR, Cod. Dipl. IX, 2. p. 58 sqq.). „Possessionem nostram Menyáros vocatam in Comit. Strigoniensi habitam — — Dominae Reginae — — duximus novae nostrae donationis titulo perpetuo conferendam“ (ibid. p. 400 sq.). — „Quandam possessionem — — hominis sine herede decedentis — — manibus regis devolutam — — novae nostrae donationis titulo dedimus“ etc. (ibid. IX, 3. p. 148 sq. és más hasonló ibid. p. 228 sq.). — „Quaslibet possessiones et iura possessionaria Joannis filii Pauli dicti Komyan et Ladislai filii sui, qui fratrem eorum patrualem Petrum filium Nicolai pridem nece saeva et crudeli morte interemisisse, ex eoque ipsorum possessiones manibus nostris regis devolutae exstitisse perhibentur; possessiones etiam ejusdem Petri — — eo quod nullam reliquit prolem in hoc saeculo, in quibusvis Comitatus existentibus et habitas — — eidem Domino Episcopo et per eum Magistro Joanni filio Laurentii fratri suo uterino, ipsiusque Magistri Johannis heredibus et posteritatibus universis, novae nostrae donationis titulo, et omni eo jure, quo ad nostram noscuntur pertinere collationem, dedimus etc. (ibid. IX, 4. p. 166 sq.). — „Quasdam possessiones nostras regales — — ad castrum nostrum Munkács spectantes, per Nosque jam ab eodem castrum demptas et segregatas, memorato Mag. Dominico et per eum Blasio et Stephano fratribus suis carnalibus ipsorumque haeredibus et posteritatum cunctis sobolibus — — novae donationis nostrae titulo, et omni eo jure quo eadem Nostrae de jure incumbunt collationi, dedimus etc. (ibid. X, 1. p. 331 sqq.). — „Quoddam castrum Cheten nuncupatum, cum districtu seu territorio Klokoch vocato, in Comitatu Zagrabienensi situm et habitum memorato viro Magnifico Domino Johanni Vegle et Modrusie Comiti, ejusque heredibus et posteritatum cunctis sobolibus — — novae nostrae donationis*

titulo et vigore, de manibus nostris regis dedimus etc. (ibid. p. 355 sqq.). — „Quasdam possessiones regales populosas — — item quasdam terras vacuas — — apud manus regias ab antiquo habitas — — eidem Domino Archiepiscopo — — novae nostrae donationis titulo, et omni eo jure, quo eadem ad Nostram regiam rite et rationabiliter pertinere dignoscuntur collationem, de nostris regis manibus dedimus“ etc. (ibid. p. 454 sqq.). — „Quandam domum Nostram regiam in civitate Nostra Judrensi habitam, quam olim Serenissimus Princeps Dominus Ludovicus Rex Hungariae — — a Gregorio Curiaci, propter ejusdem infidelitatis notam — — abstulit — — novae nostrae donationis titulo ac omni jure quo ipsa domus nostrae rite incumbit collationi, de manibus nostris regis dedimus“ etc (ibid. p. 523. sq. Hasonló példák vannak még ezen egygy kötetben következő számok alatt: 180. 183. 192. 193. 198. 203. 206. 233. 238. 239. 241. 255. 285. 329. 337. 340. jobbára avval a' záradékkal de manibus regis; nem különben a' következő kötetekben.). — Említi az efféle adományokat Verbőczy is I, 37. §. 6. És 1609-ben még szokásban voltak; mert ezen esztendei törvény a' levelek váltságát szabályozván külömbséget tett a' (valóságos) uj adomány és az uj adomány-levél között (1609, 73. pr. et §. 1.). Sőt hasonló uj adományokat Fő-Úrak is adtak, p. ok. „Nos Stiborius de Stiboritz Vajvoda Transilvaniae, totius Vagi Dominus et Comes Posoniensis, et haeredes nostri notum facimus tenore praesentium universis: quod consideratis et pensatis fidelibus serviciis Nobilis et famosi viri Jakusii de Nasilow, nostri pro tunc in Bolondocz Castellani et fidelis dilecti, que nobis a retroactis temporibus fideliter et studiose exhibuit, non per errorem, aut improvide, sed sano et maturo, ac animo deliberato, fratrumque et amicorum nostrorum desuper habito consilio, ipsi Jakusio, heredibus suis et post illos Petrasio fratri suo carnali, vel proximo de domodio suo, villam nostram Podhrady vocitatum, cum universis pertinenciis suis, redditibus, censibus, proventibus, agris cultis et incultis, metis et hataris, silvis, nemoribus, pratis, pascuis, venacionibus, aucupacionibus, aquis, rivulis, piscinis, molendinis, aquarumque decursibus, et aliis universis pertinenciis suis quocunque nomine aut vocabulo proprio possint nominari aut vocitari, nove donationis titulo dedimus, donavimus, contulimus, damus, donamus, conferimus, et ipsam villam Podhradye a castro nostro Bolondocz sequestramus, ipsis perpetuo habendam, te-

nendam, fruendam et possidendam, omni eo jure ac proprietate, sicut nobis et heredibus nostris a Serenissimis Principibus et Dominis Sigismundo Rege et Domina Maria Regina pie recordacionis Hungarie, consorte sua, data, donata fuit et collata. Insuper ipsi Jacusio et heredibus, et post eum Petrasio fratri suo uterino, vel propinquiore de domodio suo damus potestatem ipsam villam Podhradye cum omnibus pertinentiis superius expressatis, vendendi, obligandi, impignorandi, permutandi, alienandi, seu alio quocunque jure vel modo pro utilitate ipsorum convertendi, prout ipsis melius aut utilius videbitur expedire, concedimus et largimur facultatem. Omnibus etiam ut perinsertum est, vendere obligare, impignorare, permutare et alienare poterunt, exceptis tantummodo emulis nostris et inimicis emptoribus. Etenim successoribus villae predictae jus competit omnium premissorum. In cujus rei testimonium et robur firmius, Sigillum nostrum duximus presentibus adpendendum. Datum Schintaviae in die Corporis Christi, anno Domini 1396. (Cod. Dipl. X, 2. num. 227.).

b) Illyenek ezek: „Donationem Comitatus de Modoros progenitoribus suis per illustrem avum nostrum Belam quondam Hungariae Regem factam, nec non donationem de Wy-nodol, Patris Nostri bonae memoriae factam patri eorum, praenominatis fidelibus nostris innovantes conferimus, et tam mera liberalitate donamus etc. — — — Ut praedictae donationes igitur progenitorum nostrorum felicium recordationum liberaliter eis factae per nostram innovacionis donationem postmodum solemniter confirmatae vigoris perpetui robur obtineant, ne processu temporis per quempiam possit in irritum revocari, saepe dicto Johanni Comiti et suis fratribus et heredibus, eorumque heredum successoribus presentes in stabilitatem perennem concessimus litteras“ etc. (1251, ap. FÉJÉR, Cod. Diplom. IV, 2. p. 98 sqq.). — „Accedens ad nostram praesentiam Zobuszlo de villa Chicher nobis humillime supplicavit, ut quendam portiunculam terrae de terra Chicher excissam sine herede Mike decedentis, proximi scil. sui, a quo eandem secundum approbatum regni nostri consuetudinem ad se et suos proximos devolutam fore asserit, sibi confirmare dignaremur, quam scilicet portiunculam terrae nec non et terram Chicher praedictam. olim Excellentissimus Dominus Colomanus Rex bonae memoriae mediantibus suis litteris donationalibus coram nobis in specie praeproductis. .proavo ejusdem Zubuzlo suisque posteritatibus pro fidelibus servitiis in per-

*perpetuum donasse dignoscitur. — Nos igitur petitioni ipsius Zubuslo consensum praeuentes et favorem, supradictam terram rursus ad praefutam terram Chicher applicando, eademque eidem Zubuslo et per eum Laurentio, Simoni et Lorando proximis suis ipsorumque heredibus et posteritatibus universis duximus — de novo conferendam“ (1265. *ibid.* IV, 3. p. 267 sqq.) — „Quasdam possessiones — de quibus alias nomine terrarum castrensiarum eidem Magistro Jacobo donationem fecisse perhibemur, ex nunc et de praesenti ac de novo ipsas easdem possessiones — novae nostrae donationis titulo et omni eo jure, quo ad nostram pertinet collationem — dedimus“ etc. (*ibid.* VII, 3. p. 139 sq.), — „Ante dictam donationem nostram novae donationis titulo ratificamus“ (*ibid.* VIII, 2. p. 443.). — „Quod Venerabilis in Christo Pater Dominus Boleslaus Archiepiscopus Strigoniensis — Nobis humiliter supplicavit, quod possessionem suam Archiepiscopalem Rosnabana vocatam in Comit. Gumuriensi existentem, quam sui praedecessores Archiepiscopi ex collatione et donacione praedecessoris nostri, Andreae Regis, nec non et nostra confirmatione et donacione, mediante sigillo nostro antiquo, pacifice usque modo possederunt, Nos praedictam collationem et donacionem ac nostram confirmationem novo nostro et authentico sigillo confirmare, et novae donationis titulo, propter majorem rei evidenciam et cujuslibet contradictionis repulsionem condonare et tradere dignemur“ etc. (1323. *ibid.* VIII, 2. p. 451. Hasonló példák vannak még *ibid.* p. 464 sqq. VIII, 3. p. 76 sqq. 184 sqq.). Nem külömben a' követk. „Praenominatam possessionem Thout Solymus vocatam in dicto Comit. de Saarus adiacentem, per praescriptum Dominum Karulum Regem Patrem nostrum praefuto Nicolao patri suo collatam iuxta collationem eiusdem Patris nostri quam et litteras patentes sub priori antiquiori sigillo eiusd. D. Karuli Regis Patris nostri super praenominata donacione confectas, per omnia quoad conseruationem praenominatae possessionis acceptamus, approbamus, ratificamus, et quoad omnes suas continentias regia autoritate confirmamus, eidem Nicolao dicto Apród et Johanni Litterato ac aliis filiis eiusdem Nicolai et ipsorum haeredibus, successoribus et posteritatibus reddimus et restituimus pleno iure, imo eo iuris titulo quo ad nostram collationem pertinere dignoscitur, novae donacionis nostrae titulo eidem dedimus“ etc. (*ibid.* IX, 1. p. 655 sqq.). — Különös a' következő, mellyet Zsimond Király 1399-ben adott:*

„Quod licet nos alias pro fidelitatibus et fidelium obsequiorum continuis meritis quondam Mathei filii Stephani de Radwan, praedictam possessionem Radwan nuncupatam in Comitatu Abaujvariensi existentem — — eidem Matheo suisque heredibus ac heredum suorum successoribus duntaxat, vigore aliarum litterarumstrarum exinde confectorum, in perpetuum dederimus et contulerimus; tamen quia praefatus Matheus absque heredum solatio in nostris servitiis ab hac vita exstitit functus, speraturque adhuc nobilem Dominam relictam ipsius Mathei nunc uti fertur gravidam ex ipso condam Matheo marito suo prolem posse generare; ideo Nos — — praedictam possessionem Radwan — — hujusmodi proli praedicti quondam Mathei ut premittitur procreandi sexus masculini duntaxat, nec non predicto Stephano patri, ac Benedicto fratri uterino ejusdem quondam Mathei, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis — — de manibus regis novaeque nostrae donationis titulo dedimus“ etc. (ibid. X, 2. n. 355. p. 665 sqq.). Itt az új adomány még nem is született, sőt talán nem is születendő figyermek nevére szól, de kiterjesztve másokra, kik az első adományban nem állottak.

c) 1464, 20. 1492, 78. 1514, 33. 1545, 38. 1715, 70. 1741, 19. Trip. I, 37.

d) Régi példák ezek : „Volentes ut idem Marcus dicta castra — — cum suis villis ita prout a progenitoribus suis haereditavit, ipsis per Sanctos Reges donata, quiete possideat eo modo, quasi privilegia, casu amissa, habeat“. (1198. ap. FEJÉR, Cod. Dipl. II. p. 343.). — „Comes Marcellus — — cum fratribus suis — — Nobis querulando supplicarunt, ut cum idem Comes Marcellus in nostris servitiis ultra mare una Nobiscum fuisset, quidam vicini et commetanei — — metas eiusdem in multis locis destruxissent, quae videlicet possessio renovationibus ipsarum antiquarum suarum metarum, eo quod litterae ipsorum eisdem metas tangentes ab ipsis casualiter fuissent alienate, maxime indigerent; supplicantes exinde nostro culmini, ut eandem possessionem cum suis pertinentiis, veris suis et antiquis metis per hominem nostrum circumdari facere, et novo nostre donationis titulo confirmare eis dignaremur“. (ibid. III, 2. p. 134 sqq. Nem különben IV, 3. p. 494. 521. etc. etc.). — Nevezetes ez : „Terram — — ecclesiae Agriensi iure emittio pertinentem novo titulo donationis damus“ (ibid. V, 3. p. 82.); és a' következő : „Quod Comes Rycolphus de Scepus ad Nostrum accedens praesentiam, sua Nobis conquestionem demon-

stravit, quod Magister Lorandus filius Comitis Mark eo tempore quo in castro Scepusiensi residebat, ipsum et fratres suos captivasset, et privilegia sua seu instrumenta super quadam possessione sua Thurcha vocata, quam a Comite Arnaldo pretio comparaverat, potentialiter ab eodem recepisset, petens a Nobis cum instantia, ut super facto terrae memoratae nostrum eidem privilegium de benignitate regia conferre dignaremur. Nos itaque consideratis fidelitatibus et servitorum meritis ipsius Comitis Rycolphi — — praefatam terram — — reliquimus et contulimus eidem, et per eum suis heredibus heredumque suorum successoribus perpetuo possidendam et habendum eo modo et ea plenitudine, quemadmodum ipsa per eundem Rycolphum exstitit possessa et obtenta“. (ibid. p. 401.). Másutt Fő-Urak adományában, már előbb de levél nélkül adott jószágra nézve, ezen szavakat olvassuk : „sub recenti donationis titulo dedissent“ (IX, 5. n. 296.) és az adományt, mely szerzetesek javára történt, a' királyi Felség is maga jóvá-hagyásával erősítette.

e) Trip. I, 37. 1464, 20. etc. Dec. 10. 16. 42. addund. v. recip. contrad. rat. Dec. 3. de ingress. Dec. 18. ex jure radic. — f) „Habetur, quod peti potest“. Reg. jur. 143. — g) Dec. 42. cit. Sent. 24. de novo. vid. 1543, 35.

h) Trip. I, 37. §. 9. Verbőczi így szóll : *impetrator ille tamquam falsarius et mendax acriter est puniendus*“. Némelyek erre is áthozni akarnák azon büntetést, melyet a' törvény azokra szabott, kik az igaz birtokost királyigazságával kelletlenül háborgatták; de ez nem hasonló eset; és annál fogva az illő büntetés kiszabása a' bíró hatalmában áll.

i) Dec. 1. 10. de praescript.

k) Trip. II, 77. 1. — l) 1464, 20. etc. sub c). — m) Régi példa vagyon erre FEJÉR gyűjteményben, V, 1. p. 326 sqq. Kivánnya pedig újabb törvény (1741, 19), hogy az illy esetekben a' királyi Kincstárnak semmi befolyása ne legyen, *litterae absque influxu et concursu camerali dentur*“.

171. §.

F o l y t a t á s.

II. Eddig azt fejtettük, hogy kinek használhat az új adomány; fenmarad a' második kérdés : mi hasz-

na légyen, mind a' királyi kincs és mások ellenében, mind a' nyerő rokonai között.

a. A' királyi kincs ellenében tehát az új adománynak telles ereje vagyon, úgy hogy ha ennek-előtte a' jószágban király-igazsága rejlett volna, ez most megszűnik, és a' jószág ezentül a' nyerőnek igaz sajáttya a). Azért különbség sincs akár a' Király igazsága külön záradékban említve legyen, akár nem; mert ez nem peres adomány, hanem olyan, mint a' melly királyi kézbul, jelen és telles birtokodással történik. Itt is tehát jószágot adni nem kevesebb, mint sem a' királyi Széknek ahhoz való minden igazságát adni. Csak ha az adományos birtokon kívül volna, és vissza-helyeztetést sem kérhetne, mivel azt a' mi erre szükséges, nem bizonyíthatta; ekkor talán lehetne a' levelet két részre osztani: 1) *terram antea possessam eidem damus*, oda értvén, *quatenus repositionem obtinere potest*; 2) *totum item et omne nostrum jus regium damus*. De ha mindgyárt ezen levél-hasítás megállana (a' mi még nem bizonyos, mert belé tudtuk, a' mi benne nincs), világos hogy akkor már nem új adomány birtokkal, hanem peres adomány birtok nélkül volna előttünk.

b. Más ellenében, kinek a' jószághoz gyökeres igazsága vagyon, az új adomány nem használhat; mert a' királyi Felség csak a' magáét adhatta, nem azt a' mi másé. És habár később azon más ember igazsága megszűnne, p. ok. fogyatkozása által, és a' jószág ennél fogva most a' királyi kincset illetné; az előző adomány még ekkor sem állana b), mert a' királyi Felség csak maga fenlévő, nem pedig leendő igazságát akarta oda adni; „*prout nostrae pertinet collationi*“, mondgya a' levél, nem pedig „*pertinebit*“.

c. Az eddig osztzkodott leányágot sem lehet

későbbi uj adománnyal kizárni bár a' jószág kimutása és odahagyása (*statutio*) ellenkezés nélkül történt c). Mert birtokban a' leányág is felelni csak erős gyökeres levelekre tartozik.

d. Midőn az adományos más rokonok neveit a' levélbe iratta d); e' mellett ők rendkívül osztályt nem kívánhatnak; de ha az adományos magva szakadna, akkor a' jószág reájok száll, nem a' királyi kincsre. Egyébaránt a' királyi Felség hatalmában áll, kegyelmét a' felkérőre, vagy a' firokonokra szorítani, nem különben leányágra is kiterjeszteni e).

III. Uj adomány-levéltől különbözik a' régi adomány-levél erősítése, melyről Verbőczy megjegyzi: hogy az magában meg sem áll, mikor az abba iktatott adomány fogatatlannak találtatik f). Azonban vannak tellyesebb erősítések g); és azért is, mint másutt, csak az adakozó királyi Felség szándékát, mely a' levélben nyilatkozik, kell tekintetbe venni.

a) Világosan állítja ezt Verbőczy I, 37. §. 3. 8. 9. De következik a' levél szavaibul is, melyek az adakozó Király szándékát nyilván kimutatták. Hasonló ereje legyen, de csak a' jószág megtartására nézve, a' felmentő királyi levélnek (*litterae absolutoriae*), midőn t. i. a' birtokos, leveleinek elveszése tekintetéből, a' királyi Kincsvéd keresetétől felmentetik. *Dec. 43. ad dand. v. recip. contrad. rat.*

b) *Dec. 21. ex jur. rad.* — c) *Trip. I, 37. §. 12. Dec. 18. 24. ex jur. radic. Dec. 5. 17. 23. 41. ad dand. v. recip. contrad. rat. Dec. 1. ex purit. statut.* — d) A' felkérők ez által a' vértagadás gyaóuját kívánniak elkerülni. *Trip I, 38. 39.* — e) *Dec. 45. ad dand. v. recip. contrad. rat. Sent. 15. ad inval. testam.*

f) *Trip. I, 37. §. 4. 5.* De különbséget kell tenni: 1) levél- és birtok-erősítés, 2) pusztá és tellyesebb erősítés között. P ok. „*Confirmamus eo jure quo ipsorum fore dignoscitur*“ (*Cod. Dipl. VIII, 3. p. 116.*), ez pusztá erősítés; „*novae donationis titulo ratificamus*“ (*VIII, 2. p. 443*

451. *ibid.*) tellyesebb. Nem különben : „*praedictas terras de memorato castro exemptas auctoritate praesentium duximus confirmandas, in sua, heredum et successorum suorum potestate perpetuo duraturas*“ (*ibid.* IV, 2. p. 428.; hasonlóul V, 2. p. 169 *sqq.* 495 *sqq.*) ; „*Terrum — — prout eorum hereditariam — — restitimus, donavimus, assignavimus, confirmavimus et tradidimus perpetuo et irrevocabiler possidendam*“ (*ibid.* V, 2. p. 559 *sqq.*). A' mi különös, vannak példák, hol Király levelét a' Királyné, és mind a' kettőét kormányzó Herczeg erősítette, (p. ok. *ibid.* VIII, 3. p. 533. IX, 2. n. 21. 71.).

172. §.

A' fiúsításról.

Királyi adomány a' FIÚSÍTÁS is, mellynél fogva t. i. leány vagy aszszony fi-jószágban úgy örököl, mintha fi volna. Többnyire ilyen levelet az utolsó fi-örökös kér, vagy leánya, vagy húga, nénnye javára a). Célhoz vezetne az utolsó fiörökös végintézete, vagy örökvallása is királyi jóváhagyás mellett, csak ebben a' fiúsítás kimondva legyen b). De nincs ok miért maga az aszszony is a' Királytul fiúsító levelet nem kérhetne c).

A' fiúsító levélnek ereje ebből áll : 1) a' fiúsított aszszonyra nézve, hogy fiörökséget nyer, mintha fi volna d), és hogy a' jószágrul mint keresményérül szabadon intézkedik e). 2) A' nyert örökségre nézve, hogy ez tovább is kizárólag fiáé marad f). 3) Szülötteire nézve, hogy ezek igaz nemesek lesznek, habár az atyok nemtelen volna g).

De a' fiúsítás erejét is vesztheti: 1) ha még fiörökös születne, mert ezt maga igaz örökségétül megfosztani nem lehet, és a' fiúsítás úgyis csak arra szolgál, hogy a' természet hiányát pótollya h); 2) ha a' felkérrő utolsó fiörökös hívtelenség vagy más hasonló bűn által fiörökségét elvesztené i).

Nem fiúsítás sem az első szerző rendelkezése, hogy a' jószágban leányok is osztozzanak, sem a' leányágra kiterjedő új adomány á); és az így öröklött asszony nemessége szülöttjeire át nem száll.

a) Trip. I, 7. 17. 30. — b) Illy örökvallásnak példáját találni, FEJÉR Gyűjteményében, de királyi levél nélkül, IX, 5. n. 148. — c) Példa FEJÉRNél IX, 2. n. 97. „*Eandem dominam — — universarum possessionum, proprietatum et iurium dicti Magistri Wluengi Harszundorpar ubique in regno nostro existentium, quovis nomine vocitarum, veros heredes et successores tanquam filios constituimus praeficientes, regni nostri observata ab antiquo consuetudine, que in hac parte huic juri repugnare videretur, non obstante; universasque possessiones et proprietates ejusdem fratris sui — — tanquam nostrae collationi devolutas dedimus, donavimus, et contulimus in perpetuum hereditatem prefate domine, sicuti vero heredi et filio, et per eam suis heredibus et successoribus irrevocabiliter hereditarie successionis jure tanquam veris heredibus et successoribus perpetuo possidendas pariter et habendas*“. 1347. — Ennél régibb egész példa nincs is az említett gyűjteményben; de van kivonat 1282-ből V, 3. p. 147. és más 1332-ből a' levél tulajdon szavaival, de a' végén hiány látszik; itt ezeket olvassuk: „*prefatam dominam — — non obstantibus consuetudine, statuto etc. — — in verum constituimus heredem*“. VIII, 3. n. 271. — Azonban a' záradék „*non obstante regni consuetudine*“ mutattya, hogy I. Lajos Király idejében a' fiúsítás még igen ritka eset volt, és a' lehetett az egész XIV században, mert a' záradék sokáig megmaradt, p. ok. IX, 3. n. 211. IX, 4. n. 280. X, 1. n. 140. X, 2. n. 95. Sőt némelyek a' fiúsítás ellen kegyelem-levéllel óvakodtak, (*privilegium de non praeficiendo impetrarunt*) p. ok. IX, 3. n. 270.; mások hiteles helyen tiltakoztak, IX, 5. n. 98. — De magátul értetődik, és a' záradék „*salvo jure alieno*“ kétségkívül oda megy, hogy igaz fiörökös fennlétén fiúsításnak helye nem lehet. — Végre szükséges itt a' deák szó erejét kimutatni: *Rex praeficit, non ut vulgo loquuntur, ultimus deficiens*. Ezt Verböczinél is tapasztalni lehet.

d) Trip. I, 7. et 17. §. 7. — e) Id. 57. §. 2. Ezen szavukból: „*sicuti vero heredi et filio*“ az ellenkezőt is le-

hetett volna vitatni; hanem kétes esetekben illőbb a' szabadságot védeni.

f) *Trip. I, 17. §. 7.* — g) *Id. I, 7.* — h) *sensu I, 50.* — i) *arg. I, 49.* — k) *Dec. 45. ad dand. v. recip. contrad. rat.*

173. §.

A' helyben-hagyó adományrúl.

I. Így nevezni lehet a' kegyelem-levelet, mellyel a' királyi Felség helyben hagygya, hogy birtokos ember maga jószágát másnak adta, vagy előre megengedi hogy adhassa, *Consensus Regius, sive Concessio Regia*. Sajáttya az ilyen levélnek, hogy a' felkérő esedezését említve, a' bemutatott örök-vallást szórul-szóra vagy legalább tartalma szerint előadgya, mire azután következik a' királyi helyben-hagyás ekképpen: „*Nos igitur attentis fidelitate ac fidelibus servitiis etc. praedictae fassioni (vel praedicto testamento) Nostrum regium consensum praebuimus, immo praebemus, benevolum pariter et assensum*“. Némellykor így: „*praedicta pacta acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, pactis eisdem et conventionibus nostrum benignum regium consensum adhibendo pariter et assensum*“ a). Hozzá járulhat egyenes adomány is, p. ok. „*Nos igitur — — praedictas litteras — — ratas atque gratas habendo acceptamus, eisdem — — nostrum regium praebendo consensum pariter et assensum, eidem fideli nostro ejusque heredibus et posteritatibus universis praescriptam portionem — — novae nostrae donationis titulo dedimus, donavimus etc. perpetuo et irrevocabiliter possidendam*“ etc. b); vagy: „*praedictam portionem, totum item et omne nostrum jus regium*“ etc. c).

Magyarúl ezeket így adni lehet: Méltó tekintet-

be vévén hívségét és hű szolgálattyait a' fennevezett hívnünknek — az említett felvállásra (vagy végső rendelkezésre) kegyes királyi helyben-hagyásunkat adtuk sőt adgyuk. — Az említett szerződéseket elfogadgyuk, helyesellyük, jóvá-hagygyuk és megerősíttjük, megadván ugyan azon szerződésekre és kötésekre királyi kegyes helyben-hagyásunkat. — Mi tehát — az említett leveleket jóvá-hagyván elfogadgyuk, és azokra királyi helyben-hagyásunkat adván, ugyan azon hívnünknek és minden örököseinek a' felül megnevezett részjószágot magunk is uj adományunk nevében adgyuk, hogy örökre és megmásolhatatlanul bírassák.

Ittis két fő-kérdés vagyon : 1) mire szükséges a' királyi helyben-hagyás ; 2) minő ereje vagyon ?

II. a. Királyi helyben-hagyás mehet mind szerződésre, p. ok. adásra-vevésre, cserére, egygyezkedésre, mind végső intézetre, p. ok. fiúfogadásra *d*). Régenten zálog-teherre is megkívántatott, midőn az a' jóság közbecsű árát felülhaladta *e*) ; de ettől a' szokás már eltávozott *f*).

b. Azonban a' királyi helyben-hagyás csak olyan jószágra szükséges, mellyet az adakozó királyi adomány-fejében bírt, mert ez mihelyest adományos örökös fogyatkozik, múlhatatlanul a' királyi Székhez visszatér *g*). De mivel idő közben a' jószágot akárki bírhattya, fogyatkozásig a' királyi helyben-hagyást mellőzni lehetne *h*). Csak hogy biztosabb előre gondoskodni ; ne hogy fogyatkozás történvén a' Király igazságát más valaki még a' birtokos előtt megnyerhesse. Olyan vevő pedig, a' kire úgysis az élő régi adomány záradéka kiterjed, királyi helyben-hagyás nélkül ellehet *i*). Verbőczy szerint megállott királyi helyben-hagyás nélkül olyan adás-vevés is, melly az

eladó elkerülhetetlen szüksége miatt történt *k*), a' mi mostan aligha gondolható *l*).

a) FEJÉR Gyűjtem. *X*, 1. n. 330. — *b*) *Ibid.* n. 327. *IX*, 1. n. 355. *IX*, 2. n. 61. Másutt követk. záradékot találunk : „*approbamus et praesentibus nostris litteris ex certa scientia confirmamus, supplentes defectum, siquis esset, de nostrae plenitudine potestatis*“; (*ibid.* *IV*, 3. p. 263 sqq.) ez nem kevesebb mintsem : *totum et omne nostrum jus regium etc.*

c) Verbőczy a' királyi helyben-hagyást I. Lajos idejéből származtattya (I, 64.). De annak ellenébe mind régiebb törvényeket (*S. Steph.* *II*, 5. 35. *Colom.* *I*, 20. 21. 1222, 4. 1231, 11. 1267, 6. 9. 1291, 32. 1298, 75.), mind régiebb példákat felhozni lehet (FEJÉR Gyűjt. *II*, p. 88. 174. 198. 300. *III*, 1. p. 325. 399. *III*, 2. p. 59 sqq. 227 sqq. 271. 470. *IV*, 1. p. 146. 200. *IV*, 2. p. 68. *II*, 3. p. 315 sqq. *V*, 2. p. 182 sqq. etc etc.). Károly Robert Király levele 1332-ben világosan mondgya : „*Et tamen nemo nobilium suas hereditarias possessiones absque regio consensu et assensu vel filiis suis cuiquam conferendi de jure et consuetudine regni nostri requirente nequit habere facultatem* (*ibid.* *VIII*, 3. p. 619.).

d) *Trip.* *I*, 7. 8. 17. 50. 65. etc. — *e*) *Ibid.* *I*, 65. §. 1. — *f*) *Dec.* 11. 12. *de act. Fisci R.* Okát ennek úgy adgyák : *Ne Fisci R. melior conditio sit, quam propagativi heredis*“, az az : Ne hogy a' királyi kincs jobban álljon, mintsem a' vérszerint való örökös. (Mert az utolsó még a' XVII században keletkezett törvény szerint a' jószág terheit viselni tartozik; 1625, 53. §. 2. 1635, 90. 1647, 125. §. 1.).

g) 149 sz. — *h*) *Trip.* *I*, 65. — *i*) *Ibid.* — *k*) *Id.* *I*, 59. §. 8. — *l*) 187 sz. *IV*. Azonkívül tekintetbe jön itt 1715, 26.

174. §.

Folytatás.

III. a. A' királyi helyben-hagyás, ammint láttuk, csak jövődő még bizonytalan esetre szükséges; mindazonáltal tellyes örök birtok és bevezetés mellett

azonnal sikeres; úgy hogy a' felkérő már nemes emberré lett a); és a' birtokát már királyi adománnyal védheti b). De ebből az is következik, hogy magva szakadván a' jószág múlhatatlanul a' királyi Székhez visszatér, és arrul ő szabadon nem intézkedhetik, ha bár az eladó meg nem fogyatkozott volna c). Azért a' királyi helyben-hagyást nem is lehet úgy tekinteni, mint függő adományt, hanem csak úgy mint örök-adás vagy örök-hagyomány jelen erősítését. *Consensum nostrum regium praebuimus, immo praebeamus*, így szól a' királyi levél, nem pedig *praebebimus*; de más záradék sincs, melly annak foganattyát halasztaná, és az adakozó fogyatkozásáig függőben tartaná d).

b. Mivel pedig a' királyi helyben-hagyás csak annak erősítése, a' mi a' helyben-hagyott felvállásban áll; következik, hogy azt sem többre sem más mire érteni nem lehet. Minő birtoka volt az adónak, olyan a' vevőé, és abban a' királyi helyben-hagyás változást nem tett; mert a' jóvá-hagyáson túlmenő szándék a' levél szavaiban sehol sem nyilatkozik e). Ha tehát király-igazsága rejlene, azt a' királyi Kincsvéd még mostis kikereshetné, és akárki felkérve magának megnyerhetné. Erre nézve tanácsos a' királyi helyben-hagyással király-igazságát is egygyütt kikérni f); sőt ez a' helyben-hagyott adáson túl egyéb jószágra is kiterjedhet g); mert több adományt (több kegyelmet) egygy levélbe foglalni mindég szabad.

c. De a' királyi Felség itt is csak maga igazságát adgya és adhattyá; ha tehát más valakinek a' jóvá-hagyott örök-vallás vagy végső-intézet ellen keresete volna; attul ötet a' királyi jóvá-hagyás meg nem fosztja h); és ha az örök-vallás vagy végső-intézet eldől, kétség kívül elenyészik a' királyi kegyelem is.

d. Hasonlóul míg a' jóvá-hagyott örök-vallás

vagy végső-intézet függőben vagyon (mint p. ok. a' átfogadás függőben áll a' fogadó haláláig); addig függőben vagyon a' királyi jóvá-hagyás is i). Időközben tehát a' jószág még el is veszhét, p. ok. a' fogadó hívtelensége miatt, és akkor a' királyi levél is elejészne k).

a) *Trip. I, 4.* — b) *Dec. 11. ad inval. fass. ex praes. jud.* — c) *Dec. 35. ad dand. v. recip. contrad. rat.* — d) Hibás vélekedés, mintha a' királyi helybenhagyás *eventualis collatio*, függő adomány volna. Ez Verbóczi következő szavaiban nem is fekszik: „*Consensus Regius est jurisdictionis S. Coronae regni super juribus possessionariis in eam successorio modo devolvendis per Principem seu Regiam Majestatem spontanea cessio*“ (I, 64. pr.). Mert *super juribus devolvendis* csak annyi, mint *super juribus quae devolvi debent*; és ez kimutattya, hogy mire szükséges a' királyi megegygyezés; de nem mondgya, hogy a' megegygyezésnek foganattya mikor kezdődik, nem mondgya, hogy az *eventualis cessio* vagy *collatio*. *Eventualis i. e. ab incerto futuro eventu, nempe a futentis defectu, pendens est tantum necessitas impetrandi Consensus regii, sed collatio talis non est*; jövődő bizonytalan esettől, t. i. a' felvalló fogyatkozásátul, csak a' függ, lesz-e a' vevőnek szüksége, hogy királyi jóvá-hagyást nyerjen, de az adomány (foganattya, ereje) addig felfüggesztve nincsen. Azt sem igen lehet mondani, hogy a' királyi Felség bizonytalan és csak jövődőben támadható igazságát adgya; hanem valamint az adakozó maga jószágát most adta, úgy a' Király azt most erősíti, t. i. abba megegygyezvén, hogy az adakozó helyébe a' vevő lépjen; tehát hogy a' jószág kézzül kézre örökre átmenyen; ez pedig nem jövődő bizonytalan igazság áteugedése, hanem jelen, és bizonyos jószág átvivése. Mind az adakozó, mind a' vevő, mind végre a' helyben-hagyó Király szándéka csak az átvitelre megy; és ezeknek megegygyezése által valóban minden nehézségnek szűnnie kell. Következik, hogy az eladó, ki t. i. magának semmi igazságot fen nem tartott, királyi helyben-hagyás után az eladott jószág adományos örököse (*privilegiális heres*) lenni megszűnt, és hogy azontul az ő fogyatkozása tekintetbe sem jöhet; hanem hogy a' jószág csak a' mostani adomá-

nyos mágva szakadtával háromolhat a' királyi kincsre, és ez által eshet ujonnán királyi adomány alá. *Dec. 35. ad dand. v. recip. contrad. rat.*

e) *Dec. 13. ibid.* — f) *Trip. I, 63. §. 5. Dec. 26. tit. cit.* — g) *Dec. 30. ibid.*

h) *Dec. 11. ibid. Dec. 10. de praescript.* — i) *Trip. I, 63. §. 4.* — k) *ibid. et I, 49.*

175. §.

A' Királyi Helytartó adományáról.

Jószágot melly akár fogyatkozás akár hívtelenség miatt a' királyi adomány alá tartozik, míg azt a' királyi Kincs birtokába nem vette a), a' Nádor-Ispány is mint KIRÁLYI HELYTARTÓ adhattya b). De a' mi Király kezébül zálog vagy múló jutalom fejében kiadva vagyon, azt is csak úgy kell tekinteni, mint Király birtokában lévőt c). 2) A' királyi Helytartó nem adhat 32 jobbagy-telken felül d), és az ennél nagyobb jószágot sem szakaszthattya kisebb részekre e). 3) Nem többször egynek f), és csak érdemes embernek g); nem is nemtelennek, mert nemességet csak a' királyi Felség adhat h). 4) Terhet sem vethet a' királyi kincsre i); és 5) Az illy adomány hiteles mását a' királyi Cancellaria uttyán a' királyi udvari Magyar Kincstárral közölni kell k). Egyébaránt uj adomány vagy helyben-hagyás nevével is adhat l).

a) 1567, 26. §. 4. 1723, 4. — b) 1609, 66. 1659, 30. 1715, 33. Régiebb időben a' Nádor-Ispánynak olyan hatalma nem volt, *art. 10. de off. Palat.* Ujabb törvények is gondosan kiteszik, hogy ezen hatalom a' Nádor-Ispányt csak úgy mint Királyi Helytartót illeti, 1715, 33. 1723, 4. Mindazonáltal a' szokás Nádor-Ispányi adománynak mondgya. *Dec. 31. de action. Fisci R.* — Hasonló hatalma volt régenten, mint Kormányzónak, Hunyadi Jánosnak, csak

hogy az ő adományaira királyi megerősítés kívántatott. *Decr. 1446. §. 10.*

c) *Dec. 31. de action. Fisci R.* „*Quia possessorium inscriptionalístue reputatur pro possessione Fisci Regii*“.

d) 1609, 66. 1715, 33 — e) 1446. §. 8. 1715, 33. Áll ez királyi várhoz tartozó jószággrul is, 1567, 26. §. 4. *Sent. 1. de action. Fisci R.*

f) *Decr. 1446. §. 9. 1715, 33.* — g) „*Personis de Rege et Regno bene meritis*“, 1609, 66. 1715, 33. pr. — h) *Trip. I, 4. Sent. 7. ad dand. v. recip. contrad. rat. Resol. R. 1. Sept. 1725.* Ujabb törvény után is (1844, 4. cz.) legalább nem nemesi szabadsággal; és perrel a' jószágot nemtelen ki nem kereshetné.

i) Mert az annyi volna, mint a' királyi kincsrül intézkedni, a' mire hatalma nincsen.

k) Ezen közlés nélkül az adománynak sikere sem lehetett, 1715, 33. §. 2. 3.; de későbbi törvény 1741, 20. sikerét a' nélkül is meghagyta.

l) De a' fogyatkozó felvállására nézve a' Nádor-Ispányi helyben-hagyás elégtelennek találtatott (*Sent. 113. de action. Fisci R.*) azon okbul, mivel a' törvény (1715, 26.) egyenesen a' királyi Felség engedelmét kívánuya. Azonban ennek ellenébe azt mondani lehetne, hogy Nádor-Ispány ebben is Király helyét tartya. — Különös megjegyzése van Verbőczinek Hunyadi János helyben-hagyó leveleire (II, 14. §. 41.), hogy ha a' jóvá-hagyott szerződés p. ok. fiúfogadás a' kormányzó életében bé nem tellyesedett, halálával a' levél ereje is elenyészett. Ezt a' királyi Helytartó levelére átvinni azért sem lehet, mert emez újabb királyi erősítést nem kíván; és másodszor mivel a' királyi szék soha ki nem ürül; egyébként hasonlót kellene mondani a' Király levelérül is, a' mi tűrhetetlen.

176. §.

Hibás tanítás czáfolása.

Többnyire a' törvénytánítók azt állítták, hogy a' királyi adománynak ötféle oka lehet, *donationum quinque titulos esse* : magfogyás, hívtelenség, királyigazsága, új adomány, és királyi helyben-hagyás;

némellyek hozzá-adgyák mint hatodik okát a' hadi foglalást (*jus armorum*). De láttuk eddig 1) hogy magfogyás és hívtelenség (és hadi foglalás) háramlás okai, *tituli devolutionis vel ad manus regias vel ad collationem regiam*. 2) Hogy magfogyás, hívtelenség és király-igazsága kereset okai lehetnek, *tituli impetrationis, s. tituli actionis, quam donatarius contra bonorum possessorem suscitavit*. 3) Hogy lehet adományt eddig nem bírt, vagy már is bírt jószágra nyerni, az első adomány, *donatio simpliciter*, a' másik új adomány-levél, *litterae novae donationis*; mind a' kettő pedig egyenes adomány, *directa donatio*; de lehet (más kezéből) átvivő, átszállító adomány t. i. a' helyben-hagyás; minél fogva adomány, új adomány és helyben-hagyás háromféle adomány, adomány három neme, *genera s. formae donationum*. De ezeket sem a' háramlás, sem a' kereset okaival egygy sorba tenni nem lehet.

Tévedésbe vezette itt a' tanítókat, hogy a' deák szó *titulus* sokféleképpen előjő; de éppen azért figyelmeztetni kell a' melléte lévő szavakra is. Mondhattuk: *rem tradere accipere, habere etc. titulo dominii, pignoris, locati, mutui, commodati, depositi etc.*; továbbá: *dominium acquirere habere titulo donationis, titulo novae donationis, titulo Consensus Regii, item titulo emptionis, cambii, transactionis, titulo legati, praefectionis, adoptionis, titulo adjudicationis etc.* *Titulus* mindenütt csak annyi mint *causa, s. fundamentum*. Magyarúl pedig ezek így esnének: Jószágot adni, venni, bírni, sajátul (vagy örökbe, vagy mint örökséget), továbbá zálogul (vagy zálogképpen), bérbe, kölcsön (vagy kölcsön nevében, kölcsön fejében) 's a' t. Azután: jószágot örökbe nyerni, bírni: adomány, új adomány, királyi helyben-hagyás mellett (vagy adomány nevén, adomány fejében, adományból), felval-

lás, vagy csere, vagy megegygyezés által, hagyománybul, fiúsítás, vérfogadás, bírói ítélet erejével (vagy erejénél fogva). A' czím szó pedig ide semmiképpen sem illik, mert ez csak felírást jelent, p. ok. *libri titulus*, könyv czíme, de nem *causa libri* könyv oka.

VII. SZAKASZ.

A' BÉVEZETÉSRÜL.

177. §.

A' bévezető parancsolatrul.

Akár millyen adomány erejét veszti, ha csak törvény szerét tartva bírói hatalom az adományost a' jójágba bé nem vezeti, és nyilván meg nem hagygya, hogy azt mint Király adományát örökbe bírhasa *a*). E' most merő szertartás (*sollennitus*), de a' mellynek okát és erejét tudni kell. Azonban mindenek előtt lásuk magát a' szertartást. Erre

I-ször BÉVEZETŐ *b*) PARANC SOLAT kívántatik, (*Mandatum introductorium et statutorium, sive introductorio-statutorium*); és ezt vagy az adakozó királyi Felség adgya, vagy az Ország egygyik Fő-Bírája, (Nádor-Ispány, Ország-Birája, vagy a' királyi Sze-mélyes Jelenlét Törvényszéki Helytartója, Dalmát-, Horvát- és Tót-Országban a' Bán). Elkerülhetetlenül szükséges itt a' parancsolat fő-részeit, sőt parancsoló szavait esmerni.

A' parancsolat Káptalannak vagy Konventnek szól, és a' királyi Felség közép czímével kezdődik, mint más parancsolatok, beköszöntő szóllítással: *Ferdinandus I. divina favente clementia Austriae Imperator,*

rator, Hungariae, Bohemiae etc. Rex etc. Fidelibus Nostris Reverendis Honorabilibus Capitulo Cathedralis Ecclesiae N. (vel : Fidelibus Nostris Honorabilibus Conventui Ecclesiae N.) salutem et gratiam. Következik az előadás : Cum Nos c) attentis et consideratis fidelitate et fidelium servitiorum meritis fidelis Nostris Egregii N. quae ipse Sacrae imprimis hujus Regni Nostrae Hungariae Coronae et dein Majestati Nostrae, pro locorum et temporum varietate, cum summa semper fidelitatis constantia exhibuit et impendit, possessionem talem in tali Comitatu existentem, quae ex eo quod — (itt jelentetik a' háramlás oka) ad collationem Nostrae Majestatis, juxta antiquam et approbatam hujus Regni Nostris Hungariae consuetudinem, rite et legitime devoluta esse perhibetur et redacta, simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis etc. sub suis veris et antiquis metis, praemissis sic uti praefertur, stantibus et se habentibus, memorato fidei Nostro N. ejusque heredibus et posteritatibus, vigore aliarum litterarum Nostrarum donationalium superinde confecturum in perpetuum contulerimus, velimusque eundem in dominium ejusdem possessionis per Nostrum et vestrum homines legitime facere introduci.

Végre a' parancsolat : Pro eo Vobis harum serie firmiter praecipientes benigne committimus et mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fide dignum, quo praesente T. v. T. homo Noster, ad faciem praedictae possessionis, vicinis et commetaneis universis inibi legitime convocatis et praesentibus accedendo, introducat praefatum N. in dominium ejusdem, statuaturque eandem eidem d), simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis, praemissae Nostrae donationis titulo sibi incumbente perpetuo possidendam; si non fuerit contradictum. Contradictores vero, si qui fuerint,

evocet eosdem contra annullatum N. (impetransem) ad terminum competentem Nostram Personalem in Praesentiam, (ma már : in praesentiam Tabulae Nostrae Judiciariae), rationem contradictionis eorundem reddi-turos. Et post haec hujusmodi Introductionis et Statutio-nis seriem, cum contradictorum et evocatorum, si qui fuerint, vicinorumque et commetaneorum, qui praemis-sae statutiōni intererunt, nominibus terminoque assi-gnato, ut fuerit expediens, dictae Personali Praesen-tiae Nostrae (hodie: Nobis) fideliter rescribatis. Da-tum etc.

Némiképp különbözik az Ország-Fő-Bíráitul adott parancsolat. Ennek beköszöntése királyi Her-czegtül : *salutem cum favore*; mástul : *salutem cum honore*. Az előadása : *Dicitur Nobis e) nomine et in persona nobilis T. quomodo talem possessionem etc. a Regia Majestate sibi suisque hereditibus collatam, impe-travisset, — — cuperetque se in ejusdem dominium per nostrum et vestrum homines legitime facere introduci.* A' parancsoló részben pedig értelemre nézve semmi különbség nincs.

Ugyan azon rész magyarul így állhatna : Annál fogva ezen levelünkkel szorosan rendelvén kegyelme-teknek meghagygyuk, és parancsollynk, hogy közzü-lötök tanúbizonyságra hiteles egygy embert küldgye-tek, kinek jelenlétében a' mi emberünk — — a' neve-zett jószág színére kimenvén, a' meghívott szomszé-dok és határosok gyülekezetében, az említett adomá-nyost annak birtokába bévezesse, és ugyan azt nékie kimutassa, meghagyván, hogy minden jövedelmével és hozzá tartozó részeivel egygyütt, a' mi adományunk erejénél fogva, maga és minden maradéka örökbe bír-hassák, ha senki ellent nem mond. Az ellenmondókat pedig, ha volnának, hívja meg a' mi Személyes Jelen-

létünk (a' mi királyi Itélő Táblánk) elejébe, hogy ellenmondásoknak, a' fennevezett adományos ellenébe, okát adgyák. És azután ugyan azon bévezetésnek, kimutatásnak és odahagyásnak rendgyét és véghez vitelét, az ellenmondók és törvénybe-szóllított emberek, ha volnának, nem különben a' meghívott és egybegyűlt szomszédok és határosok neveivel, és a' kiszabott határnappal egygyütt, a' mint illik, mondott Személyes Jelenlétünknek (Személy-Viselőnknek, ma már: Minekünk) híven jelentsétek.

Kitetszik ezekből, hogy az engedelem, melly szerint az adományos birtokba léphetne, feltételhez vagy kötvé, ha senki ellent nem mond. Egyébaránt a' a' királyi parancsolat ereje egygy esztendeig tart, Ország-Nagy-Bíráé 60 napig *f*). És mivel az elsőben maga az adakozó Király (vallva) szól; a' második pedig csak a' felkérő tulajdon előadásán épül (*Dicitur Nobis*); azért amannak bizonyító ereje is nagyobb mint ezé *g*).

a) Trip. I, 32. — b) Nem bévezetettő parancsolat, mert félre-érteni a' bévezetőt sem lehet, valamint nem ezeket: szántó föld, ivó pohár, író toll, 's t. aff; Tudni kell, hogy a' magyar nyelvnek fő törvénye: semmit sem szaporítani szükség nélkül (prima hujus lingue lex est parsimonia).

c) Vagy: Noveritis Nos — — — contulisse. p. ok. FEJÉR, in Cod. Dipl. V, 2. p. 179.

d) Látszik itten, hogy a' Király embere donatarium introducit, bona impetrata vero eidem statuit possidenda. Hibás tehát a' közönséges szójárás: donatarium statvere. Ez annyi volna, mint az adományost (a' jószágba) beállítani, a' mi disztelenül esik mind a' két nyelven. Némellykor, kivált régiebb levelekben statuat helyében áll: assignet, committat, relinquat, dimittat. Fenmaradt egygy hasonló parancsolat I. Lajos király idejéből magyar nyelven, mellynek parancsoló része írva így vagyion:

„Az ocaert Ty cegielmetecet ceeriuc ez ielen valo leveelben, hagi miehent cezetechez vezitec ez levelet, egi embert adyatic bizonisagul, cy hiiv leegien, cinec ielen leetecben hagi az feleol megmondot Naghisagos Nadur Espannac emberey az veegezet eudnepnek octauhiara az Laztozi iozaghnac zineere ieoveen egiben ieouiiieon minden feleul az zomzeedsagh, es ezec ielen leetecben ozzaac ygiugian azon iozaghot haarom reezre cy mutattasseec az reezec ez megmondot zemeelliecc eoreoccee valo eoreokseegeul; es ennee utanna ennee az oztozasnac es az let dolognac rendit, ennee megmondatot dolgirol mashat, a mit tart, nagi baratsagh zerent Naghisagos Nadur Espannac meg yriatuc“. (1339. FEJÉR, *Cod. Diplom. VIII*, 4. p. 423 *sqq.*).

Mostani írásban tehát : Az okáért Ti kegyelmeteket (a' Leleszi Conventhez szöll) kérjük ez jelenvaló levélben, hogy miként kezetekhez veszitek ez levelet, egygy embert adgyatok bizonyságul, ki hív légyen, kinek jelen létében hogy a' felül megmondott Nádor-Ispánynak emberei a' végezett ünnepnek octávjára az Lasztóczi jószágnak színére jövéen, egybe jöjjön minden felül a' szomszédság, és ezek jelenlétében oszszak így ugyan azon jószágot három részre, kimutatassék a' részek a' megmondott személyeknek örök-ké való örökségül, és ennek utanna ennek az osztozásnak és a' lett dolognak rendét ennek megmondatot dolgirol mását, a' mit tart, nagy barátság szerint Nagyságos Nádor-Ispánynak megirjátok. — Akkor t. i. az osztozás is bévezetéssel, kimutatással, meghagyással ment végbe.

e) A' Királyi Személyes Jelenlét Helytartója, királyi pecsét alatt, és Király nevében adván minden parancsolatytait, nem mondhatná : *Dicitur Nobis, quod* — — *dedimus*; hanem : *Retulit Nobis fidelis Noster* — — *expositum esse coram se nomine et in personā etc.* Alább g) jegyzésben még illőbb fordulat vagyion.

f) *Trip. I*, 33. Nádor-Ispány is, maga adományára bévezető parancsolattyát kiadván, így szöllana : *Cum Nos etc.* és ennek tellyesítésére is egygy egész esztendő szolgálna.

g) *Trip. I*, 34. §. 1. 2. Bővebben erről másutt. De vannak királyi parancsolatok is, mellyek csak a' felkérő előadásán épülnek, p. ok. „*Dicit Nobis Mag. Simon litteratus, Civis Albensis, quod ipse in dominium cujusdam possessionis Diōs vocatue, in Comit. Albensi existentis, per Nos,*

ut dicitur, collatae, legitime vellet introire, si contradictio ejuſdem eidem non obſtaret in hac parte. Quapropter Fidelitati Vestræ firmiter præcipimus“ etc. (1366. FEJÉR, *Cod. Dipl. IX*, 3. p. 539. Hasonló találtatik *IX*, 4, p. 528. Nem különben : *Dicitur Nobis* ugyan azon értelemben, *X*, 2. p. 59. 184. Hihetőleg a' Fő-Cancellarius, ki az adomány-levelet kiadta, távollétében).

178. §.

Az eljáró személyekről.

II. A' bévezetést Király, vagy Nádor-Ispány, vagy Bán embere viszi végbe a). És megkívántatik, hogy az nemes ember legyen, és hogy ugyan azon megyében örökséget nemesi szabadsággal bírjon, *ut nobilitarem hereditatem possideat* b). Ha tehát a' nyert jószág több megyében fekszik, szükséges, hogy a' bévezető ember is mindenütt örökséget mutathasson c); csak hogy itt arra, a' mi a' fő-jószághoz tartozik, nem tekintünk d). És a' királyi Tábla Jegyzői eljárhatnak az egész országban szinte nemesség, annál inkább örökség nélkül e).

III. Szükséges a' bévezetésnél, hogy hiteles Hely embere bizonyságul jelen legyen. Nem is küldhet az akárkit, hanem csak maga valóságos tagját, Káptalan Kanonokot, Konvent misés papot, érett korú, az ország nyelvében, törvényében járatos embert, a' ki törvényesen fel is esküdött f). Magát a' kiküldést szokás a' parancsolatra, melly mindenkor bizonyos hiteles Helynek szólni, kitéván a' kiküldött ember nevét és a' kiküldés idejét, nap, hónap, esztendő száma szerint, rá írni, és a' Helynek két tagjával alá íratni g).

a) 1723, 39. Az Ország-Bírája (*Judex Curiae Regiae*) Király emberét küldi, (p. ok. HORVÁT, Verb. Emlék. XXIX.

sz. nem különben törvénybe-hívó levélben XXXVIII és XXXIX sz.). Régebb korban *Pristallus Regis* az az Király embere mellett van még *Quaesitor*, ki a' jószágot kikereste (p. ok. FEJÉR, *Cod. Dipl. II. p. 91.*).

b) 1351, 22. 1486, 10. *Trip. II. 19. Dec. 4. Sent. 6. ad dand. v. recip. contrad. rat.* Múló birtok, p. ok. zálog nevében nem elegendő. Akár pedig adománybul, akár fellévalásbul vagy végintézetbül eredgyen az örökség, az itten külömséget nem tesz; sőt elég, ha ki nemzői után örökséget várhat. — c) *Dec. 22. tit. cit.* — d) *Dec. 3. ibid.*

e) *Trip. II. 19.* Ennek Verhőczi okát avval adgya, hogy régenten szokás volt bévezetésre a' Király udvarából nemeseket, de más udvari embereket is kiküldeni (*aulae regiae milites et alii curiales ad statutionem mittebantur*). És valóban hol Fő-Urakat vagy Püspököket, hol kisebb embereket, magokat is Káptalan vagy Konvent embere nélkül, találunk számos levelekben, mellyek FEJÉR Gyűjteményében olvashatók (p. ok. Vajdát *III. 1. p. 270.* — Bánt *III. 1. p. 286.* — Bárót *IV. 1. p. 381. 446.* — Fő-Ispányt *IV. 1. p. 348. 378. IV. 2. p. 68. 125. 425. 459. V. 2. p. 469.* — Püspököt *IV. 2. p. 55. IV. 3. p. 431.* — Prépostot *IV. 1. p. 384. 386. 453.* — Apáturat *IV. 1. p. 455.* — Fő-Ispányt Apáturral *IV. 2. p. 381.*; Káptalanbélivel *IV. 2. p. 419. IV. 3. p. 115.*; Plébánossal *V. 1. p. 190.* — Várjobbágyot Káptalanbélivel *V. 3. p. 343.* — Zálog nevében még Szolgabíró emberét is *IX. 4. p. 213.* 's a' t). — Régi szokás pedig e' parancsolatha több ember nevét iktatni, hogy ha egygyik nem tellyesíthetné, uj levél nélkül bejőbbe más léphessen; és a' vonatkozókra 3, 25, 6 ezüst girabüntetés volt kiszabva, 1435, 8. 1486, 8. 1492. 43. §. 7.

f) P. ok. 1492, 43. — g) 1723, 39. *et ibi citt.*

179. §.

Mikor, hol, és miképpen történik a' bévezetés?

IV. Ha egygy esztendő eltelése alatt a' bévezetés végbe nem ment, a' királyi adomány-levél elavúl, és úgy erejét veszti a). Az esztendőt pedig a' levél keltétül számíttjuk b); vagy ha az adomány halasztó feltételekhez kötve volna, mint p. ok. a' vér-

fogadás helybenhagyása, mert ez a fogadó haláláig függőben áll, akkor azon naptul, mellyen a' feltétel tellyesedett *c*). De függőben lévén a' királyi helybenhagyás, a' ki mellette király igazságát is nyerte, erre nézve a' bévezetést el nem halaszthattya, és így a' kettős adományra kétszeres bévezetés következik *d*). Mindazonáltal némelly országos zavarok után külföldi törvények az elmulasztott bévezetés véghezvitelére még további egygy esztendő t engedtek *e*).

V. A' bévezetést hely színén, t. i. a' nyert jószágban kell tellyesíteni *f*); kivévn, ha az vagy ellenség által, vagy mirigy-halál miatt (*pestis causa*) elzárva vagy *h*); és akkor a' szertartást megyei gyűlések helyén végezni lehet, egygybe híván a' megyei tisztviselőket, a' szomszédok és határosok jelenlétében, tudósítva a' nyert jószág lakosait is *i*). Több helységből álló uradalomra nézve pedig a' bévezetés egyszerre is megtörténhetik a' főhelyen, elegendő lévén azt az uradalom egyéb részeire szóval kiterjeszteni *k*).

VI. Maga a' bévezetési szertartás régi szokás szerint ebből áll: Nyilvános helyen p. ok utszán vagy nyílt udvarban, egybegyűlvén a' szomszéd és határos birtokosok, a' kik előre meghivattak, nem különben a' lakosok, az eljáró emberek megjelennek, és figyelemre felszólítván a' jelenlévőket, a' Király embere mind az adomány-levelet, mind a' bévezető parancsolatot kihirdeti, az az hangosan felolvassa, vagy felolvastattya, és tartalmát a' nép-nyelvén is előterjeszti; azután az adományost karon fogva egygy pár lépéssel előre vezetvén, de a' földről is rögt emelve, és az adományosnak oda nyújtván, szorosan a' parancsolat szavait követve, fen szóval mondgya: hogy ő csak ugyan az adományost, kit itten meg is

nevez, a' jószág, melyet hasonlóul megnevez, birtokába bévezeti, és a' parancsoló nevében meghagyja, hogy a' kimutatott jószágot minden jövedelmével és hasznával a' kihirdetett királyi adomány erejénél fogva, örökbe bírhasa. Egyébaránt az adományos maga helyébe küldheti megbizottját is; és ha időközben meghalna, míg a' törvényes esztendő be nem telik, mind addig a' bévezetés örököse személyében is véghe mehet.

Fogatlan az alattomos bévezetés; sőt ha erre támaszkodva az adományos más jószágát elfoglalná, a' károsodott panaszára ötet a' Királyi Tábla ítélete a' jószág nem csak vissza-adására, hanem az örök becsü-árának fizetésére is szoríthattya *l*). Alattomos és fogatlan a' bévezetés annak jószágába is, ki ország-gyűlésén vagy másképpen ország dolgaiban járva távozott *m*).

a) *Trip. I. 32. §. 1.* „*Nam aliter donationis vigor seu virtus exspirabit, et ipsa donatio inefficax viribusque destituta manebit.*“ *Dec. 22. ex jure rad.* — b) *I. 32. pr.* — c) *I, 63, 66. Dec. 19. ad dand. v. recip. contrad. rat.* — d) *I, 63. §. 5. 6.* — e) *Dec. 1404. §. 18. 1542, 23. Noviz.* a' Mohácsi veszedelem után történt adományokra; 1608, 21. *p. cor.* az akkor múlt öt esztendőre Bocskai hademelése miatt; és 1622, 59. az akkor szűnt zavarokra, melyeket Bethlen Gábor támasztott.

f) 1563, 45. 1647, 136. — g) *ibid.* — h) *Dec. 28. ad dand. v. recip. contrad. rat.* Rablók miatt nincs kivétel. *Dec. 21. ibid.* — i) 1647, 136. — k) *Dec. 3. tit. cit.*

l) 1563, 45. — *m*) 1647, 135. 1655, 32. Büntetésről ezen törvények hallgatnak.

180. §.

A' további eljárás, és a' lett dolog feljelentése.

VII. Bévezetéskor, és utánna 15 napig ellenmondások történhetnek, melyeknek, ammint majd a-

lább láttyuk, különös ereje vagyon. Az ellenmondókat pedig a' király embere nyomban tizenötöd napra, a' királyi Tábla elejébe meghívja, hogy ellenmondásoknak helyes okát adgyák, *contradictionis suae rationem reddituros efficacem*. De ezen meghívás csak pusztá szertartás, és a' ki keresetét megindítani kívánnya, azt szokott úton beadni, és ellenét perbe hivatni tartozik. Az eljáró emberek pedig, az ellenmondások meghallgatása végett, három napig a' helyszínén, és öszvesen 15 napig egygyütt maradnak a).

VIII. Eltelvén tizenöt nap, az eljáró emberek a' hiteles Helyre visszatérnek, és irott jelentéseket nyilván beadgyák; Király embere ugyan maga hívségét hittel erősítvén, Káptalan vagy Konvent embere pedig hivatalos esküjére hivatkozván b). A' jelentésben az egész eljárás maga rendgye szerint, különösen a' meghívott és jelen volt tanúk nevei, nem különben a' közbejött ellenmondások, és ezek viszszavonása, ha történt, és az ellenmondók törvény elejébe lett meghívása, szóval mind az, a' mi a' dolog törvényes következéseire elhathat, világosan mondvá és beírva legyen c). Ugyan az a' Káptalan vagy Konvent előtt felolvastatik, és ennek más két tagja által aláíratik; a' Hely hites Jegyzője (*juratus Loci credibilis Notarius*) azután egész tartalmát örök emlékül hiteles jegyző-könyvbe iktattya, (*authentico protocollo inserit*); minekutánna az eredeti jelentés a' levéltárba letéttetik d). Innen továbbá az adományos esztendő múltáig parancsolat nélkül feljelentő levelet (*litteras relatorias*), későbbben kikerestető parancsolat mellett (*erga mandatum requisitorium*) a' tett jelentésről tanúlevelet (*litteras de statutione relatorias testimoniales*) kérhet, mellyekben különösen szükség-

ges, hogy az eljáró emberek esküje megemlítve legyen *e*).

IX. Ha vagy a' jelentő vagy a' tanusító levélben hiány vagy hiba volna, ezt esztendő eltelése előtt, ha nem másképpen, parancsolat mellett pótoltatni, vagy javíttatni lehet. De ha magában a' bevezetésben rontó hiba (*substantialis i. e. substantiam destruens error*) történt, csak újabb törvényes bevezetés használhat; és ha ennek illő ideje már elmúlt, szinte más adomány-levél is kívántatna, mivel az első elavult *f*). Álnok bevezetés, vagy hamis jelentés miatt király embere mint hitszegő fejét és vagyonát vesztené; Káptalan vagy Konvent embere pedig helyét veszítve örök fogságba esne *g*).

X. Elmulasztott vagy hibás bevezetésnek következtetése, hogy az adomány erejét veszti, és annál fogva a' jószágot már akárki megnyerheti *h*); de nem egyedül birtok hiánya miatt *i*). A' királyi kincs-védnek pedig bevezetés tekintetéből a' birtokos ellen semmi keresete sincsen *k*).

a) A' napok számában sokféle változás találtatik a' régi levelekben, egész a' XVI. század elejéig. Sokszor másod, harmad napon a' tanúlevél már kiadatott (p. ok. FEJÉR, *Cod. Dipl. VIII*, 2. p. 562. *VIII*, 3. p. 89. 652. 661. *VIII*, 4. p. 233. 271. 302. 340. *VIII*, 5. p. 111. 163. 190.); máskor negyed nap (*X*, 1. n. 211.) hatod nap (*IX*, 2. n. 12. *X*, 1. n. 122. *etc.*); nyolczad nap (*X*, 2. n. 221.); tized nap (*X*, 1. n. 259.); tizenkettedik napján (*X*, 1. n. 266. *X*, 2. n. 223.)

b) 1559, 50. 1723, 39. — *c*) P. ok. 1486, 77. 1492, 43. *Dec.* 3. *ex purit. statut.* — *d*) 1723, 39.

e) 1559, 50. A' feljelentő levél a' Királyi Felséghez szól ekképpen: *Augustissimo Principi Domino Ferdinando Dei gratia Austriae Imperatori, Hungariae, Bohemiae etc. etc. Regi Domino suo Clementissimo Capitulum T. orationum suffragia devotu cum perpetua fidelitate. Vestra novissime dignabitur Majestas, nos benignus Ejusdem Vestrae Ma-*

jestatis litteras Introductorias et Statutorias nobis praeceptorie sonantes et directas summa cum humilitate recepisse in haec verba: Következik a' királyi parancsolat egész kiterjedésében. És utánna: Nos itaque praemissis mandatis Ejusdem Vestrae Majestatis semper et in omnibus obedire cupientes, uti tenemur, una cum praefato tali, homine Vestrae Majestatis, unum ex nobis, videlicet N. N. socium et concanonicum nostrum fidedignum ad praemissam statutionem faciendam nostro pro testimonio duximus transmittendum. Qui tandem exinde ad nos reversi, jurata fide nobis uniformiter retulerunt eo modo: quod ipsi die . . . ad faciem praedictae possessionis T. accedendo, vicinis suis et commetaneis inibi legitime convocatis et praesentibus, nominatim . . . , cum idem homo Vestrae Majestatis, dicto nostro testimonio praesente, praefatum N. in dominium praedictae possessionis T. introducere, ac eandem eidem simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuscumque, Vestrae Majestatis donationis titulo sibi incumbente, perpetuo possidendam statuere voluisset, extunc T. et T. ejusdem possessionis statutioni contradictionis velamine obviassent; ob quam quidem contradictionis inhibitionem idem homo Vestrae Majestatis, praedicto nostro testimonio praesente ibidem memoratos N. et N. contra praememoratum N. (Donatarium) ad decimumquintum diem in Vestrae Majestatis Tabulae Regiae Judiciariae praesentiam evocasset, contradictionis suae rationem reddituros efficacem. (Ha senki ellent nem mondott: introduxisset . . . statuisset; legitimis etiam et consuetis diebus in facie ejusdem possessionis idem Vestrae Majestatis et noster homines continuum morum protrahendo; nullo penitus ibi contradictore apparente). Datum decimo sexto die diei . . . introductionis et statutionis praenotatarum. Anno Domini etc.

A' tanusító levél pedig örök emlékezetre szól ekképpen: Nos Praepositus et Conventus etc. memoriae commendamus tenore praesentium quibus expedit universis: Nos litteras introductorias et statutorias . . . recepisse in haec verba: Következik a' parancsolat és ennek teljesítése. A' végén pedig: *In cujus rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes litteras nostras autentici sigilli munimine (impressive, vel in pendent) roboratas eidem duximus concedendas. Ha kisebb pecsét alatt kéretett, hozzáadgyák: Quas dum nobis in specie reportatae fuerint, in formam privilegii nostri redigi faciemus. Datum. Régenten: Praesentes etiam sub*

magno nostro sigillo dari faciemus, dum nobis fuerint reportatae. 1370. (Cod. Dipl. VII, 3. p. 140).

f) Trip. II, 12. cum 1566, 24. — g) 1435, 8. 1492, 43. Ha jelentés előtt egygyik vagy másik meghalna, tanácsot ad KITONICH. cap. X. gu. 11. §. 3.

h) Dec. 22. ex jure radic. Dec. 4. ad dand. v. recip. contrad. rat. De ez csak peres adományokra illik. Es minden esetre a' történt hiányt vagy hibát 32 esztendei birtok kipótollya.

i) Dec. 32. ad dand. v. recip. contrad. rat. — k) Dec. 2. 28. de action. Fisci R. Következik ebből, hogy az adományos fogyatkozása után, midőn a' királyi Kincsvéd a' jószágot visszakívánnya, elmulasztott vagy hibás bévezetést ellene használni nem lehet.

181. §.

A' bévezetés mivolta.

Hogy a' bévezetés mivoltát, czéllyát t. i. és erejét, tellyesebben érthessük, hasznos a' régiségből következőket tudni: 1) Régen akármi néven valaki fekvő jószágot nyert, szokásban volt az imént leírt bírói bévezetés *a)*; még öröklés *b)*; vagy osztózás *c)* esetében, sőt kelengye, vagy leány-negyed fejében is *d)*. Úgy ment végbe a' zálogítás *e)* vagy zálogváltás *f)*; úgy a' vissza-helyeztetés, vagy más bírói ítélet végre-hajtása *g)*. De lassan a' költséget kímélleni kívánván, először ugyan zálogra nézve a' régi szokást mellőzni kezdték, és minekutánna erre jóváhagyó törvény is keletkezett *h)*, tovább mentek; annál is inkább, mivel a' tapasztalás megmutatta, hogy kimaradván a' bírói bévezetés, csupán ezen okból még az örök felvallást sem lehetett eldönteni. És ennél fogva mai nap a' költséges szertartás csak még királyi adományokban gyakoroltatik, Verbóczi tanítása miatt, melly szerint bévezetés nélkül az adomány-levél erejét vesztené *i)*.

2) Peres jószágra nézve bírói bévezetés éppen a' kereset megindítása volt. Ezt Verbőczy egyenesen bizonyította k) mondván: hogy a' perbe-szólítás négyféle: 1. meghívó, 2. elzáró, 3. megintő, végre 4. bévezető és határjáró. *Evocationum*, úgy mond, *aliae sunt simplices, aliae peremptoriae s. insinuationales l)*; *aliae admonitoriae m)*, *aliae introductoriae et reambulatoriae*.

3) A' bévezetéssel egybe-kötve volt sokszor határjárás, *statutio cum reambulatione s. renovatione metarum*; vagy határszakasztás, *statutio cum separatione, s. sequestratione et metarum erectione n)*. Gyökere igazság tekintetéből pedig visszafoglalás és határjárás, *statutio cum recaptivatione et metarum reambulatione o)*.

4) Midőn a' bévezetést senki sem ellenzette, vagy az ellenmondás végképpen szüntette lett, de az adományos, vagy más győző, valóságos birtokba is törvényesen bement; ez már tökéletes bévezetés, *perfecta statutio* volt p); és erről magának Hiteles Helyen tanúsító levelet kérhetett, melyet azután vagy a' Királyi Felségnek vagy ország egyik Fő-Bírájának bemutatván, előbbi levelére újabb erősítő levelet nyerhetett, akár kisebb, akár öreg pecsét alatt, melybe minden előadott levelei szórul szóra beirattak. Haszna a' lett, hogy a' többi levelei vesztén, ez mindent kipótolhatott. És ezen szokásból már tellyesen érteni lehet: 1. a' mit Verbőczy tanít az erősítő levélről, hogy annak több ereje nincs, mintsem az elsőnek q); ez csak ilyen erősítésre illik, a' millyenrül itten szó vagyon. — 2. Azon záradék: „*quas nos in forum nostri privilegii redigi faciemus, dum nobis in specie fuerint reportatae*,” illik a' kis pecsétes, de nem az öreg pecsét alatt költ levélre; az első neve

litterae memoriales, és szokottabban *litterae patentes*; a' másodiké *litterae privilegiales r*).

5) Bévezető parancsolat némelykor avval adattott: „*Contradictione cuiuslibet non obstante*,“ (félre vetvén akárki ellenmondását). Ez tudni-illik akkor történt, mikor az adakozó Király, és következőleg az adományos igazságárul semmi kétség sem volt, vagy mivel eddig a' jószágot maga a' Király bírta s), vagy visszakerült jószágra nézve, mivel a' vizsgálat már végbe ment, minekelőtte az adomány-levél kiadatott volna t).

6) Vannak adomány-levelek ilyen vagy hasonló kifejezéssel: „*In cuius terrae possessionem corporalem eundem per talem fidelem nostrum auctoritate regia fecimus introduci*.“ u).

Már ezekre tekintve, és ezeken felül arra, hogy a' bévezető parancsolat feltételhez vagyon kötve, ahhoz t. i. ha senki ellent nem mond; világos, hogy a' bévezetés eredeti fő czéllya birtokadás volt. De mivel a' birtok magában csak lévő dolog (*factum*) és tudni vagy kimutatni szükséges még a' birtok okát is, arra szolgáltak a' levelek, és azok nyilvános hirdetése az egybe-gyűlt szomszédok és határosok előtt. Egyébaránt mivel fekvő jószágot úgy, mint p. ok. ruhát vagy pénzt kézről kézbe adni nem lehet, hanem csak a' birtok-foglalásra szabadságot (engedelmet) adni, a' mi az adakozó részéről történik; de azonkívül a' vevő részéről is szükséges, hogy valósággal birtokba lépjen, nem is vendég képpen rövid időre, hanem maradólag és biztosan; ebből következik, hogy midőn törvényszék előtt valóságos birtok bizonyítása kívántatik, arra a' pusztá bévezetés elegendő nem lehet, bár ellenmondója nem is volt v).

Végre a' mi a' szójárást illeti, *introducere aliquem in dominium bonorum titulo regiae donationis*

perpetuo possidendorum, sem kevesebb sem több, mint *statuere alicui bona titulo regiae donationis, perpetuo possidenda*. Tehát itt is egygy dolog kétszer vagy on mondva. És mivel magyarul jobban esik bévezetés, mintsem kimutatás és birtokadás vagy birtokban-hagyás, az elsőnél maradhatunk. Iktatás pedig ide semmiképpen sem illik.

a) P. ok. 1542, 23. *Noviz.* — b) P. ok. HORVÁT, Verb. Emlék. 27. 68. 80. sz. — c) P. ok. *Cod. Dipl. VIII*, 5. p. 169. *IX*, 4. num. 162. *IX*, 5. n. 91. — — d) P. ok. *ibid.* *IV*, 3 p. 248 *sqq.* — e) P. ok. *ibid.* *X*, 2. n. 99. 122. 317. — f) P. ok. *ibid.* *VIII*, 5. p. 200. — g) P. ok. *ibid.* *V*, 3. p. 315. *II*. p. 166. *IX*, 4 num. 111. Hasonlóul midőn malom bére elengedetett *IX*, 4. n. 212.; piaczi vámszedésre *X*, 1. n. 299.; harminczadra *X*, 2. n. 293. 342.; Várkapitányságra (*statutio castri titulo honoris collati*) *X*, 1. n. 50.

h) 1647, 125. — i) *Trip. I*, 32. §. 1.

k) *Trip. II*, 18. — l) Némelly dolgokban már az első felszóllítás avval a' jelentéssel történt, hogy akár megjelenik, akár nem, a' bíró végső ítéletét kimondgya. — m) P. ok. zálogváltás eránt. *Trip. II*, 24.

n) *Cod. Dipl. VIII*, 5. p. 200. *IX*, 4. n. 162. 183. 314. 367. 369. *IX*, 5. n. 66. 91. 94. 99. 205. némelly itt említett példákban a' jószág becsülése is megtörtént.

o) *Ibid.* *IX*, 2. n. 142. 326. 333. 359. *IX*, 1. n. 70. 296. 327. 392. *IX*, 4. n. 171. *X*, 1. n. 18. *X*, 2. n. 63. 90. 120. 121. 226. Itt is hozzájárult némellykor a' megbecsülés. — Érteni lehet már a' következő jegyzést, (*in Arte notar. n. 237.*): *Formae litterarum statutoriarum aliae sunt simplices et aliae mixtae; item aliae per se statutoriae, et aliae statutoriae simul cum captivacione; item quaedam statutoriae fiunt in possessionibus acquisitis s. inventis, quaedam vero in possessionibus hereditariis; item quaedam ex eis finem sortiuntur in iudicio absque iuramentali depositione.*

p) Erre czéloz a' következő jegyzés (*in ead. arte notar. num. 242.*): *quandocunque in possessionibus fit perfecta statutio, et hoc per litteras Capituli vel Conventus Domino Regi seu Palatino, aul Judici Curiae ipsius Domini Regis relatorius manifestabitur evidenter; tunc tales statutiones per-*

fectum finem sortitus idem Dominus Rex, vel Judex Curiae suae, vel Palatinus ipsorum litteris vel patentibus vel privilegiis solent confirmare.“

q) *Trip. I, 37. §. 4. 5.* — r) Eleintén *privilegium* csak ugyan zárt levél volt, és törvényszéken megnyitva ugyan tellyesen bizonyított, de jövődre azután minden erejét veszttette, és azért megújttatott. *Cod. Dipl. II, p. 47.*

s) P. ok. *Cod. Dipl. IX, 1. n. 380.* — t) *ibid. V, 1. p. 101. 102. sq. 199 sqq. V, 2. p. 154 sqq. 232 sqq. 464. 465. 493. VI, 2. p. 75. 79. 184.*

u) *Ibid. IV, 1. p. 25.* „*In cujus collationis possessionem corporalem eundem Dionysium per dilectum nostrum Pons Magistrum Thavernicorum nostrorum auctoritate regia fecimus introduci.*“ Más hasonló példák vannak, *ibid. IV, 2. p. 40. 43. 381. IV, 3. p. 255.* Ugyan azon értelmű ez: „*Et eandem terram per fidelem nostrum. eidem fecimus assignari.*“ p. ok. *ibid. IV, 3. p. 184. 185.* Nem különben. „*Contulimus, quam etiam per fidelem nostrum Andream filium Pedur in possessionem immisimus.*“ *ibid. III, 1. p. 173 sqq. 269 sqq. 285 sqq. V, 2. p. 118 sqq. 500 sqq. V, 3. p. 84 sqq.*

v) *Dec. 11. ex jure radic.*

182. §.

Az ellenmondásról.

I. A' bévezetésnek tizenöt nap alatt akárki ELLEN MONDHAT; maga vagy más nevében; meghagyás nélkül is (*absque mandato*); bizonyos feltétel mellett, vagy a' nélkül a). És egynek ellenmondása használ még mind azoknak, a' kiknek a' jószághoz egygy igazságok vagyon, mint p. ok. az osztályos rokonoknak b); nem különben a' zálogos ellenmondását magára veheti a' ki azon jószágot zálogba adta c). Ellenben midőn valaki közbevetett ellenmondását visszavonnyá, ez másokra ki nem terjed d). A' különbség oka ez: mert szabad más dolgában oltalmazva eljárni (*alterius negotia gerere*), de más igazságáról intézkedni, lemondani, nem lehet.

II. Az

II. Az ellenmondás igazság fentartására, de kivált birtok védelmére szolgál. És annál fogva midőn a' bévezetésnek ellene mondott, a' ki a' jószágot bírja, ennek az a' következése, hogy most az adományos a' jószágot birtokába nem veheti, és kénytelen az adománybul eredő igazságát bíró előtt keresni e). Erre nézve tehát, és ilyen értelemben szokás mondani: *statutio vulnerata est*. De emlékezve a' bévezető parancsolat szavaira, „*si non fuerit contradictum*“, látni, hogy a' bévezetés vagy birtokba adás végbe sem mehetett, mivel a' feltétel, „ha senki ellent nem mond“ nem tellyesedett; 's így tehát a' bévezetés megakadt; (az első igyekezet meghukott, de nem bukott végképpen az adomány). E' szerint *vulnerata statutio* magyarul megakadt, vagy megakasztott, vagy félbe-szakadt bévezetés; és világosabban: ellenkezőre vagy ellenmondásra akadt bévezetés. Az ellenmondás ereje az, hogy az adományos birtok-foglalásra engedelmet nem nyert: és ha engedelem nélkül a' jószágot elfoglalná, ez merő törvénytelen erőszak volna; és ha ennek utánna bírói felszólításra (*erga judicariam admonitionem*) a' jószágot vissza nem bocsátaná, per úttyán megkeresette nem csak a' jószág vissza-adásában, és minden kár megtérítésében, hanem azon felül a' jószág közbecsű-árának lefizetésében is elmarasztalják f).

III. Ellenben ha maga az ellenmondó, mint foggyatkozás esetében történni szokott, a' jószágba csak ujonnan beült, ötet is csak követelőnek mondhattuk, és (akár a' királyi Kincsvéd, akár az adományos ellenében) az adomány keltétül számított egygy esztendő alatt, ellenmondásának okát adni tartozik; az az maga igazságát kimutatni, különben kény-

telen lesz a' jószágot minden jövedelmével egygyütt kiadni g).

IV. Megszűnhet az ellenmondás ereje : 1) bírói végső ítélet h); 2) visszavonás vagy megegyezés i); 3) az ellenmondó fogvatkozása k) által. És akkor új bévezető parancsolat mellett másodszori bévezetés (*restitutio*) történik, mellynél már ellenmondásnak helye nincs l).

a) *Dec. 20. ad dandam v. recip. contrad. rat.* Az ellenmondás megtörténhetne szóval is, de szokás írásban beadni. Azon felül pedig az adomány ellen hiteles Helyen óvakodni nem szükséges, (a' mire mégis példa vagy, FEJÉRNél, in *Cod. Dipl. X*, 2. n. 368.). Egyébaránt a' tizenöt napról azt mondgyák : *fatales dies*; és onnan jó : *fatalis contradictio*. *Fatales dies* nem egyéb, mint *constituti, legitimi dies*; kitűzött, vagy kiszabott, vagy törvényes határnapok. *Fatalis contradictio* pedig annyi, mint *intra fatale s. legitimum tempus interposita condradictio*; idején vagy jókor történt, rövidebben : jókori, ellenmondás.

b) Mert máskor is, midőn védelem kérdése fenforog, a' kik egygy igazsággal (ugyan azon levelekkel) bírnak, egygy személybe vétetnek.

c) *Dec. 5. ex purit. statut.* Habár az első maga ellenmondását a' zálogos sommára szorította volna. *Dec. 46. ad dand. v. recip. contrad. rat.* — d) *arg. citatt. decis.*

e) 1486, 22. 1492, 59. 1563, 46. 1635, 91. §. 2. — f) *Ibid.* 1495, 11. 1647, 130.

g) 1481, 15. 1486, 27. Az előtt közbeccsűjével egygyütt. *Cod. Dipl. IX*, 1. p. 593.

h) 1351, 20. *Trip. II*, 52. §. 2. — i) *Dec. 17. ad inval. fass. ex praej. Dec. 27. ad dand. v. recip. contrad. rat.* Visszavonás példája vagy, in *Cod. Dipl. IV*, 2. p. 227. *VIII*, 3. p. 604. 607. — k) 1715, 28. §. 12. — l) *Dec. 50. ad dand. v. recip. contrad. rat.* — Szokás mondani : *statutio a fatali contradictione purisata, vel depurata*, és rövidebben : *statutio purisata*. Ezt magyarul úgy lehetne adni : a' közbejött (jókori) ellenkezéstől megszabadult bévezetés, rövidebben : épségre jutott, vagy felépült, helyre állított bévezetés. De mind ebben csak féligazság vagy, mert ha tellyes értelemben az első bévezetés hely-

re állott, és tehát veszített erejét visszanyerte volna, új bévezetésre semmi szükségünk sem lenne. Azonban azt sem lehet mondani, hogy az első bévezetés minden tekintetben erejét vesztette, és egészen elenyészett volna; mert 1) a' jószág kikeresésére, t. i. a' pernek megindítására szükséges és elegendő volt; 2) az új bévezetésnél már ellenmondásnak helye nincsen. Egyébaránt a' másodszori bévezetés ugyan azon szertartással megyen végbe mint az első.

183. §.

Az épen maradt bévezetésről.

Ha tizenöt nap alatt senki ellent nem mondott, úgy a' bévezetés épen maradt, és tellyes ereje vagyon, *statutio pura a) est*. Az adományos nyert szabadságával már élhet, és a' jószágot birtokába veheti. Ha pedig valaki ötet gátolná, akkor per úttján, csak a' bévezetés épségét bizonyítva czéllját éri, az az : bírói ítélet és ennek végre-hajtása által a' jószág birtokába eljut, még pedig a' bévezetés után okozott minden kára megtérítésével egygyütt b); úgy azonban, hogy ellenkezője maga igazságát azontúl is, de birtokon kívül, keresheti c).

De némelly esetek mégis kivétetnek; nevezetesen 1) azok ellenében, kik az ország dolgaiban járva jelen nem lehettek d); 2) mások ellenében is, ha menthetőképpen a' bévezetésről semmi tudományok nem volt e). Mind ezek nem csak fenlévő birtokokat megtartják, hanem ha távul-létökben az adományos bement volna, bíró által vissza-helyeztetést nyernek.

Továbbá sem erőszakos foglalónak, sem zálogosnak a' bévezetés épsége nem használ, annak ellenében, kinek a' jószágot másképpen kiadni tartoznak f); mert álnok tettet védeni nem illik, nem lehet.

Ezekon felül a' N. M. királyi Curia sikeretlennek

találta a' bévezetés épségét 1) egyházi javakban szék üressége alatt g), *sede vacante*; 2) új adomány mellett az eddig osztott leányág ellen h); 3) peres igazság átengedésére (vagyis birtokon kívül tett felléptetésre) nyert királyi helybenhagyás mellett i).

Egyébaránt midőn az ellenmondó zálogos csak maga pénzét követeli; ezáltal a' bévezetés meg sem akad, és az adományos maga czéllját, zálogváltás útján is, elérheti k).

a) *Pura statutio* (i. e. *sine contradictione*) más régi példák után keletkezett; mert *purum legatum, pura obligatio, i. e. sine die et conditione*, a' törvényben igen esmeretes szójarás.

b) 1715, 28. §. 2. *Dec. 10. de aestimat.* — c) 1563, 46. §. 3.

d) 1647, 135. 1655, 32. — e) 1563, 46. *vid. 1625, 60. cum 1630, 42. 1635, 91.* — f) 1543, 35.

g) *Dec. 4. ex purit. statut.* Igazolhatta ezt 1563, 46.; de nem mindig, nem t. i. midőn Káptalan vagy Konvent jószágárul van a' kérdés, mert ezen testületek akár-mely tagja ellenmondhatott volna.

h) *Dec. 1. eod.* — i) *Dec. 2. eod.* Mind a' két esetben azt lehet mondani, hogy mind az új adomány, mind a' királyi helybenhagyás nem annyira jószág keresésére, mint a' már lévő birtok megerősítésére szolgál. De másként a' törvénykezés rendgye az, hogy a' ki védelmét elmulasztja, magáét veszti; mert, úgy látszik, hallgatva enged, a' kereset igazságát elismeri; (*non se defendendo tacite jus adversarii agnoscere videtur*).

k) *Dec. 20. pign. ex comit.*

184. §.

Némelly észrevételek.

I. Az ellenmondás csak az ellenmondónak használhat, és azoknak, a' kiknek ő képét viseli, nem pedig másoknak. Ezt a' ki meggondolja, könnyen fel-lehet már azon kérdésre: Ha az adományos birtokba

lépni akar és gátoltatik olyan embertől, ki sem maga sem képviselője által a' bévezetésnek jókor ellene nem mondott, ha tehát ő keresetét bíró elejébe viszi avval, hogy a' gátoló ellenében a' bévezetés csak ugyan épen maradt; vallyon megállhatna-e a' gátoló részéről azon ellenvetés, hogy volt más valaki, a' ki a' bévezetésnek ellene mondott. Rövidebben; lehet-e birtok dolgában más ember tettét, igazságát, mellyhez semmi közünk, magunk javára elfoglalni? Ha nem lehet, mint valóban a' törvényes igazság és törvénykezés rendgye szerint nem lehet; következik, hogy ittis elég, ha a' keresőnek igazsága vagyon az ellenkező ellenében. T. i. az igazság kérdése mindig csak a' perlekedők között forog, és oda megy: a' kettő között kinek van igazsága; nem pedig: képes volna-e az állító maga igazságát akárki ellen (az egész világ ellenében) kimutatni, (*Omnis in lite quaestio relativa est, non absoluta*). Ezeknél fogva mondhattuk, hogy elegendő lehet a' bévezetés egygy oldalú épsége (*relativa puritas statutionis*); és tellyes épséget (*absolutam puritatem*) kívánni csak akkor lehetne, midőn a' kereső maga szándékát egyenesen arra építette, mert keresetét behizonyítani tartozik; (*actio regulat iudicem et partes*).

II. Minő ereje vagyon a' birtokon kívül történt ellenmondásnak? — Ez kétség-kívül fentartya az ellenmondó igazságát; de nem lévő birtokát fen nem tarthattya. Sőt figyelembe kell itt venni, hogy a' ki birtokon kívül maga igazságát csak keresi, (de az ellenmondó még ennél is kevesebbet tesz, mert keresetét megsem indíttya, hanem csak jövődre megóvjá), pusztá keresettel más igazságát nem ronthattya. Jó lesz itten más példát mutatni, melly az előbbi kérdésre is illik. Tegyük adomány helyébe egygy jó

rendben lévő végintézetet, és más jószág helyébe szabad rendelkezés alá tartozó házat; a' hagyományos birtokba lépni akar, és ellenkezőre talál, a' ki nem is birtokos, hanem csak p. ok. lakó, vagy szomszéd; az ellenkezés oka pedig, mivel hallotta, hogy azt más valaki keresni akarja, vagy szinte keresetét már meg is indította; vagy többet mondgyunk: éppen az ellenkező lakó vagy szomszéd maga keresni akarja, vagy már is keresi a' házat. Mi haszna lesz, mi haszna lehet illynemű ellenkezésnek? Éppen semmi; és a' bírói hatalom köteles nem csak illyen ellenkezés, hanem foglalás ellenébe is a' hagyományost birtokba segíteni.

III. Tegyük, hogy valaki adományt királyi kéz-
bül, vagy uj adományt, vagy királyi helybenhagyást
nyert, és hogy a' jószág tellyes birtokában vagyon,
de bévezetéskor találkozott egygy ember, a' kinek
úgy tetszett birtokon kívül ellene mondani. Minő csor-
bát ejtett ezen ellenmondás az adományos levelén,
vagy bévezetésén, vagy birtokán? — A' ki meggon-
dollya 1) hogy az ellenmondás csak lehető igazság
fentartására szolgál; 2) hogy az ellenmondás sokkal
kevesebb, mintsem a' perindítás (*litis motio*); 3) hogy
megindított, de nem folytatott kereset, sőt még foly-
tatott de meg nem ítélt kereset a' birtokos igazságán
semmi csorbát sem ejthet, (sem leveleiben, sem bir-
tokában); 4) hogy a' hihetőség mindég a' birtokos
mellett áll; 5) hogy birtokon kívül az ellenmondás
csak pusztá állítás, (*testimonium in propria causa*):
ezeket a' ki érti, könnyen kezét adhattya, hogy az
említett ellenmondásnak sem lehet valami varázs-ere-
je. Minden esetre pedig 32 esztendeig folytatott cse-
n-des birtok az első szerzés akármiféle hiányait kipótöl-
hattya.

Következik ezekbül, hogy a' nem birtokos (a' kereső) ellenmondása megszakaszthatta ugyan az időtelést, de sem az adománynak, sem a' bévezetésnek (a' birtokadásnak vagy birtokhagyásnak), sem a' valóságos birtoknak erejét nem ronhatta a).

a) És annál fogva hibásnak kell tartani a' nagyon is elterjedt ellenkező tanítást; melynek oka csak onnan eredhetett, hogy a' királyi Curián jobbára peres adományok szoktak megfordulni; és a' mi ezekre nézve helyesen ítéltetett, azt a' tanítók különbség nélkül minden adományokra kiterjesztették. Így van ez mindenben. És a' tudományok előmenete éppen abból áll, a' vélemények hibáit kimutatni.

VIII. SZAKASZ.

AZ ÖRÖK-VALLÁSOKRUL.

185. §.

Bévezetés.

Azon szerződéseket és intézkedéseket, melyekből későbbben vagy követelés vagy egyéb törvényes kérdések támadhatnak, (*juris negotia, quae in controversiam venire possunt*), igen kívánatos nem csak írásba foglalni, hanem előre kinyert hiteles tanúbizonysággal jövődőre is minden kétségen felül emelni. Ez pedig úgy történhetik, hogy az illető felek hiteles helyen megjelenvén, a' szerződést vagy intézkedést élő-szóval bevallják; mert így a' dolog hiteles jegyző könyvbe iktatva örökre fenmarad, és a' hiteles pecsét alatt kiadott valló-levél törvény előtt magában tökéletes bizonyoságul szolgál. Régenten, mikor egyházfiak és hivatalos írókon kívül igen kevés ember volt, a' ki írni tudott volna, az említett bevallások szükségét vagy hasznát sokkal erősebben érezték,

mínt ma érezzük. Mindazonáltal a' régi szokás nem ugyan egész kiterjedésében, de mégis úgy fenmaradt, hogy bizonyos dolgokban mostis hiteles pecsét megkívántatik. Úgy van az főképpen, mikor valaki maga jószágát másnak örökbe adni akarja, akár pénzért, akár cserébe, akár jutalom fejében, vagy más törvényes okbul.

Ezekbül látszik, hogy hazai törvényünkben *fassio*, vallás, bevallás, felvallás, és nevezetesen *fassio perennalis*, örökös felvallás különös értelemmel bírnak. Az elnevezés mind a' két nyelven csak rövidítés; mert egygy szóval az egészet, hol, miről, és mi végre történik a' felvallás kimondani nem lehet. Azonban a' járatos ember tudgya, hogy ha felvallásrul szó vagyon, olyat érteni kell, melly valami szerződésről, vagy intézkedésről hiteles Helyen történt; és különösen örök-vallásrul tudgya, hogy az jószág örök adásáról hiteles Helyen tett vallást jelent. Szándékunk itten csak erről szólni.

És mivel hazánkban nem lehet minden jószágrol szabadon intézkedni, és annál fogva sokszor az örök-vallás vagy foganatlan úgy, hogy azt minden bíró elveti (*seponit*, félre-teszi), vagy felbontható, (*invalidari potest*), ha valaki maga igazságát ellene vetvén panaszt emel; azért nem csak azt kell itten kifejtenünk, hol és miképpen lehet örök-vallást tenni, van-e a' felvallásokban és levelekben különbség és minő; hanem főképpen, minő okokbul lehet és kell az örök-vallásokat vagy meghagyni, vagy elvetni, vagy felbontani. Mert aligha nem fele a' királyi Tábla előtt kezdő pereknek ezen kérdéseken forog.

186. §.

Hol és miképpen történik az örök-vallás?

I. Örök-vallásokat a' N. M. királyi udvari Cancellarián lehet tenni, vagy hiteles Káptalanok és Konventek, vagy végre az Ország-Fő-Bírái, és azok Itélő-Mesterei előtt *a*). A' királyi Tábla hites Jegyzői ezekben el nem járhatnak *b*). De igen Káptalan vagy Konvent kiküldött két tagja, kik azután a' kiküldő Helyre a' meghallgatott örök-vallást hivatalos hit alatt bejelentik *c*).

II. Szükséges pedig, hogy az intézkedő vagy a' szerződők, vallásokat személyesen, vagy törvényesen megbízott teljes hatalmú képviselő által, *per legitimum i. e. legitime constitutum plenipotentiarium d*), élő-szóval tegyék; azért, ha az intézkedést vagy szerződést, írva (mint szokás) magokkal hozták, azt előtők fel kell olvasni; sőt ha az írás nyelvét nem értették, (mint régen sokszor a' deákat), azt nékiek értelmesen megmagyarázni is kellene; mert a' nélkül sokféle tévedés becsúszhatna, és a' hiányos eljárás miatt az egész vallás semmivé lenne, *fassio ipso jure nulla esset e*). Továbbá a' végbe-ment vallást hiteles jegyző könyvbe kell iktatni, a' bémutatott írást pedig (*minutam*) a' levéltárban fentartani, és a' tanúsító örök-levelet (*litteras fassionales, i. e. de perennali fassione testimoniales*) hiteles pecsét alatt kiadni *f*).

Magános ember pecséttye semmiféle örökséget nem tanusíthat, *privatarum personarum sigilla nihil perpetuitatis sub se continere possunt*, úgy mond Verbőczy *g*); a' mi annyit tesz, hogy magános pecsét alatt örök levél nem lehet, t. i. habár örök-adásról szöll, örök-adás ereje még sincs; és a' vevő birtoka csak muló, mintha zálogul nyerte volna *h*), az adás-

vevés zálogra fordul (*emptio-venditio ad pignus reducitur*). Mindazonáltal maga az eladó tulajdon tette ellen szót nem emelhet, mert ez ő tőle álnokság volna (*dolus*), melyre bíró hatalmát segítségül felkérni tűrhetetlen; hanem az eladó örökösei csak ugyan a' jószágot vissza-vehetik, mint zálogot *i*); de ők is csak ősit *k*), mert az eladott keresményben nem csak hogy nem örökölték, hanem sérelemről sem panaszkodhatnak.

a) *Trip. II*, 13. Van példa, hogy maga a' Király (örök cseréül) Káptalan előtt személyesen vallott (FEJÉR, *Cod. Dipl. X*, 2. n. 272.). — *b*) *Dec. 44. ad inval. fass. ex praejud.* — *c*) *Dec. 47. eod. 1723, 39.* Bocskai és Bethlen mozgásai alatt kelt vallásokról különös törvények vannak. 1608, 18. *p. cor.* 1622, 60. Más eltérés volt II. József idejében (1785–1790), mert akkor minden bevallás törvény szék előtt történt, és ezeket külső szertartásra nézve utóbbi törvény maga erejében hagyta. 1791, 54. §. 2.

d) 1729, 24. §. 4. — *e*) 1688, 13. — *f*) 1723, 39.

g) *Trip. II*, 13. §. 4. — *h*) 1723, 47. §. 4. — *i*) *Dec. 26. ad dund. v. recip. contrad. rat.* — *k*) *Dec. 12. ad reuult. pign. in div. Comit.* — A' vissza-adás pedig felvállás és tehát hiteles pecsét nélkül is megtörténhetik. *Dec. 8. pign. ex Comit.*

187. §.

Hányféle a' felvállás?

I. Többféle okok (*tituli*) vannak, melyek nevében jószágot örökre adni lehet : 1) pénzért, a' mi adás-vevés, *emptio venditio*; 2) jószágot jószágért, a' mi csere, *cambium*; 3) hív szolgálatok jutalmául, *inscriptio propter fidelia servitia*; 4) adomány nevében, *p. ok. rokonnak, vagy kegyes intézetre, pia fundatio*; 5) kétséges per megszüntetése végett, a' mi egygyezkedés, *transactio ex dubio litis eventu*. Úgy a' külömbféle okokból, külömbféle örök-vallások ered-

nek; mellyekhez még azokat is kapcsolni lehetne, mellyek halál tekintetéből történnek, de ezekről másutt szóllunk. Mivel pedig csere, jutalom, adomány, egyezkedés többnyire tulajdon nevökkel említettnek, az egyébaránt közönséges név örök-vallás, *fassio perennalis*, különösen sokszor a dást-vevést jelent; nem különben *fatens et fassionarius*, valló és elfogadó adót és vevőt.

II. Örök-vallással jószágot nem csak adni, hanem hagyni is lehet, vagy átengedni, (*bona et jura possessionaria relinquere etiam vel cedi possunt*); különösen pusztá kere setet vagy követelést valakire átvinni, (*actionem, i. e. nudum jus vel obligationem cedere, transferre*); vagy keresetről, követelésről lemondani (*actioni, s. nudo juri renunciare*). Ide tartozik még az ellenmondás visszavonása, (*contradictionis revocatio*). Nem különben lehet megindított pertől elállani (*liti cedere*), vagy azt másnak átengedni (*litem cedere*). Mind ezekből az örök-vallásnak külömbféle nemei erednek; és minden esetre könnyebb lesz birtokban, mintsem birtokon kívül történt örök-vallást felbontani.

III. Nagy külömbséget tesz az örök-vallásokban azon záradék felvétele, vagy kihagyása: *nullum jus, nullamve juris proprietatem sibi reservando*, magának továbbá semmiféle keresetet vagy követelést fenn nem tartván a). Mert a' nélkül (úgy mint a' királyi adománynál) lehet ugyan hogy a' vevő magának és minden törvényes maradékának örökséget szerzett; de fennmarad mégis az adónak egygy derék igazsága, hogy midőn a' vevő maradéka elfogy, a' jószág magához az adóhoz vagy igaz maradékához visszaterjen b) (*jus devolutionis*). És ennél fogva az ilyen szerződés csak *perennalis*

inscriptio, örökbe-adás (örökös kiadás), de nem *perennalis alienatio*, örökös eladás, örökös elidegenítés. Sőt a' királyi kincs ellenében az örökbe-adott jószágnak ura marad a' ki adta, úgy hogy a' vevő hívtelenségbe esvén maga ugyan a' jószágot veszti, de akkor az nem a' királyi kincsre száll, hanem viszsza ahhoz a' ki adta c).

IV. Továbbá mind indító okaira, mind következései-re nézve, lehet menthetetlen, és menthető, vagy éppen elkerülhetetlen örök vallás; *fassio simplex*, *vel rationabilis vel necessaria*. Menthetetlen p. ok. ha irigykedésből, vagy pazarlásból történt d). Elkerülhetetlen volt régenten, melly nélkül vagy örökös rabságból szabadúlni, vagy elkövetett hatalmaskodás miatt fővesztéstől menekedni nem lehetett e). De ez már megszűnt. Más okokról pedig a' törvényszék minden előforduló esetben, a' körülményekhez képest, különösen ítélt. Nem különben az örök-vallás következéseiül, vallyon a' törvényes örökösök sérelmet, az az súlyos rövidséget szenvednek-e vagy nem; mert kicsinységek miatt végbe ment szerződéseket felbontani nem lehet; és midőn az eladott ősi helyébe más hasonló becsű jószágot nyertek, szinte panaszra semmi okok nincsen f).

V. Ezeken felül tekintetbe jöhet: 1) a' valló személyes tehetsége, p. ok. kis korúak szabadon nem intézkedhetnek g); 2) a' vevő személye, p. ok. ha nemtelen h); 3) a' jószág minősége, p. ok. nemzeti díszjószágot (*bona majoratus*) sem eladni sem terhelni nem szabad i); és mindenki csak a' magáét adhattya, nem másét annak megegygezése nélkül k); de mindezek fejtegetése máshová tartozik, nem különben 4) van-e az örök-vallásra királyi helybenhagyás vagy nem. De 5) nem ritkán mások is, p. ok.

rokonok, vagy szomszédok hozzá szállhatnak, és er-
ről majd bővebben értekeziünk.

a) Régi levelekben : „*nil juris et portionis ibidem
sibi reservando*“ (p. ok. *Cod. Dipl. IV, 2. p. 119. 120. 335.*

b) *Trip. I, 69.* Nem is gátolhatná ezt a' királyi Hely-
benhagyás, mert ezáltal az örök-vallás minősége nem vál-
tozik.

c) Ellenben ha az örökbe-adó hívtelenséget elkövetne,
csak birtokában lévő jóságát vesztheti, nem tehát az örök-
be adott jóságot, mely csak jövődre várható kereset
(*jus virtuale*). De arra is emlékezni kell, hogy maga a' bü-
nös és későbbi maradéka a' vérségtől elestek; minél fog-
va a' várható kereset egészen az el nem szakadt rokonok-
ra háramlik, (*quorum intuitu mutuae successionis filium ab-
ruptum non est*).

d) *Trip. I, 58. §. 1. 59. §. 1. 9. — e) Eod. 59.
§. 6. 7. 9. — f) Ibid. §. 2. 3. 4. 5. 9.* Verbőczi tani-
tása : „*Fassio rationabilis aliquando valet, aliquando re-
tractatur*“, nála annyit tesz, hogy a' menthető örök-
vallást némelykor az örökösök felbontják, némelykor
nem; de igaz véleménye oda megy, hogy mindenkor
felbonthatták, ha nekik tetszik, csak hogy majd nagyobb
majd kisebb teherrel, a' szerint 1) hogy az eladó él-e vagy
nem; 2) hogy magára vállalta-e az örökös terhét névszerint,
vagy nem. De ez már egészen megváltozott, mint majd
alább láttyuk.

g) *Trip. I, 128. — h) Dec. 40. ad inval. fass. ex
praejud. — i) 1688, 9. — k) Trip. I, 61. 1723, 47.*

188. §.

A' valló-levelekről.

A' valló-levelek eleje és vége úgy van, mint
más örök emlékezetre készült tanúsító levelekben. Elő-
ször a' kiadó hiteles Hely megnevezése, és némelly-
kor beköszöntése, de mindég örök emlékeztetése, p.
ok. *Praepositus et Capitulum Cathedralis Ecclesiae
Magnovaradinensis, Omnibus Christi fidelibus praesen-
tium notitiam habituris salutem in omnium Salvatore.*

Memoriae commendamus tenore praesentium, quibus expedit universis. 2) Következik az előadás : Quod nobilis Georgius Fekete personaliter coram Nobis constitutus, vivae vocis oraculo, sponte ac libere fassus est hunc in modum; vagy : Quod nobilibus G. Fekete ab una, Joanne Szép ab altera parte personaliter coram Nobis constitutis, praedictus G. Fekete vivae vocis oraculo fassus est, p. ok. : qualiter certis et gravibus necessitatibus suis compulsus portionem suam possessionariam in T. possessione in T. Comitatu existente habitam, jure hereditario a se possessam, cum omnibus suis utilitatibus ac pertinentiis etc. pro tanta summa, integre, ut dixit, per se levata, praefato Joanni Szép ejusque heredibus ac posteritatibus utriusque sexus universis dedisset, vendidisset, contulisset, immo dedit, vendidit, contulit coram Nobis, jure perpetuo irrevocabiliter habendam, possidendam, ac tenendam; nihil juris nihilque proprietatis in eadem portione sibi reservando; assumens nihilominus idem G. Fekete memoratum J. Szép ejusque heredes in pacifico dominio praefatae portiois possessionariae contra quosvis illegitimos impetitores, propriis suis laboribus et sumptibus tueri, defendere, ac protegendo conservare.

3) A' befejezés: „*Harum nostrarum vigore ac testimonio litterarum. Datum.*

Midőn a' felválló kész írott szerződést bemutat, az előadás változik, p. ok. a' Királyi Személyes Jelenlét Törvényszéki Helytartója előtt: Mi Ferdinand és a' t. adgyuk emlékül jelen levelünk rendgyével mindnyájoknak, a' kiknek illik, hogy az alább megírt helyen és napon híveink nemes Adonyi János és nemes Kéry Mihály, a' mi Királyi Személyes Jelenlétünk Törvényszéki Helytartója előtt személyesen megjelenvén, következő írott és tulajdon pecséttyeikkel

erősített szerződéseket bemutatták, melly felolvastatván előttrök, (megis magyarázttván) élő-szóval azt magok eltökéltt akarattjának vallották, kérvén, hogy ugyan azt hiteles tanúsító levelünkbe átíratni és így kiadni méltóztatnánk, melly ekképpen szöll. Következik a' szerződés, és ennekutánna befejezésül: Melly ekképpen történt örök-vallásrul, említett hívünk kérelmére, ezen magok javai oltalmára szolgálható és Királyi Törvényszéki hiteles pecsétünkkel megerősített tanúsító levelünket adtuk, köz-igazság tekintetébül. Pesten 's a' t.

Régiebb levelekben, de némellykor ujabbakban is, ezen záradék találtatik: Maga fiai és rokonai abbéli terheiket magára és egyéb minden vagyonára vállalván, (*onera et quaelibet gravamina filiorum, fratrum proximorum et consanguineorum suorum in subscriptis super se universaque sua bona levando*). A' kinek neve itt kitéve nem találtatott, minden fizetés nélkül a' jószágot vissza-nyerhette. Neve pedig beírva lévén köteles volt az eladó életében annak díját, és minden esetben javainak közbeccsű árát lefizetni a). Ma pedig az említett záradéknak semmi ereje sincsen.

a) *Trip. I*, 59. §. 4. 5.

189. §.

A' sérelmes örök-vallás felbontásáról.

I. Az örök-vallás nem ritkán felbontatik, főképpen sérelem okából, (*fassiones perennales invaduntur ex praejudicio, i. e. ex causa praejudicii*). Sérelem, *praejudicium*, igazainkban, vagyonunkban akármiféle rövidséget jelenthet a). De különösen örökös vagy örökség sérelme (*praejudicium*

legitimo haeredi, s. haereditati illatum) azon rövidség, mellyet valaki törvényes örökösének, vagy törvényes örökségben okozott *b*).

Ha ki tehát más örök-vallását maga sérelme okából felbontatni kívánja, hogy bizonyos jószágot visszanyerhessen, szükséges : 1) hogy éppen a' panaszos felvallás nékie maga törvényes örökségében súlyos *c*) rövidséget okozzon; és 2) hogy ugyan azon vallás felbontása által rövidsége lehetőleg helyre állhasson. De az első, mivel sokat magában foglal, bővebb fejtegetést kíván.

II. Ide tartozik tehát, 1) hogy maga a' panaszkodó a' vallóval egygy vér legyen, (*nexum sanguinis habeat cum fultente*) *d*); mert a' törvényes örökség véregenségén épül.

2) A' szóban lévő jószág a' vallónak ősi birtoka *e*), és igaz öröksége *f*) volt legyen (*bona avitica et haereditaria fuerint*); mert a' mi nem ősi, vagyis a' mi szerzemény, arról a' szerző szabadon rendelkezik *g*); és rendelkezve törvényes örököst nem sért, senki törvényes örökségét nem rövidíti; és annál fogva az ilyen örök-vallást, nem lévő sérelem ürügye alatt, felbontani nem lehet *h*). Hasonlóul midőn az eladott jószág nemis örökség, hanem csak zálog *i*), vagy másképpen múlt birtok *k*) volt (*fluxum jus*), abból sem eredhetett igaz örökség rövidsége, a' panasz helytelen, és az örök-vallás megáll *l*). Annál inkább fenmarad az ellenmondás puszta vissza-vonása, mert ez által a' vissza-vonó sem gyökeres igazságát, sem keresetét nem vesztette; az örökös, ha gondolja, hogy igazsága vagy, a' keresetét úgyis megindíhattya; rövidsége tehát nincsen *m*). Más volna, ha az ellenmondás vissza-vonása csak a' név volna, és alatta valóságos eladás rejlene; mert a' szer-

szerződésnek mivoltát nem ítéldhetjük szép nevök után, hanem a' szerint, a' mi valóban történt *n*).

3) Az eladott örökség törvényes rend szerint éppen a' panaszkodót illesse, (*impedita successio ad postulante pertineat*); mert egyébként még nem mondhattya, hogy maga örökségében sérelmet az az rövidséget szenved. És annál fogva apja életében a' fiúnak *o*), egyenes maradék létében a' mellékes rokonnak *p*), keresete nincsen.

4) Más tétérül hiában panaszskodik, a' ki ugyan abban részesült, p. ok. a' ki atya vagy testvére válását maga vallásával erősítette, vagy az eladott jószág árában osztozott *q*). Mert úgy lévén a' dolog már az örökadást magáévá tette.

5) Mikor az eladó maga a' rövidített örökséget máshonnan pótolta, p. ok. szerzemény által, a' sérelem elenyészett, és következőleg bontó keresetnek már helye nincsen *r*).

6) Valamint régen az elkerülhetetlen örök válást bontani nem lehetett, úgy ma épen marad az, a' mellyet helyes okok mentenek, (*fassio rationabilis*). És ha bár a' mentő okokat szorosan meghatározni nem lehet, vannak mégis tanúságos példák; ilyenek a' következők: Midőn valaki az eladott jószág árával hasznosabb űsit zálogbul megváltott, vagy a' pénzt jutalmasan ősi örökségbe öntötte, *utiliter investivit s*); midőn az adott jószággal hív szolgálatokat jutalmazott *t*); ha maga vétke nélkül elszegényedvén másképpen élni nem tudott *u*); ha törvényes felkelés (*insurrectio*), vagy veszedelmes el nem kerülhető perek költségét másképpen nem viselhette *v*); kivált mikor az említett esetekben birtokon kívül csak peres igazságot adott *x*), vagy kisdéd jószágot *y*), vagy osztályos atyafinak *z*), vagy jövendőre visszajáró igazságát

fentartva, (*reservato jure devolutionis*) *aa*). Ellenben mentségül nem szálgálhat a' valló önnön vétkéből származott szükségkódés *bb*); vagy apjátul maradt adósságok fizetése, mikor ezt örök-adás nélkül is tehette volna *cc*). Menthetetlen annál inkább az örök-vallás, melly minden még esméretlen javakra is egyetemben *dd*), vagy szinte várható örökségre és rejlő igazakra *ee*) kiterjed, (*quae ad sparativa et virtualia jura extenditur*).

Különösen felbontható az örök-vallás, melly hív szolgálatok nevében történt, ha éppen az ellenkező, t. i. érdemes szolgálatok hiánya látható *ff*); vagy midőn a' jutalom illő mértéken túl megy, mint p. ok. egygy valaki perét nyerve ügyészének jutalmúl az egész jószágot oda adta; ilyen esetben a' jutalmat ítélet által illőbb mértékre leszállítani lehet *gg*).

A' felhozott példák mutatták, de a' dolog mivolta is oda vezet, hogy az indító okokra nézve, a' kérdés így áll: Volt-e a' vallónak olly súlyos vétke vagy hibája (*dolus vel culpa*), hogy ellene a' törvényes örökös méltán panaszt emelhessen. És kétség kívül ebben a' kérdésben csak a' vallás idejét kell tekinteni, nem a' későbbi kor váratlan változásait.

Midőn pedig a' szerződés csak magános pecsét alatt költ *hh*), vagy a' vevő nemtelen *ii*); ilyenkor mentő okoknak éppen semmi helye sincsen. És holt kézre *kk*), vagy nemtelen község által *ll*) történt örök-vallás magában foganatlan és félre vethető *mm*).

III. Mindazonáltal akár félre vetve akár felbontva a' sérelmes örök-vallást, a' panaszkodó csak oda jut, hogy a' jószágot megválthassa. Köteles tehát éppen úgy, mint zálog-váltáskor, a' jóság egész árát, nem különben a' hasznos épületek és javítások költ-

ségét megteríteni *nn*). Ha pedig a' felbontott örökvallás birtokon kívül történt, akkor a' győző sem nyerhet egyebet, mint az előbbi állást, az az pusztá keresetet *oo*).

a) P. ok. csak nem minden panasz előadása evvel végződik, magam súlyos kárával és nyilvános rövidségemmel, *damno et praejudicio meo gravi admodum ac manifesto*. — b) *Dec. 6. 13. etc. ad invalid. fass. ex praejud.* — c) 187. IV.

d) *Sent. 77. 187. 271 etc. ad inval. fass. ex praejud. Trip. I, 58. 59. 61.*

e) *Dec. 1. Sent. 77. 187. 194. 240 etc. eod. tit.* — f) *Dec. 6. 13. etc. eod. tit.* — g) *Trip. I, 5. 57.*

h) *Dec. 1. eod. tit.* Mi ősi és mi keresmény, erről l. a' 125. cz. — i) *Dec. 25. eod. tit. Dec. 12. ad inval. transact.* — k) *Dec. 13. 45. ad inval. fass. ex praejud.* Múló az is, melly csak a' királyi kincstől nyert (*Dec. 45. cit.*), vagy magános pecsét alatt költ (*Dec. 12. pign. in div. Comit.*) levélre támaszkodik. — l) Más kérdés: tartozik-e a' kereső maga gyökeres igazságát bizonyítani; de ez nem ide, (hanem a' törvénykezés rendgyéhez) tartozik. — m) *Dec. 17. ad inval. fass. ex praejud.* — n) *Sent. 58. eod. tit. Sent. 21. de instit.* Eanek más példáit talállyuk a' cserében, és az egygyezésben.

o) *Dec. 4. ad inval. fass. ex praejud.* — p) *Dec. 3. eod. tit. Dec. 7. ad invalid. transact.*

q) *Trip. I, 62. Sent. 144. 209. 292. ad inval. fass. ex praejud.* Ha ki tanúképpen a' szerződést aláírta (*Sent. 70. eod. tit.*), vagy az eladásbul származott adósság eránt új kötésre lépett (*Sent. 116. eod. tit.*), úgy látszik, hogy az örök-adást ez is magáévá tette; de az említett helyeken ellenkező ítéletek állanak.

r) *Trip. I, 59. §. 2. 3. 1723, 49.* Az örökös ter'hének elvállalása (*oneris assumptio*) éppen azon ígéretet jelent, hogy a' megrövidült örökséget a' valló maga szerzeményébül pótolni szándékozik.

s) *Trip. I, 59. §. 2. 3. 4. Sent. 189. ad inval. fass. ex praejud.* — t) *Dec. 9. eod. tit.* — u) *Dec. 11. 14. 16. 27. eod. tit.* — v) *Dec. 13. 15. 37. eod. tit.* — x) *Dec. 11. 12. eod. tit.* — y) *Dec. 14. 31. eod. tit.* — z) *Dec. 12. 14. 20. eod. tit.* — aa) *Dec. 12. eod. tit.* — bb) *Sent. 188. eod. tit.* — cc) *Dec. 36. eod. tit.* —

dd) *Dec. 29. eod. tit.* — ee) *Dec. 38. eod. tit.* — ff) *Dec. 9. 34. eod. tit. Dec. 5. ad inval. condit. pignor.* — gg) *Dec. 28. ad inval. fass. ex praejud.* — hh) *Dec. 24. eod. tit. Dec. 6. pign. ex Comit.* Az utóbbi végzés szerint a' levél hiányát szükség nem pótollya. — ii) *Dec. 40. ad inval. fass. ex praej.* kk) *Dec. 48. eod. tit.* — ll) *Dec. 49. eod. tit.* — mm) A' sikeretlen vallást, p. ok. más ember jószágáru, alsó bíróság is elvetheti (p. ok. 1622, 27. 1655, 24. 1723, 47.). Nem különben sikeretlenné teszi a' levelet szertartás hiánya is (p. ok. *Dec. 44. 47. eod. tit.*)

nn) Hogy Verbőczy tanításátul (I, 59. §. 1. 4.) a' szokas annyira eltávozott, ennek kettős okát adni lehet: 1) Verbőczy maga sem állhatatos, mert másutt (I, 60. §. 5.) a' jószág egész árát, vagy örök becsét fizetteti. 2) Felbonthatván az örökvallás mintegygy záloggá válik, ezt pedig Verbőczinél újabb törvények szerint (1635, 90. 1647, 125. etc.) csak tellyes fizetéssel lehet megváltani.

oo) *Dec. 30. ad inval. fass. ex praejud.*

190. §.

Jószág-cseréről.

I. IGAZ CSERÉBEN sérelem nincsen, és azért ősi örökségét is akárki, megtartván az egyenlőséget, cserébe szabadon adhattya, ebben őtet sem fiai, sem rokonai ellenmondása nem gátolván, „*filiorum vel fratrum contradictione non obstante*“ a); és a' végbe ment igaz cserét sérelem ürügye alatt a' törvényes örökösök fel nem bonthattják. Az egygyenlőség pedig nem éppen a' jószág terjedésétül függ, hanem hasznátul, jövedelmétül. Jobbára a' cserélők csak könnyebbiséget keresnek, (*commoditatem usus*), p. ok. távul-lakás, vagy igen hatalmas, vagy háborgató szomszédok tekintetébül b). Nem is árt, ha későbben a' körülmények változnak, mert egyébként soha csere biztos' nem lehetne c).

V egyes csere, *cambium mixtum*, hol az egygyik fél jószág mellett pénzt is adott, megállhat d).

De színlett vagyis költött csere, *cambium simulatum*, ha örökös, nem egyéb, mintsem palástolt eladás; és mint olyat sérelem okából az örökösök eldönthetik *e*), ha magok tetteivel (részesülve, és birtokban egygy egész esztendeig hallgatva) meg nem erősítették *f*)).

II. Rokonságra nézve csere az öröklés rendgyében változást nem tesz *g*); mert minő volt az adott, olyanná válik a' nyert jószág; *cambium*, *i. e. in cambio acceptum bonum, naturam induit cambiati, i. e. dati*. De a' királyi kincs tekintetéből adomány-jószágra királyi helyben-hagyás kívántatik, sőt ha valamelylyik jószágban király igazsága rejlene, szükséges volna azt is felkérni, mert erre a' puszta királyi helyben-hagyás ki nem terjed *h*)).

A' két cserélőre nézve ezen záradék kihagyásából, *nullum jus sibi reservando*, magának semmiféle keresetet fen nem tartván, annyi következne, hogy egygyiknek magva szakadván, a' másik előbbi állásába visszamehetne *i*)).

a) *Trip. I, 70. §. 3.* — *b*) *Ibid. §. 1. 2.* — *c*) *Dec. 4. ad inval. camb.* A' kérdés t. i. az: Igaz, jó lelkű csere volt-e vagy sem? A' ki cserélő társát keresett könnyedségtől szándékosan kiforgatta, kénytelen volt a' felbontott alkútul elállani (*Sent. 3. eod. tit.*). De ez álnokság, nem sérelem okából történt. (*Invalidatio fuit ex capite doli, non vero ex praejudicio*).

d) *Trip. I, 73. pr.* Régi példa vagyon: *in Cod. Dipl. IV, 3. p. 260 sq. V, 3. p. 128 sq.* Vannak cserével-vegyes adományok is, *p. ok. ibid. IX, 5. num. 299. X, 2. n. 284.* — *e*) *Trip. I, 71. Dec. 2. ad inval. camb.* — *f*) *Trip. I, 72.*

g) *Trip. I, 70. §. 4.* — *h*) *arg. I, 63. 64.*

i) *arg. I, 69.* Viszszonozó vérfogadás pedig, hogy a' fennmaradó fél cserébe nyert jószágát megtartva, azt is, a' melyet adott, vissza-vehesse, semmiféle cserében sincsen.

Egyébaránt hiteles pecset az örökös cserére is szükséges (*Trip. II*, 13. §. 4. 1723., 47. §. 4.) Találtatik ugyan szóbeli csere is (*Cod. Dipl. V*, 2. p. 150 sqq. IV. Béla Királytul, melyet azután III. László K. 1274-ben megerősített); de példa nem törvény. Kettős csere három személy között többször is előjő, (*Cod. Dipl. V*, 3. p. 438. VI, 1. p. 361. 364.) és olyat, úgy látszik, Verbőczy is esmért (*I*, 70. pr.).

191. §.

Az egygyezésről.

Örök-vallások sorába tartozik még az EGYGYEZÉS, melly által a' perlekedők viszszoneosan egygyik is másik is engedve folyt perőket megszüntették. Ezt sem lehet, ha törvényesen végbe ment, felbontani sem sérelem okából, sem későbbben talált levelek miatt a). De szükséges :

1) Hogy akkor történt legyen, mikor a' pernek kimenetele kétséges volt b); rendszerint tehát nem végső ítélet után c); nem is arrul, a' mi a' megszüntetett perbe nem tartozott d). Hogy pedig az egygyezkedő maga is a' perben állott legyen, az nem éppen szükséges e).

2) Kívántatik, hogy a' ki egygyezik, a' peres jószágbul valamit csak nyerjen, vagy megtartsa, mert egyébként nemis volna egygyesség, hanem átengedés vagy lemondás f).

3) Szükséges a' bevallás, vagy az illető bíró előtt, vagy hiteles helyen g); egyébként csak alkudozás volna, nem valóságos kötelezés h).

4) Mindenki csak a' magáérul intézkedhetik, másérul tehát hiába egygyezkedne, tellyes meghatalmazás nélkül. Úgy van a' férj felesége javaira nézve i), úgy az osztályos atyafiak magok közt k), az öregebbikét sem kivévén l). Apa vagy gyám egygyezése megáll; mert őket a' törvény hatalmazza; de ol-

talomra, nem rövidségre; ha tehát akarva vagy hanyagságbul (*dolo vel culpa*) kárt okoznának, az alkú foganatlan volna *m*). A' királyi Kincsvéd egygyezése királyi meghagyással (*cum regia approbatione*) sikeres *n*); bár másképp a' királyi Kincs levelei birtokot nem örökítenek; de más birtokot egyenesen adni, más pert szüntetni. A' felhatalmazó levélre (*litterae plenipotenciales*) figyelmezní kell, mert p. ok. hely és idő jelentése nélkül (*absque dato loci ac temporis*) jelenben ereje nincsen *o*).

5) Fel nem bonthattya az egygyességet, ki azt maga tettével erősítette, p. ok. pénzből maga részét elfogadván *p*), vagy jószágot birtokába véve és esztendeig hallgatva *q*).

Egyébaránt lehet az egygyességet, mint akármi-féle más alkút, csel *r*), vagy tévedés *s*), vagy erőszak *t*) okából semmisíteni, nem külömben a' kiskorú káros tettét jó idején vissza-vonhattya *u*). Ha pedig az ellenfél az alkút meg nem állaná, akkor ennek csak tellyesítését követelni lehet, nem felbontását *v*), kivévén ha ez kikötve volt.

a) Trip. I, 62. — *b*) Ibid. Dec. 3. 8. ad inval. transact. — *c*) Sent. 34. de instit. Kétes volt-e a' per kimene-tele, azt külön-külön vizsgálva illik megítélni.

d) Sent. 31. tit. cit. Felbontható tehát az alkú, ha zálog-váltó perben az egygyik fél maga örökségét eladta (Sent. 19. ibid.); vagy új osztály kérelése felett a' leányág egygyenlő igazságát elesmérte (Sent. 30. ibid.). Osztozás per nélkül nem egygyesség (Sent. 8. ibid.); és osztály igazításán túl megy, a' ki maga részét eladgya (Sent. 29. ibid.).

e) Dec. 3. eod. tit. Csak a' per kimenetele ötet is illesse. — *f*) Sent. 7 eod. tit.

g) Dec. 4. 11. eod. tit. Dec. 18. ad invalid. fass. ex praejud. Nem áll tehát az egygyezés: ősi javakról alsó bíró előtt (Sent. 18. ad inval. transact.); vagy magános pecsét alatt Dec. 11. eod. tit.); vagy melyet a' felek törvényszék

előtt még fel nem vallottak (*Dec. 4. eod.*). Szükség pedig, hogy az egygyesség által megszűnt pert a' bíró is ítélettel megszüntesse. — *h) Dec. 4. cit.*

i) Sent. 2. ad inval. transact. — k) Dec. 2. 13. eod. Dec. 33. ad inval. fass. ex. praejud. — l) Dec. 6. ad invalid. transact. — m) Dec. 5. eod. Trip. I, 127.

n) Dec. 16. ad inval. transact. És olyan egygyesség után kétség kívül a' jószágot király igazságával felkérni nem lehet. — *o) Dec. 10. eod.* Egygyezkedhetik-e, a' ki- nek vagyona zár alatt van? Erre kedvező példát mutatni lehet (*Sent. 40. ad inval. transact.*); de kétség kívül a' zár minősége (szorosabb-e vagy tágabb) minden esetben a' rendelés tulajdon szavaitól függ.

p) Dec. 15. tit. cit. Sent. 6. 13. 16. 34. 35. 45. eod. — q) Trip. I, 62.

r) Sent. 11. 12. 14. 26. 33. 52. tit. cit. — s) P. ok. Ha tévedés által idegen osztozott (*Sent. 5. tit. cit.*).

t) Sent. 10. tit. cit. — u) Dec. 9. eod. Nem pedig közbejött törvénytelen parancsolat miatt, *Sent. 4. eod. tit.*

v) Dec. 17. tit. cit.

192. §.

A' megkínálásról.

I. Vannak esetek, hogy a' ki jószágát eladni kívánja, tartozik bizonyos embereket előbb felszóllítani, megkínálni a' végett, hogy ha tetszik, a' jószágot más idegen előtt megvehessék. És a' kötelesség olyan szoros, hogy az elmulasztott felszóllítás vagy kínálás miatt a' történt örök-vallás felbontását kérheti nem csak az a' kit felszóllítani kellett volna, és felszóllítva nem volt, hanem ennek örökösei is. Felszóllítás deákul *praemonitio*; és elmulasztott felszóllítás miatt örök-vallás felbontását kérni, *agere ad invalidationem fassionis ex neglecta praemonitione a).*

Ilyen igazságot a' törvény főképpen azoknak engedett, a' kik az eladónak osztályos atyafiai (*qui fuentis condivisionales sunt*), a' véregység, és visszsonos öröklés tekintetébül, (*propter sanguinis et juris communionem*) b). De közöttük is különbség vagyon, mert az öröklés rendgyére nézve az eladó jószághoz ez vagy amaz közelébb állhat, és azért meg kell tartani az öröklés sorát, akkor is, midőn azt nem éppen törvény, hanem végső-intézet rendezte c). És midőn az előzők magok igazságával élni, t. i. a' jószágot megvenni nem akarják, az utóbbakat rendre fel kell szólítani, kivéven azokat, a' kik még atyai hatalom alatt állanak d). De az hogy a' panaszkodó visszsonos öröklés alá tartozó jószágot nem bír, (*quod nulla communia, i. e. mutuae successioni obnoxia, bona possideat*), az elmulasztást nem igazolhatná e), valamint a' sem hogy ötlet az eladó nem esmérte f).

Nem szükséges a' felszóllítás, 1) elkerülhetetlen örök-vallásra g); 2) egygyességre kétes kimeneteli pörben h); 3) adományra hív szolgálatok miatt i); 4) más örök-vallásnak megerősítésére k); 5) cserére l). De ha osztályos atyafi cserébe, bírói tiltó megintés mellett, éppen olyan jószágot ajánlana, millyet a' másik idegentül kíván, az atyafinak elsősege vagyon m). Midőn valaki zálogba adott jószágát örökösen felvallya n), nem különben ha ellenmondását vissza-vonva valóságos birtokát adná o), már akkor a' felszóllítást elmulasztani nem szabad p).

a) *Trip. I, 60. 1298, 67. Dec. 6. ad inval. fass. ex negl. praemon.*

b) *Trip. I, 60. §. 1.* De itt is valóságos örökség kívántatik, mert ha a' felvállás tárgya múlt birtok volt (*fluum jus*), elmulasztott felszóllítás okával azt visszanyerni nem lehet. *Sent. 12. 16. eod. tit. c) — Dec. 9. 19. eod. tit. —*

d) *Dec. 7. ibid. — e) Dec. 3. ibid. — f) Dec. 2. ibid.*

Mindazonáltal, a' ki maga részét tellyesen eladta, a' királyi Tábla ítélete szerint azt felszólítani nem kellene. *Sent.* 10. *eod. tit.*

g) *Trip.* I, 59. §. 8. — h) *Dec.* 13. *ad invalid. transact.* *Dec.* 15. *ad inval. fass. ex praejud.* — i) *Dec.* 15. kivált múltó adományra *Dec.* 16. *ad inval. transact.* — k) *Sent.* 23. 113. *eod. tit.* — l) *Dec.* 12. *eod. tit.* *Dec.* 1. *ad invalid. camb.* Más volna a' költött cserére nézve, mert ez csak palástolt eladás. *Sent.* 18. 77. *ad inval. fass. ex negl. praemon.* — m) *Dec.* 3. *ad inval. camb.* — n) *Sent.* 52. 53. *ad invu! fass. ex negl. praem.* — o) *Dec.* 13. *eod. tit.*

p) Némelly esetekben, hol a' kínálás csak szerződésben volt kikötve, a' királyi Curia mégis az örök-vallást, elmulasztott kínálás okából felbontotta. *Dec.* 10. 11. *Sent.* 95. *eod. tit.* De ebben az a' nehézség vagon, hogy pusztá szerződésből más ember ellen, a' kinek semmi köze hozzá, követelés nem támadhat. Tudni-illik nagy különbség vagon törvény és szerződés között. Az első keresetet adhat minden ember ellenében, ha úgy tetszik; de a' második egész erejét csak a' szerződők akarattyaából veszi, és ezek csak magokat kötelezhetik; ha tehát ezen túl a' szerződés erejét semmiféle törvény ki nem terjesztette; következik, hogy a' szerződő maga követelését csak az ellen intézheti, a' ki magát nékie lekötölte, nem akárki más ellen.

193. §.

F o l y t a t á s.

II. A' kínáló felszólítás éppen úgy történik, mint az intő vagy tiltó, bíróképpen, tehát királyi Tábla hites Jegyzője által, vagy Szolgabíró és Esküdt aláírásával a), de kézhez szolgáltatathatta az Esküdt is b). Azokat pedig, a' kikirül az eladó semmit sem tud, öszvesen a' megye gyűlésén felszólíthatta, szándékát jelente c). A' ki jelen-lévén a' felvallást nem ellenzi, az az nyomban ellene nem nyilatkozik, azt úgy tekintjük, mint a' ki hallgatva belé-egygyezett d). De a' kiskorú szóval jelentett megegygyezését is, míg tel-

lyes korát el nem éri, hiteles Helyen mindig visszavonhattya *e*).

Mindazonáltal felszóllítva sem követelheti senki a' jószágot közbeccsü árán *f*), vagy kedvezőbb feltételekkel, mint sem más venné *g*); és azért szükséges a' szerződést egész kiterjedésében tudatni *h*). Meggondolásra tizenöt nap jár; és a' ki azalatt szándékát nem jelentette, a' későbbi eladás ellen panasza nincsen *i*).

a) 1807, 8. §. 6. — *b*) Dec. 4. ad inval. fass. ex negl. praemon. — *c*) Dec. 2. eod. — *d*) Dec. 14. eod. — *e*) Sent. 8. eod.

f) Trip. I, 60. §. 1. Maga Verbőczyi előadása szerint kételkedni lehet a' régi szokásról (*ibid. pr.*) Példák is ellenkezőt mutatnak (*Cod. Dipl. III. 2. p. 413. an. 1234.*); nemkülömben III. András Kir. törvénye (1298, 67.), melly mértékül tizszeresen a' jószág esztendei jövedelmét szabta; akkor pedig száztul tiz volt az esztendei kamat.

g) Dec. 8. tit. cit. — *h*) Sent. 108. 110. 112. 149. eod. — *i*) Dec. 5. eod. Itten az eladás több esztendővel későbbben történt, a' megkínálás után. Egyébaránt az elmulasztott felszólítás miatt kérdés támadhatna: vallyon a' vevő nem pótolhatná-e maga részéről a' hiányt, későbbi megkínálás által? Erre kedvező, de régi, példát mutatni lehet (*in Cod. Dipl. IV, 2. p. 167. sq. an. 1252.*).

194. §.

Az ajánlásról.

Kissebb, de elég jutalmas, követelésök vagyon a' nem osztályos rokonoknak, és ezekután a' szomszédoknak és határosoknak. Mert habár őket az eladó kínálva felszólítani nem tartozik, de mégis, ha kedvök volna a' jószághoz, más idegen előtt megvehetik, úgy t. i. ha magok bíróiképpen az eladót felszólítva kész pénzzel ajánlást tesznek *a*). Ez már deákul ujabban *admonitio*; de régebben p. ok. Verbőczinél *b*), sőt a' XVIII század elején törvényben

is *c*), *admonitio* kínálást is jelentett. A' kinek ajánlását az eladó igaz ok nélkül megvetette, annak magának és maradékinak keresete támad: az örök-vallás felbontására megvetett ajánlás miatt, *agere potest ad invalidationem fassionis ex non observata admonitione d*).

a) Dec. 27. *pign. in div. Comit.* — *b*) Trip. I, 60. §. 9. 10. — *c*) 1723, 47. §. 4. — *d*) Trip. I. cit.

Régiebb törvény szerint (1298, 67.) a' szomszédokat is megkínálni kellett, és régi valló-levelek igen sokszor említik nem csak a' rokonok, hanem a' szomszédok megegyezését is. (*Cod. Dipl. IV*, 2. p. 25. *an.* 1248. p. 69. *an.* 1250. p. 118. *et* 120. *an.* 1251. p. 260. *an.* 1254. p. 407. *an.* 1256. p. 435. *V*, 1. p. 170. *an.* 1264. *etc.*). Példa nagyon arra is, hogy az eladást elmulasztott megkínálás miatt a' szomszéd eldöntötte (*ibid.* IV, 2. p. 157.). És hogy a' szomszéd ebbéli követelését az ellenfél egyenesen elesmerte (*ibid.* IV, 3. p. 180 *sq.*). Hasonló erejű királyi parancsolat példája áll *ibid.* IX, 2. n. 188. *et* 198.

195. §.

Városi birtok eladásáról.

VÁROSI BIRTOK eladására örök-vallás a' városi Tanács előtt, sőt ujabb időben a' telek-könyv hivatalában egygy vagy két tanácsbéli jelenlétében történik, akár személyesen, akár felhatalmazott ember által *a*). A' bevezetést is kiküldött tanácsbéliék szokták végbevenni, a' meghívott szomszédok előtt *b*); és az új birtokos városi hiteles pecsét alatt birtok-levelet nyer (*Gewährsbrief*). Vannak régi szokás és ujabb törvény *c*) szerint telek könyvek is; és a' vevő sok helyen vevés díjját (*laudemium*), minden forintul egygy pénzt vagy egygy krajczárt fizetni tartozik *d*). Kínálva felszólítani szükséges a' rokonokat és a' szomszédokat *e*). De az eladónak örökösei sérelem-

riül itt nem panaszkodhatnak; mert az efféle panasz törvény által csak nemes birtok oltalmára vagyron rendelve *f)* Nemesek városi birtokot vehetnek, és tiltani őket két ezer magyar forint büntetése alatt nem szabad *g)*

a) Trip. III, 13. Intim. 6. Jul. 1814. n. 19. 455. — *b)* Trip. III, 14. Intim. 10. Mart. 1812. n. 5751. — *c)* 1840, 21. §. 15. — *d)* Vevés díjját a' vevők fizetik, nem az örökösök. Jobbára ezen jövedelem ispotályokra, vagy más közhasznú czélokra vagyron szánva. — *e)* P. ok. Sent. 51. 115. etc. ad inval. fass. ex negl. praemon. Kivéve vagyron a' bányahatóság alatt lévő birtok. Sent. 82. eod.

f) Tehát városi birtokra nézve örök-vallás felbontását sérelem okából kérni nem lehet. És ezen tekintetben jobb a' szomszéd helyezete, mind sem az örökösé. De ez nemesek között is előjöhet, a' szerzeményre nézve. — *g)* 1563, 62. 1655, 34. 1659, 49.

Midőn a' Királyi Felség városi telket nemesi szabadságra emelve azt örök-adomány nevében adgya, ellenmondásnak úgy mint akármelly nemes jószágban helye vagyron, ugyan azon következtetésekkel mint ottan; 1655, 78.

IX. SZAKASZ.

A' ZÁLOG-JÓSZÁGRUL.

196. §.

A' zálogításról.

I. ZÁLOG (*pignus*) tágabb értelemben annyi, mint adósság miatt lekötött jószág *a)*; melly ha egyszersmind a' hitelezőnek átadatik, akkor szoros értelemben zálog; átadás nélkül pedig görög szóval *hypotheca*, magyarul lekötött józágnak mondhattuk, Zálogítani lehet ingót és ingatlant; de itten csak ingatlanról szóllunk, és főképpen nemes józágrul *b)*,

Ennek zálogítása jobbára szerződésből ered *c)*;

de némellykor bírói ítélet végre hajtásából *d)*, sőt egyenesen törvényből is *e)*. És úgy eredetére nézve háromféle zálog vagyon: szerződésből, bírótul, és törvényből eredő; (*contractuale, giudiciale et legale pignus*). Minden esetben pedig abból áll, hogy adóssa jószágát a' hitelező ideiglen bírhattya és használhattya *f)*; bírhattya követelésének biztosítása végett, használhattya pedig kamatok fejében *g)*.

II. Zálogítás régenten hiteles felvallás mellett történt *h)*; és midőn a' teher ötven forinton túl ment, már törvényes bévezetés (*legitima statutio*) *i)*; sőt midőn a' jószág közbeccsü árát meghaladta, királyi Helyben-hagyás is (*Consensus Regius*) kívántatott *k)*. Ma sem bévezetés nem szükséges *l)*, sem hiteles pecsét *m)*, annál inkább nem királyi Helyben-hagyás; sőt a' reá fordított pénzt mind a' törvényes örökösök, mind a' királyi kincstár tellyesen kifizetni tartoznak *n)*.

III. A' törvényesen zálogba vett jószágot a' zálogos *1)* a' mint mondtuk, bírhattya és használhattya *o)*; de *2)* tovább is adhattya, kétség kívül csak zálogul és nem egyéb teherrel, (*subimpignorationem facere potest*) *p)*; *3)* az eredeti adósságon felül minden szükséges és hasznos költségének megtérítését követelheti *q)*.

Ellenben köteles a' zálogos *1)* minden terhet, melly a' jószág hasznával jár, p. ok. károkat, elvisselni *r)*. Ide tartozik rendszerint országos segedelem vagy nemesi felkelés is *s)*; kivéven a' bírói zálogot, mikor a' jövedelem elégtelen *t)*. *2)* Eltelvén a' kikötött idő, és tellyes fizetés ajánlatván, köteles a' jószágot kibocsátani *u)*. *3)* Ha kárt okozott, azt téríteni *v)*.

a) A' deák szó *pignus* nem csak *1)* *res oppignorata*; hanem *2)* *contractus pignoris*, zálogi kötés és *3)* *jus pigno-*

ris, a' zálogos szabadsága, vagy követelése. — b) Lekötött (vagyis terhelt) jószágul másutt.

c) *Trip. I*, 80 *sqq.* — d) P. ok. *Trip. II*, 56. 1836, 15. §. 18. — e) P. ok. *Trip. I*, 29. 98.

f) Közönségesen múltó adás-vevésnek is mondgyák; és ez magyar nyelven hibátlan; mert adni-venni magában nem éppen annyi, mint örökbe adni-venni, de deák nyelven *emptio venditio* csak örök adás-vevés, úgy hogy az adó jószága sajátul átmegy a' vevőre (*res venditoris titulo proprietatis in emptorem transit*); és a' szerint hibátlanul mondani nem lehet, mint mégis nálunk szokásban volt, hogy „*impignoratio bonorum est temporaria emptio venditio*“.

g) Azért is keményen kikelt Verbőczy a' zálogos birtok, mint szennyes és istentelen uzsoráskodás ellen (I, 80. 81.). Mindazonáltal folyton mostanáig szokásban maradt, mert a' hitelező ezen az úton minden veszteséget és bajt elkerül.

h) *Trip. I*, 60. *pr.* — i) *Ibid. I*, 63. §. 1. — k) *Ibid. I*, 65. §. 1.

l) 1647, 125. §. 2. — m) 1655, 52. §. 2. *vid.* 1729, 24. §. 10. — n) *Dec.* 23. *de action. Fisc. R.* 1635, 90. 1647, 125. §. 1. 1655, 52. §. 4. *cum Trip. I*, 60. §. 8. KITTONICH *Dub.* 27.

o) *Trip. I*, 81. 82. *etc.* — p) *Dec.* 2. 3. 4. 21 *etc. pign. ex comit.* — q) l. alább 200. Ezek hasznok, *utilia haec iura sunt*; de nem következik, hogy a' zálogosul mondani lehessen, *utile dominium habet*. Eppen azért, mivel a' jószágot sajátul nem bírja, időtelésre a' zálogos nem hivatkozhatik.

r) P. ok. *Trip. I*, 102. — s) P. ok. 1662, 5. §. 10. — t) Királyi Tábla ítélete, 1840. 3. Sept. Szűllő Anna perében Ghillányi Jós. ellen — u) P. ok. 1486, 25. — v) P. ok. *Dec.* 16. *pign. ex comit. Sent.* 46. 49. 53. 57. *etc. ad re-luit. pign. in div. comit.*

197. §.

A' zálog átviteléről (*de transvestitione pignoris*).

Midőn valaki jószágát zálogba adgya, a' megkínáló vagy ajánlkozó felszólításnak éppen úgy helye vagyon, mint az örök-vallásnál; és a' közelebb ve-

vőt itt sem szabad elmellőzni; különben keresete támad a' zálog átvitelére *ad transvestitionem pignoris*, s. *contractus pignoratitii*, s. *conditionum pignoratitiarum*, úgy hogy maga közelebb igazságát és törvénytelen elmellőzését kimutatván, bírói ítélet által a' zálogot elnyerheti; melly esetben csak a' zálogos személye változik, egyébaránt pedig a' zálogos kötés egész erejét megtarttya *a*). Hiába is volna a' zálognak más nevét költeni, p. ok. cserének mondani, vagy haszonbérletnek, mert a' bíró nem álnév után, hanem a' dolog mivolta szerint ítél *b*). És midőn újabb kölcsönre *c*) a' zálogos újabb időt nyer; ez is csak zálogítás, és a' közelebb vevőnek akkor is elsősege vagyon *d*). De a' bírói árverésre, mivel magában nyilvános, felszólítás nem kívántatik *e*). Előbbi örökvallás helyébe is múltó szerződést tenni szabad, mert ez nagyobb sérelmet szüntet, mintsem okoz *f*). A' ki pedig mint tanú a' zálog-kötést hallgatva aláírta, (*qui contractum pignoris coramiserat*), az úgy tekintetik, mint a' ki maga igazságárul lemondott *g*).

a) *Trip. I*, 60. 1807, 9. §. 4. 5. — *b*) *Sent. 43. de judic. quest.* — *c*) Zálogra újabb kölcsönt adni-venni, deákul *auctionem dare levare*, mert a' jószág terhe nagyobb lesz. — *d*) *Sent. 7. 31. 38. hoc tit.* — *e*) 1836, 15. §. 15. — *f*) *Dec. 6. ad inval. condit. pign.* — *g*) *Sent. 74. h. tit.*

Idegen kezérül, mint már 55. sz. láttuk, a' zálogot minden Magyar elűtheti; de mivel az ilyen keresetnek más oka vagyon, ide nem tartozik. Valamint a' sem, a' mit csak később fejthetünk, hogy midőn valaki hatalmaskodás miatt jószágát vesztette, azt bizonyos személyek magokhoz vált-hattták.

198. §.

Ki válthattya meg a' zálogot?

A' zálogot KIVÁLTHATTYA 1) maga a' zálogító és törvényes örökösei a); 2) a' kinek ők önnön igazságokat átengedték b), *cessionarius*; 3) a' zálogítónak tovább sem örököse, sem egyéb törvényes képviselője nem lévén a' királyi Kincsvéd, vagy a' felkérő adományos c). Mivel pedig a' zálogot tovább adni (*subimpignorare*) lehet, következik 4) hogy minden előző adónak megváltó keresete vagyon az utóbbi vevő ellen, kivéven 1. ha valaki maga igazságául teljesen lemondott, *si nullum jus sibi reservavit* d); 2. annak ellenében, kire az első zálogító igazsága is átmént e), *contra eum qui praepignus docet* *).

Midőn valaki ősi örökségét magános pecsét alatt örökösen eladta, ezt a' törvényes örökösök zálog gyanánt visszszanyerhetik f); és az örökvallás hiányát sem az eladó elkerülhetetlen szüksége g), sem az ellenkező helybéli szokás h) nem mentheti; valamint a' sem, hogy az eladó magát örök-vallásra lekötözte i). Hasonlóképpen megválthattya a' királyi Kincsvéd, vagy ő helyette az adományos azon jószágot, melyet valaki múltó királyi adománybul k), vagy a' királyi Kincstár levelével bír l), *quod quis titulo inscriptionis regiae, vel ex camerali contractu possidet*.

a) *Dec. 2. Pign. ex comit.* — b) *Dec. 7. 9. 26. Pign. in div. comit.* Midőn a' zálogító tulajdonos először maga igazságát örök-vallással másnak engedte, később pedig a' jószágot ugyan örök-vallással a' zálogosnak eladta; kétkedni lehet, a' két örök-vallás közül melyik légyen erősebb. Az első vallásban csak szerződés látszik; a' másodikban pedig a' szerződéshez átadás is járul. Arra tekintvén tehát, hogy pusztá szerződés a' jószágot sajátunkká nem teheti, (*rerum dominia nudis pactioibus non transferuntur*,

138. cz.); az első vevőnek csak az eladó ellen kármentő követelést (*personalem actionem*) adhatnánk, a' jószágot pedig kénytelenek volnánk a' másodiknak hagyni. — De ezen okoskodás ellenébe felhozni lehet: Hogy a' ki birtokon kívül lévén pusztá igazságát másnak felvallotta, mivel itt átadásról szó sem lehet, éppen azért volt sajáttýábul a' pusztá felvállás által már tellyesen kivetközött, az ő igazsága tellyesen a' vevőre átment, és következőleg a' második felvállásra további eladható igazsága nem maradt; tehát az eladó másodszor csak máséul vallott, nem a' magáéul; és ennél fogva az első vevő mellé állhatnánk (*Sent. 20. de instit.*). — De ez sincs ellenvetés nélkül; mert 1) a' zálogítórul mondani nem lehet, hogy birtokon kívül vagyon, sőt annyira birtokos, hogy e' miatt a' zálogos hosszas birtokra, időtelésre, soha sem hivatkozhatik; ellenben a' zálogító hasznára az idő folyvást telik, 2) Lehetett az említett első felvállást a' zálogosnak tudtára adni, a' mi éppen átadás gyanánt szolgálhatott volna.

c) *Dec. 20. Pign. ex comit.* — d) *Dec. 16. Pign. in div. Comit.* — e) *Dec. 22. ibid. Dec. 3. Pign. in comit.*

*) *Praepignus* csak annyi, mit *anterius pignus*, előbbi zálogítás. Tudni-illik megeshetik, hogy a' zálog tovább menve utóllýára olyan kézbe jön, mellyben egyszersmind az első zálogító igazsága nyugszik.

f) 1723, 47. *Dec. 12. Pign. in div. Comit.* — g) *Dec. 6. Pign. ex comit.* — h) *Dec. 18. eod.* — i) *Dec. 7. eod.* — k) *Dec. 19. Pign. in div. Comit.* — l) *Dec. 4. de action. Fisci R.* Nemis árt, hogy talán a' szerződést a' királyi Felség megerősítette. *Ibid.*

199. §.

A' zálog feltételeiről.

A' zálog igazságos és törvényes FELTÉTELEIT (*justas et legitimas conditiones pignoris*) meg kell tartani a); a' törvényteleneket pedig, örökség sérelme miatt b), felbontani lehet (*invalidare licet*).

TÖRVÉNYTELEN feltételek p. ok. 1) ősi jószágot hosszabb időre, mint 32 esztendőre kiadni c); 2) vagy az első 32 esztendő be sem telvén, azt más 32-vel toldani d); 3) váltáságul nagyobb sommát le-

kötni, mint sem a' zálogító kapott e), mert ez magában igazságtalan; 4) megváltást bizonyos ritka pénz-nemére szóritani f), mert ez a' megváltást szinte lehetetlenségig nehezítené, helyes ok nélkül; vagy 5) hogy mindaddig a' zálogot beváltani ne lehessen, míg a' jobbágyok tartozásait a' zálogos egészen be nem szedte g); mert így emez a' megváltást örökké gátolhatná.

Ellenben törvényes feltételek a' következők :

1) hogy a' megváltás bizonyos kitűzött időben (p. ok. Sz.-Mihálykor) történjen; 2) hogy a' megváltó eh-béli szándékát előre hírül adgya h); 3) hogy csak magának váltsa, az az : hogyha jószágát újra kiadni akarná, a' volt zálogosnak elsősege légyen; 4) hogy a' zálogos hasznos épületeket állíthasson; 5) hogy a' tulajdonos engedelmével bajosan össze-szedett kisebb részeket amaz csak egyszerre válthassa i); 6) ha új kölcsönre új esztendőket adatnak k).

a) 1635, 90. 1647, 125. 1655, 52. — b) *Dec. 8. ad invalid. condit. pignor. Sent. 1. 4. 10. eod.* Az öröklés rendgét itt is meg kell tartani. *Sent. 7. eod.*

c) *Dec. 1. eod.* — d) *Sent. 13. eod.* — e) *Trip. I, 60. pr. Dec. 13. eod.* Régi zálog-levelekben az is találtatik, hogy ha a' kitűzött időre a' jószág meg nem váltatik, örökre a' zálogosé maradgyon (*lex commissoria*), p. ok. *in Cod. Dipl. VIII, 3. p. 385. VIII, 5. p. 27.* Mai időben az ilyen feltétel ősi jószágra nézve törvénytelen volna, mert az örökséget veszélyezteti.

f) *Dec. 10. tit. cit.* — g) *Ibid.* A' három utolsó feltétel nyilvános ravaszság miatt (*ex dolo*) félre is vethető, akár ősi jószág forogjon kérdésben, akár nem.

h) *Sent. 2. 6. de admonit.* — i) *Dec. 3. ad inval. condit. pignor.* — k) *Dec. eod.*

*A' teher kimutatásáról.**De (onerum) liquidatione.*

Maga követeléseit a' zálogos nem csak felszámítani, hanem bizonyítani is tartozik; és ezt TEHER KIMUTATÁSÁNAK mondhattuk, deák neve *liquidatio*.

1) Első helyen áll itt a' zálog-levélbe iktatott adósság (*summa litteris pignoratitiis inscripta, vulgo summa inscriptitia*), melyet az adós egészen lefizetni tartozik *a*), ha csak helyes ellenvetése nincsen, p. ok. midőn valami régiebb és már kifizetett adósság tévedésből a' zálog árába beszámíttatott *b*). De a' jószág egygy részéért sem lehet egész fizetést követelni *c*); kivéven ha a' hiányzó rész törvény útján elveszett volna a' zálogos hibája nélkül; mert ilyen esetben a' zálogító felelni is tartozik (*evictionem praestare teneatur*), sőt időközben a' zálog elszakasztott részét máshonnan pótolni *d*).

2) Következnek a' későbbben szedett summák (*auctiones, utóbbi kölcsön*), ha törvénybe nem ütköznek *e*), mint p. ok. midőn a' gyám, ok nélkül, terhelte az árva jószágát *f*); vagy midőn eleintén ki volt kötve, hogy a' zálogos új kölcsönt vesztés terhe alatt ne adhasson *g*). Ilyen esetekben a' hitelező csak azt követelheti, a' mivel az adós valóban gazdagodott, mert más egyenes kárával gyarapodni nem illik *h*).

A' mit pedig a' zálogos bizonyos feltétel alatt elengedett, nem tellyesedvén, vagy megszűnvén a' feltétel (*non impleta vel resoluta conditione*) azt beszámíthatta *i*).

3) Követelheti a' szükséges vagy hasznos költségeit, p. ok. a' mit közbirtok rendezésére *k*), határozásra, vagy jószág védelmét illető más perekre *l*), az úri-

jobbágyi viszonyok igazítására, *in urbanalem regulationem* m), vagy népesítésre n) fordított. Épületekben és ültetvényekben szokás nem annyira a' költséget, mint a' jelen hasznot tekinteni o); és a' mi magából a' jószágbul jött, p. ok. építésre való fa, az a' számitásba be nem megy p). Ha pedig a' birtokos ok nélkül maga kedvére q), vagy éppen birói eltiltás ellenére épített, azt ártalom nélkül ugyan elviheti, de árát nem követelheti. Valamint azt sem, a' mit tartozás nélkül fizetett r), vagy a' mire mint birtokos úgysis köteles volt s); nem a' mit kegyes célokra p. ok. Sz.-Helyekre adott t); végre nem a' mi semmi költségbe sem került, p. ok. a' természeti javulás árát u).

Több birtokos között pedig a' zálog ára igaz arányban felosztatik x).

a) 1635, 90. 1647, 125. §. 1. etc. — b) *Dec. 13. ad inval. condit. pignor.* — c) *Dec. 15. Pign. ex comit.* — d) 1298, 69. *Trip. I, 74. §. 2.*

e) *Trip. I, 103. Dec. 9. Pign. in div. Comit. Dec. 7. ad inval. condit. pignor.* — f) *Dec. 21. Pign. in div. Comit.* A' királyi Kincsvédnek ezen ellenvetést megtagadgya *Dec. 23. de action. Fiscis R.* — g) *Sent. 36. ad transvest. condit. pignor.*

h) *Sent. 5. 30. 57. 89. Pign. ex Comit.* — i) *Sent. 61. eod.*

k) *Dec. 38. Pign. in div. Comit.* — l) *Dec. 11. de aestim.* — m) *Sent. 113. Pign. in div. Comit.* — n) *Dec. 6. de aestimat.* Tulajdon jobbágyait a' zálogos nem tartozik a' jószágban hagyni. *Dec. 16. Pign. in div. Comit.* — o) *Dec. 4. 8. 9. de aestimat. Dec. 53. Divis. succes.* — p) *Dec. 12. de aestimat.* — q) *Dec. 25. Pign. in div. Comit.* — r) *Dec. 31. ibid.* — s) *Dec. 4. de aestim.* — t) *Dec. 7. eod.* — u) *Dec. 5. eod.* — x) *Dec. 33. Pign. in div. Comit.* ¹

201. §.

A' zálog törvénytelen letartóztatásáról.

Keményen megrója a' törvény azon zálogosokat, a' kik bíróiképpen és kész pénz ajánlásával *a)* felszólítva, a' jószágot magának a' tulajdonosnak *b)* ki nem adgyák, és későbbben törvény előtt a' jószág letartóztatásának helyes okát nem adhattyák. Törvény szerint az ilyen uzsorások nem csak a' jószágot, időközben szedett egész jövedelmével, ingyen kiadni tartoznának; hanem azon felül a' tulajdonosnak hasonló sommát fizetni *c)*. De nehéz végbe vinni, hogy az uzsorásnak semmiféle mentsége ne maradjon *d)*.

a) Dec. 1. de admonit. — b) Trip. II. 21. §. 6. — c) 1486, 25. 1492. 65. 1501, 7. 1638, 29. — d) Elegendő mentségnek találtatott p. ok. hogy a' bírói felszólításhoz az eredeti záloglevél, vagy a' javításokra nézve törvényes becsű kapcsolva nem volt. Sent. 37. 84. pign. ex Comit.

X. SZAKASZ.

AZ ÜRI-JOBBÁGYI ADÓRENDRÜL.

202. §.

B é v e z e t é s.

A' földes-úri jövedelem jó részét jobbágyi szolgálatok teszik; ezeknek jutalma pedig jobbágyi telek és evvel járó egyéb hasznok adományában áll. Tudniillik itt is, a' földes-úr és paraszt jobbágy között, adakozás egygy, szolgálat más felől azon kapocs, melly a' magasabb és alacsonyabb fokon álló embereket egybefűzi. Az ilyen állásnak pedig természetes következése, hogy mind a' két fél maga hasznát kiterjesz-

teni igyekeznek. Voltak idők, hogy némelly jobbágyság, igen kedvező sorsra léphetett, örök alkú vagy adománylevél (*privilegium*) által; mások ellenben leveleiket vesztvén, vagy azok ellenére is, az önkényes hatalom súlya alatt sínlődtek. Az igaz mérték helyre-állítására keletkeztek Fels. Királyné Maria Theresia idejében az úgy nevezett urbáriumok *a*), melyeket utóbb 1790 óta országgyűléstől országgyűlésig törvények is fentartottak, 1836-ban pedig némelly változásokkal végképpen megerősítettek. Ezek nyomán tehát immár a' jobbággyi jutalmakat és szolgálato-
kat (*beneficia et servitia*) megismertettük; ezen helyen azért, mert a' nemes jószág mivoltához, annak úgy hasznaihoz mint korlátaihoz tartoznak *b*). Mivel pedig a' Tót-országi és Temes-bánsági urbáriumok, am-
az Posega, Szerem, Verőcze, emez Krassó, Temes, Torontál megyékben a' Magyar- és Horvát-országitul tetemesen eltávoznak, könnyebb felfogás okáért a' különbözőéseket külön cikkek-
kre hagygyuk.

a) 71. sz. — *b*) Az úri-jobbággyi kapcsolat tovább is terjed. l. p. ok. 73. sz. al. a' földes-úri hatalomrul; és 281. sz. al. a' fogyatkozó jobbággyi vagyonárul.

c) A' Magyar- és Horvát-országi *urbarium* IX. szakasz-
bul áll, a' szakaszok több-kevesebb szeletekből (*capita et paragraphi*). Azon kívül figyelemre méltók az útasítások, melyek a' királyi Biztosok és a' tellyesítő Tisztviselők szá-
mára adattak; az első 48 szeletre, a' második öt szakasz-
ra és minden szakasz több szeletre ágazik. Kétes esetekben
ama régiebb kútfőkre vissza-tekinteni mostis hasznos lehet.

203. §.

A' jobbággy-földek különbfele nemeiről.

A' jobbággyinak fő jutalma kétség kívül a' telek, mellyet urátul bír. Ehhez pedig tartozik, 1) a' bel-

ső telek, vagyis házhely, *fundus intravillanus s. domalis*; 2) avval járó szántóföldek és rétek, *fundi extravillani s. appertinentiae*.

A' belső egész telek, mellyen a' jobbágy háza, udvarā, csüre, kertye, egygy holdra van határozva a), a' mi az *urbariumok* szerint annyi föld, mennyit két pozsonyi mérő vetés kíván b); és ennek hiányát, a' hol szükséges, külső föld pótollya; ellenben a' felesleges ugyan abban leszámítatik c).

A' szántóföldek és rétek mennyiségére nézve nagy a' különbség, nem csak a' vármegyék között az egykori népesség tekintetéből, hanem a' helységek között is, mellyek minden megyében három vagy négy, ritkábban két vagy öt osztályba soroztattak, a' szántóföldek termékenysége és a' kereskedelem könnyűsége szerint. A' rétek három osztályra szakadnak a' szerint, a' mint sarjú minden esztendőben, vagy csak némelykor, vagy éppen soha sem terem. Szántóföldekben legkevesebb 16, legtöbb 40 hold; rétekben legkevesebb 6, legtöbb 22 kaszáló d). A' fél, negyed- és nyolczad-résztelkek földgyei egyenes számarányban vannak e). A' kik egygy nyolczadnál is kevesebbet bírtak, azok a' zsellérek közzé számíttattak f). Az új törvény g) pedig azt rendeli, hogy a' régi hiteles összezeirásba foglalt, és e' szerint valóságos zsellér-telkek megmaradván, jövőendőben a' zsellér-telekre is legalább 150 négyszegű öl adasson; és a' mi több, arra nézve a' földes-úr törvényes bizonyosság (Szolgabíró és Esküdt) előtt zsellérjével alkúra léphessen, vagy ezt arányos jobbágyi állapotra emelhesse. Terméketlen és éppen semmire sem használható földeket telekre róni nem lehetett h). És a' mi hold vagy kaszáló nyolczad-résznél is kevesebb volt, számba sem jött i).

De a' hold térsége is különbözik külön-külön minden földnek termékenysége és fekvése szerint 1100, 1200, és 1300 négyszegű öl között. A' kaszáló pedig felmérés nélkül olyan darab, mellyen esztendőnként a' sarjút be nem tudva egygy szekér széna megterem k). A' hol pedig hiány vagyon egygy kaszás rétét egygy hold szántófölddel vagy viszont pótolni lehet, a' termékenység arányát is megtartva l), és a' tartozások változása nélkül; a' mire nézve az ilyen pótoló földekben (*fundi adjustmentales*) a' gazdasági és tartozási (adózási) minőséget meg kell különböztetni. És a' pótoló földeket, a' mennyire lehet, külön csapásban (*in separato complexu, in distincta calculatione*) kellett kiadni m). Szőlő vagy erdő, szántóföld helyett, el nem fogadtatott n).

a) 1836, 5. §. 1. — b) *Urb. I, §. 1.* — c) 1836, 5. §. 2. — Némely helyeken a' ház tövében szőlő kertek találattak, ezekis tehát a' belső telekhez tartoznak. *Instr. Exsequ. Magistr. cap. II. §. 3. num. 12.*

d) P. ok. Pest megyében 24, 26, 28, 30 hold szántóföld, és 8, 10, 12 kaszáló jár egygy egész telekre. I. a' mutató táblát. — e) *Urb. I, §. 4.* 1836, 5. §. 6. de itt a' nyolczad-rész-telek elhagyattak, a' minek oka majd alább kitetszik. — f) *Instr. Exeq. Magistr. II, 3. n. 3.* — g) 1836, 5. §. 8. — h) *Instr. Exequ. Magistr. II, 3. n. 13.* és több királyi Rendelet (*ap. PFAHLER Jus Georg. p. 58.*). — i) *Urb. I, §. 1.*

k) *Instr. Exequ. Magistr. c. II, §. 9. etc.* Vannak mégis kaszáló-mérésre példák (PFAHLER, *P. II. p. 47.* PAULY, *Constit. rei urbar. p. 19.*).

l) *Urb. I, §. 3.* 1836, 5. §. 2. — n) *Instr. Exequ. Magistr. c. V. §. 30.* — n) *Ibid. c. II, §. 10. et Resol. R. 37. Nov. 1780.*

204. §.

Folytatás,

II. De vannak ezen kívül egyéb tekintetek is, melyekből a' jobbágy-földek többféle nemekre szakadnak: 1) mások az egygyes jobbágyok földgyei, mások a' közösségé (falu- város- helység- réttye, erdeje, legelője). — Amazok vagy telek után való földek (*fundi sessionales, qui sessionem constituunt, constitutum sessionis*), melyek t. i. mint külső részek a' telekhez tartoznak; vagy telken kívül járók, melyeket az iparkodó jobbágy tellyesebb gyarapodása végett szerzett, p. ok. írtások, szőlős-kertek, (*fundi extrasessionales, industriales*). — 3) Némelly földeket a' jobbágyok közönséges rend (vagyis törvény) szerint bírnak, másokat azon kívül, (*alii urbariales fundi sunt, alii censuales*); a' mi kétféle értelemben állhat, t. i. a' telek mennyiségére és 2) a' tartozásokra nézve; mert mind a' kettőt a' törvény csak annyiban határozza, hogy a' jobbágy sorsa alább ne szállhasson, de fellyebb igenis. — Pusztá vagyis inkább üres telek (*sessio deserta*) az, mellyen akármi okból most jobbágy nincsen. Felmaradt földek (*fundi remanentiales*) pedig azok, mellyek törvényes felosztáskor a' jobbágyoknál mértéken felül találtattak, és tőlök el is estek.

A' jobbágy-földek ellenében állanak az uraság földgyei, *fundi allodiales*, és a' nemes telkek, *curiae nobilium, fundi curiales*.

A' telkek, sőt akármedly földnek minőségét a' helység hiteles könyvei kimutatták. Megvan t. i. minden helységben 1) az *urbarium*, vagyis az úri-jobbágyi rend-könyv; ez a' közönséges jobbágyi-rendszabásokat, a' mint Magyar-országban 1767-ben, Hor-

vát-országban pedig 1780-ban keletkeztek, magában foglalja, deakul és a' nép nyelvén kinyomtatva, de úgy hogy a' nyomtatásban üres helyek is maradtak olyan számokra vagy dolgokra, mellyek helyenként változók; és ezeket a' tellyesítő bírák írással kitöltötték; most pedig az 1836-ki törvények által sok részben elavúltak. Vannak községek, mellyekben a' közönséges *urbariom* helyét kegy-levelek vagy örök szerződések (*privilegia vel perpetui contractus*) foglalják, vagy a' helybéli *urbariom* ezek szerint írva találattatik. — 2) Vannak mutató táblák, *tabellae urbariales*, mellyekben a' telkek és földek és haszonvételek, nem külömben a' jobbágyi szolgálatok és tartozások részenként és minden tudnivalót kimerítve felírtak. — 3) Hasonló táblákba foglalt özszeírások *a.* a' szőlőkrül, és *b.* az irtásokrül. — 4) Az *urbariom* tellyesítéséről kiadott bizonyító levél, melly a' törvényt igazításrül terjedelmesen szól, és sokszor többet is magában foglal, mintsem az említett táblák. Mind ez pedig hiteles alakban nem csak az uraságnál, hanem a' községnél is fenn van. Azonfelül a' Vármegye, sőt a' N. M. kir. Helytartó Tanács levéltárába is letéttetett, mind azon hivatalos irományokkal egygyütt, mellyek az úri-jobbágyi kapcsolat rendezését (*urbarialem regulationem*) megelőzték.

Ujabb igazítást pedig (*rectificationem*) mind a' két fél kívánhat *a*). És hol a' telkek rendbeszedése mind eddig meg nem történt, azt mind a' földesúr mind a' jobbágyok nagyobb része törvényesen kérheti *b*); akkor is, midőn a' birtokos urak magok közt arányos rendezést keresnek *c*); de mindig a' fenálló szerződések sérelme nélkül *d*). Jobbágy-telkek új rendezése pedig (*nova urbarialis regulatio*) csak hasznosabb gazdaság tekintetébül történhetik, t. i. a' vé-

gett, ha az eddig szét-esett földek legelővel egygyütt minden jobbágnak külön egygy egészben adassanak; azonban ekkor sem jutalmát megszorítani, sem terheit nevelni nem szabad *e*).

a) Instr. Exequ. Magistr. c. V. §. 30. — *b*) 1036, 10. §. 6. *a*. — *e*) ugyan ott *d*. — *d*) ugyan ott *c*. — *e*) ugyan ott *b*.

205. §.

A' jobbágy-földek törvényes tulajdonságairul.

A' jobbágy-földek minősége következőkben foglaltatik. I. Ezen földeknek is valóságos TULAJDONOSA a' földes-úr *a*); és közteher azokon sem fekszik, *onus publicum fundo non inhaeret b*). Ez annyit tesz, hogy 1) ha a' telkes jobbágy a' reá vetett adóban, vagy egyéb közterhekben elmaradt, e' miatt vagy az üres telkekért, a' földes-úr felelni nem tartozik, nem is pótollya azt más jobbágy, a' ki az adósnak, ha ez vagy meghalt, vagy elszökött, vagy elmozdítottatott, helyébe áll, akár vevés által, akár a' nélkül; szóval, a' jobbágy adósságai önnön személyével járnak, magát a' telket nem terhelik, (ahhoz kötve nincsenk, *hypotheca fundo non inest*). — 2) A' földes-úrnak kényét, szabadságát sem lehet a' közterhek tekintetéből szűkebbre szorítani, mintsem eddig a' törvények már szorították.

Mindazonáltal a' törvény szándéka, hogy a' jobbágy-földek az adózok élelmére szolgállyanak *c*); azért nem is szabad a' földes-úrnak azon földeket az adózóktul elvonni és nemes telkekhez kapcsolni *d*); egygyetlen egygy esetet kivéven osztályozáskor házhely szűkében *e*); és akkor is csak királyi jóváhagyással *f*). Az sem tesz már különbséget, hogy a'

mostani jobbágy-földek régenten talán úri telekhez, vagy külön pusztához tartoztak g).

Számban maradnak az elhagyott telkek is, *sessiones desertae*; és ezek használását a földes-úr akárkinek, a ki művelni akarja, a szokott terhek viselése mellett oda engedni tartozik; megszállítását pedig 200 forint büntetése alatt, nem ellenezheti; sőt a törvényhatóság, ha illőnek találja, a jövevény szálónak hat esztendei adó-mentességet is engedhet h). A' fenmaradt földeket is köteles a földes-úr, mikor lehet, új telkek alkotására fordítani i); és időközben helybéli vagy idegen jobbágyoknak bérfizetés vagy szokott szolgálatok mellett (az az : alkú vagy törvény szerint) kiadni k).

Úri és jobbágyi földek cserélését a törvény megengedi l); a' mi előbb csak a jobbágy megegygyezéseivel történhetett m).

Azonban mivel a jobbágy-földek csak földművelésre adattak; következik, hogy minden egyéb haszonvétele a földes-úrati illeti n). Mivel pedig a közterhek nagyobb részét a jobbágyok viselik, ezen tekintetből az ő sorsok, (fenmaradások t. i. és gyarapodások) és e' miatt a jobbágy-földek is a' Fejedelem és a' törvényhatóságok különös oltalmában vannak o).

a) P. ok. *Trip. III*, 30. §. 7. 8. — b) 1741. 8.

c) P. ok. 1723, 18. 1802, 13. Adózók a' kik a' közterheket viselik; ezek pedig jobbágytelken élő nemesek is lehetnek; tehát adózók, és parasztok között különbség vagyon.

d) 1723, 18. *Urb. VI*, 1. 2. — e) *Trip. I*, 40. *Resol. R.* 26. *Mart. 1774. num.* 1414. *it.* 28. *Januar. 1780. num.* 6829. *intim. etc.* — f) *Resol. R.* 20. *Sept. 1773. n.* 5023. *circul. publ.* — g) *argum. 1723, 18. Instr. Exequ. Magistr. c. II. §. 3. n.* 10. A' Törökök távoztása után több királyi adomány avval történt, hogy a' puszták népesítésenek, (*ut praedia impopulentur*). Némelly pusztákat pedig

uraik önként is népesítették, vagy szomszéd helységhez csatolták (*incorporarunt*); és ezek többé pusztáknak nem tekintetnek. Hanem ha népesítés fentartott szabadsággal történt volna, és ezen szabadsággal most a' földes-úr élni kívánna, az esetet minden környülállásaival a' királyi Felség elejébe terjeszteni kellene. De vannak mostis az országban puszták, melyekre nézve a' földes uraság tellyes szabadsággal él.

h) *Urb. VI*, §. 2. 1836, 4. §. 14. és 11. §. 9. 's a' követk. Az eljárásrul másutt. — i) *Instr. Exequ. Magistr. cap. V*, §. 18. *Resol. R.* 1812. *num. aul.* 8266. *ú.* 1816. *n. aulic.* 13184. — k) *arg.* 1723., 18, és egyenesen 1836, 11. §. 9—14.

l) 1836, 5. §. 7. — m) *Urb. VII*, §. 19. *Res. R.* 29. *Nov.* 1793. *n.* 4283.

n) P. ok. *Trip. III*, 30. §. 7. 8. *Urb. VI*, §. 3. *et* 6. *VIII.* §. 10. 11. 13. 15. *etc.* Ujabb időben példa keletkezett a' pióczák szedésére nézve.

o) P. ok. 1723. 18. *Urb. III*, 11. *Instr. Commiss. Reg.* §. 26. *ad* 3-um. A' római törvény-szabályok p. ok. *de emphyteusi*, *de usufructu*, *de locatione conductione*, *de precario* ide nem illenek.

206. §.

Folytatás.

II. Telek után való földgyeit a' jobbágy vagy zsellér szorgalmasan művelni tartozik, úgy t. i. hogy minden törvényes szolgálatokra alkalmas legyen. Mert a' ki nyilván elégtelen, azt ugyan tulajdon vétke miatt azonnal, külömben egygy esztendei határidő után, az uraság elmozdithatja a). Valamint aztis, a' ki nagy és a' közönségre nézve veszedelmes kicsapongásokban, vagy a' ki jobbágyi kötelességére nézve az uraság kárával több ízbeli nyilvános nyakasságban vétkesnek találtatik b).

Egyébaránt a' jobbágy gazdaságát úgy viheti, amint maga jónak gondolja, vethet, ültethet, a' mit ő akar c), csak hogy a' telekhez tartozó szántó-

földek, és rétek olyanok maradgyanak *d*); kivéven ha belső telek vagy rétek pótolására szántóföldeket kapott, mert azokat elis fordíthattya *e*). Réten gyümölcsfákat, ha tetszik, ültethet *f*).

III. Ujabb törvény megengedte, hogy minden jobbágy vagy zsellér a' telek és ahhoz tartozó földek használatát és a' befordított költségét eladhasssa *g*). De 1) sem maga a' földes-úr vevő nem lehet, sem egyéb helybéli közbirtokos, sem a' község *h*). Idegen ha úgy mint lakó törvény szerint befogadtatott, jobbágy telket is szerezhethet *i*). Hogy pedig számosabb telek egygy kézre ne jusson, ott hol negyvennél több nincsen, egygy ember csak egygyet vehet, nyolczvanig kettőt, százhuszig hármát, ezentúl négyet. De örökség vagy végintézet hasznára ez ki nem terjed. És több esetben a' törvény kivételt enged : úgy midőn az adós vagy éppen megbukott jobbágy telke árverés alá jön; midőn az elhagyott teleknek más vevője nincsen; midőn az apa egygyik vagy másik fiának tulajdon telket szerezni kíván; továbbá hol öt-negyedes, vagy más efféle telkek vannak, és a' földes-úr azok eldarabolását ellenzi, a' meghaladó töredéket is megtartani szabad. Nem is tartoznak ezen törvény alá az előbb szerzett telkek, valamint nem Temes, Torontál és Krassó Vármegyék, és azon községek, hol már ennekelőtte szabad adás-vevés dívatozott *k*).

2) Az adás-vevés rendgyére nézve kettő kívánatik : először a' földes-úr megegygyezése, melyet azonban csak olyan vevőnek szabad megtagadni, a' kit helyébül elis lehetne mozdítani, és illetén igazok nélkül a' megtagadás annyiban volna, mint a' költözni akaró jobbágy törvénytelen letartóztatása. Másodsor a' szerződést egész kiterjedésében jegyzőkönyvbe iktatni kell; de ingyen, és két helyen t. i. az

uraság és a' község mellett; ha pedig az a' vevő hibája miatt elmaradna, úgy a' vevés megsemmisülne *l*).

3) Az adás-vevés jövődre sem a' telkek törvényes rendezését nem gátolhattya, sem tehát a' földek öszvesítését, sem ezeknek vagy a' legelő megszorítását *m*).

4) Az uraság engedelmével telekföldeket kicserélni, vagy egész telket ketté, vagy negyed részekre osztani lehet, de nem kisebb részekre. És maga engedelme nélkül történt cserét vagy felosztást a' földes-úr eldöntheti *n*).

5) Zálogba pedig telket adni vagy lekötni nem szabad a' szerződés megsemmisítése és a' rajta fekvő pénz elvesztése alatt *o*). És ugyan ez áll a' telekhez tartozó földek zálogítása, vagy múltó kicserélése eránt *p*).

a) 1836, 4. §. 12. a. — *b*) Ugyan ott b. c.

c) Csak hogy az ugarban a' szokott legeltetést ne gátoltya. — *d*) *Instr. Exequ. Magistr. c. V. §. 12. num 8. it. Resol. R. 28. Jun. 1768. Comit. Sopron. intim.* — *e*) *cit. Instr. c. V. §. 30.* — *f*) *Ead. c. II. §. 3. n. 14.*

g) 1836, 4. §. 6. — *h*) Ugyan ott. — *i*) Ugyan az §. 7. — *k*) §. 10. — *l*) §. 7. — *m*) §. 8. — *n*) 1836, 5. §. 4. — *o*) 1836, 4. §. 11. — *p*) 1836, 5. §. 5.

207. §.

F o l y t a t á s.

IV. A' telekhez kapcsolt vagy a' jobbágy élelmére szánt írtásokat elszakasztani nem lehet *a*); a' többieket pedig az uraság megválthattya, vagy 1. kötés szerint, vagy 2. a' törvényesen rajta fekvő pénz lefizetése mellett, vagy végre 3. megtérítve a' reá fordított munka bérét, bírói vizsgálat és határozás után. De ha már eleinte az írtásnak ellene mon-

dott

dott, azt a' földes-úr fizetés nélkül elveheti. Az újabb törvény szerint pedig 1836 óta írott és jegyző könyvbe iktatott engedelem kívántatik, úgy hogy a' nélkül az írtó munkája bérét elvesztené, mert az írtást, használásául kezdve három esztendő alatt rövid, későbbben szokott eljárással, a' földes-úr ingyen beszédhetné; ellenben ha ez a' megváltás bérét az engedelemlevélbe bé nem írta volna, akkor az írtást csak szabad egygyezés uttyán válthattya *b*).

Szólló megváltásául az újabb törvény nem szól, megmaradt tehát a' régiebb törvények rendelkezése, hogy az elbecsültetés bírói közbenjárással, és a' szomszédok jelenlétében történnyen, nem szüret előtt, sőt nem Sz.-Gergely napja (Márcz. 12-dike) után; továbbá hogy a' becsülők részre nem hajló, értelmes és megesketett emberek legyenek; és végre hogy a' szólló igaz becsú árát a' földes-úr nyomban és tellyesen lefizesse *c*).

V. Ha valamikor a' telekhez tartozó földek vagy megromlanának, p. ok. vízbe merülvén, vagy elszakadnának, p. ok. határ-igazítás által, olyan esetben vagy a' hiányt pótolni kellene, vagy a' szolgálatokat igaz mértékre leszállítani *d*).

a) 1836, 5. §. 3. Úgy volt ez már annakelőtte is. *Urb. II. §. 2. Instr. Commiss. R. §. 48. et Exequ. Magistr. V, 30. PFAHLER, Jus Georg. p. 235. 246.*

b) 1836, 6. §. 1. Előbb is a' földes-úr engedelme nélkül irtani nem lehetett, bér vesztése, és kár térítése alatt, *Urb. VIII. §. 6. „sub poena amittendae mercedis et refundendorum damnorum“*; sőt az erdők megkiméllése tekintetéből későbbi törvény (1807, 21. §. 18.) testi büntetést is rendelt.

c) 1625, 58. *Trip. III, 30. §. 8.*

d)¹ 1836, 10. §. 9. 10. és 25. §. 6. Annakelőtte *Instr. Exequ. Magistr. c. II, §. 3. n. 13.*

208. §.

A' jobbágyságok egyéb hasznairól.

Telkén és ahhoz tartozó földgyein kívül a' jobbágyság földes-urától következő jutalmakat nyer :

1. Legelő t. Megrendelte pedig már az Urbárium, hogy a' helybéli körülmények szerint a' jobbágyságnak elegendő közlegelője legyen; és hogy abból az uraság megegygyezésével egygy darabot kihasítani és szántás idejéig tilalom alá vetni lehessen; úgy mindazonáltal, hogy akkor az uraság szántó marhája is részesüljön *a*). De kereskedésre köz legelő nem jár *b*). Azonban a' marha vagy barom számában szántó gazdát megszorítani nem lehet *c*), sem a' hol elegendő közlegelő vagyon, a' juhtenyésztést gátolni *d*); de igen a' fiatal erdőtül az ártalmas kecskét távoztatni *e*).

Ujabb törvény *f*) pedig megengedi, a' hol csak lehetséges, a' közlegelőnek felosztását úgy, hogy mind az uraságnak mind a' jobbágyságnak külön legelője legyen, és hogy az elkülönözés ugar, tarló, vagy más földek használására is kiterjedjen; sőt ha lehet és kívántatik, hogy minden jobbágynak maga legelője minden egyéb földgyeivel egygyütt, egygy tagban, vagy legalább dűlők szerint kihasítasson. Az elkülönözést kívánhattya akár a' földes-úr, akár közbirtokos, akár a' telkes jobbágyság nagyobb száma. Nem gátolhattya pedig sem a' legelőnek szűk volta, sem az hogy a' földeket újra osztani kellene. A' végrehajítás vagy egygyezkedés által történik, mint egyéb úri-jobbági szerződések, vagy szokott per úttyán. És rendszerint a' törvény legelő fejében egygy egész telekre legalább négy, legfellyebb 22 holdat rendel, a' holdat 1200 négyszegű öllel számítva; de igen nagy

határookban többet is enged. Plébánosnak és Lelkipásztornak annyit adat, mennyi egygy egész telekhez, iskola-mesternek és helybéli jegyzőnek, mennyi féltelekhez tartozik; kivéven hol többet bírnak, mert ehhez kell mérni a' legelőt is; végre nyolcz zsellérnek öszvesen annyit, mennyi egygy egész telkes gazdának jár g). Uraság tisztyeit pedig és szolgálait a' község legelőjétől eltiltva urokhoz utasította. Egyébaránt a' földes-urat sem a' legelő szűk volta, sem eddigi tartózkodása miatt kizárni nem hagygya, kivéven azon határokat, 1) hogy a' földes-úr rendezéskor vagy azon kívül szerződés által a' legelő használásául maga elállott; 2) hol a' földes-úr minden belső és külső birtokát jobbágyainak átengedte, és azon kívül a' szűk legelővel mind eddig nem is élt.

a) *Urb. II, §. 3.* — b) *Instr. Exequ. Magistr. c. V, §. 22. Resol. R. 26. Maji 1780. num. 3406. Comit. Thurocz intim.* — c) *Instr. Exequ. Magistr. l. cit. et Instr. Commiss. Reg. §. 45. 46.* — d) *Instr. Exequ. Magistr. l. cit. Resol. R. 7. Mart. 1776. num. 1324. Comit. Scepus. et Sáros intim.* — e) 1807, 21. §. 7. Egyébaránt kecskék tartása nem tilalmas. *Resol. R. 2. Oct. 1783. num. 9526. circul. publ.* — f) 1836, 6. §. 3. és 12. §. 14. — g) De ezen mértéket sem egyéb hasznokra, sem szolgáltatokra ki-terjeszteni nem lehet. 1840, 7. §. 3.

209. §.

F o l y t a t á s.

2) Hol a' jobbágyok és község szolgálai az uraságtul, akár a' helység határában, akár azon kívül a) eddig fát nyertek, azt ezentúl is követelhetik; tűz i fát ugyan a' szokott mértékben; épületekre való pedig csak hol annyi találcatik, hogy abbul az erdei rend sérelme nélkül eladni is lehet, és csak lakó

ház vagy istálló fedelére *b*); és erre sem deszkát vagy zsindeletet; és elbecsülés esetében az ingyen adott fa árát az uraság levonhatta. Kézi művekre pedig, vagy pálinka-égetésre, vagy kereskedésre fát adni nem tartozik *c*). De hol vagy a' községnek vagy minden teleknek külön erdeje vagyon, azt a' jobbágyok úgy mint eddig tovább is használhatták *d*), a' község taksát is szedhet. De az erdő vágása módgyát és rendgyét mindenkor az uraság határozza *e*); és a' rendszegéseket az úr széke bünteti *f*).

Némelly helyeken fa hiánya miatt náddal élnek; és erre nézve is az előbbi szokás fenmaradt *g*).

3) Makkoltatást a' jobbágyok tulajdon uruktól hat krajczárral ócsóbban nyerik, mint az idegenek, de nem a' helység határán kívül *h*), és nem kereskedés végett *i*). Erdei vad gyümölcsöt is szabadon szedhetnek *k*).

4) Újabb törvények nem csak jobbágyoknak, hanem zselléreknek is 1) megengedik, hogy pálinkát főzhessenek, és akónkint eladhassák; csak nem gabonából, kivévén a' mi a' burgonya (kolompér, földi alma) élesztésére szükséges *m*).

5) Az új törvény megengedte, hogy a' jobbágy boltot is nyithasson, sőt hogy azt bérbe adhassa, kivévén idegennek, ha ellene az uraságnak helyes kifogása vagyon *n*).

a) 1836, 6. §. 4. Úgy rendelte ezt már az *Urb. II. §. 6.* De hol a' helység határában az uraság semmi erdővel sem birt, ott fát adni nem tartozott. *Resol. R. 30 Sept. 1776. Comit. Castriferr. num. 5173. intim.*

b) Az *urbáriomban* (II. §. 5.) semmi szorítás nem volt; 1807-ben pedig egyenes törvény (*art. 21. §. 18.*) az erdők megkímélése tekintetéből az épületi fát ház és istálló fedelére, ablakokra, ajtókra szorította, világosan kizárván a' falakat.

c) Tartozott annakelőtte gazdasági szerekre valót adni, (p. ok. *Resol. R. in causa Domini Vichodna in Com. Liptov*, 1811.); nem különben sövényre vesszőt, és szőlő-mívelés végett abroncsra vagy karókra való fát (*Urb. VIII*, §. 7. *Resol. R.* 26. *Apr.* 1771. *Comit. Zalad. intim.*); néhol régi szokás miatt pálinka-főzésre (*Instr. Exequ. Magistr. cap. V.* §. 30. *Resol. R.* 5. *Maj.* 1812.), sőt mértéketes eladásra is (*Punct. supplem.* 13.).

d) És olyan helyen az uraság maga külön erdejéből a' jobbágyoknak fával nem tartozik. *Urb. II.* §. 8. 9.

e) Még pedig a' jobbágyok vagy a' község számára rendelt erdőkben is, mind régiebb rendelkezések (*Punct. supplem.* 13. *it. Instr. Exequ. Magistr. c. V.* §. 30. *Res. R.* 27. *Nov.* 1780. *nro.* 6145. *Com Zagrab. intim.*), mind újabb törvény szerint (1836, 6. §. 4.). — Tűzre főképp a' hulladék és kiszáradt fa szolgál (*Urb. II.* §. 4.); és ennek szedésére az uraság bizonyos napokat is rendelhet, máskor az erdőbe járást tiltván (p. ok. *Resol. R.* 24. *Mart.* 1786. *n.* 1804. *circul. publ.*

f) *Regul. Silv.* 1769. *Urb. II.* §. 8. *VIII.* §. 7. 8. Plébánosok, Lelkipásztorok, Oskola-mesterek az előbbi egygyezés vagy szokás mellett maradnak. 1836, 6. §. 4. — g) 1836, 6. §. 5.

h) *Urb. II.* §. 7, 8. 1836, 6. §. 4. A' helység határán kívül a' jobbágyok semmiféle kedvezést nem követelhetnek, kivéven a' mellyek vagy a' helybéli rendkönyvbe (*urbariomba*) iktatva, vagy állandó gyakorlás által erősítve vannak, 1836, 6. §. 9. — i) 1836, 6. §. 4.

k) *Instr. Exequ. Magistr. n. V.* §. 30. 1836, 6. §. 4. Diót, gesztenyét, és más nemesebb gyümölcsöt kivéven. Gubacs szedése is csak az uraságot illeti, *Urb. VIII.* §. 11. 1836, 6. §. 4. De magok vagy a' község erdejében minden hasznót a' jobbágyok húznak, vagy kizárólag, vagy a' hol a' szokás úgy kívánja, a' földes úrral egygyütt. *Urb. II.*, 8. 1836, 6. §. 4.

l) 1836, 6. §. 2. 1840, 7. §. 2.

m) A' jobbágy hasznaihoz tartozik még a' bormérés, a' viszszafoadás, és az úri oltalom, különösen perek folytatására és árvák gondviselésére nézve, de mindezekről másutt.

n) 1836, 6. §. 7. Itt a' végre-hajtásra hatalomkar is rendeltetett; de 1840, 7. §. 4. a' földes úr kényszerítését eltörlötte.

210. §.

A' jobbágyi tartozásokról.

1. Adózások.

A' jobbágyi tartozások vagy adózásokból állanak, vagy szolgálato kból. Az első rendbe való főképpen a' kilenczed; de vannak azon kívül némi pénzfizetések is. Nevezetesen 1) minden jobbágy vagy zsellér, a' kinek háza vagyon, az uraságnak esztendőnként egygy forintot fizet, felét Sz. György, felét Sz. Mihály napján. De ha valahol eddig kevesebbet fizettek, a' régi szokást az új törvény is meghagyta a).

2) A' ki pálinkát főz, minden esztendőben az uraságnak két forintot fizet; kimérni pedig, vagy titkon főzni foglалás büntetése alatt tiltatik; sőt ezen felül az uraság kára és költsége térítését követelhetné b).

3) Boltnyitásért, az eladó portékák minősége szerint a' földes-úr 10, 15, 20 forint esztendei bért követelhet, ha csak eddig vagy kisebb vagy éppen semmi taksafizetés szokásban nem volt c).

4) A' kereskedők pedig és mestereimberek esztendei taksát szerződés szerint fizetnek d).

a) 1514, 15. Urb. IV. §. 1. 1836, 7. §. 1. Ezt a' törvény házbérnek nevezi; ennek előtte füstpénz volt; *fumagium, focagium*; de azon kívül *terrarium*, és az *urbariiomban fundalis s. domalis census*. Régi levél, 1256 eszt. így szól: „*Libertinos denarios, qui vulgo fumarii dicuntur*“ és továbbá: „*denarios qui vocantur úrpénz*“ (ap. FEJÉR Cod. Diplom. IV, 2. p. 383.).

b) Urb. VI. §. 7. 1836, 6. §. 3. 1840, 7. §. 2. Külömbiséget sem tesz, akár magának tulajdon kazánnya legyen, akár máséval éllyen.

c) 1836, 6. §. 7. — d) 1836, 7. §. 9.

Ennekelőtte minden egész telektől esztendőnként két csirkét, két kappant, tizenkét tyuk-tojást, egygy itze va-

jat, és harmincz telektől egygy borjút, vagy harmincz garast követelhetett, és aránylag a' többiektől. *Urb. IV. §. 2. 3.* Sőt rendkívül is ugyan annyit vagy maga tetszése szerint 48 krajezárt egygy egész telektől, mikor vagy menyegzőjét vagy első miséjét tartotta. *Urb. IV. §. 4. 5. 1518, 39.* Nem különben mikor fogságba esett, váltásgra kitelhető segedelmet, *Urb. IV. §. 6. 1548, 39.* és ha ország-gyűlésre külön meghivatott, költség fejében adópótlékot (*Ibid. et 1655, 37.*). — Mind ezt az újabb törvény, egyenesen vagy mellőzve, megszüntette. 1836, 7. §. 4.

211. §.

Különösen a' kilenczedről.

I. A' KILENCZEDET 1351-ben első Lajos Király vetette a' jobbágyokra; még pedig úgy, hogy a' földesúr azt el sem engedhette, okúl adván: *Ut per hoc honor noster augeatur, et ipsi regnicolae nostri nobis fidelius possint famulari*“ *b)*, az az: hogy mind a' Király, mind a' nemesek több fegyveres népet tarthassanak. És annál fogva mind az egyházi mind a' világi urak fegyveres szolgálói azontúl is menten maradtak *c)*.

II. Az élő törvény szerint kilenczed jár: **1)** a' telekhez tartozó szántóföldektől; nem pedig a' ben-ső telektől, bár a' törvényes mértéket meghaladná; nem a' rétektől; sem ezek hiányát pótoló szántóföldektől; nem a' felosztott legelőtől; nem továbbá gyümölcsbül; és nem azon évi második termésbül; végre az ugartul, ha ezt a' jobbágy más földek elmellőzése nélkül bevetette *d)*. De a' hol megfordítva szántóföldek helyébe kaszálók vannak, nem különben hol szántóföld uraság engedelmével kertté vagy szőlővé változtatott, ezekbül a' kilenczed kijár *e)*. — Néhol kender- és len- kilenczed fejében a' jobbágyok fonással, szolgálnak, egygy egész telekre hat fontot számítva; most újabb törvény szerint, ha tetszik, állan-

dóul a' kilenczedi adózást választhatták. De a' hol az adózó földben kendert vagy lent nemis természetnek, ott fonással sem tartoznak *f*).

2) Szőlő-termésből, kivéven az aszu-szőlőt, és nedve javát (*essentiam*), az uraság vagy kilenczedet vesz *g*), vagy a' hol szerződés, vagy a' szokás úgy kívánnya, hegyvámot; melly állandó tartozás, és nem csak borból, hanem pénzből vagy másféle adózásból állhat *h*). Maga kénye szerint azt az uraság nem emelheti *i*); a' legjobb borokat sem foglalhattya, és a' törvényes mértéktől nem távozhat *l*); termés hiányában pedig a' következő esztendőre marad *m*). A' szőlő-allyátul is (*a subvinetis*) eddig hegyvám, vagy más fizetés járt, ritkán semmi; az új törvény minden esetre a' fenálló szokást meghagyta *n*). Midőn a' szőlő kilenczed alatt vagyon, gyümölcsét használni ugyan szabad, de nem eladni az uraság engedelmével *o*).

Ennek előtte szokásban volt a' méhrajok, bányok és güdék kilenczede is *p*); de mind ezt az új törvény megszüntette *q*).

a) Ennek oka volt, hogy senki más jobbágyát magához ne csábíthassa. — *b*) 1351, 6. „*Praeterea ab omnibus jobagionibus nostris aratoribus et vineas habentibus, in quibuslibet villis liberis, ac etiam udvarnicilibus villis quocunque nomine vocitatis ac reginalibus constitutis, exceptis civitatibus muratis, nonam partem omnium frugum suarum et vinorum suorum exigi faciemus, et Domina Regina exigi faciet, ac praedicti Barones et Nobiles similiter ab omnibus aratoribus jobagionibus et vineas habentibus, in quibuslibet possessionibus ipsorum existentibus, nonam partem omnium frugum suarum et vinorum suorum pro eorum usibus exigant et recipiant, Praelati quoque et viri ecclesiastici jobagiones habentes, primo decimas, post haec similiter nonam partem omnium frugum suarum et vinorum ipsorum exigant. Et si qui in exactione praedicta secus fecerint, nos in talium rebellium et praesentem nostram institutionem alterantium pos-*

sessionibus pro usu nostro ipsam nonam partem ipsorum frugum et vini exigi faciemus sine diminutione et relaxatione aliqua. Ut per hoc honor noster augeatur, et ipsi regnicolae nostri nobis fidelius possint famulari. — Honor noster itten annyi mint *potentia nostra*. Szóval szóra ismételte Lajos k. törvényét II. Ulászló, 1192, 47. 48. És hogy a' kilenczedi jövedelem eredete jó emlékezetben maradt, mutatya p. ok. 1525, 26. — c) 1567, 14.

d) 1836, 7, §. 2. — „*De omnibus terrae nascentiis sive metantur sive falcentur,*“ úgy szól 1514, 18. nem különben az *Urb. c. V.* Az ugar (vagyis harmadik föld) már annakelőtte is királyi rendelés által (1774) ki volt véve; de vissza-élések miatt a' mentességet más királyi rendelés 1806-ban (16. *Sept. n. 16372*) megszüntette.

e) 1836, 7, §. 2. Gyümölcsös vagy komlós kertre, ha földgye kilenczed alá való, a' szokott szolgálatokon kívül, hold-száma 15 xr.; ha nem olyan, semmi szolgálat, de 30 xr. volt vetve. *Instr. Exequ. Magistr. c. V. §. 12. n. 8. it. Resol. R. 28. Jun. 1768. Comit. Poson. intim.*

f) *Urb. V. §. 4. Instr. Exequ. Magistr. c. V. §. 22.* 1836, 7, §. 2.

g) 1351, 6. etc. 1836, 7, §. 3. — h) 1492, 49. 1836, 7, §. 3. — i) 1655, 31. 1715, 97. Az Urbárium 1715 után, vagy újabb ültetvényekben az első szerződés óta történt emeléseket félre vettete, és jövedőre hiteles feljegyzéssel gondoskodott (V. §. 7. 8.).

k) 1655, 79. — l) 1655, 31. 79. 1715, 97. §. 1. — m) *Urb. V. §. 9.* 1836, 7, §. 3.

n) PAULY, *Constit. rei urbar. p. 134. 317.* PFAHLER, *Jus Georg. II. §. 30.* 1836, 7, §. 3. Midőn a' jobbágy adózó szüllejét nem művelte, minden holdtul az uraság 30 xrt követelhetett. *Resol. R. 27. Mart. 1775. n. 1356. Comit. Castri ferr. it. 21. Apr. 1784. n. 8776. Comit. Zalad. intim. vid. etiam Instr. Exequ. Magistr. c. V. §. 12. n. 8.*

o) *Resol. R. 26. Apr. 1773. intim.* 1836, 7, §. 3.

p) *Urb. V. §. 1.* — q) 1836, 7, §. 4.

212. §.

Folytatás.

III. Az úri-jobbágyi viszonyok rendezésekor (*tempore urbanialis regulationis*) a' jobbágyok na-

gyobb számán állott a' kilenczedet megváltani; az uraság pedig váltságba szolgálatot vagy pén zadót választthatott, és végre minden gazda ígás vagy kézi munkát. Pénzben egygy egész telekre négy forint volt számítva, fele Sz.-György, fele Sz.-Mihály napjára; ígás munkával 12 napi és gyalog munkával 24 napi szolgálat; de csak egygy nappal hetenkint. Ebbe pedig len és kender, nem különben méhraj, bárány és göde kilenczedgye már be van foglalva. Az újabb törvény ezen váltságot is meghagyta *a*). Néhol kilenczed helyébe úri tized, jár; másutt kilenczed és egyházi tized helyébe heted vagy nyolczad; mindenkor a' kilenczed rendgye szerint; és tized mellett kilenczednél többet venni nem szabad *b*).

IV. A' kilenczed és nem különben a' tized elhasztott beszédése miatt sokszor nagy kára volt a' jobbágyoknak; az új törvény *c*) tehát azt rendeli: hogy mihelyt az aratás csak egygy dűlőben is végebe ment, a' kilenczed vagy tized ura tudósítva, három nap alatt, kifogván az ünnepeket, maga részét kivegye; különben azt a' földön hagyván, minden gazda maga termését beviheti, és azontul sem a' kilenczedet ingyen behordani, sem utóbbi nyomozásnak magát alája vetni nem tartozik. A' boradót pedig helyben szüret alatt szedik *d*), mellynek idejét szokás szerint kiszabja vagy a' földes-úr, vagy a' megyei hatóság *e*). Uraság részét a' jobbágyok még behordani is tartoznak, de csak a' határon belül, a' gabonát szemben vagy szalmában, a' millyen t. i. a' szokás; de különös szerződések is lehetnek *f*).

V. A' ki a' szokott kilenczedet vagy hegyvámot megtagadná, adózó földgyét vagy szöllejét veszhetné *g*). A' földes-úr pedig törvénytelen zsarolás mi-

att hatalmaskodás díjját fizetné *h*). De jobbágy maga ura ellen csak panaszt emelhet *i*).

a) *Instr. Exequ. Magistr. c. III. §. 2. et c. V. §. 5. 8. 9. 10. 11. ii. Resol. R. 7. Januarii 1774. n. 92. Comit. Scepus. intim. PAULY, p. 206 sqq. PFAHLER, p. 174. et 185. 1836, 7. §. 2.* „ha csak ennek annyit érőben megváltása eddig nem dívatozott“.

b) *Instr. Exequ. Magistr. c. V. §. 22. PAULY, p. 214. 1836, 7. §. 2.*

c) 1836, 7. §. 2. és 34. cz. Régiebb törvényekben : 1495, 37. §. 10. 1590, 30. Sz.-István; 1622, 70. Sz.-Egyed; 1715, 11. ismét Sz.-István napja volt kitűzve. De már 1802, 7. csak nyolcz napot engedett. Az elkéssett beszédő pedig legalább a' bírót megeskethette. 1498, 51. §. 6. 1569, 30. és 1802, 7. Azonban a' tizedet elhagyván a' többit bevinni régi időben is szokás volt, *mos Teutonicorum ap. FEJÉR, Cod. Dipl. IV, 1. p. 306. 314. 441.*

d) 1836, 7. §. 3.; de azelőtt is, 1802, 7. 1647, 95. §. 7. A' régi szokásról FEJÉR, *Cod. Diplom. V, 2. p. 341 sq.* — *e*) 1836, 7. §. 3. Bárány és göde eránt l. 1495, 39. 1647, 96. *Urb. V. §. 2.* — *f*) *Urb. III, 15. 1802, 7. 1807, 3. 1836, 7. §. 2. 3.*

g) 1492, 49. 1655, 48. — *h*) 1655, 31. 48. 1715, 97. — *i*) 1655, 48. 1791, 12.

213. §.

A' jobbágyi szolgálatokról.

1. Egész telkes gazda köteles urának minden héten egész egygy napi igás vagy két napi gyalog munkával szolgálni, és a' kisebb aránylag *a*). Egész nap annyit tesz, mint napkeltétől napenyészetig; de ki van véve a' nyugalom és az etetés itatás ideje *b*); és midőn a' távolság másfél órát meg nem halad, csak a' négy téli hónapot kizárva, jövet-menet is munkába számíttatik *c*). Ellenkezés támadván jövet-menet, nem különben etetés itatás idejét a' megyei hatóság, helybéli körülményekhez mérve kiszabja *d*), és hite-

les táblákban kiadgya mind az uraságnak mind a' jobbágyoknak, egygy példányt a' Királyi Helytartói Tanácsnak is megküldvén *e*). Egyébaránt a' jobbágy közönséges munkára két marhával, szántásra pedig, az az négyszer egygy esztendőben, a' hol a' szokás úgy kívánnya *f*), négygyel, de mindenkor tulajdon szekerével, vagy ekéjével, boronájával köteles megjelenni *g*); és ha kinek elegendő marhája nem volna, többben egygyesülve köteles munkájokat egymás után, de mégis tellyesen bevégezni *h*). A' kiállított marhákat másképpen felosztani, vagy a' munkát napszámra kimérni nem szabad *i*).

2. Távolabb helyen lehet a' jobbágyot akár ígás akár kézi munkában, jövet-menet betudásával, négy napig tartóztatni; de illyenkor a' földes-úr nyáron elegendő legelőről, télen ember és marha számára alkalmatos (menedék és nyugvó-) helyről gondoskodni, minden esetre pedig a' jobbágynak, hogy készülhesen, illő időt engedni tartozik *k*).

3. Sürgetős mezei dologra, csak nem szántásra, szabad a' héti szolgálatot kettőztetni, és távolabb négy napi munkát kétszer egygy hónapban, de mindég egygy szabad hét közbévetésével, kívánni, csak hogy az egész esztendei szolgálatnak negyed része a' téli hat hónapra maradjon *l*).

4) Házas zsellér esztendőnként 18, házatlan 12 napi gyalog szolgálattal tartozik; de soha sem kétszer egygy hétben *m*). Kereskedők pedig és mesteremberek a' szolgálatot pénzzel megválthatták vagy egygyezés vagy ítélet szerint *n*).

5. Midőn a' munka eső vagy más akadály miatt félbe-szakad; jövet-menet és a' dologban töltött idő beszámíttatik *o*). A' ki pedig makacsságbul elmaradt, nem csak a' szolgálatot máskor pótolni tartozik, ha-

nem büntetésül az elmulasztott egygy napi gyalog munkáért egygy, ígás munkáért két p. forintot fizetni *p*). Hasonlóul bűnhődik, a' ki megjelenvén ugyan, de kétszer is azon nap megintetve, úrdolgát resten, vagy makacssághul éppen károsan teszi *q*).

6) A' jobbágyi szolgálatokat az uraság bérbe is adhattya; de illetén szándékárul harmincz nappal előbb a' jobbágyokat Szolgabíró által tudósítani tartozik; ezek pedig, gyalog egygy napra tiz krajczárt, huszat ígás munkáért fizetve, magokat megválthatják *r*).

a) 1836, 7. §. 5. (1514, 16. 1548, 34. *Urb. III. §. 1.*). — *b*) 1836, 7. §. 5. (*Urb. III. §. 1.*). — *c*) 1836, 7. §. 5. (*Urb. III. §. 4.*). — *d*) 1836, 7. §. 5. (*Urb. III. §. 2.*). — *e*) *Resolut. R. 12. Maj. 1777. n. 2526. it. 27. Nov. 1780. n. 7145. Comit. Zagrab. intim.* — *f*) 1836, 7. §. 5. *Resol. R. 22. Jun. 1781. n. 3256. l. PFAHLER p. 213.* — *g*) *Urb. III. §. 1.* — *h*) *Resol. R. 2. Jun. 1770. n. 2572. Comit. Veszprim. intim.* — *i*) 1836, 7. §. 5.

k) 1836, 7. §. 5. (*Urb. III. §. 3.*). — *l*) 1836, 7. §. 5. (*Urb. III. §. 5. 6.*). *Punct. supplem. 8. et Resol. R. 9. Jun. 1789.*

m) 1836, 7. §. 5. (*Urb. III. §. 8. Punct. supplem. 9.*). — *n*) 1836, 7. §. 9. Üri földek használása ide nem tartozik, és egészen egygyezéstül függ. 1836, 7. §. 12.

o) 1836, 7. §. 5. (*Urb. III. §. 7.*) — *p*) 1836, 7. §. 5. 1840, 7. §. 7. Erre az urbáriomban verés állott tizenkét ütéssel (*VIII. §. 14.*). — *q*) 1840, 7. §. 12. Az előbbi törvény kétszeres munkát rendelt. 1836, 10. §. 5. *n. 1.*

r) 1836, 10. §. 5.

114. §.

F o l y t a t á s.

7. Az elő-számlált szolgálatokon felül a' jobbágyok ennekelőtte hoszszú fuvarral tartoztak, négy egész telektül egygy négy lovas szekeret szá-

mítva, és két napi távolságra, tehát menet-jövet négy nap *a*). Ennek helyébe az újabb törvény egész telekre két napi munkát rendelt, két vonó marhával, de szántás idején kívül *b*).

8. Továbbá vadak irtása végett kötelesek a' jobbágyok vadászati szolgálatot tenni, egygy egész telekre, nem különben nyolcz zsellérre egygy-egygy embert, és menettel-jövettel három napot számítva; de fegyvert, puskaport, ólmot az uraság ad. És ezen szolgálatot sem másra fordítani, sem megváltását követelni nem lehet *c*).

9. Szabad fáizás következtében a' jobbágyok és zsellérek fahordással vagy vágással szolgálnak, úgy hogy legfellyebb két mértföldnyi távolságban az egész telkes gazda egygy ölet az uraság határán két mértföldig elhordani, zsellér pedig fél ölet összszévágni köteles; a' többiek aránylag. Nem különben nád-lás hasznáért egygy telkes gazda negyven kévét levágni és behordani, zsellér húsz kévét levágni tartozik *d*). Midőn pedig a' nádas kiszárad, mind a' haszon, mind a' szolgálat további követelés nélkül megszűnik; kivéven ha bizonyos része akár a' községnek, akár külön-külön a' jobbágyoknak kiadva volt; mert akkor azt megtarthatták, és csak a' szolgálat változik; vagy egygyezés vagy ítélet által *e*).

10. Az előadott adózásokon és szolgálatokon felül a' földesurak semmit sem kívánhatnak; és annál fogva minden elsőbbség vagy mások előtti vétel *f*), minden kényszerítés, szolgálat, taksa, vagy kizárás ujlag megszüntetett *g*). A' megyei hatóságnak pedig kötelességében áll felvigyázni, és törvénytelen zsarolások ellen a' jobbágyokat óltalmazni. Ha az uraság a' törvényes mértéken túl menne; nem csak a' jobbágy kárát pótolni, hanem a' felesleges munka

igaz árát kétszeresen fizetni tartozik; és ismételt zsarolás miatt tiszti vád és 200 forint büntetés alá esik *h*).

a) *Urb. III. §. 12.* Hoszsú fuvart sem romlottabb úton, sem szántás, kaszálás vagy szüret idején követelni nem lehetett, sem más esztendőre halasztani vagy más szolgálatra elváltani; ellenben a' felesleget másutt beszámítani, és a' vámok, vagy elkerülhetetlen betérés költségét az uralás pótolni tartozott. — *b*) 1836, 7. §. 7.

c) 1836, 7. §. 6. (*Urb. III, §. 17.*).

d) 1836, 7. §. 8. (*Urb. III. §. 13. 14.*). Ennek a' szolgáltatnak helye nincs, hol a' község vagy telkek számára külön kiszakasztott erdők vannak, *Urb. II. §. 8.* Azt jelentik az újabb törvény következő szavai is: „az úrbéri telkek állományába be nem foglalt erdőben“ 1836, 7. §. 8. — *e*) 1836, 6. §. 5.

f) 1836, 7. §. 11. Annakelőtte a' földes-úr jobbágyának eladó természetnyét előzve vehette; csak hogy minden beszámítás nélkül fizetni tartozott, és ebbéli szabadságát csak házi szükségére használhatta, nem kereskedésre. Hasonlóul midőn a' jobbágyok bérért dolgozni kívántak, erre nézve is a' földes-úrnak előbbsege volt. *Urb. III. §. 9. VII. §. 3.*

g) A' törvénytelen zsarolások megszüntetését célba vette már 1766-ban egygy különös királyi rendelés (*XV. puncta prohibitorum*), mellynek tartalma az urbáriumba is felvétellett (*Urb. c. VII.*). Megtérítésről pedig régiebb törvények is szólnak, p. o. 1715, 101. §. 9. 1723, 18. §. 4. — *h*) 1836, 7. §. 11. Annakelőtte a' földes-úr tiz és húsz krajczárt fizetett (*Instr. Exequ. Magistr. c. V. §. 30.* PAULY, p. 257. 287.

215. §.

Az úri-jobbágyi szerződésekről.

A' jobbágyi tartozások vagy haszonvételek *a*) eránt vannak néhol megállapított régiebb SZERZŐDÉSEK, mellyeket az új törvény is meghagyott. Újabb szerződést pedig valamint ennekelőtte, úgy ezentúl is nem csak egygy egész község, hanem külön-külön

minden jobbággy, tisztii ügyvéd és törvényes bizony-ság jelenlétében köthet, de a' melly fogamatba nem jön előbb, mintsem megyei, sőt ha a' szerződés örö-kös, királyi jóvá-hagyás után. Főképpen pedig arra szükséges figyelmeznii, hogy a' jobbággy nagyobb teher alá ne jusson; és azért egybe-hasonlító levelet készíte-ni kell, mellyben egyfelől a' törvényes, másfelől a' szerződési terhek kijelölve legyenek. És kinyert hely-benhagyás után a' szerződés egygy példánya a' me-gyei levéltárba tétetik, kettő a' feleknek kiadatik b).

Későbbben pedig, ha közbejött változások miatt, a' feltételek tellyesítése szinte lehetetlen volna, ezért a' szerződés egészen erejét nem veszti; hanem a' fel-tételeket meg kell változtatni c). Mert felbontásnak helye csak akkor vagyon, ha 1) erőszak és félelem, vagy ravaszság és csalatás bébizonyúl; 2) ha az egy-gyik szerződőnek arra törvényes tehetsége nem volt d).

ÚRI HASZON (*dominalia beneficia*) felett a' job-bággy törvényes bizonyság előtt ideig tartó kötésre léphet, és ha bizonyos határidő kiszabva nincsen, mind a' két résznek esztendei felmondás engedte-tik e). Ha efféle úri haszon örök szerződésbe foglalva lenne, mégis az uraság per úttyán viszsza kéréshe-ti f).

A' telkek rendezését pedig sem a' megszálló, biztosító, jutalmazó, vagy soltészii, sem egyéb efféle kötése-k (*neque impopulationales, guerales, inscriptio-nales, scultetiales, neque alii similes contractus*) nem gátolhattyak g).

a) Az 1836, 8. cz. csak tartozásokról szóll, nem különben ez előtt az Urbárium III. §. 11. De ugyan azon 1836 tk 6-k cz. a' hasznokra nézve is többször egygyezést említ. — b) 1836, 8. §. 6. — c) Ugyan ott §. 4. — d) Ugyan ott §. 3. P. ok. a' zálogos kötését a' megváltó tulajdonos felbont-hatná

e) 1836,

e) 1836, 8. §. 5 — f) Ugyan ott §. 2. és 6. cz. §. 8.
— g) 1836, 8. §. 7.

A' köztörvény és szerződések tekintetéből a' jobbágyok sorsa, és azokkal való bánás kétféle : t. i. 1) köztörvény szerint; 2) szerződés szerint. (*Coloni vel secundum urbanum, vel secundum contractum, vulgo urbanialiter vel contractualiter, tractantur*). Azokat közönséges, ezeket szerződött jobbágyoknak nevezni lehet (*vulgo : urbanialistae, contractualistae*). Vannak, a' kik semmi szolgálatot sem tesznek, hanem taksát (adót) fizetnek, taksások (adózők). — Trencsín, Árva, Liptó és más felső megyékben voltak soltészok, az az gyarmatok örökös előljárói; de azok számát, és szabadságaikat a' változó idő igen megfogyasztotta. *L. SCHWARTNER, de Sculteti's. Budae, 1815. 8. PAULY, Const. r. urb. p. 155. 501.*

216. §.

*A' jobbágyi rend Krassó, Temes, Torontál
megyékben. *)*

A' Temesi rendben megfordítva állandó a' telki földek terjedése, változó pedig a' tartozások mennyisége, részént a' földek termékenysége, részént a' kereskedés könnyebbsége szerint, úgy hogy mindennemű telkek három osztályra szakadnak a). Egyébaránt következők a' kitünőbb különbségek :

1. Vannak itt is egész, fél, negyed és nyolczad telkek, de nem arányos kiterjedéssel; mert egygy egész telek 34, féltelek 19, a' negyed 11, a' nyolczad 7 vagy 8 holdbul áll; és ezekből a' benső telekre minden különbség nélkül egygy hold számíttatik, 1600 négyszegű öllel; szántóföldekre egész, fél és negyed teleknél 24, 12, 6; kaszálókra 6, 4, 3; közlegelőre 3, 2, 1 hold b). Későbbben pedig, t. i. az első rendezés után, a' hol kitelt, legelőre pótolék is adatott c).

2. Tüzre való fát a' helység határában az uraság ingyen adni tartozik; de épületre vagy gazdasági

szerekre csak a' szokott vagy a' kikötött áron *d*). Favágással pedig és behordással a' jobbágyok nem tartoznak *e*).

3. Makkoltatás a' jobbágyoknak tulajdon és nem máshonnan hajtott vagy kereskedésre vett sertéseikre nézve az uraság minden erdeiben megengedtetik, nagyobb darabtul hat, és kissebbtől három krajczár fizetése mellett. És ha idegen befogadott sertések miatt a' makk három holnap előtt elfogyna, az innen következt kárt az uraság megtéríteni tartozna *f*).

4. A' telek eladása itt régolta szabad, úgy hogy az alkalmas vevőt az uraság elfogadni köteles *g*). De az új törvény szerint, midőn egygy negyednél kisebb telek árultatik, az uraság más telekhez való kapcsolását kívánhattya; és ugyan azt eszközölni tartozik, mikor olyan eldarabolt telek valamely jobbágynak magva-szakadása által megürül *h*). Könnyebb művelés végett a' gazdák földgyeik elcserélését is kérhetik *i*).

5. Kilenczed helyébe itten tized jár *k*). Azon földektől pedig, melyek a' telekhez nem tartoznak, holdszámra 30 xr. *l*). Fonatásnak helye nincsen *m*).

6. Gyalog munkával, három osztály szerint, egész telkes gazda szolgál 104, 78, 62½ napot; féltelkes 58, 43½, 35; negyedes 34, 25½, 20½; nyolczados 21½, 16, 13 napot. És ennek egygy részét megválthattya minden napot tiz krajczárral számítva, egész telkes ember 58½, 42½, 33 napot; féltelkes 31, 22½, 18; negyedes 16, 11½, 9 napot. Házas zsellér nyolcz, házatlan hat nappal tartozik; és a' második munkáját megválthattya, de az első nem *n*); kivéven a' kereskedőket és mesterembereket *o*). Kettős munkát csak váltva kívánni lehet, egygy szabad hét közbevetésével, és jövet-menet kü-

lőmség nélkül mindég beszámíttatik *p*). Végre sem hosszú suvarnak sem vadászati szolgálatnak itten helye nincsen *q*).

*) Ennek előbbi rövid neve volt „*banaticum urbarium*”; ma rövidség okáért Temesi rendnek nevezni lehet. Hét szakaszból áll.

a) *Urb. I. §. 1.* — *b*) 1836, 5. §. 1. — *c*) 1796 és a' követk. esztendőkb. *l. PAULY, Constit. r. urbar. p. 57 sqq.* Az uraság sem az első sem a' másod-rendű legelőben nem részesült; és ezt megerősíti 1836, 6. §. 3.

d) *Urb. III. §. 1.* — *e*) Ugyan ott, és 1836, 7. §. 8. — *f*) 1836, 6. §. 4. *Urb. III. §. 2.* A' szabad halálszatrul *l. 136. sz.* — *g*) *Urb. I. §. 2.* 1836, 4. §. 10. — *h*) 1836, 5. §. 4.

i) 1836, 5. §. 7. A' földes-úr pedig annakelőtte a' jobbágyság és a' megyei hatóság megegyezése nélkül úri-jobbági földekkel cserét nem tehetett, és jobbági földet soha be nem húzhatott; *Urb. I. §. 5. 6.* De ezen megszorításokat az új törvény hallgatva elmulasztá.

k) 1836, 7. §. 2. *Urb. c. V.* Tized az urbáriom szerint csak azon terméstől jár, mely az 1481-ki törv. 1. cz. említve találtatik (búza, rozs, köles, árpa, zab, és bor). De már kukoriczára is kiterjesztetett, (PAULY, *p. 233.* PFAHLER, *p. 291.*); nem kerti-gyümölcsre és káposztára, 1836, 7. §. 2. — *l*) 1836, 7. §. 3. — *Urb. I. §. 3. II. §. 1. 4.* Midőn a' jobbágyság adózó földjét nem műveli, a' tizedet pótolni tartozik, a' szomszéd földek mértéke szerint; ez borra nézve száraz tized, *siccu decima* (Resol. R. 1811. 1813. PAULY, *p. 236.*). — *m*) 1836, 7. §. 2.

n) 1836, 7. §. 5. *Urb. IV.* — *o*) 1836, 7. §. 9. — *p*) 1836, 7. §. 5. — *q*) 1836, 7. §. 6. 7.

Kissebb adózások fejében, melyeket az új törvény megszüntetett (1836, 7. §. 4.), annak előtte az uraság, három osztály szerint, követelhetett: egygy egész telektől 51, 38%, 30%; féltelektől 18½, 21½, 17; negyedtől 16%, 12½, 10; nyolczadtól 10½, 8, 6¼ xrt. Rendkívül pedig sem ajándékot, sem segedelmet. *Urb. IV. 4.*

217. §.

*A' jobbágyi rend Posega Szerém, és Verőcze
Megyékben *).*

I. Ezen megyékben egygy egész telek, házon, udvaron és kerten kívül, a' termékenység különbsége szerint, 24, 32, 40 holdnyi szántóföldből és nyolcz kaszálóra való rétből áll. Posega megyében hold és kaszáló 1296 négyszegű öllel számíttatik. Szerémben egygy hold 2000, kaszáló 1000 négyszegű öl; nem különben Verőczében; kivévén a' Diakovári járást, mert itt egygy hold 1620, kaszáló pedig 1296 négyszegű öl *a*). Szántóföld hiányát néhol szőlő pótollya, egygy holdra két kapást, vagyis 550 négyszegű ölet számítva *b*). Fél és negyed telkek az arányt megtartják; nyolczadok nincsenek *c*).

II. Hol erdők vannak, azok egygy része a' jobbágyok számára kihasíttatott. Építő fát is ingyen kaptak *d*); de az új törvény ezt hallgatva elmellőzte.

A' makkoltatást szinte tulajdon és nem kereskedés végett szerzett sertéseikre nézve az új törvény négy hétről nyolczra emelte, a' régi taksát meghagyván, t. i. a' sertések nagysága szerint 6, 9, 12 xrt, és kétszer annyit alattomos behajtásért *e*).

Néhol a' jobbágyok malmokat is bírnak, és az uraságnak rendszerint száraz malomtul 1 forintot, vízi malom minden kerekétül 2-öt, a' Duna vagy Dráva vizén minden malomtul 8 forintot *f*). De az új törvény szerint az uraság hatalmában áll a' malmokat illő áron elbecsültetni *g*).

Továbbá a' jobbágyok Sz.-Mihálytul Sz.-György napjáig bort és pálinkát mérhettek, az uraság folyvást egész esztendőben *h*). De az új törvény pálinka

mérését a' jobbágnak többé meg nem engedi. Vad méhrajokbul a' találó egygy harmadát nyeri *i*).

III. Egész telkes gazda esztendőnként az uraságnak három forintot fizet, felét Sz.-Györgykor, felét Sz.-Mihálykor; és 24 nap igás, vagy 48 nap gyalog munkával szolgál *k*); azon kívül az uraság, 24 vagy 12 xr. fizetése mellett, 28 vagy 56 napot kívánhat *l*). Házas zsellér egygy forintot fizet, és 12 napi gyalog szolgálatot tesz; házatlan csak 10 napi hasonló szolgálatot *m*). Kereskedők pedig vagy mestereimberek munkájokat megválthattyák *n*). Továbbá midőn a' jobbágy, ura engedelmével, irtásokat tett, három esztendei szabadsága után, gabonátul tizedet ad, kévékben, vagy egygy hold szilvástul és egygy kaszálótul 15 xrt. A' telekhez nem tartozó szőlőtől pedig hegyvámot, t. i. minden akótul egygy pintet, az az $\frac{1}{32}$ részt *o*). Kilenczedtől *p*), hosszú fuvartul, kissebb adózásoktul, és rendkívüli segedelmezéstül, kivéve az ország-gyűlési költségre valót, már ezelőtt is mentek voltak *q*). De szabad fáizásért fát vágni, hordani tartoznak, és ugyan már a' köztörvény szerint *r*).

*) A' Tót-Országi urbáriom két osztályra (*sectiones*) szakad; és ezek 14 és 20 pontra (*puncta*). Ezekhez jött 1808-túl 1810-ig új 16 rendező pont (*puncta regulatoria*). És új szerződések a' jüvevény jobbággyokkal tiltva voltak. *Urb. Sect. II*, 7.

a) 1836, 5. 1840, 7. §. 1. *Urb. ingress.* — b) 1836, 5. §. 2. *Urb. ibid.* — c) *Urb. ibid.*

d) *Urb. Sect. I*, 8. — e) 1836, 6. §. 4. *Urb. Sect. I*, 10. — f) 1836, 6. §. 8. *Urb. I*, 11. Szerződések vagy kiváltságos leveleket itt is meg kell tartani. — g) 1836. 6. §. 8. — h) *Urb. I*, 6. Midőn az uraság maga részére a' bormérést jobbágy által űzte, emez a' nyereség tized részét kapta. *Regul. punct. 15.* — i) *Urb. II*, 8.

k) 1836, 7. §. 5. *Urb. I*, 1. A' makacs vagy rest

jobbágy 3 vagy 4 ütással bűnhődött. *Urb. II, 13.* — *l)* 1836, 7. §. 5. *Regul. p. 1.* Hat ökörrrel való szántás 6 napi gyalog munkába vétetik. *Regul. p. 12.* — *m)* 1836, 7. §. 5. *Urb. I, 2.* — *n)* 1836, 7. §. 9. *Urb. I, 13.* Előbb 24 vagy 12 krajczárral, most egygyezkedés szerint. — *o)* *Urb. I, 4. 5.* Száraz tizedet követelni itt is lehet. *Regul. p. 11.* — *p)* Nevezetesen kender és len és minden kisebb tized eránt, a' másképpen adózó földek mentességét az új törvény megrősítette, 1836, 7. §. 2. — *q)* 1836, 7. §. 7. *Urb. I, 12.* — *r)* 1840, 7. §. 8. Fentartván a' hol szokásban vagyon a' mentességet is. Ezelőtt fahordás a' helység határára volt szorítva. *Urb. I, 3. 1836, 7. §. 8.*

XI. SZAKASZ.

ÚRI ÉS KIRÁLYI ADOMÁNYBUL EREDŐ KÜLÖN HASZNOKRUL.

218. §.

Bor-, pálinka- és ser-mérésről.

BOR-, PÁLINKA- és SER-MÉRÉS főképpen a' földes-uraságot illeti; de bormérésben a' jobbágy-község is, mellynek t. i. különös bírása és esküdttyei vannak, részesül, úgy, hogy Sz.-Mihály napjátul kezdve karácsonyig, és ha saját szőlőhegye van Sz.-György napjáig *a)*, egygy vagy több korcsmában, és nem csak helybéli, hanem másféle bort is mérethet, ha bár eddig soha sem méretett volna *c)*. A' korcsmák számát vagy egygyezkedés határozza, vagy bírói ítélet *d)*; és ezeket csak bent a' helységben tarthattya, nem azon kívül, vagy sátor alatt, ha csak nem országos vásár idején a' gyepen régi szokás szerint. Szőlőhegy neve alatt pedig a' törvény csak olyat ért, mellynek ültetése a' földes-úr engedelmével történt, és mellytől a' tizedet vagy kilenczedet vagy hegyvá-

vámot, vagy hasonló bért szedett *e*). Egygyes jobbágy többé korcsmát nem tarthat *f*); valamint a' kiszabott időn kívül a' község sem; ha tennék, csap alatt lévő minden borokat elvesztenék *g*). Mindazonáltal a' szőlőhegyeken szerteszéllyel lakó gazdák magok munkásainak, hol ez eddig szokásban volt, ezenül is mérhetnek *h*).

A' földes-uraság pedig akár vendég-fogadókat, akár korcsmákat építhet maga tetszése szerint *i*), és arra-való helyet is szerezhethet magának csere vagy másféle alku által. De a' jobbágyot bormérési szolgáltatásra többé nem szoríthattya *k*).

Hordókban pedig, akármi nevők legyen, bort a' jobbágyok szabadon és taksa-fizetés nélkül behozhatnak, akár saját italra, akár kereskedés végett *l*); betegeskedés vagy lakadalom esetében kissébb mértékben is *m*).

II. Nemes telek birtokosa (*Curialista*), kinek jobbágyai nincsenek, serfőzést üzhet *n*); de korcsmát királyi adomány nélkül nem tarthat *o*).

a) 1836, 6. §. 2. Így volt ez régenten is, 1550, 36. etc. *Urb. II*, 1. — *b*) Ezt régi törvény (1550, 36.) ugyan ellenezte; de helytelenül, minekutánna ott is, a' hol bor éppen nem terem, a' bormérést megengedte. Annál fogva tehát királyi Rendelések a' törvényt kedvezőleg magyarázták (*Resol. R. 1772. 1777. 1795. ap. PFAHLER, p. 106. it. Instr. Exequ. Magistr. c. V. §. 30.*).

c) Így szólott már azelőtt kir. Rendelés (8. *Mart. 1771.*) régi törvény (1655, 31) ellenére.

d) PAULY (*p. 178.*) példákat ad, hogy egygy helységnek három vagy négy korcsmája helyben hagyatott.

e) Pusztá eránt arra kell figyelmezní, helységhez van-e kapcsolva (*incorporatum*) vagy nem. *Instr. Exequ. Magistr. c. II. §. 3.*

f) Régen a' jobbágyok sorban mérték, 1559, 51. De ujabb időben ezt már Királyi Rendelések megszüntették, és a' helység korcsmáira nézve azt parancsolták, hogy ár-

verés úttyán bérbe adassanak (p. ok. *Resol. R. 7. Februar. 1785. n. 1376.*).

g) Így rendelte ezt már régi törvény, 1559, 51. Későbbben hatalmaskodás díjja tetszett, 1655, 31. Az urbáriumban ismét borvesztését és három napi munkát találunk, *VIII, 13*,

h) Ezelőtt is. (*Instr. Exeq. Magistr. c. V. §. 30. et punct. suppl. 16. it. Resol. R. 1771.*).

i) Korcsmára nézve a' földes-úr előbb megszorítva volt, 1556, 36. §. 2. 5. *Urb. VI, 4.*, nem pedig vendégfogadóra nézve, *Urb. ibid.*

k) Előbb igen, és akkor a' jobbágy más szolgálatot nem tett, sőt minden akó után négy pénzt (4 *denarios*) kapott, 1550, 36. *Urb. VI, 5.*

l) Ennekelőtte maga szükségére maga borát sem hozhatta be, ha csak nem maga ura határából; *Urb. VIII, 13. Resol. R. 3. Jul. 1795. n. 13887. Comit. Pest. intim.* Kereskedés végett pedig máshonnan csak szüksége esetében; és hogy ne használhassa, az uraság maga pecséttyét is a' hordókra tehetette; *Res. cit.*

m) Menyegzőre két akó volt megengedve (*Resol. R. 1771. 1777. 1784. 1795. l. PFAHLER, p. 108.*). Közbirtokú helységben (*in compossessoratu*) a' jobbágy akár kinek korcsmájában ihatott, de házához a' bort csak maga ura korcsmájából hozathatta (*Resol. R. 1768. 1795. PFAHLER, p. 109.*).

n) *Dec. 3. ad sublat. benef. curial.* — o) 1598, 35. Ennek oka lehetett, hogy a' régi vár-jobbágyok (*servientes s. jobagiones castri*) megnemesedvén a' telköket ugyan megtartották, de a' nemességgel másféle jövedelmet vagy hasznot nem nyertek; nem is nyerhettek a' földes-úr sérelme nélkül. Sőt ebből következik, hogy a' nemes telkek birtokosai királyi adományból is bor vagy hús-mérést csak ott nyerhettek, hol a' Királyi Kincs földes-úri hatalommal bírt. Azon birtokosok pedig, a' kik osztályok vagy eladások által egygy telekre szorúltak, a' közbirtokosok sorába tartoznak.

Egyébaránt a' bormérés bitorlásául láth. 1647, 49. 1681, 18. 22. 1715, 82. 1723, 13. §. 6. és 76. 1729, 4. 9.

219. §.

Mészárszék- és malom-tartás.

MÉSZÁRSZÉKET tartani és húst vágatni a' földesúr kizáró igazai közzé tartozik *a)*; de nemes telek birtokosa királyi adomány által eztis megnyerheti *b)*. Ha pedig a' földesúr elegendő húst nem vágatna, ekkor ezt az új törvény a' jobbágyoknak is megengedi, csak szándékokat az uraságnál előre bejelentsék; és midőn valamelly véletlen bal eset miatt, különben egészséges marha további tartásra nem alkalmas, azt is a' jobbágy levághattya, és kimérheti, vagy mészáros által kiméretheti *c)*.

Más hasonló úri jövedelem a' MALOM-TARTÁS; és annál fogva az uraság hatalmában áll, ha valahol a' jobbágy malmot birna, azt elbecsültetni; és ugyan az új törvény szerint akkoris, midőn a' jobbágy kegyelem- vagy szerződő-levelet (*privilegium vel contractum*) mutathat; csak hogy az igaz becsű árát megfizesse *d)*. Arra pedig hogy urok malmát használyák, a' jobbágyokat szorítani nem lehet *e)*. Egyébaránt az őrlést ingyen a' királyi kincstár sem követelheti *f)*

a) 1836, 6. §. 6. *Urb. VI, 6.* — *b)* *Trip. II, 9. Sent. Cur. 7. 13. 14. ad subl. benef. cur.* — *c)* 1836, 6. §. 6. — Törvénytelen húsmérésre, sőt idegen székűl való behozatalra, büntetésűl az *urbáriom* elfoglalást és három napi gyalog munkát rendelt, VIII, 15. Ellenben a' földesúrnak megtiltotta, hogy húsvevésre a' jobbágyot ne szorítsa, vagy a' széket bérbe adván marháját a' jobbágyokra ne tollya. *Urb. VII, 14.* Mindezekrűl az új törvény hallgat. Egyébaránt a' hús árát a' megyei hatóság szabályozza. 1659. 71.

d) 1836, 6. §. 8. A' per úttya a' különböző esetek szerint változik; de errűl másutt. Az elbecsültetést megengedte volt az *Urbáriom* is (*III, 8. et Resol. R. 25. Apr. 1774. n. 2082. Comit. Ugocs. intim.*), de nem kegyelem-level, vagy szerződés ellenére. — *e)* *Urb. VII, 5.* — *f)* 1827, 25.

220. §.

Vámszedésről.

Útat, töltést, hidat építve, vagy hajót tartva VÁMOT szedni senkinek sem szabad királyi adomány nélkül (*absque privilegio*); eztis esztendő alatt hirdetni kell, és foganatba venni, egyébként elavúlva erejét vesztené *a*). De az ellenmondásnak is helye vagyon; és ha az ellenmondó maga régiebb levelét, és a' szomszédság miatt maga igazsága sérelmét, (az az: a' megfogyatkozó jövedelem elégtelenségét) kimutatná, az újabb levél sikertelen volna *b*).

Mivel pedig lassanként a' vámhelyek nagyon megsaporodtak, az adózók terhét enyhíteni kellett, és azon célra nem kevés törvényünk vagyon *c*); nem csak a' törvénytelen, (az az: királyi levél nélkül bitorlott) vámszedés ellen; hanem azoknak szüntetésére is, melyek idővel hasztalanok lettek; mert a' hol magátul az út kiszáradt, ott hídra vagy töltésre többé költeni nem kell; és így szűnván a' vámszedés oka, szűnik annak igazsága is. Ennél fogva tehát mind a' törvénytelen, mind a' hasztalan vámok eltörlésére az Alispányok, hivatalvesztés alatt köteleztettek *d*). És ha valaki a' megyei végzés ellen szegülve, az eltörlött vámot fentartaná, bírói felszóllítás után, először ugyan száz, másodszor kétszáz forint büntetés alá esne, a' végre-hajtó bírák hasznára; harmadszor pedig a' királyi kincs javára, jószágát vesztené, a' mellyben törvény ellenére vámot szedett, de közbeccsű áron visszaválthatólag *e*).

II. A' vám ura köteles az utakat, hídakat, töltéseket, réveket, hajókat, mellyektül vámot szed, jó karban tartani; és ha ebbéli kötelességét mulasztaná, annak teljesítésére bírói felszóllítás után, ötöt a'

megyei hatóság, az említett hármassal büntetéssel szorítani tartozik *f*), és a' károsodott ember elégtételt követelhet *g*). Zsidó vámszedőt tartani, vagy zsidónak a' vámot bérbe adni nem szabad; és annak elmozdítására hasonló háromszoros tiszti vád rendeltek *h*), avval a' hozzá-adással, hogy zsidónak senki vámot ne fizessen *i*).

III. A' vámfizetés szekértül és marhátul jár *k*), és gyalog ember rendszerint nem fizet *l*), kivéven a' Buda-Pesti hídon *m*). A' vám mennyiségét a' megyei hatóság szabályozza *n*); és hiteles mutatót (*tariffát*) minden vámhelyen tartani kell, hogy a' fizető, ha kívánja, betekintve a' követelés igaz voltáról meggyőződhesse *o*). Ha ki többet szedne, az említett bizonyos tiszti vád alá esik *p*); és azonkívül a' megrovott útas hatalmaskodás miatt panaszt emelhet *q*). Ugyan az áll, ha valaki más határárul az útasokat maga vámhelyére kényszeríti *r*). És minden egyéb kihágás (t. i. az útasok helytelen terhelése) hatalmaskodás vádgya alá tartozik *s*).

a) Trip. II, 12. — *b*) Id. II, 10. §. 2. 3. — *c*) Id. II, 9. 1563, 59. 1566, 11. 1723, 15. §. 1. 2. etc. Üres mentség volna, hogy a' törvénytelen vámszedő senkit sem kényszerít, (*Dec. 2. ad cassat. telon.*); és sokkal súlyosabb vétség, ha a' közutat is elfoglalná vagy elzárná (*ibid.*). — *d*) 1715, 15. etc. — *e*) 1566, 11. 1763, 15. §. 2. Keményebb volt 1655, 29. §. 4., mert itt a' jószág örök becsű-ára kívántatik, két harmadával a' véghegyek (*pro confiniis*), egygy harmadával a' bírák javára.

f) 1566, 12. 1723, 15. §. 16. etc. — *g*) 1492, 87. etc. — *h*) 1630, 15. 1647. 91. 1649, 79. 1655, 29. 1723, 15. §. 2. — *i*) 1723, 15. §. 4.

k) 1741, 28. — *l*) 1723, 15. §. 7. — *m*) A' most munkában lévő hídra nézve 1836, 26. §. 3. Régi vízvám szabályozása királyi levél által találtatik FEJÉR-nél, in Cod. Diplom. IX, 3. n. 288. — *n*) Sigism. VI, 22. 1655, 29. 1715, 15. §. 5. — *o*) 1715, 15. §. 2. — *p*) 1566, 12.

etc. — *q)* 1723, 15. §. 12. *etc.* — *r)* *Id.* §. 3. *et* 1566, 13. — *s)* 1723, 15. §. 7. 8. 11. 12. 13. *Dec.* 14. 37. *ad poen. viol.*

221. §.

Folytatás.

IV. De viszont ha ki az igaz vámot károsítani akarná, p. ok. álhídat vagy gázlót keresve („*falsa vada et pontes quaerendo*“), annak szekerét a' rajta lévő jószággal és a' befogott marhával egygyütt elfoglalni lehet, de nem bírói ítélet előtt eladni, hatalmaskodás büntetése alatt *a)*. A' ki pedig lopva vagy erőszakkal menekedett, illető bírāja előtt megkerestetve minden vele volt jószág igaz becsü-árát fizetné *b)*. Álútakat, gázlókat, és titkos hajókat valamelly igaz vám rövidségére tartani azon helység vesztése alatt tiltva vagyon *c)*; de azért más jószágára öröket állítani nem szabad; a' ki tenné, vám-igazságát veszténé *d)*.

V. Vámot nem fizetnek 1) a' nemesek, ha bár kereskedésben járnának *a)*; 2) az egyháziak, deákok, egyházi szolgák (*ecclesiastici, scholares, ecclesiarum servitores*) *f)*; 3) szabad királyi városok polgárjai *g)*; 4) az Esztergami Érsek nemesei *h)*; 5) végre mind azok, a' kik mentesítő királyi levelet bírnak, p. ok. a' Kúnok és Jászok *i)*. De az esmeretlen ember maga mentességét legalább úti levéllel bizonyítani tartozik *k)*. Ellenmondásra akadt, és végre nem hajtott mentő levél nem használ *l)*.

Azon kívül némelly bizonyos esetekben minden ember mentes, akárminféle sorsú legyen, t. i. 1) a' jobbágyok, midőn nyilvános vagy úri szolgálatban járnak *m)*; 2) a' ki örlés végett a' malomba életet visz,

vagy onnan visszatér *a*); 3) házasúló, midőn a' menyaszszonyért jön vagy haza viszi az egész kísérettel egygyütt *o*). Azon felül a' jobbágyok, midőn gazdasági munkában járnak, tulajdon uroknak vámot nem fizetnek, más járatokra nézve pedig rendezéskor a' választás rajtok állott: vagy fizetni, vagy az utak igazításában ingyen dolgozni *p*).

Végre természetes dolog, hogy azok nem fizetnek, a' kik a' vámos útat, hidat, hajót nemis használják, *p. ok. nyáron szárazság, télen jég miatt q*); vagy a' ki nem a' vizen keresztül, hanem maga hajóján fel vagy alá száll *r*).

a) 1492, 88. 1498, 35. 1723, 15. §. 13. — *b*) 1498, 29. — *c*) 1492, 88. — *d*) 1498, 36. l. 1472, 12.

e) 1498, 35. 1723. 15. §. 8. *etc.* FEJÉR, *Cod. Dipl. IX*, 3. n. 230. *etc.* De az állandó Buda-Pesti hídon bizonyos ideig mindenki fizetni fog. 1836, 26, §. 2. 9. — *f*) P. ok. 1458. 10. *Intim.* 26. *Jul.* 1784. n. 17806. — *g*) P. ok. 1553, 29. 1741, 28. l. *p. ok.* Fejérvárrul, *Cod. Dipl. IV*, 1. *p.* 74. — *h*) P. ok. 1557, 16. 1563, 59. (*Cod. Dipl. IV*, 1. *p.* 153. *sq. an.* 1239. Hasonló szabadságot nyert valaha a' Pécsi Püspök, *Cod. Dipl. III*, 2. *p.* 424. Nem különben a' Fejérvári Káptalan, *ibid.* *IV*, 2. *p.* 233. „*excepto nullo*“).

i) *Privil.* 1625, 1646. 1745. *etc.* Pápa városa szabadságát említi 1647, 145. — *k*) P. ok. 1500, 42. 1741, 28. — *l*) *Dec.* 38. *ad poen. viol.*

Régenten a' beköltöző idegenek és a' jobbágyok is szabadok voltak, 1298, 72. 73. 1447, 24. Sőt 1291, 23. szerint egyedül a' külső kereskedők tartoztak volna fizetni. Ellenben l. 1351, 8. §. 2. A' mentesítő királyi levelekről l. 1500, 41. 1470—11.

m) P. ok. 1492, 86. 1548, 54. 1635, 71. 1723, 15. §. 15. — *n*) 1492, 86. 1723, 15. §. 7. *etc.* — *o*) 1492, 85. 86. Nemesek olyan alkalommal régenten egygy ezüst girát fizettek; de a' törvénytelen zsarolást l. Lajos király megszüntette. 1351, 17. — *p*) *Urb.* *III*, 18.

q) 1723, 15. §. 7. *etc.* — *r*) 1351. 8. Másképpen magyarázta ezen törvényt a' N. M. Udvari Kamara, hogy

t. i. a' ki a' vámhelyen túl nem megy, visszamenetkor ne fizessen (l. KELEMEN III. p. 266). Egyébaránt fel vagy alá szálló hajók zsarolása száz arany büntetése alatt tiltva va-
gyon. 1751, 17.

222. §.

Piacz- és vásár-tartásról.

PIACZ- és VÁSÁR-TARTÁSRA szabadságot a' királyi Felség ád kegyelem-levél által, melly hogy el ne avúllyon, szükséges azt esztendő alatt végre-hajtani a); az országos vásárra nézve pedig arra is kell figyelmezní, hogy az új szabadság más régiebbel özsze ne ütközzön, a' mi megtörténne, ha ugyan azon időkben szomszéd helyen is vásár volna b). Vásári rendörzés a' helybéli hatóságot illeti, tehát a' földesurat, szabad városokban pedig a' városi tanácsot. Árú-adót (*accisum*) nemesektől szedni hatalmaskodás díja alatt tiltatik c). Sőt nemesek, és szabad királyi városok polgárjai, nem különben a' Jászok és Kúnok helypénzt sem fizetnek, ha mindjárt kereskedést vagy mesterséget is űznek d); de legelő szabad használására a' nemesség nem terjed e). Vevéstől pedig, hatalmaskodás díja alatt, senkit sem szabad elűltani f). De előző vásárlásnak sincs helye többé g).

a) *Trip. II*, 12. §. 3. — b) *Id. II*, 10. §. 4. — c) 1681, 12. 1715, 63. 1765, 20. — d) 1836, 33. 1840, 28. — e) 1647, 78. §. 11. 1723, 15. §. 6 — f) 1659, 77. — g) 1836. 7. §. 11. Előzessel éltek az előt kivált a' földesurak, de csak tulajdon szükségekre, 1723, 75. *Urb. III*, 9. *VII*, 3. Kereskedőknek pedig az előző vásárlás mindég tiltva volt; különösen faszerek elkapására 1751, 16. cz.-ben, vesztés büntetése áll, egyharmaddal a' feladó, kettővel a' megyei vagy városi pénztár javára.

Az eddig ezen szakaszban előszámlált hasznokat vadászattal, halászáttal és madarászattal egygyütt királyi haszonvételeknek nevezik, t. i. külföldi szokás szerint, de a' melly hazánkban soha sem dívatozott. Illőbb elnevezés: *curialia beneficia*, az az: nemes telkekhez tartozó hasznok, azokra nézve t. i. mellyek valóban olyanok, vagy törvény vagy királyi adomány szerint. Mellyek pedig a' földes urat illetik, ezeket úri hasznoknak, úri haszonvételeknek lehet nevezni, *jura s. beneficia dominalia*, valamint úgy is neveztetnek. Út- híd-hajó-vám, piacz, héti és országos vásár különös királyi adományok, mellyeket amazokkal össze-zavarni nem kell. — Jobbhagyok vagy jobbhagy-községek sem az első sem a' másod rendűeket öszves engedelem által nem nyerhetik (*Dec. 5. ad sublat. benef. curial. Dec. 10. ad implem. Sent. 54. ex jure radic.*) és különös kiváltság-vagy kötés-levelek erejét is a' földesúr törvény úttján megszüntetheti. 1836, 6. §. 8.

223. §.

Az egyház védelméről (de jure patronatus).

Minden egyházak fő védője a' Királyi Felség a); de sokszor egygyesek is, vagy testületek (községek) védő hatalommal bírnak b).

I. Eredhet ilyen hatalom 1) onnan, hogy valaki egyház építésére telket adott; sőt az egyházat maga költségén felépítette; és az isteni szolgálat tartására szükséges örök jövedelmet rendelt, (*siquis ecclesiam fundavit, extruxit, dotavit*). Ha mind ezt többen egygyütt tellyesítették, mindnyájan egyetemben az egyház védői. Elegendő magában az építés is; de a' ki csak telket adott, vagy az egyház jövedelmeit szaporította, az ugyan jóltévő (*benefactor*), de védő hatalmat nem nyert. 2) Egyházi hivatal megalapítása által, (*per fundationem beneficii*), ha t. i. valaki örök

és elegendő jövedelmet rendelt, melyből az egyházi jutalmas hivatalt felállítani lehetett. És mind a' két esetben a' védő hatalom egyenes kikötés nélkül is követhetik. 3) A' római sz. Szék adományából; de erre a' megyei Püspök megegygyezése is kívántatik; és 4) Emlékezetet haladó gyakorlásból (*ex immemoriali praescriptione*).

Átszáll pedig a' védői hatalom, (*derivativo modo jus patronatus acquiritur*): 1) Királyi adomány által c); 3) Hoszszas gyakorlás által, az előbbeni védő ellenére; 3) azon jószág megnyerése által, melynek birtokához a' védői hatalom kötve vagyon; de jutalmas átengedés esetében világi embernek szükséges, hogy védőnek ötlet az egyház elfogadgya, mert új védőt erre feltolni nem lehet.

II. Nagy különbség vagyon a' királyi és egyéb védelem között. Tudni-illik a' Királyi Felség tellyes hatalommal adgya az egyházi javakat (*beneficia conferit*), p. ok. püspökségre alkalmas egyházfiát kinevezvén (*nominando*), úgy mégis, hogy a' római sz. Széknek erősítő hatalma is (*confirmatio pontificia*) fenmarad d). Mások pedig egyházi jutalomra p. ok. Plébaniára, valamely egyházfiát csak kijelölhetik és bemutat' attyák, (*praesentant e*); a' berendelés hatalma (*canonica institutio*) pedig a' megyei kormányzót p. ok. a' Püspököt illeti.

De szükséges hogy a' kijelölt és bemutatott egyházi ember alkalmas és érdemes, azonkívül az ország törvénye szerint, hogy hazánkfia legyen f); különben világi védurnak a' kijelölése vissza-küldetik, az az, helytelennek találtatván az első bemutatás a' védúr felszólíttatik, hogy más illőbb személyt jeelve új bemutatást tegyen; ha pedig a' bemutató védúr maga is egyházi ember volna, mivel az egyházi törvényt

vényt esmernie kell, ennek hibás bemutatása vissza sem küldetik, hanem azon egygy esetre kijelölő és bemutató hatalmátul elesik. Helyes lévén a' bemutatás a' megyei kormányzó köteles a' kijelöltet elfogadni; és ha ezt mellőzve az illető jutalomba mást rendelne, maga az olyan rendelés fogamatlan volna, és hol a' kérdés plébániárul forog, a' Püspök azon helybeli tizedet a' véghelyek javára (*pro confinariis praesidiis*) elvesztené g). Egyébaránt a' hely ürességéről tudósítást nyervén az egyházi védúr hat, világi négy hónap alatt köteles a' bemutatást végbe vinni; különben az intézkedés vagy a' királyra h), vagy a' megyei kormányzóra száll, (*jus providendi ad Regem vel ad ordinarium devolvitur*). Másoló bemutatás pedig csak világinak engedtetik. De mikor a' védurak részint egyházi részint világi rendben állanak (*in patronatu mixto*, a' véduraság vegyes lévén) a' törvény kedvezéseiben mindnyájan részesülnek (*non privilegiatus beneficium privilegiati participat*). Székes, káptalanbeli és szerzetes egyházakban (*in cathedralibus, collegiatis et conventualibus ecclesiis*) a' védúr kijelölő és bemutató hatalommal nem bír.

Ezenkívül az egyházi törvények a' védúrnak 1) különös tiszteletet adatnak, t. i. díszesebb helyet az egyházban; külön töményezést, megkülönböztetést, midőn a' népre szentelt víz hintetik, vagy midőn megáldott kenyér vagy gyertya osztatik; hogy külön sírboltja legyen; hogy nevét, czímerét az egyházra vagy bizonyos egyházi szerekre tétethesse. Fejedelmi úrnak, hogy az egyház szolgálai díszes menettel fogadgyák, és hogy érette nyilván imádságot tartsanak (*jus processionis et precum publicarum*). Továbbá 2) a' védurasággal haszon is jár, mert ha a' védúr inségre jutna, az egyház jövedelméből szabad tartása volna; 3) Teher

pedig a' védúr azon hatalma, hogy az egyház igazait oltalmazza, és hasznait előmozdítsa i).

a) P. ok. 1569, 36. 1715, 60. 1723, 71. — b) P. ok. 1504, 26. — c) 1723, 55. §. 5. Példák találtak FEJÉR-nél, in *Cod. Dipl. IV*, 2. p. 140. *IV*, 3. p. 144. *X*, 1. n. 377. Hívtelenség oka említésével és bevezetéssel *VIII*, 2. p. 538.; Királyi helybenhagyás által *VIII*, 2. p. 628 *sqq.*

d) *Trip. I*, 11. *Alb.* 5. 1498, 56. 67. 1723, 55. *etc.* KOLLÁR *de jure patroni*; *Reg. Hung. Vien.* 1762. 4. l. még HORVÁT, *Verb. Emlek.* 231. l. 114 sz. al. — e) 1723, 55. §. 5..

f) P. ok. 1495, 30. 31. 32. *ít.* 1723, 55. *etc.* — g) 1504, 26. — h) 1569, 36. — i) Példa FEJÉR-nél in *Cod. Dipl. IX*, 2. n. 338. Régen a' védurak az egyház gazdaságát is vitték, példák vannak FEJÉR-nél, in *Cod. Dipl. VIII*, 3. n. 147. *IX*, 1. n. 67. 68. 392. *IX*, 2. n. 266. 338.

224. §.

Folytatás.

III. A' védő hatalom elenyészik: 1) ha személyes (*personale jus*), a' védúr; ha nemzeti ségi (*gentilitium*) ennek kifogyásával; 2) ha birtokkal jár (*reale*) annak vesztésével; 3) különbség nélkül midőn az egyház elvész; vagy 4) egyesülés által, ha t. i. a' védhatalom alatt lévő más szabad egyházzal, mint fiók egyesül; 5) ha más egyháznak, vagy a' Püspöknek átengedtetik; 6) lemondás által.

7) Bűn miatt, millyen 1) törvény által tiltott eretnekség; 2) a' védhatalom külön eladása-vevése, mert ez tiltatik; 3) az egyházi javak és jövedelmek elfoglalása, bitorlása; 4) ha ki egyháza papját életétül vagy tagjátul megfosztotta, akkor az egyház örökre megszabadúl, és a' bűnös maradéka negyed ízig az egyházi rendből kizáratik, és monostorban előljá-

rók nem lehetnek. De sem a' zálogos bűne magának a' tulajdonosnak nem árthat, sem a' hivatalos egyházi bűne miatt azon egyházhoz tartozó védhatalom el nem enyészik.

IV. A' védhatalomról támadott pereket a' királyi felség ítéli, az az: minden előforduló esetben bírót a' királyi Felség rendel a).

a) 1553, 9. 1569, 36. A' védhatalom tellyesebb előadása az egyházi törvénybe tartozik.

225. §.

Az egyházi tizedről.

I. AZ EGYHÁZI TIZED Sz. István Király rendeléséből ered a), és főképpen a' Püspököt illeti b); de más egyházi személy is vagy királyi adomány által megnyerheti, vagy hosszú gyakorlás nevében megtarthatja c). Némi tized, vagy csere által d), vagy az adományos egyház kimúlásával, a' királyi kincs birtokába jutott, és ez királyi tizednek neveztetik. De akárki legyen a' tized ura, a' helybéli katolikus Plébánosnak negyed vagy nyolczad, vagy legalább tizenhatod részét kiadni tartozik e). Szepességben pedig és más némi helyeken az egész tizedet a' Plébános szedi f).

II. Egyházi tized alá tartozik tiszta és vegyes búza, rozs, köles, árpa, zab és bor g). Személyes tized pedig, t. i. mesterség vagy más efféle kereset után, többé szokásban nincsen h). Új szántóföldek sem adóznak i).

III. Második András és második Ulászló királyok törvényei a' tized szedését csak maga valóságában engedték k). Ellenben későbbi törvény l) azt parancsol-

lya, hogy a hol régi szokás vagy szabadság szerint a' tized nem termésben hanem pénzben szedetett, csak úgy maradgyon; és a' tized ura, ha egyebet követel, maga igazságát csak törvény úttyán keresse. A' hol pedig törvényesen kötött örök szerződés vagyon, azt a' két rész megállani tartozik m).

a) *S. Steph. I, II, c. 52.* — b) *Ibid. et S. Ladisl. I, c. 33. 40. Colom. I, I, c. 25.* — c) Például szolgálhat Sz. Márton Pannonhegyi Apátsága. A' királyi adomány-leveél többször kiadatott; FEJÉR Gyűjteményében *I, p. 280 sq.* — Martyrius Esztergami Érsek 1156-ban királyi engedelemmel káptalanynának hetven helység tizedét adta. FEJÉR *II, p. 140 sqq.* Más hasonló adakozások találhatnának ugyan ott, p. 328. III, 1. p. 68. 103.

d) Úgy nyerte IV. Béla Kir. 1248-ban a' Sárosi tizedet. FEJÉR, *IV, 1. p. 16 sqq.*

e) *S. Ladisl. I, 33. 1498. 50. 1546. 55. 1557. 12. 1723. 7.* Ide tartozik IV. Béla Király rendelete 1255-ből, FEJÉR-nél, in *Cod. Dipl. IV, 2. p. 290 sqq.* Régen a' tizedből huszad vagy ötvened részt a' királyok vettek, és adományba is adták; l. PRAY: *Hist. Reg. Hung. in notitiis prae. p. CXIV.* FEJÉR: *Cod. Dipl. II, p. 57. 81. V, 1. p. 40 sqq. VIII, 3. p. 289. 729. VIII, 4. p. 170. IX, 3. num. 72. IX, 5. n. 78. X, 1. n. 36. X, 2. p. 510.* Huszad tizedgye is említetik *IX, 3. n. 83.*

f) 1563, 70. Ez főképpen a' vendég-népek szabadságából eredett, (l. SCHWARTNER: *de Scultetius* §. 20.), részint Jób Esztergami Érsek adományából. (l. KELEMEN, *I, p. 113.*). Hasonló szabadságot nyertek p. ok. a' Német-Lipcseiek IV. Béla királytól 1263-ban. FEJÉR, *Cod. Dipl. IV, 3. p. 125.*

g) 1481, 1. Méhrajok, bárányok, gödék tizedgyét az újabb törvény (1836. 34.) szüntette. De régenten minden termésből, sőt minden jövedelemből tized járt. l. p. ok. Sz. István Király említett levelét (vagy a' Pécsi Püspök jövedelmeiről FEJÉR-nél *II, p. 252. an. 1190.*; a' Zágrábi Püspökéről, *ibid. III, 2. p. 108.*; a' Csázmai Káptalanéről *ibid. p. 277.*; az Egrei Püspökéről 1261-ban *ibid. IV, 3. p. 42.*). Törvényekben is említve vagyon tönköly (1498, 51.) gödék (1495, 39.), sertések (1525, 16. §. 5.) tizedgye. De

már az *urbárium* szorosabb korlátot vont, Mátyás király említett törvényének (1481, 1.) értelme szerint. Nevezetesen a' miből kilenczed nem jár, abból tizedet sem lehet követelni, (1836, 34. és már annakelőtte *Urb. V*, 3 *Resol. R. 7. Nov. 1773. n. 5336. Comit. Scepus. intim. it. 6. Nov 1806, n. 16372. l. PFAHLER, Jus Georg. p. 130.*).

h) Mátyás kir. törvényének ellenére, 1462, 3. §. 5. — *i)* 1574, 22. §. 6. *Dec. 1. 4. Decim. ex privil. Dec. 2. 8. Decim. ex usu.* Ebből is sokak mentességét magyarázni lehet (SCHWARTNER *l. cit.*). És királyi rendelések szerint az elhagyott vagy szántóföldekké vált szőlőket is csak úgy kell tekinteni, mint irtásokat (*Resol. R. 1775. 1784. ap. PFAHLER, p. 132.*); a' mit Verbőczy tanításával is támogatni lehet; *I*, 133. §. 45.

k) 1222, 20. 1498, 49. — *l)* 1563, 72. 1647, 95. §. 3. *Dec. 2. Decim. ex jure.* — *m)* 1715, 97. §. 4. „*Contractus debita formalitate initos et authentico scripto roboratos.*“

226. §.

Kik mentesek a' tizedtől?

IV. A' tizedtől 1) már régóta menekedtek a nemesek, de csak saját nemes birtokokra nézve *a)*: mert ha jobbágy-földet művelnek, akár más úr *b)*, akár magok *c)* határában, attul a' szokott tizedet ökis megadgyák *d)*. Ha pedig úri és jobbágyi földek felcseréltetnek, a' teher is átszáll *e)*. A' Somogyi nemesesség mind maga mind a' jobbágyok tizedéért, örök alkú szerint, a' Pannonhegyi Apátnak mais fizet *f)*; de mivel annak következtében a' földesurak magok jobbágyaitul az egyházi tizedet szedik, az említett örök alkú nékiek hasznát is hajt. A' Szepesi nemesség csak 1776-ban mentesült *g)*.

2) Tized alól kivételnek az egyházak és az iskolák (*ecclesiastici et scholares*) azon földekre nézve, melyeket eredeti mentességgel nyertek *h)*.

3) Ráczok, Oroszok, Oláhok azon helyeken, hol mentességgel telepedtek *i*).

4) Az egyház nemesei alap telkeiken *k*).

5) A' kiknek tized alá tartozó jövedelmök nincsen; csak hogy mégis minden gazda magáért és háza népéért keresztpénzt (*pecuniam christianitatis*) fizetni tartozik *l*).

6) Végre mentesek mind azok, a' kik végre-hajtott szabadító levelet bírnak *m*).

a) 1439, 28. 1492, 50. *etc.* Eleinte pedig nem csak a' nemesek, hanem a' papok és apáturak is tizedet adtak. *Colom. I*, 66. 1291, 26. Bizonyították ezt a' mentő levelek is, p. ok. FEJÉR Gyűjt. *IV*, 1. p. 136.; sőt világosan kimondgya III. Béla Király 1190-ben a' Pécsi Püspöknek adott levelében, *ap. KOLLER, Hist. Episc. Quinqueeccles. I*, p. 298.

b) 1563, 69. *Dec. 6. Decim. ex privil.* — *c*) 1563, 70. — *d*) Kivéve voltak régenten, a' kik a' török foglalás által javaikat vesztvén más uraknál menedéket nyertek. 1563, 71. 1638, 59.

e) 1659, 54. *pr. Dec. 4. Decim. ex usu.* Elváltozhatik még a' jobbágy telek és szabaddá lehet, midőn osztály miatt elbecsültetik (*Trip. I*, 40.).

f) 1729, 45. Az egész somma 6500 fr. — *g*) Említve találjuk ezen pört már 1563, 70.

h) 1458, 10. 1574, 22. §. 6. 1647, 95. §. 11. — *i*) 1481, 3. 4. 1495, 45. 1500, 29. 1569, 28. — *k*) P. ok. 1500, 29. §. 4. — *l*) 1498, 52. l. 1625, 45.

m) Ötödik István Király az Egri Püspöknek adott levelében a' felmentéseket kemény szavakkal tiltotta: „*qui relaxaverit in specie, indignationem Dei omnipotentis et Sanctorum Regum se noverit incursum*“ (KATONA, *Hist. crit. V. p. 587.*), és okát evvel adgya: „*ne causa malignandi per ambitiosos sceleratos laicos contra ecclesiam regalem inveniatur.*“

A' tized alól 1495-ben kivételnek a' falusi bírák avval, hogy a' tizedelő tiszteket ők tartsák (1495, 42.); de

mivel ezen szabadság igen terhes volt, már a' következő ország-gyűlése az előbbi rendet vissza-állította (1498, 51. §. 8.), és ez későbbben sem változott (1613, 4, 1647, 95. §. 10.) — Az aratók részéről, *de quota messoriali l.* 1498, 52.

227. §.

A' tized kibérléséről.

V. Különös törvények vannak a' TIZED KIBÉRLÉSÉRÜL. Mátyás Király törvénye a) azt rendelte hogy a' Püspökök nagy szükség esetét kivéven, a' tizedet bérbe sem adhassák. Ennek oka volt, mivel a' bérelők tűrhetetlen csikarásokat űztek b). De későbbben a' háborús idők miatt a' bérelést elkerülni nem lehetett; és akkor hatalmasabb emberek távoztatása végett magok a' földes-urak a' bérlésben első-séget nyertek c); a' mi csak hamar oda fordult, hogy a' Püspökök ellenzése d) félre tétetvén következő rendszabás keletkezett :

1) Sz.-György körül a' tized ura tartozik maga emberét küldeni, kivel a' földes-urak, ha kívánnák, alkúra léphessenek e); és csak akkor, ha Sz.-György napjának előtte és utánna két héttel a' földes-úr alkudni nem akarna, lehessen a' tizedet más valakinek bérbe adni f). Továbbá

2) Hogy a' szokott és meghatározott bért (*consuetum et limitatum pretium*) a' Püspök fellyebb ne emelhesse g); a' bérelő földes-úr pedig az egész bért azonnal kifizesse h); vagy el nem fogadás esetében az Alispány kezébe leolvassa i). Midőn pedig a' tized bére kiszabva nincsen, és a' két úr megegyyezni nem tud, hogy az ilyen esetben a' tizedet másnak adni ne lehessen, hanem a' Püspök azt maga szedes-

se *k*). Ezen tekintetben az 1647 esztendő mértékül szolgál *l*).

3) Hol a' szerződés egész vldékre terjed (*in cultellus*), az illető bért magok közt a' földes-urak kivetik; az előforduló nehézségeket pedig a' megyei hatóság igazította *m*). Végre

4) Ha a' kibérelés másképpen történt volna, hogy akkor a' Püspök azon esztendőbéli tizedet elve-szította, és a' földes-úr ingyen szedhesse *n*).

Egyébaránt ha örök szerződés nincsen *o*), a' Püspök hatalmában áll a' tizedet akár szedetni akár bérbe adni *p*). És várak körül háború idején a' Királyi Kincs megelőzi a' földes-urat is *q*); kivévn, mikor emez egyéb javait veszve véghelyen lakik *r*). Sőt előzés királyi adománybul is eredhet *s*).

a) 1481, 8. — *b*) *Id. et* 1495, 27. — *c*) 1546, 55. 1547, 35. — *d*) 1553, 8.

e) 1547, 35. 1548, 61. — *f*) 1546, 55. §. 2. 1659. 34. §. 1.; jobbágyoknak is, *Dec. 5. Decim. ex privil.* és ezt mivel természetes igazság, megyei végzés nem is gátolhatta (*ibid.*).

g) 1548, 61. §. 2. 1647, 95. §. 1. — *h*) 1655, 89. §. 3. — *i*) 1647, 95. §. 2. — *k*) 1548, 61. §. 3. 1647, 95. *pr.* — *l*) *Dec. 10. Decim. ex usu.* Ennek oka 1647, 95. cz.-bül folyik, De ha későbbben a' tized bére változott, az le nem szállittatik.

m) 1647, 95. §. 2. 1655, 89. §. 4. — *n*) 1548, 61. §. 5. 1647, 95. *pr.* Zaklatás régi példáját olvasni lehet FEJÉR Gyűjteményében *VIII*, 3. p. 746 *sqq.*

o) 1715, 97. §. 4. — *p*) 1548, 60. 1550, 17. *etc.* — *q*) 1563, 68. 1569, 27. 1574, 22. 1659, 54. 1715, 11. — *r*) 1574, 22. §. 5. — *s*) 1647, 95. §. 2. Bővebben értekezik ezek eránt: *Legum decimalium R. Hung. discussio et combinatio. Agrice*, 1807. 8.

228. §.

A' tized beszédéséről.

VI. A' tizedet szedni kell : 1) kalászban nem szemben *a*); 2) borra nézve megtartva a' törvényes mértéket *b*); 3) minden egyéb zsarolás tiltva vagyon, hatalmaskodás büntetése alatt *c*); nevezetesen a' szedő tiszteket tartani *d*), vagy a' termést kicsépelni és behordani az adózók nem tartoznak, kivéven régi szokás vagy alkú mellett *e*); 4) magok a' beszédők hazafiak legyenek, és ha lehetséges birtokos emberek, idegent szabad volna a' szedéstől el is tiltani *f*); 5) kilenczed megelőzi a' tizedet *g*).

VII. Ha valaki szokás ellen a' köteles tizedet megtagadná *h*), vagy annak beszédését gátolná, vagy a' beszédett tizedet erőszakkal elvinné, kétszeres adóval bűnhődik, *dupli poenam incurrit i*). A' törvényes bérlőt pedig háborgatni annyi volna mint erőszakot üzni, de viszont a' földes-úr erőszak díját (*poenam violentiae*) követelhetné a' törvénytelen bérlő ellenében *k*).

a) 1625, 45. — *b*) 1655, 31. — *c*) P. ok. 1563, 68. 1681, 44. Keményebb volt 1574, 23. — *d*) 1498, 51. §. 7. *Urb. VII*, 16. Ennek ellenébe a' régiebb törvényeknek ereje nem lehet, 1481, 7. 1495, 42. — *e*) 1548, 62. 1655, 89. §. 5. 1659, 56. *Urb. III*, 15. Sikeretlen itt is a' régiebb törvény 1498, 51. Alkut pedig az adózók és a' tized ura között hiába ellenezné a' földes-úr is. *Dec. 7. Decim. ex usu.*

f) 1681, 44. §. 2. — *g*) 1495, 44. 1500, 29. Ennek értésére vegyünk példát : Száz keresztből ha előbb tizedet vennénk, ez tiz kereszt volna, és maradna kilenczven; ebből a' kilenczed hasonlóképpen tiz kereszt; marad az adózónak nyolczvan keresztje. Ha pedig előbb kiveszszük a' kilenczedet, ez százbul 11%; marad 88%, és

ennek tized része volna : $8 + \frac{3}{10} (= \frac{72}{30}) \cdot 1 - \frac{8}{90}$, öszvesen $8\frac{2}{3}$; marad az adózónak ismét 80 k. — Az említett törvények (1495, 44. 1500, 29.) világi és egyházi javak között éppen semmi különbséget sem tesznek; I. Lajos Kir. idejében pedig még a' sorrul semmi kérdés sem volt, és azért az ő törvényéből (1315, 6.) különbséget következtetni nem kellene. A' beszédés idejéről l. 212. IV.

h) *Dec. 2. 3. Decim. ex usu.* Irtástul ugyan tized nem jár, de ha szokásban vagyon, nem tagadva, hanem per útján kell szabadulást keresni. *Dec. 8. eod.* Midőn pedig hoszszas bérless ideje múlt, szokásra hivatkozni nem lehet. (*Dec. 1. 5. eod.* talán homályos alkúra vonatkoznak).

r) 1548, 61. §. 6. 1609, 17. §. 2. Régi levél szerint az álnok vagy makacs adózó az eltagadott tizedért kilenczet vesztett (FEJÉR, *Cod. Dipl. V*, 2, p. 341 sq. an. 1276.). Későbbben egyházi büntetések alá vétetett (*Sigism. VI*, 6. 1481, 2. 3. 9. 1495, 37.). — k) 1622, 70. 1655, 89.

Minekutánna I. Lajos Király az ország erősebb védelmére a' kilenczetet rendelte; ugyan azon tekintet alá jött a' tized jövedelme; (p. ok. 1463, 4. 19. 1518, 3. Toln. 1518, 1. 3. 19. Bács. 1521, 11. 26. 34. 1525, 16. 48.). Ma pedig az egyházi Főurak esztendőnkint az ország védelhelyeire bizonyos kiszabott segédelmet fizetnek.

229. §.

A' harminczadrul.

HARMINCZAD azon vám, melly áru-javaktul szedetik, midőn az ország szélén (behozatva, kivitetve, vagy átvitelre) átszállítatnak. Nevének régenten az adó mennyisége megis felelt a); ma külömbféle tekintetekből többször is változások történnek b). A' jövedelem pedig azok közzé tartozik, mellyeket a' koronától elvonni nem lehet c).

A' fizetéstül ki vannak véve : 1) bizonyos javak, t. i. az apróságok egygy forinton alól d); 2) bizonyos személyek, t. i. a' nemesek, egyháziak, és a' szabad

királyi városok, azon javakra nézve, melyeket az austriai birodalom egyéb tartományai-
bul tulajdon szükségéikre hozatnak *e*). De kereskedést űzve ők is
fizetni tartoznak *f*); sem hort *g*), sem egyéb ter-
mést *h*) ki nem véve.

Kijelelte a' törvény a' harminczad helyeit is *i*);
és a' földes-urakat arra kötelezi, hogy a' szükséges
helyeket illő áron és zálog nevében oda engedgyék,
úgy hogy szűnván a' harminczad a' helyet is megvált-
hassák *k*).

A' tisztviselőkre nézve pedig törvényes szabás,
hogy azok magyar hazafiak legyenek, és midőn lehet
birtokosok *l*), de soha sem Zsidók *m*). Törvénytelen
zsarolások erőszak büntetése alá esnek *n*). A' ki pe-
dig álnokul az adót rövidíti (*defraudator*), az illető
javakat elveszti *o*).

a) *Sigism. II*, 17. A' harminczad neve már 1260 ta-
láltatik, FEJÉR, *C. Dipl. IV*, 3. p. 10. — *b*) 1655, 100.
1659. 61. 1681, 44. §. 3. 1715, 91. 1729, 2. Állottak ha-
sonló vámok régenten az országon belől is (p. ok. FEJÉR,
C. Dipl. IV, 2. p. 304 *sqq.* 310 *sqq.* 323 *sqq.*); de ezek
régén megszűntek. — *c*) 1514, 3. §. 7.

d) p. ok. 1492, 27. 1553, 18. — *e*) P. ok. 1498,
35. 1553, 18. 1559, 44. 1574, 25. 1630, 17. 1662, 40.
1723, 14. 1807, 19. A' szabad királyi városokrul szálla-
nak 1498, 35. 1559, 44. 1639, 17. De a' polgárok men-
tessége régen megszűnt, főképpen a' *tributum* szó kétes ér-
telme miatt; (p. ok. 1270-ki levélben ezt olvassuk : *ut per
totum regnum nostrum de suis mercimoniis propriis nullum
tributum solvere teneantur, sicut etiam aliorum hospitum no-
strorum libertas id requirit*). FEJÉR, *C. Dipl. V*, 1. p.
27. és nem nagy különbséggel p. 148. minden kétséget ki-
zárnak ezen szavak egygy 1262-ki levélben : „*nullum tri-
butum, nullamque mutum (Mauth?) vel tricesimam — — du-
re teneantur*”; KATONA, *VI*. p. 354. és FEJÉR, *C. Dipl.
IV*, 3. p. 67.).

f) P. ok. 1548, 55. 1559, 44. 1574, 37. — *g)* 1638, 49. — *h)* *Ibid. rubr. et* 1662, 40. 1723, 14. 1807. 19. Említve találtatnak még a' só-fuvarosok (*salinarii*) nyolcz ökörre terjedő mentességgel, 1622, 68. 1655, 109.

i) 1498, 34. 1715, 91. 1723, 13. §. 1. — *k)* 1553, 18. 1715, 91. 1773, 13. §. 6.

l) P. ok. 1498, 30. 1553, 18. 19. — *m)* 1630, 15. Harminczadosok mint követek ország-gyűlésétől kizárva voltak, 1649, 44, §. 2.; de már a' N. M. Királyi Kincstár engedelmével mehetnének. 1715, 50.

n) P. ok. 1681, 44. 1723, 13. — *o)* 1498, 29. 1559, 44. 1609, 17. Ha nemes ember nemtelen úti társát álnokul megmenteni törekedne, a' vámszedő mind a' kettőnek árú javait elfoglalhatná (1498, 35. §. 6.).

MÁSODIK RÉSZ

MÁSODIK KÖNYVE.

AZ ÖRÖKLÉSRŐL.

230. §.

Bévezetés.

Nincs jutalmasabb jószág-nyerés az öröklésnél, melly által a' meghalt ember jószága, vagyona, másra t. i. előre száll. De az öröklésnek külömbféle nevei vannak. Mert 1) tárgyra nézve: az örökség bizonyos egygy jószágbul állhat, vagy a' meghalt egész vagyonából. (*Successio in res singulares, vel in universum patrimonium defuncti*, másképpen: *titulo singulari et titulo universali*). Ez nagy külömbséget tesz, kivált adósságokra vagy más terhekre nézve; mert némelly terhek csak bizonyos jószághoz vannak kötve, vagy bizonyos jószágot terhelni nem lehet, úgy hogy a' megholtak minden személyes adóssága csak a' többi vagyonára háramlik. De azonkívül bizonyos jószágokban az örököltetés (*jus successionis*), és az öröklés rendgye (*ordo successionis*) külön-külön és külömbféleképpen lehet elhatározva; a' mi csak ugyan magyar hazánkban fekvő nemes jószágra nézve többször úgy van mint nem. És ennek jelét a' magyar nyelv is

viseli, az örökség és örökös nevekben. Mert örökség szorosan csak annyi mint *perpetuitas*, és örökös annyi mint *perpetuus*: mind a' kettő tehát csak bizonyos egygyes jószágra megyen. *Hereditas* pedig és *heres* a' megholt ember egész vagyonára vonatkoznak. És mivel a' Magyaroknak azokra saját különös szavai nincsenek, erőltetve ezen tágasabb értelemben is az örökség és örökös szavakat használja. Annál szükségesebb tehát a' különböző esetek benső valóságára figyelmezní, és a' kétes szavak értelmét, a' tárgy minősége szerint megkülönböztetni. Mi a' hol szükségesnek talállyuk, szóval is a' különbséget röviden jelenteni fogjuk, úgy hogy vagyon örökösérül és jószág örökösérül, nem különben vagyon és jószág örökségérül szóllunk. Egyébaránt tudni kell, hogy a' ki az egész vagyonnak valahányad, p. ok. harmad, negyed részében öröklík, az is vagyon örököse, *heres*, mert osztály előtt a' reá szálló darabok kijelelve nem szerint sincsenek. A' vagyon örökösei pedig, legalább a' vagyon tekintetében, a' megholtnak képét viselik, *heredes defunctum repraesentant*; sőt némi tekintetben, (követelésekre és tartozásokra nézve) maga a' vagyon személy helyét állja, p. ok. adósok, vagy össze-hívott hitelezők ellenében (*adversum debitores, et concurrentes creditores*).

Továbbá tárgyra nézve különböztetni lehet és kell is 1) a' királyi kincsre tekintve az adományos és egyéb jószágot; 2. a' rokonokra tekintve az ősit és keresményt. És azonkívül bizonyos jószágokról különös szabályok vannak, p. ok. az egyházi keresményrül, a' Nagyurak dísz-javairul, a' házas társak szerzeményérül, és a' t.

2) Okra nézve az örökség vagy az utolsó birtoikos, vagy az elődök, és különösen az első szerző

rendeletéből ered; azon kívül királyi levélből, vagy éppen törvényből (többnyire csak pótolólag).

Intézkedni pedig az örökségről lehet 1) szerződés által, mert ezt a' törvény nem tiltja *a)*, csak senkinek igazságát *b)*, vagy az ország törvényét *c)* ne sértse. 2) egygy oldalú intézkedés, végső rendelés által, *per testamentum*.

a) *Trip. I*, 63, 65, 66. A' római törvény szerint örökség szerződésből nem eredhetett, *pacta successoria, tanquam turpia damnata erant*.

b) P. ok. Ősi javakra nézve a' törvényes örökösöket. 1723, 47.

c) P. ok. Holt kézre, vagy idegenekre nézve. 1715, 16. 23.

I. SZAKASZ.

V É G R E N D E L E T R Ő L.

231. §.

Mi az, és mi szükséges külsőképpen, hogy sikere legyen?

△ Hazánkban a' végrendeletek régenten az egyházi és római Törvény szerint ítéltettek. De mivel azokat jól kevés ember tudta, hiba miatt sok végrendelet fogatlan lett. Azért tehát 1715-ben tulajdon hazai törvény keletkezett *a)*, melly szerint a' szerzők már kisebb bajjal intézkedhetnek, és minden esetre czéllyokat könnyebben elérhetik. Fő dolog, hogy hazai törvényünk szerint már nem szükséges egész vagyon örökösét kinevezni, a' mi annakelőtte elkerülhetetlenül megkívántatott; mert római és annál fogva egyházi Törvény szerint „*Testamentum est ultimae vo-*

luntatis declaratio directam heredis institutionem in se continens“. Világos hogy az említett törvény után a „*testamentum*“ benső valósága elváltozott, és hogy a római határozat az élő magyar törvénybe nem illik. Nálunk a VÉGRENDELET: javakról halál esetére tett egygy oldalú, (vagy másolható) intézkedés. Egygy oldalúnak vagy másolhatónak mondgyunk azért, hogy örökítő szerződésektől különbözzön.

Foganatos lesz a végrendelet, ha ellene sem külső sem benső tekintetben törvénytelenység, az az hiba vagy ellenvetés nem találtatik.

Külső képpen tekintetbe jön 1) az intézkedő személye, hogy mind akarásra, mind akarattyának jelentésére természetes tehetsége légyen *b*); és hogy nevezetesen végső intézkedéstől őtet a törvény el ne tiltsa *c*). Gyermekek (tizenkét esztendőn alól) hiában intézkedne *d*); és hiában szerzetes, a ki tellyes szégyenséget fogadott, mert ennek saját jószága nem lehet. Ollyan szerzetes pedig, a ki Romából királyi helyben-hagyás nélkül szerzetből fogadásátul felmentést nyert, (*qui absque placito regio dispensationem a votis Roma impetravit*), büntetés fejében végrendeletet nem tehet *e*). A ki bűn, p. ok. Felség-sértés miatt minden javait vesztette, természetes hogy annak sem későbbi, sem előbbi rendelése meg nem állhat *f*).

2) Tekintetbe jön a törvény által kiszabott tartás, (*solemnitas lege praescripta*); mert ha erre nézve a végrendelet hibás (hiányos) volna, ereje nincsen *g*).

3) Távul legyen a végrendeletstől minden ravaszság, és nem ritkán történni szokott kerítések (cselszövések); „*omnis fraus omnesque non raro in testatores usurpari assuetae circumventiones absint et praecautae*“

cantae habeantur“ *h*). Ijesztésről, kényszerítésről a' törvény nem szól; *de circumventio*, kerítés, kétség kívül arra is kiterjed.

a) 1715, 27. — *b*) P. ok. Kisdednek, vagy örültnek (okszerű) akarásra, siket-némának tolmács nélkül akarattya kijelentésére természetes tehetsége nincsen. De az örűlt-ség előtt, vagy világos időközben tett intézkedés megállhatna. A' zár alatt lévő pazarlónak megszorítása törvényeinkben nem találtatik; nem is szükséges, mert az ősi-ről úgy sem intézkedhetik.

c) 1715, 27. §. 1. „*activitate testandi pollens*“ — *d*) *Trip. I*, 111. *III*, 30. §. 4. — *e*) *Intim.* 30. *Maj.* 1795. — *f*) De nincs törvényes ok, mellynél fogva ez becsületvesztésre is kiterjedne.

g) *l.* a' követk. cz. — *h*) *cit.* 27. §. 3.

232. §.

A' végrendeleti szertartásról.

Helyes okokbul a' végrendelet bizonyos SZERTARTÁSOKHOZ vagyon kötve; részint csalások vagy tévedések eltávoztatása végett, részint hogy az intézkedőnek illő megfontolásra több ösztöne legyen. Rend-szerint pedig az intézkedés vagy hiteles Helyen történik, vagy köztanúk előtt. Hiteles Helyek végső intézetekre nézve a' következők: 1) a' Nagy-Mélt. Királyi Udvari Cancellária. 2) Az Ország Nagy-Birái és azok Itélő-Mesterei, *Judices Regni Ordinarii*, *eorumque Protonotarii*, a' kik t. i. hiteles pecsétet bírnak, nem azok Irói (*Secretarii*) vagy a' Királyi Tábla hiteles Jegyzői. 3) Káptalanok és Konventek, mellyek hiteles pecsétet nyertek *a*). 4) Megyei közgyűlésből kiküldött Al-Ispány vagy Szolgabíró Esküdttével *b*). Eljárhatnak a' N. M. Cancellaria vagy Káptalanok és Konventek kiküldött tagjai is; amaz ugyan egygy udvari Tanácsost, emezek két tagot szoktak kiküldö-

ni c). Egyébaránt az intézkedő rendelkezéseit vagy írásba foglalva benyújtja, és élő szóval erősíti, vagy írás nélkül csak szóval előadgja; az utolsó esetben szükséges a' vallását leírni; minden esetre pedig a' történt dolog hiteles jegyző könyvbe iktattatik, maga a' végrendelet pedig a' levéltárba letétetik, és csak az intézkedő halála után hirdettetik d). De ha tetszik a' bizonyító hiteles levelet azonnal is kiveheti, hogy holta után az örökösök vagy mások, a' kikhez illik, könnyebben megtalálhassák.

Midőn nemes ember végrendeletét köztanúk előtt teszi, szükséges 1) öt tanú jelenléte; 2) hogy ezek is nemesek, vagy nemesi szabadsággal élő, vagy legalább tisztességes emberek legyenek, „*nobilitari vel aequipollente praerogativa gaudentes, vel in casu necessitatis alii etiam honestae conditionis testes*“; 3) hogy az intézkedő által megkérve; és 4) hogy egyszerre mindnyájan jelen legyenek; 5) hogy mind az intézkedő, mind a' tanúk az írott végrendelet aláírják és pecsétellyék; ha pedig az intézkedő nem írhatna, helyébe az aláírást és pecsételést egygy hatodik hasonlóul megkért és egygyütt jelenlévő tanú tellyesíthetné e).

Toldalék vagy részintézkedésre pedig, *ad codicillum*, csak három tanú kívántatik f).

a) 1492, 97. 1715, 27. §. 1. 1729, 24. §. ult. — b) *cit.* 27. §. 9. Megállana-e a' megyei közgyűlésen bemutatott végrendelet? Erre sem kedvező törvényt, sem szokást felhozni nem lehet. — c) Régi példák vannak FEJÉR Gyűjteményében (*Cod. Dipl. I, 1. p. 73. 188. V. 2. p. 417. etc.*). Egygy káptalanbéli előtt is (*V, 1. p. 73 sq.*). *VI, 1. p. 66 sq.*). — d) *cit.* 27. §. 8.

e) *cit.* 27. §. 1. 2. Mivel a' törvény világosan nem mondja, hogy kinek kinek tulajdon pecséttye kívántatik, az emberi gyarlóság tekintetéből szokassá vált a' kedvezőbb magyarázat. Mert egyébként a' meghívott tanúk feledé-

kenysége, vagy a' hirtelen szükség miatt sokszor az intézkedés, kivált falu-helyen, végbe sem mehetne.

Házasságok között nem éppen ritka a' közös intézkedés, *simultaneum s. mutuum testamentum*, úgy hogy mind a' ketten egyszerre intézkednek, egygy írásban, és ugyan azon tanúk egyszeres aláírásával. Sőt némellykor egymást örökösnek nevezik, (*reciprocum testamentum*, viszszoneos intézkedés, viszszoneos örökítés); vagy egyébképpen egymásra tekintve rendelkeznek (*corresp. ctivum testamentum*, egymásra tekintő intézkedés). Mind ez megáll, mert semmi törvény sem ellenzi.

f) 1715, 27. §. 6. Római törvény szerint *codicillus* az intézkedő által írott és a' vagyon örökösének szőlő levél volna, mellyben csak örököszt kijelelni nem lehet, de minden egyéb végső rendelkezéseket megtenni szabad. Hazánkban pedig *codicillus* többnyire a' korábbi végrendelet változtató vagy pótoló toldaléka. De ha valakinek tetszene csak némelly javairul intézkedni, ezt *codicillus* rendgye szerint, az az három tanú előtt, más korábbi végrendelet nélkül is megtehetné. És annál fogva *codicillus* magyarul: vagy toldalék- vagy részintézkedés.

233. §.

F o l y t a t á s.

Némelly végrendeletekre vagy bizonyos rendelkezésekre nézve kedvezőbb törvények vannak. Illyenek; 1) a' kegyes hagyományok (*pia legata, i. e. legata pro piis causis*), p. ok. árvaházakra, iskolákra és más efféle intézetekre, mellyek a' közjó előmozdítására czéloznak; 2) A' katonaszemélyek végrendeletai, háború idején, az az mihelyest háború tekintetéből szokott zsoldokhoz toldalékot nyernek, *stipendii augmentum a*). 3) Midőn a' szülők egyedül magzattyaikra nézve intézkednek, *testamenta parentum inter liberos*. 4) Járvány-halál idején, *tempore pestis*, mert akkor tanúkat egybe gyűjteni nem lehet.

Mind ezekre nézve elég, ha az intézkedő rendelését maga kezével írta és aláírta *b)*, vagy akarattját élő szóval két tanú előtt kijelentette, *testamentum nuncupativum c)*.

a) 1836, 9. §. 3. — *b)* 1715, 27. §. 5. A' szokás még valamivel tovább megy, mert a' végrendeletet helyesnek talállya, habár más kezével írva volna, csak az intézkedőnek erősítő nyilatkozása és aláírása következzen. — *c)* Rendszerű esetekben is élő szóval öt tanú előtt tett intézkedést a' N. M. k. Curia helyben hagyta, p. ok. *Sent.* 24. 94. 95. *de action. Fisci R.*

234. §.

F o l y t a t á s .

A' szabad királyi városok régi szokásokat 1715 után is megtarthatták; de különösen megkívántatott, hogy az intézkedőnek a' végrendelet felolvastasson, és hogy ő azt élőszóval a' tanúk előtt maga valóságos végakarattjának vallyá *a)*; de mivel ebből nehézségek eredtek, újabb törvény a' felolvasztatást elengedte *b)*. Nyilvános hitelességgel intézkedni lehet a' városi Tanács, vagy kiküldött tanácsbéliek előtt *c)*.

Különös pedig az, hogy városi birtokrul azon nemesek is, a' kik sekvő nemes jószágot nem bírnak, vagy a' kiknek nemessége gyanú alatt vagyon, szükség esetén kívül, végrendeletet, csak a' városi Tanács vagy városi tanúk előtt tehetnek *d)*.

Jobbágyokra nézve a' törvény hallgat; és annál fogva vagy köztörvény vagy helybéli szokás szerint intézkedhetnek *e)*.

A' kik az országon kívül vannak, azoknak intézkedésre a' törvény két utat nyitott : 1) a' N. M. Magyar Királyi Udvari Cancellaria, vagy az

Ország valamelyik Nagy-Bírája vagy Itélő-Mester előtt, ha ilyen Úr ottan mulat. 2) A' helybéli szokás szerint, csak hogy erről per támadván hiteles tanúsító levél kívántatik, mert a' külföldi szokásokat bíráink esmerni nem tartoznak f).

a) 1715, 27. §. 7. — b) 1840, 14. Szükségesebb volna ez a' vakokra nézve, ha intézkedéseket más kezével írásba foglaltatták.

c) Különös szokás volt régenten Posony városában, hogy a' városi Tanács és egyszersmind az ottani Káptalan küldöttyei előtt kellett intézkedni, és mulhatatlanul az egyház javára valami hagyományt rendelni. FEJÉR, *Cod. Dipl. VIII*, 1. p. 617. *IX*, 1. n. 322. 331.

d) 1655, 46. 1715, 27. §. 11. — e) *Trip. III*, 30. §. 6. Különösen a' Jászokrul Kúnokrul másutt. — f) 1729, 24. §. 10. 11. 12.

235. §.

A' végrendelet tartalmáról.

A' végrendelet benseje nem egyéb, mint annak tartalma, melly főképpen örökös kinevezéséből és hagyományok rendeléséből áll. Hagyománynak nevezni lehetne az intézkedő egész vagyonát is; de különös értelemben csak bizonyos jószágot jelent, melyet az intézkedő valakinek hagyott, mint a' deák *legatum*; és onnan ered hagyományos, *legatarins*.

I. Vagyon örökösét nevezni nem szükséges a), de nevezni többet is lehet, egygyenlő vagy különböző részekre, p. ok. egynek felet, másnak harmadot, harmadiknak a' maradékot. Vagy az első örökös mellett azon esetre, ha ő vagy előbb meghalna, vagy más okból az örökség reá nem szállana, második helyettes örököst (*vulgaris substitutio*). Sőt midőn az apa javait maga gyermekének hagygya, ennek is azon esetre, ha kisdéd korában (12 esztendőn alól) elhal-

na, örököszt rendelhet, *pupillaris substitutio b*). Nem különben a' maga kinevezett örökösének szoros kötelességül feladhattya, hogy az örökséget el ne idegeníttse, hanem a' kijelölt utód örökösnek, vagy örökösöknek bizonyos idő telvén átadgya, vagy halálakor átjuttassa, *substitutio fideicommissaria*. Ezekről bővebben alább.

II. Minden esetre pedig az örökös vagy hagyományos személyére nézve szükséges, hogy a' neki szánt javak nyeresére, birtokára képes legyen. Elhatnak p. ok. ideis a' holt-kézről, vagy az idegenekről szóló törvények c).

III. De főképpen a' javakra nézve figyelmezní kell, hogy azok az intézkedő szabad rendelkezése alá tartozzanak, mert más igazságát sérteni nem szabad. Így p. ok. mivel az adományos jószágban az örökölhetés egészen a' királyi levéltől függ, és mihelyest levél-igazolta örökös nincsen, az olyan jószág a' királyi kincshez viszszaszáll; erről a' fogyatkozó hiában intézkedne, mert intézkedésének a' Király igazsága ellene állana d) Hasonlóképpen hiába intézkedne akárki ősi javakról mind addig, míg azokhoz törvényes örökösök találtnak e); a' mi annyira ország törvénye, hogy már ingókra is kiterjed f); és hogy annak ellenébe királyi kegyelem-levél (*privilegium*) erőtlen volna g). Egyenesen is parancsollya a' törvény, hogy a' ki ősi jószágot eladott, azt maga keresményéből pótollya h). Midőn pedig valamely ősi jószághoz minden törvényes örökös elfogyott, akkor az utolsó birtokos intézkedve senkit sem sért, és így magában az ősiségben többé semmi akadályja nincsen i). A' mi nem ősi, azt a' törvény keresménynek tekinti, és arral rendszerint mindenki szabadon rendelkezik k), azon értelemben t. i., hogy sem gyermekei, sem atyafiai

sérelemről nem panaszkodhatnak, és a' végrendeletét sérelem miatt el nem dönthetik. De másféle okok a' szerző szabadságát igenis lekötve tarthatták, p. ok. ha maga csak olyan feltétel alatt nyerte a' jószágot, vagy ha későbbben más valakivel olyan kötelező szerződésre lépett.

a) 1715, 27. §. 4. Ebből következik, hogy végrendelet (*testamentum*), és pótoló- vagy rész-rendelet (*codicillus*) között benső valóságra, t. i. a' tartalomra nézve nálunk csak az a' különbség, hogy az elsőben vagyon örökösét kinevezni lehet, a' másodikban nem.

b) *Trip. III*, 30. §. 4. — e) Királyi rendelés (már 1776-ban) a' Török Császár alattvalóit kizárta minden ineneni alattvalók örökségétől, hagyományától. — Mivel pedig az efféle személyes akadályok megszűnhetnek, p. ok. a' szerzetes fogadásától feloldozást nyerhet, az idegen országhírávfelvétethetik; e' szerint könnyen kérdés támadhat, valíyon a' személyes akadály szüntével az örökség vagy hagyomány erőhöz jut-e, vagy sem? A' Római törvényben azt a' szabályt találjuk: *quae ab initio inutilis fuit institutio, ex post facto convalescere non potest* (*Reg. jur.* 210.); a' mi eredeténél fogva erőtlen, későbbi változások által nem erősödik. Azért az örökösben és a' hagyományosban megkívánta, hogy mind a' végrendelet keletkezésékor, mind a' rendelő halálakor a' jószág nyeresre képesek legyenek. De kegyesebb az austriai törvény; mely csak a' háramlás idejére tekint, és az akkori képességgel megelégszik (§§. 545. 684.). A' mi nálunk is megállhat; mivel kétes esetekben inkább a' rendeletet fentartani, mintsem eldönteni. A' háramlás pedig rendszerint az intézkedő halálával történik; kivévn, ha feltétel azt még függőben tartaná.

d) 1715, 26. — e) *Trip. I*, 58. 59. 1723, 49. *Dec.* 2. *divis. succes.* — f) *Dec.* 22. *divis. succes.* Verbőczi ugyan bizonyos helyeken úgy szóll, mintha a' birtokos, osztályt gondolva az örökösökkel, maga részéről szabadon intézkedne (I, 101. §. 2. III, 30. §. 1.); de ennek ellenébe áll a' szokás, és újabb törvény, 1723, 49. Csak a' kegyes hagyományok mégis kedvezőbb ítéletet nyertek. *Dec.* 27. *div. succ.*

g) *Dec.* 38. *div. succ.* — h) 1723, 49. — i) 1715,

27. §. 3. Kivéve a' jobbágyokat; mert ők ősi földgyeikről fogytatkozás esetében sem intézkedhetnek, hanem ezek a' földes-úrra szállának (III, 30.). Sőt ennekelőtte még a' keresett földek felét is a' földes-úr nyerte; de újabb törvények szerint (1836, 9. §. 9. és 1840, 8. §. 1.) már minden szerzeményekről szabadon intézkednek.

k) *Trip. I*, 5. 51. §. 9. 57. Midőn fiai által elejébe terjesztett oszállyozást az apa helyben hagyta, a' törvényszék azt is végrendeles gyanánt tekintette (*Dec. 4. ad inval. condit. pignor.*). Kétes lehet pedig azon kérdés, vallyon a' szabad rendelkezés annyira kiterjed-e, hogy valaki szerzeményéből minden gyermekeit kizárhatná? De ennek vitatkozása több esmeretet kíván; tehát másutt.

236. §.

Mennyire terjed az egyházfiak szabad intézkedése?

a. A' Katholikusoknál.

Régi és tartós vitatkozásban állottak az EGYHÁZI FŐ-URAK azon javakra nézve, mellyeket az egyházi jövedelemből szereztek. Ők végintézkedésre a' köztörvény szerint tellyes szabadságot követeltek; mások pedig azt vélték, hogy mivel az egyházi javak királyi adományból eredtek, és soha vissza nem járnak, hogy azért a' királyi kincs némi pótolást kívánhat a). Második Ferdinánd Cs. és Király 1625-ben (*Dec. 11-kén*) kiadott levelében b) a' dolgot oda intézte, hogy az egyházi Fő-Urak, vagyonok bizonyos részeit egyházi czélokra hagyván, de a' véghelyek védelmére is illő hagyományt rendelvén, egyébaránt szabadon iintézkedgyenek; és ugyan azt I. Leopold is megerősítette. De mivel az illendő mérték felett folyvást nehézségek támadtak; 1703-ban alkuképpen újabb rendelés következett, melly az akkori esztergami Érsek nevéül KOLLONICHI EGYGYEZÉSNEK neveztetik, (*conventio Kollonichiana*) c): melly ugyan

ellenmondás nélkül nem maradt, de világos törvény következtében *d)* mais teljes erővel bír. Ennél fogva tehát a' Fő-Pap-Urak, ha szélesebb királyi engedelmet nem nyertek, tiszta szerzeményök csak egygy harmadárul intézkedhetnek; egygy harmadrész az egyháznak marad, mellynél kimultak; és egygy harmadrész a' királyi kincsbe menvén, az ország védelmére tartozik. Azonban osztályozás előtt jár a' terhek lerovása, millyenek a' temetési költség, a' szolgák bére, és egyéb tartozások vagy adósságok. Könyvek a' Káptalannak vagy hivatalnak; isteni szolgálatra való készületek az egyháznál maradnak; házi butor és dicső Királyné Mária-Therezia kegyes rendelkezéséből *e)*, gazdasági készület, a' fenlévő lajstromok szerint a' hivatal tulajdona. Egyébaránt halál esetére tett adományok az alkú ellenében sikeretlenek *f)*. És az alkú azon apátságokra, prépostságokra is kiterjed, mellyek magános véduraktul függenek *g)*.

De Káptalanbélielk, Plébánosok, és a' többi világi papok szabadon intézkednek *h)*; csak hogy újabb időben vagyonok huszadrésze minden esetre kiszakasztva, nevendék- és megfoggyatkozott Papok intézetére szolgál *i)*. A' görög szertartásu egyesülteknél pedig olyan szabás vagyon, hogy a' pásztorkodó nőtelen papok ha intézkednek, a' papi özvegyek és árvák javára illő hagyományt rendelni tartoznak *k)*.

a) P. ok.1298, 28. — FEJÉR Gyűjteményében *in Cod. Dipl. VIII.* 4. p. 321. olvasni lehet a' Püspökök panaszát, mellyel 1338-ban a' Római Sz-Székhez folyamodtak. — *b)* PÉTERFY, *Conc. R. Hung. II.* p. 434 sq. és PRAY, *Hier. Hung. I.* p. 185 sqq. — *c)* Az alkú meglett 5. Dec. 1700; kihirdettetett pedig némi változtatásokkal, bővítésekkel, 15. Jun. 1703. Az első olvasni lehet PRAY-nál, *Hier. Hung. I.* p. 190 sqq. és KATONÁ-nál, *t. XXXVI.* p. 143 sqq. a' másodikat ugyan itt p. 227 sqq. Szabályai ezek:

„I. *Ut quoad obsignationem honorum et facultatum omnium, etiam allodialium, a quovis Praelato vita functo relictorum, immediate et omni mora seclusa, post casum mortis, a duobus capitularibus et uno officiali cameratico cuiuscunque gradus aut officii in illo loco existente, omnia bona mobilia quovis nomine vocitata, maxime vero litteralia documenta, exceptis utensilibus communibus, in loco quantum fieri potest tuto fideliter reponantur, ac totum antedictorum sigillis obsignetur. Si tamen illo in loco cameraticus nullus adesset; personae capitulares interea soli obsignent, et ab iisdem casus mortis viciniore cameratico quantocius per cursorem aut tabellarium proprium intimetur. Quod et cameraticus vice versa praestabit, si ipso praesente capitulares obesse contingeret.*“

„Exposit II. *Super mobilia haec obsignata, (aviticis in quae cognati succedunt, et foundationibus quae beneficio adnexa manent, seclulis), a praedictis duobus capitularibus cum deputato eum in finem a Camera Regia homine seu Commissario simul plenum, bene ordinatum et legitimum, sigillorum ac manus appositione roboratum conficiatur inventarium, cum annexa taxatione seu aestimatione rerum singularum, justa et aequa. Tale inventarium unus capitularium cum testamento defuncti D. ordinario, alter metropolitano, cameraticus vero suae instantiae conservandum tradit. Si vero bona sint immobilia, sive hereditaria sive acquisita, nullo consensu regio pro ulteriore dispositione firmata, ex quo soli Fisco R. qua legitimo successorum cedere deberent, capitulares nullam in iisdem jurisdictionem exercere, aut super iisdem aliquid inventarium seu conscriptionem formare possent, hoc jure exmissis solum cameraticis competente.*“

„III. *Executio testamenti si quod adest, aut si nullum adesset bonorum ordine sic dicto in inventario conscriptorum et taxatorum distributio, ab iis, quos defuncti ordinarius et metropolitani ac ex parte sua Fiscus constituerit, quamprimum, ne mora temporis res vel distrahantur, vel deteriorentur, modo fiat sequenti: Ut omnium primo expensae funebres, pro viribus facultatum ac cuiusvis gradus competentia insummendae, nec non stipendiati servitores, ut et creditores solvantur. Ubi tamen attendendum, quod si aliquo debito in praevjudicium ecclesiae aut seminarii, de quo inferius mentio erit a defuncto essent contracta; ea uti hisce expresse prohibita pro irritis habeantur. Dein libri omnes uti et MSS. capitulo, si cuius membrum defunctus fuerit, aut be-*

neficio quod habuit ad augendam et erigendam bibliothecam cedant. Indumenta vero sacerdotalia, vasa sacra et altarium ornamenta, tamquam res Deo jam sacratae ecclesiae obveniant. Prouti utensilia domestica, scilicet mensae et culinae cellariiue suppellex, sedilia, lecti, tapetes successori relinquenda. In quem finem non tantum liceret ecclesiasticis quoddam ejusmodi domesticae suppellectilis inventarium conficere, quae de successore in successorem venire quis desideret; sed etiam utile, necessarium foret bene ordinatum urbarium, seu omnium jurium, possessionum, fructuum beneficii regestum pro directione successorum conscribere.“

„IV. Ut quod deducto sic aere alieno in rem episcopatus aut praelaturae ejusdemque ecclesiae verso, distributis supra dictis superfuerit, id in tres partes aequales dividatur; e quibus unius partis praelectio fiat in emolumentum ecclesiae, i. e. in usum erigendi vel augendi clericorum seminarii aut ecclesiarum meliorationem ac parochiarum restaurationem, quo defunctus designaverit; secunda tertialitas obveniat Fisco Regis Hungariae, praesidiis et fortalitiis vel conservandis vel instaurandis impendenda; et de tertia pro libitu et arbitrio quisque ecclesiasticorum disponere possit, sive pro refrigerio animae in pia legata, sive pro cognatis aliisque; aut si praelatus ab intestato decederet, in hanc tertiam partem ii cognati succedant, qui vi legum patriarum ab intestato morientibus succedere deberent; si vero talium cognatorum nullus superest, eo in casu haec tertialitas, tamquam a defuncto indisposita et ita relicta, ex media parte fisco, et alia ex parte ecclesiae dividatur.“

„V. Bonorum ecclesiasticorum, seu ad fundationem ecclesiasticam spectantium, administratio sit penes duos, juxta benigniss. mentem Suae Majestatis C.R. anno 1675. die 39. Dec. explanatam, nempe ecclesiasticum unum et fiscalem alterum; illum defuncti ordinarius, hunc Camera constituent; qui mutua potestate administrabunt omnia, et eo maxime reflectant, ne boni desolentur, aut eorum proventus minuantur, aut quae ad bonam oeconomiam exercendam spectant negligantur; ob quam diligentiam competentem remunerationem in fine administrationis accipient.“

„VI. Proventus et fructus omnes durante hac beneficii vacantis administratione collecti aut pro hoc tempore colligendi usque ad installationem successoris, si beneficium ultra quadrantem anni vacare contingat, bifarie dividantur, una parte fisco, altera ecclesiae remanente.“

„VII. Quodsi vero aliquis, cujuscunque conditionis ille fuerit, a praespecificatis bonis ex hereditate defunctorum ecclesiasticorum, aut etiam fructibus medio tempore vacantiae perceptis quidpiam auferre aut celare, vel quacunque ratione ecclesiam et fiscum eatenus damnificare auderet, condigna legum poena rigore puniatur.“

d) 1715, 16. — e) A' Felséges Királyné minden akkori Fő-Papoknak megengedte, hogy szabadon intézkedgyenek csak azt kívánván, hogy a' szükséges gazdasági készületet (*fundum instructum*) hiteles lajstromok mellett ez utódoknak hagygyák. KELEMEN III, §. 176. n. 7.

f) *Resol. R. 12. Jul. 1783. n. aul. 5914.* Másféle adományok pedig megállanak. *Dec. 27. de act. Fisci R. — g) Intim. 28. Maj. 1784. n. ^{5480/415}*

h) A' Szepesi Plébánosokrul I. WAGNER: *Analecta Scepusii. I, p. 272.* A' foglaltások ellen olvasni lehet I. Lajos Király levelét FEJÉR-nél, in *Cod. Dipl. IX, 3. n. 112.* Ide tartozik még 1557, 10. 1647, 102. — Több régiséget említ SZVORÉNYI, *Jus publ. eccl. Hung. L'eszpr. 1803. p. 551 sqq.*

i) *Resol. R. 12. Apr. 1792. Intim. 4. Januar. 1836. n. 113. — k) Intim. 20. Dec. 1808. n. 26838.*

237. §.

b. A' nem egygyesült Görögökrul.

Különös királyi rendelés költ 1778-ban a' nem egygyesült Görögök egyházi dolgairul, melly 1779-ben bővebb fejtegetést nyervén ma is törvény gyanánt szolgál a). E' szerint Érsek vagy Püspök vagyonából a' püspöki öltözet, a' házi butor, a' gazdasági készület, és a' könyvek utódgyának maradnak; egyébránt a' terheket leróván, a' maradék felérül hazafiak javára a' szerző szabadon intézkedik, a' másik fele rész pedig az Érsektül ugyan a' nemzeti különös pénztárba folyik, (*cassae nationali inalienabili obtingit*); Püspök utánn emez és a' Karloviczi iskolák alapja között felosztatik.

Más gyermektelen pap, keresménye harmadárul intézkedhetik: két harmadát pedig a' Püspök nyeri; de abból a' temetési és végtisztelkedés költségeit (*sumptus funeris et exequiarum*) fizetni tartozik.

a) Ennek esmeretes neve *Declaratorium Illyricum*. Voltak pedig régiebb rendelések is (1770-ki és 1777-ki); de azok megszűntek. Különös hogy a' *Declaratoriumot*, világos pontyánál fogva, sajtó alá adni nem szabad.

238. §.

Különösen az örökös kijeleléséről.

I. Mivel magyar törvény szerint a' végrendelés örökös kinevezése nélkül is megáll; ebből következik, hogy a' római szabálynak: „*nemo pro parte testatus et pro parte intestatus decedere potest*“, nálunk helye nincsen; sőt hogy akárki javainak egygy részéről is intézkedve, a' többiről nem intézkedve kimúlhat; melly esetben tehát a' vagyonnak elkallgatott része azoknak jut, a' kik mellett más okok, p. ok. szerződés vagy törvény, szóllanak. Midőn pedig az intézkedő több örököst nevezett, p. ok. testvérei gyermekeit, ezek között kérdés támadhat az osztály felett; és ha ugyan némelyek határozott részre hivattak, p. ok. a' vagyon harmadára, negyedére, a' többiek határozás nélkül, akkor világos hogy az utóbbiak a' maradékot nyerik. De a' részek felszámolásában tévedés is történhet, p. ok. hogy a' kijelölt részek összesen az egészet meghaladják; akkor arányos meg rövidítéssel segíteni lehet; nem különben az ellenkező esetben, midőn a' felszámolt részek az egészet ki nem merítik, holott az intézkedő abbéli szándékát, hogy az egészet felosztani akarja, világosan kijelentette, akkor a' maradékot arányosan felosztani kelle-

ne. Ha végre magok a' határozott részek már az egész kimerítenék, de azon felül határozás nélkül még más örökös kijelelve találtatna; akkor is illőbb az intézkedő szándékát követni, mintsem szavaihoz ragaszkodva akarattját szegni; és tehát az osztályt oda kellene vezérelni, hogy a' határozatlan örökös hasonló legyen ahhoz, a' kinek határozott része legkissebb. De ha a' végrendelés mindnyájokat egyetemben részek jelelése nélkül nevezné, akkor csak egyenes, és rokonok között törvényszerű osztály illene.

II. Másféle kérdés támad, midőn a' többi örökösök közül egygyik vagy másik a' maga részét ki nem veheti, p. ok. mivel az intézkedő előtt meghalt. A' római törvény a' megürült részt a' többi örökösöknek adgya, mint toldalékot, (*jure accrescendi*); de ez is csak a' fellyebb említett szabály következtése, melly szerint *nemo pro parte testatus et pro parte intestatus decedere potest*; és mivel az anya szabály nálunk nem áll, a' következtetésnek is szünnie kell. A' kik tehát csak valamelly bizonyos részre hivatnak, soha toldalékot nem követelhetnek, mivel az efféle követelést semmi helyes okra nem építhetik. Ellenben a' kik határozott rész kiszabása nélkül megvannak az örökségre híva, ezeké az egész maradék, tehát mind az, a' mivel az örökség szaporodik, és ennél fogva a' megürült részt is ők nyerik.

III. Nem lehetetlen, hogy az intézkedő személyek vagy javak neveiben tévedgyen, p. ok. baráttya fiát említvén a' nevét hibásan írja; de ha szándéka világos, a' hibás nevezés nem árthat. Ellenben midőn a' tévedés magát a' személy vagy jószág mivoltát illeti, p. ok. a' kit az intézkedő maga öcscsének tartott, nem az, hanem csaló; a' jószág mellyről intézkedett, övé volt, de most másé, mivel eladta: ilyen

esetekben a' tévedő intézkedés fogatlan. Az indító okok is hibás véleményből eredhetnek; de míg nem bizonyos, hogy rendelését az intézkedő a' felhozott okhoz úgy mint feltételhez kötötte legyen, a' tévedés tekintetbe nem jöhet; mert egyébaránt az indító okok feszegetése végtelen nehézségeket szülne; sokszor tudni sem lehet, vallyon az intézkedőnek más indító okai nem voltak-e, mert azokat végrendelésében kivallani nem köteles; sőt lehető, hogy a' valóságos okait palástolni kívánván csak színlett okokat említsen.

239. §.

Másod rendű örökösökről.

I. Az intézkedő gondgyát még azon esetekre is kiterjesztheti, ha kinevezett örököse az örökséget vagy 1) elfogadni nem akarná, vagy 2) más okból azt meg nem nyerhetné; t. i. helyettes örököst nevezhet; akár egygyet, akár többet; az első vagy második esetre, vagy mind a' kettőre; maradó vagy változó terhekkal és feltételekkel. De mihelyest az, a' ki első helyen áll; örökös lett, a' helyettes többé semmit sem várhat, mert hivatása feltételhez kötve volt, melly be nem állott.

II. Nem ritkán az intézkedő maga kinevezett örökösét arra kötelezi, hogy az örökséget el ne idegeníttse, hanem bizonyos utód-örökösnek hagygya. Nincs is törvény, melly az ilyen rendelkezésnek erejét szegné; ha csak örökre ki nem terjedne, mint a' nemzetségi diszjunkszágnál, mellyről alább különösen értekezünk. Az utód-örökös tehát nem helyettese az elsőnek, hanem csak későbbi örökös, t. i. második, harmadik, negyedik; v á r ó örökösnek mondani lehet. A'

birtokban lévő örökös pedig a' jószág minden jövedelmét húzza, de a' jószágot idegen kézre nem adhattya. Következik, hogy sérelmes örök-vallását a' váró örökös eldönthetné: a' sérelmes végintézete pedig foganatlan volna. De hívtelenség esetében a' váró örökös (mint egyéb ősből) csak maga osztály részét követelhetné.

III. Midőn az apa maga kisdéd fiát örökösnek nevezi, hatalmában áll rendelkezését egyszersmind arra az esetre kiterjeszteni, ha fia örökölné ugyan, de életből tizenkét esztendő korán alól kimúlna; t. i. hogy akkor az örökség más kijelelt örökösre szálljon. Verböczi ezen esetről világosan szól, még pedig nemtelenre nézve a). Azonban helyettes örökös itten sincs, hanem utód örökös, vagyis örökös örököse; és mihelyest az árva tizenkét esztendő korát eléri, az efféle rendelés, feltételének elmaradása miatt, azonnal megszűnik. Ha pedig az intézkedő elnégében megzavarodott fiának örököst rendelt volna b), hasonló oknál fogva ezen rendelkezésnek is szűnnie kellene, mihelyest a' beteg egészsége annyiban felépült, hogy javai kormányát maga átvehette, vagy tellyes értelemmel maga intézkedett.

a) III, 30. §. 4. „*Ubi tamen rusticus heredem post se reliquerit legitimum, et heres aetatem duodecim annorum non attigerit, tunc poterit pater non solum de portione sua testari, verum etiam heredi parvulo infra ipsam duodecim annorum aetatem forsitan decedenti heredem alium, quem mauerit, substituere ita, ut si interim heredem ipsum legitimum praemori contingat, substitutus heres succedat.*“

b) A' római törvényben ez *quasi pupillaris substitutio*.

240. §.

Hagyományokrul.

A' hagyományokrul is különbféle kérdések támadhatnak, mind a' tárgyakra, mind a' személyekre nézve. De mind a' két tekintetben főszabályul szolgál az intézkedő szándéka, és kétes esetekben illőbb az örököst, (kivált a' törvényes örököst) kevesebbel terhelni.

I. Midőn tehát a' hagyott jószág csak neme szerint vagyon határozva, p. ok. kocsi, paripa, hol több olyan maradt, a' végrehajtón (*executor testamenti*), vagy hol a' nincs, az örökösön áll a' választás, csak hogy az illendőséget megtartsák. Ha pedig a' végintézet a' választást is magának a' hagyományosnak engedi, nincs ok miért ez a' legjobbat ne vehesse. De ha ollyas jószág, minőrül az intézet szöll, p. ok. paripa, az elmaradt vagyonban nemis találtna, ebbül még nem következik, hogy a' hagyomány üres, mert máshonnan venni lehet. Azonban ha az intézkedő világosan a' hagyományt maga javaibul rendelte, p. ok. maga paripáját, vagy maga szöllejét, de paripája vagy szölleje sem elejénte nem volt, sem halálakor nem maradt, a' hagyomány csakugyan fogatlan. Hasonlóan, ha tulajdon szöllejébül és az idei termésbül húsz akó bort rendelt, de vagy kevesebb termett vagy éppen semmi; a' hagyományos kénytelen volna első esetben a' kevesebbel is megelégedni, másodikban pedig a' hagyomány szinte üres volna. Bajosabb kérdés, midőn a' választás más valakire van bízva, ki vagy választani nem akar, vagy nem választhat, mivel p. ok. megtébholyodott; ilyenkor vagy egygyezkedés vagy bírói határozat segíthet.

II. A' hagyomány eléggé határozva, de több helyen ismételve lévén a' nélkül hogy az intézkedő szándéka bizonyos legyen, úgy látszik hihetőbb, hogy az ismétlés csak tévedésből történt, és e' szerint a' hagyomány is csak egyszer járna. Ellehet ezt fogadni pénzre nézve is, p. ok. ha szolgájának az intézkedő száz forintot rendelvén ezt másodszor is vagy harmadszor ismételte. Ha pedig bizonyos jószágot, p. ok. majort, előbbi végrendelésében kijelelvén, azt még halála előtt odais ajándékozta, ez által a' hagyomány megszűnne, és a' jutalomvevő kétszeresen nyereszkedve, a' major árát nem követelhetné.

III. Semmi kétség hogy maga örökösét (vagy hagyományosát) az intézkedő arra kötelezheti, hogy valamelly tulajdon jószágát másnak adgya; mert ez csak annyi, mint a' jutalmazást feltételhez kötni, a' mit tenni szabad. Nem külömben az intézkedő aztis rendelhetné, hogy az örökös vagy hagyományos más idegen ember jószágát, p. ok. paripáját, kertyét, egygy bizonyos embernek megvegye; és ha a' vevés nem sikerülne, mivel a' tulajdonos paripáját, kertyét eladni nem akarja, vagy túlságos árát kívánnya; illő a' rendelést oda mérsékelni, hogy a' hagyományos a' jószág (paripa, kert) igaz becsúárával megelégedgyen. Tévedés esetében pedig, midőn a' jószágot az intézkedő magáénak vélte, melly másé, az adományt üresnek mondani lehet; de ha érdemek jutalmazására tartozik, illőbb az intézkedő világos szándékát pótolva tellyesíteni.

IV. Tartozásokra nézve nincs nehézség az elengedés, *obligationis remissio* a), vagy átengedés, *cessio*, eránt. Midőn pedig az intézkedő maga tartozását el-esmeri és fizetését megrendeli, ez a' hagyományosnak annyiban használhat, hogy az örökös ellenében

követelését bizonyítani nem tartozik *b*). Azonban más hitelezők, érték fogyatkozásában a' tanúsítást igenis megkívánhatnák, hogy t. i. magok, az intézkedő idéttlen adakozása által ne károsodgyanak. És a' feltételekre vagy a' fizetés idejére nézve sincs okunk, hogy kétes esetekben a' hagyományost pártoljuk. Ellenben hol az intézkedés tellyes végre hajtására bizonyos határ idő kiszabva vagyon, ez az adósságok fizetésére is kiterjed.

a) Példa vagyon erre (*Trip. I, 109. casu tert.*), melyről még másutt szóllunk. — *b*) Kivétel vagyon (*Trip. I, 110.*) melyről hasonlóképpen másutt és bővebben.

241. §.

Folytatás.

V. Hagyományt rendelni lehet valamellyik örökös javára is, (*praelegatum*, külön hagyomány), hol megtörténhetik *a*), hogy emez az örökséget úgy mint ősit, a' hagyományt ellenben úgy mint szabad keresményét nyerje és bírja. Rendszerint pedig a' hagyományok az intézkedő egész vagyonát terhelik; de lehet bizonyos hagyomány tellyesítését különösen egygyik vagy másik örökösre vagy hagyományosra is bízni; és a' ki ekképpen terhelt részét tudva elfogadgya, azonnal a' reá vetett terhet is elvállalja; p. ok. Mihálynak az intézkedő szöllejét hagyta, de avval, hogy ő Andrásnak száz tallért fizessen, ha Mihály a' szöllyt elfogadta, fizetni is tartozik. Ha pedig sem Mihály, sem a' vagyon örökösei azon teherrel a' szöllyt elfogadni nem akarják, akkor Andrásnak a' száz tallér helyébe a' szölly jutna. Azonban helyettes vagy utód kijelölésének itt is helye vagyon, mint az örökségnél.

És az el nem fogadott hagyományok az örökségnél maradnak; *repudiata legata hereditati accrescunt b*).

VI. Fontos azon kérdés, melly időpontban történik a' hagyomány nyerése, vagyis mikor mondhat-tya a' hagyományos, hogy a' neki hagyott jószág övé lett? Mindgyárt-e az intézkedő halálával, vagy csak későbbben, p. ok. birtoknyerés után? Ha ez nem szükséges, és a' hagyományos egyedül a' végintézet ere-jénél fogva, birtok nélkül is a' jószág ura lett, mi-helyest az úgy van, már többé semmi kétség 1. hogy azonnal a' termés, tenyészet, haszon, jövedelem, nem különben a' költség, kár, veszedelem ötét illeti; következik továbbá 2. hogy előbbis elhalván mintsem birtokot nyert volna, a' hagyományról mégis mint ma-ga sajáttyáruul intézkedhetik, és hogy az intézkedés nélkül maga törvényes örökösire átbocsátta; sőt 3. ha valami tévedés vagy gonosz akarat által a' hagyomá-ny idegen kézre jutott volna, hogy azt a' hagyomá-nyos mint magáét akárkitül visszakeresheti. Ki-tűnik ezekből az említett időpont fontossága. És mi-vel törvényünk azt meg nem határozta, lássuk, ha vallyon a' végintézet szavait vizsgálva azok erejéből illő szabályt nem nyerhetünk.

A' szokott szavak: adom, hagyom, azé legyen, úgy látszik több erővel bírnak, mintsem: ez vagy amaz adas-son, ez vagy amaz adgyon. Az utóbbakból ugyan köve-telés ered, éppen úgy mint szerződésből, de sajátul-nyerésre a' pusztá követelés elégtelen, ahhoz még va-lóságos átadás is kívántatik. Amazok pedig (adom, ha-gyom, övé legyen) az átadást, odahagyást már magokban foglalják, úgy hogy okot nem látni, miért a' hagyomá-nyos a' neki hagyott jószágot magáénak nem nézhet-né, mint olyat meg nem tarthatná, el nem vihetné, ki nem kereshetné. Kivéve, ha még választás vagy

klmérés, vagy másképpen szorosabb határozás szükséges, vagy ha bizonyos feltétel, mellyhez a' hagyomány kötve vagyon, még be nem tellyesedett.

a) *Sent. Cur. 39. 93. 157. ad inval. fass. ex praejud. (ap. MOLNÁR).*

b) Kivéve ha az intézkedő ugyan azon hagyományra többeket meghívott, és mindeniket az egészre, (*plures simul, et quemque in solidum vocavit*); akkor a' hagyomány nem csak hogy közös, hanem külön-külön mindegyik az egészet követelhetné; és csak azért mivel többen vannak, ha senki el nem áll, szükséges hogy osztozzanak; de ha mások el állván az egész hagyományra csak egygy marad, már ez az egésznet nyeri.

242. §.

Korlátos rendelkezésről.

I. Az intézkedő akármelly rendelkezését feltételhez kötheti; de ha a' feltétel, melly alatt valamit nyerni kellene, (*suspensiva conditio*, felfüggesztő, elhalasztó feltétel), magában lehetetlen, vagy ha nemis olyan volt, hanem azzá lett, p. ok. M-nek ezeret hagyok, ha L onokámat feleségül veszi, de L még az intézkedés előtt meghalt; vagy ha a' feltétel gonosz tettet kíván, p. ok. kertem A-é legyen, ha B-t 1000 aranyig megcsallja; ilyenek a' rendelést egészen megsemmisítik; mert a' ki lehetetlent kíván, hihetőbb hogy adakozni sem akart, vagy hogy tévedésben volt; és ha gonoszat kívánt, szándéka tellyesedést nem érdemel a). Ellenben mikor a' lehetetlen vagy gonosz feltétel oda czéloz, hogy avval a' kirendelt jutalom elenyészszen (*resolutiva conditio*, bontó, szüntető feltétel), p. ok. A esztendőnként 300 forintot kapjon mindaddig, míg az öcsém régi ígérteit nem tellyesíti, és a' szöllejét neki (A-nak) oda nem adgya, a' szöl-

lő pedig már kiirtva majorrá vált vagy idegennek eladatott; vagy: kertemet A-nak hagyom, de ha két esztendő alatt feleségét el nem üzi, akkor másé legyen. Már az ilyen feltétel magában erőtlen; mert az első esetben bizonyosan tudgyuk, hogy a' szüntető ok soha be nem következik; a' másodikban pedig az intézkedő gonosz szándéka nem érdemli, hogy számba vétessen, és ha vétetne, veszedelmes ingerül szolgálna, a' mit helyben hagyni nem lehet.

Kétséget okozhat az érthetetlen vagy kimaradt feltétel is, p. ok. A-nak száz arany adasson, ha kívánságomat tellyesíti, de ezt senki sem tudja; vagy az alább következő feltétel alatt A-nak szőlőmet hagyom, de alább semmi sem következik. Illyen esetekben, úgy látszik, az adás, hagyás foganatos lehetne, foganatlan pedig a' kötelezés. Mert az elsőnek egyenes hatása nagyon, azértis mivel magában világos és bizonyos, homályos pedig és bizonytalan a' melléje vetett feltétel, mellynek egyébaránt is csak szüntető ereje volna; a' ki tehát annak tellyesítését követeli, mindenek előtt szükséges, hogy miben létét kimutassa; és mivel ezt nem teheti, úgy oka sincs, mellynél fogva a' hagyományost kimozdíthatná. Ellenben midőn a' hagyományos pusztá követelést nyert, és tehát ő az a' ki más kötelezését állíttya; itt a' dolog csak úgy áll, mint a' kötéseknél; ezeket pedig az érthetetlen feltétel egyenesen megrontya b).

a) A' római törvény ellenkező értelemben a' lehetetlen feltételt úgy tekintette, mintha írva sem volna; de csak azért, mivel kedvezve a' végintézeteket minden módon fentartani kívánta. Ez nálunk úgy nincs, nemis szükséges, mivel *quisque pro parte testatus et pro parte intestatus decedere potest*; sőt az is bizonyos, hogy a' törvényes öröklés nagyobb kedvezést kíván.

b) Mert a' felek tartozásait sem terhesebbé tenni, sem

sem külön szakasztani nem lehet, a' szerint, *nemo magis obligatur, quam obligari voluerit; item praesto: ut praestes;* a' mire nézve a' követelő mindenképpen köteles kimutatni, hogy maga részéről semmi fogyatkozás nem történt, hogy t. i. maga kötelességét egészen tellyesítette, a' mi bizonytalan feltételnél, tehát bizonytalan tartozásnál, éppen lehetetlen.

243. §.

F o l y t a t á s.

II. Feltétel feketik a' kijelelt időben is, p. ok. melly napon M. kapitány lesz, 10000 forintot kapjon; ez annyi mint : ha M. kapitány lesz. Következik, hogy ha M. előbb meghal, örökösei semmit sem nyernek. Más midőn csak a' fizetés napja elhalasztatott, p. ok. M-nek hagyok ezer aranyat úgy hogy a' fizetés jövő Sz.-György napján történnyen; ez örököseire átmegy, habár M. a' fizetés napja előtt kimúlna.

Számbéli vagy egyéb tévedéseket pedig úgy a' mint az intézkedő szándékához illik, helyre igazítani kell; p. ok. ha meghagyta volna, hogy holta után azon hólnap 30-ik napján bizonyos hagyományok fizetessenek, ezt Februárban 28-ikra vagy 29-ikre átvenni kellene; vagy ha rokonának bizonyos fizetést rendelt volna azon napra, mellyen házassodik, a' mi pedig már az intézkedés előtt megtörtént; helytelen sőt nevetséges magyarázat volna ezt a' hagyományos lehető második házasságáig elhalasztani, vagy éppen megtagadni; sőt úgy illik a' hagyományt azonnal kifizetni.

III. Hasonló ereje lehet a' megbízásnak, vagy a' kötelezésnek, p. ok. kertemet Á-nak hagyom, de úgy hogy magamnak márványbul emlék-oszlopot állítsom; vagy B-nek 10000 hagyok, de köteles legyen

húgom leányát elvenni. Ezekben szüntető feltétel fekszik, melyet a' hagyományos teljesíteni tartozik, ha csak erkölcsi vagy egyéb tekintetben a' dolog nem lehetetlen. De a' ki a' lehetetlenséget maga okozta, p. ok. az említett példákban B. más feleséget vett; az a' neki szánt hagyományt csakugyan veszti. Azonban pusztán kívánság vagy bizonyos cél kijelölése még nem szoros kötelezés, p. ok. kertemet A-nak hagyom, de kívánám hogy azt soha el ne adgya; B, hogy házát hamarabb felépíthesse 2000 frtot kapjon. Ilyen hagyományos ellen szorító követelésnek helye nincs.

244. §.

A' végrendeletek megmáskísításáról.

A' ki halála esetére szerződés nélkül intézkedett, az által szabadságát még le nem kötötte; sőt halála előtt akarattya mindég változhat, (*voluntas hominis ambulatoria est usque ad mortem*); és rendelkezéseit akár egészen, akár csak némely részeiben tetszése szerint megmáskísíhattya, vagy pusztán vissza is veheti a). Ez éppen a' fő különbség szerződések és végrendelet között.

Kívánatos pedig, hogy a' ki másodszor intézkedik, az előbbire nézve akarattját szóval vagy tettel jelentse; p. ok. aláírását levágva, kitörölve, vagy azon egész iratot megsemmisítve; mert a' nélkül a' bíró csak ahhoz tarthattya magát, a' mi minden körülményekre tekintve hihetőbb. Többféle pótoló vagy részintézkedések, a' mennyire nem ellenkeznek, egygyütt is megállhatnának; de nem telles, t. i. az egész vagyont kimerítő rendelkezések. Fogantya tehát csak annak lesz, mely valóban utolsó. Ha pedig tudni sem

lehet, mellyik az újabb intézkedés, illőbb mind a' kettőt elfogadni, mintsem ok nélkül egygyikét vagy mind a' kettőt elvetni, úgy hogy a' mi itt ennek, ott másnak adatott, közös legyen és mindenik felét nyerje.

A' szóbeli visszavonásra nézve igen veszedelmes volna minden nyilatkozást elfogadni; mert p. ok. haragban az ember sokat mond, a' mit valóban nem akar. Illik tehát a' törvényes szertartásokat itt is megkívánni. De lehetnek más okok is, mellyeknél fogva hihető, hogy az intézkedő hagyományát visszavonta, p. ok. midőn a' kirendelt jószágot maga szabadon vagy eladta, és vissza sem nyerte, vagy átalakította, p. ok. ezüst medenczét kanalakra b).

Továbbá megtörténhetik hogy valami baleset által az irott végintézett elveszszen, vagy hiányt szenvedgyen, p. ok. egygy része megégvén vagy kiszakadván; lehet-e ilyen esetekben a' dolgot helyre állítani, p. ok. hiteles tanúk által? Bizonyos hogy a' törvény ezt nem tiltya, az igazság pedig kívánnya; tehát kételkedni sem kell.

Ha pedig az intézkedő meghagyta, hogy a' ki rendelésével ellenkezik, a' neki szánt hagyománytul elessen; e' magában ugyan állhat; de oda ki nem terjed, hogy az intézet valóságát vagy igaz értelmét kérdés alá venni ne lehessen.

a) Kérdés támadhat a' közös, vagy viszsazonos, vagy egymásra tekintő intézkedésről, van e' helye az egygy oldalú változásnak? Világos pedig, hogy a' dolog főképpen az intézkedők szándékátul függ; a' mire nézve szükséges mindenek előtt az intézet szavait figyelembe venni; kétes esetekben függetlenség és szabadság mellett áll nem csak az intézkedés benső valósága, hanem az is, hogy bizonyos ok nélkül soha senki sem köteleztetik.

b) Bizonyos esetben az intézkedő földes-úr kedves tisztjének holtnapos jutalom-fizetését élte-fogytáig meghagyta, későbbben pedig őtet szolgálattýábul elbocsátván a' szokott fizetéseket maga is megszüntette; és annál fogva, úgy ítélte a' N. M. k. Curia, a' hagyomány is megszünt. (*Sent. 106. divis. succes.*).

245. §.

A' végrendelet tellyesítésérül.

Az intézkedő halála történnén, végrendelete, ha hiteles helyen letéve volt, ottan a), egyébaránt az illető Törvényhatóság előtt, vagy bírói személy közbejöttével, de sokszor a' nélkül is csak a' rokonok vagy illetők között kihirdettetik, és ha nyomos ellenvetések nincsenek, végre hajtatik. Az iromány közösen illeti mind azokat, kik belőle vagy ellenére valamit követelhetnek; és magok költségén hiteles mását kívánhattyak. Sokszor végre-hajtó is (*executor testamenti*) kinevezve találtatik; ki ha tisztét elfogadgya, biztos (*mandatarius*) hatalmával bír; de eljárásáról az illetők számot is kérhetnek b).

A' hiányos intézkedés magában erőtlen és egészen félre-vethető; ha p. ok. a' törvényes szertartásokra nézve valami hiba történt (*si aliqua sollennitas lege praescripta deficiat*), a' rendeléseket végre hajtani sem kell; hiába is volna a' tellyesítő kereset, mert ez helyes ok nélkül meg nem állhat, hiányos ok pedig nem helyes ok c). És mivel az efféle külső hiányok, rendszerint d) minden külömbség nélkül, az egész intézkedésre elhatnak; világos, hogy a' mi egészen elvész, annak semmiféle része fen nem maradhat. Másképpen van ez a' sérelmes rendelésekre nézve. Mert ha valaki, ősirül intézkedve a' törvényes örököst megsértette e), vagy közkeresményre nézve

házas társának *f*), vagy adomány-jószágra nézve a' királyi Kiicsnek *g*) panasza vagyon; még nem következik, hogy tehát a' rendelés minden pontya sérelmes; hiszen az első esetben lehetnek szerzett javak, a' másodikban a' közkeresmény fele része csak ugyan az intézkedőt illetheti, a' harmadikban lehetnek ingó sőt szabad ingatlan javai is. Tehát az egygy vagy több sérelmes rendelések mellett mindig lehetnek mások, melyekben semmi sérelem sincsen, és melyek annál fogva fenmaradhatnak *h*).

A' ki pedig sértve vagyon, természetes hogy maga sérelmének helyre-igazítását keresheti; ha t. i. a' sérelmes rendelés még végre nem hajtatott, annak elvetését (*sepositionem*) kívánhattya; ellenkező esetben annak megsemmisítését (*invalidationem*); és mind a' két esetben, hogy a' mi őtet illeti, azt a' bíró nékie oda ítéllye *i*). Ide tartozik azon eset is, midőn az intézkedő nem hogy végrendelésében az ősit másnak (idegennek) hagyta volna, hanem az által okozott sérelmet, hogy már annakelőtte az ősit idegen kézre bocsátotta, p. ok. eladta és más jószágot szerezvén a' hiányt abból sem pótolta. Ekkor a' sérelem orvoslása úgy történhetik, hogy arányos mértékben a' hagyományok annyival alább szállanak, mennyit a' hiány kiegészítése kíván *k*). Azonban itt is igaz, hogy panaszáruul kiki lemondhat; és a' ki egyszer arra állott akár egyenesen szóval, akár maga tette által, p. ok. a' sérelmes intézkedést aláírta *l*), vagy a' szerint osztzkodott *m*), későbbben hiába panaszkodik.

Hol a' hagyomány ellen semmi ellenvetés nincsen, világos hogy azt fizetni kell; és a' ki ebbéli tartozására nézve vétkes késedelmet elkövet, igazság

szerint köteles az okozott károkat megtéríteni, az az rendszerint kamatokat fizetni *n*)

a) 1715, 27. §. 8. — *b*) *Sent.* 4. 5. *ad. redintegr.*

c) 1638, 31. §. *ult.* 1715, 27. *pr.* — *d*) Csak rendszerint; mert bizonyos esetekben a' kegyes hagyományok fenmaradnak. (233).

e) *Trip. I.*, 58. 59. *etc.* — *f*) *Id. I.*, 48. 102. *etc.* — *g*) 1715, 26. *etc.* — *h*) A' római törvény szerint, midőn az örökös kinevezése akármi okbul eldőlt, rendszerint azonnal erejét veszttette az egész intézkedés; de csak azért, mivel *nemo pro parte testatus et pro parte intestatus decedere potest*. Ellenben külön hagyomány erőtlen lehetett a' nélkül, hogy a' többi rendelkezések eldőlték volna. Nálunk, mivel örökös kinevezése nem kívántatik, és az egész intézkedés külön hagyományokbul állhat, világos hogy minden rendelkezésről külön ítélni kell. Így ítélte a' k. Curia is (*Sent.* 17. 18. *Divis. success.* de ellenkező értelemben máskor, *Sent.* 35. *ead.*).

i) Hibás vélemény volna sérelmes végintézetet úgy tekinteni, mint a' sérelmes kötelezést. Ezt ugyan az alsó törvényszék félre nem vetheti, sőt a' szerint ítélni is tartozik, a' minek okát majd másutt láttyuk; itt elég lesz arra mutatni: 1) hogy a' szerződés két ember egygyező akarattyaival történik, a' végső intézet pedig csak egygy oldalú rendelés; 2) hogy a' szerződő maga magát kötelezte, és maga tette ellen hiába panaszkodna; de a' végintézetnél mind a' kötelezés mind a' panasz másképpen áll. A' mire nézve csak helyeselni lehet a' k. Curia végzését, melly az előadott értelemben szól (*Dec.* 4. *ad implem.*).

k) 1723, 49. — *l*) *Dec.* 32. 44. *Divis. success.* —

m) *Trip. I.*, 62. 72. *Dec.* 4. *ad inval. testam.*

n) Van is példa, hogy a' kir. Curia, bírói felszóllításul számítva, a' kamatokat oda ítélte. *Sent.* 96. *Divis. succ.*

II. SZAKASZ.

NÉMELLY INTÉZKEDÉSEKRŐL KÜLÖNÖSEN.

246. §.

Nemzeti dísz-örökségről (de fideicommissis).

I. Tapasztalván a' Fő-urak, hogy régi hatalmas nemzetségek is lassan elgyengülnek, és ennek okát részint a' többszörös osztózásban, részint az okatlan pázarlásban a) találván, mind a' kettőnek elejét venni kívánták; és e' végett a' fejedelmek példájára úgy intézkedtek, hogy bizonyos javak a' köztörvény alól kivéve osztály nélkül mindég csak egygy örökös kezébe jussanak, és hogy azokat soha sem elidegeníteni, sem szertelenül terhelni ne lehessen. Más országokban ez régiebb szokás volt; és ugyan ott keletkezett az efféle örökségek neve, (*perpetuum*) *fideicommissum*; melly szó a' római törvényből származik, de ottan mást jelent b). Nálunk ezen intézkedés befogadtatott 1688-ban, akkor csak a' Mágnások részére, de 1723-ban, a' többi nemesekre is kiterjesztetett c); és czéllýára tekintve, (nemzeti dísz-örökségnek (vagy ha inkább úgy tetszik, oszthatatlan- vagy zárt-örökségnek) nevezhetjük.

II. Az öröklés rendgyét az alapító határozza; és erre nézve mostanig háromféle szokás vagyon: 1) *Primogenitura*, hogy az első szülött fiú, nem csak maga, hanem az ő ivadéka is folyvást a' többi rokonokat megelőzze, *linea primogeniti excludit lineam secundo geniti, haec lineam tertio geniti, et sic*

porro; az első szülött ivadéka, az első sor kizárja a' másodikat, ez a' harmadikat, és úgy tovább; *successio primogeniti*. — 2) *Majoratus in specie*, hogy a' rokonság fokaira tekintve, a' ki közelebb áll az utolsó birtokoshoz, és ha egygyenlő távolságban, egygyenlő fokon, többen állanak, a' ki korosabb, azé legyen az örökség, *successio majoris*. — 3. *Senioratus*, hogy egyedül a' természetes korra tekintve, a' ki legöregebb, t. i. azok között, a' kik az alapítótul származván örökösök lehetnek *d*), a' jószág annak jusson; *successio senioris*. Tegyük példát: az utolsó birtokosnak több fia maradván, de lévén az első szülött fiátul, ki még atya életében elhalt, unokája is; az első rendszer mellett az unoka minden bátyját megelőzi; a' másodiknál pedig az örökség a' boldogútnak második fiára száll. A' háromféle rendszert legrövidebben magyarul sor-, fok- és kor-előzésnek mondani lehet, *praerogativa s. praecedentia lineae, gradus, aetatis*; és ennél fogva sorszerét, fokszerét, korszerét tartó (díz) örökségrül szólhatunk, rövidebben: sorszerű, fokszerű, korszerű (díz) örökségrül.

III. Illyen örökség javait, akár ingatlanok, akár ingók legyenek *e*), az örökös csak használhattya; de sem örökre sem zálogul, a' szerzés áráig, *usque capitalem acquisitionis summam f*), el nem adhattya; ha tenné, maga ugyan az örökséget elvesztené *g*); a' vevők pedig és a' hitelezők pénzüket veszthetnék, mert a' következő örökös az eladott jószágot tehermentesen visszaszanyerheti *h*); és mivel adósság fizetésével a' dísz-örökséget terhelni nem lehet, bírói ítélet végrehajtása is megakadna *i*).

IV. Ezek így lévén, mások oltalmárul is kellett gondoskodni. És a' végett megkívánnya a' törvény 1)

a' királyi megerősítést, *confirmationem regiam k*); 2) hogy az intézkedés mások sérelme nélkül történjen; tehát a' múltra nézve, *salvo jure aereque alieno*, hogy mások akármilly keresete vagy pénzhéli követelése épen maradjon; és jövődre nézve, hogy a' megerősített intézkedés legalább azon megyében, hol az illető javak vannak, közgyűlésben kihirdetessen *l*); de szokás már a' hirdetést az egész országra kiterjesztetni, hogy a' jó lelkű hitelezők óvakodhassanak. A' törvényes hirdetés, vagy királyi helyben-hagyás nélkül a' hitelezőket kizárni nem lehetne *m*).

a) Mert félszázaddal előbb kegyeskedő törvények a' régi féket megeresztették. 1625, 53. §. 2. 1635, 90. 1647, 125.

b) A' római *fideicommissum* csak ugyan, mint maga a' szó jelenti, bizodalmas hagyomány vagy örökség volt, másra bízva, másnak szánva; és eleinte kényszerítő erő nélkül. Örök időre pedig a' Rómaiak nem rendelkeztek. A' szó tehát nemzetségi dísz örökségre éppen nem illik; és azért fordítása: bizodalmas örökség vagy bizodalmas hagyomány, rövidebben: bizomány, tellesen: másra bizott másnak hagyott örökség, nem használható. Hasonlóul vagyunk a' *majoratus* névvel, melly magában csak annyit jelentene, mint hereditas *vel portio majoris*, nagyobbik része vagy öröksége, de ebből sem örök idő sem osztatlanság ki nem hangzik, és azért a' köztörvény szerint való öröklésre és osztozásra is reá illik. Illyen esetekben nem jó az idegen szót fordítani; hanem a' dolog valóságára tekintve, inkább eredeti illő elnevezést kell keresni, mindég a' nyelv erőltetése nélkül.

c) 1688, 9. 1723, 50. — d) Úgy van ez rendszerint; de a' szerző levél másokra is kiterjedhetne.

e) 1723, 48. §. 4. — f) 1688, 9. *pr. et* §. 1. Különös figyelmet kívánnak itten a' törvény következő szavai: „*Heredes — — de ejusmodi bonis — — nullam habeant quoad capitalem acquisitionis, illorum summam impignorandi et abalienandi facultatem*“. Úgy látszik, hogy a' kirendelt díszjavakul a' későbbi javításokat, épületeket és egyéb

befordításokat meg kell különböztetni; hogy t. i. ezekre a' törvény kedvezése ki nem terjed, hanem hogy a' köztörvény alatt maradnak. Kétes dolgokban úgyis erősebb a' köztörvény. Annál fogva tehát a' későbbi befordításokat, ha ugyan a' mostani birtokostul eredtek, úgy kellene tekinteni, mint az ő szerzeményét; ha pedig elődgyeitől származnak, mint ősieket a' köztörvény értelmében. Így ama szabálynak, „*accessorium sequitur principale*“ itten helye nem volna.

g) 1688, 9. §. 1. „*sub poena amissionis majoratus*“. Ennek példája törvényszék előtt eddig aligha volt; és mivel rendszerint „*viventis nulla successio*“, az éfféle per könnyen új kérdéseket támasztana. — h) arg. 1723, 47. §. 4. — i) ssu 1723, 50. §. 1. 2.

k) 1688, 9. pr. 1723, 50. §. 1. 4. Egyébaránt az intézkedés megtörténhetik nem csak végső rendelkezésben, hanem a' szerző-levélben is, „*non solum per dispositionem testamentariam*, (ez egyedül vala említve az első törvényben), *sed etiam authenticas fassiones, et donationes regias per acquiretores obtentas*“. cit 50. §. 1. — l) 1723, 50. §. 2. — m) Dec. 2. *liquid. debit.*

247. §.

Vérfogadásról (de adoptione).

Lehet némellykor úgy intézkedni, hogy a' ki nem vérünk, mégis mintha a' volna, úgy örökösünk legyen. És az olyan intézkedést örökbe-fogadásnak, vagy vérfogadásnak nevezzük. Verbőczinél *adoptio*; és kétféle: *filialis vel fraternalis*, fiúfogadás vagy testvér-fogadás, azon értelemben, hogy valaki más idegent az örökbe úgy befogadgya mint fiát, vagy úgy mint testvérét a). Azonkívül egygy oldalú lehet, vagy kölcsönös, viszszoneos, *simplex vel mutua adoptio*; az utóbbi Verbőczinél különös értelemben *contractus* b), ös szeszövetkezés; másutt *colligatio bonorum*, javak ös szes kötése c). Mindenkor pedig szükséges, hogy a' fogadónak

gadónak hatalma legyen a' szabad intézkedésre, mint 1) önnön vére, mint 2) a' királyi Kincs ellenében; ha tehát a' jószág ősi volna, törvényes örökös fogvatkozása kívántatna d): adományos jószágra nézve pedig királyi engedelem vagy helyben-hagyás e).

Fo g a n a t t y a a' törvényes vérfogadásnak, hogy a' befogadott örökös igaz rokon gyanánt az örökséget megnyeri f); és hogy a' királyi levél erejénél fogva mint adományos nemességet is nyer g). Mind a' mellett pedig eredeti vérségétül nem szakad; és a' nyert javakról úgy mint tulajdon szerzeményéről szabadon intézkedik h). Azonban a' függőben lévő fogadás mindaddig, míg a' fogadó életben vagyon, elis enyészhet: 1) ha a' fogadó hirtelenséget elkövetvén, vagy más bűne miatt minden jószágát vesztené i); 2) ha váratlanul még törvényes örököse születne k); mert minden esetre a' fogadás csak oda czéloz, hogy a' természet hiányát pótollya, és ősi javaktul a' törvényes örököst megfosztani nem szabad.

a) *Tripl. I*, 8. 49. 63. 65. 66. — b) *Id. I*, 66. nem különben *I*, 49. 63. §. 4. — c) P. ok. Horvát, Verb. Emlek. CII, 13—21. és 27—30. Kölcsönös vérfogadás példáját olvashatni ugyan ott XCI. — Találattatik *adoptio* névvel közönséges adásvevés is, FEJÉRNél, in *Cod. Dipl. V*, 3. p. 504. VII, 3. p. 96

d) *Tripl. I*, 66. §. 3. 1723, 49. etc. — e) 1715, 26. etc. Nem is ellenkezik Verhóczy, midőn (*I*, 65. §. 2. 3.) így szól: „*Unde sequitur, quod fassio inter plures et per plures personas fraternas vel alienas mutuo aut seorsim quibuspiam facta, regio consensu non imbeget. Ius enim successionis, propter alias personas ex utraque parte hereditario modo et jure successuras, locum in Principe seu jurisdictione regia nondum habet*“. Mert ennek igaz értelme csak az, hogy midőn az adakozó részéről számos rokonok életben vannak, akkor magfogatkozástul tartani még nem lehet, és annál fogva nem is szükséges mindgyárt királyi helyben-hagyást nyerni.

f) *Trip. I, 66.* — g) *Id. I, 8.* — *Id. I, 57. §. 2.*
 i) *Trip. I, 49.* — k) *Id. I, 63. §. 2. 3.* Példa FE-
 JÉRNÉL, *Cod. Dipl. III, 1. p. 183.*

248. §.

Haláltul függő adományrul.

Ha valaki halála tekintetéből, p ok. súlyos betegségben; vagy hosszú és veszedelmes útra készül-
 vén, bizonyos jószágát másnak úgy adgya, vagy ígé-
 ri, vagy bizonyos keresetét, követelését úgy oda en-
 gedi, hogy ha magának (az adakozónak) halála előbb
 történik, övé (az adományosé) legyen, de mindaddig
 adakozását vissza is vehesse, ez részint szerződés,
 részint végintézet, deákul *mortis causa donatio*, ma-
 gyarul HALÁLTUL FÜGGŐ ADAKOZÁSNAK, halállal
 járó adománynak nevezni lehet a).

Magátul következik, hogy az adomány telles e-
 rejét csak az adakozó halálával nyerheti; és hogy
 mindaddig az adakozó bűne, p. ok. Felség-sértés miatt,
 el is veszhet. Foganatlan az adomány akkor is, ha
 az adakozó visszavonnya; vagy ha az adományos e-
 löbb meghal. Egyébaránt mind a' személyekre, mind
 a' jószágra nézve szabad rendelkezés kívántatik b). A'
 mi pedig a' szertartásokat illeti, okát nem látni, miért
 nem történhetne szerződésképpen, átadással, vagy a'
 nélkül akár írásban, akár szóval, tanúk előtt, ki-
 vált adósság elengedése, vagy kereset átvitele.

a) Szélesebbre terjed a' halálra tekintő adakozás,
 mert a' következőket is magában foglalja: Öreg lévén so-
 káig nem élhetek, tehát a' jószág másolhatatlanul tiéd le-
 gyen; vagy: ha ezen betegségemből elhalok, a' jószág ok-
 vetetlen tiéd; vagy: tiéd akár felkelek még akár nem. Ez
 is mind *mortis causa donatio*, de csak szélesebb értelemben.

b) P. ok. az Egyház Nagygyaira nézve I. fellyebb a'
 236. cz.

III. SZAKASZ.

A' TÖRVÉNYES ÖRÖKLÉSRÜL.

249. §.

B é v e z e t é s.

Mikor a' kimúlt birtokos javairul végső rendelést nem tett, vagy mivel tenni nem akart, vagy mivel arra törvényes hatalma nem volt, tehát nemis tehetett; vagy ha intézkedett ugyan, de az intézkedése fogantatlan, vagy minden javakra ki nem terjed; illy esetekben az öröklés vagy királyi levél, vagy az elődök, nevezetesen az első szerző rendelése szerint történik; vagy hol ezek sincsenek, a' törvény szerint; (*successio vel ex privilegio defertur, vel ex dispositione marjorum, praecipue primi acquiritoris, vel demum ex lege*). Ezen okok valóban különbözők; szükséges is minden előforduló esetben azokra különösen figyelmeznünk; de a' közönséges elnevezés, *successio ab intestato*, melly a' római törvényből ered, és intézetlen, az az végső intézet nélkül való öröklést jelent, mind a' hármat egybeveti. Hasonló erejű elnevezés ez: *legitima successio*, törvényes öröklés, (nem ugyan magában, a' szó eredeti jelentésénél fogva, hanem szokás szerint, más egybefoglaló szó hiánya miatt).

Vér egységéből ered: 1) a' magzatok, 2) a' nemzők, 3) az atyafiak öröklése; *successio* 1) *descendentium*, 2) *ascendentium*, 3) *collateralium*; (leszálló, felszálló vagy lejáró, és átszálló vagy átkelő

örökség). **Házi szövetség** bül az özvegyi és hitvesi jutalom. Mind ezeket tehát maga rendgyében előadgyuk; és végre az urafogyott vagyonrul szöllumk. De mindenek előtt szükséges itten a' fi- és leány-ág viszonyait megfejteni.

I. CZÍM.

FI- ÉS LEÁNY-ÁG ÖRÖKLÉSÉRÜL.

250. §.

Főszabályok.

Némelly javakban csak a' fiak örökölhethnek, másokban fiak és leányok egygyenlően; más szavakkal: vagyon kizáró fiörökség (fijószág), vagyon egygyenlő közös örökség is; (*alia sunt bona privata masculorum, alia communia utriusque sexus*). Annál fogva tehát könnyen per támadhat 1) ugyan a' fi- és leány-ág között; 2) a' fi-ág megfogyatkozása után a' leány-maradék és a' királyi kincsvéd között.

Mivel pedig az első szerzőnek hatalmában áll maga keresményérül úgy, a' mint nékie tetszik, rendelkezni, igenis megeshetik, hogy a' szerző-levél, p. ok. királyi adomány, mást mond, mást a' szerzőnek végrendelése, p. ok. midőn az adomány csak fi-maradéknak szöllum, hogy a' szerző ennek ellenére fi- és leány-maradéka között egygyenlő osztályt rendelt a). De az ilyen rendelésnek ereje csak addig tarthat, míg a' fi-maradék el nem fogy; mihelyest pedig ez megtörténik, azonnal a' jószág visszatér a' királyi kincshez; következőleg akkor már a' leány-ág is kizszorúl, a' józágtul elesik, mind a' mellett, hogy egygyenlően osztokodott, és birtokban ül. Tudniillik

a' leány-ágnak az említett jószághoz gyökeres igazsága nincsen, mert az adomány reája ki nem terjed; mindazonáltal, míg a' fi-ág el nem fogyott, a' jószágot egygyenlően használhatta, mert az első szerző úgy akarta. Látni ezen példából, hogy gyökeres igazság (vagyis állandó örökség) és jószág használása (vagyis múló birtok) között, — *inter jus et usum bonorum* — tetemes különbség vagyon. A' két ág között perbe jöhet mind az első, mind a' második kérdés; de a' királyi kincsvéddel a' leány-ág csak állandó örökségrül, (gyökeres igazságrul) perelhet.

Honnan, mi úton tudhattuk meg akármitly jószág minőségét? vagyis mi okok döntik (határozzák) el az idevaló kérdéseket? (*quibus adminiculis, ex quibus principis i. e. ex quibus censis potest qualitas bonorum dijudicari?*) Vannak fő okok, *principia proxima*, melyeket mások előtt vizsgálni kell; és segéd okok, *principia remota*, melyekhez csak akkor folyamodunk, minekutánna kétségünket az első vizsgálata meg nem szüntethette.

Döntő erővel főképpen bírnak: a' királyi kincs ellenében ugyan az adakozó Király akarattya; tehát a' gyökér-levelek ide tartozó záradékai; a' két ágon lévő rokonok között pedig az első szerző rendelése, melly némelykor a' szerző-levélben, többször végintézetben találhatik.

Kétes esetekben a' keresmény gyökerére nézünk, *ad radicem acquisitionis respicimus b)*: De ennek is kettős értelme vagyon, t. i. 1) *radix acquisitionis*, annyi mint *titulus acquisitionis*, a' szerzés neve, p. ok. királyi adomány, vagy adásrúlvévésrül nyert örök-vallás; 2) annyi mint *media acquisitionis*, a' szerzés eszköze, p. ok. hadi szolgálat, vagy pénz-fizetés.

a) *Trip. I, 5. 57. Dec. 1. 36. Divis. success.* — b) *P. ok. Trip. I. 21. 73.*

251. §.

A' jószág minősége levelek szerint.

1. Az ide tartozó záradékokról.

I. Magában világos a' két záradék: „*heredibus et posteritatibus masculini sexus*,” és „*heredibus et posteritatibus utriusque sexus universis*.” — A' következő értelműt: „*heredibus et posteritatibus primum quidem masculini, ac post horum defectum etiam feminini sexus universis*” Verböczi oda magyarázta, hogy ha egyszer a' jószág leány-ágra szállott, ennek további maradéka folyvást egygyenlően osztozik a). Azon záradék pedig: „*heredibus et posteritatibus masculini quidem perennaliter, feminini sexus vero usque tantam summam*” csak annyi erővel bír, hogy a' fi-örökösök elfogyása után a' leány-ágon lévők a' jószágot zálogképpen megtarthatták, de a' rajta fekvő somnák lefizetése mellett a' királyi kincs azt azonnal visszaszaválhattya b).

II. Magában bizonytalan záradék: „*heredibus et posteritatibus*”; azértis annak erejét a' szerzés gyökerre határozza.

1) És királyi adományban ugyan, azon szavak csak fi-maradékot jelentenek c); a' minek okát Verböczi a' királyi adományok eredetéből magyarázta, hogy t. i. ezek eleinte főképpen hadi szolgálatok jutalmára voltak rendelve d). Mindazonáltal a' következő záradékban; „*heredibus et posteritatibus, legatariis item ac cessionariis*” a' N. M. K. Curia ugyan azon szavakat szélesebb értelemben vette, és a' leányágot is befoglalta, így okoskodva; hogy a' leány ma-

radék nagyobb kedvezésre méltó, mintsem idegen vevők és hagyományosok, *cessionarii*, *legatarii*; mivel tehát a' királyi Felség az említett idegeneket is világos szavakkal az adomány kegyelmében részesítette, annál hihetőbb, hogy a' leány-maradékot kizárni nem akarta e).

Azomban különbség eredhet az adomány indító okából is; mert vegyes lévén az adomány, ha t. i. az adományos a' jószágért pénzt is fizetett, bizonytalan záradék (*heredibus*, *posteritatibus*) mellett, a' szerző leányai legalább a' fizetett pénzből magok részét követelhetik, de nem a' jószág közbeeső árán felül f). Ellenben semmi követelésök sincsen, ha világos záradék (*heredibus et posteritatibus masculini sexus*) csak a' fi-örökösöket említi g).

Aszszonytul vagy aszszony nevére nyert adományban a' bizonytalan záradéknak több ereje nincsen h).

2) Pénzzel szerzett javait, még az ingókat is, a' szerző, ha nékie tetszik, leányai kizárásával egyedül fi-maradékanak hagyhattya i); de ha nem intézkedett, fiak és leányok egygyenlően osztozkodnak k); mert a' leányok kizáratására sem az adományok példája el nem hat, sem egyéb erős okot ellenök felhozni nem lehet. Annál fogva tehát midőn végintézetben, vagy vevő- és más efféle örök levelekben, a' kétes záradékot „*heredibus et posteritatibus*“ olvasuk, azt itten csak tágabb értelemben vehettyük, hogy a' szerző fi- és leány-maradéka között különbséget tenni nem akart, nem tett, és hogy tehát a' jószág (az öröklés) mindnyájokat egygyenlően illeti, hogy egygyenlő osztályt követelhetnek. Kifog Verbőczy egygy esetet, midőn az adás-vevés fi-jószágra nézve fi-testvérek között történt, hogy t. i. jövődre zavar ne támadgyon l). De megeshetik azonkívül, hogy az in-

tézkedőnek valóságos kizáró szándéka máshonnan kitéűnyön, és akkor csakugyan illőbb bizonyos akarat-tyát tellesíteni, mintsem azt, bizonytalan értelmű szavakon akadozva, megsemmisíteni *m*).

3) Új adomány és megkegyelmező levélben (*in litteris novae donationis vel gratiae*) a' kétes záradék-nak „*heredibus et posteritatibus*“ értelmét az előbbi szokás határozza *n*).

4) A' királyi helybenhagyó levelet pedig a' meg-erősített örökvallásbul vagy végintézetből magyaráz-zuk *o*); de midőn a' jószág nyérése távolabb gyökér-ből ered, csak abból ítélhetünk a' fi- és leány-mara-dék örökölhetségéről is, a' mint ezt az alábbi tanúsá-gos példák világosan kimutatják *p*).

a) *Trip. I, 48. §. 4.* „*Ubi tamen in donationis tenore clausula ista adjecta et apposita fuerit, quod videlicet, si impetratorem ipsorum bonorum heredibus masculinis cavere contingat, tunc eadem bona in filias suas devolvantur, tunc ipsa bona et jura possessionaria, ubi et postquam ad manus filiarum devenerint, propter clausulam et rationem praenotatum utrique sexui semper deservient*“. — Nehezebb volt azon kérdés, melly az említett záradék felett két tetstvér és adomány társ maradékai között támadott, t. i. az egy-egyiknek magva szakadván, osztály-részében mind elmaradt leánya mind a' más ágon lévő fiak örökölni kívántak, és mind a' két fél a' záradékra hivatkozott: az első Verbő-czi tanítását külön-külön, az utóbbak öszvesen érteni és használni akarván. Végre az Ország Fő-Törvényszéke (*Tab. Septemv.*) úgy ítelt; hogy a' jószág a' más ágon lévő fiakat illeti a' fogyatkozó leányai pedig a' befordításokat követel-hetik (*Dec. 15. de aequal. v. inaequal. jur.*).

b) P. ok. *Dec. 11. de action. Fisci R. Dec. 6. Divis. success.*

c) *Trip. I, 17. §. 1. 2. 3.* — — *de vetusta et ap-probata regni hujus nosiri consuetudine heredes solummodo filii legitimi, qui juribus paternis haereditariis succedere so-lent, intelliguntur. Licet in casu quo bona et jura possession-*

naria paterna vel etiam materna utrumque sexum, tam scilicet mares quam etiam femellas concernere dignoscuntur, heredis nomen ipsae quoque filiae (licet improprie) gerere permittantur; filiae itaque, quia non omnibus bonis et juribus paternis participant, ideo recte non heredes, sed posteritatem potius nuncupantur. Et posteritates quoque dico nuncupari non quantum ad iurium paternorum communiter et semper devolutionem, sed quantum ad sanguinis propagationem, et in casibus quibus legitime sortiuntur bonorum paternorum vel maternorum successionem. — Hogy Verbőczy kora előtt ezen záradéknak szélesebb értelme lett volna, bizonyítva nincsen. (I. KELEMEN, III, §. 104.).

d) *Trip. I, 18.* Ehhez járul, hogy minden adakozást csak szoros értelemben kell venni, (*omnis liberalitatis stricta interpretatio est*). És ezen ok telleyes örökös jutalomra (*inscriptio propter fidelia servitia pure ac perennialiter facta*) is illik; de nem múltó jutalomra (*temporaria inscriptio*), melly zálog gyanánt megváltható. — e) *Dec. 8. de action. Fisci R.*

f) *Trip. I, 21.* „*Quaeritur ulterius: si Regia Majestas aut quispiam dominorum vel nobilium jus aliquod possessionarium — tum pro servitorum exhibitione, vel beneficiorum et complacentiarum impensione, tum vero pro certa pecuniarum summa, in litteris superinde donationalibus aut etiam fassionalibus expressa, simul cuiuspiam perpetuo contulerit et inscripserit, utrum hujusmodi jus possessionarium utrumque sexum sequatur, an autem masculino duntaxat sexui deserviat? §. 1. Dicendum quod virilem solummodo sexum concernat, eo quod bonorum acquisitio radicem semper adeptionis et consecutionis eorundem, non autem appendiculam vel ramum respicit; propterea a radice acquisitionis hereditarium et non emptitium jus esse comprobatur. §. 2. Verum tamen filiae s. feminei sexus homines, de ejusmodi pecuniarum summa portiones suas merito habere possunt. §. 3. Ubi autem summa ipsa pecuniarum grandis adeo et notabilis esse videtur, ut jus illud possessionarium modo antelato collatum vix tanti valoris reputaretur; tunc jus idem possessionarium per iudices et alicujus testimonialis loci homines communi aestimatione mediante aestimari, et secundum hujusmodi aestimationis exigentiam portio pecuniaria filiabus cedens per illos filios reddi debet*“ etc. A' 3-dik §-ban job-

ban illene „*condigna aestimatione*“ de a' *Quadrupartitum* itten Verbőczivel megegygyez.

g) *Dec. 1. divis. success.* De a' fi örökösök elfogyása-
kor, (t. i. a' királyi kincs ellenében) a' leány ág máskép-
pen áll.

h) *Trip. I, 17. §. 7.* — — „*Nam in casu quo Regia
Majestas puellam s. mulierem aliquam in iuribus paternis vel
etiam fraternis, (si frater ipse heredibus careat et praefectio-
ni consentiat) in verum heredem et successorem masculinum
simpliciter praefecerit, non inserendo scil. in litteris prae-
fectionalibus utrumque sexum; tunc hujusmodi jura possession-
naria mortua ipsa muliere solummodo in filios si habuerit,
aliter autem rursus in Fiscum R. devolvuntur, et filiae suae
duntaxat iuribus earum quartalitiis, de eisdem juxta hujus
regni consuetudinem provenire debentibus contentari debent*“.
Nem különben *I, 48. §. 3. 4.* „*Hic tamen advertendum est,
quod si in praeallegata donatione (férj és felesége nevére)
vel litteris donationalibus clausula utriusque sexus non inter-
seratur, sed simplici modo donatio emanet; tunc jura hujus-
modi possessionaria femineum, si etiam filius ipsa mulier ha-
beat, non sequuntur, sed masculinum duntaxat sexum con-
cernere dignoscuntur. Ubi tamen in donationis tenore clau-
sula ista adjecta et apposita fuerit, quod videlicet si impe-
tratorem ipsorum bonorum heredibus masculinis carere con-
tingat*“ etc. l. fellyebb a) alatt.

i) *Dec. 1. 26. Divis. success.* — k) *Trip. I, 19.
Dec. 25. eod. tit.*

l) *Trip. I, 21. §. 4.* „*Unde ex radice ademptionis ho-
norum elicitur, quod frater quispiam vendens pretio portio-
nem suam possessionariam alteri fratri, in quem etiam alio-
quin jure generationis et successionis hujusmodi portio ven-
ditore ipso deficiente devolvenda erat, eadem portio jus fe-
mineum non sequitur. §. 5. Et per portionem intellige etiam
totalem possessionem et plura alia jura possessionaria si-
milia*“.

m) *P. ok. Dec. 26. Divis. success.* Itt az intézkedő
javainak nagyobb részét maga leányának és ennek minden
fi- vagy leány-maradékának hagyta; kisebb részét pedig
távolabb rokona gyermekeinek, de úgy hogy ezek fogyat-
kozásával ezen kisebb rész is maga leányára és maradé-
kaira szálljon. Szembetűnő volt a' különbség, és annál
fogva másod helyen a' N. M. Curia csak fimaradékot értett.

n) *Sensu Trip. 1, 37. et 20. — o) Dec. 17. de action. Fisc. R. — q) Dec. 9. 18. eod.* Mind a' két esetben a' szerzés gyökere királyi adomány volt, csak fimaradék említésével; a' szerző pedig, ott ugyan az ellenmondókkal egygyezkedve, itt végrendelést téve a' leányokat is örököltette; és erre mind a' két esetben királyi helybenhagyás következett. De minekutánna a' fimaradék elfogyott, a' jószág ottis ittis, a' gyökerlevélnél fogva, minden leánymaradék kizárásával, a' királyi kincshez visszatért.

252. §.

2. *Ellenkező levelekről.*

Midőn a' levelekben ellenkező záradékok találtnak, tetemes különbség lehet 1) levél és levél között; 2) a' perben állók viszonyaiban. Tudni illik

a. Vannak fő és másod rendű levelek; azok alapítók; ezek végrehajtók, tellyesítők, erősítők. És természetes, hogy az utóbbak annyi erővel nem bírhatnak, mint az első, p. ok. az adomány-levél és a' bévezető parancsolat között ha különbség volna, csak az első szerint ítélnénk a).

b. Ellenkezés találatván az első és az új adomány-levél között, a' két ágon lévő rokonok között az előbbi szokás nem változik b). A' királyi kincs ellenében pedig feltéve, hogy sem az első sem a' második levélnek hiánya nincsen, az új adomány által az örököltetés, (*jus succedendi*) igenis tágulhatott, p. ok. hogy a' leány-ág is örököllyön, ha bár az első levél ellenkezőt mondana; de megfordítva az öröklést kisebb körre az új adomány nem szoríthatta, p. ok. midőn az első adomány mind a' két ágra terjed, az új adomány a' leány-ágot ki nem zárhattya c). Oka ezen különbségnek abban fekszik, hogy a' királyi Felség újabb kegyelmét semmi sem ellenzi, mert ez ál-

tal senki sem sérül; ellenben maga igazságátul helyes ok nélkül fosztani senkit sem lehet; már pedig midőn az erőtellyes első adománybul a' leány-ág öröklése világosan folyik, csak ugyan fösztás volna, ha az új adomány őtet kizárná. Az efféle sértésekre a' királyi Felségnek sem akarattya sem hatalma ki nem terjed *d*).

c. Midőn az első adománnyal későbbi királyi megkegyelmezés ellenkezik; minden tekintetben szabályul csak az utóbbik szolgálhat; mert az első levél erejét az elkövetett bűn megsemmisítette *e*).

d. Midőn a' királyi adománnyal az első szerző rendelete ellenkezik, a' királyi kincs ellenében ugyan a' leány-maradék, vagy távolabb rokonok öröklését csak az adomány-levél igazolhattya. De midőn a' rokonok magok között perlekednek, itt erősebb az első szerző rendelete *f*); mert maga keresményéről kiki szabadon intézkedik *g*). Azonban ha a' szerző csak maga leányait említve, őket az örökléstől kirekesztette, ez még nem örök intézkedés, és az utóbbi osztályokra (a' fi-örökösök leányaira) ki nem terjed *h*).

e. Ha pedig az ellenkezés örökvallás és királyi helybenhagyás között forog; a' királyi kincse nézve ugyan itt is a' királyi levél határoz, de a' rokonokra nézve külömbség lehet: mert ha a' királyi helybenhagyást maga a' szerző nyerte, és újabb (az az későbbi) intézkedése nem találthatik; fel kell tenni, hogy végső akarattját a' királyi levélbe iratta *i*); ha pedig a' helyben hagyást valamelyik utódgya kérte, az osztályosok között, éppen úgy mint új adomány mellett, az előbbi szokás megmaradna *k*).

a) *Trip. II, 52.* „*Accesorium sequitur principale*“ *Dec. 39. ad dand. vel recip. contrad. rat.*

b) *Id. I, 37. Dec. 18. 24. ex jure radic. Dec. 18. Ex aequal. vel inaequal. jur. Dec. 42. Divis. success.*

c) P. ok. *Dec. 45 ad dand. v. recip. contrad. rat. Trip. I, 37.* Áll ez a' királyi kincsvéddel kötött egygyezésekre nézve is. *Dec. 22. de action. fisci R.*

d) Volt eset, hogy a' szerző két királyi levelet nyert, az elsőt kissebb jószággrul fi- és leány-maradéokra, a' másodikat ugyan arrul de másokkal egyetemben csak fi-maradéokra; ebből azután az első jószág eránt per támadván a' királyi Curia ítélete az első levélhez ragaszkodott. *Sent. 10. ex aequalit. et inaequalit. jur.*

e) *Trip. I, 20.* „Item quaeritur: si quis in nota infidelitatis condemnatus fuerit, cujus bona juraque possessionaria utrumque sexum, masculinum scil. et femininum contigissent atque secuta fuissent, et tandem ipse condemnatus capiti ac bonis suis gratiam regiam habere meruerit, utrum filiae post gratiam nasciturae in bonis paternis aequaliter cum filiis succedant, an non? quandoquidem priora privilegia per ipsam notum infidelitatis mortificata fuere. §. 1. Dicendum quod sic; quia per gratiam regiam omnia privilegia priora ipsius infidelis, quantum ad heredes ac posteritutes post se (directe tamen et non collateraliter modo) sequentes, vivificantur, roburque prioris firmitatis sortiuntur, et ex consequenti bona illa rursus utrumque sexum sequuntur. §. 2. Nisi forsitan in litteris graciosis exceptio per expressum superinde fieret; nam in potestate Principis consistit gratiae collatio et bonorum ipsorum remissio. §. 3. Quemadmodum igitur et quibus sub conditionibus Princeps ipse gratiam fecerit, illaque bona remiserit; sic etiam de cetero bonorum eorundem successio sequetur“.

f) *Dec. 36. 43. Divis. success.* — g) *Trip. I, 5. 57.* — h) *Dec. 24. Divis. success.*

i) *Dec. 1. eod. tit.* — k) *Sent. 10. ex aequal. et inaequal. jur.* A' birtok minősége felett különbféle kérdések támadhatnak, p. ok. erős-e vagy ingó? örökös-e vagy muló? csak fiak örökölhethetnek-e vagy közösen leányok is? Mind ezen kérdéseket ugyan levelek döntenek; de nem ugyan azon záradékok. Szükséges is a' különbözőzésekre figyelmezní, mert a' kérdések egykeverése csak zavart, és tévedést okozhat.

253. §.

A' jószág minősége törvény szerint.

Midőn levelek a' jószág minőségét ki nem mutatják, többnyire törvényes okokkal a' hiányt pótolni lehet. Illyenek a' következő szabályok :

1) Cserében a' jószág minősége átmegy, t. i. millyen jószágot adtunk olyan lett a' mit nyertünk (*cambium naturam cambiati induit*); de a' felfizetett ősi pénzből magok részét a' leányok kikapják a).

2) A' mit egygyezés mellett bírnak, azt más okból is bírjuk, abból t. i. melly az egygyezésre vezetett; ezen előző ok tehát a' jószág minőségét is ki-mutathattya b).

3) Közösök az ingók c); és azokhoz tartozik a' fi jószág termése is, mennyire a' köz apa halálakor beszedve vagy elválva találtatott, (*fructus percepti vel separati*); nem különben a' jobbágyok addig le-járt és elmaradt fizetései d).

4) Gazdasági készület, épületek és javítások a' jószággal járnak, mint annak toldaléka; midőn tehát a' jószág egyedül a' fiakat illeti, övék a' toldalék is e); de midőn más ágon lévő örökösökre száll, ezek tartoznak a' befordítások igaz becsű-árát a' fogyatkozó leányainak lefizetni f).

5) Zálog-jószág pénz helyét tartja, és megváltáskor ismét pénzre változik; a' mire nézve csak ugyan ingó gyanánt a' fiakat és a' leányokat egygyenlően illeti g). De midőn a' zálogítás fi testvérek között, és fi jószággal történt, a' lehető zavarok elkerülése végett, a' leányok illyen zálogból magok részét csak pénzben követelhetik h). A' mi akkor is áll, midőn a' zálog szerzője azt egyenesen fiainak hagyta,

a' nélkül, hogy leányait a' pénzbéli követeléstől eltiltotta volna i).

6) Közösök azon javak, mellyek örökbe adatnak, vagy leány-negyed fejében, vagy régebben nemes ember megölése miatt vérdíj, vagy nagyobb hatalmaskodás miatt fő-váltság nevében k).

7) Közös mindenféle városi jószág; nem különben a' jobbágyi birtok l); kivéve ha valaki urasági földet különösen azon megszorítással nyert volna, hogy csak fimaradéka örökölhessen m).

a) *Trip. I, 70. §. 4.* „*Attamen portio illa, quae in concambium sibi dabitur, in fratres generationales vel condivisionales (deficiente eo fratre qui concambium fecerat) devolvitur, tanquam alia portio sua, per quam commutatio concambialis facta fuerat, quae in ipsos fratres vigore juris successorii derivanda erat*“. — *I, 73. Item quia jura possessionaria modo concambii permutata quantitate, fructuositate et valore non semper aequaliter sibi correspondent; ideo solent plerique, quorum bona et jura possessionaria minoris pretii valorisque existunt, ad ea, ut concambium aequale fiat, summam aliquam pecuniariam superaddere: unde nonnulli putaverunt hujusmodi jura possessionaria (eo quod pecunia addita est), jus femineum aequae veluti masculinum sequi debere, quod tenendum non est. §. 1. Nam jurium possessionariorum conservatio et sequela non a ramo, pecunias scilicet additione, sed a radice et origine acquisitionis et inventionis suae judicanda censetur; et ob hoc in tali casu homines feminei sexus nonnisi de pecuniis superadditis portiones suas rehabere poterunt. Proprietas autem et hereditas jurium ipsorum possessionariorum sexui masculino salva manebit. §. 2. Et hoc verum est, si ex origine et radice ejusmodi jura possessionaria sexum femineum non sequuntur. Super ea namque ambiguitate: utrum aliqua jura possessionaria sexum femineum aequae veluti masculinum sequi debeant nec ne? semper ad originales litteras, quibus bona ipsa adquisita et inventa fuerunt, recurrendum est*“.

b) *Dec. 9. de action. Fisci R.*

c) *Trip. I, 99. 102. Dec. 25. Divis. Success.* — d) *P. ok. Dec. 8. 9. eod.*

e) P. ok. Dec. 8. 20. *Divis. success.* — f) Dec. 14. *ex aequal. jur. Sent. 30. Divis. success.*

g) Trip. I, 102. 1647, 125. — h) Dec. 31. *Divis. success.* — i) Dec. 43. *eod.*

k) Trip. I, 17. §. 4. „*Nam jura duntaxat possessio-
naria pecuniis paternis aut maternis empta, et comparata;
praeterea in homagium alicujus interempti nobilis data et ob-
ligata; ceterum pro jure quartalatio seu in sortem refusionis
et restitutionis quartae puellaris perpetuo collata et inscri-
pta — — — jus femineum aequae veluti masculinum se-
quuntur.*“

l) 1840, 8. §. 2. Ennek előtte a' jobbágyok itt ott
külömbféle szokásokat tartottak (Tudom. Gyűjt. 1821. VII,
53.); de ezeket az említett új törvény megszüntette; két-
ség kívül a' soltészokra nézve is (*Sent. 54. ex jure radic.*).
— m) 1840, 8. §. 3.

II. CZÍM.

A' LESZÁLLÓ ÖRÖKSÉGRÜL (DE SUCCESSIONE DESCENDENTIUM).

254. §.

Az öröklés szabályai.

I. Törvény szerint első helyen az örökség min-
den embernek tulajdon gyermekeit a) illeti; fel-
téve mégis: 1) hogy törvényes ágybul származnak,
vagy olyanoknak tekinthetők b); 2) hogy a' viszszo-
nos öröklés fonala meg nem szakadt c); és 3) hogy más
ok sincs, melly őket kizárná d). Hogy apja halála után
született, a' gyermeknek örökségére nézve nem árt e).
A' leány magzat kizárása pedig csak levelekből követ-
kezhetik, nem egyenesen a' törvényből f).

Az elhalt gyermek helyébe léphetnek mint kép-
viselők (*jure representationis*) a' tőle származott ono-
kák g). Midőn pedig az elmaradt gyermekek nem azon
egygy házasságbul erednek, az örökségek is külön kü-
lön

lön járnak : *bona paterna paternis, materna maternis prolibus cedunt*, minden gyermek csak tulajdon apja, anyja javaiban részesül *h*).

II. Szerzetesek szülőik után, azok rendelkezésén kívül, a' keresményből éppen semmit sem nyernek; ösiből is csak ha olyan szerzetben élnek, melly fekvő jószágot bírhat, (*si ordinem possidendorum bonorum capacem sequantur*); de illető osztály részöket akkor sem egészen, hanem annak csak tized részét kapják, ezt is csak pénzben és soha sem többet 5000 forintnál *i*). Sőt ezen mértéket ösi javakra nézve a' szülők sem tágíthatták *k*). A' javak becsültetését pedig a' jövedelem határozza, hattul százat számítva *l*). Azonban mivel a' szerzetes örökös fogadása előtt szabadon kiléphet; ebből következik, hogy mind addig testvérei között, ha osztozkodtak, az osztály másolható marad. Ha pedig a' szerzetes állapotja későbbben változna, p. ok. a' szerzet eltöröltetése által; akkor ugyan a' már végbe ment törvényes osztály maga ép-ségében maradna; mert törvényes tetteket a' törvény különös engedelme nélkül eldönteni nem lehet *m*); de jövendőre nézve, az az a' szerzetes állapot megváltozása után, ha valamelly örökség azontul akármi-kor megnyílna, már ettől a' volt szerzetest, ki most szabad állapotban él, p. ok. mint világi pap, az osztálytul kirekeszteni, vagy osztály-részét rövidíteni nem lehetne.

III. A' kik törvénytelen ágyból származnak, mint olyanok, nemzöik után nem örökülhetnek *n*); de a' mi tartásokra, nevelésökre szükséges, azt a' nemzök vagyonára nézve úgy mint adósságot tekinteni kell, és úgy fizettetni *o*).

IV. A' kik pedig törvényes vérséget nyertek szülőik utóbbi házassága által (*legitimated per subse-*

quens legitimum matrimonium parentum), azok az egyházi törvény szerint a' törvényes nemzedékkal egygy sorban állanak *p*). De azon kívül törvényes örökséget adhat a' királyi Felség; és ha a' kegyelem-levelet maga a' nemző kérte, akkor benne vagyon ennek rendelkezése is; a' miből következik, hogy az említett levél erejével az adományos a' királyi kincset ugyan minden javakban megelőzné *q*); a' törvényes gyermekekkel pedig nemzője keresményében egygyenlően osztozkodna *r*). A' Római Pápa levele pedig örökséget nem adhat, mert világi hatalma magyar hazánkra ki nem terjed *s*).

a) *Trip. I, 17.* — *b*) 90. és 91. cz. — *c*) 151. cz. — *d*) P. ok. szerzetes állapot, vagy tellyes kívándorlás olyan országba, honnan az örökség hazánkba ki nem jöhet. — Ezen feltételek a' felszálló és átszálló örökségre is illenek; rólok tehát ott is emlékezni kell, bár jelentve csak itt vannak.

e) *Trip. I, 17. II, 62.* — *f*) Erről fellyebb, ezen szakasz első czímében, már bővebben szóllottunk.

g) 1659, 117. — *h*) *Trip. I, 54. §. 1. 2.* 1659, 36. *Dec. 30. Divis. success.* All ez a' házas társak közös szerzeményére nézve is, *in coacquisitis conjugum, Trip. III, 29. Dec. cit.*

i) 1715, 71. Jóságot nem bírhatnak a' kolduló szerzetek, *ordines mendicantium*. Egyébaránt ez részént a' szerzet tulajdon szabályaitul, részént az országba miképpen történt felvételétül függ. Apáczákra és ingó javakra a' törvény világosan kiterjeszkedik. — *k*) *cit. 71. §. 1.* — *l*) *Ibid. §. 4.* — *m*) *Intim. 1778.*

n) Verbőczi világosan csak az ingatlanrul szóll (*I, 106. 108.*); és ezt ősiire értve, következtetni lehetne: hogy tehát ingó javakban és az ingatlan keresményben örökölhethetnek; és ezen vélemény mellett, a' királyi kincs ellenében, lehetne kegyességre is hivatkozni. Mindazonáltal a' valóság másképpen áll. Mert 1) elfogadva az említett okoskodást, következne, hogy a' törvényes és törvénytelen gyermekek egygyütt, az ősi ingatlanon kívül, minden egyéb jóságban egygyenlő osztályt nyerne; ez pedig

soha szokásban nem volt. Világos tehát, hogy a' felhozott ok meszszebb elhat, mintsem kívánatos; (*argumentum nimium probat, ergo nihil probat*). — 2) Verbőczyi tanítását illőbben oda is magyarázhattuk, hogy ősi javaikat a' szülők törvénytelen gyermeküknek nem hagyhatták; és ennek ellenkezője csak a' volna, hogy keresményben őket részesíthetik; a' mi csak ugyan ingó jószágra és nem adományos ingatlanra nézve (*in mobilibus rebus et in emptitiis bonis*) megáll. — 3) Döntő erővel bír, a' törvényes öröklés benső valósága, mert az csak élő törvényen épül, (*omnis ab intestato successio ex jure civili s. positivo repetenda est*); a' törvénytelen gyermekek javára pedig sem írott törvényt, sem bizonyos szokást előmutatni nem lehet.

o) Ez a' nemzők természetes kötelességéből folyik, melly holtok után az elmaradt vagyona háramlík.

p) 91. cz. *Sent. 57. Divis. succes.* — q) *Trip. I, 108. §. 1.* — r) *Id. I, 5. 57.* — s) *Id. I, 106. §. 2. 108. §. 1.*

255. §.

Az osztályrul.

Törvényes örökségben a' gyermekek fejenként osztozkodnak, *divisio fit in capita*; t. i. az örökség annyi egygyenlő részre hasíttatik, hány öröklő gyermek vagyon; onokák között pedig az osztály a' törzsökök (vagy is nemzedékek) számát követi, *divisio fit in stirpes*, az az : hány törzsök (vagy nemzedék), ugyan annyi részre szakad az örökség; és maga részét minden nemzedék továbbá fejenként feloszthattya a). De a' mit valamelyik élő szüleitől előre kikapott, azt osztály-részébe be kell tudni, kivéve az apró ajándékokat, vagy nagyobb jutalmakat is, mellyek eránt az adakozó szándéka a' beszámítással világosan ellenkezik b). Minden esetre pedig be tudni való, a' mit szülei halála után valamelyik elsikkasztott, elidegenített c).

Fegyvert és hadi-készületet a' fiúk

magok számára, még a' közönséges osztály előtt, az örökségből kiveszik *d*). Osztályban pedig az atyai ház mindennel a' mi hozzá tartozik (*domus paterna cum 'appertinentiis*) a' legkisebb fiúnak marad *e*), úgy azonban, hogy fítestvérei a' közös értékből hasonló házakat és földeket nyerjenek *f*). Szükség esetében, hol t. i. annyi házak építése ki nem telik, magát az atyai házat, ha elegendő, vagy ha kisebb, annak az árát kellene megosztani *g*). A' nemzetség levelei közösök maradnak; de a' levéltár őrizete és gondviselése az öregebb fítestvért illeti, (*litteras familiae frater natu major conservat*); kivéve ha elméje megzavarodott, (*si furiosus vel amens sit*); vagy ha pazarló; vagy osztályos atyafiait közös vagy tulajdon javaikból kizárni, vagy követeléseikben rövidíteni törekedik *h*). A' levelek őrzője pedig mint olyan törvényes dolgokban védőleg egyéb vérei nevében is eljárhat, és nem csak ellenmondva, tiltakozva, másképpen óvakodva, feleinek jussait, igazait, fentarthattya, (*contradicendo, protestando, quibuscunque iuridicis remediis utendo, cavendo, congenerationum suorum jura sustentare potest*); hanem a' közös ügyekben köz néven, köz költséggel pereket is indíthat, folytathatya, végezheti *i*). Mindazonáltal arra ötlet osztály után kényszeríteni nem lehet *k*); és osztály előtt közös ügyben, de maga nevében, más is perbe szállhat *l*).

A' végre hajtott osztály emlékezetére szokás azt levélbe foglalni, mellynek az utódok is különbféle ügyekben nagy hasznát vehetik, p. ok. származás, vagy ősi javak kimutatásában. Valamint pedig osztály előtt a' jószág közös volt, úgy közös marad annak-utánna is azon értelemben, hogy ha valamelyik osztályosnak magva szakad, akkor az ő osztály része fenlévő osztályos feleire száll; és ezen értelmű közös-

ség (*communio juris sed non communio usus*, közös, viszonos örököltetés, de nem közös használat) örökre t. i. az osztályosok utolsó maradékaira elterjed m).

a) 1659, 117. — b) *Dec. 7. 34. Divis. success.* Ugy kell érteni Verbőczy tanítását is : hogy megosztott az az kiházasított fiak, és férjhez adott leányok („*filii divisi, filiaequae emaritatae*“) attyok ingó keresményében többé nem részesülnek : *I, 99. §. 4. III, 29. §. 1.* A' jobbágyokra nézve hasonló rendelés áll a' legújabb törvényben, 1840, 8. §. 2. — c) *Dec. 17. ad acquis. mobil.*

d) *Trip. I, 99. §. 2.* Ide tartoznak, a' néhai országos Biztosság (*Commissio systematica*, 1715, 24.) jegyzése szerint, a' paripák is minden készülettel, és a' könyvek; azonkívül a' N. M. Curia végzése szerint, (*Dec. 17. cit.*) a' pecsétnyomó gyűrű (*annulus sigillaris*). De megeshetik hogy paripák vagy könyvek az érték nagyobb részét teszik; akkor kivételnek helye volna.

e) *Trip. I, 40.* Régi példát (1231) olvashatni FEJÉR-nél, in *Cod. Dipl. III, 2. p. 228.* Leányra pedig ezen szabás ki nem terjed, ha bár a' jószág közös volna *I, 41. §. 3.* — f) *Id. I, 40. §. 2. 3.* — g) *Ibid. §. 4. 5. 6. et tit. 41.* — Jobbágy telket a' földes-úr engedelmével nélkül felosztani nem lehet; azért az örökösök, ha barátságos egygyezésre nem hajolnak, vagy magok között, vagy midőn az osztózók legalább fele része úgy kívánja, nyilvános árverést tarthatnak; de az utolsó esetben szükséges 1) hogy az eladó telek igaz árát a' helység előljárói az uraság befolyásával előre megállapítsák; 2) hogy az árverés határnapja kitűzve és egygy hónappal előbb kihirdetve legyen; 3) ha az ajánlások a' becsár alatt maradnának, az osztózók újabb árverést kívánhatnak, melly 4) szinte kihirdetés után egygy holnap múlva tartatik; de 5) akkor alkalmasat vevőnek a' telek becsárán alól is oda adatik. 1840, 8. §. 4. 5. Hasonló rendelés vagyon a' szőlőkre nézve, mellyeket helybeli szokás szerint bizonyos mértéken alól felosztani nem szabad. §. 6.

h) *Trip. I, 42. pr. et §. 1. 2.* — i) *Id. §. 4.* — k) *Dec. 2. de plenip.* — l) *Dec. 1. eod.*

m) *Trip. I, 47. §. 4. 1723, 47. §. 3. Dec. 12. Divis. success.*

Végbe ment osztály másításáról.

A' végbe ment osztályt némellykor másítani lehet : 1) ugyan tévedés vagy hiba; 2) elszakadás okából.

I. A' ki hibás osztály által rövidséget szenved, harminczkét esztendőnek eltelte előtt egyszer igazítást vagy új osztályt kívánhat *a*). OSZTÁLY IGAZÍTÁSÁT ugyan (*rectificationem divisionis*) kisebb hibák miatt (*propter accidentales errores*), p. ok. a' telkek mennyisége, minősége vagy a' jobbágyságok száma körül; midőn t. i. az osztály-részeket nagyobb változások nélkül, és csak egyfelől kisebbítve, másfelől pótolva, egygyenlőségre vinni lehet *b*). — ÚJ-OSZTÁLYT pedig nagyobb sérelem okából, (*propter graviores laesionem c*), és olyan hibák miatt, melyek az osztály czéllyával, valóságával, ellenkeznek, p. ok. ha valamelyik osztály-rész egészen ingókból vagy zálogokból állana; a' többiek egészen vagy részint örökös javakból *d*). (*Errores substantiales, i. e. qui divisionis indoli adversando substantiam ejus destruunt; magyarul röviden döntő vagy nagyobb hibáknak mondhattuk*). Midőn t. i. a' sérelmet elhárítani sem lehet, hacsak nem az első osztályt egészen elvetve és újat rendelve. De ez csak ingatlanra nézve történhetik; mert ingókban az igazítás könnyen sikerül. Ha tehát a' felosztott vagyon egészen ingó, új osztálynak helye nincsen, *ob res pure mobiles nova divisio non decernitur e*). De ingatlanra nézve is, minekutánna az osztózók fiai az osztályt megerősítették, azt az onokák többé el nem dönthetik *f*).

II. Ha osztály után valamely jószág vagy (erős levelek hiánya miatt) per úttján, vagy az idők mos-

tohaságából elszakadna; ilyen esetekben az osztozó társakat a' kegyeskedő törvény arra kötelezi, hogy a' veszteséget (közösen viselve, aránylag) pótolják, habár hibák eránt már egygyezkedtek volna g).

a) *Trip. I, 45. 46. 1729, 36.* — b) *cit. 36. §. 5.*

c) Kicsinységek miatt a' végbe ment szerződéseket eldönteni nem lehet; *modica praetor non curat.* — d) *Dec. 17. nov. divis.* Kinek részént örökös jószág, részént zálog jutott, az, emennek megváltása után, veszteségét igazítás úttján is helyre állíthattya. *Dec. 15. divis. succes.* — e) *Dec. 8. nov. divis.*

f) *Trip. I, 46. pr. Dec. 4. nov. divis.* — Verbőcsi tanítása szerint akkor sem lehetett új osztályt kérni, mikor az első határjelek felállításával („*per metarum erectionem*“) történt; I, 46. §. 7. De ilyen osztályokat a' mostani szokás nem esmér. Az osztály örökítésére szolgálhatott régenten a' királyi helybenhagyás is; p. ok. FEJÉRNÉ, in *Cod. Dipl. V, 1. p. 38. IX, 5. n. 91. IX, 4. n. 38. 162.*

g) 1729, 36. §. 5. „*Via et processu rectificationis* — — *ad redintegrationem eorum, quae post divisionem per alios judicialiter, aut injuria temporum avulsa fuerint, procedi valeat, non obstante accorda quoad errorem*“. Ez régenten is úgy volt, p. ok. FEJÉR : *Cod. Dipl. VIII, 4. p. 432. IX, 2. n. 30.* — Azonban az említett 1729-ki törvény után kérdés támadhat, vallyon a' törvény azon rendelkezése, hogy osztály után csak 32 esztendő alatt és csak egyszer lehet igazítást kérni, az említett elszakasztásokra is kiterjed? Némelly írók minden elszakasztásra külön egygy keresetet engednek, és a' 32 esztendőt csak magától az elszakadástul számíttják, okúl adván az egyenes igazságot (*aequitatem*) : KELEMEN, III. p. 424 sq. KÖVY, *Elementa* 1823. p. 339. De úgy látszik, hogy a' kétféle esetek között különbség vagon : Idők mostohasága nem egyéb mint bal eset, *casus*; ezt pedig rendszerint senki sem pótollya, *casus domino nocet*; erre nézve tehát különös kegyessége a' törvénynek (*speciale beneficium legis*), hogy a' veszteséget pótolhattya; már pedig az ekképpen kegyeskedő törvényt maga szavain túl, helyes ok nélkül, sőt a' közigazság ellenére, kiterjesztteni nem szabad. Ellenben midőn valami jószág erős levelek hiánya miatt (*ex infirmitate juris*) per úttján vezett, mivel az osztályos társak egymásnak

szavatosai, a' mi nem a' törvény különös kedvezéséből, hanem az osztály tulajdon valóságából, az osztozók között fenlévő és fenmaradó közösségből (*ex juris communione*) önkényt folyik, úgy hogy a' törvény különös megszorítása nélkül a' szavatosság örökre tartana; e' részben helyes okunk vagy on, hogy a' törvényt kedvezőleg magyarázzuk, minden esetre külön keresettel, és ennek megindítására tellyes 32 esztendővel.

Egyébaránt az időtelésre nézve tetemes különbség lehet a' végbe ment és a' helyben-hagyott osztály között, (*inter peractam et ratam divisionem*); p. ok. volt eset, hogy a' testvérek apjuk akarattával még annak élteben osztózkodtak, és innen számítva, midőn új osztály éránt per támadott, a' törvényes 32 esztendő már betelt, nem pedig apjuk halálától fogva; és erre tekintve a' kereset megis állott (*Sent. 3. de praescript.*).

257. §.

Az osztatlan örökségről.

Az osztatlan örökséget úgy kell tekinteni, mint közös egységet, mellyről sem egészben sem részenként egygy örökös-társ külön nem intézkedhetik, mások rövidségével. De ezen egyszerű igazság sokáig homályban volt; és 1723 előtt nem éppen ritka eset volt, hogy egygy pazarló testvér az osztatlan örökséget, hol idegenítve, hol terhelve, tetemesen megrövidítette. Ezen bajnak eltávoztatására tehát, az említett esztendei törvény a) jövendőre megrendelte, hogy minden afféle káros, akár idegenítő akár terhelő, felvállás és kötés magában (*ipso jure*, az az : csupán a' törvény erejénél fogva, tehát ellenmondás, tiltakozás, vagy felbontó bírói ítélet nélkül) sikeretlen és félre-vethető legyen; és hogy az elidegenített vagy terhelt javakat a' többi örökös-társak rövid úton és ingyen visszaszanyerhessék b); úgy hogy a' vevő vagy hitelező maga pénzét csak attul követelheti, a' kinek adta c).

a) 1723, 47. §. 4. „*Praeterea quaevis bonorum communium adhuc divisioni obnoxiorum, aut vero fraternorum vel sororiorum praejudiciosae abalienationes vel etiam inonerationes, sepositis quibusvis contractibus aut fassionibus (salvis jam hactenus initis) deinceps ineundis, tanquam ipso jure nullis, per fratres vel sorores aut eorundem successores, et quidem bonis in pluribus comitatibus existentibus coram Tabulis Districtualibus, in uno vero comitatu adjacentibus coram iudicibus comitatensibus, judicialiter vindicari — — — valebunt*“.

b) Van is erre a' kir. Curia végzései között több példa (*Dec. 1. Pign. ex comit. Dec. 11. 13. 15. 21. ad reluit. pign. in div. comit.*); és egygy különös, hol a' kereső mind a' mellett, hogy feleinek zálogos kötéseit maga is megerősítette, mégis győzött, mivel hogy az erősítő levelében a' kötések külön-külön említve nem voltak, és a' feltételeket nem esmérte (*Dec. 13. cit.*). — Azonban ha valaki csak maga osztatlan részét örökös-társának oda engedi (*Dec. 23. tit. cit. Dec. 5. ad inval. camb.*); vagy cserébe másnak adgya (*Dec. 1. ad inval. camb.*); vagy az eránt kétséges perben egygyezkedik (*Dec. 13. ad inval. transact.*); az efféle tettek, mivel mások örökségét nem rövidítik, a' törvénybe nem ütköznek. De akkor is midőn törvénytelen eladás történt, annak a' ki későbben maga osztály-igazságát egészen az eladóra átruházta, minden keresete megszűnik, mert arrul lemondott (*Dec. 16. ad reluit. pign. in div. comit.*)

c) Ettől pedig nem csak azért követelheti, mivel nem illik, hogy valaki más kárával gazdagodgyon, (mert meg lehet, hogy p. ok. a' pazarló nem gazdagodott); hanem főképpen azért, mivel a' szerződés felbomlott, és így a' pénzadás oka megszűnt. l. a' 299. és 300. §§.

258. §.

Az osztatlan örökös-társak keresményeiről.

Az osztatlan örökség közös lévén, természetes, hogy nem csak annak szokott jövedelme, haszna, hanem az is, mivel maga az örökség rendkívül vagy szaporodik vagy rövidül, p. ok. hasznos vagy káros perek által, az örökös-társakat egyetemben illeti.

Mindazonáltal ezen közösség magátul a' társak minden viszonyaira ki nem terjed; a' mint abbul is kiteszik, hogy sokszor a' leányok csak az ingóban részesülnek; és hogy a' hol többféle gyermekek maradtak, az örökségeket is külön választani kell. Tudni-illik tetemes különbség vagyon minden javak és bizonyos javak közössége között, (*alia est generalis s. universalis, et alia specialis s. partiaria bonorum communio*). Az osztatlan örökség csak bizonyos javak öszvesége, és így magában általános közösséget nem szül. A' ki felesem egyben, még azért nem az mindenben; a' ki társam itten, lehet hogy másutt nem az. Úgy van ez a' kereskedésben, vagy akármiféle törekedésre, úgy birtokra vagy örökségre nézve. Semmi kétség tehát, hogy örökös társamnak is tulajdon külön vagyona lehet, mellyhez nekem semmi közöm; lehet nyeresége, vesztesége, mellyben nem osztozunk.

Világos igazság ez; mellynek a' hatását nem csak mindenféle szerződésekben, hanem osztályokban is, (leányokra és többféle gyermekekre nézve a' mint mondva volt), igen sokszor tapasztalni lehet; és mégis más osztatlan testvérek között a' világos igazság sűrű homályba borúlt, nem ugyan Verbóczi egyenes tanítása szerint, de mégis az ő tekintetével. Tudni-illik Verbóczi korában vitatás alá jött a' királyi adományok ezen záradéka: (*donamus tibi fidei nostro*) *et per eum suis fratribus etc.* Ezt mások oda értették, hogy a' beírott testvérek csak az adományos után (post eum) örökölnék; Verbóczi ellenben a), hogy vele osztoznak, okúl adván: hogy az osztatlan testvérek mint társak között minden nyereségnek veszteségnek közösnek kell lenni b); ha csak inkább atyai és ősi örökségérül a' szerző lemondani nem akar: (mert úgy az

osztálytul elállván a' közösségből kilépne). — Kedves ujság c) lett ez a' henye emberek előtt; kik azt mind az említett záradékon, mind Verbőczyi szándékán túl vinni siettek; és a' lelkesebb szerzők engedékenységet tapasztalván, majd az osztatlan állásból kilépni sem akartak, sőt a' végbe ment osztályokat, ha bírói közbenjárás nélkül történtek, el nem esmerték. — Találkoztak végre, a' kik panaszt emelni mertek. De először 1655-ben a' törvény csak oda nyilatkozott, hogy azontul az osztatlanok keresményében egygy apa egygy anya gyermekein kívül mások nem osztoznak; és hogy választott bírák által, vagy éppen egygyezve történt osztályok is törvényes erővel bírjanak d). További, azonban még sem tellyes, javítás következett 1723-ban, midőn a' törvény azt rendelte: hogy a' mit valaki osztatlan atyai vagy anyai vagy ősi öröksége után szerzett, azt maga testvéreivel (hol a' jószág közös, a' leányokkal is) osztály alá adni tartozzon; de a' mit másképpen nyert, ezt ha úgy tetszik, osztály nélkül magának és gyermekeinek, utóbbi maradékának megtarthassa; mindazonáltal azon esetre, ha magva-szakadása történne, épen maradván fi- és leány-testvéreinek és maradékaiknak viszszozon öröklése e).

a) I, 43. 44. — b) „*Fratres etenim indivisi infra divisionis tempus et lucrum et damnum aequaliter participare sufferreque et tolerare debent*“. I, 43. §. 4.

c) Régiebb levelek szerint az osztozó társ maga külön keresményét osztály alá vetni nem tartozott; legalább ellenkező állítások és példák találhatók FEJÉR-nél, in *Cod. Dipl. VIII*, 2. p. 261. *VIII*, 3. p. 256. *VIII*, 5. p. 75. *IX*, 1. num. 231. *IX*, 2. n. 209. etc. A' *Quadrupartitum* szerzői is Verbőczyi tanítása eránt ellenkezve nyilatkoztak; II, 51. 52.

d) 1655, 54. „*Cum notabili fratrum indivisorum injuria fieri solet, ut medio tempore indivisionis uno fratrum*

acquirente altero vero dilapidante, tempore divisionis fratres, etiam in remotiore gradu existentes, lucrum et damnum aequaliter participare sufferreque debeant. §. 1. Ob hoc statutum est: ut lucrum et damnum juxta 1, 43. inter fratres tantum carnales et uterinos indivisos currat, locumque habeat, et non ultra. §. 2. Omnesque divisiones non solum medio Magistrorum Protonotariorum vel Vicecomitum penes praeceptoria mandata; sed etiam inter se se, vel per convocatos judices, ex mutuo partium consensu, cum vel sine poena peractae, usu reali roboratae, pro reali divisione habeantur. acceptenturque; neque secus nisi processu tituli 45. partis 1. reiterari valeant“.

e) 1723, 47. „Magnam regni et antiquarum familiarum ruinam causerunt avitorum bonorum dilapidatores; §. 1. Dum nonnunquam fratres uterini et carnales aut etiam tantum carnales vel uterini indivisi, non ut ab ejusmodi paternorum et maternorum bonorum dilapidatione deterrentur, sed potius ex fiducia tit. 43. part. 1. op. Decr. Trip. et art. 54. anni 1655 ad eandem provocarentur, et ita domi delitescerent ex alterius indivisi fratris persaepe sanguine, gravique sudore acquisitis bonis participantes eadem quoque distrudere non formidarent. §. 2. Hinc ad praeviam Suae Sacratiss. Majestatis resolutionem determinatur: quatenus hic aut ille frater qui priori legi inhaerere noluerit, nonnisi talia bona, quae ex fructibus bonorum aviticorum, paternorum vel maternorum acquisita fuissent, communi (bonis utrumque sexum concernentibus etiam inter sorores) divisioni submittere teneatur; reliqua vero aliis viis et modis parva penes portionem ex praemissis aviticis eorundemque fructibus eidem obvenientem, pro se et successoribus suis retinere possit. §. 3. Mutua nihilominus in praemissis bonis legali successione in casu defectus seminis pro reliquis fratribus vel sororibus aut eorundem heredibus in salvo permanente“.

Itt következő kérdések is támadhatnak: Vallyon a' mit valaki osztatlan korában szerzett, akár osztály alá bocsátotta akár nem, van-e osztály utánn is szabadsága, hogy arrul tetszése szerint intézkedgyen? Különösen ha gyermekei nincsenek, kizárhattya-e testvéreit és ezek gyermekeit? Mit mondgyunk továbbá arrul, a' ki testvére keresményében akár osztálykor akár későbbben részesült? — Bizonyos ugyan, hogy az efféle jószág nem ősi; de bizonyos az is, hogy Verbóczi utánn azt úgy nézték, mintha az osztatlan ősinek (atyai, anyai, ősi örökségnek) része vagy toldaléka

volna; és ezt az utolsó törvény (1723, 47.) sem tagadta. hanem csak némi kivételt rendelt. — Mindazonáltal biztosabb itt is a' szabadságot védeni : nem csak azért, mivel kétes esetekben úgy illik, hanem főképpen azért; mivel két ellenkező szabályt találván : 1) azon elesmert igazságot, hogy a' mi nem ősi, arrul mint maga keresményérül kiki szabadon rendelkezik; 2) azon különös eltérést, hogy az osztatlan társ nyeresége köz osztály alá tartozik, a' mi csak tévedésből származott; ilyen állásban erősebb a' főigazság, mint sem a' tévedő eltérés; mert a' mi magában nem helyes, annak ereje soha tovább nem terjed; *errores in consequentiam producere non licet*. Állana ez akkor is, midőn a' szerzőnek osztatlan testvére bűnbe keveredvén maga részét a' királyi kincs javára örökre vesztené.

259. §.

A' negyedről a).

Negyedre nézve az élő szokás így van : I. Csak azon jószágbul jár, mellyet a' szerző királyi adomány által pénzfizetés nélkül, és egyedül a' fimaradéknak nyert *b).*

II. Negyedét a' szerző leány-maradék csak egyszer *c)* követelhet, az osztályfokok sora szerint *d).* Ha pedig egygy fokon többen vannak, az egész negyed őket közösen illeti *e)*; de maga részét minde-
nik külön is keresheti *f).* A' fítestvérek tehát lássák, hogy a' mi többnek jár, azt egynek magának ki ne adgyák; mert az által a' részes követelésektől nem menekednének; hanem csak a' felesleget vissza-kívánhatnák, attul t. i. a' kinek adták. És ha több leány-testvér lévén valamelyik maga negyedét felvette, a' többiek mégis egygyenlő osztályért perbe szállhatnak *g).*

III. Hajadon, attyának magva szakadása után, a' jószág negyed részét valóban kikapja, de csak

ideig tartó birtokúl, férjhez meneteléig. A' ki pedig atya vagy fitestvérei engedelmével birtoktalan *h*) férj-nél vagyon, a' kijáró negyedében örök birtokot nyer *i*). Máskor a' negyed pénzfizetésből áll, a' jószág közbecse szerint, hol sem a' marha sem külön a' jobbágyi telkekkel járó földek, rétek számba nem jönek *k*). És elfogadni pénz helyébe csak lovakat kellene *l*).

IV. Negyed az örökséghez annyiban hasonló, hogy apja élteben a' leány nem követelheti *m*); és apácza csak tized részét kapja *n*). De különböző is; mert a' negyedet terhelni (rövidíteni) nem lehet *o*).

a) Leanyi- vagy leány-negyednek is mondgyák; de mivel más negyed a' törvényben nincs, úgy látszik, a' deák szó *quartalitium* példáját (legalább törvényes beszédben) követni lehet.

b) *Trip. I, 6. §. 3. 4. Dec. 1. ad excis. quartal. Sent. 78. de action. Fisci R.* — *c*) *Dec. 10. ex aequal. vel inaequal. jur.*

d) *Ibid. et Sent. un. ad excis. quartal.* — *e*) *Trip. I, 89. — f*) *Ibid.* — *g*) *I, 90.*

h) 1514, 62. szerint : „*si rustico nupsit*“. — *i*) *Trip. I, 29. §. 7. 8. 9. Sigism. VI, 20. 1486, 26. 1492, 63. l. I, 30.* — *k*) *Trip. I, 134. §. 2.* — *l*) *Id. I, 89. 101. §. 3.*

m) *Trip. I, 29. 30.* — *n*) 1715, 71. *Dec. 3. ad excis. quartal.* — *o*) *Dec. 4. eod.*

A' negyed okát Verbőezi avval adgya, hogy azt a' leányok származások jeléül kapják, „*in signum parentalis propagationis*“ (*I, 88.*); a' mi ha úgy van, kérdezni lehet, miért nem kapják minden osztályban, miért csak egyszer? De régenten, úgy látszik, a' negyed minden osztályból kijárt. (*Trip. I, 89. 96. §. 3. 97. 98. 101. §. 4. és 1222, 4. 1291, 36. Sigism. VI, 20. 1486, 26. 1492, 63. Quadrip. II, 79.*); és midőn a' fiörökösök elfogytak, akkor az elmaradt leányok a' jószág negyedrésztét valóban; és örökre kapták, még pedig öszvesen egygy helyen, vagy egygy ke-rületben (1298, 75.).

Jár-e negyed nemzetségi dísz-jószágbul, és leányfiúsítás után? Legalább eddig a' kivételre törvényes ok nincsen.

260. §.

A' hajadon tartásáról a).

Midőn az elmaradt árva leány atya jószágában nem örököl, mégis legalább annyi haszna kijár, hogy illendő nevelése, lakása, tartása, ruházattya, sőt férjhez-adása költségét a' fiörökösök elviselni tartoznak b). Ha pedig atya javai oldalágra, vagy a' királyi kincsre szállandók, azokat a' leány ideiglen, t. i. férjhez meneteléig meg is tarthattya, és jövedelmeit kúzza c).

Nincs is ezekre nézve különbség sem ősi és keresett, sem adományos és egyéb javak között. És a' leány követelése akkor sem szűnik, midőn a' jószágba befordított sommákat maga nyeri, vagy midőn jövendőre, p. ok. a' fivér kifogyása után a' leányág öröklést várhat d); mert mostani szükségét a' bizonytalan jövendő nem fedezheti. Ellenben apácza, mivel tartását a' klastromban nyeri, pótolás fejében semmit sem követelhet.

a) *Denominatio a potiore fit.* Lehetne hajadon jutalmának is mondani, értve a' mi hajadonnak jut. Minden esetre amazis, ezis jobb mintsem a' deák *jus capillare*.

b) *Trip. I, 67. §. 2.* — c) A' hajadon régenten atya házát, és javai negyed részét kapta, ezt is csak a' királyi kincs ellenében (*Sigism. VI, 19. 1486, 26. 1492, 63. Trip. I, 29. 92.*). Az oldalágtul pedig csak azt nyerte, a' mit fítestvéreitől (*I, 67. §. 2.*). A' mostani szokás tehát kettős tekintetben kegyesebb. *Dec. 5. Divis. success.* Egyébiránt semmi kétség, hogy a' jószág birtokából erőszakkal kivetvé vissza-helyeztetését is kívánhattya. *Dec. 21. ad acquis. mobil.* — e) *Dec. 3. ad excis. quartal.*

III. CZÍM.

A' FELSZÁLLÓ ÖRÖKSÉGRŐL.

261. §.

Az öröklés szabályai.

Másod helyen, t. i. magzat hiányában, az örökség a' nemzőkre jöhet; a' közös ősi ugyan viszsza járva; a' keresmény pedig viszszonosság tekintetéből a). Kívétetik az adomány-jószág, midőn a' nemző neve az adomány-levélbe beírva nincsen; mert a' szokott záradék „*heredibus et posteritatibus*“ csak maradéokra illik b). De a' befordítások becsárát a' nemzők igen is követelhetik.

Fiú-fogadásbul viszszonos öröklés nem következik; valamint abbul sem, hogy törvénytelen fiának az apa örökítő királyi levelet nyert; mert mind a' két esetben csak egygy-oldalú végintézkedés vagyon.

Az öröklés rendgyére nézve: az ősi tulajdon sorában viszszejár; a' keresményben pedig fokonként a' közelebb vér kizárja a' távolabbat, p. ok. anya az őst c).

a) *Trip. I, 53. §. 10. 1840, 8. §. 7.* — Verbőczi okoskodása: „*Quoniam pater filio et e contra filius patri, quidquid rerum et bonorum poterit, acquirere jure naturali tenetur*“, nem csak a' valóságon, hanem önnön szándékán is túl megy; mert ő maga nem egyszer mondgya, hogy szerzeményéről mindenki szabadon rendelkezik (p. ok. I, 5. 57.), és nevezetesen attya élteben a' fiú is (I, 51. §. 9.); tanúságos példa, hogy a' törvény-tudományban, az okok vizsgálata nélkül, a' túlvágó szavakon könnyen eltévednénk.

b) *Trip. I, 17.* — c) Ebben íróink a' római törvényt követték.

Mivel az ősi kétféle, atyai és anyai; mi történik, midőn egygy oldalról, p. ok. az anyai vér tellyesen kifogyott, a' nem-

a' nem-adományos jószággal? Bizonyos hogy arrul az utolsó birtokos szabadon rendelkezik. De ha emez végintézet nélkül elhalt, és már egyfelől p. ok. az apja, másfelől a' királyi kincs között per támad? Az igaz felelet kifejtése két észrevételt kíván: 1) Vér egységénél fogva lehet közösség a' rokonok között, de nincs a' királyi kincsesel. 2) ősi jószág rendszerint le van kötve a' szerző maradéka között; de mások ellenében az ősi és keresmény különbsége semmit sem nyom; t. i. a' törvényes kérdések többnyire csak bizonyos viszszonyok körül forognak, és abból, hogy p. ok. közelebb rokon ellenében öröklésem nincsen, még nem következik, hogy tehát soha sincsen, hogy a' királyi kincs ellenében sincsen. — Az említett példában világos, hogy az anyai ősi javak többé lekötve nincsenek, mert feltettük, hogy az anyai vér egészen elfogyott; minden másnak ellenében pedig az ősi csak olyan mint a' keresmény, mert nincs a' ki véregységnél fogva az ellenvetést magáévá tehetné. A' ki itten a' királyi kincset pártolni akarná, annak állítása valóban oda menne: Az elholt fiúnak bizonyos jószága nem urafogyott, mivel keresmény; más jószága urafogyott, mivel (anyai) ősi. Íme az ősiség erejét a' királyi kincsre átvinné; holott az ősi javak lekötése csak a' nemzetség, (csak a' véregységből eredett közösség) oltalmára céloz. — Esmeretes igazság, hogy ellenokokkal csak igen óvakodva élhetünk; *argumentum a contrario persuepe fallit*.

262. §.

Osztály apa és fiú között.

Verbőczi azt tanította, hogy a' következő esetekben az apa maga felserdült fiával az ősieken osztozkodva ötöt minden keresményéből kizárhatta: 1) ha a' fiú szülein erőszakot vagy egyéb súlyos méltatlanságot elkövetett; 2) ha szülei ellen bűnvádat emelt, kivéve a' fejedelem vagy az ország veszedelmét; 3) ha szüleinek élete ellen leselkedett, méreggel vagy másképpen őket veszteni törekedvén; 4) ha gonosztévő vagy más undok erkölcsű emberekkel tartván, apja akarattya ellen is velök marad, az atyai java-

kat oktanulul vesztegetve; 5) ha fogva lévő szülőjét ellensége hatalmából, vagy fogságbul, midőn tehette, ki nem váltotta, ki sem szabadította, vagy érette kezkeskenni vonakodott *a*).

Hasonló keresetet ád Verbőczyi apja ellen a' fiúnak: 1) midőn az apa maga és fiai javait tékozollya, vagy 2) elpusztúlni hagygya; 3) midőn ok nélkül fia ellen kegyetlenkedik; 4) ha nem engedi, hogy tellyes korú fia házasesodgyon; 5) ha fiát bűnre kényszeríti *b*).

Azonban meg kell vallani, hogy Verbőczyi tanítása gyenge lábön áll. Mert 1) minden örökség csak halálkor nyílik, élőtül pedig öröklés nincsen, *viventis nulla successio est*. 2) Vétkes fiúnak büntetés illik, nem osztály. Az atyai tévedésekre nézve pedig a' törvény másképpen intézkedett: lehet a' rozsosz erkölcsű apát elmozdítani *c*); lehet a' pazarlónak jószágát zár alá vétetni *d*); lehet más panaszkokat közbenjárva szüntetni *e*). Úgy látszik, Verbőczyi a' római törvényt követte, hol az örökségből való kireszketések, *exheredationes*, hasonló okokból, de másképpen, előfordúlnak. Azonban a' dolog hazánk ellenkező szokásaihoz nem illett; mondani sem lehet, hogy a' nemzet Verbőczyi véleményét (könyveken kívül, tettel) befo-gadta volna.

Némiképp igazabb Verbőczyi azon állítása, hogy a' fiú, ki apja engedelmevel házasesodott, osztályt kívánhat *f*). De az ország szokása csak addig megy, hogy az atya, midőn telik, házases fiának tartására il-lő jószágot ád; a' hol nem telik, egygy házban ma-radnak. Különös pedig, hogy az írók itten Verbőczyi véleményétül mégis eltávoztak. Ő ugyan az ősi java-kon kívül mind az apa mind a' fiú keresményét osztály alá vonnya *g*); íróink ellenben a' keresményt kireszik *h*); de ha már Verbőczyit elhagygyuk, egygy

lépéssel tovább is mennyünk, t. i. az élő szokásig; mert valóságos tellyes osztály, és némelly javak kiszakasztása között még jó nagy különbség vagyon; könnyű pedig érezni, hogy helyesebb és illendőbb az országos régi szokás. — Férjnél lévő leány maga szüleitől annyit sem követelhet, mert háza népét a' férj köteles tartani, nem a' feleség *i*).

Fiának anyai javaiban az apa Verbőczi szerint sem osztozkodik *h*). És későbbi törvény meghagygya, hogy tellyes korú fiának nem csak anyai örökségét kiadni tartozik, hanem azt is, a' mit annak jövedelméből fia nevére szerzett, a' megmásított új leveleket egészen félre vetve *l*).

a) Trip. I, 52. — *b*) Id. I, 53. — *c*) 1765, 26. §. ult. — *d*) 1723, 48. — *e*) 1723, 105. Constit. Joseph. de matrim. §§. 2—7.

f) Trip. I, 54. — *g*) És a' mi nem keveset nyom, hasonló szabályt állított Verbőczi a' testvérek között is (I, 43.); mellyhez pedig a' szokás erősen ragaszkodott, l. a' 258. cz. — *h*) KELEMEN, II. p. 311. et 314. KÖVY, §§. 98. 99. 100. GEORCH, I. § 70. — *i*) Dec. 49. Divis. success.

k) Trip. I, 54. §. 1. 2. — *l*) 1659, 36. „Contingit et id plerumque, quod parentes, in praejudicium filiorum ex prima consorte procreatorum, primaevae litteras acquisitionales bonorum, jure eorundem filiorum materno priorisque consortis perennaliter obtentorum, immutare, novasque donationes et fassiones superinducere, taliterque de hujusmodi bonis eorumque proventu acquisitis, sub praetextu proprii acquisiti exheredare nituntur. §. 1. Contm. quos statuitur: ut prioribus acquisitionalibus in suo vigore permanentibus, de universis bonis maternis maternoque aviticis, jureque filiorum materno acquisitis et exinde comparatis, non obstantibus posterioribus litteris acquisitionalibus et fassionalibus, filii perfectas aetatis ratas suas portiones divisione mediante acquirere possint. §. 2. Salvo permanente processu quoad bonu paterna et paterno-avitica hactenus observato“. — Némiképpen hasonlóul szóll az anyáról Dec. 21. nov. divis.

IV. CZÍM.

AZ (ÁGRUL ÁGRA) ÁTSZÁLLÓ ÖRÖKSÉGRŰL.

263. §.

Közönséges szabályok. 1. a' keresményről.

Harmadik helyen, magzatok és nemzők hiányában, az örökség némellykor más ágon lévő rokonokra száll; a' mi régen ugyan többször is megtörtént; de Verbőczy szavainak félre-értése nem csekély változásokat okozott. A' mostani szokás a' következő szabályokat tartja :

I. OSZTÁLY UTÁNN SZERZETT jószágban az elágazott rokonok nem örökölnék *a*); ha csak nevők a' szerző levélbe iktatva nincsen; a' mi már nem is intézetlen öröklés; mert oka nem a' törvényben, hanem a' királyi kegyelemben, vagy a' szerző intézkedésében fekszik.

De vannak valóságos kivételek is, tudni-illik : 1) a' bányászok között, hol a' rokonok öröklése negyed ízig terjed; 2) a' magyar tengerparton, hol a' szokás távolabb rokonoknak is kedvez; 3) az egyházi személyek vagyonában, a' miről majd alább külön és bővebben szözlünk.

Nem öröklés hanem kárpótlás, midőn az eladott ősi helyébe keresett jószág jön *b*).

II. OSZTÁLY ELŐTT KERESETT javakban a' testvérek, mint masutt láttuk *c*), némellykor osztozkodnak; minden esetre pedig a' szerző kifogyása történvén fi- és leány-testvérei és ezek maradékai viszszoos öröklést nyernek *d*).

Azonban ide az adományos jószág nem tartozik, sőt a' tellyes múltó adományra sem, (*bona donatione*

vel per puram inscriptionem quaesita); mert ezekre nézve az öröklés egészen a' királyi levéltől függ; és mivel a' szokott záradék „*heredibus et posteritatibus*“ csak a' nyerő maradékát jelenti; világos hogy evvel a' nyerő testvérei kizárva maradnak e). Ha pedig az ő nevök is beírva találtatik; akkor ugyan igaz öröksők, de nem törvény, hanem királyi kegyelem erejénél fogva f).

a) P. ok. *Sent.* 18. 38. 49. 52. 72. 95. 102. 122. *etc. de action. Fisci R.* Sőt meglévén az osztály a' sem használna, hogy bizonyos jószág közös maradt, *Sent.* 7. *ibid.* — Ugyan azt rendeli a' jobbágyokra nézve az új törvény, 1840, 8. §. 10. — De ezen kívül a' szokást sem törvényből sem Verbőcziből igazolni nem lehet. Mert a' mit Verbőcziből felhoznak, (I, 47. §. 2. és 50. §. 3.), azt ő csak adomány-jószágra értette; a' miről majd bővebben szólnunk. — b) 1723, 49.

c) Fellyebb a' 258 cz. — d) 1723, 47. §. 3.; a' jobbágyokra nézve 1840, 8. §. 12. — Van-e különbség teljes és fél testvérek között? Erről a' törvény semmit sem mond; de illik igenis, hogy különbséget tegyünk.

e) 1715, 26. Mindazonáltal a' befördításokat a' királyi kincs megterítené. *Dec.* 11. 12. *de action. Fisci R.* — f) *Trip.* I, 43. Különös hogy midőn a' nyerőnek némelly testvérei a' királyi adomány-levélbe névszerint beírva vannak, mások nem; mégis Verbőczi szerint minnyájan egyenlően osztoznak, (I, 43. §. 5.), és itt a' *Quadrupartitum* szerzői Verbőczivel tartanak (II, 51.), okúl adván: „*Quod facile, pie, et juste praesumitur regiam Celsitudinem, post expressionem nominum aliorum fratrum indivisorum, eadem regia sua munificentia aliis quoque fratribus impetratoris indivisis, quorum nomina incuria aut oblivione praetermissa fuissent, gratificare voluisse.* — — *Si tamen super hoc in ipsis litteris donationalibus aliqua exceptio s. distinctio facta fuerit, ex qua pateat Regem donantem omisos minime, sed expressos duntaxat donationis suae participes esse debere, tunc illa Regis voluntas inconcusse observari debet.*“

264. §.

2. Az *ősirül*.

III. Ősi jószág az illető osztályos rokonokra átszáll a). A' minek helyes felfogására tudni kell : hogy az ősi jószág nem azé egyedül a' ki bírja, hanem az egész nemzetségé, értvén mind azokat, kik a' szerzőlevélnél vagy más törvényes oknál fogva az örökségre számot tarthatnak, nem csak a' most élőket, hanem egyetemben a' jövődöbéli maradékot is. Az osztályok sem arravalók, hogy a' jószág melly többeké volt, azontul egynek sajáttya legyen; azt minden élők öszvesen és egygyes akarattal sem tehetnék, mert a' maradékot meg nem foszthattyák; hanem valamint osztály előtt a' jószág csak az egész nemzetség tulajdona volt, olyan maradt azután is; felosztva lett a z osztozók életkorára eső jövedelem, a' haszonvétel, és nem egyéb. Innen folyik 1) hogy az ősi örökséget sem idegen kézre adni, sem terhelni nem szabad; a' mit ugyan a' régi kor szigorúabban megtartott, az utóbbi századok pedig, kedvetlenül túrve a' korlátokat, itt ott rést nyitottak; 2) ősiül a' törvényes örököst, sem élőt, sem leendőt, kizárni nem lehet, és minden arra czélozó végintézet fogatlan. Mind a' kettőt másutt bővebben előadtuk. De ezekből következik tovább az is : hogy ősi örökséget mindenki csak az első adakozónak vagy a' szerzőnek köszönheti, nem a' kimúlt utolsó birtokosnak; az örökös tehát nem is ennek, hanem az első szerzőnek képviselője; a' mi terhek, adósságok viselésére nézve sokat nyom. De erről máskor.

Itten figyelmünket inkább az osztály o k a, cz é l y a, és ereje kívánnya; mert ezeknek hibás fel-

fogása az ide tartozó igazságokat sajnos homályba borította.

A' hol többen közös örökségben osztozkodnak, világos hogy a' közös állapot az osztályt megelõzi, és hogy közösség nélkül osztály sem történhetne. Hogy az örökség a' mostani örökösöket illeti, ez hol az elsõ adakozó vagy az elsõ szerzõ akarattýából, hol a' törvény rendelkezéséből ered. Ezek tehát akár időre, akár hatásra nézve az elsõ okok; és ezek egygyikéből folyik az örökös-társak igazsága, hogy az örökség haszna őket közösen illeti. A' közösség pedig (*juris communio*) lehetővé vagy szükségessé teszi az osztályt b).

Czéllya az osztálynak, hogy kiki külön, és tehát szabadabban gazdálkodva nagyobb hasznot is nyerjen, kedvét is inkább tölthesse. Egyébaránt a' megosztott ősi örökség a' nemzetség tulajdona volt is, maradt is; és a' gazdálkodás (a' használás) rendgyén kívül a' jószágban semmiféle változás nem történt. Magok az osztozó atyafiak a' felosztott egész örökségre nézve úgy maradnak, mint voltak, a' tulajdonos nemzetség tagjai, tehát az egésznek társurái; csak hogy ha ők életüket leélik, utánok lesznek majd mások, a' kikre az örökség átszáll, mivel ezek is az elsõ szerzõtől származnak, vagy attul, a' ki az elsõ szerzõvel egygyenlõ igazságot nyert.

A' feltett czélnek elérésén kívül pedig, az atyafiak között végbe mentt osztálynak csak annyi ereje vagyon, hogy az osztozó maradéka, midõn törvényték elõtt a' kifogyott ág utánn ősi örökséget keres, maga származását az elsõ szerzõig felvinni nem tartozik, elengendõ lévén, ha közös osztályig felviszi, az az : ha kimutattya, hogy maga nemzõ elõdgye a' kímúlt ág törzsökével osztozott, és hogy emez

a' szóban lévő jószágot a' közösbül akkor nyerte. Mert ilyen esetben az osztozók véregységet és közös igazságát (*sanguinis et juris communem*) kétségbe vonni nem kell; nem mintha lehetetlen volna, hogy idegen magát betollja; hanem azért, mivel nem hihető, hogy az efféle csel örökre sikerüljön; és mivel törvényes dolgokban rendszerint a' hihetőségen túl nem is mehetünk; mert ha a' tanúbizonyosságokat a' hibák pusztá lehetősége lerontaná, igen könnyen romba dülne majd minden igazság. A' mondottak szerint tehát az atyafiak osztálya kimutattya a' véregységet és a' közös örökséget, (*mutua fraterna divisio sanguinis et juris communem demonstrat*). A' nemzetség közös javait pedig folyvást az élők használyák, és ha tetszik, megosztyák.

De már abbul, hogy az osztály bizonyító erővel bír, (bizonyította az osztozók közös igazságát), nem következik; hogy tehát az osztály az, a' mi atyafiak között az örökséget közössé teszi, a' mi a' közös igazságot okozza. A' ki ezt állította, az az okok és okozatok természetes sorát értetlenül megfordította. Mert a' mi az osztály előtt fenvolt, és osztály után fenmaradt, annak okát az osztályban keresni nem lehet. Már pedig az osztozó atyafiak a' közös örökséget, mint a' tulajdonos nemzetség tagjai, osztály előtt is közös igazsággal bírták; és az egészhez, mint olyanok, osztály után is a' közös igazságot megtartották. A' közös igazság okozta az osztályt; az osztály tehát amannak csak okozattya, következése, nem pedig nemző oka.

Az ellenkező hibás vélemény Verböczi következő szavaibul eredett: „*Sola enim sanguinis propago et fraterna mutua divisio efficit ex se mutuum et reciprocum bonorum in alterutrum devolutionem*“ c). De itt

az *efficit* szó annyit is jelenthet, mint *comprobat*; és ezen értelemben Verbőczyi mondása magában igaz; bár ott, a' hol olvassuk, helyét ki nem tölti *d*).

Mindazonáltal senki sem tagadgya, hogy ősi jószág, előre-ment osztály nélkül is, ágrul-ágra átszállhat, p. ok. a' következő esetekben: 1) nemzetségi díszjóság magában oszthatatlan, de az első szerző elágazott maradéka folyvást örökösödik a' kitűzött rend szerint. 2) Oszthatlan testvérek keresményében bizonyos, hogy az elágazott maradék, osztály nélkül is, visszsonos öröklést nyer *e*). 3) Egyvéru adomány-társak is, mind magok mind maradékaik, az egész jószágban visszsonos örökléssel élnek *f*).

a) *Trip. I, 47. 67.* — *b*) Ezek így lévén, következik: hogy a' visszsonos öröklést egyenetlen osztály sem gátolhattva; akár azt a' szerző gyermekei között maga tette (I, 57. §. 2. III, 29.), akár végintézetében úgy rendelte; akár az osztozók magok, egygyik testvérüket emelni kívánván, az egyenes osztálytul akarva eltávoztak (*Dec. 12. Divis. success.*). Mert az osztálynak czélya soha oda nem megy, hogy a' fennlévő közös igazságot (*juris communione*) megszüntesse.

c) *Trip. I, 47. §. 4.* — *d*) Verbőczyi említett mondásával annak okát adni kívánta, hogy ha valaki osztály után királyi adományt nyer, ez annak, tulajdon maradékain kívül, egyéb véreire át nem száll. Az állítás igaz; de oka csak az adakozó Király akarattyában fekszik, melly a' szokott záradékban „*heredibus et posteritatibus*“ nyilatkozik. Azonban a' záradék hatása tovább osztály előtt sem terjed.

e) 1723, 47. §. 3. Midőn a' szerző egygyik fiának külön hagyományt (*praelegatum*), egyébaránt pedig minden gyermekei vagy fiai között egyenes osztályt rendelt, a' külön hagyomány is (ha nem másképp, legalább mint oszthatlan testvér keresménye) visszsonos öröklés alá tartozik.

f) *Trip. I, 47. §. 3.* Különböző eset volna, ha két fitestvér, külön mindegygyik, maga leányának fiúsítást nyerne. Mert ezek nem adományos társak; és azért visszsonos öröklésük sem lehet (I, 50.).

265. §.

Az öröklés rendgye.

IV. A' mi ezen osztályban az ÖRÖKLÉS RENDGYÉT illeti, egygy ágnek elfogyása után a' jóság azokra háramlik, kik az osztályozásra nézve közelebb fokon állanak; hol néha megtörténhetik, hogy a' ki rokonság fokaira nézve távolabb esik, más közelebb lévőt megelőzzön; p. ok. Legyen, hogy

A.	{	B. szül. 1768	{	D. 1796 (F. 1821 (G. 1845	A-nak két fia B és C osztozott; és hogy hasonlóul későbbben osztozkodtak B fiai D és E; végre hogy D maga és fia F hajótörésben elvesztek; meghalván most E, a' ki	
		E. 1799				
		{	C. 1825	{		J. 1785

nőtelen volt, ha C még életben vagon a' rokonság harmadik fokán; és másfelől D unokája G a' rokonság negyedik fokán; íme ez távolabb esik; de mivel D és E osztálya (elágazása) újabb mintsem amaz B és C között, az örökség nem C-re, hanem G-re száll. — De az öröklő ágon a' ki közelebb rokon, közelebb öröklő; p. ok. ha D, F, G élne, D kizárja F-et és G-t; D nem lévén F kizárja G-t. — Ha pedig egygy fokon többen találtnak, ezek az örökséget közösen nyerik, p. ok. J után D és E. — De sokszor az osztály nemzedékekre ágazik (*divisio fit in stirpes*); p. ok. tegyük: hogy D meghalt, és F fián kívül legyen más négy, minnyájan öten, e' szerint J vagyónából E felét nyerné, a' másik felét pedig D-nek öt fia egyetemben.

De az is megtörténhetik, midőn századokon át virágzott egygy osztályos ág elfogy, kivált hol a' jószág mind a' két ágot illeti, hogy törvényes örökösök nem csak igen nagy számmal legyenek; hanem olyan is, ki több helyen, azaz több nemzedékkel részesüllyön, mivel elődgyei több ízben rokon feleséget tartottak.

266. §.

Az egyházfiak szerzeményéről.

I. Különös szabályok alatt áll az EGYHÁZFIAK SZERZEMÉNYE, mellyet EGYHÁZI HIVATAL jövedelméből nyertek. A' Fő-Papokrul ugyan már tudgyuk *a*), hogy Érsek Kollonich egygyezkedése szerint levonván a' terheket, a' mi megmarad, annak egygy harmadárul szabadon intézkednek; ha nem intézkedtek ezen harmadrész ország törvénye szerint a' közelebb rokonokra *b*), és ezek hiányában ujabb rendelkezésknél fogva *c*) a' királyi kincsre háramlik.

Más világi papok után levonván először ugyan a' temetés költségét és egyéb adósságokat, terheket *d*), a' szabad maradék három egygyenlő részre szakad, az egyház, a' szegények, és a' közelebb rokonok között *e*); de az egyház része tovább is felosztatik, úgy t. i. hogy két harmadát a' székes vagy kissebb egyház nyeri, mellynek a' boldogúlt utollyára szolgált, egygy harmadát pedig a' püspök-megyei pénztár, melly ujabb korban a' szegényebb egyházak segedelmére alakúlt *f*). Rokonok hiányában helyökbe a' királyi kincs lép; szegény rokonoknak pedig a' szegények harmada is kijár *g*). Egyébaránt mihelyt a' szegények része öt száz váltó forintot meghalad; már a' helybéliek között el nem osztatik, hanem a' Kirá-

lyi Helytartói Tanácshoz feljelentetik, hogy ez annak hová fordításáról rendelkezzen *h*). Sőt az egyesült görög nőtelen papok után a' szegények harmada mindig egygy különös pénztárba folyik, melly ezen valóságú papok özvegyeinek és árváinak ápolására szolgál *i*).

A' kik a' királyi Fő-iskola értékéből (*ex fundo R. Scientiarum Universitatis*), vagy az iskolai közértékéből (*ex fundo Studiorum*) hivatalos fizetést szedtek, ha végrendelet nélkül elhaltak, minden szabad vagyonnak, melly t. i. a' temetési költségek és egyéb adosságok fedezése után fenmarad, három részre oszlik; egygyike azon értékbe folyik, mellyből a' boldogult hivatalos fizetését húzta, nyugalmazott tanítók, és ezek özvegyeinek, árváinak jutalmazására, (*pro pensionibus Professorum, eorumque viduarum et orphanorum*); másika ugyan oda, szegény tanulók számára (*pro pauperibus studiosis*); harmadikat a' rokonok nyerik („*consanguinei indefinitum usque gradum*“), azok hiányában a' királyi kincstár. Más tanító papok vagyona pedig, a' közönséges rend szerint, az egyháznak, a' szegényeknek, és a' rokonoknak jut *h*).

Volt szerzetes papok után egygy harmadrészt a' rokonok, vagy azok hiányában a' királyi kincs nyervén, a' többi azon egyházi közértékbe (*ad fundum religionis*) folyik, mellyből fizetésöket nyerték *l*).

Szerzetesek hagyománya pedig egészen a' szerzetnél marad *m*); akkoris, midőn kimúlások lelkipásztorságban a' klastromon kívül történt, *si religiosi ad animarum curam expositi deficiant n*).

II. A' nem egyesült Görögöknél: Püspök szabad és intézetlen hagyománya fele részben a' nemzeti pénztárba (*in cassam nationalem inalienabilem*) folyik, felében a' Karloviczi iskola értékébe; az

Érsekét pedig egészen az első nyeri o); nem különben az üres érseki vagy püspöki szék jövedelmeit p). Más papok hagyománya, rokon örökösök hiányában a' püspökre száll, és a' jobbhágy-telket, ha papi szerzemény, a' földesúr ingyen be nem húzhattya q).

a) 236. cz. — b) Az említett egygyezkedés, és több kir. rendeletek szerint határtalanul; más rendeletek szerint tized izig. („*Nullis cujuscunque remotioris etiam gradus condivisionalibus cognatis vel agnatis exstantibus*“). *Intim.* 9. *Mart.* 1775. num. 1081. — „*Si consanguinei usque decimum inclusive consanguineitatis vel affinitatis gradum non ad-sint*“). *Intim.* 13. *Febr.* 1776. — „*Cognatos ac agnatos usque decimum inclusive gradum*“). *Intim.* 6. *Oct.* 1812. n. 24269. — *Extractus b. Resoll. norm. in objectis publ. eccles. editarum.* Tyrn. 1826.

c) *Resol. R.* 13. *Febr.* 1776. *et Intim.* 1. *Apr. ej. anni.* Kollonich egygyezkedése megosztja az egyház és a' királyi kincs között. Ugyan az áll az üres szék jövedelméről is.

d) Ide nevezetesen tartozik azon huszadrész, melyről másutt szóllottunk, (236. cz.). De az adósságok fizetése, ha máshonnan nem telik, a' könyvekre is kiterjed. *Intim.* 1. *Jul.* 1823. n. 15765.

e) *Resol. R.* 27. *Maj.* 1774. *it.* 13. *Febr.* 1776. *Intim.* 4. *Jan.* 1836 n. 113. — f) *Intim.* 24. *Apr.* 1819 n. 22883. *it.* 24. *Mart.* 1822. n. 9044. *et* 4. *Jan.* 1836. Ugy van ez rendelve a' véghelyekre nézve is (*in militaribus confiniis*). *Intim.* 28. *Dec.* 1824. n. 31467. — g) *Intim.* 15. *Apr.* 1788. *et* 24. *Aug.* 1819. n. 22883. *it. cit.* *Intim.* a. 1836. — h) *Intim.* 8. *Aug.* 1774. és a' szülőkre nézve *Intim.* 21. *Oct.* 1789. n. ^{439/}₃₉₈₃₃. — i) *cit.* *Intim.* 1836 *et priores ordines* 1808 ddo. 20. *Dec.* n. 26838. *circul. publ.*

k) *Resol. R.* ddo. 18. *Febr.* 1779. num. 795.

l) *Resol. R.* ddo. 22. *Jul.* 1783. n. ^{4263/}₇₂₃₅. *it. cit.* *Intim.* a. 1836. — A' kik soha egyházi jövedelmet nem bírtak, (*qui nunquam ecclesiasticum beneficium possidebant*), azokra nézve régiebb rendelés a' volt, hogy intézetlen vagyonok harmadát a' szegények és két harmadát a' rokonok vegyék; *Intim.* 19. *Maj.* 1789. n. 18848.; a' mire nyomban következett, hogy ez csak akkor áll, midőn valaki papi felszenteltetését tulajdon vagyona, vagy biztosított tartása tekin-

tetébül nyerte, („*qui ad titulum mensae vel palrimonii ordinati habentur*“). *Intim.* 29. Jun. 1789. n. ^{3293/}30140. Ellenben újabb rendelés úgy nyilatkozik : hogy a' ki egyházi jövedelem nélkül vagy tulajdon vagyonából vagy mint házi tanító élt, ha intézetlenül kimúl, urafogyott hagyománya, mint nemestül, egészen a' királyi kincset illeti. *Intim.* 6. Oct. 1812. n. 24269.

m) *Dec.* 29. *Divis. success.* Ide tartozik a' tized-ész is, mellyet (1715, 71. szerint) a' szerzetes ősi örökségéből nyert, mert az örök-adakozásnak tekintetik. — n) *Intim.* 30. Maj. 1795. et 4. Jan. 1836.

o) *Declar. Illyr. punct.* 16. 18. — p) *Ibid.* p. 19. — q) *Ibid.* p. 5. b. c.

Jegyzés. Az efféle érték lepecsételése, őrzése, őszveírása és (árverés után) kiosztása Püspök halála után két káptalanbéli és a' királyi kincs tisztje által megy végbe (*Conv. Collon. punct.* 1. 2.). Máskor a' királyi kincs tisztjével Püspök vagy Káptalan megbízottja jár; és tanító után maga emberét az illető Iskola-intézet is oda küldi (*Resol. R.* 18. Febr. 1779.). Királyi rendelések törvényes bizonyság jelenlétét is megkívánnyák, úgy mindazonáltal, hogy ha Szolgabíró és Esküdt nem jöhetnek, más hiteles tanú, p. ok. helybéli birtokos nemes, vagy hivatal-viselő vagy végre falusi bíró vagy jegyző jelen legyen (*Intim.* 4. Jan. 1836); királyi városban elegendő egygy tanácsbéli jelenléte (*Intim.* 21. Febr. 1786. n. 7609.). Sőt újabb törvény szerint (1840, 26.) az öröklő rokonokat is tudósítani és meghívni kell. Az eljáró emberek pedig szótöbbséggel végeznek, és az illető részeket egészen soha ki nem adhatyák, míg feljelentésre a' királyi Helytartói Tanács rendelése meg nem érkezett (*cit. Intim. a.* 1836.).

Más különös rendelések vannak a' nem egyesült görög Érsek és Püspökök hagyományára (*Decl. Illyr. p.* 12. 16. 28.), nem különben a' nemzeti örök-érték gondviselésére nézve (*Ibid.* p. 9. 10. 11.).

267. §.

Vizsgálódás.

Az elágazott rokonok törvényes öröklése szigorúbb vizsgálatot kíván. Mindenek előtt pedig szüksé-

ges itten Verbőczi tanítását összeállítani; a' mi magában is igen tanúságos; mert megláttuk, hogy Verbőczi sokkal kevesebbet mondott, mintsem az utókor belőle kiolvasott. Idevaló a' következő négy állítás :

1) Ha ki osztály előtt jószágot nyert avval a' záradékkal „*per eum*“, akár csak egynehány, akár minden testvérei névszerint beiktatva legyenek, osztálykor mégis mindnyájan egygyaránt részesülnek. I, 43.

2) De ha a' nyerő atyai-ősi részétül (t. i. az osztálytul) el-áll, akkor a' nyert jószágot magának meg-tarthattya. I, 44.

3) Ha ki osztály után jószágot nyert, ez testvéreire soha át nem száll, ha nevők beírva nincsen. I, 47. §. 2. és 50. §. 3.

4) Megosztott javakban az osztozók és maradékaik között a' viszszonek öröklés örökre fenmarad. I, 47. 67.

Semmit sem mond pedig Verbőczi : 1) arról, ha valaki osztály előtt jószágot nyert „*per eum*“ záradék nélkül, az az testvérei említése nélkül; 2) semmit sem egyéb nem adományos jószágrul, *de bonis emptitiis*; 3) semmit sem az ingókrul; holott mind a' második mind a' harmadik számban a' kérdést kettőz-tetni is lehetne, az osztály előtt és után szerzett javak tekintetéből. Ime a' miről Verbőczi hallgat, sokkal több, mintsem a' miről szól.

Mindazonáltal az utókor a' hézagot részént kitöltötte; csak hogy igen sajnosan, kimagyarázva Verbőczi-ből, a' mi benne nincs. Lassan, hihetőkép-pen tekintet erejével, a' vélemény lábra kapott, és már tel-lyesen uralkodik, hogy osztály után szerzett javak intézetlenül soha más ágra át nem szállanak. Tehát, mert jó a' dolgot példában is látni, ha két testvér csekély ősijét, (legyen ezer forintot érő), megosztot-

ta, mind a' kettő igen derék ember, az öregebbik hivatal-viselő, tiz élő gyermekkel megáldva, az ifiab-
bik egyfelől szerencse fia, kereskedő, a' ki száz ez-
reket összevgyűjtött, másfelől annyiban boldogtalan,
hogy felesége és gyermekei oldaláról mind elhaltak,
egygy vigasztalása maradván, hogy kedves bátyját
és nagy reményű onokáit kedvezőbb sorsra emelheti;
ezen szándékkal végintézetét megis írja, és a' tanú-
kat összehívattya; ezek megérkeztek, de íme tűz-
láрма támadván elszélednek, és más napon az intéz-
kedő halva találtatik; a' végintézet alá-írva nincs;
tehát a' gazdag ember temérdek javai a' királyi kincs-
re szállanak; szűkölködő kedveseinek, rokoninak pe-
dig jut egypár ősi holdon kívül elveszett remény, si-
ralom és bú. Illyen szívrázó eset másutt lehetetlen;
mert az elágazott rokonok viszszonek öröklést nyernek
mindenütt, végintézet nélkül, a' törvény erejénél
fogva.

És a' magyar törvény-vizsgáló, kinek szíve he-
lyén van, mit mondgyon, ha megmutattjuk : hogy
nincs 1840-ig országgyűlési törvény, melly a' kegyet-
len szokás mellett szóllana; nincs Verbőczy könyvé-
ben olly sor, melly azt igazolná. De mit mondgyon,
ha még ellenkező értelmű törvényeket is talál?

268. §.

F o l y t a t á s.

Már először tudgya mindenki, hogy adományos
és egyéb jószág között különbség vagyon. Abban az
öröklés egészen az adakozó Király akarattya, az
adomány-levéltől függ; és mivel a' szokott záradék
„*hereditibus et posteritatibus*“ csak a' nyerő maradékát
jelenti, természetes, hogy az adomány-jószág más
ágra

ágra át nem mehet. De mivel ez így van az adományban, következik-e, hogy tehát úgy van mindenütt, úgy még az ingóban is? A' ki jószágát nekem örökre eladta, magának semmiféle keresetet fen nem tartván; mi gondgya neki, hogy azontul a' jószággal mi történik? Más ágra szálljon-e valaha, vagy inkább a' királyi kincsre; ahhoz néki semmi köze; mert rajta sem kára sem haszna nem fordul. Hát ingóra nézve mi szándékkal történik az adás-vevés? avval e hogy az adóra vissza-járjon? Ime itt a' szó: az adomány-jószág vissza-járó, mert a' Király úgy adta; és vissza-járó mind a' mit akárki úgy adott. Természetes is, hogy a' mi visszajáró, abban az öröklés körét a' nyerő nem tágíthattya, az adakozó sérelme nélkül. De hol a' szándék tellyes adásra-vevésre ment, vissza-járásrul szó sem lehet; és a' szűkebb öröklés oka szűnván, szűnik a' következés is. — Az embert, ki így okoskodna: „ez fekete posztó; tehát minden posztó fekete“, hangosan kinevetnénk; de mivel szebb okosság emez: „milyen az adomány-jószágban az öröklés köre, olyan minden jószágban“?

Verbőczi I. k. 43. és 44. cz. királyi adományrul szól, és csak a' „*per eum*“ záradék erejét fejtí. Egyenesen adományrul szól az I. k. 50. cz. 3-k íze is („*Prout in donationibus quoque fratrum carnalium post divisionem impetrandis, si nomen alterius fratris divisi non interseratur, fieri consuevit, quod scilicet deficiente fratre impetratore, bona post divisionem obtenta, non in fratrem superviventem, cum quo divisus fuerat, condescendant, sed collationi Regiæ Majestatis subiaceant*“). Ezek tehát a' szóban lévő kérdést nem is érintik, és nem adományos vagy ingó javakra nézve az oldalág ellen semmit sem bizonyítanak, valamint mellette sem.

Továbbá az 1723-ki törv. 47-ik cz. az oldal-rokonok viszszenos öröklését osztály nélkül nem hogy kizárná, hanem inkább elesmeri és erősíti, legalább az osztatlan testvér keresményére nézve. A' ki pedig ezt oda csavarja, hogy tehát az osztatlan testvér keresménye ki van zárva (*argumentum a silentio*); a' csak úgy okoskodik : „ezt a' házat tiédnek vallod; tehát más nem a' tiéd“. Az említett törvény-cikkelynek feladása nem a' volt : szabályozni a' rokonok öröklését, és a' különböző eseteket előszámlálni; hanem egyedül az osztatlan szerzőket oltalmazni. Hogy másrul a' mi czéllyán kívül esett, a' törvény nem szól, igen természetes; és ilyen hallgatásból tagadás nem következik; *qui tacet, ubi loqui non debet, neque affirmat, neque negat*.

269. §.

F o l y t a t á s.

Ezeket mellőzve fenmarad egyedül, a' mit Verbőczinél olvasunk, I. k. 47. cz. 2. ízében : „*Unde sequitur, quod bona et jura possessionaria post divisionem inter fratres factam per aliquem fratrum acquisita et inventa, eodem fratre acquirente praemortuo et heredibus destituto, non in fratres condivisionales derivantur, sed Fisco R. applicantur*“. Itt az olvasó könnyen eltéved, ha nem tudja, hogy Verbőczki korában, és nevezetesen az ő könyvében, *bona acquisita et inventa* nem egyebet jelentett, mint *bona donatione quaesita*, királyi adománnyal nyert jószágot, mint ezt más helyen bővebben megmutattuk (125 cz. m) alatt). Világos tehát, hogy a' szóban lévő kérdést Verbőczki ezen helyen sem érintette. Nem is csu-

da; mert a' ki munkáját hűzamosan és figyelemmel olvassa, könnyen észre veheti, hogy a' királyi adományokrul (13—39 cz.), átmenvén az osztályra (40—50 cz.) itt is minden tanítása folyvást az adomány-javak körül forog.

Egyébaránt „*unde sequitur quod*“ a' felhozott helyen beszéd hibája (*stili error*); és arra támaszkodni nem lehet. Mert a' mi előtte áll, hogy a' megosztott jószágban örökre fenmarad a' viszszenos öröklés, ebből nem folyik (*non sequitur*), hogy tehát viszszenos öröklés másféle jószágban nincsen. Illőbben mondhatta volna Verbőczy „*ex adverso*“. Tudni kell, hogy a' mi beszéd hibája, az másutt (kivált nagy dologban) okúl nem szolgálhat.

És íme a' czáfolásnak vége; mert egyéb okokat az elágazott rokonok ellen felhozni eddig senki sem tudott; a' mi magában is elég volna, hogy párttyokat fogjuk. Mert p. ok. mi igazollya a' nemzők öröklését? Egyedül Verbőczy. És mivel az ő hivatása csak az élő szokás feljegyzése volt, nem új szabályok alkotása; feltehettyük, hogy azt is, mint sok más törvényes igazságot, Verbőczy kóráig csak a' szokás, a' meg-egygyező közvélemény éltette; mert hiszen a' miről senki sem kételkedik, éppen azt nem kell, nem szokás törvénybe foglalni. Nem is úgy talállyuk a' nemzők öröklését Verbőczinél, mint egyenesen felvetett kérdést és annak megfejtését; hanem csak mellékesen említve (I, 53. §. 10.), más kérdésnél, és okúl felhozva, még pedig helytelenül (261. cz. a) alatt). De mire hivatkozhattak a' szülők Verbőczy előtt? Kétség kívül az élő szokásra. És hihetőleg arra hivatkozhattak az oldal-rokonok is, nálunk úgy, mint másutt mindenütt. Mert hol a' szülők öröklése áll, természetes, hogy ha kimúltak, azok helyébe gyermekeik lép-

jenek; p. ok. A-nak legyen két fia B és C, kik osztály-részüket mind a' ketten kapták. Bizonyos hogy B későbbi keresménye, ha meghal, az apjára esik; mért nem C testvére is, és inkább a' királyi kincse-re, holott mind a' kettő közös apjoknak, mind vagyonára mind tartozásaira nézve, képét egygyenlően viselik? De megigértük, hogy Verbőcziből, és a' törvényekből kedvező helyeket is felmutatunk.

270. §.

Folytatás.

Verbőczy szerint (I, 93. §. 6. 100. 105. §. 2.) magtalan aszszony halála után mind az a' mit ő jegy-és nász-ajándék, vagy kelengye fejében nyert, (*dona sponsalitia, res paraphernales, dos legalis*) szüleire, vagy közelebb rokonira szállott. Akkor pedig a' férjhez-adás, főképpen mi az ingókat illeti, éppen osztály erejével bírt (I, 99. §. 4. III, 29. §. 1.). Nem is adgya ezen öröklést Verbőczy, mintha benne a' törvény különös kedvezése volna; hanem úgy, hogy az említett keresmény is a' közönséges rend alá tartozik; miből világos, hogy akkor a' rokonok öröklése minden szabad keresményben, osztály után is tellesen elesmerve volt, és kétségen kívül állott.

Hasonló példa van más helyen (III, 29.), a' hol Verbőczy paraszt emberről szól, kinek egygy fia és egygy leánya, és a' ki ezt illendően férjhez-adván maga ingó keresményéből, a' mit neki szánt, ki is adta. A' férjhez-adott leány, úgy szól Verbőczy, apja ingó vagyonából többet nem nyer, hanem az egészen a' fiúra száll; és ha ez is elhal, más vele egygy törzsökből eredett véreire, rokonaira, (*ad fratres et consan-*

guineos suos ab eodem stipite derivatos). Bizonyos, hogy minekutánna Verbőczi egygy öröklő fiúrul szólott, másod helyen az apa testvéreit, rokonait érteni kell; nem is osztatlanokat; mert ezek Verbőczi korában a' fiúval egygyütt osztozkodtak volna (*I, 99. pr.*). Nem szükséges itten, hogy Verbőczi előadott tanítása minden tekintetben álljon, valamint nem is áll, (mert a' fogyatkozó fiú közelebb osztályosát, leány-testvérét, kizárni nem lehet); elég, hogy az elágazott rokonok öröklését, mellyről vitatkozunk, világosan felteszi, kétkedésnek helyét sem találván.

Törvényekre nézve ide tartozik a' XVI. századból az : hogy a' Plébánosok hagyományát sem az egyházi előljárók, sem a' világi védurak el ne foglalják (*jure spoli*); hanem hogy az tovább is a' rokonoknak maradjon (1557, 10.); nem különben a' XVII. századból : hogy a' férj- is felesége után bizonyos javakban annak rokonait (*fratres propinquiores*) megelőzze (1688, 11.). Ez a' rokonok öröklését nem csak hogy a' múltra nézve felteszi, hanem jövőre nézve is megerősíti. És hogy itt is osztozott véreket érteni lehet sőt kell, bizonyos; mert 1. a' törvény különbséget nem tesz; és 2. rokonokról szól, kiket az özvegy aszszony kiszorított, holott az osztatlanok vele osztozkodtak (*I, 99. pr. 102. §. 3.*). A' házastársak viszszoos örökléséről bővebben szöllumk a' következő czímbeu.

Világosabb ezeknél (mennyire egyenesen a' kérdésünkről szöllum) Kálmán Király következő törvénye : „*Possessio quaelibet a S. Stephano donata humanae successionis quoslibet contingat heredes. Possessio vero ab aliis Regibus data de patre descendat ad filium, qui si defuerit, succedat germanus etc. Hereditas emptitia nulli heredi auferatur ; sed tamen eadem testimonio*

confirmetur“ (l. I. c. 20. 21.). Humanas successiones heredes kevesebb nem lehet, mint heredes, qui communi hominum jure succedunt, i. e. omnes cognati; és annál fogva „hereditas emptitia nulli heredi auferatur“ annyi, mint nulli cognato auferatur. Ingóru szó nincs, mert arrul senki sem kételkedett.

Városi polgárok között még a' sógorok is örökölték; mint ezt Posony városának szabadság-levele bizonyította: „*Si vero testamentum nullum fecerint, extunc ad proximiores consanguineos vel affines superstites talis decedentis devolvantur, libertate et consuetudine dictarum aliarum liberarum civitatum regni nostri requirente“*, (ap. FEJÉR, in *Cod. Diplom. IX.*, 5. num. 309. an. 1382.); és ugyan azt bizonyították régi számos ítéletek a' Tárnokszék jegyző-könyvében.

Jó ezeket tudni. És hihető, hogy igazító törvény sokáig el nem marad. De addig is mi akadály, hogy az osztzkodók magok és maradékaik viszszonoz öröklését a' jövendő keresményre nézve is biztosítsák. Egynehány szó az osztály-levéelben arra elegendő. Mert hiszen örök szerződés (pacta successoria) idegenek között is megállanak. Mellette a' szabad intézkedést is sentartani lehetne, mint a' törvény példája nyilván mutattya (1723, 47.).

IV. SZAKASZ.

A' HÁZAS - TÁRSÁK JUTALMAIRUL *a*).

271. §.

Özvegyi örökrész (*vidualis successio*).

Kinek halála után osztatlan vérei, felesége és gyermekei maradtak, annak először tulajdon részét szükséges tudni és elkülönöztetni, tehát osztatlan véreivel a' törvényes osztályt végbe vinni. Azután pedig a' megholt férjnek minden ingó javai, sőt akármi-kor szerzett zálogos birtoka is, özvegye és gyermekei között egygyenlő részekre felosztatnak *b*). Verbőczi a' megosztott fiúkat és a' férjhez adott leányokat egyenesen kizárja *c*); de ezt oda kell mérsékelni, hogy mindeniknek a' mit előre kikapott, maga részébe rendszerint beszámítasson *d*). A' zálogokra nézve Verbőczi okúl azt adgya, hogy vissza-válthatók lévén, csak hamar pénzre változnak *e*). Különösen pedig, és osztály előtt, az özvegy elveszi férje kocsí-lovait, és jobb öltözetét *f*); ménes lovaknak is, de csak az ötvenes számon alól, felét nyeri *g*). Tulajdon javait pedig osztály alá nem adgya *h*).

a) Az örökös, örökség, öröklés, örökösödés, és egyéb efféle szavak a' házastársakra nem illenek, valamint nem *heres*, és *hereditas*. Igaz illik pedig jutalom, értve a' mi valakinek jut. Így lehet *vidualis successio* : özvegyi örök jutalom, vagy özvegy örök jutalma, örök része; *jura vidualia* : özvegyi múlt jutalom, vagy özvegy múlt jutalma, de özvegy tartása is; *conjugalis successio* : hitvesi örök ju-

talom vagy örök rész, vagy házas-társak (viszszonoz) örök jutalma.

b) Trip. I, 99. „*Ubi autem maritus decedens filios et filias simul cum uxore, nec non fratribus indivisis in domo sua post obitum suum reliquerit; tunc primum portio defuncti a portionibus fratrum indivisorum super exstantium in cunctis rebus mobilibus dividi ac sequestrari debet. §. 1. Deinde vero omnes res mobiles ipsius mariti prae-mortui, quocunque nomine censeantur, inter uxorem ac filios et filias ejus communiter dividuntur; et in tot partes, quot personae sunt in domo nondum divisae vel emaritatae, sequestrantur, ac unicuique portio sua restituitur; dempto eo, quod equos curriferos et vestem potiore[m] mariti defuncti domina relict[a] illius pro se tollet*“.

I, 102. §. 3. „*Verum si jura impignoratitia maritus ipse defunctus quocunque tempore, ante scilicet conjugium vel in conjugio sibi obligata, post obitum suum reliquerit, etiamsi nomen uxoris, seu uterque sexus heredum in litteris obligatoriis et impignoratitiis non contineatur; aequaliter tamen inter conjugem filios filiasque vel fratres indivisos instar aliarum rerum mobilium dividuntur*“.

c) Trip. I, 99. §. 4. „*Filios autem hoc in loco cum patre defuncto nondum divisos; filias vero de bonis suis non dum nuptui traditas et emaritatas intellige. Nam post divisionem filii, et post connubium filiae portionem de hujusmodi rebus et bonis mobilibus paternis habere non possunt*“.— Hasznolt mond Verbőczy a' nemtelen ember leányárul is, III, 29. §. 1. És illyen értelemben nyilatkozik még Dec. 17. Divis. success.

d) I. fellyebb a' 255. cz. — Ezt rendeli nevezetesen a' jobbagyokra nézve újabb törvény is 1840, 8. §. 2.

e) Trip. I, 102. §. 4. „*Quoniam jura impignoratitia redemptibilia sunt, quae post redemptionem in pecunias convertentur; pecuniae autem inter bona mobilia computantur. Et hoc, si hujusmodi jura impignoratitia postea in hereditates conversa non fuerint*“.

Ennek más következése is lett. Mert sokszor számba veszik még azt is a' mi a' jószágba befoditva vagyon, hogy az özvegy része nevedegyen. De illőbb a' szabadon tett befodításokat úgy tekinteni, mint végintézkedést (Dec. 1. Divis. success.), megtartva : hogy kié a' fő-jószág, azé a' mi vele jár; *accessorium principale sequi solet*.

f) *Trip. I, 99. §. 1.* Hozzá adgyák még férje jegygyűrűjét, *annulum sponsalitium mariti* (*Dec. 17. ad acquis. mobil.*).

g) *Trip. I, 101.* „*Item hoc quoque advertendum est, quod si maritus equos gregales (quos equatiales dicimus) infra quinquagenarium numerum habuerit, stante et durante conjugio suae uxoris aggregatos vel emptos, aequaliter inter eos dividantur. §. 1. Immo si etiam ante conjugium ad manus mariti equi hujusmodi equatiales devenissent, dummodo numerum quinquagenarium non attigissent, pariter dividi et communes esse debebunt. §. 2. Si tamen eundem numerum attigerunt vel excesserunt; tunc maritus poterit de eisdem tamquam rebus per eum acquisitis testari; sed si super eisdem intestatus decesserit, circa hereditates filiorum computabuntur. Verumtamen si aviti fuerint; tunc testatio quoque de eisdem non tenebit, neque locum habebit, nisi quantum ad portionem mariti testantis cederet, quod de jure fieri permittitur. §. 3. Reliqui tamen cum juribus possessionariis pariter ad filios vel fratres indivisos et alios successores legitimus derivabuntur atque pertinebunt; cum quibus solutio dotalitiorum et quartalitiorum fieri debet, ne praetextu ejusmodi solutionis cogantur successores hereditates suas alienare; qui et alioquin filias de juribus paternis emaritare nuptiisque tradere tenebuntur. §. 4. Et hoc, si filiae portiones de rebus mobilibus paternis post ejus obitum non tulerunt; nam hoc modo portiones hujusmodi ad maritacionem cedent; insuper et quartalitia sua rehabebunt“.*

h) *Trip. I, 100. pr. et §. 1.* Ide tartoznak a' jegy- és nász-ajándékok is.

272. §.

Hitvesi örökrész (conjugalis successio).

Régi szokás volt, hogy midőn férje halála után az özvegy maga maradt, gyermek és végintézet hiányában, minden ingó és akár mikor szerzett zálogos jószág reá szállott a). Ellenben a' férj feleségének halála után, maga jegyajándékán kívül, annak minden javait kiadni tartozott b). Mivel pedig az igazság másutt is, de főképpen házastársak között, egygyen-

lő mértéket kíván; 1688 ban világos törvény a' jutalmat viszszyonossá tette c). Az óta tehát, nem külömbsege nélkül, az élő házastárs kimúlt hitvesének szüleit rokonait a' mondott javakban megelőzi d), egyedül az ösieket kivévén e).

a) Trip. I, 98. pr. „*Item universae res mobiles mariti sine liberis atque sine testamento defuncti cujuscunque maneriei existant et quocunque nomine censeantur, ad suam uxorem devolvuntur*“. Hasonló tartalmú I, 99. §. 3.

b) Trip. I, 100. §. 2. „*Sponsa vero sine liberis et testamento defuncta, res ipsas parentes ejus vel fratres propinquiores recuperare sibi que vendicare possunt*. §. 3. *Liberos tamen si post se reliquerit, ad illos devolvuntur*. §. 4. *Res autem per sponsum sponsae aut pro honore nuptiarum aut pro subarrhatione traditae, decedente antequam convenirent sponsa, nunquam per sponsum recuperari poterunt; verumtamen post copulam carnalem, si sine liberis et intestata (nam testamentum super illis facere potest) ab hoc saeculo decederet, apud maritum manebunt*“.

c) 1688, 11. „*Aequitati praeterea minus congruum et consentaneum videretur et id inter conjugatas personas, dum nimirum marito absque heredibus et testamento ex hac luce decedente, universa bona per ipsum titulo pignoris inventa et parta, prouti et res mobiles ejusdem cujusvis generis et speciei censendae, ex vi titulorum 98. 99. et 102. partis primae decreti tripartiti, in uxorem superstitem ipsius devolvuntur; e converso vero uxore sine liberis et fassione vel testamentaria dispositione viam universae carnis ingrediente, similia bona et res mobiles, immo his etiam exiliores, non in ejusdem maritum, verum ad mentem tituli 100. praeinsertae partis I. in propinquiores illius demortuae deriventur*. §. 1. *Quocirca communibus omnium Statuum et Ordinum votis conclusum est, ut inter ejusmodi conjugatos praescriptis in casibus et bonis rebusque mobilibus mutua et reciproca parque observetur successio; id ipsum conjugali quoque unione ex aequo exposcente*.

d) Dec. 6. *ad acquis. mobil.* Áll ez osztatlan testvérek ellenében is. Sent. 43. *Divis. success.*

e) A' jobbagyokra nézve a' törvény ekképpen szól: „A' házastársaknak viszszyonos örökösödése, egyenes maradékoknak és végrendeletnek nem létében, még azon szer-

zeményekre nézve is, mellyek a' házasság előtt szerestettek, minden egyéb örökösödést megelőz; az ősiekre azonban soha ki nem terjed". 1840, 8. §. 9.

Maga Verbóczy az említett helyeken különbséget nem tesz; az 1688-ki törvény sem. Mindazonáltal, úgy látszik, helyes a' következő okoskodás : Hitvesi örökrész csak végintézet hiányában jár; tehát csak abból, a' miről kiki szabadon intézkedik; nem tehát az ősiben ha vérszerint való törvényes örökösök vannak. De abban sem a' miről az első szerző különösen intézkedett (*Dec. 3. Divis. success.*). Befordításokat a' királyi kincsvéd hitvesnek is kiadgya; egyébaránt itt is áll, a' mit fellyebb (271. cz. e) alatt mondtunk.

273. §.

Folytatás.

Némelleyek a' hitvesek visszszonos jutalmát kiterjesztetni akarták, hogy minden jószág, mellyről a' múlt házastársnak végintézete megállhatott volna, mivel nem intézkedett és gyermeke nincsen, akár ingó akár ingatlan, az életben maradt hitvesére szálljon; rokonok ellenében ugyan csak a' keresmény; ezek hiányában pedig a' szabad ősi is. De a' felhozott okok arra nem elegendők : Mert 1) a' törvény mellyre hivatkoznak a), a' hitvesek jutalmát éppen ki nem terjeszti, hanem csak említi, még pedig egyenesen a' régiebb törvény értelme szerint, „*ad mentem*“ *prioris legis*. 2) Természet törvénye, mellyhez ragaszkodnak, az efféle kérdéseket el nem dönti, sőt reájok nem is felel. 3) Hogy nincs ország törvénye, melly a' hitveseket az ingatlantul világosan elmozdítaná, részökre nem elég; elég pedig ellenők, hogy világos törvény nincs, melly őket meghívná. A' házi szövetség pedig magában csak a' személyes viszszonyokat illeti, nem a' vagyont.

Ezekhez járul 1) hogy miben a' szerzőnek vére it hitvесе megelőzte, az elszakadván hozzájok soha vissza nem tér; 2) a' törvény szavai b) nyilván mutatták, hogy csekélységeken (*res exiles*) túl menni nem akart.

a) 1715, 26. §. 4. „*Alioquin in casu intestati, nisi mutua conjugum successio ad mentem articuli 11. anni 1687 (rectius 1788) interveniat, etiam ejusmodi successio ipsi Fisco R. salva permanebit*“. Úgy értette ezt az Ország Fő-Törvényszéke is. Dec. 40. *Divis. success.*

b) 1688, 11. pr. „*immo his etiam exiliores*“. De szabad kir. városokban a' hitvesek öröklése, legalább régenten, szélesebb volt. (l. fellyebb a' 270. cz.).

274. §.

A' házas-társak közös szerzeményéről.

Midőn a' házas-társaknak közös keresményök legyen, ennek erejével mind az özvegy örökrésze, mind a' visszazonos hitvesi jutalom különösen nevekedik a). De különbség is legyen.

I. Városi polgár vagy jobbágy felesége már a' törvény erejénél fogva (*ipso jure*) közkereső, *coacquistrix*, minden szerzeményre nézve, melly a' házasság ideje alatt történt; magátul értve, hogy ha valamellyik vérszerint való örökséget nyert, az ide nem tartozik. Hatása pedig a' közkeresménynek: 1) hogy az aszszony özvegyiségre jutván fele részét nyeri, és ezt férje sem rövidítheti. 2) Ha mind a' két társ végrendelés nélkül elhalt, fele a' férj, fele az aszszony gyermekeire száll. 3) Gyermekek hiányában az egész annak marad, ki életben legyen b).

Némelly tanítók tovább is mentek, azt állítván, hogy a' keresménynek fele része már ura életében az aszszonyt illeti; a' miből következne, hogy azt adhat-

ná, hagyhatná a' kinek tetszik c) férje ellenére is. De a' veszedelmes állítást, legalább a' városokra nézve, sem törvénnyel, sem régi levelekkel, sem élő szokással igazolni nem lehet.

Tűrhetőbb volna azon vélemény, hogy az aszszony halála történvén a' közkeresménynek fele része azonnal gyermekeire száll, és hogy apjok többé ellenkező rendeltést nem tehet. De Verbüczibül ennyi sem igazolható b); és a' N. M. kir. Curia 1772-ben ellenkező értelemben ítelt d). Mindazonáltal a' tanító könyvek tekintetével az említett vélemény annyira elterjedett, megis erősödött, hogy már a' jobbagyokra nézve újabb törvénybe is átment e).

Végre merő tévedés, a' mit némelyek írnak, és talán itt ott meg is történt, hogy a' közkereset fele részén kívül az özvegy még a' gyermekek felében is osztozik.

a) Ezen szempontot, mellyen kívül az egész hely értetlenül homályban marad, az írók feltalálni nem tudták, a' mi sokféle tévedéseknek oka lett.

b) *Trip. III, 29. §. 2. „Verum si pater de sua portione testamentum condere voluerit, id quidem facere poterit, absque tamen fraude uxoris. Nam uxor in rebus per maritum suum stante conjugio coacquisitis semper particeps et condivisionalis efficitur, ita, quod viro intestato decedente ad eam universa bona sua per ipsum ut praefertur acquisita devolventur“.*

c) P. ok. maga pazarló rokonának, vagy éppen titkos bűntársainak; ha férje ellenkezne, még a' Törvényszékek segédelmével is!

d) *„Sigismundo Kossics (Kalocsai Ersek jobbagya volt) tamquam principali acquiretore post fata primae uxoris suas de universa substantia sua testamentum condente, et successionem partis A (az első házasságból származott fia volt) regulante, idem testamentum stabiliri, et successionem actionalem in conformitate illius observandam decerni“. Anno 1773 12. Febr. in Exc. Septemv. Sententiam J. Tabulae*

Regias Judic. approbati“ (ap. MOLNÁR, *Sent.* 3. *Divis. success.*).

e) 1840, 8. §. 8. „A' házasság alatti közszerzemények a' jobbágyok között mindenik házastársat egyformán illetvén, azokrul egygyik úgy mint másik, fele részben szabadon rendelkezhetik, 's ezen fele részbul a' férj feleségét végrendelet által sem zárhattya ki; ha pedig egygyik házastárs mag nélkül és végrendelet nélkül hal meg, minden közszerzemény az életben maradott házastársra száll“.

275. §.

F o l y t a t á s .

II. Nemes ember felesége közkeresőnek csak akkor tekintetik, ha neve a' szerző levélbe beiktatva vagyon; tehát nem egyedül a' törvény erejénél fogva; nem is azon ingókra nézve, melyekrul szerzőlevelet írni nem szokás a). Sőt ha nevét a' férje csak merő kedvezésbul íratta be a' levélbe, ezt ő végső rendelés gyanánt megts másolhattya; mert fő kereső, *principalis acquisiteor*, és mint olyan az egészrul szabadon intézkedik halál esetére is b). Más volna, ha magát szerződés által már azelőtt lekötölte volna, mert ígéretét tellyesíteni tartozik c); vagy ha az egész keresmény felesége vagyonából származna, mert akkor nem ő az adakozó, a' kedveskedő d). Következik, hogy a' közönséges esetekben, míg férje él, annak engedelme nélkül az aszszony maga semmirül sem intézkedhetik e); ha pedig férje ellenkező rendelés nélkül meghalt, akkor ő mint özvegy a' közös keresmény felét nyeri f), felét férje gyermekei g); ezek hiányában pedig az egész ötlet illeti h).

Egyébaránt magátul is kiki tudhattya, hogy a' közkeresménybul az adosságokat levonni i), és az el-

alott ősit pótolni k) kell; és hogy az elköltött, elfogyott keresmény elenyészik l).

a) Trip. I, 48. „*Quoniam nonnulli dominorum et nobilium soleant nomina uxorum suarum in litteris seu privilegiis donationalibus, super bonis et juribus possessionariis justo titulo, ut servitiis eorum, acquisitis, conficiendis ponere pariter et inserere; ideo quaeritur secundo utrum decedente marito sine heredibus, portio sua in hujusmodi juribus possessionariis et bonis habita in uxorem suam devolvatur? Cum non frater, sed consors vel uxor duntaxat mariti fuisse mulier ipsa censeatur; et e converso, an uxore absque heredibus defuncta portio sua in maritum ejus condescendat atque derivetur? Dicendum quod sic. — — §. 5. Et idem est tenendum de bonis quoque emptitiis, si nomen uxoris in litteris emptionalibus et inscriptionalibus insertum fuerit; quod videlicet altera parte deficiente in alteram illo modo antelato devolvantur.*“.

I, 102. „*Item ulterius sciendum quod, si etiam durante conjugio maritus quispiam possessiones et jura possessionaria pretio comparaverit, et nomen conjugis in litteris fussionalibus inseri non fecerit; tunc de talibus possessionibus et juribus possessionariis (etsi emptitiis), mulier ipsa pro se portionem habere non poterit. — — §. 2. Qui enim per jura hereditaria uxori suae cupit complacere, studeat nomen ejus in emptionis et fussionis serie ponere.*“.

Némelly írók itt is tévednek, azt állítván: hogy nemes ember özvegye ingóbul és zálogbul mint közkereső fele részt nyerhet. Verbőczi éppen ellenkező értelemben szól. I, 99. §. 1. et 4. I, 102. §. 3. l. fellyebb a' 271. cz. b) c) alatt.

b) Dec. 11. *Divis. success.* Dec. 5. *ad acquis. mobil.* Az írók ide sorolják azokat is, kik tudományos vagy tisztii munkával keresnek.

c) Dec. 39. 44. *Divis. succes.* Kétség kívül az is csak a' szerződéstől függ, vallyon az aszszonynak a' közösség csak özvegyiségére használlyon, vagy férje előtt halva végintézetet is tehessen, vagy éppen a' jószág felével úgy mint maga sajáttyával bánhasson.

d) Dec. 58. *Divis. succes.* Mindazonáltal egészen a' dolog meg nem fordul; mert maga felérül a' férj minden esetre szabadon intézkedik.

e) *Dec. 1. ad inval. testam. Dec. 4. ad. obtin. success. coram Tab. R.* — f) *Sent. 47. 58. 70. ex aequal. vel inaequal. jur.* Akkor is midőn előbb az aszszony, utánna férje, és mind a' ketten intézetlenül elhaltak, a' közkeresmény két egygyenlő részre szakad, és kinek-kinek tulajdon gyermekeire átmegy. (*Dec. 30. Divis. success.*).

g) *Dec. 21. nov. divis.* — h) *Dec. 11. Divis. success.* Áll ez adomány-jószágban is. Aszszonyi ékesség pedig egyenesen az ő sajáttya. *Dec. 1. ad inval. testam.*

i) *Dec. 19. 23. Divis. success.* — k) 1723, 49. — l) *Dec. 8. ad acquis. mobil.* A' mi pedig az özvegy hibájából elveszett; azt maga pótolni tartozik, tehát az ő részébe beszámíttatik. *Sent. 26. Divis. success.*

276. §.

Az özvegy tartásáról.

I. Míg az özvegy férje nevét viseli, annak lakó házában maradhat a), illendő tartását is, férje méltóságához képest, annak javaibul nyeri b); nem különben a' szükséges költséget, ha megént férjhez megyen c). De ha ez megtörténik, természetes hogy eddigi lakása tartása megszűnik. A' nélkül pedig

II. Ha magok az örökösök is birtokba lépni kívánnak, szükséges hogy az özvegyet egygyezkedve kielégíttsek, vagy illő megszorítására bírói ítéletet nyerjenek; mert addig ő férje minden javait megtarthatta d); és annál fogva övé marad az egész jövedelem e). Foglalásnak vagy kivetésnek helye nincsen; mert az özvegy nem csak azonnal maga vissza-helyeztetését f), hanem az elkövetett erőszak díját is követelhetné g). Ha befordításokat tesz, költségét az örökösöktől vissza nyeri h).

III. Ellenben ha pusztulásokat okozott, köteles a' kárt megtéríteni i). Terhelni pedig a' jószágot, vagy idegen kézre adni éppen semmi hatalma nincsen; a' miből,

miből következik, hogy az igaz örökösök mindent szabadon vissza vehetnek *k*). Az örök vagy más leveleket, melyek magát nem illetik, az örökösöknek azonnal kiadni tartozik; és ha bírói felszólítás után azokat vagy maga tartóztatná, vagy idegenek vagy távolabb rokonok kezébe juttatná; per útján őtet nem csak hites felfedezésre szorítani, hanem tette miatt férje minden javaibul kizárni lehetne *l*). Az örökösök pedig magok javait vagy leveleit keresve perbe szállhatnak akármelly birtokos ellen *m*).

IV. Ha valamelly aszszony férjét elhagyta, azonnal még nem bizonyos, hogy ő a' vétkes. Valameddig tehát az illető egyházi vagy világi törvényszék róla kárhozó ítéletet nem mondott, addig őtet sem vétkesnek tartani, sem a' házassági jutalmaktul kizárni nem lehet. E' szerint tehát özvegyi tartását is megnyeri *n*).

Másféle kétség a' jószág tekintetéből támadott; de már bizonyos, hogy az özvegy maga tartását a' nemzetségi díszjószágbul is kívánhatta *o*).

a) *Trip. I, 98. §. 1. 4.* Várat, ha egynél több nem volt, Verbőczy kivette.

b) Ennek ma állandó bizonyos mértéke nincsen. Verbőczy szerint annyi jószágot kellene kihasítani, mennyinek közbeccsű ára a' törvényes kelengyével felér. *I, 98. §. 3.* „Immo si bona et jura possessionaria viri ipsius praemortui adeo copiosa fructiferaque fuerint, ut dotalitium uxoris longe excedere videantur; tunc is, in quem bona ipsa derivabuntur, poterit mulierem illam, si etiam nomen et titulum mariti sui gereret, de reliqua parte bonorum, quae scilicet aestimationem dotis suae praecellere et excedere videbitur, juris ordine coram suo iudice excludere, et tantum duntaxat ad utendum de iuribus illis possessionariis deputare, quantum dotis quantitas postulabit“.

I, 134. §. 4. „Quarto hoc tamen advertendum est, quod siqua mulierum, mortuo marito suo in bonis ac iuribus ejusdem possessionariis titulum et nomen ipsius ferendo vita sibi comite permanere voluerit, et filius vel frater aut alter suc-

cessor ejusdem mariti legitimus ipsi mulieri ad quantitatem et valorem dotalitii sui jura aliqua possessionaria vita ejusdem durante possidenda et utenda sequestrare excindereque et dare decreverit; tunc in tali casu non solum curiae nobilitares sessionesque jobagionales populosae et desertae ac praediales, sed etiam extra villam terrae, silvae, pomaria, ac fenilia et molendina quae mulieri dabuntur, prout in quartalitorum solutione, aestimabuntur; et tantum duntaxat sibi de jure illis possessionariis, quantum se ad valorem ipsius dotalitii sui extendet, deputabitur utendum atque possidendum“.

c) *Trip. I, 67 §. 2.* „Et si frater ipse defunctus filias et uxorem post se relinqueret, et bona sua sexum femininum non sequerentur, ita videlicet, quod prius vivente fratre praemortuo et progenitorum quoque suorum temporibus reale dominium aliqua feminarum in eisdem bonis non habuisset; tunc easdem filias, infra tempus maritacionis earundem uxorem autem seu relictam illius viduam tandiu, quousque sub nomine et titulo domini et mariti sui vixerit, et tempus viduitatis suae peregerit, eo praecise jure et modo, quo frater ille defunctus dum superviveret, victu et amictu omnibusque vitae necessariis juxta bonorum illorum exigentiam educare providereque et conservare, ac honeste tandem filias nuptui tradere, uxorem autem si voluerit nuptui pariter tradere, et insuper dotalitium ac res paraphernales ejusdem persolvere frater ipse supervivens de jure tenebitur“.

d) *Trip. I, 98. §. 1. 3.* — e) *Dec. 14. Divis. success. Dec. 18. ad acquis. mobil.* — f) *Ead. Dec. 18.* — g) *Dec. 21. ad poen. viol.* — h) *Dec. 13. divis. success.* Sokszor befordításnak tekintik azt is, hogy az özvegy férje adósságait fizette. A' mi csak ugyan igazságos mikor tartása szabályozva (az az : bizonyos jószágra szorítva) volt; mert abból fizetni nem tartozott. De midőn az özvegy férje minden javait maga bírja, gyermekei gyámságát is viselve; kötelelességében áll a' feles jövedelmet, ha vagyon, az örökösök hasznára fordítani, tehát adósságokat fizetni, javításokat tenni, ha telik más jószágot is szerezni, és maga idején mindent kiadni (1715, 68. §. 6. 1659, 36.); mert a' jószág nem csak hogy nem az özvegyé, hanem abból ő maga részére törvényes jutalmain kívül egyebet nem is követelhetett. Ha gyermekek nincsenek, és tehát az örökség oldalára szállandó, de az örökösök, tisztelve az özvegyet, háborgatás nélkül ötlet férje minden javaiban

meghagygyák, ez pedig a' feles jövedelemből férje adósságait fizeti vagy másképpen javításokat tesz; világos hogy ezen állapot kölcsönös bizodalmon, jó akaraton fordul; mellynek annyiban törvényes oldala is vagyon; hogy azt hallgatva tett egygyezkedésnek tekinteni lehet, (*do ut des; facio ut facias*); következik, hogy az aszszony későbbben az említett befördítások megtérítését nem kívánhattya; mert avval a' viszszozonosságbul kilépne és így a' hallgatva kötött egygyezkedést megszegné; sőt mondani lehetne: hogy az örökösök bizodalmaival csel-játékokat űzött, és igazságos reményöket meghiúsítva kegyességökön kereskedni akar (*exceptio doli*). Lehetetlen, hogy efféle nyereszkesedésre törvényszék segédkezeket nyújtson. — De azonkívül is, úgy látszik, hogy az adósságok fizetése rendszerint olyan teher, melly magában a' birtokkal jár; mert honnan fizetessük, ha nem a' jószág jövedelméből? Sőt hoszszas birtok mellett jutalmasabb út sincsen a' jövedelem szaporítására, úgy hogy a' birtokos lefizetve az adósságokat maga hasznát emeli, magának szolgál. Tegyük p. ok. 50,000 forint adósságot, esztendei 3000 kamattal. Harmincz esztendő alatt a' kamát 90,000 tenne. Ha pedig a' birtokos esztendőnként a' tőkéből 5000 leró, tiz esztendő múlva a' jószága szabad lesz; fizetett pedig mindössze: $50,000 + 3,000 + 2,700 + 2,400 + 2,100 + 1,800 + 1,500 + 1,200 + 900 + 600 + 300$ forintot, összesen 66.500 forintot. Igazság szerint pedig a' kamatok kamattyát is számba venni kellene; mi a' különbséget még magosabb fokra emelné. — Minden esetre az adósságok fizetését szabályozni előre is lehet, sőt illene; de későbbben is; ha kérdés támad, okát nem látni, miért nem találhatna a' bíró igaz mérteket itt is, mint más dolgokban (*prudenti arbitrio*).

i) 1618, 61. *pr. et* §. 3. *Dec. 12. ad acquis. mobil.* — k) 1618, 61. §. 2. 1647, 105. §. 1. Szertelen temetési költség mentségül nem szolgálhat (1655, 25.); sőt az örökösök a' szokott költséget sem térítik, mert az efféle terhek a' birtokkal járnak (*consuetu onera possessori incumbunt*). *Dec. 13. Divis. success.* — Különös a' törvény azon rendelése, hogy ha az özvegy holt férje vagy gyermeke testét nem temettetné, (úgy látszik, hogy illyesmi a' XVII. században perhalasztás végett történt), az nékie semmit se használlyon (1647, 105. §. 2.); sőt hogy az igaz örökösök, bírói felszóllítás után, a' temetést magok mértéketes költséggel megrendelhessék: és a' reájok szállott

örökséget törvény rendével kereszessék, elmozdítva minden gonosz nyerésszedőt (1655, 25. §. 2). Kiterjed ezen törvény az özvegy-férjekre is (*ibid.*).

l) 1618, 61. §. 1. 1622, 67. „*Dotalistae vero intelligi debent simplices et non coucquisitricēs s. proprietariae*“ *ibid.* §. 3. — m) 1647, 105. §. 1.

n) *Dec.* 3. *ad acquis. mobil. Sent.* 15. *Divis. success.* — o) *Sent.* 42. 46. *ex jure rad.* Adomány-jószágra nézve, midőn az a' királyi kincshez viszzatér, kétség sincs, mert az özvegy mellett világos törvények szóllanak p. ok. 1486, 26. 1492, 63. (*Trip. I*, 29. *Dec.* 21. *ad acquis. mobil. Sent.* 86. *ad dand. v. recip. contrad. rat.*). — A' törvény oka pedig jutalmazó örök-vallásra is illik (*inscriptio propter fidelia servitia*).

277. §.

Jobbágy özvegyéről

Erről újabb törvény a) ekképpen szóll: 16. §. „A' mag nélkül elhalt jobbágnak özvegye, míg él és lére je nevét viseli, annak minden ősi javaiban benmarad, hacsak az elhúnyt férj özvegyének illendő tartásáról végrendelet által nem gondoskodott. Ha pedig az illetén ősi javak között jobbágy-telek is vagyon, 's az özvegy annak mívelésére és a' jobbágyi terhek viselésére nem alkalmas, akkor azok, kiket a' telekre nézve az örökösödés rende egyébként illetné, a' teleket és ahhoz tartozó ősieket ugyan általvehetik, vagy alkalmas jobbágnak eladhatták, de az özvegynek sorsához mérsékelt özvegyi tartását tellesen biztosítani kötelesek. A' tartásnak mennyiségét, ha iránta egygyesség nem eszközöltetik, az özvegynek sorsára, a' vagyonnak mennyiségére, és arra is, a' mit az özvegy közszerzeménynek és hitvestársi viszzonos örökösödésnek fejében, mint tulajdonát, megtartott, figyelmezve az illető bíróság határozza meg“.

17. §. „Midőn az elhunyt jobbágy özvegyet és gyermekeket hágy maga után a' nélkül, hogy végrendelet által intézkedett volna özvegyének tartásáról; akkor ha az özvegy minden hátra-hagyott gyermekeknek édes anyja, ezek az őket illető atyai javakban is csak úgy osztozhatnak, ha édes anyyoknak illő özvegyi tartását a' felebbi 16-dik §. értelmében tellyesen biztosították“

18. §. „Ha pedig a' hátra-hagyott gyermekek vagy azoknak egygy része attyoknak elébbi házasságából származtak, az özvegy férjének ősi javaibul és azon szerzeményekből, mellyek nem az utolsó házasság ideje alatt szereztetvén közszerzeménynek nem tekinthetnek, özvegyi tartás fejében csak egygy gyermekrészt követelhet; 's azt is olly móddal, hogy azon gyermekrészt tartására külön szakasztatván, annak egyedül évenkénti jövedelmét húzhassa, de a' tőke folyvást az illető földes úrnak és községi előljáróságának felügyelése alatt tartassék, 's midőn az özvegy meghal vagy férje nevét viselni megszűnik, az egész tőke az osztozókra szálljon vissza“ b).

a) 1840, 8. — b) E' szerint jobbágy felesége özvegyi örökrészt nem nyer.

278. §.

A' ke Lengyérül a).

I. KELENGYE Verbőczy szerint b) aszszony-díja, mellyet ő egybekelése tekintetéből férjétől nyer; hozzá lehet adni: tisztelet és kedvesség jeléül. A' szokás pedig olly régi hogy említve Móses könyveiben is talállyuk c); a' Németeknél Morgengabe d) reggeli ajándék. Mennyiségét nálunk ujabb törvény

úgy határozta : hogy Magnások 400 ; nemesek és (királyi városokban) a' polgárok 200, egyebek 40 forintot adgyanak *e*). De szerződés magosabbra is emelheti ; a' mire nézve törvényes és kikötött kelengyérül szólhatunk (*dos legalis et contractualis s. scripta*) ; magátul értve , hogy mind a' kettőt követelni nem lehet ; *scripta dos legalem absorbet f*).

II. Tekintve pedig a' kelengye okát igen természetes , hogy kötött de végre nem hajtott házasság a' tartozásra nem elegendő *g*). Ellenben egybekelés után a' tartozás már bizonyos és erőtellyes , csak hogy a' fizetés későbbben történni szokott *h*) ; és hitszegés által a' követelés el is veszhet *i*). Férje előtt halva kelengyéjét az aszszony akárkinek hagyhattya ; ha nem intézkedett , akkor gyermekeinek , és ezek hiányában férjének marad *k*).

III. Pénz szűke miatt régenten a' fizetés elég terhes volt ; és arra nézve fele részében ingó , de hasznos és könnyen eladható javakkal történhetett *l*). Egyébaránt a' tehertül ősi jószág sem volt kivéve *m*). Sőt ha birtokát a' férj zálogul kiadta , kelengyéjét az aszszony vagy örökösei a' zálogostul is kívánhatták , csak hogy ennek tulajdon követelése annyival nevedett *n*). Szükség esetében az aszszornynak vagy örököseinek jószágot adtak , közbecsű ára szerint , és zálog nevében *o*). Hogyha pedig az aszszony újra férjhez menvén , bírói felszóllításra , maga kelengyéjét felvenni , és a' zálogot kiadni vonakodott , annál fogva egész követelését , az az kelengyéjét veszttette , és a' zálogot ingyen kiadni tartozott *p*). Mind ez törvény szerint ma is áll ; csak hogy ilyen esetek egykönnyen elő nem fordulnak.

a) Ez régi szó lehet ; előjő Szabó Dávid kiadod szótárában. Megfejtése pedig alább következik.

b) *Trip. I, 93. §. 2. „Unde sciendum, quod e regni nostri veteri approbataque consuetudine dotalitium sit merces feminarum legitime conjugatarum ob debitum matrimonii de bonis et juribus possessionariis maritorum juxta status illorum exigentiam dari consuetum“.* Ugyan ott (pr.): „*Dotem dicimus quae uxori propter ejus deflorationem et concubitum de bonis mariti datur“.*

c) „*Pretium pudicitiae non negabit“.* *Exodi cap. XXI. vers. 10.* — d) Ettül ered möring, melly szóval sok megyében élnek. És hihető, hogy kelengye az első felkelés után való ajándékot, tehát ugyan azt jelenti. A' törvény hitbérnek nevezi; a' mi újabb írók tanításával megegyez; de nem Verböczivel és a' valósággal.

e) 85. §. 1840, 22. — Annakelőtti Ország-Bárai 400; Mágnások és Nemesek ötven jobbágyi telket bírva 200, Tót-országban 100, Erdélyben 66 forintot fizettek; mások többet kevesebbet telkeik száma szerint. De második férjéül az aszszony csak felét kapta; a' harmadiktul negyedrészt, és így folyvást kevesebbet. *I, 93. 96. 134. §. 3. III, 3. §. 3.*

f) *Dec. 9. 16. ad acquis. mobil.* Lekötött és előre fizetett ezer ezüst girárul példa vagyon FEJÉRNél, *in Cod. Diplom. IX. 1. n. 251. an. 1346.*

g) *Ars notar. n. 179. „Juxta quam partem est requirendum: si mulier — — — — debitum tori reddere non potest, utrum dotem suam de bonis mariti sui habere possit nec ne? ad quod est respondendum cum philosopho: deficiente causa deficit et effectus“ etc.*

h) Házasság ideje alatt nincs oka az aszszonynak, hogy kelengyéjét kérje.

i) *Trip. I, 105. „Advertendum insuper est, quod si mulier violata fide, qua marito suo tenetur, adulterium commiserit, et in adulterio deprehensa divortium tandem subsecutum fuerit; perdit ipsa dotem suam, sed non res paraphernales, hoc est res secum tempore nuptiarum per parentes aut fratres vel virum suum sive etiam alios quospiam datas vel etiam per virum suum traditas. §. 1. Verum si post adulterium maritus mores ejus scienter approbaverit, cum ipsa cohabitando, et concumbendo; tunc etiam dotem suam recuperabit. Et postea neque necem illi propter adulterium (si etiam secundo peccaverit) maritus inferre valebit; quam prima fronte, ubi scil. ad notitiam ejus adulterium devenit, libere jureque inferendi habet facultatem. §. 2. Ubi autem*

ipsa mulier ob hujusmodi adulterium iuridice extremo supplicio multata fuerit; fratres ejus solummodo res paraphernales et non dotalitium ejus recuperare poterunt. Et hoc si liberos non habuerit, aut testamentum de illis non fecerit; nam hoc modo ad liberos suos devolventur, vel testamentariis ipsis cedent“. Ezen értelemben következik az ítélet való perekben is.

k) Némelly írók ellenkező véleménye csak onnan eredt, hogy a' kelengyét özvegyi jutalomnak tartották. Verbózi ekképpen nyilatkozik (I, 93. §. 6.) : *Mortua vero muliere qui sibi in linea consanguinitatis propinquior erit, dotalitium ejus requirendi sibi que vendicandi habet facultatem*“; és (I, 109. pr.) : „*poterit mulier ipsa viro dotalitium maxime in mortis articulo, quando de metu et timore viri suspicio tollitur, relaxare*“. — Kinek ez homályos, olvasssa az elengedés példáit, hol aszszonyok csakugyan túlélő férjük javára vallottak, (FEJÉRNél, *Cod. Diplom. V, 1. p. 75. VIII, 2. p. 577. IX, 2. n. 306 etc.*). Másutt az intézkedő, kinek előbb elhalt feleségei után egygy-egygy fia maradt, az anyai kelengyét külön mind a' kettőnek megrendelte (*ibid. III, 2. p. 229*). Sőt vagyon példa, hogy az élő férj ipa ellenében, ki magtalanul elhalt leánya kelengyét követelte, törvényszék előtt az ország szokását és annál fogva maga tartozását egyenesen elesmerte; és hogy továbbá csak a' jószág becsúje, az az a' kelengye mennyisége maradt kérdés alatt (*laud. ars notar. n. 187.*).

Következik, hogy ha valaki felesége halála után bűnbe keveredvén javait veszti, gyermekei azért annyok kelengyét nem vesztik (1723, 9. §. *ult.*). Egyébaránt ha magtalan aszszony nem intézkedett, korábbi halála után minden ingó vagyona, tehát kelengyéje is, a' férjének marad (1688, 11.).

l) *Trip. I, 95.* — m) De ebből soha sem következik, hogy a' kelengye főképpen, vagy éppen csak az ősi jószágot terheli, „*quod lex (in aliquo casu) pro fundo dotis legalis omnino praecluse bona avitica destinare voluerit*“ (*Dec. 26. ad acquis. mobil.*).

n) *Trip. I, 103.* „*Sciendum deinde est, quod si maritus mulieris necessitate forsitan ingruente, prout saepenumero fieri solet, jura sua possessionaria alteri cuiuspiam impignoraverit, maxime absque uxoris suae consensu; tunc mortuo marito poterit mulier ipsa dotem suam ab eo, qui jura hujusmodi possessionaria pignori tenet, requirere pariter et*

rehabere. Quoniam impignoratio non excludit proprietatem jurium ipsorum possessionariorum. §. 1. Alioquin enim si mulier ipsa redemptionem illorum expectaret, nec prius dotem suam assequi posset; interim forsitan quoad redemptio fieret, ex humanis decederet, et sic dote sua fraudaretur. §. 2. Attamen tempore redemptionis eorundem jurium possessionariorum ille, ad quem redemptio ipsorum spectabit, non solum super capitali summa, pro qua utpote impignorata fuerunt, sed etiam super solutione ejuscemodi restitutae dotis satisfactionem impendere tenebitur“.

o) Trip. I, 134. §. 4. (l. fell. 277. cz. b) alatt). — p) Trip. II, 24.

279. §.

Kikötött kelengyérül és özvegyégi jutalomról.

I. A' KIKÖTÖTT KELENGYE, mennyire a' törvény mértékén túl megy, más adósságoktul nem különbözik; a' törvény különös kedvezése tehát reá ki nem terjed; sőt mivel merő kedveskedésből származik, mint adakozás annyi erővel sem bír, mint egyéb adósság, mellynek eredete haszonváltás (*utilitatum permutatio*) volt. Ennél fogva kimúlván az ígérő, ha tulajdon keresményéből ki nem telik, az ígérés könnyen megürül; mert az efféle terhet ősi javakra vetni nem lehet; nem csak, hogy a' törvényes örökösök sérelemről panaszkodva a' kötést felbont-hattyaák a); hanem az adósnak magva szakadván adomány-jószágbul a' királyi kincstár sem fizeti b). Fia ígéretét az apa sem köteles tellyesíteni c), ha csak maga belé nem egygyezett d).

II. Külömböző a' KIKÖTÖTT ÖZVEGYSÉGI JUTALOM, *dos scripta* az aszszony, *contrados* a' férjfi javára e). Ennek elnyerésére túlélés kívántatik; nincs is más czéllya, mintsem hogy a' túlélő házastárs vigasztalást nyerjen, és (hitvese veszteségét) özvegyi

állapottját könnyebben viselhesse. Ha tehát maga a vállaló az, a' ki túlél, kötelezése azonnal megszűnik *f*).

III. Egyébaránt az özvegységre jutott követelő hatalmában áll köteles társa javait letartóztatni, mind addig, míg az örökösök részéről kielégítve nincsen *g*); és mivel a' jószágot zálogképpen bírja, övé a' jövedelem is, úgy hogy ezt követelésébe beszámítani nem lehet *h*); valamint nem azt, a' mit más törvényes okoknál fogva nyert *i*).

a) Dec. 1. ad inval. contract. — *b*) Sent. 78. de action. Fisci R. — *c*) Dec. 23. ad acquis. mobil. — *d*) Dec. 2. ad inval. contract. Más tetemes különbségről, a' hitelezők és követelők sorozására nézve, másutt.

e) Látni, hogy *dos scripta* kettőt jelent: kelengyét és özvegységi jutalmat. Az utóbbi másképpen *vidualitium* (*Witthum*), a' mi csak ugyan jobb. Az előforduló esetekben pedig igenis szükséges a' szerződők szándékát érteni; a' mire szoros vizsgálat és némellykor a' helybéli szokás esmérete is megkívántatik. — *f*) Dec. 7. ad acquis. mobil.

g) Dec. 3. ad obtin. success. cor. Tab. R. Dec. un. de contradote. — *h*) Dec. 14. Divis. success. — *i*) Dec. un. de contrad.

V. SZAKASZ.

ÖRÖKÖS HIÁNYÁRUL.

280. §.

Viszszajáró adományos jószággrul.

Igaz örökös hiányában nem következik, hogy a' jószágot akárki elfoglalhattya; sőt van minden esetben, a' kire szálljon, többnyire a' királyi kincs. Nemcsak jószággrul ugyan már másutt szóllottunk *a*), a' külömbséget is kimutattuk, melly adomány- és egyéb javak között vagyon.

Az örök adomány vagy jutalmazó zálog (*pura inscriptio*) mihelyest levél szerint való örökös (*privilegiális heres*) nincsen, a' királyi kincshez visszajár; és a' fogyatkozó birtokos, adomány-levelének ellenére, nem intézkedhetik, ha csak arra különös királyi engedelmet nem nyert *b*). Azonban a' mit az adományos vagy utódgyai a' jószágba befordítottak, azt ingó gyanánt elkülönözni lehet; és a' mennyire túlhaladgya a' terheket, a' királyi kincs által kifizettetik, akár a' leányágnak, akár másoknak, a' kik végintézet, vagy törvény erejénél fogva követelhetik *c*). Ha pedig a' jószágot más bírja p. ok. zálog vagy éppen örök-válás mellett, azt a' királyi kincs ugyan visszazaveheti; de nem a' rajta fekvő terhek lefizetése nélkül *d*). Csak

az elfogyás után rávetett terheket a' királyi kincs elvállalni nem köteles e).

Mivel pedig minden adakozást szoros értelemben kell venni, azért az adománytársak (*condonatarii*) viszszaönos örökléssel nem bírnak f); kivéve, ha őket azonkívül már a' vér egysége vagy házi szövetség egybe fűzi g).

a) 149. 150. cz. Elhat ide az is, a' mit fellyebb a' fi-és leányág örökléséről mondtunk.

b) 1715, 26. „*Non sine privato ipsorum regnicolarum utili, fiscum regium vi tit. 10. P. I. universorum bonorum mobilium et immobilium caducorum, verum et legitimum successorem esse, etiam in praemiatis de rege et regno benemeritis experti sunt SS. et OO. §. 1. Ob hoc ulterius etiam statutum est: quod ubi quempium sine heredibus et posteris decedere contigerit, et post se bona seu jura possessionaria, perennali quocunque regiae collationis titulo obtenta reliquerit; eadem bona, nisi sexum etiam femineum concernant, ad fiscum regium in futurum quoque devolvi et condescendere debebunt. §. 2. In cujus praejudicium non solum de quibuslibet caducis hujusmodi bonis s. juribus possessionariis titulo perennali, sed etiam inscriptio pure et non mixte propter fidelia servitia per collationem regiam acquisitis ultimus deficiens non secus, quam beneficio liberae dispositionis a regiae Majestate obtentae testari poterit. §. 3. De aliis vero bonis virtute titulorum 47 et 65 P. I. tripartitalis, mobilibus aequae ac immobilibus etiam pignoratitiis extra collationem regiam qualitercunque partis et acquisitis etiam ultimus deficiens libere disponet et testamentum condet. §. 4. Alioquin in casu intestati (nisi mutua conjugum successio ad mentem art. 11. anni 1687 interveniat) etiam ejusmodi successio ipsi fisco regio salva permanebit*“. — Számatalan példa vagy on, hogy a' fogyatkozók végső intézkedésre királyi engedelmet kértek régiebb időkben is, FEJÉR Gyűjteményében (*Cod. Dipl. IV, 3. p. 44. V, 1. p. 43. V, 2. p. 84. 340. 403. etc.*). — Nádor-Ispányi engedelem foganatlan volt (*Sent. 113. de action. Fiscis R.*).

c) *Dec. 11. 12. de action. Fisci R.* — A' királyi Curia oda ítélte nem csak a' levélbe kitett sommát (*Sent. 31. 46. eod. tit.*), hanem a' levél váltságát is, *taxam expeditionis* (*Sent. 78. eod.*) nem különben az épületek és javítások költségét (*Sent. 12. 34. 46. eod.*); de nem azt, melyet az ellenmondókkal folyott per (*Sent. 81. eod.*) és a' jószág oltalmazása (*Dec. 19. eod.*) okozott.

d) *Dec. 12. 23. Sent. 52. 88. 102. tit. cit.)* — e) *Sent. 12. eod.*

f) *Dec. 39. ad dand. v. recip. contrad. rat.* Régi példa vagyon *in Cod. Dipl. IX, 1. n. 195. 278.*

g) *Trip. I, 47. §. 3.* „*Hoc quoque necessario inserendum occurrit : quod si bona et iura possessionaria duabus aut tribus personis alienis sanguine, non fratribus vel consanguineis per regiam Majestatem qualitercunque donata, aut aliter per eodem acquisita fuerint, altero eorum decedente et heredibus carente, rursus ad collationem regiam devolvantur.*

I, 48. 1. fellyebb 275. cz. a) alatt. következik §. 1. „*Nam licet vir mulieri et mulier viro non sit neque censeatur esse frater sanguinis propagatione, carnis tamen unione et copulatione plus quam frater esse reputatur. Jam enim secundum evangelicam doctrinam non sunt duo sed una caro, frater autem altera caro existit. §. 2. Propter unionem itaque et copulam carnis portio possessionaria mariti in uxorem suam et e contra uxoris in maritum, casu in praenarrato, rite devolvenda erit.*

281. §.

Urafogott vagyonról.

URAFOGYOTT VAGYON vagy JÓSZÁG, mellynek t. i. sem végintézet sem törvény szerint igaz ura és örököse nincsen, rendszerint a' királyi kincset illeti. De kivételek is vannak. Mert

1) Jobbágysok javait a' földes úr nyeri a). Sőt ősirül ök végintézetet sem tehetnek b). És ez újabb törvény szerint c) már másokra is kiterjed, a' kik földesúri törvényhatóság alatt lévő helyeken laknak, ha nem nemesek; ingatlan jobbágyi javak eránt még a' nemesekre is. A' megszökött jobbágy értékét is a' földesúr elfoglalhattya d); kivévn, ha kegyetlenkedett e).

2) Szabad királyi városokban polgári javak, *bona civilia*, t. i. polgári telkek, házak, de ingók is melyek polgárok után maradtak, magára a' városra szállanak f).

3) Hasonló szabadsággal élnek a' Jász-Kún ke-
rületek g).

a) 1715, 62. §. 1. „*Pro distinguendis tam Fisci R. quam — dominorum terrestrium jurebus statutur : ut domini quidem terrestres omnes et singuli in universis bonis rebusque mobilibus rusticorum s. colonorum suorum acquisitis, non tantum in semine deficientium et ab intestato decedentium, sed etiam notae infidelitatis aut criminis laesae Majestatis reorum imperturbate succedant. Nobilium vero et liberarum personarum nulli proprietario domino obligatarum in fundis rusticanis degentium seu in semine deficientium et ab intestato decedentium, seu de nota infidelitatis aut criminis laesae Majestatis convictorum universae res mobiles per eos acquisitae, una cum summa pecuniaria, siquae in ejusmodi fundis rusticanis investita comperiretur, (solis duntaxat fundis ac iisdem alligatis appertinentiis, per dominum terrestrem, nisi et is eorum a fidelitate defecerit, libere re-
luendis sicque pro se retinendis) ad rationem Fisci R. applicari debeant*“.

Ezen törvény értelme felett a' vélemények és ítéletek szertelen elágaztak; nem csak a' nemtelen emberekre nézve, mi legyen az úri hatóság, mi a' szabadság' jele? (Sent.

14. 16. 20. 22. 28. 30. 41. 93. 110. *de action. Fisci R.*); hanem a' nemesek eránt is (*Dec. 20. 32. eod.*). Az ujjabb törvény minden efféle kétséget megszüntetett. I. alább c) alatt.

b) De igen az egész szerzeményről, 1836, 9. §. 9. 1840, 8. §. 1. 13. Annakelőtte csak feléről, III, 30.

c) 1840, 8. §. 19. „Ezen törvény rendelete minden földesúri törvényhatóság alatt lévő, 's akár úrbéri akár szerződési vagy kiváltságos helyeken lakó nem nemes személyekre 's azoknak örökösödésére, sőt az ingatlan jobbágyi javak iránt a' nemesekre is, egyformán kiterjed. Visszaható ereje azonban nem lévén, csak azon örökösödések és osztályok, melyek a' jelen törvény kihirdetése után fognak keletkezni, lesznek tartalma szerint elítélendőek; az eddig megtörtént osztályok pedig, melyek más helybeli szokások és szabályok szerint rendesen intéztettek el, ezen törvény erejével fel nem bontathatnak“.

d) 1556, 31. *Urb. VI. §. 1.*; az özvegyről 1514, 21. *Urb. VIII. §. 16.* — Azonban a' jobbágy telket minden esetre a' földesúr más alkalmas jobbágyoknak átadni tartozik, a' nélkül, hogy az épületek és javítások árán kívül valamit követelhetne. 1723, 18. 1836. 11. §. 9. 1840, 8. §. 11.

e) *Dec. 11. de saevitie.*

f) 1649. 16. Megvan ez többnyire a' városok szabadító leveleiben is. — Városi lakókra nézve, kik nem polgárok, de a' közterhekben részesülve a' városi hatóság alatt állanak, többször is kérdés támadott a' királyi kincs és a' város között; de győztes az első lett. *Dec. 37. Divis. success. Sent. 66. 68. 79. 103. de action. Fisci R.*

g) *Stat. 4. an. 1799.* De mivel magokat megváltották (1751, 25.), fogyatkozva szabadon is rendelkeznek. A' mi a' városiaknál magátul is értetődik.

1. Egyházi nemesekről, a' kik bizonyos tekintetben valóságos jobbágyok, másutt.

2. Nem urafogyott az idegen ember jószágá, ki ha-

zánkban járva meghalt, ha tulajdon hazájának tó menyé szerint igaz örököse vagy on. Nem is szokás nálunk azt el-foglalni (*jure albinagii non utimur*), ha csak nem viszszo-nosság vagy visszatorlás végett. Ha ki pedig az országbul kiköltözik, elviendő vagyonának tized része a' királyi kincsbe jár, *jus detractus s. census emigrationis*, kiköltözés díja. *Resol. R. 14. Oct. 1771. n. 3567.* De néhol ezen jö-vedelmet, szabadító leveleiknél fogva, a' királyi városok húzzák.

MÁSODIK RÉSZ

HARMADIK KÖNYVE.

A TARTOZÁSOKRUL.

282. §.

B é v e z e t é s.

TARTOZÁS (*obligatio*) azon viszony, mellynél fogva egygy bizonyos ember köteles más bizonyos embernek adni, vagy hasznára tenni, vagy hagyni, vagy engedni valamit. A' ki tartozik, adósnak, a' másik hitelezőnek neveztetik, (*debitor et creditor*), ezen szavak széles értelmében.

Tartozás t á r g y a (*obligationis materia*) szorosán szólva mindég az, hogy az adós hitelezője hasznára tegyen, vagy ne tegyen; mert az adás is tettet kíván. A' jószág pedig, melyet adósunk adni tartozik, annál fogva még nem sajátunk, hanem követelhettyük; nem is akárkitül, hanem csak attul, a' ki magát erántunk lekötelezte. A' különbség, melly innen folyik, sokat nyom. Mert jószágunkat ott keressük, a' hol találjuk, tehát akárki ellen perbe szállva; követelésünket pedig csak adósunk ellen intézhettyük. Azonban igaz, hogy törvényes követelésében a' hitelezőt senki sem gátolhattya.

Tartozások erednek : 1. kötésből, (*ex contractu*); — 2. bántásból, (*ex delicto*); — 3. más különbözőféle okokból, (*ex variis causarum figuris*), melyek részint kötéshez, részint bántáshoz hasonlítanak; p. ok. ügyviselésből, vagy marhánk által okozott kár következtetésében; némellykor egyenesen a' törvényből, p. ok. levelekre nézve hiteles helyeknél. A' kötések-ről és bántásokról bővebben értekezzünk. A' többiek illő helyeken másutt előjönnek, vagy már is előjöttek.

I. SZAKASZ.

A K Ö T É S E K R Ű L.

283. §.

Mit értünk kötés neve alatt?

Ha igazság tekintetéből két vagy több ember, magok törvényes viszonyaiban egygyes akarattal valamit elhatároznak, ezt szerződésnek nevezzük (*conventio, pactum*). És ha egygyik magát szerződő társának lekötelezi, vagy viszszoneosan egymást lekötelezik, az olyan kötelező szerződés már KÖTÉS, KÖTELEZÉS, (*contractus*).

Szerződés által mindenféle szabadságot, p. ok. fáizásra, legeltetésre, adni vagy megváltoztatni, nem különben tartozásokat elengedni, szabadságrul lemondani lehet. Mind ez *conventio*, szerződés; de nem *contractus*, kötelezés. Ország, vagy nemzetek dolgairul is magyar nyelven a' kötés, kötelezés szavakkal élni talán lehet; de deák nyelven csak *publicae conventiones, pacta conventa* vagy *tractatus* nevek ille-

nek, semmi esetben pedig *contractus*. — Világos ezekből, hogy *conventio*, *pactum* tágasabb értelemmel bír, mintsem *contractus*; és hasonlóan mondani lehet: hogy minden kötésben vagyon alkú, szerződés; de nem minden alkúban, szerződésben vagyon kötés, kötelezés. — Egyébaránt mind a' két nyelven mondhattuk: *obligare se alteri, et alterum sibi*; magát másnak, és mást magának lekötelezni; nem különben: *obligationem constituere, suscipere et acquirere*; kötelezést alkotni (kialkudni), elvállalni, vagy elfogadni, és nyerni *).

Irott törvényeink néha *contractus* és *obligatio* között különbséget tesznek a). Ezt oda értsük: hogy szorosabb értelemben *contractus* (két oldalú) viszszenos vállalat, p. ok. adás-vevés; *obligatio* egyszerű (egygy oldalú) kötelezés, p. ok. kölcsön fejében. És ugyan azon szavak sokszor az illető leveleket is jelentik, hasonló különbséggel; magyarul: alkú-levél, és kötelező levél.

*) A' mit pedig a' kötésről sokszor hallani: hogy az annyi, mint elfogadott ígéret, *promissio acceptata*; vagy: két embernek megegygyező akarattya, *duorum in idem placitum consensus*; — ez annyiban hiányos, hogy a' kötelező szándékot értelmesen ki nem emeli; midőn valaki p. ok. fiának, ha jól tanul, paripát ígér, vagy ha két ember egygy útra készül, megvagyon ebben *promissio acceptata*, item *duorum in idem placitum consensus*, de kötésről, kötelezésről szó sem lehet. — Kötelező alkú (vagy szerződés, egygyezkedés) semmivel sem hosszabb és világosabb.

a) P. ok. 1498, 65. 1715, 53.

284. §.

A' kötések erejéről.

A' kötésekről kevés törvényeink vannak. Általános, az az minden kötésre tartozó szabások ezek:

1) Hibátlan kötetést tellesíteni kell a).

2. Csellel, ravaszsággal; vagy erővel, fenyegetéssel kötelezni senkit sem lehet. Ezen okok tehát akármilyen alkút megsemmisítenek *b*).

3. Erőtlen minden szerződés kiskorúakkal, vagy azokkal, a' kik atyai hatalom alatt állván tulajdon vagyont nem bírnak, attyok, gyámjok, vagy gondviselőjük megegyezése nélkül *c*).

4. Törvényes örökség sérelme is annyit nyom, hogy ezen okbul, nem ugyan maga a' szerződő, (mert maga tette ellen panaszt nem emelhet), hanem törvényes örökösei az alkú felbontását kívánhatták, (*invalidationem contractus ex praejudicio petere possunt*) *d*).

De ezen szabások használásában külömbféle nehézségek is előfordúlhatnak. A' mire nézve szükséges itt a' kötések benső valóságát bővebben vizsgálni; különösen: 1) miképpen eredhetnek a' kötések? — 2) kitül? — 3) mirül? — és 4) mire nézve (mi okbul)?

a) 1486, 17. 1492. 38. 1723, 31. §. 8. — *b*) 1291, 33. 1471, 26. 1535, 59. 1542, 40. *Pos.* 1552, 17. 1688, 13. 1715, 53.

c) 1802, 21. §. 2. 1792, 17. — *d*) *Trip.* I, 58. 59

285. §.

Miképpen keletkezik a' kötés?

(*De forma contractuum*).

1. Kötés az alkudozók nyilvános megegyezése nélkül nem eredhet; de némellykor adás (tevés) vagy bizonyos szertartás is megkívántatik.

Adással végbe megy: a' kölcsön-, a' használatra-, az őrizetre-, a' zálogul-adás, (*re perficiuntur*;

mutuum, commodatum, depositum, pignus); — törvényes szertartással : az örök-vallás, a' bíró-választás (*compromissum*), a' tellyes felhatalmazás (*constitutio plenipotentiarii*), a' perügyletetés (*constitutio procuratoris*) a); melyekről részint már értekeztünk, részint még ezután értekezünk.

II. Meg egygyezésről szólván, melly nélkül kötés nem eredhet, nem azt értyük, hogy az alkudozók véleményben egygyezzenek, hanem szándékban, sőt kijelentett és elhatározott akarathban, hogy t. i. mind a' két rész, egyfelől az ígérő, (vállalkozó, kötelező, *promittens*), másfelől az elfogadó, (hitelező, *stipulator, promissarius, acceptans*) bizonyos kötés alkotásában eltökélt egygyes akarattal megállapodgyanak. Szükséges ez mind visszszonos (két oldalú), mind egyszerű (egygy oldalú) kötelezésnél; és akár (terhes, az az) haszonváltó akár jutalmazó, vagy éppen ajándéki vállalatban b). Továbbá

III. A' megegygyező akarat ne csak hihető legyen, hanem való és nyilvános (*verus et manifestus consensus*), hogy semmi kétség fen ne maradjon; a' mi ugyan jobbára szóval történik, de sokszor beszéd nélkül a' tett is elég világos, p. ok. vendégfogadóban a' ki szobát nyittat, avval a' szokott fizetésre magát hallgatva is lekötelezi.

De mivel kettős nyilatkozás kívántatik : ígéret és elfogadás; nehézség támadhat, kivált levelezők között : 1) szabad-e az ígéretet visszszavonni és meddig? — 2) meddig áll az ígéret visszszavonás nélkül? — Egyenes törvényünk erre nincsen c). De a' közigazság, úgy látszik, azt kívánja, hogy mindenek előtt a' szavakra tekintsünk; tovább a' szokásra; hol e' sincs, a' visszszavonó természetesen maga szabad-

ságára hivatkozhatik. De tegyük, a' mi nem ritka eset, hogy levélben ajánlás tétetvén, ezt, a' ki fel-szólítva volt, elfogadta; még itt is perbe jöhet azon kérdés, mikor keletkezett a' kötelezés, mindgyárt-e az elfogadáskor, vagy későbbben, mikor a' felelet az ajánló kezéhez jutott? — És itt is úgy látszik, hogy kétes esetekben illőbb a' szabadságot védeni.

IV. Más nyomos kérdés volna, midőn a' felek alkudozás után végre a' feltételekben megállapodtak, de e' szokott vagy megígért írás el nem készült, vagy más törvényes szertartás; p. ok. felvállás végbe nem ment, szabad-e még időközben viszszalépni? — Hol az írás vagy szertartás csak arravaló, hogy szükség esetében kész tanúságul szolgáljon, ilyen esetben a' szerződés már magában tökéletes, írás vagy szerződés nélkül is (*contractus perfectus est*); mert ennek benső valósága és ereje (*substantia et vis*) csak a' kijelentett egygyes akarathan fekszik. Ellenben hol törvény, vagy szokás, vagy az alkudozók szándéka szerint az írás vagy szertartás nem csak bizonyító, hanem kiegészítő erővel is bír, ott az alkú hiányos mindaddig, míg a' kiegészítés el nem következett, hiányos alkú pedig nem kötelez. De az is bizonyos, hogy a' felek magokat a' külső hiányok teljesítésére is kötelezhetik, (*pactum de perficiendo contractu, s. de procurandis, adjiciendis instrumentis vel sollemnitatibus valet*). A' kérdés tehát attul függ, hogy a' felek mit végeztek, az alkút hogyan értették? visszazavehetőnek-e vagy nem? Hol pedig ez bizonytalan, a' szabadság ereje csakugyan győz.

a) Nem különben a' váltó-kötelezés.

b) *Tam in mutuis s. reciprocis, bilateralibus, quam in simplicibus s. unilateralibus obligationibus; et sive*

negotium onerosum, synallagmaticum sit, sive beneficium, aut plane gratuitum. — Óvakodni kell, hogy ezeket össze ne zavarjuk. Mert az első különböztetés előre tekint, a' jövődőbe, t. i. a' kötések hatására (erejére); a' második ellenben visszafordúl, a' vállalat indító okára. — Nem is igaz, hogy a' kettő mindég egybe vágna; mert p. ok. a' kamatos kölcsön haszonváltásbul ered, (*ad utilitatem permutationem spectat*), de csak egygy oldalón kötelez.

c) Az austriai Törvény szerint (*Allgem. bürgerl. Gesetzb.* §. 862) élő szóval tett ígéretet nyomban el kell fogadni, különben elenyészik. Írásra pedig felelni lehet, helyben ugyan 24 óra, távolabb a' levéljárás kétszeres ideje alatt, és addig az ígéretet visszavonni sem szabad.

286. §.

A' tévedésről.

Semmi sem ellenkezik annyira az alkudozók egygyetértésével, mint a' TÉVEDÉS (*error*), az az : hibás (a' valóságtul eltávozó) vélemény a). — Lehet pedig tévedés nem csak az alkú tárgyában, vagy a' szerződő személyében, hanem a' vállalat nemében, vagy indító okában is.

I. Különösen a' tárgyban többféle tévedések történhetnek. Ha tehát 1) a' szerződők magára a' jószágra nézve különböző véleményben voltak, p. ok. az egygyik árpát, a' másik zabot értett; vagy bizonyos telket ugyan mind a' kettő, de nem azon egygyet; itt az egygyes akarat hiányzik, az alkúból semmi kötelezés nem eredett.

2) Midőn a' jószág, p. ok. ékesség, ott feküdt az alkudozók szemei előtt, de benső valójára nézve az egygyik vagy mind a' kettő tévedett, p. ok. az ékességet aranyrak vélték, holott nem az; ha az alkú aranyra szöllott, hiányzik itt is az egygyetértés, kötelezés nincsen.

3) Mikor a' jószág már az alkú előtt elenyészett, természetes, hogy az üres egygyetértésnek sikere nem lehet. Ha tehát p. ok. barátom esmert négyesét 1000 forinton kialkudtam, de tudtunk nélkül a' gyepölös már előbb elveszett, az alkú fogatlan.

4) A' ki tévedésből maga jószágát vette, az ilyen alkú bizonyosan szándékán kívül esik, általa tehát nem is köteleztetik. Ha pedig magáénak vélvén a' mi másé, erről intézkedett; világos, hogy ígétét akarva sem tellyesítheti; de az okozott kárt megtéríteni köteles; a' mire nézve szerződését egészen üresnek mondani nem lehet. Hasonlóul az ügyviselő, ki más nevében járva tévedésből maga jószágát ígérte, kárpótlással ugyan tartozik, de nem jószágát kiadni, mert erre magát kötelezni nem akarta, holott az igaz vállalat csak akarva történhetik.

5) Tévedés lévén a' kikötött jószág árában, mennyiségében, a' ki többet kívánt kevesebbet elfogadni nem tartozik, mert erre nem állott; de a' ki többet ígért, magát a' kevesebbre is kötelezte; p. ok. ha kérve tíz volt, ajánlva öt, alkú itt nincs; ellenben ha tíz ajánlva, kérve csak öt volt, ötben az alkú meglelt.

6) Sokféle tévedések történnek a' jószág minőségében, kivált levelező alkú mellett, vagy rejlő hibák miatt. Illyen esetekben vagy az egész alkú viszsza megy, vagy kárpótlással fenmarad, annak választása szerint, a' kinek szándéka és tette gáncstalan. Állhat ez akkor is, midőn a' jószág egygy része alkú szerződéskor már elveszett, vagy megromlott, p. ok. a' háznak egygy része leégett.

Ha pedig 7) a' tévedés csak a' jószág nevét illeti, de magára a' jószágra nézve a' felek csak ugyan

egygyet értettek, a' hibás elnevezés nem árthat, mert arra az alkudozók tekinteni nem szoktak.

II. Személyes tévedés, (ha t. i. valaki alkú-társa személye vagy állapotja eránt hibás véleményben állott), semmi hatással sincsen közönséges adás-fán-vevésben, bérelésben, cserében, és általán száll-va akármi nevű alkúban, mellyben a' felek személyre tekinteni nem szoktak. Ellenben midőn az alkú személy tekintetén fordul, millyen a' házi szövetkezés, a' perbeli egygyezkedés; ilyenekben személyes tévedés az egygyetértést kizárja, és az alkút semmivé teszi. Sokszor személyes tekintet vagyon a' társulásban is, nem különben mestermív készítettésében, és többnyire az adakozásban, jutalmazásban, és más hasonló ügyekben, mellyek érdemen, bizodalmon állanak. De névhiba magában itt sem árt.

a) A' tévedésben tudatlanság is fekszik; mindazonáltal a' kettő között különbség vagyon. Tudatlan a' valóságot nem esmeri, de nem is vélekedik. A' tévedő pedig arról, a' mit nem tud, úgy vélekedik, hogy tudja. Egyéb-aránt mind a' tudatlanság, mint a' tévedés kétféle: a' mint vagy történet, állapot, vagy törvény kérdését illeti. *Error et ignorantia vel facti est, vel juris.*

287. §.

K o l y t a t á s.

III. Hol az alkú nemében tévedés vagyon, p. ok. emez a' jószágot zálogítani akarta, amaz örökbe venni, meg nem egygyezvén alkút sem kötöttek. Azonban megeshetik, hogy a' vevőnek maga tévedése használlyon; p. ok. a' pénzt amaz ajándéku adta, emez kölcsön gyanánt vette, habár egygyetértés hiánya miatt sem az ajándék, sem a' kölcsön nem áll,

mégis ha pénzét az adó visszakérné, minekutánna a' vevő elköltötte, emez ellenvetéssel élhetne, hogy az adónak csakugyan saját akarattya tellyesedett, és hogy a' vevő tévedése miatt nyerekednie nem illik. Ehhez járul, hogy a' vevő csak maga rövidségét kerüli, a' mire nézve kedvezőbb helyzetben nagyon, mint ellene, ki nyerni akar.

IV. Végre midőn a' szerződés külső oka, vagy a' szerződő czéllya hibás véleményből ered, p. ok. ha külföldön utazván órát vettem ajándékul barátomnak, de a' ki már véletlen halállal ki is múlt; az alkú megáll, mert az efféle szándék az alkún kívül esik, és feltétel erejével még akkor sem bír, ha említve volt; azért az egygyetértést nem is gátollya. Ellenben midőn a' szerződés benső oka tévedésből folyik, p. ok. ha örökös lévén bizonyos telek helyébe a' hagyományosnak ezer aranyat köteleztem, későbbben pedig pótoló újabb rendelés találta, mellyben az intézkedő említett hagyományát visszavonta; ilyen esetben ígéretem benső oka fogyatkozván, tartozásomnak is szűnnie kell; mert én az ezer aranyat nem ajándékul, hanem csereképpen ígértem, most pedig a' terhes alkú, közös és kétségtelen szándékunk ellen, merő adakozásra fordulna.

Mit mondgyunk, midőn az alkú törvényre nézve hibás véleményből származik? p. ok. minekutánna kijelelt négyesét az intézkedő Péternek hagyta, és bal eset által a' nyerges elveszett, az örökös úgy vélekedvén, hogy ő minden kárért felelni tartozik, pótolóképpen száz aranyat ígért; vagy az adósnak több örököse maradván valamellyik, mivel a' törvény kedvezését nem tudgya az egész terhet magára vállalta. A' ki ezen esetekben az alkudozók szándékát figyelemmel vizsgállya, könnyen észre veheti, hogy a' mit

valóban czélul kitűztek, nem éppen új kötelezés felállítása volt, hanem a' vélt régiebbnek elváltozása, sőt igazán szólva csak ennek tellyesítésére új útmódot kerestek. De a' mit az alkudozók régiebb fennlévő tartozásnak néztek, az magától szüntetve volt, tehát nem is létezett; azt pedig a' mi nem létez ujítani (*novare*) sem lehet; és tellyesítésérül, módosításárul hiába intézkedünk. (*De consecrariis ejus, quod non est, frustra quaeritur* *).

*) Egészen más eset, midőn az örökös késedelme vagy más vétke miatt per támadván, egygyezés (*transactio*) következik.

288. §.

Erőszakról, félelemről.

I. ERŐHATALOM vagy FÉLELEM által kiszarolt alkút maga a' törvény semmivé teszi a). A' minek oka többnyire nem az egygyező akarat, hanem a' szabadság hiányában fekszik; mert kényszerítve is a' ki két baj közül választ, csakugyan akarattyával él, de ha tellyes szabadsága volna, kétségtelenül választani sem akarna, és mind a' két bajt kerülné. Az alkúra pedig szabad egygyetértés kívántatik nem csak azért, mivel erőszak és rettentés a' jó erkölccsel össze nem fér, hanem azért is, mivel az egyenesség és a' törvényes igazság egyebet nem tűr. Tudni-illik az erőhatalomban gonoszság (*dolus*) is rejlik; és azért midőn a' zsarnok az (erőszakos) alkú tellyesítését sürgeti, ebbéli keresetének elvetését a' másik már gonoszság okából is követelheti. Tellyes erőltetés pedig (*absoluta vis*, p. ok. ha kezemet akaratom ellen az aláírásra más erősebb kéz használta), magát az egygyetértést kizárja.

II. Erőhatalommal jár félelem is, t. i. a' kényszerítő erő feltett czéllját éppen avval éri, hogy félelmet okoz; de FÉLELEM (az az : rettegés a' fenyegető baj miatt) erőszak nélkül is gondolható. Hatásra nézve a' különbség abban áll : hogy minden valóságos b) és törvénytelen erőszak az ígéretet semmivé teszi; mert erőszak akár személyünket akár vagyónunkat illesse, jelenlévő baj, az ígéret pedig jövődöbe esik, hol még bírához járulni és menekedést várni lehet. Ugyan azt mondhatni átengedésről, elengedésről, egygyezésről c). Félelem pedig csak úgy rontya meg az alkút, ha elég helyes okbul, és elég nagy bajtul származik; és mind a' kettőről a' bíró csak személyekre és körülményekre tekintve ítélhet. Mert helytelenség volna olyan okokat kívánni, melyek a' legerősebb embert is rettegésbe hozzák, (*metum requirere, qui in constantissimum virum cadat*); sőt elég, ha ki zavarba esvén ítélő tehetségével szabadon, mint az alkúra szükséges, nem élhetett; mert bátorságot, lelki erőt nem kell az emberektől nagyobb mértékben kívánni, mintsem külön-külön a' természet mindenikünknek adott; sőt a' törvények éppen a' gyengébbek oltalmára czéloznak; és megeshetik, hogy a' rettegő ész azt sem látván, mellyik a' kisebb kár, botorúl válaszszon; a' mire nézve, midőn a' rettegés már egyébként bizonyos, a' rossz választás nem annyira czáfolásra, mint új bizonyosságul szolgál. Becsület veszedelme is, rágalmozások ellenében, elég súlyos, hogy az ígéret elenyészsen. Elég továbbá, ha ki felesége, gyermekei, más kedvesei veszedelmét látván, azokért fél; mert ez a' nemesebb szíveket sokszor a' személyes csapásoknál is hatalmasabban megrázza.

Ellenben ha ki babona hitével maga magát ijesz-

tette, p. ok. mivel vészüil álmodott, házát ócsón eladni sietett; vagy ha csak arra hivatkozik, hogy a' vevő hatalma, méltósága, vagy a' javalló tekintete miatt félt, ne hogy őket megbántsa; ilyen mentséget a' bíró el nem fogadhat; mert ezen az úton ravasz ember kész hazugsággal mindég visszaszaléphetne, és alkú soha biztos nem volna. Szűnik a' panasz törvényes kényszerítés ellenében is, p. ok. kisajátítás, vám- és adó-fizetés vagy bírói végrehajtás eseteiben. A' törvénytelen zsarolásokat pedig semmiféle tekintet fen nem tarthattya.

III. Egyébaránt a' kénytelen ígélet semmivé lesz, akár a' zsarnoknak, akár más harmadiknak hasznára történt; mert kötelező ígéletre tellyes szabadság kívántatik *d*). De a' ki veszedelmünket semmiképp sem okozván menekvésre segédkezet nyújtott, megígért jutalmát becsúlettel kérheti *e*).

Midőn a' zsarnok bíró előtt kénytelen ígéletünk tellyesítését követeli, erőszakot és rettegésünket elene vetve menekedhetünk. Ha pedig az erőltetett alkú azonnal végbe is ment volna, annak eldöntését (*invalidationem*) és rövidségünk tellyes kiigazítását kérhettyük; sőt más úton panaszt emelve a' hatalmaskodás díját is megvehettyük. Ellenben a' ki később szabad akarattyaival élván szóval vagy tettel az alkút megerősítette, többé vissza nem léphet.

a) 1. a' 284. §. b) al.

b) Valóságos erőszak testi erő használásában áll, mellynek czéllja az ellenkezés legyőzése. — A' szokott határozat: *vis est majoris rei impetus, cui resisti non potest*, (erőszak nagyobb megrohanás, mellynek lehetetlen ellentállani) az igaz mértéken túl megy, és a' panaszt szűkebbre szorítaná, mintsem illik. Mert erőszak maradt az is, melly czéllját nem érte, vagy a' mellyet ébrebb figyelemmel, bátorsággal viszzanyomni lehetett volna: és erősza-

kot űzni lehet rohanás nélkül is, p. ok. valakire ajtót zárva.

c) De átadásnál, ha valaki azért, hogy kisebb értékét megmentse, nagyobb, (p. ok. báránnyal tartozván csikót) adott, ez elegendő más ok nélkül a' kényszerítést nem bizonyítaná. (Azonban tévedésre talán vagy ravaszságra hivatkozhatna). — Személyes megtámadásnál pedig az ígéretet megszüntetheti a' csekélyebb sérelem is; csak az ígérő félelme szokott maga viselete szerint hihető legyen; mert ilyen dolgokban sokszor a' becsületérzésnek is különös nagy hatása nagyon.

d) Ellenkezőt rendel az austriai törvénykönyv, *das bürgerl. Gesetzb.* §. 875.

e) Mit mondgyunk, ha valaki törvényes fogságban lévén, vagy széken tetthen találtatván valamit adva vagy kötelezve menekedett? Itt a' kárpótlás vagy egygyezkedés igen is helyén lehet; de a' mi az illő mértéken túl megy, csak ugyan zsarolás, és annál fogva meg nem áll.

289. §.

Csalárdságról.

I. Erejét az alkú vesztheti CSALÁRDSÁG miatt is, ha egyfelől csalatás, az az : kár és veszteség, másfelől cselszövés, az az : nyereszkes gonosz akarat és valóságos kerítés mutatkozik. Ez ugyan minden esetre abból áll, hogy a' csaló haszonvágyból a' valóságot eltakarta, és álszínnel hitet, bizodalmat gerjesztve a' tévedőt káros alkúra bírta. De mivel hasznot keresni szabad, és némi színfogásokkal élni nem éppen gonoszság; kérdés támad : mi az ártatlan vagy tűrhető színadás, mi a' gonosz és tűrhetetlen cselszövés a)? A' kettő között van-e bizonyos határjel, és minő ez? — Annyit mondani lehet : hogy az alkudozások nemei és tárgyai szerint külömbféle szokások vannak, melyeket megtartani kell, mindaddig, míg más kikötve nincsen. Tehát sem egyfelől nagyobb óvakodást, mintsem szokás, kívánni nem

kell; sem másfelől elnézni nem lehet, ha valaki nyereszkeskedve a' szokott bizodalmat hiúsítaná. P. ok. arany és ezüst árúkbán szükséges, hogy belső értékek a' külső jelnek megfelelően; azokban, melyek boríték alatt árultatnak, hogy a' mutatványtul ne külbözzenek; gyapott, vagy gyapjú, selyem, és lenszövetekben, hogy a' darabok szokott hossza meglegyen; könyveknél, ha bővített ujabbi kiadás legyen, a' könyvtáros tudni és jelenteni köteles; de a' ki ó könyveket árul (*antiquarius*) sem tudni, sem ha tudgya jelenteni nem tartozik; paripának látható hibáit kimutatni nem szokás, de igenis némelly rejlőket megvallani, csak hogy erre nézve a' vélemények helyenként sokféleképpen elágaznak; a' ki szükség idején eleséget hozván elhallgatta, hogy jó számmal más hajók is útban vannak, nagy nyereségét senki sem gáncsolja; de ha ravaszkodva álhíreket költött, hogy a' várt hajók ellenség vagy szélvész martaléka lettek, csalárdsága bűnvádat érdemel, nem jutalmat, szertelen nyereséget. — Egyébaránt a' cselfogások annyira változók, hogy azokat a' törvény soha ki nem merítheti; és tanácsosabb ebben a' kérdésben előre a' bíró hatalmát meg nem szorítani, hogy az egygyes eseteket vizsgálva minden körülményeket illő tekintetbe vehesse.

II. Már ha bizonyos, hogy gonosz ember cselszövése a' szerződőt kárba ejtené, vagy már is ejtette; szükséges hogy a' törvény segéd-kezet nyújtson; mert az igazsággal össze nem fér, hogy a' ki nem vétett, más gonoszsága miatt szenvedgyen; a' gonosz ellenben még vétke jutalmát vegye és örüljön. — Segíteni pedig úgy lehet: hogy 1. az alkút semmibe véve azt félre vessük, vagy eldöntsük; 2. hogy tellyes kárpótlást rendellyünk. A' tanítók ugyan

többnyire különbséget tesznek az alkú fő- és mellék-részei, tovább az alkú oka (czéllya) és feltételei között b). Midőn a' cselszövés tévedést okozott az alkú fő-részeiben, úgy hogy a' nélkül az alkú meg sem lett volna, akkor ezt semmiibe vétetik; máskor pedig az alkút meghagyva kárpótlást adatnak c). De ebben sokféle nehézség volna; mert a' tapasztalás nyilván bizonyította, hogy az alkudozások legkisebb ellenkezés miatt is félbe szakadnak. Sőt ha a' szerződések akármeddig részét vagy feltételét felbontjuk; tagadhatatlan, hogy a' dolog szükségképpen oda jut, a' hol befejezése előtt állott, oda tehát, hogy a' felek szabadon alkudozzanak, ha tetszik, és ezen szabadság helyébe kénytelenséget állítani nem lehet; főképpen ki tűrhetné, hogy azt kényszerítsük, a' ki nem vétett d)? — A' kárnak pedig, ha történt, becsültetése és térítése szinte az alkú kérdésén kívül esik, az az : kártérítésre nézve mindegygy, akár fenmarad az alkú akár nem; mert minden esetre a' ki kárt okozott, akár hogyan okozta, tartozik azt helyre igazítani; és így világos, hogy az alkú elvetésének vagy fentartásának a' kárpótlásra semmi hatása nincsen; mind a' két kérdés külön áll, és egymástul nem függenek. Tévedne tehát, a' ki azokat özszezavarná.

De a' törvény oka is csak az előadott igazsághoz vezet. Mert hogy a' szerződéseket a' törvény oltalmazza, ennek más oka nincsen, mintsem, hogy a' bizodalmat és jó hitet (*bonum fidem*) a' közéletben, és főképpen a' keresetben, a' haszonváltásokban (*in commercio*) fentartsa. Ebből pedig csak annyi következik: hogy ammint jó hittel, igaz szándékkal valamely szerződés keletkezett, úgy mindenki szabad ígéretét jó lélekkel teljesíttse, és tovább hogy, ha szükséges, a' jó lelkű hitelezőnek a' bíró is törvény tekin-

tekintetével segédelmet nyújtson. De a' ki mást álnokul megkerített, hogy a' törvény ennek is pártját fogja, hogy gonosz igyekezetét előmozdítsa, sőt bírót küldgön, kinek hatalmával ő gyalázatos tette jutalmát beszedhesse; már ezt a' bizodalmas jó hit fentartása éppen nem kívánnya, sőt el sem tűrhetné. E' már nem igazság és jó hit, hanem gonoszság és hitszegések oltalma volna. Nincs is a' bizodalomnak nagyobb ellensége a' tapasztalt cselszövéseknél e).

Ezekre nézve azt tartjuk: hogy minden alkudozásnak, minden kötésnek hallgatva is azon föltétele vagyon, hogy a' dolog cselfogás nélkül becsülettel, jó lélekkel végbe mennyen; és hol a' feltétel hiányzik, azonnal szűnik az egygyetértés, melly nélkül kötelező vállalatról szó sem lehet. Ki is akarná magát álnok ember kezébe adni, hogy általa csúffá legyen?

Ellenben ha történne, hogy a' ravaszkodó maga magát ejtse, p. ok. drágán vett, ócsón adott, hogy pénzhez jusson, és távozva soha ne fizessen, de idején letartóztatott; ilyen esetekben a' jó lelkű hitelező, ha kívánnya, az alkút fentarhattya, mert nincs ok, mellyel őtet arra szorítani lehetne, hogy követelésétül elálljon. Azonban megeshetik, hogy midőn az alkú cselszövése miatt elenyészik, mégis a' becsületes vállalkozó köteles maradgyon, p. ok. hogy a' foglalt viszszaadgya; de az ilyen tartozás nem az erőtlen alkú következése, hanem annak, hogy más jószágát, melly kezéhez feltétel alatt jött, ok nélkül magáévá nem teheti. (*Obligatio ex re superest, non ex conventionione*).

Midőn pedig a' ravaszkodó becsülettel alkudott, és cselfogása csak a' szertartás vagy az alkúlevél körül forog, p. ok. a' levél felolvastatott, jónak is taláztatott, de aláírva más lett; ekkor úgy látszik,

hogy nem a' kötést félre vetni, hanem a' levelet igazítani kellene; mindazonáltal ha az alkú olyan, hogy röviden végét nem érheti, p. ok. jószág bérelése, kivált hosszabb időre, csakugyan itt is biztosabb és illőbb az igaz lelkű alkudozót nem kényszeríteni, hogy ravasz emberrel a' vállalatot megerősítse, kihez többé semmi bizodalma nem lehet, és a' kinek álnoksága már is az alkú felbontására elég okot adott.

Ezen szigorúabb szabás megegygyez nem csak a' becsületes emberek érzésével, kik az álnokságot főképpen útálják, hanem írott törvényünkkel is, melly egyenesen és minden külömböztetés nélkül meg-hagygya: hogy midőn az alkú gonosz ember cselszö-vésével keletkezett, azt bíró elejébe vinni, megviz-gáltatni, és a' természetes igazság szerint félre vetni vagy eldönteni lehessen g).

a) Csel : *dolus*; csalatás : *fraus*. — Valamint pedig régi római nyelven volt 1. *dolus bonus*, oltalomra, p. ok. rablók vagy ellenség ellen; és 2. *dolus malus*, gonosz haszonvágyból; úgy magyar nyelven is mind jó, p. ok. hadi, cselről, mind gonosz cselfogásról, cselszö-vésről szólhatunk. *Fraus* inkább a' csel foganattyát jelentí, tehát a' csalatást; de a' csalódást, az az : káros tévedést is úgy nevezni lehet, p. ok. *nox, locus, casus mihi fraudi fuit*; az éj, a' hely, a' véletlen eset káromra volt, (tévedésemet, csalódásomat okozta). *Bona fraus* (jó csalódás, jó kár) nem lehet.

b) Tudni-illik azt mondgyák : 1. *Dolus (et error) vel substantialis est, i. e. in iis (rebus, in iis partibus), quae substantiam conventionis efficiunt (vel per se, vel ex voluntate paciscentium)*; *vel accidentalis, i. e. in iis, quae salva substantia variare solent*. 2. *Dolus (et error) alius est, qui causam dat contractui, alius (in contractum) incidens*. Volna tehát csalás 1) a' kötés alkotó és változó részeiben, rontó és károsító, (nagyobb és kisebb), csel (és tévedés); 2) az alkúra okot adó, és az alkúba vágó, becsúszo (tehát ismét : nagyobb és kisebb) csel, (csábítás, hitetés), nem külömben tévedés.

c) Ugyan azt rendeli az austriai (§. 871—73.) és a franczia (*Code civil*. §. 1116.) törvénykönyv; kétségkívül Róma példáját követve. De ha ott a' szertartások (*nexum, stipulatio*) szigorú következeit a' *Praetor* és a' törvénytudók egészen félre nem tolhatták; nálunk a' természetes igazságot semmiféle régi szokás nem ellenzi.

d) Tegyük példát: Idegen úr házat keresvén a' városban talál egygy embert, ki a' magáét 80,000 forinton sokáig árulta, de mivel 60,000-nél többet senki sem ígért, el nem adhatta; e' most, kapván a' szerencsén, színes vevőket és hamis becsülőket szerez, álpéldákat is kohol, és ilyen eselfogásokkal az alkú 120,000-rel megtörténik. De a' vevő csak hamar megtudván, miképpen csalattatott, a' dolgot bíró elejébe viszi. Most a' ház, törvény szerét tartva 50,000-re becsültetik, és ennyit a' vevő is kész megfizetni. — Lehet-e ilyen esetben az eladót arra kényszeríteni, hogy 50,000-rel megelégedgyen, holott már 60 ezeret is kaphatott volna? — Tegyük ellenben hogy a' ház bíróilag 100,000-re becsültetik, holott maga az eladó 80,000-ért hiában árulgatta; és tegyük továbbá, hogy a' vevő 85,000-en szebb és jobb házat vehet; illik-e őtet kényszeríteni, hogy gonosz csalóját gazdagítsa? — Másképpen áll a' kérdés hamis mértékre, vagy a' szabott ár megszegésére nézve. Itt maga az alkú hibátlan; de annak (és egyszersmind a' törvénynek) teljesítése hiányos; nem különben hiányos a' teljesítés, midőn a' kikötött jószág helyébe csekélyebb tolatott. Illyen esetek más kérdésbe vágnak, nem a' mellyről itten szóllunk.

e) *Bonae fidei nihil tam contrarium est quam doli.*

f) Az erőszakot gyűlölni, az álnokságot pedig gyűlölni és útálni szoktuk. Oka ennek: mivel a' testi erőt az ész tehetsége sokkal felül múllyá; mire nézve az álnokság rögzöttebb és mélyebb gonoszságra, sőt azon felül gyávaságra is mutat. — Mindazonáltal való, hogy a' büntető törvények többnyire a' vad erőszakot keményebben sújtyak; de ez onnan ered, hogy a' személy bátorsága erősebb oltalmat kíván.

g) 1715, 53. : „*Item conclusum est, ut contractus, obligationes, fassiones, item bonorum cessiones, sub his modis inter asseclas Rakóczianos factae, in iudicio per partem laesam in controversiam sumi, et judicialiter discuti ac examinari, compertoque sufficienter eo: quod obligationes ejusmodi fraude, dolo, vi, aut metu procuratae vel extortae*

et celebratae sint; omnino pro juris exigentia, per procedentem causae judicem seponi vel retractari possint.
 §. 1. *Idemque de communitatibus et comitatibus debitoribus ac respective illorum creditoribus, formalitate et conditione sub praemissa intelligendum.* — *Juris exigentia* ezen a' helyen csak természetes igazságot jelenthet. De a' felhozott szavak azt is mutatták, hogy a' törvény czéllya nem a' volt: új szabályt alkotni; hanem: csak éppen a' természetes igazságot kimondani, és avval a' számos panaszkodókat útba igazítani.

290. §.

Folytatás.

III. Ebből pedig a' következő szabások folynak:

1) Midőn valaki bíró előtt az alkú tellyesítésére felszólíttatik, mellyben őtet az alkútársa gonoszúl megcsalta, ha ezen ellenvetését hëbizonyíttya, akkor az alkút mint foganatlant a' bíró is elveti, és a' követelő keresetétől elmozdítottatik.

2) Ha pedig a' vállalkozó, minekelőtte a' csalatását észrevette, maga ígëretét részint vagy egészen már is tellyesítette, az alkú eldöntését, és egyszersmind rövidsége tökéletes megtérítését követelheti. Hol még választásnak is helye vagyon, mint. p. ok. adás-vevés után, hol vagy a' jószágot viszszaadni viszszaadni, vagy az árát emelni, szállítani lehet; illőbb volna a' választást arra bízni, a' ki csalatott, mintsem a' csalóra; de igazsággal új alkudozásra kötelezni senkit sem lehet a).

De rosszszat feltenni senkirül sem kell; a' ki tehát álnokságrul, csalásrul panaszkodik, ha czélt érni kíván, törvény rendgye szerint állítását bizonyítani tartozik. Sőt ha csalatását már tudva későbbben mégis az alkút szabadon megerősítette, vagy szaba-

don tellyesítette, úgy látszik, hogy immár igaz panaszáatul is elállott.

IV. Egyébaránt a' csalások felett más kérdések is támadhatnak; p. ok. mit mondgyunk 1. ha mind a' két fél ravaszkodott? — Úgy látszik, hogy bíró segedelmét sem az egygyik sem a' másik nem érdemli. De mivel nem illene, hogy a' ki ravaszsággal társát felül múlta, ügyesebb gonoszságának jutalmát nyerje; tanácsosabb az alkút semmibe venni és félre vetni, annál is inkább, mivel a' kötelezésre igaz ok sincsen.

Mit mondgyunk továbbá 2. ha más volt a' csaló, más a' ki az alkút kötötte, ennek pedig sem része a' csalásban, sem arrul tudománya nem volt; mert ha lett volna, csakugyan következne, hogy az elkövetett gonoszságot magáévé tette; de más vétkével terhelni senkit sem lehet, kinek semmi köze hozzá. Ha tehát az alkút egyéb ok nem rontya, p. ok. igaz ok hiánya vagy tévedés; ilyen esetben a' ki károsodott, rövidsége pótolását csak attul követelheti, kinek vétke azt okozta b). Ebben tehát erőszak és csalás között nagy különbség nagyon.

Nagyobb a' kérdés 3. midőn csel okából olyan alkú semmisül, mellynek czéllya volt hogy bizonyos jószág kézről kézre sajátul átmennyen, vallyon az a' ki károsodott, átadott vagy átengedett jószágát valamely harmadik jó lelkű birtokos kezéből is vissza-keresheti-e vagy sem? p. ok. ha történne, hogy az álnok vevő a' vett házat ujra eladta, van-e az első eladónak a' mostani birtokos ellen keresete? — Mellette áll a' következő okoskodás: Átadás-átvevés által sajátot nyerni csak úgy lehet, ha erőtellyes igaz okból történt; de ilyen okot az erőtlen cseles alkúban hiába keresnénk; (a' felhozott példában: ha igaz, hogy a' ház eladása iránt az alkú semmivé lett, kö-

vetkezik, hogy az átadásnak igaz oka nem volt; és így a' vevő a' házat ok nélkül bírja, tehát nem sajátul, sőt úgy, hogy azt azonnal és folyton visszazabocsátani tartozik). Már pedig a' mit valaki maga sem bír, azt másnak nem adhattya, ő tőle azt senki sem nyerheti, legalább nem hiba nélkül, nem örökre, és másolhatatlanul. De továbbá ha igaz, hogy az első vevő sajátot nem nyert, és hogy az eladó maga jószágát visszazaveheti, ebből az is következik, hogy más akárkinek a' tette, kivel nékie semmi köze, őtet maga igazságátul meg nem foszthattya. Az ő keresete tehát fenmarad, akármit tegyenek mások a' jószággal.

Ezek ellenébe ugyan azt mondhatni : hogy a' csalót magát kell büntetni, nem más; nem is illik, hogy miatta, vagy a' megcsalatott ember gyengesége, tévedése miatt mások szenvedjenek, főképpen ha jó lélekkel ügyekedtek. — De könnyű a' czáfolat : Mert hiszen a' felvetett kérdés nem büntetésről szól, nem is kártérítő személyes keresetről; ezek igen csak a' vétkesre illenek; de midőn valaki jószágát keresi, melly tévedésből idegen kézre jutott, az efféle kereset egyenesen a' jószághoz ragaszkodik, minden személyes tekintet nélkül. A' mi pedig a' jó lelkű birtokot illeti, ezt ugyan senki sem vádollya; némi haszna is vagyon; de az is bizonyos, hogy a' tulajdonos igazságával fel nem ér, azt se nem szünteti, se le nem győzheti. Ha pedig a' csalótul elégtétel nem telik, és már elkerülhetetlenül a' kár egyre súlyosodik, vagy arra a' ki sajáttyát keresi, vagy a' jó lelkű birtokosra; csakugyan természetes, hogy a' saját erőben a' birtokot felül múllya. Egyébaránt kétségtelen, hogy mindenek előtt az alkú semmisége felől bírói ítélet szükséges.

a) Ha pedig valaki azon lenne, hogy az igazságos kész alkút elcsavarja, (*dolus consequens*, későbbi csel); ilyen esetben a' ki többet kér, annak alaptalan követelését ellenvetéssel mellőzni; a' ki adni vagy tenni kevesebbet vagy éppen semmit sem akar, azt perrel megkeresni, és egész vállalatának teljesítésére szorítani lehet. 1486, 17. 1492, 38.

b) Semmivé lehet az alkú gyám vagy biztos álnoksága miatt is, de kárpótlással csak ők magok tartoznak; kivéven ha valósúlna, hogy a' megbízó is ravaszkodott; vagy ha az, a' kinek nevében a' cseles alkú történt, ennél fogva valamit bírna, ezt ő kiadni tartozik, ne hogy más kárával gyarapodgyon. — Továbbá csel ellenvetése a' kezesnek is használhat, mert semmi okunk sincsen, hogy ennek pótoló tartozását erősebbnek tartsuk, mintsem a' fő adósét; sőt ha imez későbben a' cseles alkút megerősíténé, ez új kötelezés volna, és a' kezesre magátul ki nem terjedne.

291. §.

A' színlelésről.

Nem lehetetlen, hogy valami alkú pusztá költemény legyen, mivel a' felek nem kötelező szándékkal, hanem akármi okbul csak színre szerződtek; és természetes, hogy a' valótlan alkúnak semmi ereje sincs. De némelykor valóságos alkút kötnek; csak hogy igaz voltát palástolni kívánniák, és azért álnevét költik; vagy mást végezve mást színlenek, talán írással is. — Már ha ilyen eset bíró elejébe kerül, és a' valóság kitudódik; semmi kétség, hogy ítélni nem a' külső szín, és nem az írás, hanem a' benső valóság szerint kell a). A' mi pedig a' törvény megkerülésére, kiforgatására (*in elusionem legis*) történik, habár alkú színét viseli, gonosz czéllya miatt is, már magában fogatlan.

a) Például szolgálhat a' színlett csere. 190. §.

292. §.

Ki szerződhetik, ki nem?

Rendszerint minden ember szerződhetik, és akár más valakit magának, akár magát másnak lekötöztetheti, ha természetes vagy törvényes akadályja nincsen.

1. Természetes akadály miatt nem szerződhetnek, a' kik nem tudhatták mit tesznek, p. ok. gyermek, vagy örvült, ha csak nem világos időközben, vagy a' ki részegségben, betegségben magán kívül vagy.

2. Törvény miatt fogamatlan a' szerződés főképpen kiskorú árvákkal, és (kor különbsége nélkül) azokkal, a' kik semmi tulajdon vagyont nem bírván atyai hatalom alatt állanak, ha csak egyszersmind az apa, gyám vagy gondviselő meg nem egygyeztetta). — Oka ennek a' kiskorúaknál tapasztalás hiánya, melyre nézve a' törvény őket a' gonosz emberek cselszövéseitől oltalmazni kívánta; másoknál vagyont hiánya; mert valamint senki másra terhet nem vehet, úgy a' gyermek apja vagyonára sem

Mindazonáltal az oltalmazó törvényt ártalomra fordítani nem szabad; és ha p. ok. a' kiskorú, szerződésében hasznát látván, maga részéről azt fentartani kívánja, korát ellene vetni nem lehet. Olyan alkú pedig, melybe az apa, gyám vagy gondviselő meg egygyeztet, mind a' két részen fogamatos. Azon ifiak is, a' kik törvényesen kormentést nyertek, (*qui veniam aetatis impetrarunt*), hogy gazdaságokat magok vihessék; nem különben a' kik mesterséget vagy kereskedést üznek, az illető szerződéseket megtehetik, és azok által köteleztetnek b).

Továbbá szokásban vagy, hogy a' kiskorú

akármiféle káros alkúra lépett, végrehajtás után is, hiteles Helyen szavát visszavehesse, és azontul 32 esztendő alatt per úttján az alkút eldönthesse, úgy hogy a' dolog előbbi helyzetébe visszamennyen. Használoul a' hajadon, míg férjhez megy, és azontúl egygy esztendeig maga káros tetteit visszazonhatatya. De mivel akárminő másolásra szükséges hogy a' kár tetemes legyen, és hogy a' sérelem magából az alkúból, nem későbbi változásokból eredgyen; erre itt is figyelmezní kell; mert a' törvényes intézkedéseket nyomos ok nélkül megszakasztani nem illik.

Egyébaránt a' kiskorúakra nézve törvényeink nem elég világosak, és a' nehézségeket mindeddig a' tanítók szorgalma sem bírta elhárítani. Kötelességünk tehát a' dolgot bővebben fejtegetni.

a) 1802, 21. 1792, 17. Azokrul, kik zár alatt állanak, másutt.

b) Kormentést adni szokott a' királyi Felség, a' Nádor-Ispány, és kisebb vagyokra nézve az illető, p. ok. a' megyei törvényhatóság. — Ujabb törvény szerint kereskedők, gyárosok, kézművesek 20 esztendőt elérvén, és rendszerűen a' váltó Törvényszéknél bejegyezve lévén saját váltók által is magokat lekötelezhetik. 1844, 6. §. 1.

A' KISKORÚAK TARTOZÁSAIRUL.

293. §.

1. *Verbőczi tanítása.*

I. Mindenek előtt szükséges, hogy Verbőczi tanítását értsük. Szerinte a' serdülő ifjú tizenkét esztendőt érvén magának ügyvédet rendelhet; tizenhatodik esztendővel adósságrul és zálog fejében; tizennyolczadikkal arany, ezüst és egyéb ingó javakrúl vallhat; végre huszonnégygyel mindennemű jószágát

akármí néven adhattya *a*). Leány pedig tizenkét esztendővel hasonlóul ügyvédet rendelhet; tizennegyedikkel adósságrul és zálogrul, nem különben arany, ezüst és egyéb ingó javairul felelhet; tizenhatodikkal pedig mindennemű jószágárrul intézkedhetik *b*).

De ha tizenhatodik esztendeje folytában vagy későbbben is valaki ötlet erőszakos kényszerítéssel alkúra és ennek felvállására bírja, ezen kénytelen vállását férjhez menete után egyenesen visszavonhattya *c*).

Ezenfelül Verbőczinél [a' következő szabásokat talállyuk : 1) a' gyermekkori *d*) szerződés magában erőtlen *e*). — 2) Ha kiskorú akár hízeltés által csábítva, akár félelemmel, fenyegetéssel kényszerítve jószágát örökre felvállaná; tellyes koráig maga vállását hiteles Helyen visszahúzhhattya, és annak eldöntésére azontul harminczkét esztendő alatt pert is indíthat; ha pedig a' vállást maga tellyes koráig visszsa nem húzta, akkor az alkú örökre megerősödik *f*).

II. Verbőczi ezen tanítását meggondolva, észre vehettyük : hogy az elégtelen, és hibás. ELÉGTELEN, mert 1) csak örök vallások másításárrul szóll; sőt 2) ezekrről is csak ha cselfogással vagy erőszakkal történtek. De azon esetről, ha csel és erőszak távoztatva volt, hallgat; hallgat a' kiskorúak egyéb intézkedéseiről, p. ok. lemondásrrul, elengedésrrul, egygyezkedésrrul, jószág lekötésérrul, vagy átengedésrrul, egyéb kötelező szerződésekrről *g*).

HIBÁS pedig a' mit mond a' kiskorúak csel vagy erőszak által eszközlött örök vallásairul, hogy tellyes korig visszsa nem húzva örökre megerősödnek. — Mert csel vagy erőszak miatt akárkinek és akármilyen szerződése vagy felvállása magában erőtlen és félre vethető; mint ez már annak előtte Mátyás

Király törvényében világosan kimondva volt *h*), de úgy volna írott törvény nélkül is a' józan okosság, a' természetes igazság erejénél fogva. — Mi okunk lehetne csak éppen a' kiskorúakat arra kötelezni, hogy az örök vallást, melly magában erőtlen, visszavonnyák? és mi okkal kívánhatnánk, hogy ők a' visszavonást előbbis megtegyék, mintsem telleyes korokat érik? holott más nagykorú ember sem visszavonásra nem köteles, sem hallgatva keresetét el nem veszi, míg legalább az elévülésre kiszabott 32 esztendő nem múlik. — Már ez nem oltalmazó, hanem fosztó törvény volna.

a) *Trip. I, 111. §. 6.* „*Quamquam igitur secundum antiquorum usum et consuetudinem masculi quarto decimo aetatis eorum anno procuratores constituere coeperint, nostro tamen aevo et juxta modernorum usum anno aetatis ipsorum duodecimo generaliter procuratores constituere; anno vero decimo et sexto super debitis ac pignoris titulo; anno autem decimo octavo de auro et argento ceterisque rebus ipsorum mobilibus fassiones facere possunt; anno tandem vigesimo quarto universa bona et quaelibet jura eorum possessionaria vendendi, permutandi, et quocunque titulo voluerint alienandi plenariam habent facultatem; conditionibus tamen super venditione et alienatione bonorum et juribus possessionariorum, superius conscriptis per omnia semper observatis*“.

— Másképpen írt ezekről 1476-ban NYÍR-KÁLLAI TÁMÁS (*ap. KOVACHICH; Formulae Stili. p. 269.*): „*Item annorum XIV procuratores constituent. Item annorum XVI res disponit in argento. Item annorum XVIII disponit in auro. Item annorum XX praedia disponit. Item annorum XXIII dat hereditates*“.

b) *I, 111. §. 7.* : „*Puellas vero anno natiuitatis earum consimiliter duodecimo procuratores constituere; decimo quarto de debitis ac juribus impignoratiis, auroque et argento ac aliis rebus mobilibus respondere, sexto decimo vero anno super quartalitiis, dotibus, ac cunctis aliis earum juribus, etiam possessionaria datione ipsas concernentibus, fassiones (modo praeallegato et conditionibus sub praedecla-*

ratis) facere, et, prout libuerit de eisdem disponere possunt“.

c) *Ibid.* §. 8. : „*Dummodo puellae in capillis existentes, et praecipue sub tutela alienorum constitutae, ad fassio- nem aliquam ipso sexto decimo anno, vel etiam post pera- gendam violenta coactione non inducantur. Nam hoc modo, postquam nuptui traditae fuerint, fassionem hujusmodi co- actam simpliciter revocandi et retractandi habent auctorita- tem; cum potissime sui juris tunc non fuisse dignoscantur, hoc est; non in potestate propria constitutae*“.— Verbőczi, úgy látszik, kezdő esztendőket értett; de az utókor tel- lyeseket vett.

d) Verbőczinél *pupillaris s. illegitima aetas. I, 129 sqq.*

e) *I, 126. §. 2.* : „*Sine quorum (nempe : tutorum) scitu et consensu pupilli ipsi nec procuratores adveniente le- gitima ipsorum aetate constituere debent, nec etiam fassiones aliquas infra tempus pupillaris aetatis eorum facere possunt. Qui si procuratores constituerint aut fassiones interea face- rent, nullius erunt firmitatis omnino*“.

f) *I, 128.* : „*Ceterum litterae revisionales, quae vim litterarum procuratoriarum in omnibus negotiis et causis ha- bent, etiam transacta et exspirata pupillari aetate, tantum juvant et conferunt orphanis, ut si ipsi muneribus forte cor- rupti vel blandis sermonibus seducti, sive metu et commina- tionibus aliquorum perculsi atque coacti, fassiones perenna- les super bonis et juribus eorum possessionariis infra et us- que perfectam ipsorum aetatem, viginti quatuor scilicet an- norum spatium, cuicumque, quandocunque, et ubicunque face- rent, conspectis postea solummodo litteris revisionalibus, pot- erunt hujusmodi fassiones per orphanos retractari et in irri- tum revocari. §. 1. Ita tamen : si orphani fassiones illas in- consulte sese fecisse perpenderent, antequam tempus perfe- ctae aetatis eorum expleatur, easdem coram Judicibus ordina- riis regni, vel Magistris illorum Protonotariis, aut in Locis testimonialibus ore proprio revocabunt atque retractabunt. §. 2. Et ejusmodi revocatio non solum ibi vel coram eo, coram quo fassio facta fuit, sed etiam in conspectu aliorum Judicum et Testimoniorum, infra praefixi termini, perfectae videlicet aetatis ipsorum spatium, rite semper fieri valebit. §. 3. Si tamen interea fassiones hujusmodi revocare et re- tractare non curabunt; postea fassiones ipsae perpetuae fir- mitatis robur obtinebunt, semperque locum habebunt; condi-*

tionibus tamen in possessionaria venditione requirendis, superius praenotatis, semper salvis. §. 4. Facta vero praemissa revocatione et retractatione ejusmodi fassionis, revocans ipse semper, infra tempus praescriptionis, triginta videlicet duorum annorum spatium, lites et causas praetextu ipsius revocatae fassionis suscitandi habet facultatem“.

g) Ha azt a' mit Verbőczi (I, 128) az örök vallások-rul mondott, hasonló okbul indulva (*argumentum a simili sumendo*) a' kiskorúak egyéb intézkedéseire átvinnénk; úgy adósságrul vagy zálog nevében történt szerződés, korábbi visszavonás nélkül már XVI; arany, ezüst, és egyéb ingók eránt pedig XVIII esztendőn túl másolhatatlan volna. — Hát ha még ellenokkal élhetnénk (*argumento a contrario*)? Csakugyan következne: hogy csel és erőszak távoztatásával a' kiskorú akár miről intézkedgyen, azt ő vissza sem vonhattya. — Es így a' törvényes korlátok is hiában volnának. — Mind ez mérő képtelenség; és tanúságos példa: hogy hasonló vagy ellenkező színre épített okoskodás mindenüvé nem illik.

h) 1471, 26. : „*Item quod nulla fassio invite facta vel facienda vires habeat, postquam veritas ostenderit sive docuerit, eam invite fuisse factam“.*

294. §.

2. Későbbi törvények.

I. Mindazonáltal Verbőczi tanítását későbbi törvényekből helyre igazítani lehet. Mert először ugyan már 1715-ben törvény keletkezett, hogy a' kiskorúak azontul sem gondviselőt magok ne válasszsanak, sem ingó javaikrul magok ne intézkedgyenek a). — Továbbá 1792-ben és 1802-ben elég világos törvények, (még pedig régi, és éppen nem új szabás képpen) kimondták: hogy árvák és kiskorúak, nem külföldben házfiak, kik sajátul még semmit sem bírnak, az apa, gyám vagy gondviselő megegygyezése nélkül szerződve magokat le nem kötelezhetik, és hogy ebbéli leveleik már a' törvény rendelkezésénél

fogva erőtlének lévén soha erőre nem juthatnak *b*). — Ezekre nézve tehát visszahúzás nem kívántatik.

II. Fen maradnának azon intézkedések, melyek csak a' múltra vagy a' jelenre tekintenek, és a' jövődőt semmi kötelezéssel nem terhelik, p. ok. átengedés, elengedés, egygyezkedés. — És arrul ugyan senki sem kételkedik, hogy az ifjú, tetemes kárát látva, tellyes koráig ezen tetteit is visszahúzhathatja *c*); de szükséges-e a' visszavonás?

Ezen kérdés megfejtése törvényes két igazságtul függ: 1) A' mi törvény tilalma ellen történt, magában sikertelen *d*). Elesmeri ezt maga Verbőczy *e*). — 2) A' kiskorú, apa, gyám vagy gondviselő alatt állván, ezek engedelme nélkül, sem ingatlan sem ingó javairul nem intézkedhetik; ez igaz értelme az említett 1715-ki törvénynek, mellyből a' későbbek is (1792, 17. 1802, 21.) folytak. — Már ezen igazságokbul nyilván következik, hogy a' kiskorúak lemondó tettei, visszavonás nélkül is, erőtlének.

De a' mi gyám vagy gondviselő megegygyezésével történt, az csak ugyan jókori visszavonás nélkül megerősödik. Jókori visszavonás pedig döntő keresetre utat nyit; mert semmi kétség, hogy a' gyám vagy gondviselő káros tettét is eldönteni lehet *f*).

a) I. a' 112. §-ban a' törvény szavait és magyarázatját. — Azonban mások ezen törvényt félre értették, és elmellőzték.

b) 1792, 17. §. 1. : „*Ut id obtineat tantum in obligationibus, quae legitime, et per tales, qui activitate semet obligandi pollent, extradatae sunt, proinde pupillorum, minorennum, sub patria potestate positorum, qui nihil adhuc proprietatis habent, obligationes vim hanc nullo unquam tempore habebunt*“.

1802, 21. §. 2. : „*Pari ratione contractus etiam obligatoriales cum filiis et filialibus familias nullo proprio peculio provisus, et infra perfectam aetatem constitutis, citra*

parentum aut tutorum vel curatorum consensum, tam in obversum art. 17, 1792. initii, quam deinceps contra tenores praesentis articuli ubicunque ineundi, pro invigoris et nullis declarantur“.

A' ki ezeket figyelemmel olvassa, észre veheti: hogy a' törvény különböző szavakkal, és változó renddel, de megegyező értelemmel, kétféle személyekről szól: 1) *pupilli et minores* ottan, (1792, 17.) ugyan azok, a' kik itten (1802, 21.) *in imperfecta aetate constituti*; — 2) *sub patria potestate positi qui nihil adhuc proprietatis habent*, ottan (1792, 17.) ugyan azok, a' kik itten (1802, 21) *filii filiaeque familias nullo proprio peculio provisus*.

c) *Dec. 31. ad inval. fass. ex praejud. Dec. 11. ad exig. rat. tutel. Dec. 3. ad desumpt. vinc.* — KELEMEN Verbőczy tanítását most is élő szokásnak mondgya; de kiveszi 1) a' pénzbéli adosságokat, az említett újabb törvények miatt (1792, 17. 1802, 21.); 2) azon ifiakat, kik apa, gyám vagy gondviselő alatt állanak, Verbőczyre hivatkozva (I, 51. §. 4. 9.). — Az utóbbi kivétel olly széles hogy a' fő szabályt egészen eldönti. Arrul pedig: szükséges-e, hogy az ifiú tettét vissza húzza vagy nem, Kelemen nem szól. (Tom. II. §. 147.).

KÖVY, ellenben fő szabályul azt állítja: hogy a' régi törvény 1792-ben és 1802-ben megváltozott; hogy tehát javairul a' kiskorú, apa, gyám vagy gondviselő engedelmével semmiképpen sem intézkedhetik, és hogy minden ebbéli tette törvény rendelkezésénél fogva erőtlen. Mindazonáltal az ifiakat, kik valamit sajátul bírnak, ő kiveszi, (mivel hogy a' törvényben áll: „*cum filiis filiabusque familias nullo proprio peculio provisus*“); és így maga szabályát ismét eldönti, mert minden ifiúnak, a' ki gyám vagy gondviselő alatt áll, sajáttya vagyon. — Talán a' törvényt oda értette, hogy *proprium peculium* annyi, mint *propria acquisita*; de ez magában sem áll; és a' felhozott törvények szavait összehelyezve világos: hogy *nullo proprio peculio provisus* (1802, 21.) annyi, mint *qui nihil proprietatis habet* 1792, 17.).

d) Mert egyébként a' tilalom hiában volna. Vannak ugyan itt ott kivételek is; de csak a' törvény világos rendelkezésénél fogva.

e) Gyermekek szerződését erőtlennel mondván, csak éppen a' törvényes tilalom következtében, I, 126. §. 2.

f) *Trip. I, 112. §. 3. et 127. §. 2.*

295. §.

3. *További kérdések.*

I. Mit mondgyunk azokról, a' kik k o r m e n t é s t nyertek? — Némelyek szerint szerződéseiket ezek is visszavonhatták, mások szerint nem. De úgy látszik, hogy itt minden a' mentő levéltől függ. Rendszerint a' felmentés csak oda megy, hogy gazdaságát az ifjú maga vihesse; arra pedig, hogy ingatlan javait örökre vagy zálogképpen el is adhassa, szabadságát kiterjeszteni nem tanácsos.

II. L e á n y n a k, h a t i z e n h a t e s z t e n d ő s, V e r b ő c z i tellyes szabadságot ad, azt állítván, hogy minden javairól tetszése szerint intézkedhet *a*); másutt pedig azt vallyá, hogy kor különbsége nélkül a' leányok örökös gyámság alatt maradnak *b*); sőt egyenesen kimondgya *c*), hogy erőtlen minden örökös vagy múlt szerződés, mellyel a' leány akár magának, akár firokoninak, vagy az utódoknak sérelmet okozhatna *c*). — Ezeket egygyeztetni nem lehet. De a' szokás főképpen az utóbbi értelemhez ragaszkodik, és a' leánynak megengedi, hogy férjhez meneteléig, sőt azontul egygy esztendeig akármiféle káros tettét visszavonhassa *d*).

III. T o v á b b á ú g y l á t s z i k, h o g y v á l l a l a t é s t é r í t é s k ö z ö t t k ü l ö m b s é g v a g y o n. M i v e l t. i. a' t ö r v é n y í g é r e t e t e l l y e s í t é s é t ű l a' k i s k o r ű t f e l m e n t e t t e, a b b u l m é g n e m k ö v e t k e z i k, h o g y ő a z t i s, a' m i m á s é, m e g t a r t h a t t y a, h o g y s z a b a d o n k á r t t e h e t, v a g y h o g y m á s é b u l i n g y e n é l h e t. K ö t e l e s t e h á t p. o k. a' m i t k ö l c s ö n, z á l o g, v a g y ő r i z e t f e j é b e n m á s t u l b í r, k i a d n i; k ö t e l e s a' k á r t, m e l l y e t o k o z o t t, m e g t é r í t e n i; n e m k ü l ö m b e n s z á l l á s é r t, t a r t á s é r t, r u h á z a t é r t f í z e t n i, n e m u g y a n a l k ú, d e m é g i s i g a z b e c s ú s z e r i n t. D e
a' köl-

a' kölcsön pénz itt is kivétetik, úgy t. i. hogy azt a' kiskorú megtéríteni, világos törvény értelménél fogva (1802, 21.) nem tartozik; a' mi kétségkívül oda is ki terjed, hol az álnok hitelező pénz helyébe árujavakat adott. Mennyire pedig kölcsön pénz még a' kiskorú kezében, vagy legalább javaiban, befordítva, találtatik, fizetést is követelni lehet; mert nem illik, hogy akárki más kárával gazdagodgyon; a' törvény is csak a' kiskorúak oltalmára, nem pedig mások fosztására czélozott *)

a) I, 111. §. 7. — b) I, 91. 112. 113. — c) I, 71.

d) I, 111. §. 8. — *) Ha pedig valakinek úgy tetszik, maga ügyeit (akár tellyes hatalommal is) kiskorúra bízni, nincs ok mellynél fogva ennek sikeréről kételkednünk kellene.

296. §.

Hitelező vagy adóstársakról.

I. Azon egygy tartozásra nézve mind hitelezők, mind adósok többen is lehetnek; és rendszerint ugyan minden hitelező külön csak maga részét követelheti, és minden adós külön csak maga részével tartozik a).

— De némellykor az adós társak magokat nem csak egygyütt, hanem egymásért is lekötik, úgy hogy közös adóssággal kölcsönös kezes ség jár. — Sőt azon egygy tartozáshoz többen olly viszonyban is állhatnak, hogy akármellyik hitelező társ az egészet követelheti; és akármellyik adós társ köteles az egészet fizetni, (*in solidum quisque obligatur*), csak hogy egyszeres fizetéssel a' tartozás minnyájokra nézve megszűnik. Ezt egyetem es adósságnak, tartozásnak nevezni lehet (*vulgo: solidaria s. correalis obligatio*); részeseit pedig egyetem es vagy osztatlan

hitelezőknek vagy követelőknek, és egyetemes (osztatlan) adósoknak, vagy vállalkozóknak (*correi stipulandi s. credendi, et correi promittendi s. debendi*). De erre világos nyilatkozás kívántatik, p. ok. hogy az eladott vagy bérbe vagy kölcsön, vagy őrizetbe vett jószágért akár Péternek akár feleségének Mihály vagy János eleget tesz b). Egyébaránt ilyen tartozás végintézetből is eredhet, p. ok. szölleimet Mihálynak hagyom avval, hogy a' Pesti vagy Budai kórháznál nevem alatt egygy betegágyat alapítson. És vétkes tettért a' részes társak felelni tartoznak nem csak egygyütt részenként (közösen), hanem külön is akármeddig az egészre nézve c). — Némiképp ide tartoznak azon esetek is, hol osztthatatlan jószág, p. ok. paripa, eránt hitelezők vagy adósok többen vannak, (tegyük : az eladónak vagy vevőnek örökösei); itt a' fő követelés szükségképpen az egészre megy; de ha pótolóképpen a' jószág becsú árát vesszük, azonnal kitetszik, hogy ez valóban közös, és nem egyetemes kötelezés.

II. Az egyetemes kötelezés hatása: 1. minden hitelező társ az egészet követelheti, és akármi-képpen az egészről intézkedhetik; sőt a' felvett egészet meg is tartya, kivéve ha társaival az eránt közösségben áll. Hasonlóul minden adóstul az egészet követelni lehet, és minden adós az egészről egygyezkedhetik; de fizetve társai ellen viszszonek keresetet is nyerhet, hogy a' teherben aránylag részesüllyenek, ha t. i. őket a' főkeresettől maga megszabadította, mert nem illik, hogy akárki másébul gyarapodgyon, annak akarattya ellen. De a' hitelező szabadságában áll minden adóssait egygyütt is perbe hívni, vagy külön részfizetéseket követelni, a' nélkül, hogy az által egyetemes követelése megszűnne.

2. A' következő változásokra nézve különbség va-
gyon : személyes tekintetből eredtek-e vagy nem ; mert
ha p. ok. a' hitelező egygyik adósának akármiben ked-
veskedik, ez a' többieknek nem használ ; valamint a'
sem, hogy a' hitelező egygyik adósának viszont adósa
vagy örököse lett. Ellenben a' felszóllított adós kése-
delme is csak annak magának árthat, és nem társai-
nak. Ha pedig személyes tekintet nélkül, p. o. részfi-
zetés, vagy beszámítás (*compensatio*), vagy másítás
(*novatio*) által, vagy ítélet erejével az adóság elvál-
tozott ; ez minden adós társakra elhat. Nem külö-
mben akármelyik hitelező, az elavulást félbe szakasztva,
társainak is használ.

a) Példa vagyon Verbőczinél : I, 89.

b) Ebből pedig : Péternek és feleségének 100 forint-
tal tartozom : vagy : magam és ücsém 100 forinttal tarto-
zunk, csak annyi következik : hogy Péter ötvenet, és fe-
lesége hasonlóul ötven forintot követelhet ; magam adóssága
pedig ötvenig, és ücsémé hasonlóul ötven forintig ér. Más
tehát az összekapcsolás (*conjunctio*), más a' felváltás, az
elágazás (*disjunctio*) ereje.

c) Sőt a' mi a' kár térítésén túl megy, a' valóságos
büntetés, p. ok. erőszak díja, minnyájokat különösen éri.

297. §.

Mi lehet alkü tárgya, mi nem?

I. A' kötelező ígéret mindég oda megy, hogy a'
vállalkozó bizonyos valamit tegyen vagy ne tegyen.
De ezen tevék többnyire abból áll, hogy bizonyos jó-
szágot sajátul adgyon, vagy annak bírhatását, hasz-
nálását, megengedgye. Ezen értelemben tehát mond-
hattuk : hogy a' tevék mindég első (és közvetet-
len) ; a' jószágot sokszor második (és távolabb) tár-
gya a' kötéseknek, *facta proximam et immediatam*,

res vero mediatam et remotam contractuum materiam efficiunt a).

II. Mivel pedig (a' kereset, a' közélet körében) olyan kötés, mellynek tellyesítését követelni nem lehet, már annál fogva semmit sem ér; alkú tárgya sem lehet: 1. a' mi magában lehetetlen; 2. a' mi törvénybe ütközik, vagy erkölcsi tekintetben vétkes. Illyekben a' bírói kényszerítés merő képtelenség, vagy szörnyű méltatlanság volna.

Egyébaránt akárki csak maga tettét ígérheti; ha ki pedig másrul ígérte, hogy teend, vagy adand, az által sem az idegen lekötelve nem lett önnön akaratya nélkül, sem az ígérő; kivéve ha úgy vállalkozott, hogy közbenjárása által majd végbe viszi, hogy amaz adgyon vagy tegyen; mert avval csakugyan maga tettét ígérte, és ígéretét tellyesíteni tartozik, úgy hogy ha czélt nem érhet, vagy a' kikötött vesztőpénzt fizesse, vagy ha ez kikötve nem volt, azt a' mi a' fogyatkozással fel ér, (*id quod interest*). Úgy van ez p. ok. akár fogadott akár fogadatlan ügyviselőnél (*procurator vel negotiorum gestor*), ha magára vállalta, hogy a' szerződést az, a' ki helyett jár, helyben hagyandgya; *si de iure negotii ratam rem habiturum spopondit*.

Továbbá alkú tárgya lehet nem csak a' mit jelenben bírunk, hanem az is a' mit a' jövődű hozhat (*res praesentes et futurae*); és nem csak a' mi kézzel fogható, hanem akármiféle haszon, jövedelem, kereset vagy követelés (*res corporales et incorporales*). De a' jövődűre nézve különbség vagyon remény és remélt javak között. A' puszta remény csak szerencse játéka (*alea*); p. ok. ha ki sorsot vett, vagy halászsoktul előre megvette a' kivetett háló fogását, szőlős gazdátul előre és egészben a' jövő termést. Illyen alkú

megáll, habár a' sors veszt, a' háló üres marad, bor nem terem. Ha pedig az alkú reménylett javakról szóll, p. ok. a' jövő bortermést, búzát, gyapjút valaki előre megvette, határozott áron, de mérték száma szerint; az ilyen alkú feltétellel jár, avval t. i. ha lesz termés; különben elenyésszik.

Hasztalan alkudnánk arról, a' mi sehol sincs, vagy lenni megszűnt, vagy a' mit adni venni nem lehet (*res extra commercium positae*). Hogy pedig az efféle javak minősége változhat, (p. ok. a' mi eddig tiltva volt későbbben talán megengedtetik), ebből még nem következik, hogy tehát az alkú függőben áll, hanem azonnal foganatlan, és későbbi történetek fel nem éleszthetik. Egyébaránt a' ki csalárdsággal nyereszkedett, az okozott rövidséget pótolni tartozik (*id, quod interest, praestare tenetur*).

Más ember jószága felett az alkú megállhatna, feltéve, hogy a' tulajdonos belé egygyezik, vagy az ígérő elejénte is úgy nyilatkozott: ha csak a' jószágot sajátul megnyeri; különben az ígélet vagy éppen üres, midőn a' vevő is tudta kié a' jószág, vagy ellenkező esetben csalásra mutat, melly pótoló elégtételre kötelez (*ad praeestandum id quod interest*).

Foganatlan a' szerződés, mellyel a' hitelező magának tudva vagy nem tudva maga jószágát ígértette; mert a' mi már is sajáttya, felesebben azzá nem lehet. És habár későbbben a' jószág másé lett, ezen utóbbi változás által az üres alkú fel nem éledhetett; mert ezen kérdés: lett-e kötelező ígélet vagy sem, csak az eredeti állástul függ. De saját jószágunk birtokát, használasát, ha ebben másnak valami szóllása vagyon, igen is kiköthettyük, sőt magát a' jószágot is, mennyire az perben vagy kérdés alatt áll, vagy ha igazságunk valami tekintetben fogyatkozik. Nem kü

lőmben feltétel mellett az alkú megállhatna, úgy t. i. ha már akkor, midőn a' feltétel tellyesedik, a' jószág másé volna.

Bizonytalan ígéret is megállhat, p. ok. adás-vevés egyetemben (*per aversionem*) vagy más ember becsűje szerint. De ha becsülőt neveztek, e' pedig tisztét elvállalni nem akarja, vagy el nem járhat; szűnven a' feltétel szűnik az alkú is. Általán fogva midőn az ígéret egészen bizonytalan, úgy hogy tudni sem lehet, mi, minő, mennyi a' kötelezés tárgya; ilyen esetben az alkú tökéletlen és foganatlan. Azonban különböző más okbul mégis némi tartozás fennmaradhatott, p. ok. hogy a' ki más ember szolgálattyaival élt, illő jutalmat fizessen.

a) Deák nyelven azt is mondani lehet, hogy *facta sunt res incorporales*; és ezen szélesebb értelemben az is tűrhető, hogy *materia quorumvis contractuum sunt res*.

298. §.

Öszve kapcsolt és elágazó tartozásokról.

I. Vannak szerződések, mellyekben vagy öszszekapcsolva, vagy elágazva több tartozások állanak; p. ok. valaki házát és szöllejét egygyütt eladgya; más valaki baráttya két, három, vagy több ügyét egyszerre elvállallja; ezek öszvekapcsolt (jármas) kötelezések (*conjunctae obligationes*), mellyeket a' vállalkozó öszvesen tellyesíteni tartozik. Ha pedig valaki p. ok. hív szolgáljának élte fogytáig szabad lakást tartást, vagy évenként 300 fnt fizetést kötelezett; nem különben ha ki perét megúnván ellenfelének bizonyos rétet vagy ezer fntot ígérve megegygyezett; ezek elágazó (egymást váltó, váló) kötelezések, (*disjunctim constitutae, vulgo : alternativae s. disjunctivae obli-*

gationes), és egynek tellyesítésével mind a' kettő megszűnik; két kötelezés áll a' szerződésben, de tellyesítésnél a' kettő egyre olvad a). — Egyébaránt ilyen elágazó kötelezések végintézkedésből is eredhetnek.

II. Már mivel kétes esetekben a' szerződéseket oda kell magyarázni, hogy a' vállalkozón mennél kisebb teher maradjon; következik, hogy midőn egyéb kikötve nincs, rajta áll a' választás; és ha tévedésből mind a' két vállalatot tellyesítette volna, még akkor is tőle függ, melyikét akarja visszszakövetelni. Leszáll a' választás még az örökösökre is; nem különben tehát más utódra, p. ok. hagyomány vagy átengedés fejében.

Más kérdés: szabad-e a' választást másítani? A mi egyenesen a' kötés szavaitul függ; p. ok. „*tokajit vagy ménesit, ammint jövő tavaszig kívánom*“, e' szerint habár az esztendő elején nyilatkozott, mégis tavaszig akarattya változhat; — „*a' pejt vagy a' szürkét a' mellyikét helyben választom*“, e' szerint helyben elkövetkezett választását nem másíthattya; — „*évenként, ammint kívánandom, száz aranyat vagy ugyanannyi akó bort*“, e' szerint kívánsága minden esztendőben változhatna.

III. Mi következik, ha az egygyik vállalat lehetlenné lett? p. ok. képiróval megalkudtam, hogy számomra RUBENS egygyik vagy másik mívét lemásollya, és időközben az egygyik elveszett; Péternek lakást ígertem posonyi vagy pesti házamban, és későbbben a' posonyit eladtam; barátom köteles volna pej vagy szürke paripáját adni, de időközben a' pejt másnak adgya, vagy a' ló elvész, vagy megsérül. — Erre nézve különbséget kell tenni. Merő bal esetről az egygyik vállalat magátul elenyészik, de fenmarad a' másik, és annál fogva az elágazó kötelezés már

egyszerűvé olvadván választásnak többé helye nincsen, tehát egyebet sem a' hitelező nem követelhet, sem az adós fel nem tolhat, nem p. ok. az elveszett jószág becsű árát. És ha további bal eset által a' második vállalat is lehetetlenné válna; szinte az egész kötelezés elenyészne. E' szerint a' való kötelezésnél az első bal esetet az adós viseli, a' másodikat a' hitelező. Midőn az adós vétke által az egygyik jószág elveszett, ha rajta állott a' választás, a' kötelezés itt is leolvadt arra a' jószágra, melly fenmaradt. Ha pedig a' választás a' hitelezőn állott, nem illene, hogy szabadsága más vétke által elenyésszen, tehát akár a' fenlévő jószágot, akár az elveszettnek árát követelheti. És ha később bal eset a' második jószágot is megemésztené, fenmaradna mégis a' követelés egynek vagy másnak becsű árára, a' nélkül, hogy a' választás szabadsága elszállana. (Ennek ellenébe vetni lehetne: „hogy balesetért felelni senki sem tartozik, minekutánna tehát az adós kötelezése már egygy jószágra leolvadt, és így bizonytalanbul bizonyossá lett, úgy látszik hogy a' baleset egész tartozását megszünteti“. — De erre azt felelhetni: hogy mind az adós vétke, mind a' következő baleset csak a' tellyesítés lehető módgyát változtatta, és nem az elágazó kötelezés benső valóságát; sőt hogy ezt az adós vétke már is örökítette). — Ha pedig másodszor is az adós vétke fordulna, ez csak ugyan állását kedvezőbé nem teheti; és mivel első vétke által a' kötelezése álló lett, eredeti szabad választása fel nem éled. — Úgy ítélhetni akkor is, midőn először baleset, és később az adós vétke működött.

a) Másféle volna ez: „Ha a' gyapjút első Septemberrig Bécsbe nem szállítod, ezer forintot fizetsz“; — itt egygy a' kötelezés: 1000 fnt fizetése; a' pontos szállítás

pedig szüntető feltétel. Ezekben is : „fizess 20 vagy 24 forintot“; „fizess Január vagy Február 1-ső napján“, csak egygy kötelezés vagyon, az a' mellyik az adóst kevesebbel terheli.

299. §.

A' szerződések okáról.

I. Jóságát, szolgálattját OK nélkül senki sem ígéri, hanem többnyire maga haszna tekintetéből más annyit érő jóságért, szolgálatért, úgy hogy a' szerződés csak haszonváltásból áll. Adok, szolgálok; mivel a' kérő viszont adni szolgálni kész; vagy talán már is adott, szolgált. Véleményünk, egygyezésünk abban állapotott, hogy a' kicserélt hasznok egymással felérnek; és kitűzött czélunk szerint nyer ő is, én is; mind a' ketten azt a' mit kívántunk. — De némellykor a' vállalkozó visszonzás nélkül ígér, nem kereskedő, hanem adakozó szándékkal, úgy hogy a' szerződésben tellyes (merő, nyilvánvaló) vagy részszerinti (vegyes, palástolt) ADOMÁNY (jótét, kegyesség) fekszik. — És innen folyik a' külömbség : 1. csereféle (haszonváltó, kereskedő) és adakozó (kegyeskedő) kötések (vállalatok); 2. terhes, ingyeváló, és vegyes kereset között a).

II. A' vállalat oka b) sokat nyom. Mert a' csereféle kötésben két visszonzos vállalat vagyon, mellyek akképpen összefüggnnek, hogy visszonzosan a' mi az egygyik vállalatnak a' tárgya, ugyan az a' másiknak az oka; p. ok. adásban-vevésben az egygyik árú-jóságát adgya, a' másik pénzét; ezek tehát a' vállalat tárgyai; de amaz a' jóságát pénzért, emez pénzét a' jóságért adgya, és ingyen adni egygyikök sem akar. Ha tehát az eladó maga ígérétét nem tellyesítheti, p.

ok. mivel az eladott paripa elveszett, vagy másé; ennek következtében a' vevő ígérete is megszűnik, és a' paripa árát nem csak fizetni nem tartozik, hanem ha lefizette, visszakövetelheti, mert ígéretének igaz oka elenyészett. — A' kegyeskedő szándék is különböző vállalatokban helyes okúl szolgálhat, p. ok. a' kölcsönadó, vagy a' ki bizodalmas kérésre más ügyét eljárás, vagy jószágát őrzés végett merő szívességből átvette (*qui mandatum vel depositum recepit*), némmelnykor a' kezes is a' nélkül, hogy valami hasznok volna, mégis köteleztetnek; mert kedvező vagy éppen adakozó akarattal a' terhet magokra vállalták.

De hol az ígéretnek semmi oka sem volna, és valahányszor a' vállalat hibás, vagy tilalmas, vagy rút okbul eredett, az alkú magában erőtlén, az az kötelezés belőle nem következik. Mert ha illik a' bizodalmas jó hitet, a' becsületes keresetet fentartani; ez a' rút vagy törvénytelen szerződésekre ki nem terjed; és akarattya ellen kötelezni, vagy éppen adakozásra szorítani senkit sem lehet. Tegyük p. ok. hogy az ígéretnek semmi oka sincs, (nem adakozás, mert az ígérő adakozni nem akart; nem haszonváltás, mert viszszonos hasznót a' vállalkozó nem nyert, nem is nyerend); ha mind a' mellett kénytelen volna ígéretét tellyesíteni, már akarattya ellen adakoznia kellene, a' mi tőrhetetlen és a' becsületes keresettel össze nem fér c). Ha tehát más okom az ígéretre nem volt, mintsem hogy vonakodó de bevallott adósom a' kölcsön adott vagy letett jószágomat visszaadgya, vagy hogy bűnbe ne keveredgyen; igaz ok hiánya miatt a' szerződés foganatlan.

a) *Contractus alii sunt permutatorii, s. quaestuarii, synallagmatici; alii liberales s. benefici. Et ipsae*

acquisitiones in onerosas, gratuitas et mixtas dispescuntur.

b) Figyelmezní kell, hogy a' tartozások és a' vállalat okait össze ne zavarjuk. *Obligatio num causae sunt: contractus, delicta et aliae causarum figurae; distinctae vero sunt causae contrahendi.* Tartozás okai lehetnek: kötés, büntett, és másféle okok; vállalat oka pedig vagy kereskedő vagy adakozó szándék.

c) Az ilyen esetek többnyire csalás vagy erőszak, vagy tévedés által keletkeznek; de nem mindég, p. ok. ha valaki tisztviselőnek csak azért, hogy hivatalában eljárjon, egyébaránt szükség nélkül, magát lekötöltezte.

300. §.

További fejtegetés.

Megtörténhetik, hogy szigorúbb törvény szerint valamelly kötésnek ereje fogyatkozik, (p. ok. szertartás hiánya vagy kiskorúság, nem különben elavulás vagy elvető bírói ítélet miatt), de az adós tartozását elismeri, és új kötésre lépven azt megerősíti, vagy átváltoztatta; ilyen esetben az első köteleesség, mivel természetes igazságra támaszkodik, a' második újabb vállalatnak elegendő és helyes oka lehet. — Hasonlóképpen, midőn a' végintézkedés p. ok. szertartás hiánya miatt félre vethető lett volna, de az örökös tisztelve őse bizonyos akarattját azt mindenben elfogadta, és tellyesíteni kívánta; a' tisztelet elengedő okúl szolgálhatott, hogy ha p. ok. száz akó bor helyébe négy száz forintot kötelezett, fizetni tartozzon.

A' kívül magam hálát várhatnék, munkája bérét mégis tölem követelheti, mert hála-oka lemondásra őtet nem kötelezi. Ellenben a' szerződés, mellyel magam hív szolgálatokat jutalmazni kívántam, hála-okánál fogva meg áll, mert magamat adakozva is kötelezhetem. De mit mondgyunk, ha gazdag úr maga

vagy felesége, gyermeke veszedelmében, p. ok. tűz- vagy víz-inségben minden javait oda ígérve mentésért esedezett, és mentő találkozott? Kétségtől az ígérő háborodását számba venni, és túlragó szavait illő mértékre leszállítani kellene.

Midőn a' vállalat oka csak tévedés volt, p. ok. az előadott végintézet elejénte valónak tartott, de már tudjuk, hogy ál koholmány; az innen eredett alkú igaz ok hiánya miatt semmivé lesz; mert hibás véleményből származott ál ok csak annyi mint semmi ok. Hasonlóan, midőn fia jelentett kihágásai miatt az apa kár fejében száz forintot ígért, ha fia ártatlannak találtatik, fizetni nem tartozik.

Azonban, hogy a' vállalat okát a' kötelező levél említse, nem szükséges; és a' beírott színek (*facta, falsa causa*) sem ártana; csak az ígéretnek egyéb és való oka legyen. Mert a' kötelezés a' vállalatból ered; nem a' levélből, mely csak bizonyoságul szolgál. És némelykor a' felek indító okaikat palástolni kívánják. Azért a' bevallott ígéretre feltehetjük, hogy igaz oka nem hiányzik, színek említését is elnézhetjük, p. ok. a' ki ezer aranyot kötelezett, mintha kölcsön vette volna, igazán pedig, hogy rokona becsületét mentse, vagy adósságait lerója; kétségtelenül tartozik.

Nem különben a' szerződő személyét is titkolni lehet, p. ok. hogy más legyen a' vevő vagy a' hitelező, más a' ki maga nevét a' levélbe iratta, és ezt később az igaz vevőnek, hitelezőnek átengedi. A' szerint, a' mi történt, az átengedő személyében kötelezés oka nincsen; de magára az alkúra tekintve, annak oka nem hiányzik, és az adós tartozása sem változott; azért az óvakodások (*cautiones*), p. ok. kezes-

ség vagy betáblázás az átvevőnek (*cessionario*) tellyes mértékben használnak.

Tilalmas ok semmivé teszi p. ok. a' kötelezést, melly tiltott játékból ered; és minden ígélet, mellynek czéllya: törvénytelen vagy gonosz tett bére (jutalma) volna, már annál fogva tilalmas rút okból származik és foganatlan; (p. ok. arra tett ígélet, hogy valaki feleségét elűzze, hogy rémítő ál híreket terjeszsen, kútakba mérget hánnyon, gyújtogasson). — De törvényes tettek eránt is történhetik helytelen szerződés, p. ok. eljegyzésnél olly bánat pénzre, melly az ígértőt illendő szabadságátul azonnal megfosztaná; szükséges tehát hogy a' bíró más mértéket találjon, melly a' kötelezés okán túl ne vágjon. Nem illelne, sőt mondani lehet, hogy becsülettel össze nem fér, kialakult bér tekintetéből házasságot szerezni, kivált ha szülő, gyám vagy rokon tenné; vagy házi szövetséget kötve mindgyárt a' válasrul is gondoskodni. A' bíró tehát az efféle kötésekét méltán elvethetné. — Kötelességét tellyesíteni, hivatalában eljárni, büntül tartózkodni mindenkinek nem csak szabad; hanem kell is; de becsület ellen volna ilyenekért jutalmat követelni vagy venni; és mivel a' törvény oltalma gyalázatos kérésekre nem illik, ezeket a' bíró kénytelen volna félre vetni.

Áll-e az adakozó ígérete, ha törvénytelen, vagy rút gonosz tett jutalmára szolgál? p. ok. ha lázzító beszédek, írások miatt, vagy más bűnben mutatott bátorság, ravaszság tekintetéből történt. Illyen ok a' múlt időbe tartozik, nem is feltétel, hanem inkább vélemény és indító ok, melly rendszerint a' szerződés erejére ki nem hat. Erre nézve tehát sokan azt gondolhatnák, hogy az említett okokat számba venni sem kell, (*causas moventes pro non adjectis habendas esse*).

De nyomosabb az : hogy a' gonosz tett jutalmat nem érdemel, legalább nem törvény és bíró segedelmével, habár a' követelő maga részéről kész volna a' törvénytelen okot mellőzni, vagy éppen rosszsallani. Csak hogy maga elkövetett gonosz tettét, vagy károkozás véleményét nem titkolja, sőt bíró és törvény elejébe viszi; már ez is tűrhetetlen vakmerőség, és fékezést kíván. De hol az adakozás oka említve nincsen, illőbb a' gyűlöletes gyanúnak helyt sem adni*).

*) Lehet-e az átadott ajándékot visszavenni, másutt láttuk.

301. §.

A' kötések magyarázatáról.

A' magyarázat közönséges szabásai a' kötésekre is illenek. Ha tehát lehet, a' kötés különböző részeit úgy magyarázzuk, hogy törvényes hatások legyen, és minden képtelenséget, minden ellenkezést eltávoztassunk. Különösen a' kegyeskedő ígéretnél, melynek értelme kétséges, a' terhet inkább enyhíteni kell; haszonváltó szerződésnél pedig az egygyenlőséget fentartani. És midőn ígéretét az egygyik szerződő éppen nem tellyesíti, vagy nem úgy, a' mint illik; azért a' kötés rendszerint erejét nem veszti, hanem a' vonakodót elvállalt kötelezésének tellyesítésére törvényes úton szorítani lehet.

302. §.

Feltételekről.

I. A' kötelezés nem ritkán elhalasztó vagy szüntető **FELTÉTELEL** jár. De valóságos feltételnek csak

a' jövődöbéli bizonytalan esetet mondhatni; nem tehát azt, a' mi magában szükséges, vagy a' mi a' múltban vagy jelenben fekszik.

Lehetetlenség feltéve (p. ok. „ha meghalt öcsémet feléleszted“,) az ígéretet semmivé tenni; ki-zárva pedig (p. ok. „ha csak a' Duna vize horrá nem válik“) hatás nélkül volna; valamint hatástalan, a' mi szükségképpen elkövetkezik (p. ok. „ha csak ugyan télen rövidebb napok jönnek“).

Múlt vagy jelen eset a' kötést függővé nem teheti; hanem az ígéret azonnal vagy üres vagy foganatos. — A' sem feltétel, a' mi az alkúnak benső valóságánál fogva szükséges vagy természetes része (*ea, quae in contractu, ut vulgo dicunt, essentialia vel naturalia sunt*), úgy hogy szó nélkül is magától megállana, (p. ok. eladásnál: „ha a' jószágot hiány nélkül átadod, vagy ha szavatosságot vállalsz; ha árát lefizeted, vagy ha egyebet nem követelsz“).

Törvénybe ütköző gonosz vagy becsstelen feltétel (p. ok. „ha ál-levelet költesz, ha barátozat meggyalázod“) szinte a' kötelezést megsemmisítené. Ellenben törvénytelenység eltávoztatása, büntetése a' jó renddel igen is össze fér; tehát ilyen kötelezés: „ha törvény ellen vétenék, p. ok. ha a' bíró parancsolattyára meg nem jelennek, száz forinttal bűnhődgyek“, tellyes erővel bírna.

Nem kötelező pedig az ígéret, melynek tellyesítésére a' vállalkozót szorítani nem lehet. Ilyen feltétel tehát: „ha magam akarom“, mivel a' kötelezés valóságával ellenkezik (*substantiam obligationis evertit*), az alkút üressé tenné; de nem ez: „ha más valaki p. ok. feleségem vagy öcsém is megegygyezik“. — Más ha így nyilatkozott: „mikor magam akarom“; mert ez nem feltétel, hanem csak idő-szabás, józanúl

magyarázva annyi mint : „a' mikor illik“, a' mit jó lélekkel (*boni viri arbitrato*) a' körülmények szerint elhatározni nem lehetetlen.

IL. ELHALASZTÓ feltétellel (*suspensiva conditio*) a' kötelezés ugyan bizonytalan; de az örökösökre mégis átszáll; és időközben a' vállalkozó maga semmit sem tehet, hogy a' feltétel ne valósúllyon; különben elégtétellel tartozna; sőt a' hitelező, mikor kívánatos, biztosítást is követelhet. A' vevő pedig, míg a' feltétel függőben vagyon, a' jószágot csak úgy bírhattya mint másét; a' miből következik, hogy ha ez kezében merő baleset által elvész, a' kár nem őtet hanem az eladót illeti; sőt a' vevő, ha netalán a' jószág árát lefizette volna, még ezt is vissza követelhetné, mert maga vétke nélkül nem vesztetheti. Ilyen eset elő állhatna p. ok. mikor a' vevő eddig a' jószágot kölcsön vagy bérlet vagy zálog fejében bírta, és magának az eladó ellen pénzbéli követelése lévén ezt a' jószág árába beszámította. Egyébként pedig midőn az elhalasztó feltétel ellenére az eladó jószágát azonnal a' vevőnek átadta, e' pedig az árát lefizette; ilyen esetben illőbb az alkudozók szándékát abból magyarázni, a' mit tettek, és a' feltételt szüntetőnek venni, akárminő szavakba ruháztatott.

Más kérdés támad, midőn a' feltétel tellyesedik, vissza jár-e az alkú első keletkezése idejére? P. ok. „ha bátyam pesti házát nekem hagygya, budai szőlőm 2000 forintot a' tiéd“, így történvén az alkú pünkösdkor, nem sokára szüret után a' pesti ház csak ugyan reám szállott; a' szőlő tehát a' vevőé; de kié a' szüret? c). — Tétovázás nélkül mondhatni, hogy ha az ellenkező világosan kikötve nem volt, a' vevő csak a' szőlőt követelheti, nem a' szüret hasznát; és általában valamint az alkú előbb erőre nem
jut,

jut, mintsem az elhalasztó feltétele tellyesedik; úgy megerősödve vissza nem hat; mert az alkudozók szavaibul ilyen szándék nem következik, és kétes esetekben a' vállalkozó terhét súlyosabbá tenni nem illik, nem szabad.

III. SZÚNTETŐ feltétellel (*resolutiva conditio*) az alkú azonnal foganatos, az átadott jószág már a' vevőé, ötet illeti mind a' jövedelem, mind a' kár; és ha a' feltétel be nem áll, az alkú örökre megerősödik; beállva pedig az alkút felbontya, úgy hogy a' vevő köteles a' jószágot vissza adni; sőt az időközben szedett jövedelmet is, ha csak a' jószág árát le nem fizette, mert úgy az alkú mintegy zálogra fordulna; vagy ha másképpen az alkú szavai ellenkező szándékot nem mutatnak.

Mit mondgyunk az ingó jószágrul, ha időközben azt a' vevő elidegenítette, a' mire ugyan hatalma nem volt? — Efféle szavakbul: „viszszaadod, vissza követelhetem“ úgy látszik, csak személyes tartozás, tehát kárpótlás következne; és abbul hogy a' jószág a' vevőé volt, igen természetesen folya, hogy intézkedése tellyes erővel bír. Mindazonáltal helyesebb az állítás: hogy a' jószág nem egyedül a' vevőé volt, hanem egyszersmind az eladóé, sőt előre tudni sem lehetett, kié lesz végképpen. Ebbül pedig annyi következik: hogy a' vevő maga egyedül nem intézkedhetett. De az is bizonyos, hogy az eladó maga igazságát inkább fentartani kívánta; és azért szörszálat hasogatva, a' szavakon akadozni nem kell.

IV. BEÁLL a' követelő feltétel (*affirmativa conditio*), ha tellyesedik, az az: minekutánna azon eset vagy tett, melly kívántatott, végbe ment; az óvakodó pedig (*negativa*), ha már bizonyos hogy nem tellyesedhetik. Magában is világos, hogy akár

bizonyos helyre, időre, vagy személyre szorított, akár többes feltételben a' terhelt fél maga nem tá-
gíthat.

a) Római törvény szerint az elhalasztó feltétel, ha csak a' vállalkozó akarattján nem fordul, tellyesedve az alkút viszszavinné azon napra, mellyen keletkezett; és így az eladó kénytelen volna a' szedett hasznót kiadni. *l. 4. pr. §. 11. de peric. et comm. l. 11. §. 10. quod vi aut clam. c. 16. C. de aot. emt. etc.*

303. §.

Egyéb mellék szabásokról.

I. Lehet a' kötelezést bizonyos NAPRA kitűzni, vagy bizonyos NAPIG időt engedni, p. ok. hogy adóságotam Sz. György napján fizessem, vagy Sz. György napjáig. Mind a' két esetben elhalasztva csak a' fizetés vagyon; a' kötelezés pedig azonnal erőt nyert, és kétségtelenül az örökösökre átszáll. — De ha bizonytalan, elérjük-e a' kijelelt napot vagy nem, (p. ok. „azon nap, mellyen huszonnégy esztendő lesz, tőlem ezeret kapsz“; vagy : „azon nap mellyen házassodol, mellyen hivatalba lépsz, kertem a' tiéd lesz“); ilyen időszabás feltétel erejével bír; nem pedig halálunk napja, mellyről bizonyos hogy elérjük, bár nem tudjuk hogy mikor. A' ki tehát ezeret ígért „ha meghal“, már bizonyosan tartozik; és igaz ugyan, hogy a' fizetést elhalaszthattya, de fizetni határnap előtt is lehet; és a' ki teszi, fizetését helytelennek nem állíthattya (*non indebitum solvit*), viszsza sem követelheti. Ellenben a' ki tévedésből azt fizette, a' mi feltételtül függ, és annál fogva még bizonytalan adóság, csak ugyan helytelenül fizetett és pénzét viszsza nyerheti.

II. FOGLALÓ (*arrha*) magában csak j e l ü l

szolgál, hogy az alkú meg lett, vagy biztosítással, hogy a' felek azt annál inkább megtartsák; mert ellenkező esetben a' foglalt az a' ki adta, elveszti; a' ki vette, kétszeresen megtéríti. Sőt ha evvel a' követelő meg nem elégszik, az alkú tellyesítését, vagy hol e' már az adós hibája miatt lehetetlen, minden kára, rövidsége megtérítését kívánhattya. Ha pedig az alkú végbe ment, akkor a' foglaltó visszajár, vagy a' kikötött fizetésbe beszámíttatik.

III. Külömbözik a' BÁNÁS DÍJA (*arra poenitentialis*), p. ok. nagyobb árveréseknél, vagy bérléseknél. Evvel a' vállalkozó még visszaléphet, csak hogy a' bánás díját veszti vagy fizeti. De minekutánna valami tettevel az alkút megerősítette, már el nem állhat. És abbul, hogy a' vevő magának a' bánást fenntartotta, még nem következik, hogy az eladónak hasonló szabadsága legyen.

IV. SZÓSZEGÉS DÍJÁVAL (*vulgo : vinculum s. poena conventionalis*) akárminő ígéretet biztosíthatni; de főképpen arra illik, hogy a' vállalkozó ezt vagy amazt teszi vagy nem teszi, hol t. i. szószegés esetében az okozott rövidség becsültetése bajos volna; nem különben, ha más tettét ígérem, vagy a' vállalkozó ígéretét más hasznára elfogadom, p. ok. „barátom a' szöllődet ezer forinton megveszi“; vagy : a' szöllődet barátomnak ezer forinton eladod“; magában mind az első, mind a' második ígéret üres volna; de szószegés díját hozzá vetve, (p. ok. „ellenkező esetben húsz aranyat fizetsz“), már így az alkút üresnek mondani nem lehetne. — De törvénybe ütköző, vagy erkölcstelen ígéretet a' szószegés díja sem erősítheti, p. ok. hogy történhető sérelmét a' szerződő be ne panaszollya.

Egyébaránt szószegés díja nem csak pénz lehet,

hanem akárminő más jószág, és a' fő adósságot is meghaladhattya, csak uzsorát ne palástollyon. Örökösökre a' kötelezés átmegy, és ereje rendszerint abbul áll : hogy a' hitelező akár a' főigéret megmaradását és tellyesítését, akár a' szószegés díját követelheti ; mind a' kettőt pedig csak akkor, mikor az alkú világosan úgy szól, vagy legalább arra czéloz, p. ok. az adós 20 arany díjával magát kötelezte, hogy Sz. Mihályig fizet ; ezt az alkudozók nem úgy értik : hogy az adós vagy a' fő adósságot fizesse, vagy a' 20 aranyat ; hanem 20 aranyat a' fő adósságon felül. De mikor a' fő ígéret magátul (az adós vétke nélkül) megszűnik, p. ok. az eladott paripa időközben elveszett, ebben semmi szószegés nincsen, és azért díját sem követelhetni. Ha pedig a' szószegés díja lehetetlenség ; ez ugyan foganatlan, de a' fő ígéret azért el nem vész.

304. §.

A' kötések hatásáról.

A' törvényesen keletkezett el sem enyészett kötések becsülettel, jó lélekkel tellyesíteni kell, megtartva nem csak a' mit világosan kialkudtak, hanem azt is a' mi helybéli szokás vagy a' dolog mivolta szerint egygyütt jár, és szó nélkül is áll, (*quae tacite intelliguntur*), p. ok. ha ki lakást fogadva kikötött bérét azonnal egygy egész esztendőre lefizette, de hat hónap telével a' házbul kiszorúl, mert leégett, természetes hogy a' bér fele részét visszazanyeri ; a' ki pedig szokott idején kiköltözik, egy pár napi türedelmet várhat.

De midőn a' kötésből visszazonos tartozások erednek, a' ki annak tellyesítését kívánja, szükséges,

hogy maga részéről is eleget tegyen, vagy legalább készségét mutassa; mert egyébként ellene vetni lehetne, hogy a' szerződést maga megszegte (*exceptio non adimpleti, vel non rite adimpleti contractus*, hogy ígérte magát maga sem tellyesítette, vagy nem jól tellyesítette).

Továbbá külömbség vagyon a' szerint, a' mint az alkú vagy jószágrul vagy cselekvésről szól. És I-ör ugyan a' jó sz á g vagy mindenképpen bizonyos lehet, vagy csak nemére, mennyiségére nézve (*res in specie, vel solum in genere vel per quantitatem obligata*); és az ígérte oda mehet: hogy a' jószágot vagy sajátul (örökbe) adgyam, vagy másképpen, p. ok. zálogul vagy bérbe; vagy csak némi szabadságot engedgyek, p. ok. fáizást, legeltetést, átjárást. Adni megcsorítás nélkül és ingó jószágra nézve magyar nyelven is azt jelenti: jószágot a' vevő sajáttyává tenni a); átadás pedig a' jószág birtokára tartozik, tehát valakinek a' jószágot átadni annyi, mint ötet birtokba hocsátani, megengedni, hogy a' jószágot birtokába vehesse; végre szabadságot adni csak engedelem, (türedelem); de használatra oda adni vagy oda hagyni már átadást is kíván, p. ok. kölcsön vagy bérbe adásnál.

Midőn bizonyos jószág vagy abból bizonyos mennyiség van kikötve, az ígérő ugyan avval tartozik, és árát vagy más jószágot ajánlva nem szabadul. Ha pedig a' jószág csak neme és mennyisége, minősége szerint bizonyos, rendszerint az adós választhat, mert kötelezését ok nélkül súlyosabbá nem tehetjük. De ha mennyisége is vagy minősége bizonytalan, p. ok. a' vállalkozó bort ígért, de mennyit és minőt, vagy mondva sem volt, vagy már senki sem tudja; ilyen esetben kötelezés vagy éppen nem keletkezett, vagy

bizonytalansága miatt elenyészlik; ha csak a' számba vehető körülmények igaz mértéket nem nyújtanak, p. ok. ha tudgyuk, hogy az ígéret jutalom fejében történt, tudgyuk az érdemet, e' szerint józanul ítélve a' hiányt pótolni lehetne.

II. A' ki magát cselekvésre kötelezte, p. ok. árú-szállításra, tartozik ugyan azt, a' mit ígért végbe vinni, és egyebet ajánlva tartozásait le nem rója. De mivel az elszánt makacsságot legyőzni nem lehet; végre a' késeделmes vállalkozót csak arra szoríthatjuk, hogy az okozott rövidséget fizetve pótollya. Azonban ebből nem következik, hogy tartozása megváltható (*disjunctiva s. alternativa obligatio*), mert igazság szerint szabad választása nincsen b), és ha ígéretét maga vétke nélkül nem tellesítheti, p. ok. a' szállítást beállott vízáradások miatt, kárpótlással sem tartozik. Egyébaránt midőn a' vállalkozó, p. ok. a' fogadott munkás köteleességét elmulasztja, természetes, hogy a' megszorúlt fogadó mást kereshet, és hogy kárát azon a' ki okozta, megveheti. Többsnyire ezen az úton mind a' rövidség, mind az elégtétel terhe is alább száll. Ha pedig a' vállalkozó hibát ejtett, p. ok. az építő mester nem az alkút, hanem önnön kényét követte; ilyen esetben a' vállalkozó nem csak mindent helyre igazítani tartozik, hanem az okozott rövidséget is tellesen pótolni.

a) *Dare significat rem accipientis facere; tradere vero rei possessionem transferre, ut creditor eam habere valeat, e. g. in pignore; praestatio usus interdum solam patientiam, saepius etiam traditionem exposcit, velut in locatione, in commodato.*

b) A' nehézség csak a' terhelő ítélet végrehajtásában fekszik, és innen következik a' pótoló fizetés.

305. §.

Áll-e a' szerződés magunk nevében más hasznára?

A' kötés rendszerint csak a' szerződőket illeti. És valamint akárki csak maga tette által köteleztetik, úgy hitelezővé is csak magát teheti. Onnan ered a' közmondás: „*res inter alios acta aliis neque nocet, neque prodest*“, — a' mit mások tettek, semmi közöm hozzá, belőle sem károm, sem hasznom a).

Magam nevében tehát más hasznára hiába szerződnek; ha p. ok. Mihály nekem ígérte, hogy Péternek száz aranyat ad, sem Péter nem követelheti, mivel nékie az ígérő magát le nem kötötte; sem én nem, mivel a' dolog hozzám nem tartozik. Másképpen áll a' kérdés, midőn az alkúban magam haszna is megfordul; p. ok. ha Péternek magam 100 arannyal tartoztam, és ezt Mihály magára vállalta, semmi kétség hogy a' szerződés foganatos. Nem különben magam adóssával úgy egygyezhetek, hogy számomra másutt vagy holtom után özvegyemnek, örökösöimnek fizessen. — Sőt egyébként is, a' ki maga vállalkozik, feltétel gyanánt kikötheti, hogy alkútársa másnak adgyon; p. ok. házamat eladva kiköthetem, hogy a' vevő Péternek évenként száz forintot fizessen, bár magam Péter adósa nem vagyok. Ez palástolt adakozás lehet; mellyet elfogadás után vissza vonnom sem szabad. — Ha pedig magam viszszenos kötelezést nem vállalva mégis végbe vinni akarom, hogy más ígérete másnak használlyon; ezen czélomat is elérhetem, ha magamat az alkúba részesítem, p. ok. magamnak szószegés díját (*vincularem poenam*) kikötve b).

Egyébaránt a' kötések rendszerint mind a' hitelező mind az adós részéről az örökösökre átszállanak,

azon eseteket kivéve, mellyek egészen személyes tekinteten fordulnak.

Továbbá midőn valaki mint biztos, apa, gyám vagy gondviselő más nevében szerződik, hivatalából következők, hogy az alkú foganatos. Végre lehet követeléseket másra átruházni, másnak átengedni; de ezekről bővebben másutt szözlünk.

a) Nem különben : „*obligationes ossibus (personarum) inherenti*“; — Ember ígérete csontyába nő.

b) Példák : 1. Magamnak és Pálnak, de ennek tudta nélkül, a' bátyám száz aranyat ígért; ki követelheti? — Csak magam.

2. Pálnak megígérttem, hogy öcsesétül Mihálytul a' száz forintot, mellyekkel tartozik, nem követelem; lesz-e azért Mihálynak, ha megkeresem, törvényes ellenvetése? — Nem lesz.

3. Pál magára vette, hogy baráttya Mihály száz ezeren házat nekem adgya, és erre Mihály csak ugyan hajlandó; de van-e már ellenem keresete, hogy a' házat megvegyem? — Nincs.

4. Kikötöttem, hogy a' vállalkozó ezer forintot feleségemnek, fiamnak, bátyámnak adgyon; lesz-e követelésem? — Lesz, ha az ígéretet magam haszna tekintetéből fogadtam, p. ok. mivel bátyám után öröklök.

306. §.

Gonoszságrul és vétkes gondatlanságrul.

A' kötések bizodalmas természete kívánnya, hogy az ígérő minden vállalkozásban, és annak tellyesítésében nem csak tiszta jó szándékkal, hanem olly figyelemmel is eljárjon, minő a' vállalathoz illik, és hogy különben az okozott rövidséget pótolni tartozik. A' rosszsz akarat GONOSZSÁG (*dolus*); a' köteles figyelem elmúlasztása VÉTKES HIBA vagy GONDATLANSÁG (*culpa*) volna.

Gonosz tehát a' vállalkozó, ha ártó szándékkal, az az : tudva és akarva, kárt tett, akár nyereszke-
dés vagy harag, akár más ok ösztönéből a); és go-
nosz tettéért mindig felelős annyira, hogy mentes-
séget előre ki sem köthet; mert ez becsülettel, józan
erkölccsel össze nem fér b). — Más ha később
kárra felelt egygyezkedik; ebben botránkozás oka
nincsen.

Vétkesnek mondhattuk a' vállalkozót, ha go-
nosz szándék nélkül, de a' köteles figyelmet emulaszt-
va kárt okozott; más szavakkal : midőn hatalmában
és köteleességében állott más kárát eltávoztatni, de
nem távoztatta c). A' vétkes vád alá esik, mivel fi-
gyelemmel tartozván ebbéli köteleességét nem telje-
sítette. De a' sokféle ügyek között különbség is va-
gyon. Némelyekben a' közönség és figyelemmel
megelégszünk, avval t. i. mellyet józan gazdáknál ta-
pasztalunk; vagy az ígérő szokott figyelmével, av-
val t. i. mellyel ő rendszerint maga saját ügyeiben el-
jár. Máskor pedig teljesebb és feszült figyelmet
kívánhatni, hogy a' vállalkozó legkisebb hibájáért,
mulasztásáért is feleljen. E' szerint különbség va-
gyon mind a' figyelem, mind a' vétkes hiba és gon-
datlanság fokaira nézve. De ide (a' közigazság köré-
be) mindég csak a' következő két kérdés tartozik :
1) van-e vétkes hiba, gondatlanság elkövetve? és ha
van, 2) mi a' következése.

Az első kérdés onnan függ, hogy minő figyelem-
mel tartozott a' vállalkozó; mert az ügyek különbsé-
ge szerint megeshetik, hogy hibáját vagy gondatlan-
ságát itt vétkesnek találjuk, másutt nem. Feltéve
tehát hogy valamit elmulasztott, még arra is kell te-
kintenünk, vallyon köteleességében állott-e, hogy a'
dologra nagyobb figyelmet fordított, mint sem fordít-

tott. Ezt pedig vagy az alkú mivolta, vagy a' törvény vagy végre a' szokás kimutattya. Ha kötelességében volt nagyobb figyelemmel járni, a' hiba vagy gondatlanság csak ugyan vétkes, egyébként nem.

Ha pedig már bizonyos, hogy a' vállalkozó vétkes hibát vagy gondatlanságot elkövetett, a' második kérdésre csak azon egygy feleletünk vagyon : hogy az okozott rövidségért a' vétkes felelni tartozik, az az : eleget tenni; a' kárt, rövidséget pótolni; különbség nélkül, akár pajkosság vagy hanyagság, akár ügyetlenség, tudatlanság vagy gorombaság által; és akár tettel, akár mulasztással ártott.

A' figyelem fokaira nézve, mely különböző ügyekben szükséges, következő szabások állanak : 1. A' ki más barátságát használja, p. ok. valamit kölcsön vett, legnagyobb figyelemmel tartozik. — 2. Ellenben a' kegyeskedőt vétkesnek csak akkor mondhattuk, ha nagyobb gondatlanságot elkövetett. — 3. Hol mind a' kettőnek haszna fordul, p. ok. adásban-vevésben, a' józan gazda figyelmét mind a' kettőtől megkívánhattuk. — 4. Saját szokott figyelmével köteles eljárni közös ügyekben a' részes társ, és hivatalában a' gyám vagy gondviselő. — 5. A' ki más dolgába avatkozott, mely reá bízva nem volt, minden mulasztásért hibáért felelős; sőt midőn avatkozása nélkül a' dolog jobb karban állhatna, tudatlanságért is. — 6. Kissebb, nagyobb figyelmet nyilván kikötni szabad d).

Némellykor őrizet (*custodia*) kívántatik, p. ok. kölcsön adott vagy letett jószágnál; és az előadott szabások erre is illenek.

a) *Debitor doli reus esse intelligitur, si mala fide, i. e. sciens volensque (s. fraudandi animo) creditori damnum intul-*

lit, sive lucri faciendi aut iras studio, sive alia quacunque ratione ductus id fecerit.

b) *Praecedens pactum* : „ne dolus praestetur“, non valet, quia bonis moribus adversatur.

c) *Culpa debitori objici potest, si absque mala fide, at tamen omissa diligentia, qua tenebatur, creditori damnum intulit; aliis verbis: culpa reus debitor est, quatenus damnum alterius praecavere potuisset ac debuisset, non tamen praecavit.*

d) A' gondatlanság vétkes lehet kisebb, nagyobb mértékben; és innen folyik az esmeretes elnevezés : *lata, et levis (vel levissima) culpa*. De mélyebben a' dolgot vizsgálva, úgy találjuk; hogy a' fokozat erkölcsi tekintetben igen is helyes; de nem a' közigazság körében, az osztó törvényben. — E' csak annyit mond : ha vétkes vagy (akár nagyobb, akár kisebb mértékben), szoros kötelességed eleget tenni. A' ki pedig sem törvényes kötelességét el nem múlasztotta, sem törvénytelen tettet el nem követett, azt ha tisztán és törvény értelmében szólni akarunk, vétkesnek soha sem mondhattuk. Nem is hihető, hogy magyarul szólva értelmes emberre ilyen képtelenséget tolni lehetne : „Tetemes károm, rövidségem a' te vétkekből származik, de mind a' mellett, hogy vétkes vagy, elégtétellel nem tartozol“. Világos tehát, hogy erre nézve a' szokott tanításban : „*culpa levis interdum non praestatur*“, hiba vagy inkább szózavar fekszik. (*Accurate loquendo vera culpa semper imputari, semper praestari debet; et ubi juris moderatio imputationem ac praestationem excludit, vera culpa non exstat. Aut quo demum jure culpa arguetur, qui damnum praecavere vel non potuit, vel non debuit? Aliquem culpa coarguere, simulque a praestatione (ergo a culpa) absolvere manifeste inconcinnum est. Id ergo teneamus: culpa solummodo aestimationem variare, sed non praestationem. In aestimatione quaerimus: utrum factum in culpam imputandum sit? factumque interdum in se (in abstracto), alias conjunctim ex persona debitoris (in concreto) judicamus, neque semper aequali severitate. Sed compertae culpa praestatio (sive culpa imputatio: reum satisfacere tenens) variabilem mensuram non recipit. Igitur gradus culpae proprie ad moralem ejus aestimationem spectant; civile momentum vero tantum eatenus habent, quatenus romana Jurisprudentia lalam culpam delicto aequiparavit, fortassis ad corrigendam vetustiore regulam, quae prius recepta in qui-*

busdam negotiis tantum dolum praestari jusserat). — Úgy van ez a' gonoszságra nézve is; mert ennek is erkölcsi tekintetben (sőt a' büntető törvényben is) különböző fokai vannak; de az elégtétel (a' kárpótlás) terhe nem változik.

307. §.

Váratlan esetekről, (és a' haszonról).

A' lekötött jószág VÁRATLAN ESET által elveszhet vagy sérülhet; de HASZNA, jövedelme is lehet. A' miből következő kérdés támad: kinek árt vagy használ a' váratlan eset? vagyis: kire háramlík a' veszedelem és a' haszon, (*periculum vel commodum*) melly a' kikötött jószágban történt? feltéve mindég: hogy az alkú tökéletes; hogy a' váratlan esetre nézve a' felek előre semmit sem határoztak; és végre, hogy a' dologban senkinek sem gonoszsága, sem vétke nem találtatik).

I. Már 1) midőn az alkúban meghatározott bizonyos jószág áll (*res in specie determinata*), p. ok. adás-vevés, kölcsön, letétel nevében, és ez a' vállalkozó vétke nélkül elvesz; a' baleset annak árt, kié a' jószág, (*casus domino nocet*), akár hitelező (követelő), akár adós (vállalkozó) legyen. De alkútársára is elhathat, p. ok. midőn adás-vevés eránt szerződtek; mert mivel azt, a' mi elveszett, adni nem lehet; arra pedig, a' mi lehetetlen, senki sem köteles; és az, a' kinek semi hibája, kárpótlással sem tartozik; világos, hogy a' vevő követelése tellyesen elenyészett. — Azonban ha más ember jószága, p. ok. a' mit kölcsön vettem, vagy nálam letétetett, nem ugyan az én vétkem, de mégis magam tette által veszett volna, árával tartoznék; mert illőbb, hogy magam tette magamnak ártson, mintsem másnak.

Mit mondgyunk a' csereféle (haszonváltó) szer-

zódésről (p. ok. adásrul-vevésről), melyben kétféle a' tárgy, (p. ok. árújóság és pénz), kétféle a' vállalat (egygy az adó, más a' vevő részére)? Lehet-e a' két ígéretet szétszakasztani, úgy hogy midőn az egygyik baleset miatt elenyészett, a' másik fen maradjon, mivel tárgya fen van? hogy p. ok. miután az eladó (jóságát vesztve) szabadult, a' vevő mégis fizetni tartozzon, vagy a' mit fizetett vissza ne követelhesse? — Úgy van ez a' római törvényben *a*). De nálunk semmi kétség, hogy az adás-vevés, és minden haszonváltó szerződés csak egygy alkú; melyben ugyan kétféle kötelezés áll, de olly öszszefüggésben, hogy mind a' kettő egymásnak oka és feltétele. Mert az alkudozók úgy vállalkoztak: „adom annyiért“; „veszem annyiért“; a' mi oda megy: adom ha fizetsz; fizetek, ha tőled megkapom *b*). És ebből nyilván következik, hogy az öszszefüggő két vállalat nem különkülön, hanem éppen csak egygyütt áll és vész. Ha váratlan eset miatt lehetetlenné, és az által semmivé lett az egygyik; azonnal szűnik egyszersmind a' másik; mivel ennek a' beállott változás után mind oka mind feltétele fogyatkozik.

2) Midőn a' lekötött jóság csak sérült, efféle baleset is csak a' jóság urának árt, akár hitelező, akár adós legyen. Tehát más jóságát az adós olly állapotban visszaadgya, a' minőben van; sőt ha olalmára valamit költött, ezt is követelheti, mert a' jóság urának hasznót szerzett. Haszonváltó szerződés pedig a' jóság változása miatt felbomlik, kivéve, ha a' hitelező úgy is elfogadgya; de akkor igazsággal kívánhattya, hogy józan becsültetés mellett a' jóság ára leszállíttasson, és így a' baleset súlya mégis a' jóság urát nyomja.

3) Hol az alkú mérték vagy szám szerint történt,

a' baleset egészen az adósra háramlik, és kötelezése mind addig, míg teljesítheti, meg nem szűnik; ha p. ok. a' tavalyi termésből 300 akó borom lévén, ebből ötöt ígertem, ha bár a' herdó, melyet arra szántam, elveszett, az alkú és a' tartozásom fenmarad, és csak akkor enyészne, ha valami baleset magam hibája nélkül, mind a' háromszáz akót felemésztette volna.

4) Ha jószágom veszett, melyet haszonra kiadnom kellene, p. ok. bérlet névében; baleset az alkúmat felbontja, mert nem tellyesíthetem. Akkor is, mikor jószágom annyira megváltozott, hogy a' kitűzött célra nem használható, alkútársam vissza léphet; vagy ha megmarad, igazsággal kívánhatta, hogy viszszonek tartozását illő mértékre leszállítsam.

5) Végre ha baleset, p. ok. betegség a' vállalkozó szolgálatját, működését megakasztja; akkor is az alkú semmivé lesz. A' ki pedig az elvállalt munka mellett akár személyében akár jószágában károsodott, a' hal esetet szinte tűrnie kell; mert nincs a' kire háríthassa.

II, HASZON neve alatt nem csak az áll, a' mire valamely jószágot használni szokás, hanem akármi-féle jövedelme, a' termés, a' tenyészet, az adózások, a' kamatok, és minden, a' mivel rendkívül is vagy váratlanul a' jószág terjedése, értéke nevededik. Már mivel a' főjószággal jár minden, a' mi hozzá tartozik, (*accessorium principale sequi solet*); egyenesen következik, hogy mikor, alkú szerint vagy más okból, a' jószágot átadni kellene, azontul kezdve minden haszon a' hitelezőt illeti; és annál fogva tartozik az adós nem csak a' mit szedett kiadni; hanem ha késedelmét helyes okkal menteni nem tudgya, azt is a' mit szedhetett volna, megtéríteni.

a) „*Periculum rei venditae statim ad emptorem pertinet. — Itaque si — — aedes totae vel aliqua ex parte incendio consumptae fuerint, aut fundus vi fluminis totus vel aliqua ex parte ablatus sit, sive etiam inundatione aquae aut arbo-*

ribus turbine dejectis longe minor aut deterior esse coeperit, emptoris damnum est, cui necesse est, licet rem non fuerit nactus, pretium solvere“ Instit. lib. III. tit. 24. §. 33. — Talán a' szójárás következtében: esto tibi 'res emptā, vel habebis rem emptā; vagy a' közbejött stipulatio erejénél fogva. De magában a' törvénykönyvben ellenkező nyilatkozás is találtatik. fr. 33. de locat. cond. XIX, 2.

ő) Terhelni a' vevőt és nem terhelni az adót súlyos egyenletlenség. Egygyenlőség okából tehát azt kellene állítani, hogy az eladó tartozik a' jószágot átadni, habár időközben a' vevő minden vagyonából kiesett.

II. SZAKASZ.

A KÖTELEZÉSEK ELVÁLTOZÁSÁRUL, VAGY SZÜNTETÉSÉRÜL.

308. §.

Másításról és újításról.

A' kötelezések elváltozhatnak, akár a' felek között, másítás, újítás (*novatio*) által; akár más valakinek beállításával, átengedés, vagy utasítás, felváltás által (*cessio, vel delegatio, et expromissio*).

I. MÁSÍTÁSRA szükséges: 1) régiebb kötelezés, mellynek ha nem is írott törvény, legalább közigazság szerint ereje legyen. — 2) Hogy annak helyébe fog a n a t t a l más új kötelezés lépjen. — 3) A' felek másító szándékokat világosan kijelentsék; mert egyébként a' régi mellett csak más új kötelezés támadna. — 4) A' másítás abból áll, hogy a' kötelezés vagy oka, vagy tárgya elváltozik; p. ok. az eddig letett jószágot kölcsön, vagy a' bérben lévő zálogul adom; a' házban más lakást veszek, vagy lakásom bére fellyebb vagy alább száll. És ez ugyan szüntető, való s á g o s másítás (*privativa, sive proprie sic dicta novatio*), mellyel t. i. az előbbi vállalat azonnal megszűnik, és helyébe más lép, mellyre az elsőtől újabb alkú nélkül sem kezesség, sem zálog, vagy más biztosítás át nem megy, a' kamatok is megszűnnek.

Ha pedig az első kötelezés fentartása mellett ahhoz csak új feltétel, vagy hely és időszabás járul, ez

bővebb kifejtés, *ÚJÍTÁS* (*cumulativa novatio*), de magyarul valóságos másításnak nem nevezhetjük. Új kötelező levél kiadásában is csak újítás fekszik, nem másítás, mely különbség a' tartozás keletkezésére nézve igen sokat nyom a).

Egyébaránt a' kötések általános szabásaibul önként folyik: 1) hogy a' ki magát nem kötelezheti, ezt maga terhével újítva vsgy másítva sem teheti. — 2) Hogy a' felek magok másra, p. ok. a' kezesre, új terhet nem róhatnak. — 3) Hogy az elhalasztó feltételeket számba kell venni; mert az első kötelezés, ha feltétele nem tellyesedik, elenyészvén, világos, hogy helyébe más nem léphet; ha pedig az új kötés felvétele nem valósodik, akkor erejét az első megtartya.

II. Kétséges vagy peres köteleségekre nézve EGYGYEYZKEDÉS a' különböző esetek szerint másításra vagy újításra fordulhat. De hol a' felek hasznán kívül még a' közjó is tekintetbe jön p. ok. házások között nyilvános akadályok eránt, vagy bűn miatt, mely tisztí vád alá tartozik, olyanokban egygyezés a' törvényes hatalom eljárását nem gátolhattya. — Számítás hibáit kiigazítani lehet, mert azt a' felek szándéka nem csak nem ellenzi, hanem inkább kívánja. És miről azok még semmit sem tudtak, p. ok. ha végintézetre nézve egygyezkedtek, és későbbben pótoló rendelés találtatik, erre az igazság ereje ki nem terjedhet. Valamint mások személyére sem, kik részt nem vettek; p. ok. a' végintézeti örökös némelly adóssal vagy hitelezővel megegygyezkedett, de későbbben a' törvényes örökösök győzve őtet az egészbul kizárják, ezek az adósságot csakugyan tellyesen követelhetik, és nem különben tőlök a' hitelező, habár az említett egygyezkedés kedvezőbb volna. — Kezes, a' fő-adósság szüntével, természetesen menekedik; de

mi-

midőn az egygyezkedés csak leszállításból áll, ez inkább elengedés (*remissio*), mintsem másítás (*novatio*); és így az adósság fenmaradt részére nézve a' kezes terhe nem enyészik. — Egyébaránt a' mit az egygyezkedésről másutt mondottunk, az ide is illik b).

a) Nevezetes példa előjön alább a' 3 §-ban.

b) 191. §.

309. §.

Az átengedésről.

A' hitelező, mennyire szabad intézkedése nagyon, maga követelését ÁTENGEDHETI, rendszerint akárkinek; csak hogy, mint másutt említettük, az idegenek magyar hazafi adós leveleit be nem vásárolhatják a). Nem is szükséges, hogy az átengedett adós (*cessus debitor*) megegygyezzen; mert az ő terhe semmivel sem nevededik. De midőn az átengedés tudtára nem esett, ő magának az átengedőnek fizetve, vagy evvel megegygyezve tellyesen menekedik; és ekkor az átvevő (*cessionarius*) maga követelését már csak az átengedő ellen intézhetné. Tanácsos tehát az adósnak a' történt átengedést hírül adni; és ezt ugyan az átengedő barátságosan is megteheti; de az átvevő részéről bírói felszólítás kívántatna, mert idegennek az adós hinni nem tartozik. Ha pedig a' jelentés végbe ment, azontúl az adós, volt hitelezőjének már hibásan fizetne; sőt midőn az átengedés, halasztó feltétel miatt, még függőben nagyon, sem egynek se másnak ne fizessen, hanem beállván a' fizetés ideje, adgya inkább azt, a' mivel tartozik, bíró kezébe, vagy vesse a' bíró rendelése alá.

Az átengedett követelés pedig el nem változik, Tehát sem egyfelől a' betáblázás, kezesség vagy e-

gyéb törvényes kedvezések meg nem szűnnek; sem ellenvetéseit, ha voltak, az adós el nem veszti; sőt magának ellenköveteléseit lévén, ezekben semmiféle rövidséget nem szenved; az átengedő tartozásaira nézve biztosítást is kérhetne, midőn illik; az átvevő tartozása pedig kölcsönös beszámítás (*compensatio*) alá esne. — És ha netalán saját ügyeiben az átvevő különös kiváltsággal bírna, mint p. ok. a' királyi Kincsvéd, vagy a' Sz. Egyház; ilyen kedvezés az átvett követelésre ki nem terjed; mert a' ki más helyébe lép, sem egyebet mint amaz, sem akárminő tekintetben többet nem követelhet.

II. A' ki maga követelését másnak adományképpen oda engedte, behajtásáért nem felelős. De mikor az átengedés kölcsönös haszonnal járt, ennek erejéig csakugyan felelni tartozik; nem csak azon értelemben, hogy a' követelés való és törvényes; hanem rendszerint arrul is, hogy behajtható. Ki lehet ezen utolsó tekintetben venni a' betáblázott adósságokat, a' mennyiben ezekre nézve a' nyilvános feljegyzések elegendő útmutatásul szolgálhattak. És midőn véletlen hal eset következése, hogy az adósság elvész, abbéli kárát az átvevő csak maga viseli, mert a' hal esetet senki sem pótollya (*casum nemo praestat*); kivéve ha ezt is az eladó világosan magára vállalta volna. Végre hiában panaszkodna, kinek vesztesége csak maga késedelméből vagy akárminő hibájából származik; ha p. ok. idején az adósságot fel nem mondta, vagy be nem hajtotta; vagy mikor lehetett, biztosításul nem gondoskodott.

III. Egyébaránt átvinni, átengedni lehet nem csak a' kötésekül, hanem akárhonnán eredő követeléseket; sőt akárminő keresetet, kivéve mellyek egyenesen a' személyhez vagy vérhez kötve vannak b).

a) 53. §. — Ide vonni lehet azt is, hogy a' perbéli kereset részét, (*ali*) *quotam (partem) litis*, az ügyvéd magáévá nem teheti; a' miről még másutt. — Gyám is vagy gondviselő méltán gyanúba esne, ha az árva adósságait magához vonná.

b) P. ok. Dec. 51. 52. *Divis. success.*

310. §.

Beálló új adósrul.

I. Az adós maga helyébe néha más adóst állít, ki helyette fizessen (*delegatio s. assignatio*); és feltéve, hogy a' felek törvény rendgye szerint megegygyeztek, új kötelezés támad, melly az előbbit megszünteti. Az elváltozásnak három része vagy on; 1) a megbízás (*mandatum*), mellyel az adós maga hitelezőjének új adóst állít, (hitelezőjét más adóshoz utasítja). — 2) További megbízás, a' beállított adós ellenében, hogy fizessen; a' mi kivált akkor helyén van, mikor ez a' megbízónak a' nélkül is adósa; hol tehát a' megbízó maga adósának csak más hitelezőt ad. — Végre 3) az új kötelezés a' megbízott (az utasított) hitelező és a' megbízott (az utasított) adós között.

Világos, hogy a' ki nem adós, a' beállítást elfogadni nem köteles. Ellenben a' ki adós, ha terhe súlyosabbá nem válik, ok nélkül vonakodna; és éppen úgy, mint az átengedett adós, fizetni tartozik. — Ha pedig akármilyen okból akármilyen a' megbízást elfogadva magát fizetésre kötelezte, már ígéretét vissza nem vonhatta; de a' mennyivel többet fizetne, mintsem a' megbízó tőle követelhetett, arra nézve térítő keresete támadna.

A' megbízott hitelező köteles maga részéről óvatosan eljárni; és ha volt adósának már nyugtatót is

adott, vagy kötelező levelét visszaszolgáltatta, úgy emez tellyesen menekedett, és ellene többé a' hitelezőnek pótoló keresete sincsen; kivéve mindég csak vagy tévedés vagy más efféle okok ellenvetését.

II. A' ki más ember adósságát annak felmentésével magára vállallya, azt FELVÁLTÓ ADÓSNAK nevezni lehet (*expromissor*). De az első adós tellyes felmentésére nem csak a' felváltó új adósnak, hanem a' hitelezőnek is tökéletes megegygyezése kívántatik, mert egyébként az ő követelése rosszszabó adósnál könnyen elveszne *a*). Az adós nyilatkozása pedig, mikor ő reá csak haszon háramlik, nem szükséges; ellenben terhelő feltételek az ő akarattya nélkül nem állhatnak.

Szembetünő, hogy a' kezesség és felváltás között különbség vagyon; mert a' kezes csak pótolóképpen tartozik; a' felváltó adós pedig maga egyenesen a' régi adós helyébe áll. Kétes esetben tehát, mivel a' vállalkozó terhét emelni nem illik, inkább kezességet érthetünk, mintsem felváltást.

Van-e, megbízáson kívül a' felváltó adósnak térítő keresete? — Ha csak adakozó szándékát nem jelentette, ügyviselés fejében igen is, mennyire t. i. az első adós, terhétül menekedve, gyarapodott.

a) Csel itt is, mint mindenütt, az alkút semmivé teszi; és függő feltétel az erejét megakasztja.

311. §.

A' fizetésről.

A' kötelezések szüntető okai között első helyen áll a' tellyesítés, a' FIZETÉS, értve, hogy a' hitelező maga kielégítését éppen avval nyeri, a' mi kikötve

volt a). Erre nézve következő kérdések támadnak: ki fizethet és kinek? mit és hogyan? mikor és hol?

I. A ki maga vagyónárul szabadon nem intézkedhetik, p. ok. kiskorú, vagy zár alatt lévő pazarló, rendszerint ugyan fizetésekre nézve is gyámjatul vagy gondviselőjéül függ; mindazonáltal ha igaz adósságot fizetve sem magának sem másnak, p. ok. egyéb hitelezőinek, nem ártott, azt helyben hagyni lehet. Ellenkező esetben pedig a' gyám vagy gondviselő kötelessége volna a' fizetést visszakövetelni. Ha idegen fizetett, akár az adós tudtával, megegyezésével, akár a' nélkül, de fizető és mentő szándékkal, az adós csakugyan szabadúl. Sőt midőn az adós kívánja, vagy midőn az idegen saját haszna tekintetéből ajánlkozik, p. ok. hogy a' lekötött jószág (*hypothecae*) eladását eltávoztassa, melyből maga kielégítését reményli; ilyen esetben a' hitelező szinte köteles a' fizetést idegentől is elfogadni; mert rövidséget nem szenved, és ellenkezésre semmi helyes oka nincsen; sőt igen is illik, hogy az ajánlkozóknak törvényes óvakodását akaratoskodva meg ne hiúsítsa. A' mellett, ha kívántatik, a' hitelező köteles az idegen fizetőnek maga követelését átengedni, de a' fizetőnek, mint ügyviselőnek, a' nélkül is térítő keresete van.

II. Fizetni lehet nem csak a' hitelezőnek magának; hanem felhatalmazott vagy megbízott emberének is. Ügyviselőnél, ha megbízás nélkül járt, a' hitelező részéről vagy későbbi jóváhagyás kívántatna, vagy az ő hasznára történt befordítás. A' ki pedig gyám vagy gondviselő alatt áll, annak az adós helytelenül fizetne, és csak annyiban szabadúlna, mennyiben a' fizetésnek fenmaradt hasznát kimutatná b). Hasonló helytelenség bírói letiltás ellenére fizetni; mellynek követ-

kezésében a' tiltakozó rövidsége igen könnyen az óvatlan fizetőre súlyosodik.

III. Fizetni azt kell, a' mi kikötve volt és egyebet sem a' hitelező nem követelhet, sem az adós fel nem tolhat. — Ha mégis a' felek fizetés válttságában (*datio in solutum*) megegygyeznének, ez haszonváltó új kötés volna. — Rendszerint a' hitelező részfizetéseket sem köteles elfogadni. Ha pedig az adósnak többféle tartozásai lévén a' történt fizetések beszámítása eránt kérdés támad: igen természetes, hogy először a' kamatokat lerójjuk; azután a' felmondott, vagy ha felmondás nem történt, a' súlyosabb, és ha ebbéli különbség nincsen, a' régiebb adósságot. Élő adósnak vagy örökösének illene szabad választást is engedni.

IV. Nem különben a' fizetés kikötött idejét és helyét meg kell tartani. Időre nézve a' kijelelt napot nem csak estig, hanem éjfélig érteni lehet; a' minéha, kivált szószegés díjában, különbséget tesz, kétes esetben pedig a' teher súlyát emelni nem illik. Egygy pár nap, hét, hónap, esztendő, kettőt jelent. Egy néhány legalább hármat és mindenestre kevesebbet, mintsem a' mennyit a' következő hosszabb időszak magában foglal. Szorosabb határozás a' körülményektől, és végre a' bíró ítéletétől függ. Mikor idő kijelelve sincsen, miképpen p. ok. a' közönséges adás-vevés történni szokott, a' tellyesítést és fizetést azonnal követelni lehet; azonban annyi időt, mennyit p. ok. az elvállalt munka vagy mestermű kíván, illő mérték szerint engedni csakugyan kell. Egyébaránt az idő kijelelése rendszerint az adós javára szolgál; kivéve tehát azon eseteket, mellyeknél a' viszonyok ellenkezőt mutatnak, az adós idő előtt is fizethetne.

A' késedelmes fizető minden okozott rövidséget pótolni tartozik; sőt mikor a' kiszabott időn túl a' hitelező már az imént kívánt jószágnak, szolgáltatnak, hasznát nem veheti, elfogadásra ötet szorítani sem lehetne. Viszont mikor a' hitelező késedelmes, ha t. i. megjelenni tartozván elmarad, vagy a' törvényesen tett ajánlást el nem fogadgya, és helyes mentsége nincsen; akkor az adós hatalmában áll tartozását bíró kezéhez adni; és midőn ez nem igen lehetséges, p. ok. ezer akó bort, ezer mérő gabonát, két vagy három száz mázsa gypjút, gubacsot, a' vevő el nem viszi, és helyre vagy hordókra az eladónak szüksége vagyon, ha ilyen esetben az adós maga bírójához folyamodna, és emez, fogatlan vagy lehetetlen felszólítás miatt, gondviselőt rendelne, az ebbéli eljárás ellen a' hitelező hiában panaszkodna c); az adós tartozása pedig szinte úgy, mint egyenes fizetés által, megszűnne.

Helyre nézve mikor egyéb kikötve nincs, az átadás helyben történik, ottan t. i. a' hol a' javak találtnak; ha csak az adós azokat vétkes szándékkal el nem szállította, mert akkor vagy maga költségén azokat visszahozatni tartozna, vagy a' hitelezőnek okozott rövidségét pótolni. A' kölcsönt illik úgy vissza szolgáltatni, hogy az adakozónak maga szívessege sem kárt sem bajt ne okozzon. Egyéb fizetések pedig az adós lakó helyén történnek. Nem különben a' mester-ember, a' gyáros, a' művész vállalatát helyben végezi, és átadásra nézve a' szokást megtartya.

a) Közöségesen a' fizetést pénzről értyük; de a' törvény-tanításban, rövidség okáért, más nyelvek példájára, a' szó erejét akárminő kötelezésre kiterjeszthetjük.

b) Erre nézve mellette áll azon szabás: nem illik, hogy akárki más kárával gyarapodgyon.

c) Hallyuk **ULPIANUS**t, kinek véleménye **JUSTINIANUS** törvény-könyvébe is bement: „*Licet autem venditori vel effundere vinum, si diem ad metiendum praestituit, nec intra diem admensum est; effundere autem non statim poterit, priusquam testando denuntiet emptori, ut aut tollat vinum, aut sciat futurum ut vinum effunderetur. Si tamen, cum possit effundere, non effundit, laudandus est potius; ea propter mercedem quoque doliorum potest exigere; sed ita demum, si interfuit ejus inania esse vasa, in quibus vinum fuit, veluti si locaturus ea fuisset, vel si necesse habuit alia conducere dolia. Commodius est autem conduci vasa, nec reddi vinum, nisi quanti conduxerit, ab emptore reddatur, aut vendere vinum bona fide, i. e. quantum sine ipsius incommodo fieri potest, operam dare, ut quam minime detrimento sit ea res tempori.*“ l. 1. §. 3. de peric. et comm. rei vend. (XVIII, 6.). — Tévedne a' ki Ulpianus véleményét irott törvény következésének tartaná; ő itten csak a' természeti közgazságbul okoskodott.

312. §.

F o l y t a t á s.

V. Tökélletes fizetés erejével a' tartozás azonnal megszűnik, úgy hogy abbul a' hitelezőnek már sem a' fizető, sem ennek adós társai vagy a' kezesek ellen többé semmi követelése fen nem marad; szabadul az átadott vagy lekötött zálog is (*pignora et hypothecae liberantur*). És az illetők biztosítása végett a' kielégített hitelező tartozik nem csak a' fizetésrül nyugtatót, hanem az eredeti kötelező levelet is kiadni vagy ezt megsemmisíteni a). Ha pedig a' kötelező levél hiteles helyen keletkezett, a' történt fizetést ottan be kell jelenteni, és az eredeti levélre feljegyeztetni; sőt a' nélkül az adós fizetni sem köteles b). Hasonló feljegyzés vagy nyugtatás illik részfizetésekre is. Mikor

a' kötelező levél elveszett, vagy eltévedett, annak megsemmisítésére (*amortisatio*) a' törvény módot szabott, mely minden követelésekre illik *c*).

Minden esetre a' kötelező levél visszaadása, vagy elszakasztása, vagy az írás kitörlése hihetővé teszi, hogy a' tartozás elenyészett, vagy fizetés által, vagy másképpen. Azonban ha ki az ellenkezőt világosan kimutatná, nyilvános igazságát kizárni nem lehetne. Nem különben az időnként kijáró fizetésekre nézve, millyenek *p. ok.* a' kamatok, a' házbér, hihetőnek látszik, hogy a' ki újabb nyugtatókat mutat, régiebb tartozását is leróttá, kivéve ha némi körülmények ellenkező értelemben szöllának.

VI. A' ki tévedve tartozás nélkül fizetett (*indebite solvit*), jószágát vissza követelheti, és nem különben munkája, szolgálattya bérét kívánhatta; mert nem igazság, hogy valaki ok nélkül más ember kárával, rövidségével gyarapodgyon. Illik ez törvényre néző tévedésre is; de a' ki tudta, hogy nem tartozik, hasonló az adakozóhoz; és valamint az ajánlékot, úgy az efféle fizetést visszavonni nem lehet; nem *t. i.* tévedés okából. Ha pedig a' kötelezés nem is valótlan, hanem csak törvényes ellenvetés miatt fogatlan, mivel *p. ok.* játékból ered, vagy a' kötelező levél elavúlt; akkor a' fizetésnek illő oka nem hiányzik, és annál fogva másolhatatlan. Éppen az áll, ha valaki kis korából származott adósságait lefizette; vagy midőn fiáért az apa fizetett. De a' ki a' magáéul semmiképp sem intézkedhetik, annak csak ugyan fizetése is helytelen; és gyámja vagy gondviselője által vissza követelhető volna.

A' mit valaki becsület ellenére gyalázó rút okból nyert, *p. ok.* hogy rablásba, lázzadásba ne kevered-

gyen, hogy bántalmat el ne kövessen, hogy kölcsön vagy őrizet fejében átvett jószágomat visszaadgya; azt becsülettel meg sem tarthattya; és csak ugyan il-
lőbb ötet bíróiképpen is visszaadásra szorítani, mint sem eltérni, hogy más kárával gyarapodgyon, és gonoszsága jutalmát még törvény oltalmába venni. Magában is hihető, hogy ilyen esetben az adakozó teljes szabadságával nem élhetett, hanem hogy némi szorultságban volt, mellyből adakozás nélkül menekedni sem tudott. — Más ha mind a' kettőnek, az adakozónak úgy mint a' nyerekedőnek, becsstelensége mutatkozik, p. ok. bíró vesztegetésében; ekkor a' törvény és bíró segedelmét sem az egygyik sem a' másik nem érdemli, és annál fogva jobban áll a' ki birtokban van (*melior est conditio possidentis*).

a) P. ok. 114. §. 1840, 22. — b) 1723, 42. §. 7. :
„*Et cum ex obligationibus mutui, coram Capitulis vel Conventibus contracti, plurimae incommoditates inveniantur intervenire, dum similes partibus contrahentibus extradatae, facta successive sine scitu Capituli exsolutione, creditoribus restituerentur quidem, ut manente in conservatorio originali, saepius et post longum tempus subinde ab ipsomet creditore vel ejusdem successoribus penes requisitorium exceptae, rursus tale debitum a successoribus debitorum fors exsolutionis ignavis praetenderetur; hinc decernitur: ut in similibus casibus quemadmodum obligatio ad exsolvendum apponi asso-
leret, ita debitor aliter exsolvere non teneretur, quam ut secuta solutione eandem tali Capitulo vel Conventui insinuare, et iidem minutae contractuali exsolutionem factam super inscribere, sub poena refusionis crediti, debeant. §. 8. Et hoc idem in praemissis de requisitoriis per ordinarios etiam Judices eorundemque Protonotarios expediri solitis intelligatur*“.

c) 22. §. 1840, 21. l. alább a' 336. §-t.

313. §.

A' kölcsönös beszámításról.

Némellykor az adósságot hasonló viszszo- nos követelés enyészeti, a' mit KÖLCSÖNÖS BESZÁMÍTÁS- NAK (*compensatio*) nevezni lehet. Helye csak felvált- ható javaknál vagyon (*res fungibiles*), melyeknél t. i. egyedül számra, mennyiségre tekintünk, millyen fő- képpen a' pénz. És rendszerint ugyan az adósság ere- dete különbséget nem okoz; de az elfoglalt, vagy őri- zethé vett javakat úgy mint a' meg nem váltható köl- csönt (*commodatum*) egyenesen vissza adni kell; mert becsülettel, igazsággal itt a' beszámítás össze- nem fér. Továbbá bizonytalan követelés fel nem ér av- val, melly bizonyos; és függőben lévő nem avval, mellynek fizetése napja megérkezett a). Nemben kü- lömböző adósságok pedig ide éppen nem tartoznak; mert senkit sem lehet arra kötelezni, hogy akár mást adgyon, mintsem ígért; akár más valamit elfogadgyon, mintsem kikötve volt.

Személyekre tekintve igen természetes, hogy köl- csönös beszámításba az illető felek csak saját viszszo- nos követeléseiket húzhattyák, nem pedig azt a' mit azonkívül tőlök netalán mások, vagy ők másoktól követelhetnének. És ha valaki más nevében jár, p. ok. gyám az árva dolgaiban, itt a' gyám saját adóssága vagy követelése számba nem jöhet. A' kezes pe- dig előadhattyá mind maga, mind a' főadós követe- léseit; mert maga nevében fizet, és többel mint a' fő- adós nem tartozik. Hasonlóul az átengedett követelés- re nézve az adós törvényes ellenvetéseit, ha vannak, nem csak első hitelezője, az átadó (*cedens*), hanem a'

mostani követelő, az átvevő (*cessionarius*) viszonyai-
 bul is mérítheti; mert ennek ellenében áll, és újabb
 vagy nagyobb terhet az átengedés reá nem tolha-
 tott b).

a) Tegyük, hogy a' követelő maga részéről, t. i. ma-
 ga adósságaira nézve késleltető királyi parancsolatot (*man-
 datum moratorium*) nyert; szabad-e a' perbe vont adósnak
 ellene beszámítással élni? — Kétségkívül; mert a' paran-
 csolat őtet csak az egyenes fizetéstől menti, és tulajdon kö-
 veteléseit nagyobb erőre nem emeli.

b) De betáblázott követelésekre nézve a' dolog más-
 képpen áll; t. i. a' nyilvános biztosítás erejét külső szerző-
 dések nem rövidíthetik.

314. §.

Egyéb okokról, mellyek az adósságot szüntetik.

I. Megeshetik, főképpen öröklés által, hogy a'
 követelés és a' tartozás egygy személyben EGYGYE-
 SÜLNEK; és mivel senki maga magának adósa vagy
 hitelezője nem lehet, világos, hogy ekképpen a' kö-
 vetelés elenyészik. Azonban másoknak ez nem árthat,
 nem p. ok. más hitelezőknek, a' kik sorozásban ked-
 vezőbb helyen állanak. — Arra is figyelmezní kell,
 hogy valóságos és maradó egygyesülés legyen; mert
 ha p. ok. az adós maga hitelezőjének gyámja vagy
 gondviselője lett, itt egygyesülés nem is történt; ha
 pedig az örökséget más valaki elszakasztja, azonnal
 az egygyesülés minden következtéseivel egygyütt meg-
 szűnik.

II. KÖLCSÖNÖS LEMONDÁS (elállás, felmentés —
mutuus dissensus) a' viszszoos kötéseket megszünteti,
 és nem külömben ELENGEDÉS az egyszerű (egygy ol-
 dalú) tartozásokat. De mind a' kettőre világos nyilat-

kozás kívántatik. És ilyennek látszik a kötelező levél visszaadása, vagy megsemmisítése is. Egyébaránt a' mi általában minden intézkedésnél, szerződésnél, mind az itt is tekintetbe jön.

III. Továbbá az említett okokon kívül, a' személyes tartozásokat szüntetheti a' vállalkozó halála; és akárminő adósságot a' jószág elveszése (*rei debitorum interitus*) vagy romlása; vagy az adós vétke nélkül akárhonnan eredett lehetetlenség; végre az elavulás. Arrul szó már volt (307. §.); erről másutt lesz.

III. SZAKASZ.

NÉMELLY KÖTÉSEKRÜL KÜLÖNÖSEN.

315. §.

B é v e z e t é s.

A' közéletben sokféle kötések előfordúlnak, némelyek állandó saját névvel. Illik, hogy a' mennyire közöttök törvényes különbség vagy on, azt itten kimutassuk. De tudni kell, hogy ez nálunk annyira nem terjed, mint p. ok. a' római törvényben, mely a' különbséféle kötésekre különböző követeléseket rendelt. Innen számtalan szabások és nehézségek támadtak; melyeket hazánk törvénye szépen eltávoztatott avval az egygy intézkedéssel, hogy rendszerint különbséget nem tesz, és akárminő kötés után csak annak

tellyesítését követellyük (*implementum contractus petimus*). Vannak azonban itt is némi kivételek, melyeket esmerni kell. Egyébaránt mennyire az idevágó kérdések a' már előadott szabásokbul önként fejlődnek, semmi szükség, hogy azokat ismétellyük.

316. §.

Az adásrul-vevésről.

I. Adás-vevés külömbféle kötésekben történik, de nem egygy értelemben, p. ok. zálogul, bérbe, őrizetbe, kölcsön; de régi szokásbul, ha további jelenítés nélkül adásrul vévésről szóllunk, azt értjük, a' mi deák nyelven *emptio-venditio*, az az : bizonyos jószág-
nak bizonyos áráért örök adását-vevését. Tellyeseb-
ben : eladás, megvevés *a*). — A' jószág ára pénzbul áll; és múlhatatlan, hogy azt a' felek megállapítsák, akár egyenesen, akár hivatkozva, p. ok. szóllós gazda nem ritkán jövőendő termését eladgya a' bor szüreti ára szerint. Becsülőt is választhatnak; de ha ez tisztét el nem fogadgya, vagy nem tellyesítheti, az alkú viszsza megy. A' minek pedig nyilván hirdetett vagy kiszabott ára vagyon, arrul feltehetni, hogy a' felek szó nélkül is megegyyeztek *b*).

De mi az igazság olyan alkúra nézve, mellybül az eladó vagy a' vevő szertelenül károsodott (*in casu enormis laesionis*)? A' római törvény szerint az eladó, ha jószágának fele árát sem nyerné, az alkút felbonthattya, kivéve, ha a' vevő igaz árát ajánlya *c*). De úgy látszik hogy tovább is mehetünk; mert az itt össze ütköző szabások így állanak : egyfelől : alkú az alkudozóknak törvényül szolgál, *pacta paciscentibus legem faciunt*; másfelől : nem illik, hogy akárki más

kárával gyarapodgyon, *nemo alterius damno locupletari debet*. Már az elsőre megjegyezhetni : hogy a' csak annyiban igaz, mennyire szükséges és kívánatos a' jó lelkű becsületes keresetet oltalmazni; és ezen túl az alkú sokszor erőtlén. A' másodikra pedig : hogy a' szabás főképpen adásra-vevésre illik, mivel itt az alkudozók szándéka egyenesen haszonváltásra megy. De az is igaz : hogy kétes esetekben, midőn az egyik tetemes kárát eltávoztatni kívánja, a' másik vak szerencséjéhez, váratlan nyereségéhez ragaszkodik, segéd kezét a' törvény illendően csak az elsőnek nyújthattya d). Következik : hogy a' bíró hatalmában és kötelességében áll az előforduló eseteket megvizsgálni, és igaz lelkű becsülőket rendelve, az egygyenlőséget helyre állítani, vagy az alkút felbontani e).

II. Az eladó kötelessége átadásig a' jószágot gondosan megőrizni, és az alkú szerint a' vevőnek sajátul átadni, (*rem accipientis facere*). Mit mondgyunk pedig, ha szavát szegve az eladó, mivel p. ok. jobb vevőre akadt, a' jószágot újra eladta? — Semmi nehézség, míg a' jószág az eladó kezében vagyon; úgy kétségkívül az első vevő győz; erősebb t. i. az első alkú. De tegyük, hogy a' jószág, p. ok. paripa, már is a' második vevőnek birtokába jutott. Bizonyos hogy a' paripa mind a' kettőé nem lehet, és hogy az egyik vevő kénytelen lesz kárpótlással megelégedni. Már ha mind a' kettő a' paripához ragaszkodik, hogyan ítéllyen a' bíró? A' kérdés igazán oda megy : KIÉ LETT a' jószág? (ki nyerte sajátul?). Szükséges tehát, hogy a' saját nyerésére vissza tekintsünk; és a' mellett számba kell vennünk még az alkú erejét is. Már ha igaz : hogy alkúval átadás-átvevés nélkül sajátul jószágot nem nyerhetünk, (*rerum dominia nudis pa-*

ctionibus non transferuntur); és hogy a kötésből csak személyes követelés ered, (*actio nascitur in personam, scil. ad implementum contractus, nondum autem actio in rem, non vindicatio contra quemcunque possessorem*); múlhatatlanul következik: hogy a paripát átadás nélkül az első vevő sajáttyává nem tehetette; és hogy tehát addig (átadásig) a' paripa folyvást az eladó sajáttya maradt. Ha ez úgy van, (és másképpen csakugyan nincsen); úgy tagadhatatlan: hogy az eladó másodszor is a' magáét (maga paripáját) adta és nem másét. A' két vevő dolga tehát így áll: egyfelől pusztá szerződés, kötelezés, átadás nélkül; másfelől hasonló szerződés, kötelezés, átadással egygyütt. Igaz, hogy az eladó másodszor szavát szegve alkudott; de abból mi következik? annyi: hogy szava szegése miatt köteles az első vevőnek eleget tenni. Ha pedig tovább menve azt állítanánk: „erőtlen minden alkú, mely más kötelezésbe ütközik; tudni kell, hogy ez minden alkudozásnak, még cserének is, egyszerre végét szakasztja. Hogyan tudhatom én, minő viszonyokban áll akár gazda, akár mesterember, akár kereskedő, egyszóval akárki, a' kívül alkúra lépek? Ha p. ok. posztót veszek, szükséges-e, hogy előbb a' kereskedő és magam szorosán megvizsgáljuk, honnan vette ő a' posztót, én a' pénzt, és nem készül-e titkon valamelyikünk hitelezőit vagy rokonit, vagy mást igaz követeléseiben sérteni, rövidíteni? Ez merő képtelenség. De lássuk, mi úton is juthatna az első vevő feltett czéllyához? Az eladó ellen indulva nem; mert ő a' jószágot már nem bírja, tehát akarva sem adhattya. A' második vevő ellen pedig semmi keresete sincsen, mert vele nem alkudott. Azt mondani, hogy a' jószágot (a' felhozott példában a' paripát) keresve az első vevő akárki ellen indulhat, a'

hat; a' kinél talállya; ez annyi volna, mint a' jószág-nyerés törvényes rendgyét sarkából kiforgatni. A' mi eddig magamé nem lett, azt sem vesztenem, sem vissza nyernem nem lehet, (*quod nostrum non est, id neque amittere, neque vindicare possumus*). Tudni-illik minden alkúból csak személyes követelést nyerünk az ellen, a' ki erántunk magát lekötelezte; ezen túl átadás nélkül semmit.

III. A' vevő kötelessége, hogy a' jószág árát pontosan kifizesse; sőt a' nélkül az alkú tellyesítését nem is követelheti, kivéve, ha hitelt nyert. És ezen esetben is, mihelyt a' jószágot birtokába veszi, azonnal ura lesz, a' miből néha, p. ok. bukáskor, fontos következtetések folynak *f*). — Ki ura a' jószágnak, mikor vagy az eladó kikötötte, hogy bizonyos idő alatt visszazavehesse; vagy a' vevő, hogy visszaadhassa? Bukáskor ez is igen sokat nyomhat. És kétségkívül mikor az alkudozók való szándékát akár levél akár a' történetek sora kimutattya, ez fő irányul szolgál; kétes esetben pedig illőbb, kisebb terheléssel, zálognak mondani, melly idővel örök adásra-vevésre fordúlhatott volna. — A' ki valamit próbára vett. p. ok. órát, fizetés nélkül ugyan magáénak nem mondhattya; de fizetve, igen is, csak hogy még vissza adhattya. — Némellykor az eladás avval is történik: „ha bizonyos idő előtt jobb vevőt nem talállok“; ez halasztó vagy szüntető feltétel, a' szerint, a' mint a' jószág vagy az eladónál maradt, vagy már a' vevőnek birtokába jutott.

IV. Hazánk törvénye különösen kiemeli az ÁRÚSZERZÉSI KÖTÉSEKET (*Lieferungs-Geschäfte*), és az ezekből eredő követelések a' Váltó Törvényszékhez tartoznak *g*). Ezen kötések mivoltát pedig legujabban *h*) így határozta: Árúszérzési ügy tárgya „min-

den olly adásvevési szerződés, melly valamelly ingó vagyonnak jövődébéli átadása feltétele mellett kötetik“. Szükséges pedig 1. hogy írásba foglaltasson, és nyilván áruszerzési kötésnek nevezetessen; 2. hogy a' levélben az áru megnevezve, és pontosan meghatározott mennyisége, minősége, meghatározott ára, átadás és fizetés ideje és helye kitéve legyen; nem különben 3. szükséges a' szerződők neve aláírása, és a' kelet idejének, helyének jelentése. Bejegyzett kereskedők, gyárosok és közkereseti társaságok irányában a' hites alkudozó törvényszerű kötés-bizonyítványa is ilyenek tekintetik i).

a) Midőn jószágot jószágért adunk veszünk, ez CSERE. A' szerződés mind a' két esetben meg van, mihelyt az alkudozók megegyyeztek; és a' valóságos adás-vevés itt is, ott is csak teljesítésül szolgál.

b) Törvényhatóság árszabása szinte kötelező erővel bír; de erről még másutt szóllunk.

c) c. 2. *Cod. de rescind. vendit.* (IV, 44.); és ezt a' tanítók nem csak a' vevőre, hanem egyéb visszazonos kötelezésekre is kiterjesztették. Hasonló értelemben intézkedik az austr. Törvényk. §. 934.

d) „*In re obscura melius est favere repetitioni, quam adventitio lucro*“, l. 41. *de div. reg. jur.* (L, 17.). — e) „*In omnibus quidem, maxime tamen in jure aequitas spectanda sit*“, l. 90. *ibid.*

f) *Dec. 24. 32. 35. liquid. debit.*

g) Váltó Törv. II. R. 18. §. — h) 1844, 6. §. 28. B) §. 1. 2.

i) Magában áruszerzés vegyes ügy volna, t. i. megbízás bizonyos árújavak megszerzésére (*procuratio s. mandatum, interdum etiam locatio-conductio*), és egyszersmind kötelezve ígért adás-vevés. — Szokásban vagy onazonkívül: adás-vevés szállítással; nem különben jövődő termék eladása. Sem ez, sem amaz nem áruszerzési kötés.

A' KERESKEDESHEZ TARTOZÓ

SZERZŐDÉSEKRÜL.

A' kereskedés adásbul vevésbül áll; a' mire nézve törvényünk ide tartozó szabásai következnek: 1. személyes viszonyok eránt; 2. külömbféle ügyekre nézve; 3. a' kereskedés megszüntetésérül; 4. a' társas kereskedésrül; végre 5. hites alkudozókrul, és fuvarosokrul.

317. §.

I. Személyes viszonyok eránt.

I. Mennyiben írott szerződés vagy nincsen, vagy nem határoz, a' kereskedő már törvény erejénél fogva követelheti: 1. hogy SEGÉDGYE magát híven, becsületesen, és szorgalmasan viselje; 2. követelhet pontos endelmességet mindenben, a' mi törvénybe nem ütközik, és a' kereskedéshez tartozik. Különösen a' könyv-vezető a) köteles a' reá bizott ügyekre szigorúan felvigyázni, és azokat pontosan feljegyezni; sőt, ha kívántatik, jegyzetei helyességérül bíró előtt pótoló esküt letenni, akkor is, minekutánna szolgáltattyából már kilépett.

Viszont a' segéd kívánhattya 1. közönséges tartását, lakását; 2) havonként a' helybéli körülményekhez illő pontos fizetését; 3. szolgálattyáru igaz bizonyítványt. — Nem külömben a' tanítvány követelheti 1. tanítását az illető kereskedésnek minden ágaiban, ügyeiben, különösen a' könyvek-vitelében; 2. közönséges tartását, lakását, ruházatot, és orvosi ápolást; 3. követelhet igazságos bizonság levelet, midőn a' szolgálatot elhagygya.

Felmondás ideje mind a' két részrül két hónap; fontosabb segédeknel, millyen a' pénzügyelő, és

könyv-vezető, négy. Azonban a' szolgálat rögtön is megszűnhet : 1. a' segéd hibája miatt, ha vagy a' szükséges ismeretekkel nem bír, vagy hűtelen, vagy egyéb nagy sérelmet elkövetett, mert ezen okokból őtet a' kereskedő tüstént eleresztheti. — 2. A' kereskedő hibája miatt; mert ha ez kötelező ígéretét megtartani nem akarja, a' segéd azonnal kiléphet, és nem csak a' múltra, hanem az egész felmondó időre kielégítését követelheti. — A' miből következik, hogy a' kereskedő segédgyét akármikor elbocsáthattya, csak előre bérét a' felmondás egész idejére kifizesse. — Fenmarad a' segédnek ezen ideje bukáskor is; de, ha kíváncsi, szolgálattya ugyan addig folytatni, és felvilágosításokat adni tartozik *b*).

II. Midőn a' kereskedő segédgyét kötelező aláírásra *c*) felhatalmazni kívánja; szükséges, hogy szándéka jelentésével őtet az illető városi vagy megyei Törvényhatóságnál, (de váltók aláírása végett a' Váltó-Törvényszéknél), bemutassa, és aláírását bejegyeztesse. Így azután az aláíró segéd nem csak minden kereskedési ügyeket végezhet; hanem aláírása is annyi erővel bír, mint a' megbízó tulajdon keze. De a' többi segédek is tellyes hatalommal járnak mindenben, a' mi szolgálattya köréhez tartozik; p. ok. kiss kereskedésnél az áruló segéd megalkudhatik, az eladott jószágot kiadhattya, árát beveheti, sőt a' nyugtatót megbízója nevével alá is írhattya; küldő háznál a' segéd kötelessége, tehát egyszersmind hatásköre; az átadott javakat elfogadni, átvenni, nyugtatót kiadni, fuvarosokat szerezni. Sőt ha megtörténne, hogy a' kereskedő segédgyének hatáskörét szűkebbre szórítaná, mintsem szokás; ez másnak, ha tudtára nem adatott, semmiben sem árthat *d*).

a) *Buchführer, Buchhalter; teneur de livres*; magyarul is jobban esne: könyvtartó; nem csak mivel nyelvünket meg nem akasztja, hanem azért is, mivel régi jó szó, *számlartó*, nyomán jár. Könyvügyelő is lehet.

b) 24—31. §. 1840, 16. — Ha kereskedő és segédgye között panasz támad, ezt városban a' Tanács, másutt a' járásbéli Szolgabíró szóval röviden elintézi; és az ítéletet legfellyebb harmad napon végre hajtja. A' hol pedig számossabb kereskedők vannak, közzőlök a' helybéli hatóság hármat kinevezhet, hogy az efféle visszázkodásokat megvizsgálják és elintézzék; ha ítélet végre hajtása szükséges, ezt haladék nélkül maga a' hatóság tellyesíti. De a' ki meg nem nyugszik, igazságot birtokon kívül rendes per útján tovább is kereshet. 32—34. §. 1840, 16.

c) Olaszúl *firma per procura*, az az: *firma* (s. *authentica*) *scriptio per procuracionem*, hiteles (kötelező) aláírás felhatalmazott ember által. A' *firma* szóból ered, olaszúl, *firmare*, az az: *firmiter* (*authentice*) *subscribere*, s. *authentica nominis subscriptione confirmare*, hitelesen aláírni, neve aláírásával megerősíteni. Továbbá, mivel a' hiteles (kötelező) aláírás szokott (esmeretes) névvel történik, erre nézve a' kereskedőknél *firma* annyit is tesz, mint a' kereskedő ház vagy társaság szokott (esmeretes) aláírása, tehát szokott (esmeretes) neve; másképpen *ragione, titulus rationum s. computi*, a' német púristáknál *der Handlungsamen*. Tehát a' fél olasz fél német szó: *die Firma führen* (mint: *Geschäfte führen, den Namen führen*, ügyeket vinni, nevet viselni) annyi, mint: *Vollmacht haben, im Namen des Handelshauses, der Handelsgesellschaft zu unterschreiben*, a' kereskedő ház vagy a' kereskedő társaság nevében aláírásra (neve aláírására) hatalommal bírni. — A' mi törvényünk kereskedési czímről, czímvezetőkről, és czímvezetési felhatalmazásról szól. Erre szükséges megjegyezni: 1. hogy más a' név (*der Namen*), más a' czím (*der Titel*). — 2. hogy czímet vezetni magyarul sem hangzik, és értelme homályos. A' ki kereskedő ház vagy társaság ügyeiben aláíró (kötelező, vállalkozó) hatalommal munkálkodik, azt éppen aláírónak, névirónak, és, ha jobban tetszik, tellyes hatalmú segédnek, ügyviselőnek, igazgatónak nevezhetjük. — Egyébaránt az aláírás ekképpen történik: *per G. Litta*, az az: Litta G-ért. (*per* olaszul annyi, mint deákul *pro*).

d) 48—51. §. 1840, 16.

318. §.

II. Külömbféle ügyekre nézve.

I. Adásrul-vevésről a' törvény meghagygya :
 1. hogy , ha más kikötve nincs , a' vevő tüstént fizessen. — 2. Midőn az az alkú súly mértéke szerint történt , a' boríték súlyát külön mérve vagy helybéli szokás szerint le kell számítani *a*). — 3. Ollyan javaknál , melyeket boríték nélkül tovább küldeni nem lehet , attul , ha kikötve nincs , külön fizetés nem jár. — 4. Kereskedési kikötött kamatok és díjak uzsorának nem tekintetnek. — 5. Mivel a' kereskedők esztendő végén számot vetni szoktak , a' ki ekkor nem fizet , mulasztásáért , kikötés nélkül is , azontul hatos kamattal tartozik. És mind ez gyárosokra , patikásokra *b*) , mesteremberekre , kereskedő társaságokra is kiterjed *c*).

II. Midőn a' kereskedő árúkat hozat , rendelése kétséges értelmét a' küldő maga helybéli szokása szerint magyarázhattya. Ha pedig útközben kár történik , ezt a' küldő viseli , kivéve , ha átvívés eránt maga a' rendelő intézkedett ; mert akkor a' küldő pontos átadás által azonnal menekedik *d*).

III. Nem ritka eset a' kereskedőknél , hogy valaki maga javait mással árúttattya. Ezen megbízás eránt , hol a' felek egyebet ki nem kötöttek , a' következő szabások állanak : 1. A' biztos határozott áron alól a' reá bizott javakat el nem adhattya , és a' beküldött árjegyzék határol szolgál. — 2. Ugyan ő az eladott javak áráért felelős , mintha maga vette volna. Minden eladásnál pedig számadását a' megbízóval közleni és az eladott javak jegyeit bejelenteni köteles. — 3. Felmondás után többé semmit el nem adhat. —

4. Költségét hatos kamattal, és fáradsága díját (*Provision*) száztul öttel, vagy kezeskedve hattal számítva, mind a' kettőt a' bejött pénzből leróhattya. — 5. Sőt ezen követelése fejében a' reá bizott javak zálogul is szolgálnak *e*).

IV. Más esetekben a' fáradság díja rendszerint száztul sem egyharmadnál alább, sem két egésznel fellyebb nem szállhat. Ha panasz támadt, azt a' bíró, mind a' fáradságot, mind a' felelőséget, és az idő vesztést illő tekintetbe véve, elintézi *f*).

V. Szállításoknál (*Spedition*) szükséges, hogy az első küldő a' javakat jól összerakja, jó fuvarosra bízza, és a' végbevitt elküldésről tanúlevelet szerezzen. A' további szállító pedig, midőn a' javakat átveszi, vizsgállya meg a' borítékot, és ha sértve talállya, mindgyárt a' helybéli hatósághoz folyamodgyon, hogy ez a' kárt megvizsgáltassa. A' hatóság azonnal ügyelőt (gondnokot) is rendelhet, és két ahhoz értő ember jelenlétében a' kárt megvizsgálván, jegyző könyvet irat, mellybe maga jegyzéseit az ügyelő is beiktathattya, és ennek másolatát a' folyamodó szállítónak kiadgya. Ez továbbá a' javakat ujra össze írván, és ha szükséges más biztos fuvarost szerezvén, azokat a' lehető legrövidebb idő alatt tovább szállíttya. Addig pedig, míg nála vannak, gondatlanságbul vagy mulasztásbul eredett minden kárért, felelni ő tartozik, de ha említett köteleességeit pontosan tellyesltette, többé semmiért sem felel *g*).

a) Kereskedők az árujavak súlyát *brutto* vagy *netto* számíttyák, az az : borítékkal egygyütt, vagy boríték nélkül. A' boríték súlya : *tara*.

b) Itt is a' régen bevett szónál maradok ; mert *gyógyszertár*, *gyógyszerárus*, véleményem szerint, lehetetlen szavak ; sőt lehető alakot öltve : gyógyító szertár, gyógyító szerárus, nem egyebet jelentenének, mint *Arzenei-Waa-*

ren-Magazin, Arzenei-Waaren-Händler. Orvosi szereket a' patikás maga veszi, hogy belőlök, az orvos rendelése szerint orvosságokat készítsen. De orvosság-készítő is olyan ízetlen volna, mint németül *Arzneibereiter*. A' gyógyszer pedig lehetetlen szó: 1. zordon és idegen hangja miatt, melytől a' magyarnak füle, nyelve irtózik. Minden nemzetnek valamint saját muzsikája, úgy nyelvéi saját euphoniája (kedves hangjárása) vagyon, melyet érezni kell; de úgy látszik, sokszor az ép érzés több nyelv tanulása mellett eltompul. — 2. Az efféle szavakból: gyógyul gyógyít, borúl borít, tanul tanít, szorúl szorít, fordúl fordít, 's a't. csak amúgy az *úl ít* végzést elvetve, jelentő és magában álló gyökeret kiszakasztani nem lehet, valamint nem ezekből: sül süt, nyíl nyit, nyúl nyujt, fül fojt, dül dönt'sa't. — 3. Hihető hogy ebből jó eredett *jógyúlni jogyítani*. és tömöttebb hanggal: *gyógyúlni gyógyítani*, másképpen: *javúlni javítani*. E' szerint *v és gy* csak pótoló hangok (*epenthesis*), és valamint jószer helyett lehetetlen *jav-szer*, úgy lehetetlen *gyógyszer*. — Régenten rendelő és készítő orvos között különbség nem volt; és arra nézve csakugyan tűrhetőbb volna *orvárus*; de kedves hangja ennek sincs, és a' mi gonoszabb *orv* tolvajt is jelent.

c) 52—56. §. 1840, 16. — d) 36. 37. §. ugyan ott. — e) 38—42. §. ugyan ott. — f) 43. §. ugy. ott. — g) 44—47. §. ugy. ott.

319. §.

III. A' kereskedés megszüntetéséről.

I. A' kereskedés megszüntetése előtt szükséges a' függő ügyek eránt intézkedni, a' fennlévő árujavarakat eladni, és a' hitelezőket kielégíteni. Mind ezt befejező intézkedésnek nevezni lehet a). A' biztos ki azt végre hajtya b) aláíró tellyes hatalommal bír c).

II. Bukás esetében a' hitelezők hatalmában áll vagy a' kereskedést minden javak eladásáig folytatni, vagy árverés úttyán eladatni; a' bejött pénz minden esetre a' bukott értékéhez tartozik d).

III. Az előadott rendelkezések pedig a' gyárosokra is kiterjednek *c*); és nem különben a' magyar Tengermellékre *f*).

a) Olaszul *Stralzio*; németül *Ausgleichung*, *Schlichtung*. — *b*) *Stralzio-Firmant*. — *c*) 58. §. 1840, 16.

d) 59. §. 1840, 16. — *e*) 10. 11. §. 1840, 17. — *f*) 60. §. 1840, 16.

320. §.

IV. Társas kereskedésről.

Bévezetés.

Társas kereskedés tekintetében a' törvény *a*) szözl 1. közkereseti társaságokrul (szoros értelemben), és 2. részvény-társaságokrul. A' fő különbség abbul áll : hogy az elsőben kisebb számú társak, egymást esmerve, választva, — szerződve özszeállanak, és külső viszonyokban egész vagyonokat lekötik; az ilyen társaság vagy a' társak nevével él, p. ok. *Perger et Murmann*, vagy egygy társ neve mellett következik *et Comp*(agnie), és társai, p. ok. *Joh. Grosz et Comp.*, *Szeles P. és társai*. Mindazonáltal a' fő társak mellett olyan is lehet a' ki bizonyos sommát bevétve (*Einlage auf Gefahr*) csak avval kezeshedik, és nagyobb kamatokat húzva további befolyással nem bír, ezt a' törvény *küttagnak* nevezi (*Commanditaire, Stiller Gesellschaft*).

Ellenben a' részvény-társaságnál (*Actien-Gesellschaft*) az egész tőke, melly bizonyos kitűzött célra kívántatik, több és egygyenlő részekre *b*) szakad; közös nyereségre a' részlevelek árultatnak, veheti akárki, és a' ki veszi azonnal társ, de a' befizetett

pénzén felül semmivel sem kezeskedik. E' tehát nyílt társaság; nevét a' kitűzött czéltul, p. ok. csatorna vagy vasút építésétül veszi c).

a) 1. §. 1840, 18. — b) Francziául : *action*, mivel a' köznyereségre követelést szerez (*actionem tribuit*); innen jő az olasz *azione*, és németül *Actie*.

c) A' francia törvényben *société anonyme*, névtelen társaság.

A' mi törvényünkre, nyelv tekintetében, megjegyezni lehet hogy „szoros értelem-közkereseti társaság“ olyan elnevezés, melly a' folyó beszédet szükség és haszon nélkül megakasztja. Hisz a' *közösséget* magában foglalja már a' társaság; és *részvény-társaság* ellenében elég világos régi szokás szerint : *kereskedő-társaság*.

321. §.

Kereskedő társaságról.

I. Keletkezése. — Ennek felállítására szükséges: 1) az egyesülő tagokra nézve, hogy kereskedők lehessenek a). Mások felvétele a' társaságnak nem ugyan kötelezéseit, hanem szabadságait szüntetné. — Szükséges 2) társasági szerződés, melyben igen kívánatos, hogy a' társaság czéllyán és tagjain kívül előre meghatározva legyen a. minden tag kötelessége: mivel járullyon a' köz célhoz? mennyi idő alatt? és minő munkát vállal magára?; tovább b. mind a' közönséges, mind a' fontosabb ügyek elintézése, a' számadások ideje, módgya, megvizsgálása; a' nyereség felosztásának ideje és kulcsa; végre c. mind az egyes tagok kilépése vagy kizárása, mind az egész társaság eloszlása és a' közérték felosztása b). — Váltó képességgel a' társaság csak akkor bír és könyvei csak akkor hitelesek, ha írott szerződésük

rendszerint a' váltó Törvénytörvényeknél bejegyeztette, és ugyan ott hitelesített könyvei rendben vannak c).

II. Belső és külső viszonyok, míg a' társaság fenáll. — Mennyire a' szerződés mást nem tart, következő szabások állanak: 1) befizetés, bevetés, munka, minden valóságos tag részéről egyenlő; és olyan ügyet, melly a' társaság czéllyával ellenkezne, közzőlők senki sem vihet. — 2) Intézkedésre az ügy kijelelése mellett minden tagot meg kell hívni, és a' megjelenők többsége határoz. De fontosabb ügyekre minden tagok jelenléte és egygyetértése szükséges. Ollyanok pedig a' törvény értelme szerint: előbb ki nem kötött bevetések, fizetések; új tagok, vagy kölcsön felvétele; aláírásra való felhatalmazás; az alapszerződők, vagy az alaptőke akárminő veszélyeztetése (*risico*) d). — 3) Mit a' felhatalmazott aláíró a' társaság nevében tesz, az a' társaságot kötelezi; de ha különösen felhatalmazva nem volt, a' társaságnak felelni tartozik e).

4) Nyereség felosztása a' bevetések arányában történik, vagy a' kitűzött rövidebb idő elmúltával, vagy hosszabb időre kötött társaságnál minden esztendő végén, a' keletkezés napjára tekintve f). — 5) Számadásokat pedig és a' könyveket megvizsgálni, minden tag hatalmában áll g).

6) Külső viszonyokban a' társaság úgy áll, mint egygyes kereskedő; de nevében egygyes tag nem intézkedhetik, ha csak arra felhatalmazva nincsen; tehát sem adósságokat fel nem mondhat, sem fizetéseket fel nem vehet, nyugtató levelet sem adhat. Ellenben a' társaság adósságait fizetheti (értve: a' magáéból, és hogy a' társaság ellen mint ügyviselőnek viszonyszonyos keresete támad). Ha pedig egygy vagy több tagra¹valami társasági ügyek bizatnak, ezen tekintet-

ben ők a' társaság eránt úgy állanak, mint felhatalmazott segédek *h*).

7) Új tag felvételére külön szerződés kívántatik, és ezt szintúgy mint az alapszerződést a' Váltó-Törvényszéknél bejegyeztetni kell, (kölcsonös hivatkozással mind a' két helyen). És ha mást nem határoztak, az új tag mindenben egygyenlő a' régiekkal *i*).

8). Kültagok felvétele is írott szerződéssel történik, de bejegyeztetés nélkül. És múlhatatlanúl szükséges: 1) a' befizetett pénz kamattyát meghatározni, melly a' törvényesnél magasabb is lehet; 2) bukás esetére a' társaság hitelezőinek elsőbbséget kötelezni. Egyébaránt ha más kikötve nincs, a' társaság felbomlásáig sem az egygyik sem a' másik fél a' tőkét fel nem mondhattya; a' kamatok pedig félévénként és akkor is kijárnak, midőn a' beltagok semmit sem nyertek, vagy éppen veszteséget szenvedtek. Ugyan ők a' befizetett tőkéért és kamattyaíért, minden vagyonokkal kezeshetnek; és a' befizető hatalmában áll ebbéli keresetét akár az egész társaság, akár annak egyes tagjai ellen intézni. De viszont a' társaság hitelezői nem csak a' mint mondtuk bukás esetében ötet megelőzik; hanem akkor is. mikor kilépve tőkéjét visszazavette, ennek erejéig ő még azontul két esztendeig lekötve marad, de csak azon adósságokra nézve, mellyek társasági szövetsége alatt keletkeztek. és csak ha elégtétel a' társaság benső tagjaitul ki ne telik. Azért is, midőn külső tag belép, köteles a' társaság egész követelési és tartozási állapottyát világos jegyzékben elejébe terjesztteni, és különösen a' mit külső tagoktul felvett, kijelenteni; a' ki ebben veszélyeztető hibát elkövetne, hamisítás büntetése alá esne. Mind a' mellett, kültagoknak a' társaság vezérletében semmi befolyások nincsen; azonban szabadságokban áll a' szám-

adásokat és könyveket megvizsgálni, és a' segédek-re felvigyázni *k*).

9) Kinek a' társaság ellen akárminő követelése vagyon, a' belflagokat akár egyetemben, akár külön-külön megkeresheti, váltva is. Azonban a' fizető az eránt, mi a' társaság többi tagjaira esik, visszazonos keresettel élhet *l*).

a) Kitűnik ez, ha a' törvény szélesebb nyilatkozását (2. 3. 4. §. 1840, 18) más helyekkel (2. 4. 8. §. 1840, 16. — 10. 11. §. 1840 15. — és 2. §. 1844, 6.) összehajvettük.

b) 5. §. 1840, 18. — *c*) 4. §. — *d*) 8. 9. §. — *e*) 10. 11. §. — *f*) 13. 14. §. — *g*) 15. §. — *h*) 17. 18. 19. §. — *i*) 20—22. §. — *k*) 23—33. és 35. 44—45. §§. — *l*) 34—36. §§. mind 1840, 18.

322. §.

Folytatás.

III. A' társasági viszonyok megszűntetése. — A' társasági szövetség egygyes tagokra nézve megszűnik: 1) Annak halála által. Az örökös helyébe nem lép; kivéve, ha ez világosan kikötve volt, és akkor is csak a' közvetetlen (az első) örököst kell érteni, nem az örökös örökösét. — 2) Ha ki olyan állapotba jut, hogy kereskedő nem lehet, p. ok. bukás miatt. — 3) A' kikötött idő lefolytával, vagy hol ezt előre meg nem határozták, felmondás után hat hónappal. — 4) Midőn maga fő kötelességeit a' társaság telyesíteni nem akarja, a' ki meg nem elégszik, azonnal kiléphet; és viszont a' társaság hatalmában áll a' vétkes tagot kirekeszteni. Ha ebben ellenkezés történik, és a' dolog per úttýára kerül, a' nyertős fél maga választása szerint a' kilépést akár a'

végltélet, akár a' támasztott kérdés napjátul számíthattya a).

Az egész társaság eloszlása történik: 1) Mikor bizonyos, hogy a' kitűzött czéllját el nem érheti, p. ok. ha alaptőkéje elfogyott. — 2) A' kikötött idő lejártával, vagy a' szüntető feltétel bekövetkezésével, p. ok. midőn azon tag meghal, kinek részvételéhez a' társaság maga fenmaradását kötötte. — 3) Ha a' társak nagyobb része kihalt, vagy oda jutott, hogy többé kereskedők nem lehetnek. — 4) Mikor az eloszlásban megegyyeztek b).

Mind az egyes tagok kilépését, mind a' társaság eloszlását jelenteni kell azon Váltó-Törvényszéknél, mellynél a' társasági szerződés bejegyeztetett. E' pedig az esetet a' Kir. Helytartói Tanácsnak felterjeszti, és innen közhírré tétetik c),

IV. Az eloszlás vagy kilépés következei. — Midőn a' társaság részint vagy teljesen eloszlik, tűrhetetlen volna, hogy az által mások károsodgyanak. Ha tehát a' társaság ellen valami követelések fenmaradtak, azokra nézve a' kilépett vagy eloszlott társak azontúl is felelni tartoznak, még pedig az egészről akármellyik (*in solidum quisque*); ha csak az eloszlás vagy kilépés hirdetése után két esztendő el nem múlt, mert későbbi keresetre mindenik csak maga részét fizeti; sőt midőn bizonyos tagok a' társaság minden adósságait átvették, és ezen szerződés törvény szerint köz hírré tétetett, két esztendőn túl csak a' vállalkozók tartoznak a' kültagoknak is d).

Kilépő valóságos tag, vagy a' ki annak képét viseli, egyszersmind az illető viszonyok elintézését követelheti: tehát számadást is kérhet, hová a' társasági követelések és tartozások kimutatása, és a' fennlévő érték összeírása is (*inventarium*) tartozik; nem

külömben, hogy a' társaság maga hitelezőit, mindnyájokat azonnal kielégíttse, vagy tartozásait biztosítsa; a' mi úgy is végbe mehet, hogy a' társaság egygy része vagy tagja az adósságokat egészen magára vállalja, és ebbe a' hitelezők megegygyeznek. Továbbá kívánhattya a' közérték felosztását, ha kár nélkül lehet, a' maga nemében (*in propria specie, vulgo: in natura*); egyébként a' maradó tagok mindennek árát meghatározzák, és a' kilépő hatalmában áll vagy a' jószágot átvéve a' többi tagokat kifizetni, vagy maga részét pénzben elfogadni. Ha pedig a' társaság vonakodik, a' kilépő bírói becsültetést kívánhat. Illy becsűnek helye van akkor is, midőn az egész társaság eloszlik, és a' kiegyenlítés felett ellenkezés támad. De itt a' választás azon áll, a' ki becsű-áron felül legtöbbet ígér, vagy ha magasabb ígélet nincs, a' tagok azon sorral választanak, mellyel a' társasági szerződést aláírták *e*).

Könyvek és levelek részes kilépés esetében a' társaságnál maradnak, de a' kilépő maga költségén másolatokat kívánhat. Eloszlás után pedig, ha egyébként nem egyeztek, a' levelek egygy tagnak gondviselése alá jönnek, megtartva köztök az aláírás rendjét, ha csak törvényes ok, p. ok. bukás, valakit ki nem zárna *f*).

a) 37. 38. §§. 1840, 18. — *b*) 40. §. — *c*) 41. §. — *d*) 41. 42. 43. §§. — *e*) 46—50. §§. — *f*) 51. 52. §§. ugyan ott.

Ha társasági viszonyokban az egész társaság és egygyes tagjai között per támad, ez a' Váltó-Tőévényszék elejébe tartozik, mellynél a' társaság bejegyezve vagyon, kivéve a' váltó és bukási pereket. Ha pedig a' társaság bejegyezve nincs, akárki az özszes társaságot bukási, egygyes tagot illető bírāja előtt keresse. De a' társaság és egygyes

tagok között sem kifogásnak, sem fellyebb-vítelen és perújításán kívül egyéb parancsolatnak helye nincsen 53. §. 1840, 18.

323. §.

A' részvénytársaságokról.

I. A' kik részvény-társaságot alkotni akarnak, szükséges, hogy a' Váltó-Törvényszéknek írásban előadgyák: 1) a' szándék mivoltát, a' társasági *tervet* *); 2) az alapszabásokat. Az elsőhöz tartozik: a) a' társaság czéllya, melynek elérhetését is kimutatni kell, attul a' mi bizonyos azt, a' mi csak hihe-tő és bizonytalan, világosan elkülönözve.

b) A' szükséges tőke mennyisége olly számítás-sal, melly a' valósághoz közelíttsen.

c) A' részek száma 's elosztása és a' befizetések ideje, azt is kijelentve: szándékoznak-e részeket, és mennyit, a' közönségnek nyilvános aláírás úttyán át-engedni.

Ezen írárok megtekintését a' Váltó-Törvényszék mindenkinek megengedi. De ha a' társaság czéllya nem tisztán kereskedés, vagy ha országos vállalat szóban áll, melly az 1836-ki 25-dik tcz. alá tartozik, akkor az említett leveleket még előbb a' királyi Helytartói Tanácsnak is be kell mutatni a).

Névtelen részleveleket kiadni nem szabad b). A' beadott alapszabályok változása sem áll a' beadók hatalmában c). — Egyébaránt a' részlevelek eladása nyilvános aláírás úttyán történik, melly a' közhatóság felügyelése alatt legalább három napig nyitva marad d). Részeket pedig vehet, és így a' társaságba léphet akárki e).

II. Mihelyt az eladó részlevelek elkelték, a' részesek gyűlésre összehívatnak. Itt a' társaság ma-ga

ga alkotását kimondgja; az alapszabásokat megvizsgálja, és végképpen elhatározza; ügyeinek viselésére tagokat választ, ha szükségesnek láttja, kötelező aláírásra is valakit felhatalmaz; a' pénztár megnyitása és rendgye felett intézkedik; és különösen a' választmánynak meghagyja, hogy az alapszerződést és a' kötelező aláírást bejegyeztesse. Mindezekben a' jelenlévők szótöbbsége határoz *f*). — Az említett bejegyeztetés pedig az illető Váltó-Törvényszéknél történik, melly a' beadott másolatokat a' többi Váltó-Törvényszékeknek is megküldi, és magánál mindenkinek szabad betekintést enged; mi a' későbbiváltozásokra is kiterjed. *g*).

III. Minekelőtte a' társaság így alakúlna, semmi szín alatt befizetéseket kívánni nem lehet; kamatokat sem szabad abból a' pénzből fizetni, melly éppen az eladott részvényekért befolyt *h*). — Gyűlésen a' tagok minden egész részvény után egygy szóval (vokssal) bírnak, de tíznél többet senki sem nyerhet, akárhány részvénye legyen.

A' választmány sem az alapszabásoktól el nem térhet, sem különös felbatalmazás nélkül az egész társaságra kiterjedő egyéb rendszabásokat nem tehet; mert ebbéli határozatok csak a' társaság gyűlésében történhetnek. De a' társaság czéllyának elváltozására legalább három negyed részének megegygyezése kívántatik, sőt akkor is az ellenkező rész kiléphet, és a' társaság állása szerint részvényeinek, és, ha találtatik, az illető nyereségnek kifizetését követelheti *k*).

*) *Részvény-terv*, mint a' törvényben áll, csak annyi volna, mint *Plan zu einer Actie*, és nem a' mit mondani akart *Plan zu einer Actien-Gesellschaft*, részvény-társaság-terve; feltéve t. i. hogy a' *terv* szót a'

francia és német *Plan* értelmében befogadjuk; a' mi-nek azonban, megvallom, sem szükségét sem lehetőségét át nem látom. Legalább itten az új szóra nem szorúlunk, a' hol *Plan* csak azt jelenti, mit a' régi jó magyar szó szándék. Kétségkívül máskor mást is jelent, p. ok. útakat módokat, vagy a' szándék esmertetését, jelentését, leírását, nem különben alap- vagy tér-képet, rajzolatot 's a' t. „*Sagen Sie mir ihren Plan*“ = mondgya meg az Úr mi a' szándéka, mit akar? *Was haben Sie für einen Plan um ihren Zweck zu erreichen* = hogyan, mi úton akarja az Úr szándékát elérni? *Haben Sie ihren Plan schon eingereicht* = Beadta az Úr szándéka bővebb leírását, vagy inkább: beadta-e irását, melly szándékát egészen (minden részeiben) esmeresse? 's a' t. — Való, hogy a' sok értelmű idegen szó ellenbe hasonló erejűt nem tehetünk; de olytat a' régi Görögök-nél és Rómaiaknál sem találunk, kik mégis tűrhető épületeket emeltek, és hadra kelve nem egyszer győztek. Hiában, szót szóval fedezni nem lehet; és ha lehetne, nagy erőszakkal újat teremtve, mit ér, ha ezután magyar beszédünk magunknak is csak idegenbűl érthető? — Minden szónak megvagyon maga története, úgy hogy értelme lassan és fokonyint változik vagy terjed; nem azon egygy úton módon mindenütt, hanem a' nemzetek elme és szívbéli sajátságai szerint, nagy és meglepő különbségekkel; úgy, hogy a' gyökérszó fordításával más nyelv nyomán jární sokszor lehetetlen. Például szolgálhat éppen a' francia *Plan* szó, melly a' deákbul ered. Ennek németül megfelelő *eben*, vagy *die Ebene*. De mi nevetséges dolog volna, ha valami Purista ehhez akár betűt akár szóvég-zést ragasztva, p. ok. *Ebend*, *Ebeney*, *Ebenz*, azt a' német nyelvre feltolni akarná, mivel hasonértelmű egygy szava nincs, azonban a' különböző esetekre illő szavakkal, p. ok. *Absicht*, *Entwurf*, *Abriss* 's a' t. éppen nem szűkölködik; valamint a' magyar sem. — Már, kérem, mivel szebb és jobb a' t e r v, mintsem *Ebenz*? Mi köze a' szándéknak térrel? És honnan veszi a' v betű azon csuda erejét, hogy a' t e r értelmét annyira elfordítsa? és egyszerre olly sokfélére? Erőhatalom sokat tehet; de nyelvben az önkény (*sic volo, sic jubeo*) helyén kívül volna. — Mind ezt nem gáncsolva mondom, hanem csak ment-ségül arra, hogy az új szóval élni nem mertem.

u) 55. §. 1840, 18. — Illyenekben a' törvény és kormánysszékek felügyelése igen szükséges, mivel gonosz cselészökök a' részlevelek eladása után visszazalépvé temérdek csalásokat elkövethetnének. Az egész törvény czélya: ol-talom.

b) 56. §. ugyan ott. — Névtelen levél záradéka francia nyelven: *an porteur* = az előmutatónak. — c) 57. §. — d) 58. §. — e) 54. §. — f) 58. §. — g) 61. 62. 65. §§. — h) 59. §. — i) 60. §. — k) 64. §. ugyan ott.

Ha részvény-társaság nagyobb kedvezéseket kíván, például: kisajátítást, vagy új találmányra kizáró levelet; szükséges, hogy magát fenálló rendszabásokhoz is tartsa. Bányászti társaságok pedig egészen más törvény alatt állanak. 66. 67. §§. ugyan ott.

324. §.

V. A' hites alkudozókrul *).

I. A' ki hites alkudozó lenni kíván, szükséges, hogy tellyes koráru és becsületes magaviseletéru bizonyítványokat mutatva folyamodását a' kereskedői testület nagygyánál (elnökénél**) beadgya; ennek jelentésére a' testület két kereskedőt rendel, kik a' nagygyal egygyütt azon esmeretek eránt, mellyek az alkudozó kötelességeihez tartoznak, a' folyamodót szoros vizsgálat alá veszik; és ha tudományát elegendőnek talállyák, arrul néki a' testület nevében bizony-ság-levelet adnak. Ennekutánna ötet a' helybéli hatóság megesketi: „hogy alkuszí kötelességeit pontosan tellyesíteni fogja“; és hogy a' hitet valóban letette, azt a' vizsgálatrul szolló bizonyítványra felírja, hiteles pecsétjével is megerősíti. Úgy azután szabad levelét előmutatva, hivatalát az ország minden részeiben gyakorolhattya a).

II. A' hites alkudozó kötelességei: a. Főkönyvet, és azon felül az első feljegyzésekre kézi köny-

vet tartson ; mellyeken át az illető hatóság selyemsinórt vonván , ennek mind a' két végét maga pecséttyével megerősíti és a' lapok számát feljegyzí.

b. A' kereskedésekben , gyárakban és kereskedő társaságok írószobáiban gyakran megjelennyen , és feltolakodás nélkül szolgálattyát ajánlya.

c. Mihelyt valami ügy reá bizatott , azt kézi könyvében baloldalon beírja.

d. A' felvállalt ügyben pontosan eljárjon a' nélkül , hogy megbízóját előre megnevezné , ha csak erre felhatalmazva nincs.

e. Az eladó javakat igazság szerint és részrehajlás nélkül esmertesse , mustrákat előmutasson , és ezek valóságáért kezeskedgyen.

f. A' mint az elvállalt ügyet befejezi , azt említett kézi könyvében jobb oldalon a' megbízás ellenébe azonnal beírja , és rendes könyvébe sorszám szerint beiktassa , mind a' szerződő felek nevét 's lakását , mind a' szerződés idejét , feltételeit p. ok. az árúk mennyiségét és árát pontosan feljegyezze.

g. Végre bizonyítványát †) nevealírásával mind a' két félnek kiadgya , mellyben kézi-könyvéből ††) az ügy sorszámmal és könyve lapszámával egygyütt pontosan kiírva legyen b).

III. A' könyvbe iktatott alkú , melly a' megbízás határán túl nem megy , kötelező erővel bír , úgy hogy attul egygyes fél többé vissza nem léphet , és a' kiadott alkúlevél perben is bizonyyságot tesz ; de az ellenfél még a' könyvek vizsgáltatását is kívánhattya , mellyeket az alkudozó köteles bémutatni ; ha vonakodna , vagy a' könyvek illő rendben nem lennének , az okozott károkért felelni is tartozna. Azonfelül ha

könyveit hibásan viszi, vagy valami csalárdságot elkövet, a' hatóság őtet először ugyan pénzbeli büntetéssel illeti, a' körülmények szerint húsztul száz forintig, másodszor pedig szabad-levelét elveszi, őtet a' hites alkudozók sorából kitörli és ezt közhírré teszi c). Ugyan úgy helyét veszti, a' ki adósságokba merül, a' ki részeges vagy játékos; a' ki család embereknek vagy kiskorúaknak adósság-csinálásában eszközül szolgál, ki a' reá bízott titkokat kifecsegi vagy a' dűgárússágot előmozdítja d). — És mivel hites alkudozó maga sem kereskedést nem űzhet, sem gyárt nem állíthat, sem kereskedő társaságban részt nem vehet; magátul folyik, hogy ha ezeket tenni kívánja, köteles előbb hivatalárul lemondani, különben a' hites alkudozók sorából neve kitöröltetik e). — Ha könyvei megteltek, szükséges, hogy azokat a' helybeli hatóságnál letéve újakat hitelesíttessen. Nem különben hivatalát elhagyva könyveit ugyan ott letenni tartozik f).

IV. Alkudij fejében, ha külön egygyezés nem történt, a' hites alkudozó minden féltul 5000 forintig száztul egyfelet követelhet, 5000-en túl egynegyedet; és csaló szándékkal többet ki sem köthet; egyébként díja vesztésén kívül tiztul száz forintig menő büntetés alá kerül g).

A' magyar tenger mellékre ezen törvény ki nem terjed h)

*) l. 75. §. c) alatt.

**) *Elnök* új szóval nem élek; mert ha nem családhozom, *előbül* (és *utóbul*) csak *előnök* (utónok) lehetne. Hiszen *el* egészen más (p. ok. *elvinni*, *elmenni*). De a' sem bizonyos, hogy a' *nok* *nök* egyéb, mintsem idegen végzésnek elfordítása, legalább *tovarnik*, *dwornik*, *zbojnik*, *komarnik* 's t. eff. azt igen hihetővé teszik. — Régi jó szó *előd*,

mellynek értelme a' kiterjesztést (időtől helyre) igen is megbírná. *Elsőd* is tűrhetőbbnek látszik, mintsem elnök.

a) 4. 5. 6. 14. §§. 1840, 19.

†) Németül *Schlusszettel*, az az : *kurzes Zeugniss über den Abschluss*, (*über den geschlossenen Handel*); tehát : alkúlevél, alkújegyzék.

††) Hihető, hogy itt a' főkönyvet (vagy mind a' kettőt) érteni kell, mind a' 13-dik §-b.

b) 7. §. 1840, 19. — c) 8. 9. 10. 17. §§. — d) 11. §. — e) 12. §. — f) 13. §. — g) 15. 16. §§. — h) 18. §. *ugyan ott*.

325. §.

VI. A' fuvarosokról.

I. A' ki fuvarozásra készül, szükséges hogy becsületes életéről, és arról hogy lovakkal, szekérrel bír, illető hatóságánál esedezve bizonytságot nyerjen, mely könyvalakban adatik, és elején az ide tartozó törvényt is magában foglalja. Evvel a' fuvaros magát annál a' kinél fuvar keres igazolni tartozik a).

II. A' ki fuvar fejében foglalt vett, vagy egyrészét előre felvette, de a' kitűzött időre törvényes ok nélkül meg nem jelenik és a' kereskedőnek idején be nem jelenti, hogy más fuvarosról gondoskodgyon; a' felvett pénz kétszeres megtérítésén kívül, a' kereskedőnek, ha más fuvaros bére magosabb, még a' küllömbiséget is megfizetni köteles b).

A' fuvar-levélben, melyet a' kereskedő fuvarosának adni tartozik, szükséges mind az árújavak minőségét, mennyiségét, mind az indulás és kötelezett érkezés napját, végre a' fuvarbért, és ennek előre fizetett részét beírni, és mind ezeket egyszersmind a' fuvaros könyvébe feljegyezni. Továbbá a' kereskedő köteles felvigyázni, hogy a' javak jó karban és jól ősz-

szerakva jussanak a' fuvaros kezébe, a' szükséges takarókat helybéli szokás szerint vagy a' kereskedő adgya, vagy a' fuvaros; a' fuvar-levélben pedig azt is be kell jegyezni *c*).

Az átvett javakért a' fuvaros nem csak szekerekkel, marhájával, hanem egész vagyonával kezeskedik, és esel vagy gondatlanság által okozott minden kárért felelni tartozik. De ha békibizonyította, hogy a' hiány vagy romlás nem általa történt, őtet kárpótlással terhelni nem lehet. Azonban ha észreveszi, hogy a' javak borítékán vagy p. ok. a' hordón, melyben vannak, akármi okból kár történt, köteles a' szükséges javításról gondoskodni, mely költségét ha maga nem vétkes, a' javak tulajdonosátul viszszyeri *d*).

Ha pedig a' fuvaros későbbben érkezik, mintsem kikötve volt, fuvarbérét a' körülmények szerint egészen vagy részben elveszti; kivéve, ha hiteles bizonyítványokkal kimutattya, hogy a' késedelem az ő hibája nélkül és legyőzhetetlen akadályok miatt történt. Ilyen bizonyítványokat a' legközelebb tisztviselő vagy helybéli hatóság tartozik a' fuvaros felszólítására, ha előadását valónak talállya, minden haladéknélkül kiadni *e*). — Ha valamit a' reá bízott javakból a' fuvaros maga hasznára fordított, vagy másképpen elidegenített volna, maga ugyan mint tolvaj; a' ki pedig tudva átvette, mint orgazda, büntetés alá kerül *f*).

Ha az elvállalt javakat a' fuvaros másra bízta, azért ugyan fuvarbérét el nem veszti, de felelni úgy tartozik, mintha maga szállította volna; azonban kár vagy késedelem esetében viszszyonos keresete az ellen, a' kire bízta, fenmarad *g*).

a) 1. §. 1840, 20. — b) 2. §. — c) 3. §. — d) 4. 5. 6. §§. — e) 5. 6. 7. §§. — f) 8. §. — g) 9. §. *ugyan ott.*

Az ide tartozó kérdésekben 200 forintig szóbeli som-más per úttján Szolgabíró, városban (ide értvén a' rendes tanácsú mezővárosokat is) a' helybeli bíró vagy kapitány ítélt, és ítéletét nyomban végre is hajtya; de ha az átadás helyéről a' fuvaros már eltávozott, akkor őtet másutt mint lakhelye kebelében megkeresni nem lehet; és 200 forintot meghaladó kereset mindég csak rendes per úttjára tartozik. Az ítéletet birtokon kívül a' megyei Törvényszékre és a' városi Tanácshoz felvinni lehet; sőt ha veszedelem miatt úgy tetszik, időközben lehet a' kérdésben lévő pénzt az első bírónál letenni, vagy ugyan ott annyit érőben biztosítani. 10. 11. §§. 1840, 20.

326. §.

A' bérletéről.

I. BÉRBE (az az : bizonyos bérért) adni ven-ni lehet 1. jószágot mellynek maradó haszna va-gyon, értve, hogy nem fogyasztva, emésztve, kiadva 's elköltve használlyuk mint p. ok. az eledelt, a' pénzt, hanem úgy mint p. ok. a' szántóföldet, rétet, házat, malmot. — 2. bizonyos álló jövedelmet, p. ok. tized vagy vámszedést a). A' deák szó *locatio-conductio* bér-munkára (*operae illiberales*) is kiterjed; magyarul pe-dig ezt úgy mondgyuk : szolgálathá (vagy bérbe) ál-lani, fogadni; munkát (vagy munkába) adni, vállalni. — Az alkú írás nélkül is megáll; de hosszabb időre tanácsos azt levélbe foglalni; sőt a' fekvő jószágot szokás törvényes bizonyosság (Szolgabíró és Esküdt) előtt átadni, és újabb törvény szerint b) már az alkút magát is törvényes bizonyosság előtt kötni, törvényes átadás által erősíteni, és az illető törvényhatóságnak bejelenteni kell, különben ereje a' kiadó bukása ál-

tal megszűnik. Egyébaránt a' bérlet néha nyilván is keletkezik (mint az adás-vevés) árverés úttyán. És valamint a' zálogos, nem maga jószágát, bérbe kiadhattya; úgy nem lehetetlen, hogy valaki sajáttyát bérrellye (bérbe vegye, bérben tartsa) p. ok. a' zálogostul. Maga a' bérlet is, midőn személye tekintetbe nem vétetett, a' bérlet fogadhat, (*sublocationem facere potest*). — A' bér pedig nem mindég pénzbul, hanem ollykor más mibul, p. ok. szolgálatokbul, vagy a' termés bizonyos részébül is áll, az utolsót úgy értve, hogy állandó mértéke legyen, p. ok. 20 akó bor, 40 mérő gabona; mert ha jószágomat a' változó termés valahányad részébe, p. ok. felébe, harmadába kiadom, a' vállalkozó nem bérlet (conductor), hanem *colonus partiarius*, részes gazda, és viszonyunk *societas oeconomica*, gazdasági közösség.

II. Terhekre nézve, ha egyéb kikötve nincs, kisebb igazításokat köteles a' bérlet tenni; de közadót, p. ok. háztul, a' tulajdonos fizeti; ugyan ő tartozik a' nagyobb igazításokat is végbe vinni; sőt a' bérletnek szükséges vagy hasznos költségeit megtéríteni. Ha pedig a' bérlet köteles fizetéseiben elmaradna; ingó javai, mellyek a' bérlet jószágban, lakásban találtnak, a' kiadónak mintegygy zálogul szolgálnak.

A' bérlet úgy tekinthettyük, mint a' jószág ideig tartó használhatásának eladását megvevését. A' mibul következik, hogy ha baleset, p. ok. háború miatt a' jószágot nem használhatta, úgy a' bérlet fizetni sem tartozik. Akkor is, midőn az egész termés elveszett, vagy éppen semmi sem termett, illik, hogy a' baleset súllyát a' tulajdonos viselje. De a' bérlet még máskor, nagy kár, p. ok. jégverés, vízáradás, tűz, marhavész okából, nem ritkán elengedést kíván-

nak, és kegyes uraktul csakugyan nyernek. Igazság szerint, úgy látszik, a' kérdés attul függ: mi volt elejénte a' felek szándéka? hérrül alkudozva számba vették-e a' baleseteket vagy nem? Ha pedig ezt a' történetek sora ki nem mutattya; kitudva és egybevetve a' jószág jövedelmét, ebbül a' bér minősége is kitetszik. Mértékletes bérrrel és több esztendő mellett elengedést kívánni nem kell; mert baleseteket rendszerint bő esztendők pótollyák. Ellenben ha magos a' bér, mennél rövidebb a' kikötött idő, annál hihetőbb, hogy a' balesetek számba nem jöttek, és ekkor igazság, egyenlőség már elengedésért szól. (Szigorúabb törvény a' bért szükségképpen leszállítaná, és így a' kiadó még jó esztendőkben is vesztené). De midőn baleset a' bérlő személyét, vagy a' beszédett javakat érte; a' csapást (mivel *casus domino nocet*) ő maga viseli.

III. Lejárván a' kikötött idő némellykor a' bérlet hallgatva is megújítatik; de ez csak rövid időre terjed, fekvő jószágnál egy esztendőre vagy uj termésig. A' többi feltételek pedig fenmaradnak. Ha időről szó nem volt, p. ok. lakásra nézve; a' szokott vagy illő felmondást mégis meg kell tartani. És ha vagy a' kiadó, vagy a' bérlő kötelességének eleget nem tesz; a' ki rövidséget szenvedne, a' kötéstül idő előtt is elállhat. Nem különben a' bérlő bukása által c), vagy baleset miatt, midőn a' bérbe vett jószág, p. ok. ló vagy kocsi, haszonvehetetlen lett, a' bérlet kikötött ideje előtt megszűnhetik. — Mivel pedig a' bérbe-adás vévés kölcsönös bizodalomban gyökerezik, a' kikötött ideje után törhetetlen volna, hogy a' bérlő másunnal jövő kölcsönös követelések színe alatt, vagy éppen levelekre hivatkozva a' jószágot mint maga sa-

játtját letartóztassa; ez a' kötésben fekvő ígérettel
őszsze nem fér.

Mit tartsunk a' bérlett jószág eladásáru? — Mi-
vel a' bérlőnek csak személyes követelése vagy, és
egyedül a' kiadó ellen, a' kivel alkudott; ettől ugyan,
ha rövidsége szenved, elégtételt nyerhet; de a' vevő-
re, kivel nem alkudott, az ő követelése ki nem ter-
jed. Az ellenvetés: hogy az eladó többet nem adha-
tott mintsem a' mennyivel maga bírt, czél mellé vág;
és azon tévedésből származik, mintha kötelezés a'
jószágban gyökerezne, vagy a' sajátjának egygy részét
kiszakasztaná és magához vonná. Személyes követelés
éppen csak az adós személyét követi; mert ő van le-
kötte, nem a' jószág, az az akárki, a' ki a' jószág
birtokába jut. A' kötelezés az adós csontyába nőtt,
nem a' jószágba. Tehát semmi kétség, hogy a' vevő-
nek tellyes igazsága lehet, mellyhez a' bérlő követe-
lése fel nem ér.

a) Mind a' kettő idegen szóval *arendának* is nevezte-
tik, és régi levelekben *feudum*, p. ok. FEJÉR Gyűjtemé-
nyében, *Cod. Dipl. VIII*, 3. p. 560. : „*usque revolutionem*
duorum annorum — — — *in feudum locasset et arendas-*
set“; — *X*, 1. num. 263. : „*usque ad revolutionem sex an-*
norum — — — *in feudum locassent et arendassent*“. De más-
utt ezt is olvassuk : „*quamdam possessionem* — — — *eisdem*
— ac eorum heredibus, successoribus et posteritatibus uni-
versis perpetuo, more feudario sive pro censu annuali tenen-
dam“ etc. *ibid. IX*, 4. num. 359. — Némellykor a' jószág-
gal marha is adatik, úgy hogy a' bérlő az átvett darabokat
sajátul nyeri, de bérlése kitelvén, köteles ugyan annyit
viszszaadni (*contractus socidae*). E' szerint marháját a' kia-
dó el nem vesztheti; és arra nézve azt mondgyák : *pecora*
ferrea s. immortalia sunt.

b) 37. §. 1840, 22. — c) *ugyan ott*.

327. §.

Letett jószágrol.

I. Őzízet fejében ingyen LETETT átvett jószágot (*depositum*) akármikor viszzszakérni lehet; ellenben a' kikötött idő lejárása előtt viszzszaadni, csak ha talán a' vállalkozó sorsa véletlenül oda fordúlt volna, hogy maga kára vagy veszélye nélkül meg nem tarthattya. A' külömbség onnan ered, hogy az alkúban egyedül a' letévő (az őriztető) haszna fordul. Ha pedig az időt meg nem határozták, úgy szívességet az őriző akármikor felmondhattya. Balesetért sem felel; de ha igaz kérelemre a' jószágot ki nem adta, vagy ha engedelem nélkül használta, vagy helyes ok nélkül másra bízta; már ekkor a' baleset is reája súlyosodna, kivéve midőn a' jószág p. ok. közinség miatt, a' nélkül is elveszett volna. Veszedelemben pedig tőle kívánni nem lehet, hogy inkább azt mentse, a' mit őriz, mintsem a' magáét; hanem ha úgy cselekedett, a' letévő, mennyire hasznából telik, a' kárt pótolni tartozik.

II. A' letevés barátságos bizodalombul történik, és néha inségben; minden esetre a' tagadó gyűlöletes úton jár. Hazánk törvénye szerint, a' ki a' letett-átvett jószágot még bírói feszóllítás után is eltagadgya, vagy letartóztattya, ha igaz mentsége nincs, mint hatalmaskodó erőszak díjával bűnhődik *a*); sőt súlyosabb esetekben a' megátalkodott kétszeres megtérítés mellett becsületét is veszti *b*). — Mi az őriző kötelessége ha idegen a' letett jószágot mint sajáttyát követeli? Mivel ő maga nem bíró; annak, a' ki letette, csak ugyan kiadhattya; kivéve bírói letiltás

után, vagy midőn a' letévé bűnvád alatt áll, p. ok. lopás, rablás miatt.

III. Peres ügyekben megtörténik, hogy ingó jószág, főképpen pénz, a' bíró kezéhez adatik (*judiciale depositum*); de a' bíró ennek huszad részét (*vice-simalitatem*) nyeri, annak terhével, a' ki a' letevésre okot szolgáltatott c). Kivétetnek a' jobbágyok midőn a' kérdés úri-jobbágyi viszonyokból ered d).

a) 1638, 28. 1647, 106. 107. — b) 1597, 28. 1622, 16. — c) *Sigism. VI*, 9. 1492, 95. §. 14. 1609, 74. §. 14. 1638, 31. §. 2. — d) *Resol. R.* 22. *Sept.* 1785, n. 11798. *C. Toln. intim.*

328. §.

A' kölcsönről

KÖLCSÖN ADÁS-VEVÉS kétféle : 1. állandó használás; 2. fogyasztás, elköltés végett, (amaz *commodatum*, ez *mutuum*); de mind a' két esetben ingó jószágot értve, és hér vagy kamat nélkül, tehát merő szívességből, (mert avval *contractus foenebris*); nem különben bizonyos időre, (mert a' nélkül *precarium* volna, melyet az adakozó akármikor visszakérhetne). Magyar nyelven a' kölcsön szó mind ezeket magában foglalja; és midőn a' különbséget kiemelni akarjuk, így szólhatunk : állandó használásra, vagy fogyasztásra, elköltésre; kamattal, vagy kamat nélkül (kegyeskedve); bizonyos, vagy bizonytalan időre (tetszésig) valamit kölcsönözni, vagy kölcsön adni-venni. *Commodatum* lehetne : állandó vagy fel nem váltható kölcsön; *mutuum* : fogyasztó vagy felváltható kölcsön; *contractus foenebris* : kamatos kölcsön; *precarium* : visszavehető, szabad, (ingó, szökő) kölcsön, vagy mivel megfordítva jobban esik, engedelem.

Használás végett kölcsönözve a' jószág, p. ok. ló, szekér, könyv, azé marad, a' ki adta; tehát a' baleset is csak néki árthat. A' mit pedig fogyasztásra kölcsönöztem, az egyenesen a' vevőé lett, p. ok. bor, gabona, pénz; a' mire nézve itt a' dolog megfordúl, és a' balesetek súlyát már a' vevő viseli. — Mivel pedig a' letett jószág is kölcsönre fordulhat, a' kölcsön kezdetére különös figyelem kívántatik. Midőn p. ok. pénzemet letéve annak használását az őrzőnek előre megengedtem, kölcsön ebből csak akkor keletkezik, mikor jószágomat a' vevő már valóban magáévá teszi és elhasználja. Ha pedig nála letett pénzemet későbbben kölcsön kérte és megnyerte; azonnal a' pénz övé lett, és akár használta akár nem, a' baleset reá súlyosodik. Mind ennek oka csak az alkú értelmében, az alkudozók szándékában fekszik.

Követelheti-e a' kegyes kölcsönadó, ha véletlen szüksége támad, a' kikötött idő előtt, jószágának visszaadását? — Ez is a' szerződők eredeti szándékátul függ, melyet a' körülmények talán kimutatnak. Homályos esetekben, mivel bizonyos ok nélkül terhelni senkit sem szabad, illőbb az adakozót pártolni, hogy kegyessége magának vesztére kárára ne forduljon; kivált midőn a' vevőnek csak reméllett haszna szűnik, és valóságos kárt nem szenved, holott az első éppen tetemes kára ellen óvakodik.

329. §.

A' felhatalmazásról.

I. A' ki másnak reá bizott ügyeiben tellyes hatalommal eljár, azt FELHATALMAZOTT (vagy tellyes hatalmú) KÉPVISELŐNEK nevezzük, (deákul:

procurator plenam potentiam habens, és rövidebben: *plenipotentarius*). Lehet pedig a' felhatalmazást bizonyos ügyre szorítani, vagy többekre és mindenekre kiterjeszteni a); nem különben lehet bizonyos vagy bizonytalan határidejét kiszabni, p. ok. két, három esztendő; vagy bizonytalanul visszahúzásig; elutazás esetében visszaérkezésig b). Idő kijelélése nélkül a' meghatalmazás esztendeig tart c).

II. Gazdasági ügyekben a' tellyes hatalmú képviselő minden illő rendelkezést megtehet, úgy, mint maga a' tulajdonos. Tehát hatalmában áll nem csak adni-venni, fizetéseket rendelni; hanem a' tiszteket is elhelyeztetni vagy elbocsátani, másokat nevezni, tőlök számot kérni, a' számadásokat megvizsgáltatni, és ha rendben vannak, felmentő levelet kiadni d). — Ellenben maga számadással nem tartozik, ha csak pénzügyekben, t. i. bevételekbe és kiadásokba nem avatkozott e); de akkor sem felel úri szék előtt f).

Nem különben peres ügyekben a' felhatalmazott képviselő nem csak meghatalmazója nevében, akár felelve akár keresve, a' törvényszék előtt maga felléphet; hanem ügyvédek is vallhat; hol szükséges, az ügyvéd hibás lépéseit, előadásait visszahúzhattya, mintha maga ügye volna; sőt akár barátságosan, akár hiteles hely előtt egygyezkedve, a' pereket megis szüntetheti g). — De kereset vagy perbehívás nem a' képviselő, hanem egyenesen csak a' felhatalmazó nevével állhat h).

Örök vallásra, és örök szerződésre másutt különös felhatalmazás kívántatik; sőt ilyen hatalom-adás nálunk sem szokatlan; de mivel a' törvény azt parancsolva nem kívánja, következik, hogy arra az egye-

temes (általános) hatalom is elegendő; *generalis plenipotentia sufficit i*).

III. A' felhatalmazás különös perben s z ó v a l is megtörténhetik, az illető bíró előtt (*verbalis constitutio*); mert ennek jegyző könyve minden esetre hiteles bizonyságul szolgál. De mikor azt másutt bizonyítani kell, akkor hiteles levél (*constitutio litteratoria*) kívántatik, Ország Nagy-Bírájának, vagy hiteles Helynek, vagy Vármegyének hiteles pecséttye alatt. Könnyebbség okáért pedig a' törvény megengedte, hogy az ebbéli vallás nem csak a' megye köz vagy kis gyűlésén végbe mehessen, hanem a' Fő- vagy Al-Iszpany, sőt Szolgabíró és Esküdt előtt, csak hogy ezek a' mi történt kötelesek a' gyűlés elejébe terjeszteni k). Városi telkekre és polgári vagyona nézve meghatalmazó vallását akárki az illető városi Tanács előtt is megteheti, és ennek hiteles levele az egész országban tellyes erővel bír l).

Hiteles személy hivatalos pecséttyével országon kívül is élhet. Egyébaránt külföldön meghatalmazó levelét akárki saját keze írásával 's pecséttyével kiadhattya; csak az austriai örökös tartományokban az illető Fő Kormány- vagy Törvény-szék, más országokban az austriai követség, hadi személyek részéről pedig az ezred kormánya, hivatalos aláírásával és pecséttyével erősítettse; azon kívül, ha kétség támad, szükséges, hogy a' hatalomadó kezeírását és pecséttyét két tanú vagy saját tiszttye valónak találly m).

IV. A' tellyes meghatalmazás visszahúzása törvényesen csak úgy történhetik, mint a' megrendelés; erejét sem azonnal, hanem csak az illető feleknek bíró által végbe vitt tudósításával nyeri n).

a) 1729, 24. §. 1. — b) 1504, 14. 1723, 35. §. 2. 3. — c) 1723, 35. §. 2. *Dec. 3. de emend. ling.*

d) *Dec. un. ad dand. gesti off. rat.* — e) *Ibid.* — f) *Dec. 3. de judic. quaest. Dec. 4. de plenip.*

g) *Trip. I, 126. 1729, 24. §. 5. 6. et 39. §. 7. Dec. 10. ad inval. transact.* — h) *Sent. 11. de citat.* — i) 1729, 24. §. 4.

k) *Trip. II, 13. 1729, 24. §. 12. 1723. 35. §. 1. 1792, 16. §. 8.* — l) 1840, 23.

m) 1729, 24. §. 2. 3. 12. — A' felhatalmazó levél értelme oda megy : hogy bizonyos úr személyesen megjelen, és N. N. úrnak tapasztalt készségében ügyességében bizván ötten minden ügyeiben tellyes hatalmú biztosának vallotta és rendelte, hogy ezen rendelés megmásolásáig akár törvényes akár barátságos úton minden időben és az ország minden akár egyházi akár világi törvényszékei és bírái előtt minden dolgait ügyeit vihesse, folytathassa, és erántok egygyezhessen, prókátorokat akármikor vallhasson, és mind azt megtehesse, a' mi akár melly karban lévő ügyének folytatásában javára 's hasznára szolgálhat; erősen ígértvén, hogy mind azt helyben hagygya, elfogadgya és megtartya, a' mit említett biztos teend és végezend.

n) 1729, 24. §. 5. és 1723, 35. §. 4. 6. 7. 8. 9. — Ország gyűlésére küldött követtyeiknek megbízó levelet (*litteras credentiales*) a' Fő-Urak saját pecséttyök alatt adnak.

IV. SZAKASZ.

PÉNZBÉLI ADÓSSÁGOKRUL.

330. §.

Bévezetés.

Ha valaki bizonyos pénzfizetéssel tartozik, ezt különös értelemben ADÓSSÁGNAK nevezzük (*debitum in speciali sensu*); melly egyéb tartozásoktól sokféle tekintetben különbözik, p. ok. kamatokra, és perút-

tyára nézve). A' ki fizetést követelhet, az HITELEZŐ-nek, (*creditor*); a' ki fizetni tartozik, ADÓSNak (*debitor*) neveztetik. És deák nyelven *debitum activum* a' hitelező, *passivum*, az adós részéről, az az: követelhető és terhelő adósság. *Liquidum debitum*, világos, elesmert, szembevaló a) adósság, melly mind mennyiségére, mind az adós személyére nézve bizonyos b). *Illiquidum debitum*, kétséges adósság, ha bizonytalan, ki tartozik, vagy mennyivel. *Chirographarium debitum*, mellyet az adós levele, kezeirása bizonyít (leveles adósság). *Auszugale*, melly kereskedő vagy mesterember jegyzőkönyvébe iktatva, kivonat mellett, követeltetik; röviden könyves adósságnak mondhattuk.

Adósság többnyire kölcsönből keletkezik, melly az adott pénzdarabokat a' vevő sajáttyává teszi, de avval a' kötelezéssel, hogy ő máskor ugyan annyit visszaadgyon. Kamatos kölcsönben, mellyet rövidebben bérkölcsönnek is nevezni lehet, még azon feltétel vagyon, hogy az adós, ki más pénzt maga hasznára fordíthatta, bizonyos haszonbért fizessen, melly itten kamat vagy interes nevét viseli, (deákul *foenus* vagy *usura*, és szokottabban *interesse* vagy *interusurium*). A' kamatozó pénz pedig tőkének vagy tőkepénznek neveztetik, (*sors* vagy *capitale*). Kölcsön deákul *mutuum*; bérkölcsön *foenebris contractus*.

a) 1492, 92. — b) Dec. 26. liq. dab.

331. §.

Törvényes és törvénytelen kamatokról.

Törvényes esztendei kamat legfellyebb százthat (*sex pro centum*); és ennél többet venni még a-

jándék vagy kedveskedés fejében sem szabad *a*). A törvényszegő mint gonosz uzsoráskodó (*usurariae pravitatis reus*), a' királyi kincs javára, nem csak mint elejénte *b*), a' kamatokat, hanem a' tőkét is elveszti *c*). És hogy a' törvénynek annál biztosabb sikere legyen, az elszálló pénznek harmadrészét a' feladó (*denunciatus*) nyeri; az adós pedig a' felesen fizetett kamatokat visszakövetelheti *d*).

Ugyan úgy, és azonkívül pénzzel vagy fogsággal kárhozik, a' ki az adóslevélbe többet íratott mintsem adott. *e*).

Egyébaránt kikötés nélkül kölcsön után kamatok nem járnak *f*); ha csak nem az adós vétkes késedelme miatt, ha p. ok. a' kikötött időt meg nem tartotta, vagy bírói felszólításra nem fizetett *g*). Barátságos felszólításnak annyi ereje nincs *h*); de kétséges adósságnál a' vonakodót még bírói felszólítás sem terheli *i*). — Késedelmes lehet a' hitelező is, ha t. i. a' törvényesen ajánlott fizetést el nem fogadta, és tettének helyes okát nem adhattya; akkor ő nem csak a' kikötött későbbi kamatokat, hanem (a' pénz bírói kézhez adatván) a' törvényes huszadot is elveszti *k*).

a) 1647, 144. 1715, 51. §. 2. — *b*) 1715, 51. §. 3. — *c*) 1723, 120. — *d*) 1715, 51. §. 3. 1723, 120. 1802, 21. *e*) 1802, 21. §. 1.

f) 1647. 144. Dec. 8. 10. 18. *liq. deb.*; az utolsó esetben kamatok az elszakadó zálog jövedelmét pótolták. — *g*) Dec. 7. *eod.* — A' perbehívást is bírói felszólításnak tekinthetni. — *h*) Dec. 16. *eod.* — *i*) Dec. 26. *eod.* — *k*) Dec. 3. 20. *eod.*

332. §.

Átszálló adósságról.

I. Törvényes adósság az örökséggel mind a' két részen az örökösökre átmegy; de az örökség e-

rején túl a' kötelezés ki nem terjed *a*). Azonban itt még a' külömbféle javakra és személyekre nézve külömbség is lehet. Ősi javakban a' törvényes örökös nem az utolsó birtokos, hanem az első szerző képét viseli; és azért elődgye adósságait, ha telik, a' töle maradt keresményből fizeti; ősiből pedig csak akkor, ha szerzemény vagy nincsen, vagy elégtelen *b*). De régenten ez másképpen volt; mert az ősit közbecsű árán felül terhelni nem lehetett *c*), és azon túl a' törvényes örökös nem is fizetett. Lágyabb törvények csak a' XVII században keletkeztek *d*)), és csak zálogváltás eránt; mellyeket a' későbbi szokás örökvallásokra, és utóbb minden adósságokra kiterjesztett; kivéve mégis a' kikötött kelengyét, a' feleség hozományát, és a' kegyeskedő kötelezéseket; mert ezeket ősiből a' törvényes örökös rendszerint ma sem fizeti. — A' nemzeti díszörökséget is világos törvények oltalmazzák *e*). — De az efféle törvények czéllýát szem előtt tartani, és óvakodni kell, hogy túl ne feszítsük. A' cél csak a' törvényes örökösök oltalma; ha tehát ilyenek hiányzanak, más akárki az igaz hitelezőket ki nem zárhattya, mert a' törvény különös kedvezését maga személyére nem vonhattya.

Midőn adomány-jószág magfogyatkozás okából a' királyi kincshez visszatér, akkor, sem lehet mondani, hogy a' királyi kincs a' fogyatkozó képét viseli; és azért, ha más javak maradtak, az adósságok fizetése is azokból jár; de más jószág hiányában a' terheket már a' királyi kincs is elviseli *f*). Régenten a' dolog másképpen állott; mert királyi jóvánhagyás nélkül közbecsű árán felül az adomány-jószágot terhelni nem lehetett *g*); és a' megváltozott szokás nem törvényből, hanem azon okoskodásból eredett: *Fisci Re-*

gii conditio melior esse non debet, quam propagativi heredis“, az az: nem illik, hogy a' királyi kincs általa kedvezőbb legyen, mintsem a' vérörökösé. — Ha pedig árva fiú fogyatozott, kinek jószágát a' gyámok nélkül terhelte, azon törvényekre, melyek az árvákat oltalmazták, a' királyi kincs nem hivatkozhatik *h*).

Hol többen egygyütt örökölnék, mindenik csak arányos részfizetéssel tartozik, (*plures heredes divisionis beneficium habent*; több örökös között a' közteher megosztatik); azon esetet kivéve, hogy az adósság vagy bizonyos jószágon fekszik, mert akkor a' hitelező magát a' lekötött jószághoz tartya (*specialis hypotheca*); vagy ha ez magának kikötötte, hogy tellyes kielégítését az adósnak akármellyik jószágából követelhesse (*selectiva hypotheca*). De ilyen esetekben is a' ki fizetett, viszonyos keresettel örökös társai ellen fordulhat, hogy tapasztalt rövidségét amazok arányosan pótolják *i*).

a) *Dec. 25. liquid. debit.* — b) Ertve a' mi az adóstudalóban reá szállott, és nem a' mit p. ok. még az adós elődgyei zálogba vetettek, és fiaik megváltottak (*Dec. cit.*) — Hogyan volna pedig mikor ősi javait az adós elzálogította, és fiaik magok pénzén megváltották? vagy ha ezek új kölcsönt szedve (*auctiones levando*) más jószágot szereztek volna? Tartoznak-e az ekképpen szerzett vagy megváltott javakból pazarló elődgyök adósságait fizetni? — Ennyire az élő szokás még nem haladott; nem is haladhat, míg az ősi örökség oltalmátul a' törvény el nem áll. Tudniillik mindég szem előtt tartasuk, hogy az ősi örökség nem azé egyedül a' ki bírja, hanem az egész nemzetségé; sőt hogy a' birtokos, míg törvényes örökösök vannak, tellyes igazsággal magáénak csak a' jószág jövedelmét mondhattya.

c) *Trip. I, 59. 60. 61.* — d) 1635, 90. 1617, 125, §. 1. 1655, 52. — e) 1688, 9. 1723, 50.

f) *Dec. 11. 12. de action. Fisci R.* — g) *Trip. I, 63. §. 1.* — h) *Dec. 23. tit. cit.* — i) *Dec. 30. liquid. debit.*

333. §.

F o l y t a t á s.

II. Hitvestársak egymás adósságát fizetni nem tartoznak; és ha magokat egygyütt lekötelezték, ezt kétes esetben csak a' kisebb, az az részfizetésre kell érteni; kivéve ha egymásért kezkeskedtek; vagy világosan mind a' kettő magát az egészre kötelezte *a*); a' mi másokra is illik, ha magokra közös terhet vállaltak *b*).

III. Megyei tisztviselő törvényes megbízás nélkül, és hivatala körén kívül a' megye pénztárát le nem kötelezheti. Ha pedig valamely adósság törvényesen keletkezett, az a' tisztviselő későbbi vétke miatt el nem enyészik, és a' megyei pénztár a' teher-től meg nem szabadul; azonban visszsonos követelése a' hívtelen tisztviselő ellen fenmarad. Áll ez a' királyi kincsre nézve is *c*).

IV. Fiának adósságait az apa nem köteles fizetni, sem tulajdon keresményéből, sem az ősiéből, kivéve ha maga is megegygyezett; a' mi a' kikötött ke-lengyénél is áll *d*). — Nem különben midőn az eladott jószág ára hitelben van, és a' jószág harmad-, negyed-kézre jut, perbe az első eladó csak maga vevője ellen szállhat, ki magát nékie lekötelezte; a' többiek vele nem szerződtek, és úgy ellenük semmi követelése sincsen *e*). Mindazonáltal biztosítás nevében a' késedelmes adós követeléseit, ha vannak, másoknál bíróiképpen letiltani lehet. — Hasonló esetet olvasunk régiebb törvényben, mellynél fogva, midőn bizonyos (egyházi) javak bitorló tette által zálogban állottak, a' zálogos kénytelen volt nem csak a' jószágot igaz

urának kiadni, hanem pénzét is csak attul követelhet-
te, a' kinek adta.

Mindezeknek az az oka, hogy rendszerint minden ember csak magát kötelezheti, és más tetteért felelni senki sem tartozik. Természetesen ez a' megbízás vagy törvényes képviselés eseteire nem illik; ott ugyan a' megbízó tulajdon akarattya miatt; itt pedig a' törvény erejénél fogva és oltalom végett, p. ok. a' gyámságra nézve. De azonkívül is a' ki más valakinek, p. ok. ügyviselőnek tetteiből (*e facto negotiorum gestoris*) a' nyert hasznát magáévá tette, szükséges, hogy az avval járó kötelezést is elfogadgya, mert nem illik, hogy akárki más kárával gyarapodgyon. Azonban itt is a' nyert haszon megtartását tette nek tekinteni lehet. És onnan van, hogy a' kölcsönt, melly szükség idején a' közjóra szolgált, minden esetben az illető pénztár visszaszafizeti g).

a) *Dec. 4. liquid. debit. Dec. 6. ad invalid. testam. — b) Dec. 7. ad implem. contract. — c) 1723, 84. 1567, 10. §. 3. Dec. 28. Sent. 58. liquid. debit.*

d) *Tríp. I, 51. §. 4. 1802, 21. Dec. 23. ad aquis. mobil. — e) Dec. 29. liquid. debit. — f) 1567, 31. §. 9. — g) 1567, 10. §. 3. 1723, 84.*

334. §.

V. Kezességéről.

I. A' KEZES (*fidejussor*) más adósságát ugyan, de csak pótolólag magára vállallya. Igéretével tehát a' fő-adós nem szabadúl; azonban a' hitelező általa biztosítást nyer. Helye van a' kezekedésnek minden tartozásnál, akár kötésből akár bűnből eredgyen; de a' hol adósság sincsen, p. ok. mivel a' kötés csellel, erőszakkal keletkezett, vagy már elenyészett, ott a'

pótoló tartozás, a' kezesség sem állhat. Midőn pedig a' fő-adós csak személyes tekintetből, p. ok. kiskorúsága miatt mentesül, ilyen esetben a' kezes csakugyan tartozik a); mert adósság itt nem hiányzik, sőt igaz, hogy a' hitelező főképpen ő benne (a' kezesben) bízott.

Akárki a' maga javairul szabadon intézkedik, aszszonyt sem kivéve b), magát kezeskedve is kötelezheti, akár egygyütt a' fő-adóssal, akár későbbben, sőt annak tudta nélkül is. Nem különben áll az ígéret akár szóval történt, akár írással, és vállalkozását akár külön, akár a' fő-adós levelére írta; de sem puszta tanúságot (Elő ttem, N. N.), sem ajánlást (*commendationem*) kezeskedésre magyarázni nem kell; mert világos ok nélkül terhelni senkit sem szabad.

II. Mivel pedig a' kezeskedés mint toldalék más alkúhoz járul (mellékes kötés, *contractus accessorius*); innen következik, hogy sem egyébre mint amaz, sem többre nem terjedhet. Ellenben kevesebbre a' kezes magát kötelezhetné, új feltétel alatt is, vagy bizonyos időre. Sőt ha többben vannak, mindnyájan más és más feltételek alatt állhatnak, némellyek p. ok. első sorban, mások úgy, ha amazok nem fizetnének, tehát másod-rendűek, és így tovább. Lehet kezes a' kezesnek is, hogy, ha ennek maga ígérete után kára volna, legyen más a' ki ellen fordulhasson. Egyébaránt, hol más kikötve nincs, a' kezesség nem csak a' tökére, hanem a' kamatokra is kiterjed; és a' fő-adós késedelme a' kezesnek is árthat; p. ok. barátom három napra kocsit lovakat kölcsönözött és engem kezességre megkért, én pedig elvállaltam; azonban ő ígéretéről megfejtkezvén a' kocsit lovakat vissza nem állította, és ezek ötöd nap véletlen baleset által elvesznek; már mivel az egész tartozásért kezesked-

tem, kétség kívül ha ő nem fizethet, magam a' fizetést el nem kerülöm, és így a' késedelem kötelezésünket maradónak tette c).

III. Rendszerint a' hitelező köteles rendet tartani, hogy kielégítését előbb a' fő-adósnál keresse d); de ha e' már lehetetlen, vagy igen bajos, mivel p. ok. a' fő-adós elszökött; vagy mikor a' végre-hajtás nála megakad, mivel jelenben, hol fizetni kellene, bizonytalan vagy távul-eső reménységen, vagy peres követeléseken e) kívül semmije sincs; vagy értékét a' törvény különös kegyessége oltalmazza, millyen p. ok. a' nemzeti díszjóság, és egyházaknál a' szükségeselem; nemkülönben ha sor-igazságáru a' kezes már maga lemondott; úgy abbéli ellenvetése is elenyészik. — Hol pedig többen egygyütt kezeskedtek, a' teher köztök arányos részekre szakad, kivéve a' mennyire talán valamellyik az egészre magát lekötelezte volna. De ekkor is a' fizetőnek társai ellen pótoló keresete támad. Másképpen állanak, a' kik nem egygyütt, hanem külön egymásra sem tekintve, vagy talán egymásról sem tudva, és mindenik az egészért kezeskedtek, mert mivel köztök semmi közöség nincsen, a' hitelező fizetőjét kiválaszthatja, és ha egynek a' kötelezést elengedné, azért a' többiek nem panaszkodhatnak; sőt ekkor a' fizető maga viszszenyos keresetét is egyedül a' fő-adós ellen intézhetné, ha t. i. ennek sorsa későbbben jobbra fordulna, mert más kárával nem gyarapodhatik, és annál fogva, mihelyt módgya van, köteles a' mit érte más fizetett, minden hibátlan költséggel egygyütt megtéríteni. — De a' hitetező is tartozik, midőn a' fizető kezes kívánja, nékie nem csak az illető leveleket, hanem ha zálogot bírna, ezt is kiadni, és egész követelését átengedni.

Azonban akárki az ebbéli viszonyokban hibát követ, annak súlyát is maga viseli: ha p. ok. a' kezes az adós tudta nélkül fizetett, mikor ennek beszámítható követelései voltak, melyek immár elvesznek, a' veszteség terhe csakugyan az óvatlan fizetőre hárul. Nem különben a' hitelező maga késedelme miatt vétkes lehet, ha p. ok. a' fizetés ideje megjött, és bíróiképpen a' kezes részéről felszólítva lévén az adóst meg nem kereste. Időnek előtte pedig, midőn az adós értékében fogy, vagy szökni, vagy kivándorolni készül, tőle ugyan a' kezes maga biztosítását kérheti, de a' hitelezőt, ki a' kezesben bízik, óvakodó lépésekre nem kötelezheti, mert másért fáradozni senki sem tartozik.

a) *Sent. 158. liquid. debit.*

b) A' római törvényben az aszszonyok kezeskedését külön szabás (*Senatus consultum Vellejanum*) korlátozta.

c) Római yelven: *mora (omnisque culpa) debitoris obligationem perpetuat.*

d) *Sent. 41. 107. liquid. debit.* — e) *Sent. 10. eod.*

335. §.

VI. Zálogrul.

I. A' hitelező követelését átadott vagy leköltött ZÁLOG is biztosíthatja; (az első *pignus in specie*, a' második *hypotheca*). De az ebbéli szerződés felteszi, hogy a' vevőnek igaz követelése vagyon, és a' nélkül nem csak az ígéret foganatlan, hanem az átadott zálog is visszszakövetelhető volna. Akárki pedig zálogul csak azt adhattya, a' mi magáé; ezt is csak a' mennyire szabad intézkedését a' törvény ki nem zárja. A' mi tehát másé, azt ura megegygyezése nélkül hiába zálogítanám; azonban ha későbbben a' jószá-

got sajátul megnyerném, úgy még a' korábbi zálogom is megerősödne.

II. A' hitelező tartozik az átadott zálogot gondosan őrizni; de merő balesetért nem felel; és ha vétke nélkül a' zálog elvesz, urának az adósnak vész, magának pedig a' hitelezőnek nem csak egész követelése fenmarad, hanem a' fizetésig még új biztosítást is kívánhat. És ha idején az adós nem fizetne, úgy a' zálogot bírói felszóllítás után a' hitelező el is adhatja; de árából maga követelését kifogván a' maradékot (*hyperocham*) visszaadni tartozna. Azonban tellyes elégtétel a' fő-adósságon kívül még a' kikötött vagy a' késedelmi kamatokra sőt a' szükséges költségekre is kiterjed; és mivel a' zálog rendszerint az egész adósságért adatott, részfizetések mellett azt világos kikötés nélkül sem egészben sem részenként vissza követelni nem lehet. Ellenben a' zálogos ha kárt okozott, vagy a' jószágot engedelem nélkül használta (*sí absque pacto antichreseos pignoris usum fecit*), köteles viszont maga részéről is eleget tenni.

Lehet-e a' zálogot más okból tartóztatni, minek-utánna t. i. az adósság, mellyért adva volt, már elenyészett? A' római törvény, és az innen eredett közvélemény ezt igen is pártollya; sőt a' váltó kötelezésekre nézve világos hazai törvényünk is erősíti a). Arról sem kell kételkedni, hogy biztosítás vagy végrehajtás végett özszeírt, és bírói zár alá vett javak zálogul szolgálnak b).

III. Átadás nélkül az adós vagy bizonyos jószágot lekötheti (*specialis hypotheca*), vagy egész vagyonát (*generalis hypotheca*), némellykor a' hitelezőnek szabad választást is engedve (*selectiva hypotheca*). — Szerződés nélkül pedig az adós jószága leköthet:

1. törvény rendelkezésénél fogva, p. ok. gyámság vagy gondviselés következtében, vagy házi szövetség tekintetéből a' törvényes kelengyére nézve c); 2. betáblázás által, melyről a' következő cikkelyben értekezünk.

Már mivel ugyan azon jószágát vagy értékét az adós néha számosabb hitelezőinek leköti, és mivel a' lekötött javak nem ritkán kézről kézre más és más örökösök vagy idegenek birtokába jönnek; innen szövvényes kérdések is támadhatnak: 1. a' követelések sorozása miatt, melyről alább; 2. lehet-e az adóságot záloghoz kötni átadás nélkül is, úgy, hogy a' hitelező magát ahhoz tartva követelését akárki ellen emelhesse, kit a' terhelt jószág birtokában talál? Így a' kötelezés az adós személyén túl a' lekötött vagyonára vagy jószágára is kiterjedne, (és ide illelne azon mondás: *res cum onere vadit*, a' birtok tengerrel jár; nem különben hogy a' lekötés terhe folyvást az új birtokosra átmegy, (*onus hypothecae continuo ad novum possessore transit*). Mikor igaz ez?

1) Az adós maga tette ellen nem panaszkodhatik; ha tehát a' hitelezőnek szabad választást engedett, vagy bizonyos jószágát nékie lekötötte, az ebbéli szerződését ő maga el nem döntheti; de kész pénzzel fizetve kétség kívül a' választott vagy lekötött jószágát megmenthetné.

2) Más vevő ellenében a' szerződés csak annyiban állhat, mennyire arról ő hitelesen értesítve lett; a' mi betáblázás nélkül csak bírói megítélés vagy eltiltás által történhetik. Azért igen is tanácsos, hogy a' hitelező, ha biztosságát megóvni akarja, a' lekötött jószágot mindég szemmel tartsa, és ha észre veszi, hogy az adós eladni akarja, bíróilag a' vevőt

maga követeléséről értesítse, és vagy a' jószág árából maga kielégítését, vagy a' teher elvállalását kívánva, egyébként ötet a' vevéstől eltiltsa *d*).

3) Betáblázás által a' követelés nyilvános lett, és azért bírói letiltás nélkül is a' jószághoz kötve marad, mint alább majd bővebben kitetszik. *e*).

4) Midőn a' hitelező megengedte, hogy adása a' lekötött jószágot eladhassa, ezzel ő csak biztosítását veszlette; de hogy követelésétől is elállott volna, még nem következik *f*).

Mi történne, ha valaki szertelenül kölcsönözve biztosítás nevében számos hitelezőinek csak ősi javait lekötötte, és minden keresményét idegennek, vagy p. ok. egygyik kedvesebb, vagy éppen törvénytelen ágyból született fiának hagyta volna? Áll-e a' terhelő kötés a' törvényes örökösök ellenében? — Úgy látszik, hogy a' törvény rendelkezése, melly szerint az ősiek rövidségét a' szerzeményből pótolni kell *g*), ide is kiterjed, annál inkább, mivel a' javak minőségét magok a' hitelezők tudták, vagy legalább könnyen megtudhatták volna, sőt óvakodni és tudakozódni kötelességökben állott. Azonkívül reájok nézve semmi külföldiség, akár honnan és akárkítől nyerjenek elégtételt; nem is tűrhető, hogy a' törvénytelen fogás kivívására bíró és törvény hatalmát használhassák. — De kétes esetekben, míg a' szerződés áll, a' bíró csak a' szerint ítéltet.

a) I. R. 11 fej. — *b*) Ugyan ott, és a' Váltó Törv. II. R. 11 fej., nem különben 1836, 15., de a' végre-hajtatásul másutt bővebben szóllunk.

c) I. a' 278. 279. és a' 316. cz.

d) Dec. 11. Sent. 23. 120. 177. *liquid. debit.* — *e*) 337. §. — *f*) És csak ebben az értelemben áll a' k. Curia

végzése is, melyet *in Plano Tabul. ad acquisit. mobil.* 13. sz. al. olvashatni. — Az örökösökrül l. a' 332. cz. — g) 1723, 49.

336. §.

Betáblázásról.

Pénzbéli követelést különös hatással biztosítani lehet az által, hogy az illető törvényhatóságnál nyilvános könyvekbe feljegyeztetik, a' mit röviden betáblázásnak neveznek (*intabulatio, i. e. in publicas tabulas illatio*). Errül újabb törvény (1840, 21.) ekképpen intézkedett :

I. (*Hol?*) — A' betáblázásnak ott kell történni, hol az adós javai fekszenek : nemesi és jobbágyi birtokra megyei közgyűlésen, sz. k. városokban, és a' Jász-Kún kerületekben fekvő javakra nézve a' városi Tanács rendes ülésén, a' Hajdúvárosokban a' kerületi gyűlésben, bánya-értékre az illető Hegymester és jegyzője előtt. Máshol történt feljegyzésnek ereje sem volna.

Megyei kisgyűlésen a' betáblázás ugyan végbe mehet, de ennek törvényes ereje csak azon közgyűléstől kezdődik, mellyen a' kisgyűlés jegyzőkönyve hitelesítettik (1. 3. §.).

II. (*Miről és miképpen?*) — Betáblázni csak olyan követelést lehet, melly pénzrül és meghatározott sommárrul szól (9. §.). És a' végre szükséges az eredeti kötelező levelet beadni, kereskedő könyv kivonatát pedig hiteles alakban, úgy a' Váltó-Törvényszék ítéletét is, mellynek végre hajtása az adós ingó vagyonából ki nem telt (8. §.). — A' bemutatott irományt az illető hatóság nyilván felolvastattya, és betáblázását végzés által kimondván, ezt nem csak az

ülés jegyzőkönyvébe, hanem a' beadott irományra is felirattya; sőt annak, a' ki kívánnya, különös bizonyító levelet is ad. Azonkívül az iromány tellyes tartalma különös a' végre készített könyvbe iratik, melly betáblázási jegyző könyvhez névmutató is szükséges (11. §.). — A' betáblázás díja 200 forintig 1 fnt 30 xr., azon túl 3 fnt (23. §.).

III. (*Minő hatással?*) — A' betáblázási jegyzőkönyvet és névmutatóját szabadon és díjfizetés nélkül akárki megtekintheti, kivonatot is kívánhat, mellyet a' levéltárnok illő díj mellett hivatalos aláírásával kiadni köteles (12. §.). — Bukás esetében pedig, a' meggyült adósságok sorozásában, a' betáblázott követelések, más hasonlók előtt, jobb helyet nyernek, idő sora szerint, kivévén mikor a' pénz átadása csak betáblázás után történt, (mert az ebbéli kötelezés valóban csak átadáskor keletkezik). Többféle követelések, mellyek ugyan azon közgyűlés folytában, bár különböző napokon betáblázva lettek, a' sorozásban egygyütt állanak; és mihelyt a' bukási per megnyitása eránt folyamodás tétetett, azontul új betáblázásnak többé helye nincsen (4. 5. 10. §§. és 1840, 22. a' 88. §.).

Egyébaránt a' feljegyzés ereje soha más hatóság alá tartozó javakra vagy részekre ki nem terjed, és az új törvény kelte után ingó javakra sem hathat; sőt a' melly bukás három esztendővel későbbben történik, abban a' korábbi betáblázás alá is csak az ingatlan esik (2. 6. 7. 13. §§.). — Azonkívül megyei és városi betáblázás között nem kissé különbség vagyon, mellyről alább szó lesz.

IV. (*Kitáblázás.*) — Miképpen és hol a' betáblázás, ugyan úgy és ugyan ott végbe megy a' kitáblá-

zás is; csak hogy díj nélkül, és a' visszaváltott kötelező levél előmutatása mellett. Ha pedig az eredeti levél eltévedett volna, vagy mikor hamis vagy már kifizetett kötelezvény van betáblázva, ilyen esetekben a' kitáblázásra semmisítő vagy felmentő, dönthetetlen ítélet kívántatik (22. 23. §§.).

A' semmisítés (*amortisatio*) akképpen történik, hogy a' betáblázott kötelezvény másolatát az illető hatóság a' Királyi Helytartói Tanácsnak felküldi, ez pedig (a' Völtő-Törv. II. r. 213. §. szerint) körlevél és hírlapok által az egész országban kihirdeti, egygy esztendei határidőt szabva, melly alatt ha senki elő nem áll, vagy a' levelet előhozva maga igazságát az illető törvényszék előtt be nem bizonyította, végre a' semmisítő végzés vagy ítélet kimondatik (22. §.).

337. §.

Városi és megyei betáblázás különbsége.

I. Szabad kir. városban az adós birtokát öszves (egyetemes) betáblázással terhelni nem lehet, hanem kijelelve csak egygyes javait, így pedig akár minden ingatlanát. A' mire nézve múlhatatlanul szükséges volt a' betáblázási és a' telek-könyvet öszszekötni; és erre a' törvény két esztendőt engedett. Ha pedig a' felek bizonyos jószágot már előre (a' kötelező levélben) kijeleltek, vagy kifogtak, természetes, hogy a' kötést meg kell tartani (14. 15. 16. §§.).

Már midőn a' terhelt jószág eladatik, a' városi Tanács köteles erről az illető hitelezőket azonnal tudósítani, és ha sem a' teher átírására nem állanak, sem egyébként nem egygyezkednek, a' jószág árából őket kielégíteni. De ha valamelly hitelező a' Tanács fel-

felszólítására egygy hónap alatt nem nyilatkozik, akkor a' vevőn áll, a' követelést akár maga terhére átíratni, akár a' Tanács kezéhez letenni. — Részös eladásnál a' hitelezők is csak arányos elégtételt vagy biztosítást kívánhatnak; és ha az arány felett kérdés támad, azt a' Tanács rövid úton elintézi (17. 18. §§.).

II. Megyékben ereje vagyon az egyetemes (általános) betáblázásnak is. De mindenkinek szabadságában áll a' megye közgyűléséből küldöttséget kikérve nemesi javait összeírni és felmérni. Az ebbéli munkalat valóságáért a' küldöttség felelni tartozik. A' megye pedig bemutatás után különös a' végre készített jegyzőkönyvébe irattya. De összeírás nélkül is nemes jószágot különös betáblázással terhelni szabad; és ha ki ezután a' jószágot megvenni akarja, köteles a' beírott hitelezőket maga részéről tudósítani, és akár fizetve, akár másképpen kielégíteni, különben a' jószág bejegyzett terhétől nem szabadul. Ugyan ez akkor is áll, mikor az adós egyetemes betáblázás után minden illető javait eladgya (13. 19. 20. 21. §§.).

Fiume régi szokását a' törvény meghagyta (24. §.).

338. §.

A' fizetésről.

I. A' ki másnak fizetne, mintsem a' kinek tartozik, vagy biztosának, képviselőjének, az által kötelezésétől még nem szabadulna *a*); valamint akkor sem, ha betáblázás vagy bírói letiltás ellenére a' vevő vagy más ados magának a' hitelezőnek *b*); vagy ha kiskorúnak, pazarlónak a' gyám vagy gondviselő megegyezése nélkül fizetett volna. Azonban a' mit akárki

tévedésből és igaz ok nélkül adott, fizetett (*indebitum solutum*), azt igen is visszszakövetelheti *c*).

II. A' fizetés kikötött helyét, idejét mind a' hitelező, mind az adós megtartani kötelesek *d*); de midőn a' hosszabb határidőt feltételhez kötötték, p. ok. a' kamatok pontos fizetéséhez, mihelyt ebben az adós maga részéről eleget nem tesz, már a' hitelező is eltávozhatsz, és a' tőkét azonnal visszakiánhattya *e*).

III. Ha időközben a' folyó pénz megváltozott, főképpen az időre kell tekinteni, melyben az adósság keletkezett *f*), és a' fizetést úgy intézni, hogy a' hitelező tiszta aranyban vagy ezüstben annyit visszanyerjen, a' mennyit akár maga adott, akár másképpen szerződve magának ígértetett; a' pénz neve ilyen esetben semmit sem nyom. Ha pedig az alkú bizonyos pénz nemére szorítkozik, p. ok. körmöczyi aranyokra szám szerint, a' külső változások, p. ok. hogy az aranyak ezüstára fellyebb vagy alább szállott, a' fizetésben különbséget nem okozhatnak *g*). Mert a' felek azt számba venni nem akarták, és ilyenekben az alkudozók eredeti szándéka nekik törvényül szolgál *h*).

Papíros-pénznél, mihelyt ezüst ára változó, a' felek vagy ehhez ragaszkodnak, a' mi biztosabb; vagy a' feliráshoz, a' mi szerencse-játéka gyanánt nyereséget veszteséget hozhat. De azon adósságokra nézve, melyek 1811 esztendei Martius 15-dik napja előtt keletkeztek, még saját királyi rendeletek állanak.

a) Trip. I, 89. 1715, 54. Sent. 20. liquid. debit. — *b*) 18. §. 1840, 21. Sent. 74. de novv. — *c*) 1715, 54. l. a' 312. §.

d) 1715, 20. §. 2. 1792, 17. — *e*) Sent. 51. 176. liquid. debit.

f) 1435, 12. 1622, 77. — *g*) Dec. 30. ad rehit. pign. in div. comit. Dec. 11. ad implem. — *h*) Számlás régóta forintokban, krajczárokbán történik; és minekután-

na magyar forint 50, vonás forint 51, kurta forint 45 xrral mindenütt megszűnt, 1807-ben a' törvény már ekképpen nyilatkozott : „*Ut uniformitate in numeranda pecunia adminiculo rhenensium florenorum universaliter inducta, reliquae florenorum species ubi vis locorum sufferantur*“, art. 22. §. 7.

339. §.

A' néhai bécsi bank pénzjegyeiről.

A' francia háborúk temérdek szükségei miatt a' Főkörmány kénytelen volt papiros pénzzel élni, és a' végett a' néhai bécsi bank pénzjegyeit használta, melyek *banco-czédulák* neve alatt folyamatban voltak. De a' szertelen szaporodás következtében, 1799-től 1811-ig a' jegyek értéke folyvást változott, ammint az ide kapcsolt mutató táblából kitetszik*). E' szerint a' ki p. ok. 100 ezüst forintot kívánt, kénytelen volt 1800-ban Octoberben 115, és 1804-ben Novemberben 131 forintot adni, 1810-nek a' végén és 1811-nek az elején már százért öt százat, (sőt ennél is többet). 1811-ben Martius 15-kén ki lett hirdetve, hogy a' bankjegyek megszűnnek, és helyökbe váltójegyek (*váltó czédulák*) adatnak ötszázért száz (vagy is ötért egygy forint), és hogy, királyi parancsolat erejével, az új papirosnak valóságos ezüst pénzzel azon egygy értéke lesz. Evvel a' szándékkal és reménységgel keletkezett 1812-ben Augustus 1-ső napján a' kegyelmes királyi rendelés is, melly az adósságok fizetése eránt intézkedett. És mind a' mellett, hogy a' reménység meghiúsult, (mert a' váltójegyek értéke csak hamar hanyatlani kezdett, míg 1818-ban mostani mértékében, száz pengőért kétszáz ötven váltó, megállapodott); még is, mivel több esztendő múlva, lehetetlen új zavar nélkül a' dol-

*) A' PAPIROSPÉNZ 1799-től 1811-ig
VÁLTOZÓ EZÜSTÁRÁNAK MÉRTÉKE.

E s z t e n d ő k:													
Hónapok.	1799	1800	1801	1802	1803	1804	1805	1806	1807	1808	1809	1810	1811
Januarius.	103	113	116	119	130	134	133	147	190	204	221	469	500
Februarius.	103	113	115	119	129	135	132	148	203	209	234	398	500
Marcius.	105	114	114	118	127	134	129	149	206	210	248	331	500
Április.	108	114	115	118	129	135	129	152	208	212	252	347	
Május.	107	116	115	118	130	135	129	160	206	216	276	375	
Júnus.	107	115	115	119	131	134	130	163	203	238	333	395	
Július.	106	115	116	120	132	135	132	184	197	242	315	405	
Augustus.	108	115	116	122	133	135	135	160	194	236	299	448	
Szeptember.	110	115	116	125	132	134	136	170	201	233	310	490	
Oktober.	111	115	117	126	131	132	144	176	203	231	314	500	
November.	113	115	117	128	132	131	145	175	202	220	346	500	
December.	113	118	117	128	133	132	149	184	203	222	405	500	

got más útra vezetni, az említett k. rendelés most is törvény gyanánt szolgál.

Ennek pedig alapszabásai a' következők : 1) Adósságok fizetésében az alkü törvényét (vagy is feltételeit), a' mennyiben lehetséges, mindég tellyesíteni kell. — 2) De mivel időközben a' pénz értéke és neme változott, ha egyéb kikötve nem találtatik, igaz mértékül csak az ezüst pénz szolgálhat, hogy a' mennyit ért elejénte a' követelés ezüstben, ugyan annyi maradgyon a' fizetés ezüstára. Erre nézve a' papirospénz időnkint változó értékét, (*cursum, i. e. currentem s. in commercio, in quotidianis permutatibus mutuo agnitum et acceptatum valorem*) az említett kir. rendelés, rovatos táblában, egyenesen ki is mutatta; és így a' kiegyenlítés kulcsa vagy is mértéke felett (*de clavi s. mensura exaequationis*) minden további kétség elhárítva lett. — 3) Mindazonáltal a' hitelező tartozik ezüst helyébe váltó papirost is elfogadni, mellynek t. i. a' Fő-Kormánysház akarattya és reménye szerint ezüst pénzzel felírni kellett volna. — 4. Egyébaránt a' tellyesen bevégzett ügyek (és fizetések) helyben maradnak, és azokra nézve semmi újabb követelésnek oka, helye nincsen.

Ezen tekintetekbül erednek a' szóban lévő kir. rendelés minden szabásai. Nevezetesen : 1) A' melly adósságok 1799 előtt keletkeztek, az elmaradt, vagy csak óvással (az az : utóbbi intézkedés fentartása mellett — *cum reservata ad futuram provisionem*) fizetett kamatokkal egygyütt, hiány nélkül (váltójegyekben ugyan, de tellyesen) fizetessenek (§. 2.).

2) Mellyek pedig a' bánkjegyek hanyatlása alatt eredtek, azoknak folyó eredeti ezüstárát fizetni kell, szinte váltó papirosban; tehát 1799-től kezdve September végéig 1810-ben a' kiszabott kulcs fokozata

szerint kiegyenlítve (§. 3.); és első Octobertől 1810-ben 14-dik Martiusig 1811-ben százat öt százért számítva (§. 4.).

3) Ha egyenesen arany vagy ezüst pénz kikötve volt, akármikor ezen kir. rendelés kihirdetése előtt az egész így kötelezett somma, kiegyenlítés nélkül, váltó papirosban jár; sőt midőn a' fizetés nem csak arany vagy ezüst pénzben kötelezve lett, hanem névszerint ennek bizonyos nemében, p. ok. körmöczi aranyokban, vagy kétszoros tallérokban, az alkút ebben a' részben is teljesíteni kell (§. 5.).

4) De azontul az ilyen kötések csak valóságos kölcsönadás mellett, és a' külső kereskedésben állottak (§. 6.); míg ebben Junius első napján 1816-ban kelt újabb kir. rendelés nem tágitott.

340. §.

F o l y t a t á s .

5) Kölcsönnél mind ez nem csak a' tőkérül áll (§. 7.), hanem a' folyó és elmaradt kamatokra is kiterjed (§. 8.); kivéve mikor az adós békizonyította, hogy a' fizetés maga vétke nélkül akadozott, ekkor a' kamatok váltó papirosban ötöd részig leszállanak (§. 9.), mivel a' bankjegyek enyészetkor úgy állottak. És a' végbe ment fizetésekre, ha óvás nélkül történtek, visszszámenni nem lehet, *solutum pro soluto habetur*, óvással pedig újabb számításnak helye volna (§. 10.).

6) Házak vagy más ingatlan javak bérbe adása vétele a' pénzváltozása miatt fel nem bomlik (§. 11.); és óvás nélkül a' történt fizetések is helyben maradnak (§. 12.); az elkésett fizetések mértékét pedig, hol a' kiadónak semmi vétke, az alkú keletkezésé-

sének ideje határozza (§. 13.) *a*); de jobbágyi adózásoktól és vámoktól a' bérlők is úgy fizetnek, mint magok szedték a' papiros névbecse szerint, *in nominali schedarum bancalium valore* (§. 14.).

7) Midőn a' közbejött pénzváltozás okából valami adósság bírói kézbe letétetett, abból a' szokott huszad ki nem jár (§. 15.); mert igazsággal a' letevésért sem a' hitelezőt, sem az adóst gáncsolni nem lehet.

8) Ha örökös vagy múltó adásvevés történt, és a' jószágon fekvő terhek fizetését a' vevő magára vállalta, ebben ő az első keletkezés idejét mértékül veszi; az árának fennmaradó részét pedig az alkú ideje szerint fizeti (§. 16.) *b*). — Nincs különben ha valaki más adósságát elvállalta, akár az első levelét aláírva, akár hivatkozással a' régire új kötelező levelet adva; mértékül mindig az első levél keletkezését vesszük (§. 17.). — Úgy történik a' jószág árának és minden beruházások visszafizetése is (§. 18.). — Ha pedig a' számba vett javítások becsúára, részfizetés mellett, részint hitelben maradt, erre nézve tekintethe csak a' kötelezés ideje jöhet, kivéve mikor a' ki a' jószágot azontúl is megtarthatta volna, egygyezkedve azt kiadta, világosan kikötvén, hogy a' javítások becsúára néki bizonyos idő múlva ezüst pénzben fizetessen; ekkor kiegyenlítésnek helye nincs, és váltó papirosban ugyan, de a' kötelezett sommát egészen követelheti (§. 19.).

9) A' zálogos követelésének eredetét, hogy a' pénz átadása, vagy a' javítások becsültetése mikor történt, kimutatni, és kielégítését a' szerint elfogadni tartozik (§. 20.). — Kárára sem válik, ha kiváltáskor készpénz helyébe az adóستól új kötelező levelet vett, csak ebben a' régiebb adósságra vagy a' zálogra

hivatkozás legyen, (mert úgy valóságos ujítás nem történt). Ha pedig másképpen egygyezkedtek, p. ok; az ezüst forint papírosárát meghatározták, (mivel e' már valóságos ujítás), az ebbéli szerződéstül el nem állhatnak (§. 21.). Nem különben ha újabb kölcsön mellett (*auctio*) új zálog levél iratott, mely a' régiebb követelések eredetét kimutattya, ebben semmi ujítás, és a' követeléseket, külön külön véve, keletkezésük ideje szerint kiegyenlíteni kell; a' mi akkor is áll, mikor az új levélben minden követelések ugyan egybefoglalva, de a' régiebb szerződések is említve találtnak, csak ezek a' történetek sorát világosan kimutassák (§. 22.).

a) Ha p. ok. 6500 esztendei bér kikötve volt 1803-ban Juniusban, mikor 100 ezüst forint papírosban 130 forintot ért, ez esztendőnként ötezer forintot tenne; mert $130 : 100 = 6500 : 5000$.

b) Ha p. ok. a' jószágot 1806-ban Majusban vette 60,000 forinton, 20,000-et ugyan készpénzben fizetve, azonkívül 20,000 fnt terhével, és 20,000-re hitelt nyerve; a' terheket úgy fizeti, mint keletkezésük ideje kívánnya; tegyük p. ok. hogy 10,000 Septemberben, 1802-ben, más 10,000 még 1796-ban keletkezett, ezt ugyan kiegyenlítés nélkül tellesen váltóban, az első tizezeret pedig, saját mértéke szerint ($\frac{100}{125}$) kiegyenlítve 8000-rel váltóban fizetné; végre a' hitelben álló húsz ezeret ($\frac{100}{100}$ szerint kiegyenlítve) 12,500 fnt váltóval.

341. §.

F o l y t a t á s .

10) Végző intézkedés a' közbejött pénzbeli változás miatt erejét nem veszti, és habár az érték mefogyott volna, mégis az intézkedő szándékát, a' mennyire telik, végre hajtani kell, a' megnevezett javakat ugyan maga valóságában kiadva, másokat ak-

korl becsűjők szerint fizetve, mikor a' rendelés keletkezett, vagy ha ezt kimutatni nem lehetne, mikor az intézkedő halála történt, és ha szükséges, minden hagyományok arányos rövidségével (§§. 23. 24. 25.). — Mikor pedig osztályban másnak régiebb, másnak újabb adósságok jutottak, ha semmi változás közbe nem jött, osztály igazításnak helye volna (§. 26.). De az ősi még ezüstben kiadott tőkét, melly részfizetések és utóbbi levelek által kiegyenlítés alá esett, az osztályos örökösök is csak úgy elfogadni tartoznak, és kiegyesztését nem követelhetik (§. 27.).

11) Ö z v e g y ha kikötött esztendei tartását a' közbejött változás miatt elégtelennek mondgya, új intézkedést kívánhat; és addig, míg ítélet következik, férje öröksei jövőendő beszámítás eránt a' kiegyenlített alkú értelmében fizetnek (§. 28.). — Ugyan azoktul az özvegy törvényes kelengyáját hiány nélkül nyeri folyó pénzben; a' kikötött kelengyét pedig egyéb adósságok módgyára (§. 29.).

12) Ha valami adósság e g y g y e z k e d é s b ű l származik, mértékét az alkú ideje szabja; de mikor a' követelés régiebb eredetét maga az egygyezkedés kimutattya (úgy hogy ezt inkább elesmerésnek mondhatni, mintsem szoros értelemben ujításnak, másításnak) úgy illik, hogy az alapszerződésre visszamennyünk (§§. 30. 31.). — Nem külömben ha csak az adós vagy hitelező személye változott, p. ok. valaki más adósságát magára vállalta (§. 32.), vagy maga követelését másnak oda engedte (§. 33.); vagy ha éppen csak az adóslevél változott, feltéve mindég, hogy az alapkötés említve és keletkezésének ideje világosan jelentve találtatik; ezen és minden hasonló esetekben nem az újabb, hanem az első levél keltére tekintünk (§. 35.). Ellenben hol az ebbéli említés, je-

lentés hiányzik, nincs ok, mellynél fogva mondani lehetne, hogy az alkudozók valamit az első szerződésből fentartani kívántak; mivel tehát amaz végképpen elenyészett, és helyébe más új kötelezés állott, immár számba is csak ezt vehettyük (§. 34.).

13) Régiebb szerződésekben (mellyek t. i. 1811-ki Mártius havának 15-dik napja előtt keletkeztek), ha illy értelmű kikötés találtatik: hogy az adós tartozzon a' tőkét maga idején folyó pénzben és ennek nevére nézve tellyes értékében fizetni; ezt a' kir. rendelés annyiba véteti, mintha beiktatva sem lenne (*conditio pro non adjecta haberi debet*), és kiegyenlített értékén felül a' hitelező semmit sem követelhet (§. 36. 37.). — Ha pedig a' hitelező tőkéjét az említett időn túl felvéve pótoló követelését fentartotta, újabb számítást kívánhat (§. 38.).

14) Össze-számolásoknál (*in computis*) különbség vagyon a' régebben és csak most elesmert adósságok között; mértékét mindegygyik saját elesmerése korátul veszi (§. 39.).

15) Árva'k pénzére nézve közös tőkénél a' veszteség is arányos részekben közös (§. 40.). — Végre jutalom és élelem nevében (*pensiones et vitalitia*) akár szerződés vagy végintézet, akár bírói ítélet következtében a' fizetések úgy járnak, mint a' követelés eredete kívánja; ha pedig az intézkedő e' végett bizonyos tőkét rendelt, melly későbbben kiegyenlítés alá esett, ekkor a' kamatok mértékét az eszteni fizetések is megtartyák (§. 41.).

NÉMELLY ADÓSSÁGOKRUL KÜLÖNÖSEN.

342. §.

Feleség hozományáról.

I. Különös tekintettel vagyon a' törvény némelly aszszonyi követelések, p. ok. kelengye és hozomány eránt. Az elsőrül már másutt (278. §.) szóllottunk. FELESÉG HOZOMÁNYA pedig pénzből vagy más ingó javakból a) áll, mellyeket a' feleség akár elejénte, akár későbbben férjének átadott. Ezeknek a' férj hasznát veheti; de ha későbbben halál vagy más ok által a' házi szövetség megszűnik, az adósság, t. i. a' visszafizetés kötelessége fenmarad; sőt bukás esetében, a' követelések sorozásában, a' törvény különös oltalmával kitűnő helyet is foglal.

De a' visszaélések tekintetéből megszorító rendelkezések is keletkeztek. Minden esetre szükséges, hogy a' hozománynak 1) valósága, 2) a' férj kezéhez lett jutása kétségen kívül álljon. De azonkívül 3) ősi nemmes jószágra nézve, és törvényes örökösök ellenében, még azt is be kell bizonyítani, hogy a' hozomány be lett az ősi javakba fordítva b); mert így az örökösök sérelemről már nem panaszkodhatnak; sőt ha nem fizetnének, az annyi volna, mint a' másébul gyarapodni. Bizonyoságul pedig sem a' férj elősmerő levele, sem az aszszonynak hite ajánlása el nem fogadtatott c); és a' mi mindennapi élelemre felment, mint közös költség számba nem vétetett d). — Az ebéli szokás Verbőczire hivatkozik e); de ő szigorúab-

ban nem a' valóságos hozományról, hanem a' férj kötelezéseiről szóllott *f*). — Keresményből pedig és polgári vagyonból a' hozomány kijár befordítás nélkül is *g*).

Jobbágyoknál a' feleség hozományát ki kell adni, a' mennyiben 1) a' behozott javak még fennvannak; 2) pénzt, ha bizonyos, hogy a' fennlévő javakba beruházva lett; 3) marha és egyéb ingó javak árát, mennyire a' törvény rendelése végbe ment, melly azt kívánja, hogy az efféle javakat, ammint a' férj házához kerülnek, azonnal a' község előljárói, a' földes-úr befolyásával, pontosan és hitelesen összeírják és megbecsültessék, és a' feljegyzést egygy példányban az aszszonynak kiadván, másikat a' község ládájába letegyék *h*).

Egyébaránt hozománya fejében az özvegy boldogult férje javait mind addig bírhatta (*jus retinendi habet*), míg szerződés vagy bírói ítélet követelését el nem határozta *i*). Pénz hiányában lehet illő jószágot zálogul adni *k*).

II. Vannak más különös rendelkezések, mellyek szerint a' hozományt és nem különben a' kelengyét és jegy-ajándékot bukás esetére biztosítani, az az: kedvező sorozásra utat nyitni lehet. E' végre szükséges, hogy midőn a' gyáros vagy kereskedő maga aláírását az illető Törvényhatóságnál bejegyezteti, felesége maga követeléseit ugyan ott és ugyan akkor, vagy ha későbbben egybekelnek, az utánn hat hónap aiatt, és arra nézve, a' mi csak házasság utánn kezéhez jön, azonnal, írásban és két példányban bejelentse, és bejegyeztetéséért folyamodgyon. A' megkeresett hatóság végzését mind a' két példányra hitelesen feljegyzi, és egygyikét visszaadván, másikat a' bétáblázási jegyzőkönyv mellett megtartja. E' nélkül az aszszony kö-

veteléselei elsőbbséget nem nyerhetnek *l*). — Másokra nézve pedig szükséges, hogy kézhezadás után hat hónap alatt a' hozományt betábláztassák *m*).

a) Más tekintet alatt állanak a' feleség ingatlan javai (*bona uxorea*); rendszerint ugyan ezeket is a' férj kormányozza, és jövedelmeit húzza; de az aszszony másképpen is intézkedhetne, és minden esetre a' jószág sajátja marad, sőt ha birtok felett kérdés támadna, erre nézve is csak azt mondani lehet, hogy az aszszony bírja, nem a' férje (még közösen sem, világos intézkedés nélkül).

b) *Dec. 2. 11. ad acquis. mobil. Dec. 19. divis. success. Dec. 5. ad invalid.contr. — c*) *Dec. 10. 14. ad acquis. mobil. — d*) *Dec. 13. divis. success.*

e) *Trip. 1, 110.:* „*Ceterum quamvis opinione multorum maritus uxori et e contra uxor marito super bonis et juribus suis possessionariis (aut ob immensum et eximium erga conjugem viri amorem, aut mulieris a marito timorem) nec perennali neque impignoratio jure fassionem facere queat; de veteri tamen et approbata lege hujus regni nostri tam maritus uxori, quam etiam uxor viro, de cunctis juribus suis possessionariis, potissimum per se se acquisitis vel aliter obtentis, (quibus videlicet etiam alteri incognito et alienigenae, de jure sub conditionibusque, de venditionibus et alienationibus bonorum superius expressis, et declaratis, disponere fassionemque facere possit), liberam disponendi et perennem fassionem celebrandi atque faciendi habet facultatem. §. 1. Dummodo fassio hujusmodi non sit in praejudicium filiorum vel fratrum manifeste vergens. §. 2. Neque sit coacte et violenter vel timore celebrata; nam his modis, facta per mulierem legitima super ea re reclamatione, nullius erit firmitatis. §. 3. Titulo autem vel jure impignoratio fassio inter conjuges simpliciter non admittitur, nisi manifesta evidentique EX CAUSA ET RATIONE celebretur; puta: uxor aut de paternis aut prioris mariti laribus et domo paratas pecunias, sive jocalia, gemmas, et monilia vel res aureas aut argenteas palam et ad notitiam multorum ad maritum attulit, maritusque illas ei illa aut ad bonorum emptionem vel redemptionem, aut piscinarum vel molendinorum constructionem, sive domorum aedificationem manifeste convertit, isto et alio consimili, SI scilicet ABFUERIT DOLUS OMNIS, casu impignoratio et inscriptio ipsa admittenda censetur. — (A' kötelezés valóságos és törvényes oka,*

causa obligationis, mindég a' múltban vagy jelenben, és nem a' jövőendőben fekszik). — §. 4. *Nam si SIMPLICITER admittenda foret, maritus OB AMOREM ET FAVOREM consortis suae bona sua tanta pecuniarum saepe summa involveret, si praesertim erga suos successores odio duceretur, ut vix eo decedente successores ipsi ea bona prae notata de manibus uxoris, vel cui tandem illa inscriberet, eliberare possent.* §. 5. *Et idem est ex parte quoque uxoris ad virum, si RATIONABILIS et evidens CAUSA casusque occurrit, intelligendum.*“

f) Más okát sem látni, mellynél fogva éppen a' feleséget annyira terhelni, és a' köztörvény oltalmátul kitagadni lehetne. Ő, a' hitelező, kamatokat sem szedve, még maga adósa örököseit is biztosította! Ő, ki engedelmeskedni tartozik, a' házi gazdáért kezeskedgyen maga ellen, mások javára! Ő, kinek az írott törvény inkább kedvezni kívánt! Hol van itt az összehangzás?

g) *Dec. 2. ad aquis. mobil. Sent. in causa Leop. Strodt,* 1800. *ap. KELEMEN III. p. 237.*

h) 14. 15. §§. 1840, 8. — i) *Dec. 3. ad obtin. success. cor. Tab. R.* — k) *Dec. 16. ad aquis mobil.*

l) 9. 10. §§. 1840, 16 és 4. §. 1840, 17. — m) 84. §. c) 1840. 22.

333. §.

Jegy- és nász-ajándékról.

JEGY- és NÁSZ-AJÁNDÉKNak azon ingó javakat nevezzük, mellyekkel a' jegyesnek vagy a' menyasszonynak akár vőlegénye akár a' szülők vagy rokonok vagy más akáarki, de az eljegyzés vagy nászünnep tekintetéből, kedveskednek. Görög eredetű szóval *parapherna, vel res paraphernales*, az az: olyan javak, mellyeket a' menyasszony kikötött hozományán (*dos* római értelemben, *die Mitgift*) kívül nyert. Jobbára asszonyi ruhából és ékességekből állanak; de egyebek is lehetnek, és akkor a' hozományhoz járulhatnak. — Már ha eljegyzés ellenére a' szövetség

elenyészik, de a' jegyes vétke nélkül, p. ok. halála miatt, akkor ajándékait a' vőlegény vissza nem követelheti; de igen is ellenkező esetben. Ha pedig valóban öszzszekeltek, akkor az aszszony halála után egyéb ingókkal egygyütt visszaeshetnek a).

a) Trip. I, 100. §. 4.: „*Res autem per sponsum sponsae aut pro honore nuptiarum, aut pro subarrhatione traditae, decedente antequam convenirent sponsa, nunquam per sponsum recuperari poterunt; verum tamen post copulam carnalem, si sine liberis et intestata, (nam testamentum super illis facere potest), ab hoc seculo decederet, apud maritum manebunt.*“ — Régi levélben áll: „*de dote et rebus paraphernalibus, jegi ruha et paplani reez dictis.*“ SZIRMAY, Szathmár Vármegye. II. R. 187. l.

1. Lehet-e a' kötelező levelet (*obligatorias litteras*), melly nászajándék fejében adatott, sérelem okából eldönteni? — Ezen kérdés felett egy végzés így okoskodik: A' vőlegény kölcsönt szerezve kész pénzzel vagy más javakkal is kedveskedhetett volna, és akkor semmi kétség, hogy az idegen hitelezőket fizetni, és így a' talán nagyobb terhet elviselni kellene; mivel pedig a' hitelező személye különbséget nem tesz, következik, hogy a' kötelezés maga tellyes erejét az aszszony kezében sem vesztheti (*Dec. 3. ad invul. contract.*). — Másutt pedig az áll: hogy mivel a' lekötött sommát az ingókból fizetni kellene, de ezek a' nélkül is az özvegynek jutottak, más úton fizetést ő nem követelhet. *Dec. 24. ad acquis. mobil.*

2. Figyelmet gerjeszthetnek Verbőczi eme szavai: „*Horum omnium (a' világi Fő-Urakról szól) relictis, PRO EARUM DOTIBUS ET REBUS PARAPHERNALIBUS, centum ut praemissum est marcae, per eos quorum intererit, dari solent atque debent*“ (I, 94. §. 3.). És hasonló kifejezésekkel élnek a' régi egygyezkedő levelek, mellyekben *dotis et rerum paraphernalium restitutio* rendszerint egygyütt jár. (Számítalan példák találhatnák FEJÉR Gyűjteményében.) Ellenben az allatura nevet a' régiség aligha esmerete, legalább így említve nem találtam. (*Dos et res secum allatae, apportatae* igen is előfordul, p. ok. *Cod. Dipl. IV. 1. p. 358.*). Ezeket egybevetve úgy látszik, hogy a' hol *dos et res paraphernales* megváltásáról szó vagyon, *dos* igaz ere-

deti értelmében csakugyan a' kikötött hozományt jelenti; és így a' mi németül *Morgengabe*, csak a' *paraphernum* része lett volna. De Verbóczi korában és könyvében a' zavar már beállott. Sőt mondani lehet, hogy jóval előbb; mert p. ok. 1356-bul ezt olvashattuk: „*prætextu dotis s. donationis propter nuptias*“ (FEJÉR, *Cod. Dipl. IX*, 2. n. 240.), és 1373-bul: „*jura dotalitia, quæ in vulgari Theutonicorum Morgengab vocantur*“ (*ibid. IX*, 4. n. 308.).

344. §.

Tiszti számadásrul.

Errül törvényünkben következő szabások vannak: 1) A' pénzzel bánó tiszt minden esztendőben számot adni, és a' fogyatkozásokat pótolni tartozik *a*). A' vonakodót javai lezárásával, vagy ezek hiányában személye letartóztatásával kötelességére szorítani lehet *b*).

2) A' benyújtott számadás megvizsgáltatását két hónap alatt végbe kell vinni, különben a' fizetés terhe a' késedelmes vizsgálókra háramlík, nem a' számadó örököseire vagy kezeire *c*).

3) Ha kinek ellenkezése miatt számot venni, vagy elégtételt nyerni nem lehetett, az maga tiszti kereset és fizetés terhe alá esik *d*).

4) Mikor a' közadót uraság tisztyei szedték, tisztyéért a' földes-úr felelni tartozott; magának pedig a' tiszt ellen viszsazonos keresete fenmaradt *e*).

5) Fülös terhelés miatt szabad Ő Felségéhez folyamodni, de hamis vádra, költség megtérítésén felül viszsazonozó büntetésnek is (*pœnae talionis*) helye volna *f*).

a) 1715, 77. §. 1. 1723, 63. §§. 8. 11. — *b*) 1554, 20. 1622, 65. 1723, 63. §. 9. — *c*) *cit.* 63. §. 12. *Sent.* 56. 82. *liquid. debit.* — *d*) *cit.* 63. §. 10. — *e*) *id.* §§. 4. 5. 6. — *f*) *id.* §§. 15. 16

345. §.

345. §.

Meggyűlt adósságok sorozása.

Midőn az adós vagyonából minden hitelezők teljes kielégítése nem telik, a' törvény (1840, 22.) bizonyos okokra tekintve külömbséget tesz, és a' követeléseket hat osztályba sorozza, ammint következők:

I. Első osztályba valók, álló rendben: 1) a' per költségei, ide értve, mi az érték rendbeszedésére, fentartására, szaporítására, tehát a' hitelezők egyetemes hasznára fordított; különösen a' gondviselő és perügylő meghatározott díját; de azonfelül a' bukkott adós törvényes tartását is a).

2) Az eljáró megyei törvényszékek tartására szükséges költség; de ezer forintot meg nem haladó értékűl semmi díj nem jár b), és más törvényszékekre nézve az előbbi szokás megmaradt.

3) A' végrehajtás költsége. — Mind ez a' sorozó pernek csak következése, nem előző oka; tehát inkább költség, mintsem követelés, úgy hogy e' részben szorosan véve törvény kedvezéséről szó sem lehet, és a' három pont minden sorozaton kívül is állhatna.

4) Közhivatalhoz letett pénz vagy ingó javak; magától értve, hogy sem visszaadás sem kárpótlás nem történt. Továbbá a' tisztviselőknél hivatalos számadásból eredett elmarasztások.

Végre 5) a' folyó esztendei elmaradások, akár közadó, és 6) bányavám (*urbura*), akár 7) jobbágyi tartozások fejében (81. 82. §§.).

II. Második osztályban külömbség nélkül állanak: 1) a' gyámsági számadásból eredett elmarasz-

talások; — 2) a' cseléd benmaradt egygy esztendei bére; — 3) a' kereskedő segéd fizetése, melly törvény szerint felmondás idejéig jár c).

4) Az orvos elmaradt jutalma; nem különben az orvosi szerek ára egygy esztendőre. — 5) A' bukott adós temetésére fordított költség; de perfolytában csak a' mi szegénynek is elkerülhetetlen.

6) Lakás félesztendei, és 7) kéményseprő egész esztendei bére. Mindenütt per előtt a' legközelebb esztendőt értve.

Ha ezen osztálybéli fizetések egészen ki nem telnek, arányos felosztás történik (83. 84. §§.).

a) Midőn a' bukott adós öregsége, betegsége vagy testi tehetetlensége miatt élelmét maga nem keresheti, s egyéb segedelme sincsen, tartását perbefejezésig a' lezárt értékből kérheti, naponként legalább hat, legfellyebb húsz krajczárral. amint a' jelenlévő hitelezők és a' zárügyelő kihallgatása után az eljáró bíróság határozta; de ha időközben ebbéli szüksége megszűnik, azonnal a' hitelezők újabb felmentő ítéletet is nyerhetnek (12. §. 1840, 22.).

b) 3. §. 1844, 7. — Előbbi törvény szerint az eljárás díja fokokint 25, 50, és 100 forintból állott, a' szerint amint az érték 10,000 forintig fel nem ért, vagy azon túl ment 50,000-ig, vagy végre ezt is meghaladta.

c) 31. §. 1840, 16. l. a' 317. §.

346. §.

Folytatás.

III. Harmadik osztályba tartoznak a' betáblázott adósságok, törvényes kelengye, és váltó követelések, de nem egygyenlően. És 1) ugyan külömbség van a' bukottnak ősi és tulajdon adósságai között. Az ősiek, mellyek az örökség átvételekor már betáblázva voltak, vagy azután hat holnap alatt betábláztatnak, mennyire az örökség ereje terjed, előbb állanak

mintsem a' bukó saját adósságai, habár ezek betáblázása korábban történt volna.

2) A' törvényes kelengye megelőzi a' bukottnak még azon adósságait is, mellyek ellene már házassága előtt betábláztattak. 3) Itt áll még a' mit a' bukott felesége jegy- és nász-ajándék fejében nyert, és egyéb hozománya, feltéve, hogy annak mind valósága bizonyos, mind az, hogy férje kezéhez jutott, és nemeseknél, hogy férje azt maga ingatlan javaiba be is ruházta. Ezenfelül szükséges, kereskedőknél ugyan és gyárosoknál, hogy az illető törvényszéknél jókor bejegyezve (342. §.), másoknál hogy hat hónap alatt betáblázva lett légyen. Hasonló feltételek alatt ide tartozik az örök jövedelem (*census vitalitius*), mellyet bírói ítélet megállapított.

4) Következnek a' többi betáblázott adósságok; és 5) a' kiadott vagy elvállalt váltó kötelezések (85. §.)

De ezen egész osztályban különösen arra is figyelmezní kell, hogy az ingatlan javakban erősebb a' betáblázás, ingókból pedig előzve kijárnak a' feleség bejegyzett hozománya és a' váltó követelések. Az ingatlan vagyonhoz tartozik annak perfolytában szedett jövedelme is; nem külömben az időközben eladott jószág ára. — Midőn a' betáblázott követelés a' különösen terhelt jószágból ki nem telik, a' fenmaradó hiány csak a' következő osztályba sorozható (86. 87. §§.)

A' váltó kötelezések között elsőséggel azok bírnak, mellyeket az adós akár a' Váltó-Törvényszéknek, akár a' városi Tanácsnak színe előtt, vagy megyékben a' törvényes bizonyság előtt, a' kiadás idejét és a' sommát világosan kifejezve aláírt; és ezek a' feleség bejegyzett hozománya után idő sorát tartva fizet-

tetnek. A' többi váltó kötelezések pedig egygy fokon állanak, és elégtelen értékűl arányos részeket nyernek (88. §.)

IV. A' negyedik osztályba jönnek további különbség nélkül, (ha tehát az érték elégtelen; arányos veszteséggel) 1) hivatal tekintete nélkül a' bukó kezébe letett javak, mellyek a' per megnyitásakor már elő nem találtattak; 2) feleség hozománya betáblázás vagy törvényes bejegyzés nélkül; 3) közönséges adós levelek; és 4) minden terhes (az az: haszonváltó) szerződésből eredő tartozások; 5) könyvkivonattal keresett (könyves) adósságok; 6) számadási követelések, mellyek az első osztályhoz nem tartoznak (89. 90. §§.)

És az első négy osztályban a' tőkével mindig egygyütt járnak a' megítélt kamatok is, de csak a' per idejére, vagy előtte a' legközelebbi egygy esztendőre (91. §.)

A' többi kamatok pedig arányosan az ötödik osztályba esnek; és nem különben a' hatodik osztályba minden egyéb adósságok (92. 93. §§.).

347. §.

F o l y t a t á s.

Az előbbi szokásrul.

Réglebb sorozó *) perekben, mellyek az új törvény kihirdetésekor már folyamatban voltak, meg kell a' régi szokást tartani, melly 1723 óta keletkezett a), és csak négy osztályt esmer b).

Az elsőben állanak: 1. a' per költségei; 2. azok, mellyek az adós temetéséből és utolsó betegségéből származnak c); 3. a' közadó és a' kéményseprés; nem

külömben 4. a' eseléd bére *d*); 5. a' törvényes kelenye és a' befordított hozomány *e*), nem különben a' tisztviselők, gyámok és egyéb számadók fogyatkozása *f*); 6. azon javak ára, mellyeket az adós őrizetbe, használatra, szállításra átvett és elköltött *g*).

A' II-ik osztályban vannak a' betáblázott adósságok egymás utánn idő sora szerint, ammint 1. betáblázva lettek, és 2. azon egygy ülésben, gyűlésben többféle adósságok betáblázva lévén, ammint keletkeztek *h*).

A' betáblázás pedig akkor is csak ottan történhetett, a' hol most *i*); és kétféle volt; 1. különös, valami kijelelt bizonyos jószágra; 2. általános, melly az illető hatóság körében minden ingatlan és ingó javakra kiterjedt *k*); másutt lévőkre pedig éppen nem (úgy mint ma) *l*). Helye sem volt az adós halála, vagy a' sorozó per megnyitása után *m*); de más akárminő per folyta nem gátolta *n*).

És hasonló ereje vagyon az ítélet kihirdetésének *o*); nem pedig a' jószág színlett (az az : pusztaszóval jelentett, de valóban meg sem történt) átadásának *p*). A' Ludoviceára tett ajánlások is biztosítva lettek, a' törvénybe iktatás által, melly a' törvényes betáblázással nem csak felér, hanem annyiban hathatósabb, hogy az egész országra kiterjed *q*).

A' III-ik osztályba tartoznak a' megítélt *r*), és ezek után a' leveles adósságok, ezek megtartva a' keletkezés sorát, kivéven mikor a' pénz leolvasása későbbben történt *s*). Ide tartozik az írott kelenye is *t*).

Végre a' IV-ik osztályba helyeztetnek a' könyves adósságok kor sora szerint *u*), és minden egyéb tartozások.

Minden kamatok pedig a' tőkével egygyütt járnak x); de nem a' perbéli költség y).

*) Minő szerencsése lehetne akár megye, akár országgyűlésén ilyen beszédnek : Tek. KK. és RR. Ide csődültünk. 's a' t., vagy tisztes társaságban ilyen kérdésnek : Nagy csődülés lehetett a' vásáron, a' színházban, tudom jelen voltak Nagyságtok is, mit vásároltak, hogyan mulattak? — És minő népnek tartjuk tehát a' hitelezőket? minő helynek a' Törvényszéket? — De továbbá, nincsenek-e számos felek más perekben? Vagy éppen csak a' hitelezők, és ők csak bukás esetében, törekednek czéllyok felé? — 'S igaz-e valóban, hogy csődület sok ember hasonló törekedését jelenti? mindeddig csak többeknek szoros helybe dísztelen, oktalan, összeütköző sereglését jelentette. De legyen úgy, mit nyerünk? Többek hasonló törekedése, t. i. győzelemre, minden perben vagy. Honnan értsük tehát az egygy adós ellen több követelők fellépését? az érték fogyatkozását? a' sorozás szükségét? Mind ennek a' feltalakodó szóban „csődület“ semmi nyoma sincsen. — Igen, de a' deák szót *concursum* híven lefordította. Szép! mint ha fordítani úgy kellene, hogy mindgyárt eszünkbe jusson a' deák, és ebből azonnal a' magyart is megértsük. De lássuk a' hű fordítást. *Concursum plurium debitorum*, vagy *plurium creditorum* éppen olyan szójárás, mint *concursum plurium delictorum*, és *concursum plurium sociorum ad idem delictum*; többféle adósságok, több hitelezők, többféle bűn, több bűntárs léte. Futásnak, tolakodásnak ezekben, értelemre nézve, árnyéka sincs, de mozgásnak sem, hanem egyedül az egygyütt lévő, egygyütt feltűnő többségnek. — Ha *creditoris*, vagy *convocatorius processus*, vagy *causa fallimentarii* fordítását megkísérjük : lármaper, összehívó- vagy bukási-per, mennyivel közelebb állanak ezek a' valósághoz! De „sorozó per“, úgy látszik, világosabb; és a' ki a' szertelen rövidségnek örül, sorpert is mondhat, nyelvhiba nélkül; holott „csőd“ éppen úgy esik, mint esne tódulásbul tód, fordulásbul ford. — A' ki pedig jobbnak vélné a' „sorozási“ pert, kétség kívül szépen okoskodik, a' deák nyelv szabásaibul, de aligha illően a' magyar nyelvre; mert ki tűrhetné p. ok. ezeket : lakási ház, hálási szoba, írási asztal, szövési szék, ivási pohár, szántási vas, fürdési hely és a' t. Sorozó per úgy félre nem érthető, mint nem : váló, vagy büntető per, es váltóház, váltótörvény, váltóper.

a) 1723, 107.: „*Ad normam aliorum Suas Majestatis Sacratissimae regnorum et provinciarum, quorumvis debitorum per quoscunque ubicunque contrahendorum improtocollationes et intabulationes, in illis comitatibus et civitatibus, in quibus bona praefatorum debitorum oneri subjiacienda sita sunt, in futurum fiant et quantocius stabiliantur.* §. 1. *Ac ad normam in aliis regnis et provinciis observatam prioritatis juris in futurum observetur.*“ — Látni, hogy az ide tartozó kétes kérdésekben az idegen törvény legalább példa gyanánt szolgálhat.

b) *Dec. 36. liq. debit.* — Austriában hat osztály van, régebben öt volt.

c) *Sent. 19. liq. debit.* — d) Austriában kéményseprőnek egygy esztendei, cselédnek három esztendei elmaradt bére. — e) *Dec. 20. ad acquis. mob. Sent. 13. 35. liquid. debit.* De mikor az aszszony magát férjével egygyütt lekötelezte, természetes, hogy a' törvény kedvezése megszűnik. *Dec. 19. ad acquis. mobil.* — f) A' Hétszem. Tábla ítélete, Zimányi-perben, 1836. Nov. 16. — g) *Sent. 19. 30. liq. debit. Sent. 20. ad acquis. damn.*

h) *Sent. 207. liquid. deb.* — A' kötelezés betáblázása kiterjed-e a' szöszegés kikötött díjára? Erre tagadva felel *Sent. 125. liq. deb.*

i) 1723, 107. Nem tehát úriszék, vagy mezővárosi tanács előtt. *Dec. 33. 36. liq. deb.* — k) Tudniillik, a' mit az adós halálakor vagy bukásakor az illető törvényhatóság körében bírt, akármikor szerezte; mind abból, sor szerint, a' hitelező maga kielégítését kérhette. Így a' későbbben szerzett javak is az általános betáblázás ereje alá estek. A' különös betáblázás pedig csak a' kijelölt jószágra tartozott, de mélyebb hatással, mert (felbontásig) a' jószágot maradólág terhelte, úgy hogy időközben más kézre is, csak a' teherrel egygyütt járhatott.

l) *Sent. 19. liq. debit.* — Uradalom részei a' közszabás alól kivéve akkor sem voltak. *Sent. 53. de novo. l. 2. §. 1840, 21. — m) Sent. 31. 55. 59. 77. liquid. debit. — n) Dec. 34. eod.*

o) *Sent. 19. eod. Plan. Tabul. p. 214.* (Ellenkezett a' régebbi *Dec. 15. liq. deb.*). — p) *Dec. 14. ibid.* — q) 1808, 7. §. 16.

r) *Sent. 4. 19. 25. liq. debit.* — s) *Dec. 36. liq. deb. 1792, 17. §. 2.; Dec. 13. tit. cit.* — A' római és austriai törvény a' pusztá idő tekintetéből nem kedvez. — Van-e

valami különbség az egyházak javára? Mivel a' törvény különbséget nem tett, a' bíró sem tehetett. *Sent. 163. tit. cit. — t) Dec. 36. liq. deb. Dec. 20. acquis. mobil.*

u) cit. Dec. 36. — x) Dec. 1. liq. debit. — Austriai törvény szerint csak az utolsó három esztendei, vagy már bukás előtt követelt kamatok állhatnak egygyütt a' tőkével. A' római törvény pedig újabb és régiebb kamatok között semmi különbséget nem tett. — *y) Sent. 19. liq. debit.*

348. §.

A' hitelezők egymás ellen pótoló követelései.

I. A' sorozás mutattya, hogy minden követelések egymásközt egygyenlő erővel nem bírnak, hanem hogy fokunkint egygyik jobb (erősebb) mint más; a' minek hatása lehet sorozó peren kívül is. Mert ha adósomnak minden értékét már egyéb hitelezői bírják *), nekem pedig jobb követelésem vagyon, evvel én az utánam álló, de előttem kielégített hitelezőt megkereshetem, és magam jobb igazságát kimutatva győzhetek; mivel t. i. az én követelésem jobb, ennek erejéig ő mindent kiadni tartozik, a' mi a' közös adós értékéből kezében vagyon, (akár az adós kedvezése által, akár másképpen); azt azomban, a' mi az én követelésemet felülhaladgya, megtarthattya. Látni, hogy a' jobb adósság fizetését hitelező követeli hitelező ellen; és ebből már könnyen érthető a' JOBB ADÓSSÁG KÖVETELÉSE (*actio ex praelatione debiti*). — Világos pedig, hogy itten a' követelő magát a' közös adós értékéhez tartya; a' mi ennek törvényes lekötését felteszi, (vagy betáblázás erejével, vagy más helyes okból) *a)*. De azonkívül szükséges, hogy maga is a' követelő hibátlan legyen; mert ha p. ok. a' sorozó perben jókor meg nem jelent, már annál fogva, újabb törvény szerint kizárva marad *b)*.

II. De jobb követelés nélkül is, minekutánna az

adós mindenéből kifogyott c), a' ki nem elégtett hitelező veszendő pénzéhez néha még más úton eljuthat. — Ha t. i. adósom jószágát más hitelező zálogban tartja, én pedig azt látom, hogy abból magam követelése is kikerülne; csakugyan kívánhatom: 1. hogy a' zálogos vagy a' jószág fölös részét adgya ki, vagy követelésemért eleget tegyen. Ő evvel semmit sem veszthet; mert akármit válaszszon, minden esetre kezében elegendő zálog lesz. De magátul is érteni, hogy ebbéli szándékomat el nem érhetem, ha csak bíró előtt a' jószág fölösségét ki nem mutatom (*actio ex superfluitate fundi*, FÖLÖS ZÁLOG KÖVETELÉSE). — 2. Kívánhatom: hogy vagy a' zálogos megtartva a' jószágot fizesse az én követelésemet, vagy maga kielégítését én tőlem elfogadva adgya ki a' jószágot (*actio ad superinscriptionem, scil. novi oneris*, ZÁLOGRA UJ FIZETÉS KÖVETELÉSE, új teherfogadás, újabb tehervállalás követelése). Evvel sem veszthet; és ha vonakodna, nyerekedő szándékát maga elárulná. De itten a' szükséges, hogy per előtt készpénzzel egész követelését nékie bíró által megajánltassam d). Ujabb törvény szerint e) új fizetést kívánni csak nemes birtokra lehet, erre is csak ha bíró hatalmával és becsű áraban idegen kézre jutott, vagy az adós maga bukása előtt a' legközelebb öt esztendő alatt elzálogította.

*) *Dec. 6. liquid. debit. Dec. 6. de instit.* — a) Ide tartozik, a' mi már másutt előjött, a' lekötött zálogról (335. cz.) és a' betáblázásról (336, 337 és 347 cz.). — b) 25. 50. §§. 1840, 22.

c) *Sent. 100. 110. liquid. debit.* — d) *Dec. 10. ibid.* „*Neutri fit injuria, quia uterque suum consequitur*“. — Egyébaránt efféle teher-emelésnek példája Verbóczi könyvében is áll: I, 103. l. fellyebb a' 276. §. n) al. — e) 123. §. 1840, 22.

V. SZAKASZ.

K Á R O K R U L.

349. §.

Ki viseli, ki téríti meg a' kárt?

KÁR (*damnum*) szorosán véve, minden fogyatkozás, minden veszteség, melyet valaki javaiban és akárminő hasznaiban (jövedelmében, keresetében, követelésében) szenved. Szélesebb értelemben pedig a' szűnő nyereséget is magában foglalja; (p. ok. szekerem lovaim vízbe veszvén, melyek ezer forintot értek, valóságos károm is annyi; de ha el nem késve 200 aranyat nyertem volna, ebbéli rövidségemet szűnő haszonnak mondhatom). E' szerint kárpótlás (t. i. a' valóságos kár megtérítése) kevesebb, mintsem tellyes elégtétel (minden rövidség elhárítása).

I. A' baleset merő szerencsétlenség, melyet eltávoztatni sem lehet; és arra nézve csak a' viseli, a' kin történt (*casus domino nocet*). — Ellenben ha valaki másnak szántsándékkal (az az : tudva és akarva), egyébaránt akár tettel, akár köteleességét mulasztva, kárt okozott, annál fogva tellyes elégtétellel tartozik; mert ember-társunkat károsítani nem szabad. És ha többen egygyütt vétettek, egyetemes kötelezés támad, úgy hogy akárkitül, a' ki részt vett, az egészet követelhetni; azonban a' fizetőnek társai ellen viszszenos keresete fenmarad; mert ők magok közt ugyan társas viszonyban állanak, és nem illik, hogy

a' fizető kárával menekedgyenek; de a' panaszló eme-
nében mindenik úgy áll mint vétkes, és vétke az
egész kárra kiterjed. — Sőt mivel minden ember köte-
lessége óvakodva eljárni, LEGALÁBB kárpótlást attul
is vagy azoktól követelhetünk, a' kik veszteségünk-
nek, nem ugyan szántszándékkal, de mégis gondat-
lanság, hanyagság, pajkosság által (közvetetlen) okai,
vagy (közvetve) okozói lettek, p. ok. ügyetlen cselé-
det, vagy járatlan gyermeket küldve, ügyes, jártas
ember helyett. De a' vétkes társakat, ha nem tilos do-
logban, és nem vétkes szándékkal jártak, egyetemben
terhelni nem illene, hanem külön mindeniket maga
tette szerint, vagy ha ezt kimutatni nem lehet, egy-
gyenlő mértékben a).

II. Nem különben vétkes, a' ki mesterségét
vagy hivatalát üzve, ügyetlensége vagy tudatlansága
által kárt tesz. De a' ki tudva ügyetlen emberhez já-
rul, szinte maga hibáját sem tagadhattya; és úgy lát-
szik, hogy a' közös hiba következeit is közösen vi-
selhetik.

Nincs hiba nélkül, a' ki törvénytelen úton jár;
és mind a' mellett, hogy a' kár akarattya ellen tör-
tént, felelni tartozik. Úgy szinte, a' ki más ügyébe
jó szándékkal ugyan, de szükség nélkül avatkozott,
midőn avatkozása nélkül a' kár be nem állott volna;
p. ok. ha maga és egyszersmind elutazott szomszéd-
gya termését nagy áron eladta, de a' melly hitelben
maradva elveszett.

A' ki pedig a' törvény korláttyai között maradva
csak maga igazságával él, vagy éppen kötelességét
teljesíti, annak hibátlan tette miatt a' kárvalló hiá-
ban panaszkodna.

Hogyan áll az igazság, midőn kárunkat éretlen
gyermek vagy eszefogyott ember okozta, és nincs a'

ki ellen akár gondatlanság akár más miatti panaszkodni lehetne? — Személyes kötelezésről itt szó sem lehet. De úgy lászik, hogy a' ki javaiiban kárt szenvedett maga hibája nélkül, már saját igazsága erejével is a' kár helyre igazítását keresheti, ha t. i. jószágot talál, mellyhez magát tarthassa; illőbb is hogy akárkinek és akárminő tette inkább magának ártson, mintsem másnak. Igaz ugyan, hogy *casus domino nocet*; de itt éppen az a' kérdés, *cui domino?* mért nem *domino corporis nocentis?* — Ha pedig a' károsodó jószágát oltalmazhatta volna, de a' személy kímélése miatt nem tette, ilyen esetben semmi kétség; mert a' dolog éppen úgy áll, mint mikor valaki más ügyében hasznos költséget tesz.

III. A' kármentés módgyára tekintve : 1. a' ki valakit személyében sértett, illik, hogy nem csak gyógyítása költségét viselje, hanem elmulasztott, sőt ha az embert örökre megnyomorította, jövődöbéli keresetét is pótollya, és azonkívül a' szenvedett fájdalom fejében megjutalmazza. Leány vagy ifú személyében számba kell venni megakasztott jövődö szerencsáját is. Nem külömben gazda veszedelménél az elmaradt özvegy és gyermekek tartását.

2. Ha pedig a' kár jószágban történt, annak mi-voltát és mennyiségét szokás értelmes megesküdt emberek által becsültetni; és rendszerint ugyan kedvezve csak a' javak idei és közönséges becsére tekintenek; de a' valóságos helyre igazítás többet kíván, és ha nem mindég, legalább ott, a' hol káröröm vagy irigység mutatkozik, kedvezésre semmi okunk sem lévén, úgy illik, hogy a' különös kedvességét is (*singularem affectionem*) tekintetbe vegyük, mellyel a' panaszkodó megromlott, vagy elveszett jószágához viseltetett.

a) Kártérítésről általában szólnak : 1492, 16. 1638, 27, 1659, 31. — De némely esetekre nézve különös törvények vannak. — Egyébaránt semmi kétség, hogy mind a' követelés, mind a' tartozás az örökösökre átszáll (*arg. 1729, 42. §. 3. Dec. 16. de act. Dec. 3. de maj. pot.*).

350. §.

Marha behajtásáról.

Midőn határunkban idegen marha kárt okoz, ezt BEHAJTANI, és mint zálogot letartóztatni lehet a). De három nap múlva bíró kezéhez kell adni; különben a' behajtató magát vétkessé teszi, és nem csak az okozott kárt és költséget megtéríti, hanem azonkívül minden napra három ezüst girát, azaz 12 forintot fizet b). Azonban ez úgy maradva csak tizenöt napig tart; hanem ha ekkor a' behajtató bírói felszólításnak sem enged, már azontul a' díjazás mindaddig folyamathat marad, míg ő a' törvényes útra vissza nem tér c).

A' marha tulajdonosa pedig, ha ezt visszakívánja, vagy azonnal a' kárért eleget tenni, vagy más zálogot adni tartozik (*realis cautio*) d). Sereges behajtás esetében szokás egygy darabot zálogul hagyni, és ezt bíró kezéhez adni nem szükséges e). Minden esetre nem csak az okozott kárt, hanem a' behajtó cseléd szokott jutalmát, nem különben a' marha tartását, mennyire azt a' haszonvétel nem pótolja, és minden egyéb költséget számba kell venni f). A' kárt bíró és esküdtek becsülik g); de a' marha tulajdonosa Szolgabíró által újabb becsültetést kívánhat h). Az adott zálogot pedig tizenöt nap alatt ki kell váltani, különben a' zálogos tulajdonává válik i).

Továbbá ha valaki marháját kártevő szándékkal, vagy bírói eltiltás ellenére más határában legelteti,

már ez hatalmaskodás és a' vétkes ennek díjjával bűnhődik k). — Ha pedig a' helység lakosai magok közt a' legelő egygy részét, p. ok. szántásig, díjas tilalom alá vetik, ez a' nemesekre, ha meg nem egygyeztek, vagy az idegenekre ki nem terjed l).

a) *Trip. III, 33. 1729, 42.* — Középkori deáksággal ezt úgy mondták : *pecora invagiare*, a' helyett : *invadiare*, vagy inkább : *pignurare*, *pignus capere*. — Olvashatni földről is, és ellenkező értelemben : zálogul adni, p. ok. : „*terram invagiasset*“ (ap. FEJÉR, *Cod. Diplom. III, 2. p. 414. de an. 1234.*).

b) *Trip. III, 33. §. 1. 2. 1729, 42. §. 1. 2.* — c) *cit. 42. §. 3.* — A' törvény szava ez : „*pro toto detentionis tempore*“; tehát mihelyt a' törvénytelen tartóztatás megszűnik, azonnal szűnik a' díjazás is. Az efféle pürt röviden girás p örnek nevezik, *processus marcalis*.

d) 1729, 42. §. 4. *Dec. 7. 8. marcales.* — e) *Dec. 5. ibid.* — f) *Dec. 6. Sent. 6. eod.* — g) *Trip. III, 33. §. 3. 1729, 42. §. 4.* — h) *cit. 42. §. 7.* — Illik ugyan a' kárt bírói kézhez adás előtt becsültetni; de azt a' törvény nem parancsolja. — i) *Pignus in commissum cadit. cit. 42. §. 7. Dec. 7. marcales.*

k) 1729, 42. §. 8. — l) *Trip. III, 33. §. 4. 1807, 21. §. 6.*

351. §.

Az elhajtásról.

Peres határban legelő marháról nem mondgyuk, hogy behajtatik, hanem hogy ELHAJTATIK (*pecora non invagiari sed abigi dicuntur*). És ilyen esetben két kérdés van egybe szöve: 1) a' peres határ, nem ugyan gyökeres igazság vagy levelek, hanem bírtok tekintetébül: és 2) a' kártérítés; de ez magában kevesebbet nyom, és főképpen az első kérdéstül függ.

Már ha az elhajtó (*abactor*) bebizonyította, hogy az utolsó időben legalább egygy esztendeig a' szóban

lévő határt maga csendesesen, az az háborgatás nélkül, nyilván, folytonosan és egyedül (értve: mostani ellenfele kizárásával) bírta; úgy nem csak minden kárát, költségét, hanem az elkövetett hatalmaskodás díját is megnyeri; sőt ha ellenét, akár magát akár tisztjét, már annakelőtte kétszer a' határtul bíróiképpen eltiltotta, keresete vagyon az elhajtott marha vesztésére is *a*).

Ellenben ha a' marha tulajdonosa maga nyilvánlévő, esztendei, és csendes, akár kizáró akár közös birtokát kimutathattya; úgy az igazság mellette van, és az elhajtásért panaszt emelve, a' hatalmaskodás díját ő követelheti *b*).

Egyébaránt mi a' marhának bírói kézhez adását és a' girás díjat illeti, behajtás és elhajtás között csak az a' különbség vagyon; hogy itt a' marha tulajdonosa ellenfelét nem záloggal, hanem írással biztosította (*scripta s. litteratoria cautio*), magát arra kötelezve: hogy a' marhát maga valójában vagy értékében, a' bírói vizsgálatra előállította, maga tettének pedig okát adgya, és a' bírói ítéletet megállya, („*quod pro termino revisionis judiciariae pecora in natura vel aequivalenti statuere, facti sui rationem reddere, ac demique iudicio stare velit*“ *c*).

a) 1729, 42. §. 9. — *b*) *Id.* §. 10. — *c*) *Id.* §. 4.

352. §.

A' bírói kézről.

Sokszor a' bírónak helye, módgya nincs, hogy a' behajtott vagy elhajtott marhát kezéhez vehesse; és ilyen esetben a' letartó eleget tesz, ha szándékát írásban jelentve, a' marhát bírói kéz (az az: bíró

intézkedése) alá bocsáttya a). De a bírónak csakugyan engedelmeskedni tartozik, és parancsolat-tyára a' marhát kiadni; különben ha vonakodásának helyes oka nincsen, a' girás díjat el nem kerülí b). — Azonban elegendő mentségül szolgált, elhajtás után: hogy vele az írott biztosítás nem közöltetett c), vagy hogy az a' törvény értelmével egészen meg nem egy-gezett d), behajtás után pedig, hogy zálog nem a-datott e). — Bíró a' marhát, ha kezénél vagy, tör-vényes biztosítás mellett kiadhattya az átadó megegy-gezése nélkül is f).

a) E' szerint, a' mi deákul (nem jól mondva) szokás-ban volt: *resignatio pecorum vel realis est vel litteratoria*; az magyarul (és jól) így esik: hogy a' marhát vagy bírói kézhez adni, vagy bírói kéz alá bocsátani kell.

b) 1729, 42. §. 5. — c) Dec. 2. 3. *marcales*. — d) Dec. 2. *ead.* — e) Dec. 5. 7. 8. *ead.* — f) *cit.* 42. §. 4.

353. §.

Mezei károkrul.

I. Általános szabások.

Különös törvény keletkezett 1840-ben a' MEZEI RENDŐRSÉGRÜL (9. cz.) a' gazdaság és az ipar külső tárgyai eránt a). Ha valaki ezekben kárt tesz, mel-lyet elkerülni hatalmában állott, azt merő gondatlan-ságért ugyan egyszeresen költséggel egygyütt megté-ríteni tartozik; de ha vétkes, vagy éppen gonosz szándékkal járt, azonkívül pénzbéli vagy testi bünte-tés alá esik; mellyeknek elhatározásában a' bíró, a' kár mennyiségén, és egyéb általános szabályokon ki-vül különösen figyelembe veszi: 1) a' gondatlanság, a' negédesség, vagy a' rosszsz akarat fokát, és neta-lán a' vétség ismétlését; — 2) a' birtokos iparát.

szor-

szorgalmát, melyet a' károsított jószágra és helyre fordított; — 3) a' szerzett védelem bízosságát; — 4) az időt, súlyosabb lévén az éjjeli, mintsem a' nap-pali vétség.

És a' cseléd, béres, vagy jobbhagy munkás tet-téért a' gazda, nem különben szülőivel egygy kenyé-ren lévő gyermekért szülője annyiban felelős, mennyi-ben a' reájok bízott munka természetéből a' kár ön-ként következett, vagy a' reájok bízott barom és ap-ró marha által történt; azonban a' fizető ezen utóbbi esetben a' vétkes kártévő ellen visszazonos keresettel élhet (2. §.).

Tetten kapott embert, habár nemes is, lehet helyben, vagy ha futásnak eredett, üldözve és utól-érve más határban megzálogolni, vagy míg zálo-got nem ad letartóztatni; nem különben szabad kár-ban talált, vagy onnan üldözőbe vett marhát, habár emeseké, behajtani (22. §.); és minekelőtte fizetne, sem adott zálogát, sem behajtott marháját a' tulajdo-nos vissza nem nyeri (25. §.). — A' kárvallott ember pedig panaszát zálog nélkül is emelheti (18. §.). — És ha nemes embernek saját lakó háza sincs, vagy ennél egyebe alig van, mihelyt a' tisztí vizsgálat hi-telesítése kimutattya, hogy ő szántszándékkal kárt tett, és annyival inkább hatalmaskodás miatt, vagy ha már is hasonló tettért büntetve volt, és kezest nem állíthat; azonnal ötet le kell tartóztatni, és kény-telen lesz büntetését is akképpen bevárni (17. §.).

A' költségek közzé számíttatik: a' becsűsök szá-lítása, tartása, és napibére; nem különben az után-nok való járás és egyéb fáradozás jutalma; ha bíró közbejövetele kívántatik, ennek, és a' tanúknak na-pi díjai; fuvar-költség; végre a' behajtott marhák tar-tása, és a' hajtópénz, (minden darab lótul vagy szar-

vas-marhátul hat , sertéstül és kecskétül három , juh-tul egygy krajczár , igaz törvényes értékben , szárnyas állattul szinte három kr. agyon lövetve pedig ez a' tulajdonosé marad). A' ki ellentállott , vagy a' behajtást meg nem engedte , a' hajtópénzt kétszeresen fizeti (24. §.).

Ha ki pedig a' kárbecsűt szerfelett magosnak tartaná , szabadságában áll azt bíró által megvizsgáltatni ; vagy ha tetszik , az első becsülés után harmad nap , erdőben legfellyebb tizenöt nap alatt , a' kárt , mind a' két félről egygyenlő számmal választott becsűsök által , újra megbecsűltetni (34. §.).

Egyébaránt a' kárnak vagy hajtópénznek másodszori megfizetése és egyéb pénzbéli bírságok rendszerint a' megyei vagy városi pénztárba folynak (43. §.); hatalmaskodás díját pedig a' sértett fél azonkívül maga úttján a' fenálló régiebb törvények szerint követelheti (44. §.). Nem különben a' ki jobbágytelken ül , akár nemtelen akár nemes , ha szántszándékkal vagy éppen erőszakkal és ismételve kárt tett , evvel elmozdítására is már elegendő okot szolgáltatott (17. §.).

De becstelenséget az ezen törvényhül eredő fogás sem okozhat , (hacsak lopás , rablás , vagy személy erőszakos megtámadása nem történt) , és azért a' tisztességes letartóztatáson túl sem mehet. Hogy pedig a' ki nem fizethet , büntetlen ne legyen , lehet az elmarasztását fogságra változtatni , két ezüst forintért egygy napot számítva ; de ez fél esztendőnél hosszabb időre ki nem terjedhet (40. 41. §§.).

a) „Ezen törvény rendelése alá esnek a' kertekben , szőlőkben , mindennemű ültetésekben és erdőkben , vetésekben , növényekben , réteken , nádlásokban , legelőmezőkön , mészeken , nem különben országos- , dűlő- 's vas-úton , hi-

dakon, és kőszénbányákon, tűzfatéreken, valamint a' temetőkben is elkövetett károsítások, szóval: a' gazdálkodás 's iparnak kívül fekvő tárgyait veszélyeztető cselekvések" (1. §.).

354. §.

Folytatás.

2. Különös szabások.

1) A' ki más határában a' nélkül, hogy ahhoz igazsága volna, marháját legelteti, vagy azon áthajtya, vagy növényeket és gyökereket keresve a' földet felássza, minden okozott kár, költség és hajtópénz megtérítésén kívül pénzbéli büntetés alá esik, melly azonban a' kár és hajtópénz mennyiségén túl nem ruhghat; csak ismétlés vagy rosszsz akarat esetében fogságnak is helye volna (8. §.).

2) A' ki pedig rétekben, vetésekben, kertekben, szőlőkben, ültetvényekben, erdőkben vagy fákon, akármiképpen de gondatlanságbul, kárt tesz, ugyan ezt költséggel és hajtópénzzel egygyütt megtérítve, azonkívül pénzbéli büntetést szenved, melly azonban csak a' kár, költség és hajtópénz másodszori fizetéseig mehet; hanem ismételés vagy vétkes gondatlanság miatt fogsággal is fenyítettetik. Sőt ha valaki az előszámlált károkat szántszándékkal, vagy éppen hatmaskodva elkövette volna, p. ok. ha csőszöknek, vadászoknak ellentállott, zálogot adni vonakodott, a' marhákat erőszakkal pagonyba hajtotta, vagy a' kárban talált marhát behajtatni nem engedte, vagy behajtás után akár a' magáét, akár a' másét loppal vagy erőszakkal viszsza vette; ilyen esetek, és annál inkább vérengzés (20. §.), bűnvád alá tartoznak (9. 19. 20. §§.).

Azon kívül az erdők és fák biztosabb oltalmára rendeltetett: hogy kárbecsülésre a' bíró dologhoz érő embereket vegyen, és ezek az elpusztított vagy megrongált fának nemcsak helybéli folyó árát, hanem egyszersmind az ipart, szorgalmat és költséget, mellyel neveltettek, tekintetbe vegyék. Továbbá, hogy ha erdei vágásból szarvas marha, ló, kecske béhajtatott, a' kár megtérítésén felül, büntetésül, minden darabtul 30 kr, sertéstul és birkátul 10 kr. folyó ezüst pénzben fizettessen. Végre hogy a' gondatlan pásztor a' kár, költség és hajtópénz megtérítésén felül testi büntetéssel is fenyítessen (9. §.).

3) Ki a' tanyákrul szabadon lévő gabonát vagy takarmányt lop, a' költség egyszeres és a' kár kétszeres megtérítésén felül, mint valóságos tolvaj bűnhődik (10. §.). — Szinteúgy a' ki mezőről, rétről, szántóföldről, kertből, szőlőből, gyümölcsöt és akárminő természetményt, vagy ott hagyott gazdasági eszközt, tilostáblát vagy ennek oszlopát, méhesből kast vagy mézet, mezei kapút vagy kerítést, kútrul vedret vagy vályut, (rovatokat) vagy más illyenmű mezei tárgyakat ellopott vagy megrontott (14. §.). — És nem különben a' ki erdőben fát vágva, rontva, elhordva kárt okozott, mint szántszándékos erdő pusztító vagy tolvaj, a' költségeket egyszeresen, a' kárt kétszeresen megtérítve, azonfelül fogsággal fenyítetik (13. §.). — A' ki pedig az erdőben, kivált szárazság idején tüzet rakott és el nem oltya, és annál inkább, ha gondatlanságbul vagy éppen szántszándékkal az erdőt vagy nádist, a' zsombékokat és turjányokat, a' turfát, a' gabonát, sőt a' tarlót, kivált ha még kepek is rajta vannak, vagy közel az épületekhez felgyújtja, az a' kár megtérítésén felül nem csak

fogsággal bünhődik, hanem súlyosabb esetekben szinté mint gyűjtogató (12. §.).

4) Ragadós nyavalyában vagy fekélyben sínlődő marhát szükséges külön legelőre rekeszteni, és a' ki ezt elmulasztja, minden darabért egygy pengő forint bírságot fizet. De ha barmorvos a' beteg marhát megvizsgálta, és orvosolhatatlannak jelentette, azt az illető Szolgabíró vagy város Kapitánnya, vagy a' helység előljárói azonnal agyon szúrathatják (11. §.).

5) Kendert vagy lent másutt, mintsem a' földesúr, vagy a' helybéli hatóság által kijelölt helyeken áztatni nem szabad; és a' vétkes minden kévéért egygy krajczár bírságban marasztatik; azonkívül a' beáztatott kendent vagy lent, ha maga nem teszi, az ő költségén illő helyre az előljárók elhordatják (42. §.).

355. §.

F o l g t a t á s.

6) A' ki más határában akár vadászva akár halászva, csikászva vagy pióczát szedve kárt okozott, ezt ugyan kétszeresen, a' költséget pedig egyszeresen megtéríti; de a' törvénytelen vadászat miatt ellene, a' régiebb törvény (1802, 24.) értelmében, további panasz is fenmarad. Midőn a' kár ebek által történt, azt is a' tulajdonos fizeti, egyszeresen ugyan, de költséggel egygyütt (15. 33. §§.).

7) Akárminő utat elfoglalni, felszántani vagy megszorítani; csatornát, hidat, úti oszlopokat élő sor- vagy kar-fákat és védczövekeket rongálni, fessegetni, elloponi tiltatik, az okozott kár kétszeres, és a' vizsgálatra fordított költség egyszeres megtérítése mellett fogházi büntetés alatt (35. §.) a)

8) Aratót, nyomtatót vagy cséplőt, lakóhelyén kívül rendes úti-levél nélkül, felfogadni nem szabad. Ha pedig a' beállott munkás elszökne, a' törvénymeghagygya, hogy az illető Szolgabíró vagy Kapitány ötet nem csak az alkú tellyesítésére szorítsa, hanem kár és költség fejében a' folyó bér kétszeres megtérítésével büntesse. És hasonló kárpótlást követelhetne a' második bérlő is, hacsak maga nem vétkes, mivel p. ok. a' munkást úti-levél nélkül befogadta, vagy éppen másunnan elcsalta. Sőt ha ezen utóbbi esetben az első bérlő által törvényesen felszólítva a' munkást elbocsátani vonakodna, az illető Szolgabíró vagy Kapitány, rövid úton, ötet egyetemben a' megszökött munkással, a' költségek egyszeres, és az okozott kár kétszeres megtérítésében, és azonfelül a' megyei vagy városi pénztár részére húsztul száz forintig érő bírságban, ha szükséges újra és újra, elmarasztya. — De viszont a' munkások is, midőn a' bérlő tette és alkúszegése által károsodnak, magok részére kétszeres kárpótlást kívánhatnak. Ha pedig a' beállott munkások, jégverés vagy más hasonló baleset miatt a' kötött szerződéshez képest, illő bér-röket ki nem kereshetik, akkor az alkú erejét veszti; de ha kérdés támad, ítéletig a' felek el nem állhatnak; egyébaránt az illető Szolgabíró vagy Kapitány köteles legrövidebb idő alatt eljárni és ítéletet mondani (37. 38. §§.).

9) Ki az erdei, mezei, szőlő- vagy tó-csösz kötelessége tellyesítésében, vagy ezért boszszút állva megveri, a' büntető köztörvény szerint bűnhődik, és a' mellett nem csak a' gyógyítás költségét fizeti, hanem ha keresetre az ember ideiglen vagy örökre alkalmatlan lett, abbéli kárát fájdalom díjával egygyütt (24 forinttul 100-ig) megtéríteni tartozik (31. §.).

10) A' csősz vagy pásztor vagy akármí nevű szolga köteles a' kárt melly tudtára esett, urának vagy a' tisztnek, és hol e' nincs a' helybéli előljárónak, emez pedig a' károsodottnak és az illető Szolgabíró-nak vagy Kapitánynak bejelenteni; a' ki ebbéli kötelességét harmad nap alatt nem tellyesíti, más fenytéken kívül, egyetemben a' kikereshető kártevővel a' költség egyszeres, és a' kárnak minősége szerint egyszeres vagy kétszeres megtérítésében marasztatik (32. §.).

Ha pedig idegen ember, a' kire t. i. a' birtok őrzése bízva nem volt, a' kártevőt feladgya, vagy a' kárban talált marhát behajtya, nemcsak a' hajtópénzt, hanem jutalmul a' kiszabott bírságokat is elnyeri (30. §.). b).

a) A' határban lévő mezei útakat, hidakat járható karban tartani azok kötelessége, a' kik használják, a' nemeseket ki nem véve, és a' birtok arányát megtartva. Elmulasztás esetében pedig az illető Szolgabíró, vagy Kapitány hatalmában és kötelességében áll őket felszólítani, és határidőt rendelni, sőt ha szükséges, hivatalbul a' vonakodó helység vagy birtokosoknak költségén a' rosszsz utat hidat helyre hozatni, és egyszersmind a' vonakodón rövid, szóbeli per úttján a' szükséges költséget megvenni (36. §.).

b) Egyébaránt csőszök és felvigyázók csak hiteles jó erkölcsű és büntetéssel még soha meg nem rovott emberek lehetnek, és mindenkor az illető Szolgabíró vagy Kapitány jóváhagyása mellett; kik azonban azt fontos és előre közlött ok nélkül meg nem tagadhattyák. Ugyan ők az embert, minekelőtte szolgálattyaiba lépjen, megesketik (21. §.) — Az eskű szavait a' törvény végén olvashatni. — Bérét pedig az ilyen szolga szóbeli per úttján keresheti; és közbirtokosok a' közös csősz bérét egyetemben birtokok mérteke szerint fizetik (29. §.).

Az eljárásrul még másutt.

356. §.

Lehető kár eltávoztatásáról.

1. Zár által.

I. Lehető kár eltávoztatása végett bizonyos javak (bírói) ZÁR alá jöhetnek, (*bona in sequestro ponuntur, vulgo : sequestrum bonis imponitur*), p. ok. per miatt a' következő esetekben: 1) Magfogyatkozás után, midőn az örökség felett leány-maradék vagy oldalág a' királyi kincscsel perlekedik a).

2) Ha valaki Felség-sértés vagy pártütés miatt a' törvény által kijelelt esetekben gyanúba vagy vád alá esett b).

3) Bukás miatt c). És egygyes javakra nézve hasonló ereje vagyon a' bírói letiltásnak, vagy bírói kézhez adásnak, melly némellykor adósság tekintetéből történik d).

4) Midőn gazdasági tisztet számadásra szorítani kell e).

5) A' per fellyebb vitele alatt, midőn a' perben lévő ingók eránt a' feleknél biztosság nincsen f).

6) Mikor a' közös erdő felett arányper folyik, melly esetben a' zár megrendelése után ki azt megszegi, minden kár és költség megtérítésén felül 200 forintban marasztatik g).

De peren kívül is, midőn erdő pusztítása bejelentetik, a' törvényhatóság egyenesen a' közjó tekintetéből indulva vizsgálatot rendelhet, és ha szükségesnek láttya, az erdőt hasonló erejű zár alá teheti h).

II. Továbbá zár alá eshetnek a' pazarló javai, ha vagy a' törvényes örökösök, vagy a' királyi kincs kéri, mivel igazaikat veszedelemben láttyák i). Zár biztosnak (*sequestri curator*), ha lehet, osztályos atyafit, és minden esetre igaz lelkű birtokos em-

bert nevezni kell; kinek hatalmát, kötelességeit és jutalmát a' megrendelő törvényhatóság útasítása kimutattya. Kihirdetés után pedig a' zár alatt lévő tulajdonos javairul már semmiképpen sem intézkedhetik, semmi kötelezéseket magára nem vállalhat, élelmét is a' biztos kezéből veszi a' kiszabott mérték szerint. Ellenben a' biztos hivatalában gondosan eljárni; az adósságokat, amint telik, fizetni; és évenként számot adni tartozik *h*). Meg sem szűnik a' zár, míg a' terhek lerovása, és a' pazarló jobbúlása által a' kitűzött cél elérve nincsen *i*).

a) 1715, 25. §. 5. — *b*) 1715, 7. §. 3. — *c*) 1840, 22. §. 11. — *d*) 327. 338. §§. — *e*) 1622, 65. 1723, 63. §. 8. 11. — *f*) 1715, 28. §. 15. 1729, 28. §. 27. — *g*) 1807, 21. §. 9.

h) 1791, 57. 1807, 21. §§. 1—8. — A' törvény ebbéli rendelkezései bővebben itten következnek: A' megye gyűlése, vett jelentésre, a' dolog miben létének megvizsgálata, és előző intézkedés végett küldöttséget nevez; melly a' helyszínére kimenvén a' vizsgálatot megteszi; és pusztulás veszedelmét látván, a' további kivágásokat azonnal megtiltya; egyébaránt, műértőket és az illető feleket kihallgatva, javallatot készít; mellyre a' megye, ha szükséges, a' pusztuló erdőt csakugyan zár alá véteti, gondviselőt rendel, és ennek mind kötelességeit, mind illő jutalmát elhatározza (§. 1.).

Míg az erdő zár alatt vagyon, a' birtokosok szabad intézkedése megszűnik; a' fákat már egyedül a' kiszabott mértékben a' gondviselő (a' zárbiztos) vágathattya; ki is mindenben magát a' vett útasításhoz tartva, e' szerint a' fát magoknak a' birtokosoknak kiosztja; vagy ha még a' birtok aránya felett perben vannak, és megegyyezni nem tudnak, akkor a' fát eladgya, és árát zárban tartja; egyébaránt a' mennyire szükségök vagyon, annyi fát a' birtokosok is nyerhetnek, árát akár készen fizetve, akár jövőendő betudás végett számba vétetve (§. 2.).

A' gondviselő kötelessége, ha kihágás történt, azt haladéknélkül a' megyének, vagy a' közelebb lévő tisztviselőnek bejelenteni; és mihelyt a' megrendelt vizsgálat a' *zárszegés (violatio sequestri)* valóságát kimutattya, a'

megye azonnal a' tiszti keresetet mengrendeli (§. 4.). A' zárszegés büntetése 200 forint, melynek kétharmadát a' megyei pénztár nyeri, egyharmadát a' gondviselő; azonkívül a' vétkes, ha másokat károsított, eleget tenni, és a' perköltségeit, sőt a' tiszti ügyész jutalmát is, megfizetni tartozik (§. 3.); ha fizetni nem tud, reá a' bíró más illő büntetést is róhat (§. 5.). Es a' zár mindaddig tart, míg oka meg nem szűnven, a' megye meg nem nyittya (§. 8.).

Az erdei legeltetés rendgýtét is a' megye határozza; de a' tilalmat szüntetni lehet, mihelyt a' fák annyira megerősödtek, hogy a' legelő marha nem árthat. A' ki marháját szántsándékkal a' tilosba hajtya, zárszegés, vagy hatalmaskodás büntetése alá esik (1807, 20. §. 3. et 21. §. 6.); egyébként pedig a' kárt pótolva csak a' helybéli díjat fizeti (§. 6.).

i) 1723, 48. : „*Ut eo melius publico et familiis provideatur, ex benigno Suae Majestatis Sacratissimae assensu conclusum est : §. 1. Quamprimum ex unius vel alterius, in immediate praecedenti articulo denominato, ordinis processu, dilapidatio bonorum innotuerit, et dilapidatorem quempiam esse, aliter etiam edoctum fuerit; talibus per Comitatum magistratus, in quorum gremio eorum bona adjacebunt, sequestrum imponatur, bonaque condicionali, vel, eo non existente, probo ac honesto possessionatogue viro, (sub onere reddendarum quotannis rationum), erga salarium competens, per eosdem Comitatus limitandum, administranda committantur. §. 2. De quorum proventu, existentibus nefors creditis, legale interesse exsolvatur, et de subsistentia eorundem proprietario, ad bonorum proventum et exsolvenda passiva proportionanda ac per Comitatus limitanda, provideatur. §. 3. Exoneratisque praevio modo bonis et subsecuta dilapidatoris emendatione, rursus eidem gubernanda et usuandu remittantur; nulla vero emendationis spe apparente, ulterius quoque in sequestro permaneant.*“ — k) *Id. §. 2. 3. Sent. 53. 99. liquid. debet.* — l) *cit. 48. §. 3.* — Az egyházi javak zár alá vételéről másutt szóllottunk, 130. §.

357. §.

Folytatás.

2. Kiigazítás által.

I. Ha vízi malom vagy gát úgy épült, hogy a' hajózást megakasztja, vagy áradásokat okoz; annak,

ha lehet, igazítását, egyébként szétbontását az illető hatóság megrendelheti, sőt megrendelni gondgyai köréhez tartozik *a*). De a' törvény magános embernek is megengedi, hogy kára lévén igazítást vagy szétbontást kérhessen *b*); és bírói felszóllítást előre bocsátva káranak és perbeli költségének megtérítését is követelheti *c*).

II. Tovább megy ennél az új törvény *d*), melly világosan kimondgya, hogy a' víz természetes folyását más kárával gátolni, vagy akadályozni nem szabad *e*); és annál fogva meghagygya : hogy jövendőre ha valaki a' törvényhatóság híre és engedelmé nélkül káros vízi mívét építene *f*), vagy akármilyen mív igazítását vagy lerontását, a' törvényhatóság rendelkezése szerint, végbe vinni vonakodna *g*); minden ebből eredő károkért, költségekért azonnal felelni tartozzon; és ha törvény rendes úttýára hivatkozva, ott nem győzne, vagy az ítélet végre hajtása után ujabb akadályokat rakna; a' károkat és költségeket kétszeresen fizesse *h*). De ügyét a' törvény rendes úttýára csak birtokon kívül vihetné; kivéve, ha törvényes engedelemmel épített, vagy míve tizenöt esztendeig panasz nélkül állott *i*).

Közös birtokban, mihelyt a' birtokosok nagyobb része, vagy ezek folyamodására a' megyei közgyűlés, valamelly tónak, mocsárnak, folyóvíznek igazítását vagy leeresztését elhatározta; ezen munkának végbe vitelét már senki sem gátolhattya; és az ellenszegülő nem csak az okozott károkat és költségeket kétszeresen, hanem azonkívül száz forintot fizetne, vagy egygy holnapra terjedhető fogsággal bünhődne *k*).

III. A' vizek és csatornák oltalmára tartoznak még e' következő rendelkezések : 1. Marhát a' víz partján legeltetni nem szabad; és a' törvénytiszgő nem

csak a' tisztításra szükséges költséget kétszeresen, hanem azonkívül száz forint bírságot fizetve, vagy egygy hónapig terjedhető fogsággal bünhődik *l*).

2. Ugyan azon bírság vagy fogság terhe alatt tiltatik a' víz partját vagy a' töltéseket akármi módon rongálni *m*); vagy a' vizek és csatornák ágyaiba szemétet hányni, földet vagy trágyát hordani, kendert áztatni, vagy halász-rekeszekkel a' folyó hordását gátolni *n*).

3. Ne hogy pedig a' vízre dülő meredek hegy oldalán az oltalmazó erdő elpusztúllyon, az ebbéli tetteket a' megyei, városi, vagy kerületi hatóságnak be kell jelenteni; mellyeknek az erdő pusztítása ellen, már a' fenlévő törvények szerint is, elegendő hatalmuk vagyon *o*),

a) 1751, 14. Dec. 1. 5. *ad sublat. vel correct. nox. molae vel aggeris.* — *b*) Trip. I, 87. Dec. 1. 2. 3. *tit. cit.* — *c*) Dec. 4. *eod.*

d) 1840, 10. — *e*) 1. §. — *f*) 5. §. — *g*) 1. §. — *h*) 3. 4. §§. — *i*) 2. §.

k) Ugyan ott, 6. §. — A' szükséges költségeket pedig mindenki birtoka és reméllett haszna arányában fizetni tartozik; és ezt rajta megvenni szóbeli per úttján is lehet. De a' munka befejezése után a' ki valóságos hasznát kisebbnek talállya, arányos kiegyenlítést kívánhat (7. §.).

Ha magok a' törvényhatóságok is különböző értelemben volnának, műbéli kérdésekben a' Királyi Helytartósági Tanácshoz folyamodva, újabb vizsgálatot kívánhatnak; a' törvényes kérdések pedig, ha barátságos egygyezkedés nem sikerül, Nádor-Ispányi bíróság elejébe jönnek, további el-
lenmondás nélkül (8. §.).

l) Ugyan ott a' 12. §. — *m*) 15. §. — *n*) 14. §. — *o*) 13. §. és 1807, 21.

VI. SZAKASZ.

BÍRSÁGOS BÁNTALMAKRUL.

358. §.

B é v e x e t é s.

BÍRSÁGOS BÁNTALMAK vagy bűnök (*privata delicta*) olly sérelmes tettek, melyekre nem ugyan tisztli bűnvád és keményebb fenyíték, de mégis a' sértett fél panasza és bírságos az az pénzbéli elmarasztás következik. Különösen bírság egygy neme az EMBER DIJJA (*homagium*) melly hatalmaskodó tettekre jár *a*), és rend különbsége szerint változik. Egyházi és világi Fő-urak, czímes Apát-urak és Prépostok dija 100 nehéz girát, vagy is 400 forintot tesz; a' nemeseké 50 gira, tehát 200 forint *b*), Tót-, Horvát- és Dalmát-országban 100, Erdélyben 66 forint *c*); nemteleneké Magyar-országban 40 forint *d*), Erdélyben 25 *e*); Jászkoké Kúnoké 50 forint *f*); szabad királyi városokban a' polgároké magok között 100 forint *g*); az egyházi nemesek ebben a' részben az ország nemesseivel egygy fokon állanak *h*).

Szélesebb értelemben a' kisebb hatalmaskodás dija is *homagium*; és így ez kétféle, tudni-illik: *homagium mortuum s. integrum*, és *homagium vivum i*), az elsőnek fele *k*). De magyar nyelven nem szokás mondani: holt és élő ember dija; hanem az első VERDÍNAK neveztetik, a' másik ERŐSZAK vagy KIS-

SEBB HATALMASKODÁS DIJJÁNAK. Főurakra pedig és városi polgárookra nézve *homagium vivum* elő sem jön.

a) *Trip. III*, 5. — b) 1495, 19. etc. — c) *Trip. III*, 3. — d) *Id. III*, 26. 1550, 37. §. 14. — e) *Trip. III*, 3. §. 14. et *tít. 4. §. 1. 2.* — f) *art. 12. Jaz. et Cum.* — g) *Trip. III*, 9. — h) 1567, 14.
i) Helyesebben esne : *homagium mortui et vivi.* — k) *Trip. III*, 3. 4. 1495, 10. etc.

359. §.

A. A' nagyobb hatalmaskodásról.

I. Mátyás és II. Ulászló királyok törvényei a' tetteket kijelelni kívánván, mellyek nagyobb hatalmaskodás dijja alá esnek, (mert a' felett az elágazó vélemények addig sok és lármás panaszokat szültek), meghatározták, hogy NAGYOBB HATALMASKODÁS nevét ne más hanem csak a' következő ÖT ESET visse : 1. nemes lakóházába tett betörés; 2. jószág és ahhoz tartozó részek, hasznok elfoglalása; 3. nemes ember törvénytelen letartóztatása; 4. nemes ember megsebesítése vagy megverése; és 5. megölése a).

II. De mivel régenten az emberek vad erőszakra igen hajlandók voltak, némelly hivatalos eljárások még erősebb oltalmat kívántak, és ezt a' törvények hívtelenség bélyegében keresték, melly fő és jószág vesztésével jár. Új változás, de már szelídebb értelemben, következett a' XVIII-dik században, 1723-ban, melly szerint a' következő esetek felmentve a' hívtelenség bélyegétül, csak mint elejénte, úgy ismét a' nagyobb hatalmaskodások sorában állanak :

1. Ha valaki bírói személyt, úgymint Ország Nagy Bíráját, vagy Helyettesét, Itélőmestert, Hét-

személyes vagy Királyi, nem különben Kerületi Táblának bírótágját, vagy Megyei bírót; továbbá Káptalan vagy Konvent, és Király vagy Nádor-Ispány vagy Bán emberét; Ország Báráját, Fő-Ispányt; kir. Kincstár Tanácsosát, királyi ügyek Fő- vagy Al-Igazgatóját, hivatalos és törvényes járatában letartóztattya, megveri, vagy megsebesíti b).

2. Oltalom-levél megszegése c).

3. Ítélet végrehajtására jövő bírónak másodszori elűzése d).

4. Ha ki mást ország-gyűlésén tett panasza miatt másutt; vagy azt, a' ki ország vagy megye gyűlésére, vagy törvényszékhez megyen; vagy azt, a' ki szökött jobbágyok és szolgák eránt, vagy katonai kihágások miatt, nyomozáson, vallatáson, vagy hadi számolás végett jár, helyben vagy oda- és visszamenetben megveri, megsebesíti, vagy más által megvereti, megsebesítteti e).

III. Ezeken kívül régenten hívtelenség bélyegét viselte, ma pedig a' nagyobb hatalmaskodásokhoz tartozik: testvér és rokon megverése, vagy ember tagjainak, szemeinek kiszakasztása f).

IV. Végre különös törvény szerint különösen említeni kell, hogy a' ki ország-gyűlése vagy éppen az ülése helyén akár követet, vagy azt a' ki házi népéhez tartozik, akár más panaszkodót megver, vagy sebesít, az is nagyobb hatalmaskodást elkövet g).

a) „*Invasio domorum nobilium; occupatio possessionum et utilitatum atque pertinentiarum earundem; detentio nobilium sine justa causa, vulneratio vel verberatio, et interemptio nobilium*“. 1486, 15. 1492, 56. és ezeket megerősítette 1723, 10. §. 1.

b) „*Judicium Regni Ordinarium, eorundemque Vicesgerentium, Magistrorumque Protonotariorum, et aliorum sive Septemviralis aut Regiae Judiciariae, seu Districtua-*

lüm Tabularum aut Comitatus Judicum; Capitularium item et Conventualium, Regii s. Palatinalis vel Banalis Hominum; aut Baronum Regni et Supremorum Comitum, Regiae item Camerae Consiliariorum; Supremi et Vice-Directoris, in officiorum functione actualiter et legitime procedentium, detentores, arrestatores, verberatores et vulneratores“. 1492, 70. 1495, 4. §. 10. et art. 9. Trip. I, 14. §. 11. 13. 1715, 55.

c) „*Litterarum salvi conductus violatores*“. 1495, 4. §. 8. Trip. I, 14. §. 9.

d) „*Repulsionem secundario facientes*“. Trip. II, 73. §. 5. et 75. §. 3. ú. 1504, 4.

e) „*Non secus et qui conquerentes in diaeta extra eandem propter ejusmodi querelas; aut ad diaetam, judicia, vel congregationes et sedes judiciarias Comitatum, prout et inquisitiones de repetendis ac restituendis fugitivis colonis et servitoribus, aut militiae excessibus peragendas, et ad in eundos cum eadem computus venientes, inque computu et peragendis praemissis inquisitionibus commorantes et redeuntes verberaverint aut vulneraverint, verberarique aut vulnerari commiserint*“. 1495, 4. §. 11. Trip. I, 14. §. 12.

f) „*Vulneratores fratrum et consanguineorum, mutilatores item membrorum, et eruitores oculorum*“. 1495, 4. §. 5. 14. Trip. I, 14. §. 5. 15. Másképpen Zsigm. al. III, 3.

g) „*Alegatorum ad diaetam ipsorumque familiarium, ac in diaeta conquerentium in loco diaetali aut publici concessus verberatores vel vulneratores*“. 1723, 7. §. 8. 9.

A' másodszori ellentállásrul (*binaria oppositio*) másutt. 1729, 34. 1807, 11.

360. §.

A' nagyobb hatalmaskodás díjja.

Nagyobb hatalmaskodásra régenten fővesztés vagy FŐVÁLTÁSÁG (*emenda capitis*) állott, szinte a' győztes panaszkodónak tetszése szerint a); hanem papok, aszszonyok és rokonok csak váltáságot fizettek b); ma pedig a' fővesztés egészen megszűnt c).

Papok főváltásága nemesek ellenében, és viszontag d), csak abból áll, hogy a' vétkes maga egész díjját

díjját fizeti *e*), magátul értve, hogy az elfoglalt jószágot kiadni, és minden kárt, minden elmaradt hasznót, per költséggel egygyütt megtéríteni tartozik *f*). Mind ezt egyedül a' győző fél nyeri *g*).

Más akárki pedig azonfelül minden javait veszti, kivéve az osztatlan gyermekek részét *h*), és a' mi talán az illető törvényszék határán kívüli találhatik *i*): az ingókat ugyan örökre, az ingatlanokat közbeeső áron kiválthatólag *k*); de innen a' győztesnek csak harmad jár, két harmadát a' bíró nyeri *l*). És bíró által kiszabott bizonyos határidő alatt a' vesztett javakat akár a' vesztő, akár vérei vagy szomszédgyai kiválthatták *m*). Aszszony elveszti azt is, a' mit kelengye és negyed fejében bír *n*).

A' fogadott, küldött, megbízott bűnsegédek (*socii assumpti, missi, commissionati*) hasonló büntetés alá esnek *o*), a' nemteleneket kivéve, mert ezek díjait a' főbűnös fizeti *p*).

Súlyosabb esetek, p. ok. emberölés, fenyítő per és büntetés alá esnek.

a) 1351, 9. 1486, 55. 1492, 74. *Trip. II*, 55. 1729, 34. §. 3. — *b*) *Trip. II*, 46. §. 6. 1723, 10. §. *ult.* Papok az egyházi rend kivetkeztetése nélkül (*absque degradatione*) fővesztés alá nem is juthatnak. — *c*) *Sent.* 4. 6. 9. 12. 16. 18. 20. 21. 27. 29. 32. *etc. ad poen. maj. pot.*

d) 1439, 38. 1486, 72. 1514., 32. *Trip. II*, 44. §. 7. 8. 1723, 10. §. 7. — *e*) 1439, 38. *Trip. II*, 43. §. 2. 1495, 19. §. 5. — *f*) *Dec.* 5. *tit. cit.* — *g*) *Trip. II*, 44. §. 7. *Dec. cit.*

h) *Trip. II*, 60. *Dec.* 16. *tit. cit.* Illő ezt a' szerzeményre is kiterjeszteni, és a' főváltságot a' bűnös részébe beszámítani. — *i*) *Trip. II*, 65. — *k*) *Id. II*, 43. §. 1. 3. — *l*) *Ibid.* — *m*) *Id. II*, 56. 63. 64. — *n*) *Id. II*, 43. §. 4. Ellenben a' követelhető kelengye és negyed még nem birtok; tehát el sem veszhet. Sőt mivel az ellen-

vetést az adós magáévá nem teheti, a' követelés ereje sem szűnne.

o) *Trip. II*, 82. *III*, 26. §. 5. 10. — p) *Sent. 9. tit. cit.*

361. §.

Elítélt különös esetek.

I. Nagyobb hatalmaskodás díjárul hazánk törvénye világosan kimondgya, hogy avval a' nemesség díszét oltalmazni kívánnya a). Szükséges tehát, hogy a' ki ebbéli panaszt emel, nemességét, ha kérdés alá jön, bébizonyítsa b). Szolgának pedig megveretésbül ura ellen keresete nem támad c); valamint annak sem, kinek nemessége lakása helyén tudva nincs d), vagy még per alatt áll e). Aszszony míg férje nevét viseli, annak szabadságával is él f); de a' papi rend jelessége görög szertartású pap feléségére át nem száll g).

II. Nemes ember lakásába végbe vitt betörésnél az, hogy a' ház másé, mechtségül nem szolgálhat h); lárma pedig és szitkolódás még nem annyi mint betörés i).

Külső részek elfoglalása sem ér fel nagyobb hatalmaskodásig k); ha bár ország-gyűlése alatt követ jóságában történt l). És midőn a' birtok engedelem-től függ (*precariam possessionem*), ezt a' kegyeskedő akármikor szüntetheti m).

A' ki mást igazság és törvény ellen megtámadva verést nyert, hiában panaszkodik n); ha pedig verekedés történt, és nem tudni ki volt a' kezdője, úgy verés veréssel múlik, *verbera verberibus compensantur o*); de ha ketten verekedtek (p. ok. két aszszony), és más valaki (p. ok. egygyiknek a' férje) közbe jövéen őket elválasztotta, de most a' közbe jövő maga egygy rész ellen fordulva (hogy feleségét megbosz-

szúllyá), a' verést folytattya, ilyen tettet menteni nem lehet *p*); valamint azt sem, a' mi az igaz védelmen annyira túl megy, hogy már boszszú-állássá válik *q*).

Bírói eljárás panasz alá nem esik *r*), ha csak nem egészen törvénytelen, és a' bírói hatalom színében gyűlölség burkozik, mint *p.* ok. mikor város bírása ítélet után, mivel a' vesztes fél jelen nem volt, a' bírság fizetését nemes ügyvédétől követelte és ötet vonakodása miatt bezáratta *s*).

a) 1723, 10. pr. „*Ad conservandam patriae nobilitatis prerogativam et privatorum regnicolarum securitatem, reprimendamque quorumcunque potentiorum agendi licentiam*“ — *b*) Dec. 2. de actor. person. — *c*) Dec. 4. ad poen. maj. pot. — *d*) Dec. 6. ibid. — *e*) Sent. 55. eod. — *f*) Dec. 9. eod. — *g*) Sent. 36. ad poen. viol.

Sokan azt tartják, hogy azon esetekben, melyeket az 1723-ki t. 10. cz. felszámolt, a' nemességet bizonyítani nem szükséges, úgy okoskodva: hogy azon kívül ezen új esetek a' régiektől semmiben sem különbözének. De az említett törvénynek nem a' volt a' czélja, hogy új és különböző eseteket állíttson; hanem hogy hívtelenség bélyegét bizonyos esetekben szüntesse; melyek régenten úgy is magok benső valóságánál fogva, csak a' nagyobb hatalmaskodások sorában állottak, és onnan különös okokból és különös törvények által kiemelve, kiszakasztva voltak; most pedig éppen az 1723-ki újabb törvény által régi helyökre visszajutottak. A' mire nézve igen is rendgyében van, hogy az új esetek a' régiekkel egészen egybefolynak. — Azonban, ha valakinek úgy tetszik, hogy hívtelenség bélyege a' nemtelenek védelmére is szolgált, szem előtt tartva, hogy ezen vádak a' királyi Kincsvédet illették, most is igen könnyű volna célt érni a' nélkül, hogy a' törvény szabásait összeütközésbe hozzuk, csak az úgy nevezett új esetekben keresetet adgyunk mind a' sértett embernek ha nemes, mind a' királyi Kincsvédnek. Így minden nehézség szűnik.

Másképpen állott ezen kérdés a' másodszori ellentállásra nézve, mely újabb törvény által (1807, 11.) eltöröltetve többé elő sem jöhet. Erről a' királyi Curia úgy ítélte,

hogy a' kereset nemtelen részéről is állott, kettős okát adva : 1) hogy az ellentállás főképpen a' bírót és ennek tekintetét sérti; 2) hogy ezen esetre az illető különös törvény (1729, 34.) nemességet nem kívánt.

h) *Sent.* 9. *ad poen. maj. pot.* — i) *Sent.* 24. *ibid.* — k) *Dec.* 14. *eod.* — l) *Dec.* 15. *eod.* — m) *Dec.* 3. 21. *eod.*

n) *Dec.* 8. *eod.* Áll ez a' törvényes ellentálláskor is. *Dec.* 17. *eod.* *Dec.* 1. *de execut.* — o) *Sent.* 20. *eod.* *Dec.* 11. *ad poen. viol. Trip.* III, 21. §. 7. — p) *Sent.* 20. *ad p. maj. pot.* *Dec.* 12. *ad p. viol.* — q) *Sent.* 21. 27. *ad p. maj. pot.* — r) *Dec.* 14. *de act. et comprom.* — s) *Dec.* 22. *ad p. maj. pot.* 1. még *Trip.* III, 20. §. 1.

342. §.

B. Kissebb hatalmaskodásról.

I. ERŐSZAK, vagy KISSEBB HATALMASKODÁS (*violentia s. minor potentia*) minden törvénytelen erőttett, vagyis : minden bántalom, melly erőhatalommal vitetik végbe, habár igazság színe alatt. Ennek dija nemesek között 100 forint, mellynek fele a' bírónak fele a' panaszkodónak jár *a*); magátul értve, hogy az elfoglalt, elvitt jószágot visszaadni, és a' károkat az elmaradt haszonnal és perköltséggel egygyütt megtéríteni kell *b*).

Hasonló mértékkel bünhődnek a' városi polgárok magok között *c*), és a' nemtelen, ki annya vagy felesége után nemes jószágban ülven innen erőszakot elkövetett *d*).

Máskor pedig a' nemtelen maga dijját fizeti 40 forinttal, melly egészen a' panaszkodót illeti *e*); és viszont ha maga a' nemtelen panaszodik, 40, és kisebb esetekben 20 forintot nyer *f*); ezt is csak mikor az erőszakos tett vagy személyét *g*), vagy a' birtokában lévő nemes jószágot *h*) sértette; mert azonkívül kára vagy józága visszanyerésével megeléged-

nie kell *i*). Ha pedig nemes ember más jobbágyát úri hatalom színe alatt sanyargatta, tettéért nem csak a' jobbágyának elégtétellel, hanem földes-urának, mivel bitorolva az ő hatalmába vágott, erőszak díjjával tartozik *k*).

II. A' fogadott, küldött, megbízott segédek (*assumpti missi commissionati*) ha nemesek vagy polgárok vagy uratlan emberek (*libertini*), úgy mindenik magáért fizet *l*), másokért pedig és nem különben maga szolgájáért egyedül a' tétető (*mandans s. principalis patrator*) *m*).

a) 1486, 14. §. 10. 1492, 55. *Trip. II*, 67. §. 2. 3. 8. 1563, 48. §. 3. 1613, 23. 1638, 27. 1659, 31. *Sent.* 44. 62. *ad poen. viol. Sent.* 7. 8. *marcales.* — *b*) 1486, 14. §. 9. 1492, 55. *Trip. II*, 55. 1625, 55. Régiség okáért l. 1298, 56. 57.

c) *Trip. III*, 9. *Sent.* 16. *ad poen. viol.* — *d*) 1659, 70. 1688, 18.

e) *Trip. III*, 26. §. 6. *Dec.* 35. *ad poen. viol.* — *f*) *Sent.* 76. *eod.* — *g*) *Trip. III*, 31. — *h*) *Dec.* 4. *tít. cit.* — *i*) *Dec.* 10. 31. *Sent.* 24. *eod. Trip. III*, 31.; akkor is, midőn panaszát a' megyei ügyész (*Sent.* 28. 62. *eod.*), vagy földes ura (*Sent.* 61. *eod.*) folytattya. — *k*) *Trip. III*, 31. *Sent.* 64. *tít. cit.*

l) *Dec.* 5. *ad poen. viol.* 1647, 81. 1649, 18. 1655, 62. — *m*) 1647, 66. 1655, 56. *Dec.* 1. 2. 3. *tít. cit.* De azok díjja, kik a' panaszkodó részére tanúskodtak meg nem ítéltetik (*Sent.* 10. 13. 14. 22. 25. *tít. cit.*).

363. §.

F o l y t a t á s.

III. Káptalan és Konvent *a*), nem különben szabad királyi város *b*), és felmentett mezőváros, *oppidum privilegiatum* *c*) közönsége, mivel az illy testületek személy jussaival élnek, egygy

nemes ember gyanánt bűnhődnek. Paraszt községre nézve pedig állandó szokás nincsen, és eddig hol a' cselekvő emberek díjában, hol ezt mellőzve csak 100 vagy 40 forintban marasztatott *d*).

IV. Ura s ág tisztyét, ha ura erejével hatalmaskodást elkövetett, tiszti neve alatt lehet a' panaszszal megkeresni, és mint olyyat elmarasztatván, az ítéletet ura javaibul végre hajtani, fenmaradván ennek a' tisztt ellen kármentő keresete, ha békizoníthattya, hogy az erőszak megbízása nélkül történt *e*). És ezen törvény értelme alá esnek nemcsak a' gazdasági tisztek, hanem az urasági perüggyelők is (*Finalis dominialis*) *f*); nem pedig nagyobb hatalmaskodások *g*).

V. Ismételt erőszakos tettekért, *p*. ok. többszöri vámzsarolás miatt *h*), az erőszak díját ugyan annyiszor követelni lehet *i*). De foglalásnál a' megtámadó erőnek, többszörös visszszanyomása mellett, többszörös kifejtése csak egygy tettbe vétetik *k*). Azonban egygy tettért is, ha többen vannak akár a' megtámadók, akár a' panaszkodók, az erőszak díját egygyfelől minden vétkes külön külön annyiszor fizeti, a' hány embert sértett, másfelől valahányan vannak, a' kikre az erőszakos bántalom kiterjedt, mindnyájan és mindnyájok ellen öszves panaszt emelhetnek, és az erőszak díját külön külön mindenik annyiszor nyerheti, a' hányan vannak a' kik a' bántalmat elkövették *l*). De osztatlan örökösök *m*) férj és felesége *n*), nem különben Prépost vagy Apátúr, és Káptalana vagy Konventye ha közös jószágot bírnak *o*), perben csak egygy személy gyanánt állanak. Jobbágyoknál földes uraik számát kell tekintetbe venni, különösen marha bé- vagy elhajtásában is *p*).

a) Trip. II, 46, 49. Egygyes káptalanbéliokrül I. II, 47. — b) Trip. III, 19. 1647, 81. 1649, 18. etc. — c) 1655, 62. — d) Dec. 35. Sent. 37. 40. ad poen. viol.

e) Trip. II, 48.: „Item universi officiales ecclesiasticarum personarum, sive sint spirituales sive saeculares, occasione quorumcunque actuum potentiariorum, si quos de officiis eorum commiserint vel perpetraverint, de eisdem officiis ipsorum, instar aliorum regni nobilium et officialium libere semper jure conveniri atque ad iudicium citari et evocari possunt. §. 1. Et si in iudicio convicti fuerint, de dictis officiis eorum tam adversario quam etiam iudici ipsorum satisfactio ministrabitur. §. 2. Domini autem illorum (si talia non commissione eorum fuerint illata vel irrogata) poterunt ipsos officiales usque ad debitam emendam et satisfactionem, etiam cum detentione personarum suarum compellere; prout hoc de officialibus habetur etiam in decr. I. moderni Domini nostri Uladislai Regis, art. 24.“

1492, 24.: „Si qui Castellanos aut ceterorum officialium regalium, et reginalium, nec non Praelatorum et Baronum Nobiliumque, Ignobilium, ac regnicolarum quorumcunque, de castris, officiis et cum potentiis dominorum ipsorum, a quibus huiusmodi castra, possessiones et officiis pro honore tenent, aliquos actus potentiarios, damnificationes, iniurias et quaecunque alia mala perpetraverint et commiserint; talium domini, qui eisdem huiusmodi castra, officiis et honores contulerunt, super omnibus damnis et nocementis per se et de suis bonis ad plenam satisfactionem sint obligati et teneantur effective. §. 1. Se ipsos vero in huiusmodi actibus potentiariis per suos castellanos s. officiales perpetratis innocentes inscios et immunes fore debito iuramento purgare; (tehát a' földes-úr magát menteni, nem pedig a' panaszkodó ellene bizonyítani tartozik). — Sum autem damnum in huiusmodi satisfactione praetacta perceptum, si voluerint, a suis familiaribus castellanis seu officialibus, qui ipsi satisfactioni causam dederunt, per ablationes rerum et bonorum ipsorum ac possessionum occupationes, seu rebus et bonis et possessionibus minus sufficientibus, personarum eorum detentionem, etiam in propriis domibus, et in captivitatem reductionem et conservationem, usque ad recuperationem damnorum suorum praedictorum fiendam, non obstante nobilitatis, liberae conditionis, et alterius cujuslibet dignitatis privilegio liberam habeant facultatem.

tem; quantitatem tamen sui damni, in solutione hujusmodi percepti, non excedentes.“ Megegygyczik ezzel Zsigmond kir. VI, 6. cz. (némiképp különbözött Mátyás k. törv. 1486, 33. 34.).

1659, 33.: „Ad tollendam causantium ambiguitatem statuitur etiam, ut in causis violentiarum contra quosvis officiales, violentias de officiis latu suo patantes, exindeque evocatos motis, juxta tit. 48. partis II. usumque hactenus observatum, praecise et immediate contra eosdem officiales procedatur, processusque taliter instituti in suo vigore maneant.“

f) Sent. 44. ad poen. viol. — g) Dec. 15. de act.

h) Dec. 14. ad poen. viol. — i) Dec. 9. ibid. — k) Dec. 8. 25. ibid.

l) 1613, 23. §. 3. „contra singulos nobiles divisos“; és 1729, 42. §. 2.: „Secus invagiantes vel abigentes poenae in tit. 33. p. III. tripart. praescriptae, (illique si invagatio vel abactio per communitatem nobilem vel ignobilem facta fuerit, respectu ejusdem collective, sin autem per nobiles vel subditos facta erat, quoad nobiles quidem singillatim, quoad subditos vero respectu singuli eorundem domini terrestris in bonis illis divisi, uti et si pecora vel subditi quorum pecora fuerint plurium terrestrium dominorum aequae in bonis divisorum erant, respectu singuli terrestris domini, semper tamen respectu pecorum collective non autem respectu singuli pecoris non resignati intelligendae), praetereaque refusioni damni, ex intermisso vel pleno numero non facta pecorum resignatione vel neglecta eorum cura aut provizione emergentis causatorumque sumptuum subjacebunt.“ Sent. 54. 55. ad poen. viol. — Ha tehát p. ok. marha elhajtásánál egyfelől hatvan nemes gazda panaszkodik, másfelől az elhajtók száma is hatvanra megy, a' díjak összesen 360,000 forintba mehetnek, (mert $60 \times 60 \times 100 = 360,000$). — De a' kir. Curia ítélete szerint már több esetben a' közbirtokosok összesen csak egygy díjat fizettek (Sent. 20. 45. 46. 51. tit. cit.); sőt népes hajónak letartóztatója is csak egygy díjban marasztatott (Dec. 36. eod.); nem különben a' kir. Tábla többszöri hatalmaskodásra, mivel a' tettek azon egygy követelésből eredtek, csak egyszerű birságot szabott (Sent. 66—69. tit. cit.); de a' Hétszemélyes Táblánál egygyezkedés következett.

m) Dec. 17. 19. tit. cit. — n) Dec. 18. eod. — o) Trip. II, 49. — p) 1729, 42. §. 2.

364. §.

Helytelen panaszról.

Erőszak díját helyes ok nélkül követelni nem táncsos, mert helytelen panaszra (*indebita actio*) ugyan azon büntetés (*poena talionis*) áll, tehát száz forint fizetése annyiszor, hány a' viszszenos követelés (*reconventio*) a).

Helytelen pedig a' birságos panasz: 1) másféle keresetben, p. ok. adósság, zálog, örökség eránt; 2) ha ki új birtokot keres, jószág visszaadását követelve, mellynek birtokában eddig nem is volt b); 3) ha ki minden ok nélkül és csak boszszontó szándékkal panaszskodik c).

a) 1613, 23. §. 3. „*Si quem vero deinceps sub specie violentiarum — — vexandi solummodo causa indebitam actionem, vel de casibus successionum, divisionum, quartalitorum, concambiorum, dotum, paraphernalium, testamentariorum dispositionum, debitorum, jurium pignoratitiorum et his similibus, sub aliquo invento et excogitato nomine et praetextu, causas movere contingeret; tales eo facto in poena indebitae actionis, contra singulos nobiles divisos in actione denominatos convincantur; eoque brevi processu quo causa est erecta, contra indebitum actorem, omnibus abscissis remediis determinetur et exequatur.*“ (Dec. 8. 9. 19. ad poen. viol.). — Sem nemtelen segédek díja, sem a' per költségei meg nem ítéltetnek (Dec. 29. 34. eod.

b) 1613, 23. §. 18. Dec. 23. 26. 33. tit. cit. — c) 1613, 23. §. 3. Dec. 21. 27. 30. tit. cit. — Mikor és hogyan lehessen még a' helytelen panasz-bírságát elkerülni, erről másutt.

365. §.

Elítélt különös esetek.

A' melly tettben sem rosszsz akarat, sem törvénszegő szándék nem nyilvánkozik, azt bűnnek tekinteni

és büntetni nem lehet *a*). Büntelen tehát a' bíró törvényes eljárása *b*). És büntelen volt, a' ki törvényes úton bizonyos jószág birtokába jutván azt bírói vizsgálat előtt kiadni vonakodott *c*). Büntelen az új tisztartó is, ki elődgye javait az uraság meghagyása szerint letartóztatta *d*).

Mivel pedig a' ki csak azt teszi, a' mire törvényes szabadsága vagyon, az által törvény értelmében senkit sem sért, (*qui jure suo utitur, non facit injuriam*); hiában volna panaszt emelni a' birtokos vagy törvényes örökös ellen, ki csak a' magát védte, vagy az erőszakos foglalást gátolta, vagy ha már nem gátolhatta, mégis a' törvény engedelmeivel él-vén esztendő múltá előtt a' jószágot erőhatalommal viszszafooglalta *e*). — Szabadságával élt a' törvényes örökös, ki attya halála után maga anyai jószágába beülvén, az elmaradott mostoháját be nem eresztette; sőt az is, ki a' magát birtokul esztendő múlása előtt kiemelte *f*). — Nem vétkes a' ki akárminő igazságának bitorlását mindgyárt kezdetben, az az esztendő telte előtt, megszakasztja és elnyomja *g*). — De a' kinek nyilván lévő és csendes, nem is kegyelemtül függő *h*), hanem valóságos birtoka (*manifestus, pacificus, neque precarius usus*) már egygy egész esztendeig tartott, azt erőszakkal háborgatni nem szabad; hanem ha valaki gondollya, hogy ellene igaz keresete vagyon, vigye azt bíró elejébe, mert magának bírása senki sem lehet *i*). — És csak ilyen értelemben áll a' közmondás: *nemo in proprio violentus*, hogy magában erőszakot senki sem űz. — De arra is figyelmezní kell, hogy némellykor másé a' jószág, másé a' haszon, p. ok. zálog, bérlet, kölcsön fejében; és kétség kívül vétkes erőszakot elkövet, a' ki p. ok. bérletjét igaz ok nélkül háborgattya *k*).

Maga szabadságával él a' köz birtokos, midőn a' kezdő rendtelenséget, p. ok. a' közös erdő pusztítását *l)*, vagy köz megegygyezéssel keletkezett rendszabás után annak megszegését *m)*, vagy bor- és húsmérés bitorlását *n)* esztendő alatt gátollya.

Ellenben törvénytelen a' vevő tette, ki a' vett jószágot erőhatalommal elfoglalni törekedik, főképpen ha már harmadkéznél vagy on o); és törvénytelen úton jár, a' ki elvesztett birtokát, jövedelmét esztendő múlva erővel visszaszanyerni *p)*; vagy haszonvétele a' kikötött mértéken túl vinni szándékozik *q)*. Illyen esetekben tehát az erőt erővel visszatolni lehet; és a' ki új birtokot keresve visszaszanyomatott, ha még ugyan ő panaszt is emelne, már ez helytelen volna, és visszazonos büntetés alá esne *r)*.

Ha pedig a' peres jószágra vagy haszonra nézve kizáró és törvényes birtokát sem az egygyik, sem a' másik fél bé nem bizonyította; sem erőszak sem helytelen panasz díja nem jár *s)*. De a' vevőnek még elődgye birtoka is használ, mert ennek tellyes igazságát ő nyerte, *titulo derivativo successit t)*,

a) Sent. 5. 27. ad poen. viol. — b) Dec. 20. Sent. 29. eod. tit. — c) Ajándékot a' panaszló feleségétől. Dec. 7. eod. — d) Dec. 27. 37. eod.

e) Trip. I, 68. — f) Dec. 21. ad poen. viol. — g) 1729, 42. §. 9. 10. — h) Sent. 12. 24. de reposit. — i) 1729, 42. §. 10. — k) 1802, 22. §. 4.

l) Dec. 6. 24. Sent. 48. ad poen. viol. — m) Sent. 33. 34. eod. — n) Sent. 46. 49. 58. 78. eod. — Büntetlen maradt a' tulajdonos, ki jószágát visszaszáváltván, a' zálogos engedelmeiből eredett haszonbitorlást, bírói tiltás után, erőhatalommal szüntette (Dec. 26. tit. cit.) Elmarasztatott pedig, a' ki zálogbul jószágát visszaszanyervén a' rajta fekvő terheket le nem fizette, és az innen következett visszafoglalás után a' zálogost háborgatta (Sent. 66—72. eod.

o) *Dec. 33. ad poen. viol.* — p) *Dec. 23. eod.* — De az is megtörténhetne, hogy az első foglalót esztendőök múlva más kivesse, feléled-e most az új foglaló ellen, esztendő telte előtt, a' visszafoglalás szabadsága? Igaz, hogy a' jó renden kívül járó kedvezéseket kiterjeszteni nem kell; de az is igaz, hogy a' második foglaló visszahelyeztetést sem nyerhet; és bírságos panasza még helytelenebb volna.

q) *Dec. 26. tit. cit.* — r) *Sent. 2. 7. 11. 38. 48. Dec. 23. 26. 33. eod.*

s) *Dec. 13. 15. tit. cit.* — t) *Sent. 42. eod.* — Tehát esztendő telte előtt is, akárki háborgassa, törvényes panasza támad még az eladó ellen is. A' mi nem különben áll másnemű szerződések, p. ok. zálog, bérlés eseteiben is. Mert visszafoglalással csak a' törvénytelen foglaló ellen élhetünk. (*Trip. I, 68.*)

A' ki pedig nem is igazság színe alatt, hanem vad önkénnyel dúlva fosztva háborog, az birtokunk minőségét hiában feszegetné.

366. §.

C. Jobbágyságok letartóztatásáról.

I. A' múlt erőszakos századok bajait világosan eszméltetik számos törvényeink, mellyek a jobbágyság és szolgák elrablása vagy a' szűköttek befogadása és letartóztatása ellen keletkeztek. Illyen esetben a' ki emberét viszszyanyerni kívánta, kénytelen volt mindezek előtt keresetének alapot szerezní, tehát bíró által a' nyomozó tanúvallatásokat megtétetni, arrul t. i. hogy 1. a' jobbágyság övé, 2. hogy hol tartózkodik és kinek oltalma alatt. Evvel azután a' tartóztatót bíróilag felszólíttatta, hogy az embert elbocsátva visszatérését ne gátolgya a). Ha pedig a' tartóztató nem engedett, és perbe szállván tettét helyes okkal nem menthette; ítélet által, az ember elbocsátásán, és minden kár 's költség megtérítésén felül száz forintos bírságban marasztatott, mellynek felét a' bíró, felét a'

győztes nyerte *b*). A' ki tovább is makaeskodott, másodszeri felszólítás és perbe hívás mellett kétszeres bírságot fizetett; és harmadszor helybéli egész birtokát vesztette, úgy mégis, hogy azt a' jobbágy kiadásával közbeesű árán megválthatta *c*). Ha pedig időközben az embert más jószágára szállította, vagy a' kereset megghiúsítására titkon elbocsátotta volna, ez által a' terhelő ítéletet el nem kerülhette *d*).

Szabad királyi városokra és más helyekre a' törvény harmadszor három száz forintot rovott, végvárak kapitányaira néha már először öt százat *e*).

Ugyan ezen háromszoros panasz és bírság állott a' földesúr ellen, ki a' költözni akaró jobbágyot helyes ok nélkül tartóztatta *f*); vagy az idegent elbocsátó levél nélkül befogadta, sőt ezen utóbbi esetben a' befogadott jobbágy adósságait is fizetni tartozott *g*).

Közbő (t. i. szolgálatok és adózás) tekintetéből a' megye részéről is tisztí keresetnek helye volt; és ekkor a' bírságokat minden jobbágyért külön-külön fizetni kellett, harmadszori marasztás után pedig a' vesztett jószágot csak tellyes becsű árán (*condigna aestimatione*) lehetett megváltani *h*).

Egyébaránt az uraság hatalmában állott emberét közhelyen (*in loco publico*) el is fogatni és visszatérésre szorítani *i*).

II. Most az országban jobbágyok mindenütt elegettelő számmal vannak, de puszták is derék jövedelmet öntenek; és így az említett perek régóta megszűntek. Azonban a' törvények ereje mind addig fennmarad, míg el nem töröltetnek; a' mi pedig nem csak hogy eddig meg nem történt, hanem a' törvénytelen tartóztatás és nem különben a' törvénytelen befogadás dijja fellyebb is t. i. kétszáz forintra emeltetett *k*).

- a)* 1715, 101. §. 3. 1723, 60. §. 1. 2.; 1556, 31. §. 3. — *b)* 1556, 31. 1659, 70. 1715, 101. 1723, 60. §. 12. — *c)* *Ibid.* — *d)* 1723, 60. §. 10.
e) 1635, 51. 1655, 44.; *a'* Kapitányokra nézve 1681, 67. azonban l. 1635, 51. 1655, 41. és 1715, 101. §. 5.
f) 1556, 30. 1791, 35. — *g)* 1791, 35.
h) 1723, 60. — *i)* 1556, 31. 1723, 60. §. 12.
k) 1836, 4. §. 4. Nem ritka eset *a'* magyar törvényben, hogy azon egygy tettért különböző útakon kisebb vagy nagyobb elégtételt követelni lehet.

367. §.

D. Levelek letartóztatásáról.

I. A' ki más leveleit igaz ok nélkül, bírói felszólítás után is, letartóztattya, büntetésül ötszáz forintot fizet, harmadrészben *a'* bírónak, kétharmadban *a'* győztesnek *a)*. És ha makacsságában megátalkodik, lehet *a'* bírságot újra és újra, hányszor szükséges, követelni *b)*. De lehet ötet' örökös szavatsággal is terhelni *c)*, vagy örökös hallgatásra kárhoztatni *d)*.

A' kinek pedig némi mentsége vagyon, p. ok. hogy *a'* (nemes) levelet magáénak tartotta *e)*, vagy hogy *a'* (közös) leveleket szerződés mellett bírván ezt erősnek hitte *f)*; az ugyan *a'* bírságtul szabadúl, de *a'* leveleket kiadni tartozik. Hogy *a'* nemzetség leveleit az öregebb osztályos atyafi őrízi, *a'* már másutt is mondvá volt *g)*.

II. Szinte ötszáz forintos bírságot fizet: 1. *a'* közös levelek őrzője, ha törvényes felszólításra nem közli *h)*; — 2. megyei bírák és tisztviselők, kik *a'* tiszti és peres irományokat lajstrommal egygyütt *a'* megyei levéltárba évenként be nem adgyák *i)*; 3. Hiteles Helyek, ha törvényes parancsolatra levéltárak-

ban a' kívántatott leveleket felkeresni, és hiteles másolatban kiadni vonakodnak k); — 4. a' ki bíró ítéletének nem enged, melly őtet arra kötelezi, hogy hite alatt bizonyos leveleket vagy ingó javakat felfedezzen l).

III. A' ki pedig más küldött levelét (*missiles litteras*), mellyhez semmi köze, akár felszakasztotta, akár elfogta vagy tartóztatta, vagy elsikkasztotta, bántalmáért száz forinttal bünhődik m).

a) 1659, 43. „*Non pauci reperiuntur, qui praeter jus et aequum aliorum litteralia instrumenta vel jure tutorio vel alio quocunque modo et via indirecta ad se recipiunt, vel ad manus eorundem utcunque deveniunt, neque eadem etiam requisiti legitimis suis dominis et conservatoribus restituere volunt. §. 1. Unde articulo 14. et 75. anni 1622 addendum statuunt: ut hujusmodi litteralia instrumenta a talibus apprehensoribus et detentoribus medio judicum comitatus sub poena florenorum quingentorum repetita, si praevio juramento restituta fuerint, bene quidem; sin minus ad Sedem Comitatus judicariam citentur, ibidemque sine pecunia non restituentes, vel sese sub juramento non enodantes, aut legitime non excusantes, poenam toties quoties quingentorum florenorum, in duabus actori, in tertia vero partibus judicibus, abscissis omnibus juridicis remediis, cedendorum incurrant. §. 2. Salva poena perpetui evictoratus pro iis, qui eadem uti voluerint, permanente“.* — 1662, 35.: „*Porro articulum 43-um anni 1659, ad tollendam nonnullorum dubietatem, ita intelligendum esse declarant Status et Ordines: §. 1. Quod qui poenam 500 florenorum in eodem specificatam acquirere vellent, tales post singulas admonitiones novos in comitatibus processus instituere debeant, neque pro ternis, quaternis vel pluribus admonitionibus, uno duntaxat processu terminatis plures 500 florenorum poenas, sed ex uno processu unicum duntaxat talem poenam a detentoribus litterarum suarum acquirere valeant“.* — b) *Ibid.*

c) 1659, 43. §. 2. 1622, 14.: „*Informantur praeterea Status et Ordines, sub hisce motibus litteras et litteralia instrumenta nonnullorum regnicolarum una cum bonis eorundem occupatis ad manus occupatorum et violentorum deve-*

nisse, vel aliter qualitercunque per alios detineri. — §. 1. Quocirca statutum est: ut ejusmodi litterae et litteralia instrumenta in eodem termino, quo nempe bona ipsa restituta fuerint, legitimis heredibus et possessoribus fideliter restituantur. §. 2. Quemadmodum et litteras causantium actoreae partis siqui ad se recepissent, teneantur sub amissione acquirendorum bonorum litigiosorum illis quorum sunt restituere. §. 3. Si porro occupatores ipsi, vel autem praetensi detentores ejusmodi litteras ad se devenisse vel apud se haberi negaverint, et eadem restituere noluerint; extunc ad primitus affuturam sedem judiciariam vel congregationem Comitatum illorum, in quibus nempe resident citati, sola sua in persona, juxta formam juramenti usitatum de occultatoribus litteralium instrumentorum, jurare, sique semetipsos expurgare teneantur. §. 4. Alioquin in uno termino judiciorum, sive brevium, sive generalium octavaliu, PERPETUI EVICTORES damnificatorum pronuncientur“.

d) 1622, 75. : „Siquidem contigit nonnunquam litigantes in facto bonorum et jurium possessionariorum litteras et litteralia instrumenta partis in causam attractae, praesertim cum in causam attractorum plures sunt, factum talium bonorum litigiosorum concernentia, vel pecunia ei data apud quem talia instrumenta litteralia haberentur, vel aliis variis artibus pro se ipsis emere et acquirere, ac tandem partem alteram ita suis privilegiis et litteralibus instrumentis destitutam vexare ac in periculum amissionis bonorum inducere; §. 1. Status et ordines dignum judicant: ut tales qui litteralia instrumenta pro se acquisiverunt, et pro eisdem bonis, quae eae litterae et litteralia instrumenta concernunt, lite contendunt; talibus silentium imponatur litigandi; donec eadem sub juramento, occultatoribus litterarum et litteralium instrumentorum jure regni decreto, de fidei restitutione praestando, illis ad quos pertinent assignaverint“. — Sent. 6. de fide instrum.

e) Sent. 3. ad repetit. litter. — f) Dec. 1. eod. — g) 255. §.

h) 1729, 28. §. 11. Véregysége nélkül is, p. ok. adománytársak között (Dec. 2. tit. cit.). — i) 1729, 25. — k) 1723, 43. — l) Sent. 20. divis. success. Sent. 25. 28. de aequal. jur. — Azonban 1. Sent. 6. de levatu.

m) 1723, 59. : „Quandoquidem correspondentiae in fide publica radicarentur, et earundem retardatio persaepe

correspondentibus plurimum derogaret; §. 1. Ideo Sua Majestas Sacratissima benigne admisit: ut alienarum litterarum missilium interceptores, violatores, detentores, aut suppressores in poena florenorum centum instar liquidi debiti desumenda puniantur“.

368. §.

E. Erdei fák levágásáról, lehámozásáról.

Ha jobbágy idegen erdőben, akár alattomban akár erőszakkal, a' fákat levágva vagy lehámozva kárt tesz, minden vele volt jószágát (p. ok. szekerét, lovait) veszti, és azonfelül az elkövetett erőszak díjában elmarasztatik, „*omnia bona sua secum habita amittet, et insuper in homagio suo pro violentia convincetur*“ a). Hevenyében tehát a' hely színén b), vagy folyvást üzve a' határon kívül is c), lehet mindenét elszedni, de nem személyét letartóztatni d), vagy szekerét, marhaját későbbben elvenni e).

Nemes ember ellen hatalmaskodás díját követelhetni f), de a' zálogolás is helyén volna g). — Ha pedig határvillongásban a' jobbágyok csak urok parancsolattját teljesítették, tőle kártérítést követelhetnek h).

a) *Trip. III, 33. §. 5.* — b) *Dec. 1. ob succis. arb.* — c) *Dec. 32. ad poen. viol.* — d) *Dec. 2. ob succis. arb.* — e) *Sent. 7. marcales.*

Maga jobbágyát a' földesúr, kára megtérítésén kívül, az urbáriom szerint háromnapi gyalog munkával büntethette (*Urb. VIII, 8.*); valamint azt is, a' ki makkot leverve vagy gubacsot szedve kárt tett (*ibid. §. 11.*) Alattomos makkoltatásnak a' díjja kétszeres taksa volt (*ibid. §. 10.*); és ezt az új törvény is meghagyta (1836, 6. §. 1.). — Falopásért a' temesi urbáriom kettős taksát rendelt, ismétlés esetében börtönt, vagy testi büntetést (*cap. III. §. 3. n. 1.*).

F. Némelly cseles bántalmakról.

I. A' ki hamis levelet költött, álpecsétet készített, vagy tudva törvényszék előtt hamis levelet használt, hogy másnak életét, vagyonát veszedelembe döntse; az okozott károk és költségek megtérítésén felül, élet veszedelme miatt halállal, vagyon miatt becsstelenséggel; kisebb dolgokban a' bíró szabad ítélete szerint kárhozik a).

II. Ha ki álnevet öltve más nemzetségbe magát betolni, és ennek díszét, örökségét bitorolni törekedett, annak a' kit sértett örökös szolgaságába esik; a' fiú pedig, a' ki apja bűnét folytatta, ha birtokos ember, úgy mint a' levél-hamisító (tehát becsstelenségre), és a' nélkül szinte úgy mint az apja (örökös szolgaságra) kárhoztatik b). — Ezen bűnnek deák neve törvényeinkben *larva*; a' mi magyarul fordítva *álarcz, álorcza, álarczosság* volna, de a' dolog mivolta szerint jobb lesz VÉR- vagy NÉVBITORLÁSNAK nevezni; legalább így világosabb.

III. VÉRTAGADÁS vagy tellyesebben ROKON VÉR TAGADÁSA, *fraterni sanguinis proditio*, abból áll, hogy valaki közelebb rokonát, (negyed ízig c)) megátalkodott gonosz szándékkal kitagadgya, vagy vérséges igazaitul megfosztani törekszik. Dijja tulajdon javainak elvesztése becsstelenséggel és örökös szolgasággal d).

a) 1723, 11. §. 10.: „*Ita et falsarum litterarum confectores, falsorumque sigillorum sculptores, et penes eadem vitae alterius insidiantes aequae morte; vitae vero et simul ad amissionem bonorum insidiantes et per id damnis et expensis innocentem aggravantes, ultra amissionem vitae, etiam in re fusione damnorum et expensarum, de bonis propriae portioni*

confeitoris litterarum et sculptoris sigillorum adjustandarum puniantur“ — 1723, 12 : „*Confectores falsarum litterarum, vel iisdem scienter et evidenter in iudicio utentes, et non in vita sed tantummodo in bonis quempiam damnificare intendentes, ultra refusionem damnorum et expensarum, in poena etiam infamiae*; §. 1. *Pussualum attamen vel missilium litterarum in levioribus casibus confectores, vel talibus scienter utentes, licet nec honori cuiuspiam obsessent, nec ullum damnum causarent*; nihilominus, ut a tilium quoque confessione abstineatur, tales juxta prudens iudicium promeritae poenae, per *Tabulam Regiam judicariam vel Comitatus, respectu vero civilium personarum per eorundem Magistratus, puniendi subjiuntur*“ — Dec. 1—4 ad poen. infam. — Levél-hamisítás régenten a' hívtelenség esetei közé tartozott (*Trip. I, 14. §. 13.*). Régi példát láthatni ap. KATONA : VI. p. 281. et ap. FEJÉR, *Cod. Dipl. IV, 2. p. 494.* — Mostanrul I. 1723, 9. §. 3.

b) 1723, 46. §. 1. „*Quia legitimis familiis magna caussari solerent praejudicia, dum nonnullae larvatae personae, incertae plerumque originis, nobilium et majorum etiam familiarum nomina sibi adsciscere, immo conquisitis hinc inde litteris debitam sibi successionem adstruere, et nonnunquam legitimis possessoribus lites intentare, ac quandoque seu per non venit, seu ex non sufficienti provisione in actualem bonorum possessionem pervenire non formidarent*; §. 2. *In quantum proinde ejusmodi personae se ipsis directe larvam aliorum assumerent, seque pro fratribus ferre et fingere, aut aliter scienter sub ficto nomine et persona sive propriam sive remotiorem successionem vel praerogativam sibi vindicare dolose attentaverint; tametsi non immerito capitale propterea poenam de lege patria mererentur, attamen quo in ipsis assumptae larvae foeditatem posteris etiam eorum detestentur, statuitur*: §. 3. *Ut tales quoad personas proprias in perpetuam servitutem iis, quos laeserint, jobagionali subjectione mancipentur; filii vero, qui non a seipsis, verum larvatis parentum vestigiis insistendo scienterque et temerarie in adscititio nomine et persona perseveraverint, adeoque non amplius in facto alieno versati fuerint, possessionati quidem in poena contra falsarum litterarum confectores et usuatores statuta, nihil habentes vero in praemissa servitutis poena convincantur*“ — Régi példa vagyon : in *Cod. Diplom. VIII, 1. p. 83.*

c) KITIONICH, *cap. VII. quaest. 22.* — d) *Tríp. I, 39. §. 2.* : „*Poenā autem proditiōnis fraterni sanguinis, ultra dedecus et infamiam exinde contrahendam, haec est : ut ille proditor ac condemnatus universis bonis et haereditatibus suis perpetuo destituatur, et in illum fratrem aut sororem, quem scilicet vel quam fraudare iustisque suis juribus despoliare, et de eisdem exhereditare nitebatur, eadem cuncta bona et hereditates transferantur, et ipsemet quoque in persona sua ad fovendum pariter et serviendum illi tradatur; quem usque ad obitus sui diem frater ipse proditus vel soror prodita victu et amictu tanquam unum de familia sua conservare tenebitur*“. — 1723, 46. §. 4. : „*E contra vero legitimum sanguinem qualicumque demum sub colore vel de bonis exhereditare volentes et succumbentes; vel de familia abnegantes; aut consequendae successionis gratia parentes, fratres aut sorores amentes, mente captos, lunaticos, furiosos, et administrationis bonorum incapaces praeextuantes; et ex hoc tales a propriorum bonorum dominio et usu excludere satagentes, poena praemissorum titulorum (38. et 39. P. I.) puniantur*“. — Hasonló büntetése volt annak, a' ki törvényben másért párviadalra kelvén, akarva magát legyőzette, és így pártját elárulta, *proditio in iudicio duelli. Cod. Dipl. III, 2. p. 148.*

370. §.

G. Nyelv váltságárul.

I. Nyelve váltságát (*emendam linguae*) fizeti : 1. a' ki Ő Felsége vagy törvényszék elejébe hamis vádat vitt *a*); de súlyosabb esetekben visszazonós büntetésnek is (*talio*) helye volna *b*); 2. a' ki becsületes embert undok szidalmakkal illetett *c*).

Áll pedig ezen váltság huszonöt ezüst nehéz girából, tehát 100 forintból *d*); de két harmadát a' bíró, és a' sértett fél csak egygy harmadát nyeri *e*).

II. A' ki ország gyűlésén rágalmazva, gonosz híreket költve más becsületét sérti, bántalmáért a' panaszkodónak magának 200 forintot fizet *f*). Úgy

kárhozik az is, ki más nemességét szemtelenül tagadta g).

a) *Trip. II, 72. §. 1.* „*propter injustam falsamque querimoniam Regiae Majestati aut ceteris Judicibus ordinariis porrectam*“. *Dec. 1. ad poen. dehonestat.* — b) P. ok. 1567, 9. 1604, 18. 1715, 7. §. 8. 1723, 63. §. 16. — Különösen a' ki hamis váddal bíró ellen támad, régi de most is fenálló törvények szerint (1486, 54. 1492, 70.) igen súlyos büntetés alá eshet; mert a' hamis bíró, mint hitszegő, becsületét és vagyonát veszti; és annyi jutna viszszenos (azonos) mértékkel a' hamis vádra is. De vannak példák, hogy Kormányshéknél történt sértő beadásokért a' vétkes fogsággal (*Sent. 23. 26. de action. Fisc. R.*), és Itélő-mester meggyalázása miatt becstelenséggel bűnhődött (*Sent. 36. eod.*). — l. még 1805, 5.

c) „*Ob turpia inhonestaque verba, contra quempiam bonae famae et honestae conditionis hominem prolata*“. *Trip. II, 72. §. 1.* 1723, 57.

d) *Trip. II, 72. pr. 1723, 57. §. 3. 4.* „*respectu singularum diversis temporibus et actibus commissarum in actione exprimentarum dehonestationum*“. l. KITONICH, *cap. IX, qu. 20. 21.* — e) *cit. 72. §. 3. et II, 86. §. 2.*

f) 1723, 7. §. 9. — g) *Trip. II, 36.* Nem pedig, a' ki perrel jószág miatt megkerestetvén, ellenfelétől nemessége bébizonyítását kívánja (*Dec. 1. ad poen. dehon.*).

A KÖNYV TARTALMA.

Alapisméreték.

I. Bèvezetés.

	lap.
Az országos hatalom eredete (1. §.)	7
Mit értünk igaz, igazság és törvény neve alatt? (2—5. §§)	8
A' törvénytudomány és annak részei (6. §.)	15
Mi a' magyar osztó Törvény? (7. §.)	18
A' törvénytánításról (8. §.)	19

II. A' magyar osztó Törvény kútfejeiről.

I. Tag. A' közönséges kútfejről (9. §.)	21
---	----

I. Szakasz. Az írott törvényekről.

I. Czim. A' magyar törvénykönyvről.

Ennek eredete és kiadásai (10. §.)	23
A' törvénykönyv szavai (11. §.)	25
— — — — — toldalékai (12. §.)	27

II. Czim. A' külömbféle törvényekről különösen.

A' XI és XII század törvényeiről (13—16. §§.)	30
XIII század (17. §.)	36
XIV század (18. §.)	38
Ezen törvények alkotásáról (19. §.)	39
XV század (20. 21. 22. §§.)	41
XVI század (23. 24. §§.)	47
Az utóbbi századok (25. §.)	51
A' törvények idézése (26. §.)	52

III. Czim. A' törvények erejéről és magyarázattyáról.

A' törvény erejéről (27. 28. 29. §§.)	53
— — — — — magyarázásáról (30. 31. 32. §§.)	57
— — — — — megszorításáról (33. §.)	61
— — — — — kiterjesztéséről (34. §.)	63

II. Szakasz. A' szokásról.

I. Czim. Verbőczi hármaskönyvérül.	lap.
A' munkának 1) eredete, 2) hatása (35. §.)	64
3) Törvényes tekintete, 4) alkotó részei,	
5) felosztása (36. §.)	66
6) Munkába vett javítása és megítéltetése (37. §.)	68
7) Kiadásai (38. §.)	69
8) A' szerző élete (39. §.)	71
II. Czim. A' királyi Curia ítéleteirül (40. §.)	72
III. Czim. A' törvényes szokás mivoltáról és erejéről.	
A' szokás eredete (41. §.)	74
— — ereje (42. §.)	75
— — minősége (43. 44. §§.)	78
A' magyar törvény keletkezéséről (45. §.)	80

II. Tag. A' különtörvények kútfejeirül.

I. A' megyei és helybeli rendszabások (46. §.)	85
II. Királyi kegyelem-levelek (47—51. §§.)	87

Javak nyereséről veszteséről.

I. Rész. A' személyes szabadságrul.

Bévezetés (52. §.)	97
--------------------	----

I. Könyv. A' szabadságrul köztársasági tekintetben.

I. Szakasz. A' hazafiságrul.

Hazafiak és idegenek (53. §.)	98
Hogyan lehetnek idegenekből hazafiak? (54. §.)	99
Hogyan kedvez a' törvény hazafinak idegen felett? (55. §.)	102

II. Szakasz. A' vallások szabadságrul.

A' vallások törvényi különbsége (56. §.)	103
A' bevett vallásokról (57. §.)	104
A' Zsidókrul (58. §.)	106

III. Szakasz. Rend-különbségrül.

Bévezetés (59. §.)	107
--------------------	-----

I. Czim. Az ország nemeseirül.

A' nemesi szabadságrul (60. §.)	108
Kivételek (61. §.)	110
Hogyan lehet nemességet nyerni? (62. 63. §§.)	111

	lap.
<i>II. Czim.</i> Az egyházfiakról (64. §.)	117
<i>III. Czim.</i> Különösen a' főurakról.	
Az egyházi főurakról (65. §.)	118
A' világi főurakról (66. §.)	120
<i>IV. Czim.</i> Az egyház nemeseiről és egyéb szabad emberekről.	
Egyház nemeseiről (67. §.)	123
Városi polgárok és egyéb szabad emberek (68. §.)	125
<i>V. Czim.</i> Uri hatalom alatt lévő emberekről.	
A' szolgákról (69. §.)	126
A' jobbágyokról (70. §.)	127
A' jobbágyok külön törvényei (71. §.)	127
— — — — — elköltözése (72. §.)	129
A' földesúr hatalma 73. §.)	131
A' jobbágyok változó sorsáról (74. §.)	133

IV. Szakasz. Kereskedőkről és gyárosokról.

Kereskedőkről (75. §.)	136
Gyárosokról (76. §.)	137

V. Szakasz. A' testületekről.

Öszvesen (77. §.)	138
A' szab. kir. városokról (78. 79. 80. §§.)	140
A' szab. kerületekről (81. §.)	144
A' hiteles helyekről (82. 83. §§.)	146
A' szerzetesekről (84. §.)	150
A' Protestans közönségekről és azok egyeteméről (85. §.)	151
A' kereskedői testületekről (86. §.)	154

II. K ö n y v.

A' szabadságról vérség és házikör tekintetében.

Bévezetés (87. §.)	151
------------------------------	-----

I. Szakasz. A' rokonságról és sógorságról.

A' rokonság nemeiről, fokairól (88. §.)	155
Sógorságról (89. §.)	158

	lap.
Vérhibáról vagyis törvénytelen nemzésről (90. §.)	158
A' vérhiba váltságáról (91. §.)	160

II. Szakasz. A' házasságról és a' házi körről.

Bévezetés (92. §.)	161
Kik nem léphetnek házasságra? (93. §.)	162
Minő személyek között nem áll meg a' házasság? (94. 95. §§.)	162
Hogyan történik a' házassági szövetkezés? (96. 97. 98. §§.)	165
A' kézfogásról (99. 100. 101. §§.)	169
Törvénytelen házasságról (102. §.)	171
Az engedelemről (<i>de dispensatione</i>) (103. §.)	172
A' házi szövetség felbomlásáról (104. §.)	173
A' házi körről (105. §.)	175

III. Szakasz. Az atyai hatalomról.

Mennyire terjed az atyai hatalom? (106. §.)	176
Mi okok szüntetik az atyai hatalmat? (107. §.)	177

IV. Szakasz. A' gyámságról és gondviselésről.

Bévezetés (108. §.)	179
I. Czim. A' gyámság vagy gondviselés megrendeléséről. Végintézeti és törvényes gyámságról (109. 110. §§.)	180
A' kirendelt gyámság (111. §.)	181
Gondviselés megrendeléséről (112. §.)	182
Gyámok mentségéről (113. §.)	183
Kik nem lehetnek gyámok? (114. §.)	184
II. Czim. A' gyámok és a' gondviselők kötelelességeiről. A' vagyon össze-írásáról (115. §.)	184
Az árvák neveléséről (116. §.)	185
A' vagyon kormányáról (117. §.)	186
Az árva pereiről (118. §.)	187
Gyám vagy gondviselő számadásáról és ju- talmáról (119. §.)	187
III. Czim. A' gyámság vagy gondviselés szüntetéséről. A' gyám elmozdításáról (120. §.)	189
Gyámság vagy gondviselés bevezetéséről (121. §.)	190
A' jobbágyság árváiról (122. §.)	191

II. Rész. A' vagyonról.

I. Könyv. A' jószágrul és álló jövedelemről halál tekintetén kívül.

Bévezetés (123. §.)	lap. 193
---------------------	-------------

I. Szakasz. A' jószág különbféle nemeiről.

1. Ingó és ingatlan; 2. fő és mással járó; 3. oszt- ható és oszthatatlan; 4. egygyes javak és ja- vak öszvesége (124. §.)	194
5. Ősi és egyeb javak (125. §.)	196
6. szent; 7. nyilvános; 8. nemes javak (126. §.)	198
9. örökbe és ideig; 10. k. adománnyal vagy a' nélkül bírt javak (127. §.)	202
11. Kik bírhatnak tellyes szabadsággal jószágot, kik nem? (128. §.)	204
A' holt kézről (129. §.)	206
Egyházi javakról (130. §.)	208
A' korona javairól (131. §.)	209
A' jószág becsűjéről (132. §.)	210

II. Szakasz. A' sajátrol és annak szerzéséről.

Mit lehet sajátnek mondani? (133. §.)	213
A' saját földről (134. §.)	216
Hogyan lehet valami sajátunk? (135. §.)	219
A' foglalásról; különösen a' vadászatrol (136. §.)	220
A' tenyészet és egygyesülés hasznáról (137. §.)	224
Az átadásról (138. §.)	227

III. Szakasz. A' birtokrol.

Mi és hányféle a' birtok? (139. §.)	229
A' birtok erejéről (140. §.)	232
A' haszon és költség megtérítéséről (141. §.)	233
Miképpen lehet birtokot nyerni, folytatni, vesz- teni? (142. §.)	235
A' hosszas birtokrol (143—145. §§.)	243

IV. Szakasz. A' királyi adományról.

Az adomány-levelről (146. §.)	248
Mi kívántatik a' k. adomány erősségére? (146*. §.)	249
Kik nem nyerhetnek k. adományt? (147. §.)	250
Az adományra való jószágrol (148. §.)	252
Magfogyásról 149. 151. §§.)	253
Bűnről (152. §.)	257
Felségsértésről és pártütésről (153. §.)	259
A' hívtelenségéről (154. §.)	261
A' hitszegésről és hamis esküvésről (155. §.)	264
A' felszámlált okok hatásáról (156. §.)	265
Az adomány külömbféle neveiről (157. §.)	267
Az adomány-levél záradékairól (158. 159. §§.)	270
Az adomány-levél erejéről (160. §.)	277

V. Szakasz. A' peres adományról.

A' peres adomány sajáttsága (161. §.)	279
És ennek következtése (162. §.)	280
A' magfogyásra hivatkozó adományról (163. §.)	282
Hívtelenségre hivatkozó adományról (164. §.)	287
Király igazságára hivatkozó adományról (165. 166. §§.)	288
A' helytelen felkérésről (167. §.)	292

VI. Szakasz. Egyéb adományokról.

Teljes adományról (168. 169. §§.)	294
Új adományról (170. 171. §§.)	300
Fiúsításról (172. §.)	310
Helyben-hagyó adományról (173. 174. §§.)	312
A' királyi Helytartó adományairól (175. §.)	317
Hibás tanítás czáfolása (176. §.)	318

VII. Szakasz. A' bévezetésről.

A' bévezető parancsolatról (177. §.)	320
Az eljáró személyekről (178. §.)	325
Mikor, hol, és miképpen történik a' bévezetés? 179. §.)	326
A' további eljárás és a' lett dolog feljelentése (180. §.)	328
A' bévezetés mivolta (181. §.)	332
Az ellenmondásról (182. §.)	336
Az épen maradt bévezetésről (183. §.)	339
Némelly észrevételek (184. §.)	340

VIII. Szakasz. Az örök vallásokról.

Bévezetés (185. §.)	343
Hol és miképpen történik az örökvallás? (186. §.)	345
Hányféle a' felvallás? (187. §.)	346
A' valló levelekrül (188. §.)	349
A' sérelmes örökvallás felbontásáról (189. §.)	351
Lószág-cseréről (190. §.)	356
Az egygyezésről (191. §.)	358
A' megkínálásról (192. 193. §.)	360
Az ajánlásról (194. §.)	363
Városi birtok eladásáról (195. §.)	364

IX. Szakasz. Zálog-jószágáról.

A' zálogításról (196. §.)	365
A' zálog átviteléről (<i>de transvestitione pignoris</i>) (197. §.)	367
Ki válthattya meg a' zálogot? (198. §.)	369
A' zálog feltételeirül (199. §.)	370
A' teher kimutatásáról (200. §.)	372
A' zálog törvénytelen letartóztatásáról (201. §.)	374

X. Szakasz. Az úri-jobbágyi adórendről.

Bévezetés (202. §.)	374
A' jobbágy-földek külömbféle nemeirül (203. 204. §§.)	375
A' jobbágy-földek törvényes tulajdonságairul (205— 207. §§.)	380
A' jobbágyok egyéb hasznairul (208. 209. §§.)	386
A' jobbágyi tartozásokról (210. §.)	390
Különösen a' kilenczedről (211. 212. §§.)	391
A' jobbágyi szolgálatokrul (213. 214. §§.)	395
Az úri-jobbágyi szerződésekrül (215. §.)	399
A' jobbágyi rend Krassó, Temes, Torontál megyék- ben (216. §.)	401
— — Posega, Szerém és Verőcze megyékben (217. §.)	404

XI. Szakasz. Úri, és királyi adományból eredő külön hasznokrul.

Bor-, pálinka- és ser-mérésről (218. §.)	406
Mészárszék- és malom-tartás (219. §.)	409
Vámszedésről (220. 221. §§.)	410
Piacz- és vásár-tartásról (222. §.)	414

Az egyház védelméről (<i>de jure patronatus</i>) (223. 224. §§.)	lap.
Az egyházi tizedről (225—228. §§.)	415
A' harminczadrul (229. §.)	419
	426

II. Könyv.

Az öröklésről.

Bévezetés (230. §.)	429
---------------------	-----

I. Szakasz. Végrendeletéről.

Mi az, és mi szükséges külsőképpen, hogy sikere legyen? (231. §.)	431
A' végrendeleti szertartásról (232—234. §§.)	433
A' végrendelet tartalmáról (235. §.)	437
Mennyire terjed az egyházfiak szabad intézkedése?	
a' katolikusoknál (236. §.)	440
a' nem egygyesült görögöknél (237. §.)	444
Különösen az örökös kijeleléséről (238. §.)	445
Másod rendű örökösökről (239. §.)	447
Hagyományokról (240. 241. §§.)	449
Korlátos rendelkezésekről (242. 243. §§.)	453
A' végrendeletek megmásításáról (244. §.)	456
A' végrendelet tellyesítéséről (245. §.)	458

II. Szakasz. Némelly intézkedésekről különösen.

Nemzeti díszörökségről (<i>de fideicommissis</i>) (246. §.)	461
Vérfogadásról (<i>de adoptione</i>) (247. §.)	464
Haláltul függő adományról (<i>de mortis causa donatio</i>) (248. §.)	466

III. Szakasz. A' törvényes öröklésről.

Bévezetés (249. §.)	467
I. Czim. Fi- és leány-ág örökléséről. Fő szabályok (250. §.)	468
A' jószág minősége levelek szerint (251. 252. §§.)	470
— — — törvény szerint (253. §.)	478

II. Czim. A' leszálló örökségről (*de success, descenditium*)

Az öröklés szabályai (254. §.)	480
Az osztályról (255. §.)	483
Végbement osztály másításáról (256. §.)	486
Az osztatlan örökségről (257. §.)	488
Az osztatlan örökös-társak keresményéről (258. §.)	489
A' negyedről (259. §.)	493
A' hajadon tartásról (260. §.)	495

III. Czim. A' felszálló örökségről (*de success, ascendentium*).

Az öröklés szabályai (261. §.)	496
Osztály apa és fiú között (262. §.)	497

IV. Czim. Az (ágrul ágra) átszálló örökségről (*de success, collateralium*).

Közönséges szabályok : 1. a' keresményről (263. §.)	500
2. Az ősiről (264. §.)	502
Az öröklés rendgye (265. §.)	506
Az egyházfiak szerzeményéről (266. §.)	507
Vizsgálódás (267—270. §§.)	510

IV. Szakasz. A' házastársak jutalmairól.

Özvegyi örökrész (<i>vidualis successio</i>) (271. §.)	519
Hitvesi örökrész (<i>conjugalis successio</i>) (272. 273. §§.)	521
A' házastársak közös szerzeményéről (274. 275. §§.)	524
Az özvegy tartásáról (276. §.)	528
Jobbágy özvegyéről (277. §.)	532
A' kelengyéről (<i>de dote</i>) (278. §.)	533
Kikötött kelengyéről és özvegyégi jutalomról (279. §.)	537

V. Szakasz. Örökös hiányáról.

Viszszajáró adományos jószágról (280. §.)	539
Urafogyott vagyonról (281. §.)	541

III. Könyv. A' tartozásokról.

Bévezetés (282. §.)	545
---------------------	-----

I. Szakasz. A' kötésekről.

Mit értünk kötés neve alatt? (283. §.)	546
A' kötések erejéről (284. §.)	547
Miképpen keletkezik a' kötés? (285. §.)	548
A' tévedésről (286. 287. §§.)	551
Erőszakról, félelemről (288. §§.)	555
Csalárdságról (289. 290. §§.)	558
A' színlelésről (291. §.)	567
Ki szerződhetik, ki nem? (292. §.)	568
A' kiskorúak tartozásairól. 1. Verbőczy tanítása (293. §.)	569
2. Későbbi törvények (294. §.)	573
3. További kérdések (295. §.)	576
Hitelező vagy adós társakról (296. §.)	577
Mi lehet alkú tárgya, mi nem? (297. §.)	579
Öszvekapcsolt és elágazó tartozásokról (298. §.)	582
A' szerződések okáról (299. 300. §§.)	585
A' kötések magyarázata (301. §.)	590
Veltételek (302. §.)	590
Egyéb mellékszabások (303. §.)	594
A' kötések hatása (304. §.)	596
Áll-e a' szerződés magunk nevében más hasz- nára? (305. §.)	599
Hasznosságról és vétkes gondatlanságról (306. §.)	600
Ártatlan esetekről és a' haszonról (307. §.)	604

**II. Szakasz. A' kötelezések elváltozásáról vagy
szüntetéséről.**

Átadásról és újításról (308. §.)	607
Átengedésről (309. §.)	609
Újraálló új adósról (310. §.)	611
A' fizetésről (311. 312. §§.)	612
A' kölcsönös beszámításról (313. §.)	619
Egyéb okokról, melyek az adósságot szüntetik (314. §.)	620

III. Szakasz. Néemly kötésekről különösen.

Bevezetés (315. §.)	621
Az adásról-vevéről (316. §.)	622
A' kereskedéshez tartozó szerződésekről. 1. Személyes viszonyok eránt (317. §.)	624

	lap.
2. Különbféle ügyekre nézve (318. §.)	630
3. A' kereskedés megszüntetéséről (319. §.)	632
4. Társas kereskedésről : bévezetés (320. §.)	633
Kereskedő társaságrul (321. 322. §§.)	634
A' részvény társaságrul (323. §.)	640
5. A' hites alkudozókrol (324. §.)	643
6. A' fuvarosokrol (325. §.)	646
A' bérlelrul (326. §.)	648
Letett jósságrul (327. §.)	652
Kölcsönrül (328. §.)	653
Felhatalmazásrul (329. §.)	654

IV. Szakasz. Pénzbéli adósságokrol.

Bévezetés (330. §.)	657
Törvényes és törvénytelen kamatokrol (331. §.)	658
Átszálló adósságrul (332. 333. §§.)	659
Kezességrul (334. §.)	660
Zálogrul (335. §.)	663
Betétlázásrul (336. 337. §§.)	670
A' fizetésrül (338. §.)	673
A' néhai bécsi bank pénzjegyeirül (339— 341. §§)	675
Némelly adósságokrol különösen.	
Feleség hozományárul (342. §.)	683
Jegy- és nász-ajándékrol (343. §.)	686
Tízeti számadásrul (344. §.)	688
Meggyűlt adósságok sorozása (345. 346. 347. §§.)	689
A' hitelezők egymás ellen pótoló követeléseir (348. §.)	696

V. Szakasz. Károkrul.

Ki viseli, ki téríti a' kárt? (349. §.)	698
Marha behajtásarul (350. §.)	701
Az elhajtásrul (351. §.)	702
A' bírói kárul (352. §.)	703
Mezei károkrul (353—355. §§.)	704
Lehető kár eltávoztatásarul	712
1. zár által (356. §.)	712
2. kiigazítás által (357. §.)	714

VI. Szakasz. Birságos bántalmakról.

févezetés (358. §.)	717
nagyobb hatalmaskodásról (359—361. §§.)	718
kisebb hatalmaskodásról (362—365. §§.)	724
lobnágyságok letartóztatásáról (366. §§.)	732
Levelek letartóztatásáról (367. §.)	734
Erdei fák levágásáról (368. §.)	737
Amelly esete bántalmakról (369. §.)	738
Nyelv váltáságáról (370. §.)	740

Értelmet zavartó hibák javítása.

46 lap	10	sor :	előszó	helyett	előszó
51 —	25	§.	A utóbbi	—	Az utóbbi
54 —	12	sor	1695	—	1595
63 —	14	vl.	pre-	—	prae-
66 —	14	—	vármegyében	—	vármegyéb
90 —	3	sorbul	bukik átviendő az ötödik sorba		
132 —	12	al.	azon	helyett	azok
142 —	7	fel.	urnak	—	urak
147 —	11	—	országban egész	—	egész ország
— —	11	al.	háromszoros	—	háromszori
176 és 179	—	—	IV. és V. Szak.	—	III. és IV.
179 —	11	—	egész	—	ész
181 —	2	—	pártoló	—	pótoló
251 —	15	fel.	érdemeikről	—	érdemeikről
315 —	6	—	meg	—	még
320 —	12. 13	—	jójágba	—	jószágba
387 —	11	—	hogy	—	hol
391 —	8	al.	az ugartul	—	nem az ugar
393 —	16	—	vettete	—	vetette
440 lap	3	sor fel.	szállának	—	szállanak
445 —	16	—	elkallgatott	—	elhallgatott
453 —	13. 12	—	al. intézkedés	—	intézkedő
511 —	5	—	fel. osztatlan	—	osztozott
550 —	10	—	e'	—	a'
587 —	9	—	al. elengedő	—	elegendő
592 —	4	—	c)	—	a)
608 —	9	—	igazság	—	egygyesség
609 —	6	—	fel. 3	—	340. 341.
630 —	5	—	az az	—	az

A JOGTUDOMÁNY MAGYAR KLASSZIKUSAI

Sorozatszerkesztő: Petrik Ferenc

Reprint kiadás

ISBN 963 221 922 8

ISSN 0237-8175

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

A kiadásért felel: Dalos Vilmos igazgató

87.969 Szekszárdi Nyomda

Felelős vezető: Benizs Sándor igazgató

KR-5488 · Budapest, 1987

A szerkesztésért felel:

dr. Ravaszné dr. Szentpétery Petronella

Műszaki vezető: dr. Martonné Vágó Magdolna

Műszaki szerkesztő: Várszegi Zoltánné

A kötésterv Kováts Imre munkája

Formátum: 148×227 mm. Terjedelem: 57 A/5 ív

